GIUSEPPE BANDI

MARȘUL CELOR O MIE

GIUSEPPE BANDI

MARȘUL CELOR O MIE

DE LA GENOVA LA CAPUA

În românește de
GEORGE LĂZĂRESCU

EDITURA TINERETULUI

Coperta de MALINA JURAVLE

GIUSEPPE BANDI

I MILLE
DA GENOVA A CAPUA

RIZZOLI — EDITORE

Italia s-a constituit ca stat unitar și independent în cursul secolului XIX, după numeroasele decenii de luptă cunoscute îndeobște sub numele de Risorgiment.

Risorgimentul este o perioadă istorică complexă care începe cu mișcările carbonarilor din 1821 și se termină în 1870 cu ocuparea Romei. Între aceste date există numeroase momente de încleștare crîncenă, de înfrîngere și victorie, dintre care foarte proeminente sînt mișcările din 1830, revoluțiile din 1848 și cucerirea Regatului celor două Sicilii din 1860.

Orientările politice ale luptătorilor din Risorgiment sînt diferite, după cum aparțin micii sau marii burghezii. Mica burghezie în frunte cu ideologul său Giuseppe Mazzini dorea ca viitorul stat italian să fie o republică democratică constituțională. Marea burghezie interesată și acaparatoare dorea în schimb ca Italia să devină o monarhie constituțională care să ocupe pozițiile cheie.

Pînă în 1849 în fruntea luptei se aflau mazzinienii, care nu obțin mari succese deoarece nu știu să-și apropie masele. După 1830, centrul de greutate se schimbă în favoarea ideii monarhice care capătă extindere din ce în ce mai mare pe măsură ce Piemontul se afirmă ca stat cu veleități centralizatoare. În jurul său se grupează rînd pe rînd micile state italiene. Primele care cer anexiunea sînt: Florența, Parma, Modena și Bologna.

Odată realizat acest pas, atenția se îndreaptă spre Italia centrală, aflată de secole sub tutela papalității, și spre sudul Italiei, stăpînit de Burboni. Regimul despotic din aceste regiuni, mult înăsprit în condițiile iminentei

înfrîngeri, înăbușă în față tentativa internă de răscoală. Pe de altă parte, Victor Emanuel, regele Piemontului, din considerente diplomatice nu poate porni să cucerească prin forță Statul papal sau Regatul celor două Sicilii.

Patrioții nu se împacă însă cu tărăgănelile și cer cu insistență organizarea unei expediții de voluntari. Cu toții socoteau că omul cel mai indicat pentru conducerea unei astfel de acțiuni este generalul Giuseppe Garibaldi, viteazul condotier al secolului XIX, marele luptător pentru independența patriei sale și a popoarelor din America de Sud.

Fusese rugat și îndemnat în numeroase rînduri să se avînte spre sud. Evitase fiindcă, spre deosebire de mazzinieni, el considera că orice intervenție din afară trebuie să fie precedată de o insurecție internă, pentru a evita sacrificiile inutile care ar fi putut să reediteze eșecul tragic al debarcării din 1844, condusă de frații Bandiera.

Cînd în aprilie 1860 izbucnește în Sicilia răscoala împotriva Burbonilor, Giuseppe Garibaldi declară că momentul acțiunii a sosit și își începe cu înfrigurare pregătirile de plecare. La apelul său se strîng la Genova, sub ochii autorităților, voluntari din toate colțurile Italiei, de toate vîrstele și de toate categoriile sociale. După o nouă ezitare provocată de vestea că insurecția siciliană a fost înăbușită, corpul expediționar format din 1089 de voluntari, îmbarcat pe două vase, pornește spre sud în noaptea zilei de 4 spre 5 mai.

Etapele acestei îndrăznețe expediții care a dus la întregirea statului italian, grăbind unificarea sa, au fost relatate total sau parțial în jurnale și memorii de diferiți participanți în frunte cu însuși Garibaldi. Dintre aceste lucrări mai cunoscute sînt: „De la Quasto la Volturno" a lui Giuseppe Cesare Abba, „Cincizeci de ani după expediție" a lui De Syla și „Marșul celor O Mie" de Giuseppe Bandi.

Avocat, scriitor și militar, Giuseppe Bandi (1834—1894) luptă prima dată sub ordinele lui Garibaldi ca ofițer de ordonanță în campania antiaustriacă din 1854. În timpul expediției din Sicilia trăiește de asemeni în preajma ge-

neralului pe care îl îndrăgește și-l admiră nespus, îndeplinind funcția de secretar. Rănit în bătălia de la Calatafimi, își ajunge tovarășii din urmă la Palermo și luptă alături de ei pînă la sfîrșitul campaniei.

Însemnările făcute în timpul expediției le redactează după 26 de ani. De la bun început îl anunță pe cititor că nu și-a propus să scrie o operă de artă, ci să povestească „fără umbră de pretenție literară și fără prea multă filozofie" tot ce-a auzit și a văzut. Atunci cînd nu-și amintește exact un episod sau o replică, recunoaște cinstit că „timpul i le-a șters din memorie". Totuși povestirea lui Bandi nu este o înregistrare mecanică a evenimentelor la care participă autorul, fiind presărate cu comentarii inteligente, perspicace și pline de umor, care întregesc concluziile generale asupra epocii și sporesc valoarea documentară a cărții.

Parcurgînd paginile „Marșului celor O MIE", retrăim atmosfera încordată și entuziastă din Italia anilor 1860. Ne dăm seama de complexitatea disensiunilor dintre oamenii politici ai vremii și de dificultățile diplomatice care îngrădeau dorința legitimă a italienilor de a-și făuri un stat independent și unitar. Sîntem copleșiți de elanul miilor de voluntari, „floarea tinereții și elita societății", care la Galatafimi, la Palermo sau la Volturno fac minuni de vitejie, murind cu numele patriei pe buze. Este limpede cu cîtă durere primesc adepții republicii gîndul că Italia va deveni monarhie, ca și indignarea lor față de manevrele și ingratitudinea lui Victor Emanuel și a miniștrilor săi față de Garibaldi.

O mare pondere au în cartea lui G. Bandi aluziile la conflictul îndelungat dintre republicani și monarhiști, conflict care în timpul expediției din Sicilia trăiește etapa decisivă.

De la începutul Resorgimentului s-a dezbătut cu intensitate problema formei de guvernămînt a viitorului stat italian. Republica romană, declarată în urma revoluției de la 1848, căzuse sub lanțurile unite ale Franței și Austriei. Acum balanța atîrna evident de partea monarhiei. Rînd pe rînd republicanii fervenți, copleșiți de împrejurările potrivnice idealului lor, se împacă cu ideea monarhiei, socotind ca și Bandi că nu este momentul să

discute, ci „să lupte împotriva dușmanilor independenței și unității Italiei". Garibaldi, la rîndul său, afirmă: „Eu sînt republican, dar cînd există regi ca Victor Emanuel trebuie să fie sprijiniți". Înțelegea să pună astfel pe prim plan interesele imediate ale patriei, renunțînd la un ideal mult îndrăgit, dar pentru moment irealizabil. Însuși Giuseppe Mazzini admite în cele din urmă acest compromis. Mai avea o singură rezervă: Sudul să nu fie anexat Piemontului atîta timp cît Roma se găsea încă sub stăpînirea papii, iar Veneția sub jugul Austriei.

Rezultă însă din cartea lui G. Bandi că nu toți republicanii gîndeau la fel. Chiar de la începutul expediției, din clipa în care din ordinul lui Garibaldi a fost arborat steagul piemontez, s-au găsit printre voluntari numeroase voci care să susțină că „generalul se pregătește împreună cu sicilienii să-i vîndă pe toți monarhiștii". Colonelul Zambianchi, un vechi luptător, care participase la apărarea republicii romane, preferă să meargă în Statul papal ca să provoace o insurecție, deoarece „i se părea greu să-și rîste pielea la umbra steagului regal" și nu vroia să înlocuiască lozinca „Dumnezeu și poporul" cu lozinca garibaldină „Italia și Victor Emanuel".

Este impresionantă disperarea bătrînului republican care după ce „a fugit în Elveția, în Franța, în Spania, în Bulgaria și pînă în mijlocul grecilor ca să nu mai audă de casa de Savoia" îi este dat ca înaintea bătăliei de la Calatafimi, în care de altfel va pieri, să citească decretele lui Garibaldi emise în numele „Italiei și-al lui Victor Emanuel".

Și mai elocvent este episodul celor doi ofițeri care, nefiind de acord cu anexiunea Sudului la Piemont, refuză să mai lupte împotriva armatei burbone. Mai mult, se dovedesc mai „mazzinieni decît Mazzini", neluînd aminte la cuvintele prin care acesta îi îndemna să lupte „fără să se uite la steagul care le flutura deasupra capului".

Foarte numeroase sînt în cartea lui G. Bandi episoadele care ilustrează anticlericalismul spontan al voluntarului, anunțat parcă de la bun început de inscripția „Intrarea cîinilor și a popilor interzisă", care se afla pe poarta vilei din Genova, transformată de Garibaldi în cartier general.

Mergînd pe linia unei vechi tradiții, puternic cultivată în Resorgiment, patrioții îi considerau pe preoți „cei mai răi și cei mai vechi dușmani ai cauzei noastre drepte". În orice față bisericească ei vedeau în general „un spion sau o iscoadă a poliției". De aceea în Sicilia sînt indignați cînd li se interzice să se atingă de iezuiți și privesc cu neîncredere pe călugării patrioți chiar cînd aceștia se dovedesc viteji și utili ca înflăcăratul fra Pantaleo sau ca acel călugăr „negru ca un cărbune" care, avîntîndu-se în focul luptei, răspundea celor care-l chemau să-i mîngîie: „Nu am venit aici ca să binecuvîntez, ci ca să lupt".

Garibaldi, prin prețuirea pe care o acordă călugărilor patrioți pe care-i folosea pentru marea lor priză în masele de sicilieni, stîrnea adeseori indignarea voluntarilor care-i dezaprobau toleranța, murmurînd: „Ca de obicei cînd e vorba de preoți și călugări, generalul este numai compasiune".

Punctul central în jurul căruia gravitează „Marșul celor O MIE" este personalitatea puternică, dominatoare a lui Garibaldi. Cu fiecare pagină citită se întregește imaginea, poate puțin idealizată, a unui om sobru, chibzuit, prudent, hotărît, modest, bun, puțin naiv, necruțător cu trădătorii, viteaz fără seamăn, militar înnăscut, strateg talentat și mare iubitor de patrie. Un om „frumos, senin, radiind de speranțe, din ființa căruia emană o putere neobișnuită de a-și atrage semenii, de a-i entuziasma, de a-i face să păsească cu curaj spre cele mai temerare acțiuni. Un om înzestrat cu un farmec personal rar întîlnit, care cucerește inimile tuturor, făcîndu-i pe cei din jur să-l venereze".

Alături de Garibaldi sînt citate deseori numele unor mari personalități politice ale vremii ca Victor Emanuel, Napoleon al III-lea, Cavour, La Farina etc., pe care în general G. Bandi le apreciază în funcție de relațiile existente între aceștia și Garibaldi.

Foarte evident rezultă acest lucru din pasajul referitor la întrevederea dintre el și Giuseppe Mazzini cu ocazia venirii acestuia la Palermo. G. Mazzini îi cere ca unui vechi discipol, fost secretar al societății „Tinerei Italii" din Florența „să-i țină departe de Garibaldi pe răii sfătuitori pentru a întîrzia cît va fi posibil anexiunea la

Piemont". Bandi îi răspunde însă, eschivîndu-se, evident, că nu-i stă în putere să facă nimic. După două ore, continuă Bandi, pleacă „foarte îndrăgostit de el" dar „de loc convins de argumentele sale", conștient că lui Mazzini îi displăcuse faptul că era prea garibaldin" și că „credea orbește în cuvintele maestrului său".

Nu sînt uitați nici colaboratorii apropiați ai lui Garibaldi : Cosenz, Giacomo Medici, îndrăznețul și nestăpînitul Nino Bixio, viteazul colonel Türr și voluntarii înșiși care astăzi, la 100 de ani de la minunata lor expediție, ne sînt atît de aproape prin aspirații și fapte.

Povestirea lui Giuseppe Bandi, atît de sinceră și veridică, este scrisă într-o frumoasă limbă toscană, foarte bogată în expresii sugestive și colorate, care sporesc mult impresia generală de autenticitate și spontaneitate.

MARIANA VOICULESCU

DE LA GENOVA LA MARSALA

I

Aşadar, scumpul meu prieten, îmi ceri să-ţi povestesc tot ceea ce mi-a fost dat să aud şi să văd în călătoria plină de peripeţii pe care am făcut-o în anul 1860 de la Genova la Marsala, în primele zile ale lunii mai, cînd Garibaldi a avut fericita idee să pornească expediţia aceea care păruse la început o cumplită nebunie, pentru ca mai tîrziu să fie socotită ca una din cele mai de seamă şi mai frumoase acţiuni eroice din cîte a înfăptuit!

Datorită dragostei ce-ţi port, n-am curajul să-ţi spun „nu", dar te sfătuiesc să nu pretinzi de la mine mai mult decît ţi-ar putea da un simplu soldat din acea oaste şi care, bucurîndu-se de bunăvoinţa şi blîndeţea extraordinară arătată în zilele acelea de comandantul celor O MIE de viteji, îţi va putea povesti cîte o întîmplare care să nu se afle în numeroasele povestiri scrise despre Garibaldi, sau în cele ce se mai scriu şi azi, poate mai mult ca oricînd.

Aşadar, să nu te aştepţi de la mine decît la o simplă istorisire scurtă, fără umbră de pretenţie literară şi fără prea multă filozofie. Am să ţi-o povestesc aşa cum aş povesti-o copiilor mei, stînd la gura sobei în nopţile de iarnă, ca în vremurile străbune. Şi n-aş vrea să te întristezi dacă înşiruirea amintirilor mele ţi se va părea incompletă; intenţia mea e ca să-ţi povestesc doar ce-am auzit şi ce-am văzut — şi vei înţelege, de bună seamă, că nu am fost în stare să văd şi să aud chiar tot cu ochii şi urechile mele. Să fii însă încredinţat că nu voi adăuga nici măcar o iotă la cele întîmplate şi că voi şti să aleg ce e mai potrivit din noianul poveştilor vechi şi noi. De

aceea te rog să nu-ţi închipui că ţi-aş putea da vreo fărîmă mai mult decît ceea ce e însemnat în carneţelul meu.

Prevenindu-te pe tine, îi previn şi pe cititorii mei, făcînd apel la bunăvoinţa lor, pe cît mă pricep şi pe cît sînt în stare, şi cărora le adresez, în aceeaşi măsură, acest modest prolog, ca să nu aştepte de la mine lucruri neobişnuite şi măreţe, deoarece ele nu se găsesc în ranița mea de ostaş.

Pentru ca cititorul să ştie cum am ajuns în preajma generalului Garibaldi, în expediţia celor O MIE, trebuie să-i spun că el a dorit să-i fiu aghiotant pe cînd comanda divizia toscană, şi am fost împreună cu el la Bologna şi la Rimini, pînă cînd a venit generalul Sanfront să-l cheme din partea regelui şi să-l ducă la Torino, tocmai în ajunul zilei stabilite pentru asaltul diviziei Cattolica.

Trăind aşadar în apropierea lui Garibaldi, într-o atmosferă prietenească, mi s-a întîmplat adesea să stau cu el de vorbă despre nişte prieteni buni pe care-i aveam în Siena şi în Val di Chiana, de-a lungul hotarului cu Umbria, care aşteptau nerăbdători ceasul şi clipa în care să poată întinde mîna eliberatorilor provinciei Perugia şi să răzbune triumful nedrept cu care se împăunase generalul Smith cu elveţienii lui. Îi povesteam că prin părţile acelea se formaseră unele comitete care se înţeleseseră între ele şi care nu aşteptau decît prilejul să dea o lovitură soldaţilor papii; toţi ochii erau aţintiţi asupra lui Garibaldi, pierzîndu-se speranţa în vreun ajutor din partea guvernului regal, care îngăduise cotropirea şi scăldarea în sînge a Perugiei[1] aproape în văzul regimentelor sale. Garibaldi îmi răspundea mereu: „Scrie prietenilor dumitale să nu-şi piardă curajul; căci voi face apel la ei la timpul potrivit".

Cînd a plecat de la Rimini, se ştia că după un scurt popas la Torino s-a retras foarte mîniat la Caprera; iar eu am fost vărsat înapoi la regiment, unde maiorul batalionului mi-a tras o săpuneală strașnică, încheind-o cu

[1] Autorul face aluzie la insurecţia din Perugia, înăbuşită în sînge de către elveţienii aflaţi în slujba papii, în iulie 1859.

cuvintele: „Domnule locotenent, aici nu e Garibaldi; vino-ţi în fire şi încearcă să-ţi faci datoria".

Înfuriat cum eram din cauza mustrării primite, şi mai ales pentru că văzusem sărind în aer toată povestea cu regimentul Cattolica, tocmai în clipa cînd eram cu toţii pe punctul de a trece Rubiconul, am petrecut iarna şi primele zile ale primăverii într-o stare sufletească demnă de plîns; dar asta nu-l poate interesa pe cititor. De aceea sar de la ultimele zile ale lui octombrie 1858 la 23 aprilie 1860 şi încep prin a spune că în această zi şedeam pe o canapea într-una din cele mai frumoase cafenele din Alexandria, cînd bătrînul Gusmaroli (pe vremea aceea foarte drag lui Garibaldi şi prieten cu el) s-a apropiat de mine şi mi-a spus: „Te cheamă generalul; vino repede!"

La auzul acestor cuvinte, am sărit în sus ca ars; am vrut să-l descos, am vrut să aflu despre ce este vorba, dar bătrînul Gusmaroli a tăcut ca un mormînt, şi fără să-mi dea voie să mai trec pe acasă, m-a dus direct la gară şi m-a urcat într-un vagon de clasa a II-a.

Am ajuns la Genova seara tîrziu. Am străbătut oraşul cu o trăsură şi am ieşit pe o poartă care ştiu că astăzi se numeşte Porta Pila. Puţin după aceea, trăsura s-a oprit în faţa unei porţi cu grilaj de fier; Gusmaroli îmi spuse: „Coboară". Am coborît şi am pornit-o cu el în sus, pe o cărare care ducea la o vilă. Am bătut şi ni s-a deschis. După un minut, mă aflam într-o odăiţă unde era un pat modest, pe pat stătea Garibaldi şi în fund, în picioare, Nino Bixio.

Garibaldi nu-i uitase pe prietenii noştri din Val di Chiana, nici comitetele din Umbria. De altfel, după ce am schimbat cîteva cuvinte, mi-a spus:

— Te-am făcut să vii din Alexandria pînă aici, pentru că e timpul să întreprindem ceva nou pentru Perugia.

Şi aşa, fără prea multă vorbărie, mi-a dat să înţeleg că trebuie să plec deîndată la Siena, să fac rost de oameni şi să mă îndrept cu oamenii aceia prin Val di Chiana spre graniţă, să pun stăpînire pe Citta della Pieve, să-mi întăresc forţele şi să rezist sus pe coline, apoi să mă apropii de Perugia şi să văd dacă peruginii erau dispuşi să tragă clopotele de răscoală. Mai adăugă

multe alte amănunte pe care n-are rost să le povestesc acum, prevenindu-mă, în acelaşi timp, că pentru a duce la bun sfîrşit această misiune nu-mi poate da nici un ban şi nici o puşcă.

Stăteam şi-l ascultam cu gura căscată, şi cînd mi-am dat seama că isprăvise, i-am spus:

— Dar cum pot să fac, domnule general, tot ce-mi cereţi fără bani şi fără arme?

— Cum? vorbi el mai departe. Oamenii aceştia sînt hotărîţi într-adevăr să facă ceva, sau nu? Dacă într-adevăr vor să facă ceva, atunci trebuie să le ajungă bolovanii şi ciomegele.

— Da — i-am răspuns eu — sigur că le-ar ajunge, domnule general, dacă aţi fi şi dumneavoastră în mijlocul lor; dar eu ce voi putea face, un biet om necunoscut şi fără o practică în dirijarea unei asemenea orchestre? Nu vă puteţi aştepta la minuni din partea mea...

Aici s-au pornit desigur discuţiile şi s-a discutat îndelung, eu izbutind să-l conving pînă la urmă pe Garibaldi că pentru a săvîrşi o acţiune militară de felul acesta, trebuie să dispui de arme şi bani, ca să nu rişti să fie înăbuşită în faşă. I-am mai spus că pentru a ridica la luptă pe oamenii aceia trebuie să ai un nume care să fie popular şi să se bucure de o mare faimă.

Garibaldi s-a lăsat uşor convins, dar Bixio, sărind în picioare, exclamă:

— Cu alte cuvinte, nu vrei să mergi unde ţi se cere, aşa-i?

La care i-am răspuns:

— Ei, asta-i bună! N-ai decît să te duci tu! Eu nu vreau ca mîine să se scrie despre mine în ziarul *Fischietto*[1] şi să aud vorbindu-se că l-am înşelat pe Garibaldi, în goană după o glorie deşartă.

Bixio trase o înjurătură grosolană şi plecă.

Am rămas singuri. Garibaldi se uită la ceas. Era miezul nopţii.

— Hai, lasă! spuse. O să am eu grijă să găsesc pe cineva care să vrea să îndeplinească misiunea asta. O să mai vorbim mîine, şi dumneata îmi vei da indicaţiile

[1] Ziar satiric din Piemont.

pe care le ai. Pînă atunci, dezbracă-te; vei dormi cum vei putea pe divanul acela.

L-am ascultat și m-am întins pe divanul care se afla în fundul odăiței.

— Pot să sting lumina? mă întrebă Garibaldi.

— Stingeți-o, domnule general.

— Noapte bună!

II

N-am închis ochii toată noaptea. Ascultînd răsuflarea generalului, care dormea, mi-am amintit frumoasa scenă din *Ettore Fieramosca* unde caporalul Boscherino, fiind într-o noapte alături de Cesare Borgia, auzindu-l cum respira, tremura din tot corpul, de parcă s-ar fi aflat față în față cu un leu.

Garibaldi nu era Cesare Borgia, nici eu Boscherino; totuși, aflîndu-mă atît de aproape de omul acesta minunat, despre care vorbea întreaga lume, m-am simțit cuprins de un sentiment de nemărginită admirație.

Se scurseră astfel patru ore, care mi s-au părut secole; mă durea tot trupul, căci teama de a nu-l trezi pe general mă împiedica să mă întorc, așa cum aș fi vrut, de pe o parte pe alta, pe divanul acela scurt și îngust, și asta mă făcea să stau lungit într-o poziție chinuitoare. La un moment dat, l-am auzit pe general tușind ușor și apoi vorbindu-mi:

— Bandi?...

— Domnule...

— Scoală-te, e tîrziu!

A scăpărat iute un chibrit și flacăra lumînării lumină odăița.

— Fă-mi, te rog, o cafea — continuă generalul, arătîndu-mi pe o măsuță de noapte toate cele trebuincioase.

După ce i-am făcut cafeaua, i-am turnat-o într-o ceașcă și apoi am băut și eu una. Ajutîndu-l să se îmbrace, mi-am dat seama cît de mult îl chinuiau durerile; generalul îmi spuse:

— Du-te dincolo şi cheamă-l pe Fruscianti, şi apoi hai să facem o baie de aburi. Ştiai că doctorul mi-a recomandat băi de aburi?

Bătrînul Fruscianti, tovarăşul nedespărţit al generalului, veni şi el; toţi trei o luarăm peste cîmp şi merserăm aşa, tot căţărîndu-ne pe dealuri, un ceas încheiat. Cînd am ajuns în apropierea unuia din numeroasele forturi care înconjurau Genova, generalul spusè: „Ajunge". Se aşeză pe o piatră şi printr-un gest prietenesc mă invită să fac la fel.

Aceasta fusese baia noastră de aburi.

Garibaldi aduse din nou vorba despre cele ce discutasem cu el cu o seară mai înainte şi, convins din ce în ce mai mult de justeţea refuzului meu, adăugă:

— Dacă nu vrei să te duci în Perugia, vei veni cu mine. Ştii unde mergem?

— Nu, domnule general...

— Ei bine, îţi voi spune eu. Ştiu că nu eşti vorbăreţ şi că pot să mă bizui pe dumneata.

În timp ce coboram, ca să ne întoarcem la vila Spinola, îmi vorbi despre planul îndrăzneţ pe care şi-l făurise, şi de speranţele mari pe care le avea în legătură cu triumful cauzei noastre.

Îl ascultam cu nesaţ.

Intrînd în vilă, îmi spuse:

— Nu te mai întoarce la Alexandria, rămîi aici.

— Domnule general — i-am răspuns — mă vor da dezertor...

— Nu-ţi face griji pentru atîta lucru; o faptă zămisleşte alta. Dar... în legătură cu asta, dacă printre hainele mele sau ale fiului meu găseşti vreuna care să-ţi vină bine, scoate uniforma, căci altfel ai putea da de bănuit.

III

Cînd am ajuns înapoi acasă, am găsit aci nu ştiu cîţi oameni care ne aşteptau. Printre alţii, am făcut cunoştinţă şi cu amabila noastră gazdă, colonelul Vecchi da

Ascoli Piceno, om învățat, foarte spiritual și iubit de toți pentru alesele lui însușiri sufletești. Ne-am împrietenit într-o clipă; el mă însoți într-o plimbare în jurul vilei și avurăm astfel prilejul să vorbim despre o mulțime de lucruri care se refereau de fapt la impetuoasa debarcare în Sicilia, pe care o plănuia generalul.

Colonelul Vecchi îmi înfățișă una cîte una greutățile acestei expediții, prevenindu-mă că dorința și nerăbdarea noastră n-ar fi schimbat nimic din hotărîrile pe care le luase în sinea lui generalul Garibaldi.

— Cu toate că — adăugă colonelul Vecchi — trebuie să știi și tu, cum știu și eu, de mai înainte, că Garibaldi face, în cele din urmă, tot cum crede el de cuviință.

Și într-adevăr, cu toate că la prima vedere ai fi crezut că în chestiunile ceva mai serioase omul acela minunat se lasă ușor influențat de părerile altora, el îi lăsa totdeauna pe toți să discute, pentru ca pînă la urmă să facă tot cum i se părea lui că e mai bine.

Ne-am întors apoi în casă și ne-am așezat împreună în salonul cel mare care servea drept anticameră biroului generalului. Acolo se aflau cîteva persoane pe care nu le cunoșteam nici măcar din vedere, și colonelul Vecchi își asumă rolul de ghid, trecînd în revistă una cîte una.

— Îl vezi — spuse el — pe băiatul acela frumos, cu figură jovială, care își desface brațele și predică? Acela e La Masa. În 1849 a venit la Roma cu cei 100 de viteji, purtînd pe cap un coif de argint cu panaș alb. Îl numeau generalul Enea și chiar așa ne-ar părea dacă l-am așeza în mijlocul Troiei incendiate, cu tatăl său Anchise în spate și cu zeii Penați în brațe. Celălalt, care seamănă cu un profet și care numără cu ochii obosiți punctele negre de pe tavan, pictate de muște, e colonelul Sirtori, care a săvîrșit în Veneția niște fapte de arme fantastice. Era preot, și la Paris a făcut destule prostii; ți-l prezint ca pe un om de un curaj extraordinar și tobă de carte. Privește-l și pe cel de acolo, cu nasul roșu și cu părul zbîrlit: e Montanari. El a colindat toate închisorile creștinătății; l-au închis pînă și în Belgia; e un inginer destoinic, așa se spune, dar, mai mult decît orice altceva, e un conspirator.

Şi tot aşa, mi-a prezentat mai multe persoane, ale căror nume le întîlnisem prin ziare cu zece ani în urmă; pînă ce sosi Francesco Nullo, a cărui apariţie ne-a întrerupt convorbirea.

Puţin timp după aceea, se deschise uşa camerei generalului şi apăru Giuseppe La Farina[1]. Apariţia lui a fost salutată cu un murmur de voci puţin măgulitor pentru el, deoarece se bănuia că ar fi fost trimis de Cavour[2] să pună beţe în roate lui Garibaldi şi să-i dea tot planul expediţiei peste cap. Totuşi el nu lăsă să se înţeleagă că şi-ar fi dat seama de această primire rece, care se citea pe feţele tuturor, şi trecu semeţ înainte.

După ce ieşi Farina, veni Missori, apoi Medici, care intră imediat în vorbă cu generalul. În timp ce discutau, Garibaldi mă chemă de două ori în odaie să-mi dea nu mai ştiu ce ordine şi, fiind acolo, am citit clar, cu propriii mei ochi, la o oarecare distanţă, pe o hîrtie de pe masă, aceste cuvinte: „Arme, muniţii, vase, punct de debarcare".

Mi-amintesc că a doua oară cînd m-a chemat, Garibaldi m-a întrebat:

— Ai vrea să pleci deseară la Livorno? Trebuie predate grabnic nişte scrisori şi să se facă unele pregătiri acolo...

Şi fiindcă eu nu răspundeam nimic, adăugă:

— Ai cumva vreo dificultate?

— Ei... — am răspuns — există una: lipsesc de la regiment fără permisie, şi pe deasupra în Toscana e şi Ricasoli, care nu mă poate suferi, mă are ca sarea în ochi. Nu vă amintiţi ce primire frumoasă mi-a făcut anul

---

[1] Giuseppe La Farina (1815—1863) ziarist, istoriograf, adept al politicii lui Cavour, a jucat un rol important în revoluţia din Sicilia (1848).

[2] Camillo Benso, conte de Cavour (1810—1861) om de stat italian, ministru şi prim-ministru al regatului Sardiniei. Ideolog şi conducător al nobilimii liberale moderate şi al burgheziei monarhiste. Ţelul politic al lui Cavour, ostil mişcărilor republicane şi radical-revoluţionare, era unificarea Italiei în jurul monarhiei Piemontului, regiunea cea mai dezvoltată din punct de vedere capitalist din întreaga Italie. El a format primul guvern al Italiei unificate.

trecut, cînd m-aţi trimis de la Rimini la Siena, să fac rost de voluntari?

— Ai dreptate — răspunse generalul, şi-mi făcu semn să mă retrag.

Am alergat să-l caut pe colonelul Vecchi, pe care l-am găsit în grădină.

— E oare cu putinţă ca generalul să nu ştie încă unde vom debarca? l-am întrebat eu.

— Foarte posibil.

— Şi ziua plecării? . . .

— E posibil să nu ştie nici asta.

— Cum aşa?

— Tu ce crezi, că jucăm pe sîmburi? Acum totul depinde de veştile din Sicilia şi, pînă una alta, ele nu sînt prea îmbucurătoare. Din păcate, generalul Enea şi mulţi alţii ar vrea să-l îmbrobodească dar, după cum ţi-am spus, Garibaldi nu e omul să se lase dus de nas.

Pe Garibaldi l-am revăzut la ora mesei şi apoi seara. Vorbea vesel, dar conversaţia lui se învîrtea numai în jurul unor lucruri neinteresante. Între timp, multă lume venea să-l vadă şi unii ofiţeri din garnizoana din Genova ni se adresau cu desperare, implorîndu-ne să-l înduplecăm pe general să-i ia cu el. Dar ordinele lui erau foarte severe: trebuia să-i expediem fără milă înapoi.

IV

Voi trece mai repede peste două din aceste zile, în timpul cărora vizitele şi înţelegerile de tot felul s-au succedat mai des ca oricînd. În zilele acelea, Garibaldi devenise taciturn, iar cînd stătea de vorbă cu cineva părea absent; noi încercam să-i ghicim gîndurile din ochi, şi am fi dat un an din viaţă pentru o singură vorbă de-a lui. Odată, în timp ce-mi dicta o scrisoare, am îndrăznit să-i spun:

— Ieri am fost la Genova, domnule general . . .

— Şi?

— Am întîlnit multă lume care m-a întrebat: „Se mai pleacă, sau nu?"

— Vom pleca, vom pleca! răspunse el. Dar e nevoie ca unele situaţii să fie mai înainte bine gîndite. Nu trebuie să uităm riscurile.

Şi cu vorbele astea mă concedie.

Între altele, mi-am dat seama că printre oamenii care veneau la vila Spinola nu era prea mic numărul acelora care îl sfătuiau pe Garibaldi să nu plece, arătîndu-i greutăţile uriaşe ale unei acţiuni mai mult decît temerare, după cum o socoteau ei.

Unul din cei mai înverşunaţi, în dorinţa de a-l face pe Garibaldi să renunţe la planul său, era Giacomo Medici, care, auzindu-mă pe mine, alături de alţii, criticîndu-i cu vehemenţă pe defetiştii care veneau să strecoare îndoieli în sufletul generalului, mă trase în dreptul unei ferestre şi-mi spuse:

— Din păcate, ştiu că Garibaldi e înconjurat de oameni care vor să-l împingă în acţiuni nebuneşti, care să-l distrugă şi pe el, şi ţara. Dar atîta timp cît îmi dau seama că unele socoteli sînt făcute de oameni care nu înţeleg nimic, nu fac caz de ele; dumneata însă, care te pricepi la unele lucruri, sau care ar trebui să-ţi dai seama de ele, e păcat să te aliezi cu exaltaţii aceia, şi să sacrifici un om ca Garibaldi...

I-am răspuns cam înfierbîntat lui Medici, şi el se înfurie şi mai rău, părăsindu-mă plin de mînie.

În acelaşi moment intră Nino Bixio.

— Ascultă, Bixio — i-am spus — şi Medici se numără printre cei ce nu vor să plecăm.

Bixio mă privi cu ochi scăpărători, apoi scoase o înjurătură de furie nestăpînită şi împreună cu Francesco Crispi îmi ceru nerăbdător să-l anunţ generalului, care era singur în momentul acela.

De patru zile stăteam în vila Spinola şi încă nu se hotărîse nimic.

Se pleacă mîine? Poimîine? Aceasta era întrebarea pe care o puneau toţi, şi la care nimeni nu era în stare să dea vreun răspuns, aşteptînd zadarnic din gura lui Gari-

baldi vreun cuvînt de îmbărbătare. Acest du-te-vino al oamenilor devenea din ce în ce mai viu. La Farina reveni printre noi, apăru Bertani, veni şi doamna Adelaide Cairoli cu doi băieţi, cîteva lăzi cu puşti erau încuiate în odăile din subsolul vilei; în biroul generalului se afla o ladă mare, plină cu revolvere, iar pe masa lui de lucru, un săculeţ îndesat cu napoleoni de aur.

Pe data de 26, colonelul Vecchi îmi spuse: „Se pare că generalul vrea să plece mîine".

Şi, într-adevăr, voluntarii începuseră să se adune la Geneva, dar numărul lor nu era mai mare de cinci sute. Dacă pe atunci cifra de cinci sute părea o încîntare pentru cei mai creduli, îndeosebi pentru La Masa şi pentru sicilieni care, datorită hotărîrii şi dorinţei lor fanteziste, vedeau toată insula trecută prin foc şi sabie; evenimentele care s-au petrecut mai tîrziu au dovedit foarte limpede cît de amarnic se înşelau.

De aceea astăzi pot să spun că numai providenţa a trimis pentru gloria lui Garibaldi şi salvarea Italiei întîmplarea aceea neprevăzută care ne-a întîrziat plecarea şi ne-a dat putinţa să ne pregătim pe îndelete, într-un fel cît mai potrivit scopurilor noastre.

În dimineaţa zilei de 27 aprilie, zi care însemna pentru toţi ajunul plecării, sosi o scrisoare de la Fabrizi[1] care ne anunţa din Malta că insurecţia siciliană fusese complet înăbuşită şi că nu rămăsese nici o urmă din ea, în afara cîtorva grupuri de fugari, care rătăceau de colo pînă colo prin munţi. Scrisoarea mai adăuga că o încercare de debarcare în insulă ar fi fost acum o acţiune prea îndrăzneaţă şi plină de urmări nenorocite şi că localnicii, îngroziţi de cruzimea Burbonilor învingători, ar fi şovăit să-i urmeze pe cei cîţiva oameni neînfricaţi în nebunească lor îndrăzneală!

Au fost de ajuns aceste veşti, fără îndoială reale şi de bună-credinţă, pentru ca Garibaldi să renunţe la o expediţie care se dezvăluia lipsită de orice perspectivă raţională de reuşită.

— Ar fi o nebunie! exclama el, ştergîndu-şi o lacrimă

[1] Nicola Fabrizi (1804—1885) patriot italian, capul insurecţiei din Sicilia, pe care o pregăteşte din insula Malta.

generoasă. Răbdare! Va veni și rîndul nostru. Italia trebuie să existe și va exista!

Zadarnice s-au dovedit apoi toate rugămințile și cuvintele de îmbărbătare, zadarnic i s-a spus că sosiseră voluntarii și că cereau să fie îmbarcați cu orice preț, zadarnic La Masa și Crispi, ca și alți sicilieni s-au strîns în jurul lui implorîndu-l să nu deznădăjduiască și să nu-i părăsească! Parcă îi văd și acum: ieșiseră din odaia lui palizi și descurajați; cu generalul nu mai rămase decît încăpățînatul de Bixio, care după ce deșertă un sac de rugăminți și implorări, și după ce spuse tot ceea ce îl îndemna pasiunea lui înflăcărată, plecă și el cu o privire buimacă, trecîndu-și mîinile prin păr; dînd un brînci primului om care îi apăru în cale ca să-l întrebe ceva, se năpusti afară din anticameră, urlînd: „S-a dus dracului tot! S-a dus dracului tot!"

Au fost suficiente dureroasele cuvinte „nu se mai pleacă", pentru ca, în scurt timp, vila Spinola să se golească, prefăcîndu-se într-un adevărat cimitir. Din expediția fără de seamăn care se pregătea nu mai rămăseseră alte vestigii decît lăzile cu puști, care zăceau prin odăile nelocuite de la parter.

După cîteva minute, nu mai eram în anticameră decît eu și vreo cinci sau șase prieteni de-ai generalului, Menotti, fiul lui Garibaldi, Antonio Mosto și trei sau patru căpitani de vas, dintre care mi-i amintesc pe Rossi și Elia.

Ne pierise glasul. Visul nostru frumos spulberat! Pentru Dumnezeu! Trebuia să fi fost de piatră, ca să primești liniștit o asemenea lovitură.

Pe seară, unii o luară într-o parte, alții într-alta; în anticameră nu rămăsesem decît eu și un tînăr chipeș din Camogli, cu ochii mari, albaștri, care-ți inspirau o inexplicabilă simpatie.

Garibaldi intră cu celebra lui țigară de foi în gură, și-și aruncă ochii pe o hartă mare a Siciliei, care era desfășurată pe masă.

Schiaffino se apropie de el, spunîndu-i cu vocea tremurătoare:

— Așadar... adio, domnule general!

— Adio... şi... tu unde te duci, Schiaffino?
— La mama mea, care mă aşteaptă...
— Nu rămîi cu noi la cină?
— Nu, n-aş putea mînca... Adio, domnule general!
Şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Ce inimă! exclamă Garibaldi. Vedeţi ce înseamnă dragostea de patrie! Acest om ar fi preferat să se lase omorît, decît să se bucure de fericirea de a o revedea pe biata lui mamă, care-l aşteaptă poate plîngînd. Ce tînăr viteaz! Are înfăţişarea unui adevărat erou.

Şi Schiaffino a fost într-adevăr un erou, căci l-am văzut la Calatafimi luptînd cu îndîrjire împotriva a patru vînători burboni, ca să apere ultimele bucăţi rămase din steagul cel mare, dăruit lui Garibaldi de oraşul Valparaiso, pînă cînd, sfîrtecat de multe lovituri, îşi dădu sufletul lui generos printre faldurile drapelului.

După ce plecă Schiaffino, intrară Bertani, Mosto şi Vecchi, însoţiţi de un domn care mi se păru ungur. Garibaldi ieşi cu ei la plimbare în parcul vilei; eu mergeam în spatele lor alături de Elia, Rossi şi Fruscianti, toţi abătuţi şi cu deznădejdea în suflet.

Amurgul era frumos şi senin, marea strălucea sub ochii noştri, străpunsă de ultimele raze ale soarelui care apunea. Priveliştea mării ne-a trezit şi mai chinuitor în suflet poezia expediţiei plină de romantism, care ne vrăjise pe toţi.

Nefericitul rege englez al lui Shakespeare[1] îşi oferise regatul pentru un cal; noi am fi dat tot ce aveam mai drag pe lume pentru un vapor. Dar la ce bun un vapor, dacă nu era şi Garibaldi cu noi?...

Ne-am întors ochii de la priveliştea aceea încîntătoare şi am luat-o pe o cărare, care ducea la una din ieşirile din vilă. Vorbeam despre necazurile noastre şi despre dracul care îşi vîrîse coada ca să ne spulbere visele noastre frumoase, cînd întîmplarea făcu ca din spatele unor arbuşti să apară doi preoţi. Cei doi preoţi rîdeau. Înflăcăratul Elia spuse:

— Iată doi corbi prevestitori de rele, care se bucură nespus de durerea noastră.

---

[1] E vorba de piesa lui Shakespeare „Richard al III-lea".

Zicînd acestea, alergă spre niște rămășițe neplăcute lăsate de o cireadă de vaci pe pămînt și luă o mînă bună din ele; Rossi, ghicindu-i gîndul, făcu și el la fel; și într-o clipă fură în spatele celor doi nepoftiți; apucîndu-i zdravăn de păr, le pecetluiră gurile cu cîte un pumn plin, care vă asigur că n-avea nici culoarea și nici parfumul trandafirilor.

Preoții rămaseră cîteva minute încremeniți, apoi îndrăzniră să deschidă gura, dar, urlînd ca niște apucați, o luară la goană, aruncîndu-și de pe față bucățică cu bucățică masca aceea infectă. Pe jumătate mort de atîta rîs, mă sprijinisem de o colonadă, să nu cad pe jos. Fruscianti rîdea și el de nu mai putea. Cei doi agresori își ștergeau palmele de iarbă. Cînd iată că, atras de urletele preoților, apăru Garibaldi în fundul aleii, strigînd:

— Ce s-a întîmplat? Ce e?

Elia și Rossi, cînd l-au văzut pe general, dispărură ca prin farmec; eu și Fruscianti încă mai rîdeam pe rupte, pe cînd generalul ajunsese doar la cîțiva pași de noi; voia să știe ce se întîmplase.

— Vedeți — am spus eu, arătînd spre cei doi preoți — au venit să-și rîdă de noi, dar i-am pedepsit astupîndu-le gura...

Garibaldi mă privi cu niște ochi care îți înghețau sîngele în vine și ne trase tuturor o săpunează zdravănă; după asta, mormăind, se retrase cu toată suita și nu l-am mai văzut decît seara, la ora mesei.

Cei doi preoți făcură o mare vîlvă în jurul acestei întîmplări, în satul Quarto, și jurară pe toți sfinții că fuseseră atacați de niște diavoli în vila Spinola. Cînd, la cîteva zile după aceea, aflară că Elia fusese rănit de un glonte, aduseră laude în biserică, în fața tuturor, Domnului care-i răzbunase. Totuși, în cazul lor nu era potrivită zicala: *Qui gladio ferit, gladio perit*[1], pentru că Elia îi primise cu bălegar de vacă, iar el fusese rănit de un glonț.

Cititorul ar voi desigur să știe cum de s-au încumetat cei doi preoți să vină să se plimbe prin vilă, știind că în

[1] Cine ridică sabia, de sabie va pieri (în limba latină în text).

ea locuieşte Garibaldi şi că pe acolo se perindă oameni care sînt mai degrabă duşmanii hainelor preoţeşti decît ai coarnelor satanei. Ce-ar trebui să-i răspund cititorului? Voi răspunde că în timpurile acelea se zvonise că preacinstitele feţe bisericeşti se înţeleseseră cu consulul burbon din Genova şi că veniseră la vilă să culeagă informaţii şi să i le transmită.

Dacă acest lucru a fost adevărat, atunci trebuie să strîngem bine în mîinile noastre mîinile lui Elia şi ale lui Rossi, azi bine spălate şi purificate, şi să cîntăm cu toţii: „Binecuvîntate fie aceste mîini!"

V

Seara a fost foarte tristă pentru toţi. Garibaldi era copleşit de gînduri şi abia scotea, cînd şi cînd, cîte o vorbă trunchiată, voind parcă să arate cît de rău îi părea că trebuia să renunţe la această măreaţă expediţie.

Cina păru o înmormîntare. La ora 3 noaptea, toţi eram în camerele noastre. Vila era cufundată în tăcere şi cucuvelele ţipau sinistru sub minunatul clar de lună.

Nu ştiu ce dracu' am avut, că de nervi nu mi-am găsit liniştea toată noaptea.

De cum s-a luminat de ziuă, am coborît în anticameră. Generalul se sculase, căci îl auzeam plimbîndu-se cu pas măsurat prin odaie, în sus şi în jos.

În jurul orei şapte, sosiră cîţiva oameni de la Genova, de la care am aflat ce se mai întîmplase în oraş.

Voluntarii, care se adunaseră în garnizoană şi care aşteptau din clipă în clipă semnalul de îmbarcare, primiseră cu o uimire îndurerată ordinul să se întoarcă în linişte fiecare pe la casele lor; e cu neputinţă de descris necazul acelor tineri nenorociţi, care petrecuseră noaptea în cîntece şi veselie, făurindu-şi desigur în minte imaginea unei călătorii glorioase în insula vecerniilor siciliene, înfrumuseţată de toată poezia care înflăcărează mintea tineretului. Unii dintre ei o porniră spre casă cu

ochii în lacrimi, fără să scoată o vorbă; alţii (cei mai mulţi) începură să strige ca nişte nebuni, spunînd că e un lucru de neîngăduit să fie lăsaţi în drum în felul acesta, ca nişte marionete, jurînd cu toţii că dacă s-ar ivi acum un comandant oarecare, ei l-ar urma nu numai în Sicilia, ba chiar şi în iad. A fost o zarvă mare, care la început părea că o să sfîrşească foarte rău, pentru că unii care prin vîrsta şi experienţa lor ar fi putut să aibă atîta judecată încît să mai împărtăşească din ea şi altora, dimpotrivă, zgîndăreau din răsputeri spiritele şi aşa agitate, azvîrlind o ploaie de învinuiri şi reproşuri la adresa lui Garibaldi.

La o anumită oră, îşi făcură apariţia la vilă zece sau doisprezece tineri. Îi conducea un băiat chipeş, de vreo şaptesprezece ani, sau poate puţin mai mare, blond, cu părul creţ, cu ochi ce azvîrleau văpăi.

— Pe cine căutaţi? i-am întrebat.

— Îl căutăm pe Giuseppe Garibaldi — răspunse şeful lor.

— Garibaldi nu primeşte pe nimeni — am spus eu rece.

— Trebuie să ne primească, trebuie să-i vorbim — strigară în cor — sîntem o delegaţie...

— O delegaţie?... Şi ce vreţi de la el?

— Vrem — reluă tînărul cel chipeş — vrem să-l convingem că trebuie să plece cu noi; în caz că nu vrea să vină, atunci să ne dea cele trebuincioase pe care le-a adunat, căci vom pleca şi fără el.

Mi-au părut toţi nişte nebuni. Căci cine oare pe lume s-ar fi încumetat să vorbească astfel despre un om de talia lui Garibaldi?

Am încercat să-i abat de la pornirea lor nebunească, dar parcă aş fi vorbit la pereţi. Domnii delegaţi au început să strige, şi unul din ei mi-a spus:

— Probabil că dumneata, domnule soldat, faci parte din cei care nu au chef să plece.

Am simţit că-mi năvăleşte sîngele la cap. Încă o vorbă şi în vila Spinola tihna Domnului şi a lui Garibaldi s-ar fi spulberat.

Din fericire, apăru colonelul Vecchi şi, aflînd cele ce se petreceau, îmi spuse:

— Nu-i lucru mare să-i potoleşti... Du-te la generaî şi comunică-i dorinţa lor. Vei vedea că-ţi va spune să-i laşi să intre.

Sfatul mi se păru bun şi m-am dus la general.

— O delegaţie de voluntari e la uşă şi vrea să vă vorbească.

— Ce vor?

— Vor... adică spun că dacă nu vreţi să mergeţi în Sicilia cu ei, se vor duce şi fără dumneavoastră. Pretind să le daţi banii şi armele pe care le-aţi adunat, zicînd că nu sînt ale dumneavoastră.

Nu voi uita niciodată privirea înspăimîntătoare pe care a avut-o viitorul învingător de la Palermo la auzul vorbelor mele; şi n-a lipsit mult să-mi muşc limba.

— Mi-e frică, mie?! zise el, făcîndu-se roşu ca jeraticul; dar iute îşi reveni şi cu voce liniştită adăugă: Lasă-i să intre.

Intrară. Eu tremuram ca o frunză. N-aş fi vrut să fiu în pielea domnilor delegaţi nici pentru tot aurul din lume.

Generalul îi aştepta în picioare, cu braţele încrucişate pe piept. Răspunse făcînd un semn din cap la salutul lor şi începu să-i privească pe rînd, unul cîte unul.

Tăcerea aceea dură două-trei minute, care mi se părură lungi cît un secol.

În cele din urmă, cel mai tînăr îşi dezlegă limba şi începu să peroreze în dialect genovez. Cînd termină, vorbi altul şi apoi altul; la sfîrşit, începură să vorbească toţi deodată, ridicînd din ce în ce mai mult tonul, cu o sinceritate şi cu o îndrăzneală care m-au făcut să încremenesc.

După ce au terminat, în sfîrşit, cu peroraţiile şi au ţipat cît i-au ţinut puterile, a dat Dumnezeu de s-au potolit.

Urmă o nouă pauză, foarte scurtă, în timpul căreia ochii lui Garibaldi vorbeau mai mult decît o sută de limbi.

Cînd s-a hotărît în sfîrşit să deschidă gura, lăsînd să se audă vocea lui, al cărui timbru te fermeca, bieţii delegaţi începură să pălească, apoi deveniră roşii ca sîngele şi după aceea albi ca hîrtia nescrisă, în timp ce ochii li se umpleau de lacrimi...

Garibaldi, şi el cu lacrimi pe gene, i-a concediat cu un gest prietenos, şi, întorcîndu-se repede, s-a dus să se sprijine de canatul ferestrei.

Aş da azi oricît să-mi pot aminti întocmai cuvintele pe care le-a spus generalul cu prilejul acela, dar pentru că vremea mi le-a şters din minte, nelăsîndu-mi decît un ecou vag, mă opresc, neîncumetîndu-mă să pun în gura unui erou bietele mele vorbe.

În timp ce la vila Spinola aveau loc întîmplările acestea, la Genova toţi despicau firul în patru, şi unii, printre care La Masa, Carini şi Bixio, ţinură sfat ca să vadă ce-i de făcut după hotărîrea de neclintit luată de Garibaldi. Acesta, simţind cum stau lucrurile, trimisese vorbă că dacă cineva se simte în stare de un curaj mai mare decît al lui, să poftească la vila Spinola ca să-i pună la dispoziţie armele şi banii.

S-au găsit şi nişte capete seci care să declare cu multă încredere că sînt gata să ia comanda expediţiei, lăudîndu-se că ei ar fi plecat şi pe un vas cu pînze, cu vreo două-trei sute de suflete curajoase, care ar fi avut tăria să-i urmeze. Spre norocul lor şi al nostru, neînţelegerile ivite între cei mai lipsiţi de minte dintre refugiaţii sicilieni au făcut cu neputinţă traducerea în fapt a îndrăznelii lor nebuneşti, ajungîndu-se în cele din urmă la propuneri ceva mai serioase. Aşadar, se hotărîră să mai amîne plecarea, nefiind deocamdată cazul să renunţe cu desăvîrşire la nădejdea că Garibaldi îşi va schimba părerea.

În această privinţă s-a bucurat de foarte multă autoritate părerea lui Francesco Crispi, care, întrecîndu-i pe toţi prin deşteptăciune şi dibăcie, a ştiut să vadă limpede cum în sufletul generosului om din Nisa se ciocneau cu tărie argumente şi pro, şi contra, şi că refuzul lui putea fi schimbat uşor printr-un consimţămînt, alternativă pe care mintea unui om obişnuit ar fi socotit-o cu neputinţă. Nici rugăminţile, nici ironiile pline de venin nu-l putuseră clinti pe Garibaldi, dar cea mai palidă licărire de speranţă care i-ar fi luminat sufletul, potolind frămîntarea lui nobilă, l-ar fi determinat la acţiune. Teama că ar fi putut deveni autorul sau părtaşul unei expediţii lipsită de perspectiva victoriei, ba chiar fatale,

îl ţineau în loc. Acest lucru îl ghici Crispi şi la această părere se alătură şi Nino Bixio, care, după ce se răcori în primele răbufniri de furie, luă (aşa cum făcea el totdeauna) calea cea mai înţeleaptă; de unde putem spune cu conştiinţa împăcată că Italia datorează acestor doi oameni minunea de a-l fi făcut pe Garibaldi să-şi schimbe o hotărîre ce părea neînduplecată.

VI

La amiază mi-am încins sabia şi după ce l-am sărutat pe colonelul Vecchi şi i-am mulţumit pentru calda lui ospitalitate, am coborît în camera generalului şi i-am spus:

— Domnule general, dacă n-aveţi alte ordine să-mi daţi, plec...

— Pleci?!...

— Aş rămîne cu dragă inimă, dacă...

— Pleacă, pleacă! îmi spuse grăbit Garibaldi. Ne vom revedea în curînd, nu-ţi pierde curajul... Deocamdată nu e nimic de făcut, dar va veni timpul... Păcat! Frumoasă expediţie!

Ne-am privit în tăcere cîteva minute.

— Unde pleci? reluă generalul.

— La Alexandria..., în arestul garnizoanei, sau poate chiar la fortăreaţă...

— Bietul Bandi! Ei... nu e nimic de făcut... Dar... spune... în caz că aş avea nevoie din nou de dumneata?

— Iată adresa mea! Dacă vă schimbaţi cumva gîndul, să nu mă uitaţi. Vă rog trimiteţi-mi o telegramă în care să fie scris *„e bine"* şi să fie semnat cu primul nume care vă va veni în minte. Voi izbuti atunci să scap şi de arest, voi şti să sar peste ziduri şi peste şanţuri, ca să mă întorc aici la dumneavoastră.

— N-aş pleca fără dumneata — continuă generalul, privindu-mă cu un aer prietenos — dar e greu să te chem din nou aici, din moment ce am dat ordin să mi se facă bagajele şi sper să plec mîine la Caprera. Dar...

fiindcă veni vorba — adăugă el, punînd mîna pe săculeţul de napoleoni, care era veşnic pe birou — n-ai nevoie de bani?

— Nu, mulţumesc — i-am răspuns eu, cu toate că în buzunar n-aveam decît foarte puţini bani, abia cîţi să-mi ajungă să mă pot întoarce la Alexandria.

Am plecat trist şi foarte descurajat — luînd drumul la vale, spre Genova, unde am ajuns într-o clipă. De cum am intrat în oraş, am văzut grupuri de oameni care vorbeau şi gesticulau aprins, şi n-a trecut mult timp şi m-am întîlnit cu cîţiva prieteni de la care am aflat că refuzul neaşteptat al lui Garibaldi fusese primit cu mare nemulţumire, în special de către oamenii lui Mazzini[1], care pălăvrăgeau vrute şi nevrute.

În vremea aceea, între Garibaldi şi Mazzini mai existau şi oarecari ciocniri; se despărţiseră la Roma în termeni nu prea buni, şi după aceea nu se mai văzuseră. Partizanii unuia sau celuilalt exagerau neînţelegerile dintre şefii lor şi nu păstrau nici o măsură în defăimarea reciprocă. În timp ce Garibaldi socotea că Mazzini vrea să se întindă prea mult coarda, încărcîndu-şi conştiinţa cu sacrificiul zadarnic al atîtor oameni şi obişnuia să spună: „Ăsta ar vrea să fie papă", adepţii lui Mazzini îl socoteau pe Garibaldi ca pe cel mai rău dintre oameni.

În ziua aceea, îndreptîndu-mă spre biroul ziarului *L'Unità Italiana* am dat de nişte oameni care, dacă le-ar fi încăput Garibaldi pe mînă, l-ar fi sărutat sfîşiindu-l cu dinţii. N-a fost precupeţit nici un cuvînt veninos sau vreo obrăznicie la adresa acestui om viteaz. Se spunea că şi-ar fi vîndut sufletul monarhiei, că vîrsta l-a făcut să dea în mintea copiilor. Ba altul a mai spus: „Şi cine e, la urma urmelor, acest Garibaldi? Ce reprezintă acest idol? Ce fapte a săvîrşit el în trecut, ca să fim nevoiţi azi să ne închinăm lui în genunchi?... Dacă el n-are

[1] Giuseppe Mazzini (1805—1872) publicist italian, unul din conducătorii mişcării de eliberare naţională a poporului italian. Democrat mic-burghez, el a regresat de la ideile socialismului utopic saintsimonist, mergînd pînă la condamnarea Comunei din Paris din 1871. Regresul ideilor sale revoluţionare a provocat ruptura lui definitivă cu Garibaldi.

curajul să conducă expediția asta, să lase pe altul care e în stare s-o facă, pentru că noi avem destui oameni viteji, capabili să înfăptuiască mult mai mult decît ar putea înfăptui el". Și aici erau ridicate în slăvi numele mai multor căpitani vestiți care, puși la locul cuvenit, adică în locul lui Garibaldi, ar fi făcut să iasă la iveală că faima acestui Garibaldi fusese lesne dobîndită și pe un preț de nimic.

Îmi amintesc apoi de un bătrîn hidrofob, al cărui nume nu l-am știut niciodată, care pică și el în timp ce vorbeam cu Quadrio, și care îndrăzni să spună: „Lui Garibaldi îi e frică".

La vorba asta am sărit ca mușcat de șarpe, țipînd cu furie:

— Ce tot spui, bătrîne? Ai fi îndrăznit să afirmi vreodată că îi este frică lui Giovanni delle Bande Nere? Mușcă-ți mai bine limba și înghite-ți cuvintele!

Iar el, mie:

— Băiete, tu nu pricepi nimic; judeci la fel ca gloata și ești îndrăgostit orbește de faima unui om care de fapt nu face doi bani. Nu vezi? Ne-a lăsat de căruță și pe-aci i-a fost drumul. Dar, spre marea lui ciudă, expediția va avea totuși loc: noi o vom face pe răspunderea noastră, mulțumind soartei că ne-a scăpat de acest om, pe care voi îl asemuiți cu un Dumnezeu.

I-am strîns mîna lui Quadrio, care se mîniase și el, chiar dacă nu-și pierduse cumpătul ca mine, și am plecat.

Cînd am ajuns în Alexandria, se întunecase de-a binelea. Intrînd în casă, am dat de ordonanța mea, un băiat din Livorno, pe care-l chema Oreste Cantoni.

— Oreste, m-au căutat?

— Mai întrebați dacă v-au căutat?! Spun că vor să vă dea dezertor...

— Să nu sufli nimănui că sînt aici. Vom vedea mîine ce e de făcut. Deocamdată, hai la culcare, căci sînt frînt de oboseală.

Am dormit buștean. Cînd m-am trezit, m-am gîndit la frumoasa încurcătură care m-așteptă, dacă m-ar închide în fortăreață și dacă, în timp ce aș sta închis acolo, Garibaldi și-ar schimba hotărîrea și ar pleca. Îmi veni

în minte că pentru a intra în cușcă nu e niciodată prea tîrziu. Așa că m-am încuiat în casă și am chemat niște prieteni cărora le-am împărtășit întocmai situația. Am fost sfătuit să stau închis și s-aștept, pentru că ziarele din dimineața aceea publicau știri care lăsau să se întrevadă ca posibilă înfăptuirea expediției din Sicilia. Toată ziua am stat în casă, ținîndu-l mereu pe bunul meu Oreste de pază, să vadă dacă nu cumva vine vreun poștaș cu o telegramă, dar în ziua aceea n-am primit nimic. A doua zi am așteptat liniștit pînă la o anumită oră, apoi, văzînd că nu intervine nimic nou, i-am spus soldatului:

— Oreste, du-te și cumpără niște ziare din Genova.

Ordonanța se îmbrăcă și ieși, dar nu trecură nici 3 minute și se întoarse cu o hîrtie în mînă. Ce bucurie: era o telegramă!

Am deschis-o și am citit-o: „E bine, Francesco Nullo".

Am început să mă îmbrac într-o goană nebună, am întins apoi o basma în care mi-am pus o cămașă, cîteva perechi de ciorapi și alte fleacuri trebuincioase; acesta mi-era tot bagajul. *Malbrough s'en allait en guerre*[1] cu o povară ce nu cîntărea trei livre și nu costa peste patru lire.

Soldatul, văzîndu-mă că-mi împachetez lucrurile, începu să plîngă.

— Ce ai, de ce plîngi?

— Vreau să vin și eu...

— Unde?

— Unde vă duceți dumneavoastră.

— Nu, fiule, e cu neputință...

— Și de ce e cu neputință?

— Pentru că Garibaldi a interzis să se ia ordonanțele; și apoi... apoi... nu vreau să am pe nimeni pe conștiință...

Bietul de el continuă să mă roage, dar eu am rămas tare ca piatra. În sfîrșit, cînd am isprăvit cu pregătirile, i-am spus:

— Iată, bunul meu Oreste, te las moștenitor universal. Uite aici: niște tunici, pantaloni, galoane de argint, chipiuri și tot restul echipamentului; cînd vei citi în ziar

[1] Malbrough se ducea la război (în limba franceză în text).

că am plecat de la Genova, vinzi tot și ciocnești un pahar în sănătatea mea, care te-am iubit atît de mult.

Soldatul își duse batista la ochi. Eu am alergat la proprietăreasă s-o întreb ce oră era, fiindcă ceasul care trebuia să fie al meu nu fusese încă fabricat.

— Aproape patru — mi-a răspuns ea, care era o femeie cumsecade.

M-am întors în cameră să consult mersul trenurilor. Nu mai era nici un minut de pierdut. Am alergat la gară, cu soldatul după mine, și am cerut un bilet de clasa a doua pînă la Genova. Vai de mine! Cînd să plătesc la casă, mi-am dat seama că-mi lipsea ceva mărunțiș ca să completez suma trebuincioasă. Unde să găsesc această sumă? . . .

— Oreste, ai ceva bani?

— Iată — zise el, scoțînd din buzunare două sau trei monede mărunte.

— Ce blestem! am exclamat eu, și mi-am rotit ochii jur împrejur.

Privirea aceea a schimbat repede blestemul în binecuvîntare, pentru că ochii mei au alunecat peste un grup de ofițeri care luau masa la restaurantul gării. Printre ofițerii aceia, din fericire, era și Achille Cantoni da Forlì, un foarte bun prieten al meu de la Universitatea din Siena, același care a căzut glorios mai tîrziu la Mantana, și cu al cărui nume Garibaldi își intitulă mai tîrziu o carte[1].

— Achille — i-am spus — dă-mi cinci franci.

— Ce, pleci? m-a întrebat, deschizînd portofelul.

— Da, plec cu Garibaldi, vino și tu!

Cantoni s-a gîndit o clipă, dar n-a găsit modalitatea să mă poată însoți. Gîndul de a fi dat dezertor îl îngrozea.

Se ridică de la masă, veni cu mine pînă la tren și își luă rămas bun cu un sărut.

Cînd a pornit trenul, bietul meu Oreste Cantoni plîngea cu desperare.

Peste cîteva zile mi-a părut foarte rău că nu l-am luat,

---

[1] *Cantoni Voluntarul* e titlul unuia din romanele scrise de Garibaldi la o vîrstă înaintată.

pentru că la Calatafimi, cînd am căzut rănit, un *picciotto*[1] pe care-l luasem ordonanţă, m-a părăsit ca pe un cîine mort, ca să se ducă să adune ceva pradă de război, şi avu inima de piatră să se întoarcă să mă vadă după patru zile, aducîndu-mi la spital, în dar, un mănunchi frumos de sparanghel sălbatic.

VII

Am ajuns la Genova cu o mare greutate pe inimă. La gara din Bussala, un funcţionar de la căile ferate spuse cu glas tare: „Deseară pleacă Garibaldi".

„Pleacă deseară! am repetat în sinea mea. Pentru Dumnezeu, frumos ar mai fi să n-ajung la timp, frumos ar mai fi, şi nu-i lucru de glumă!"

Şi la ideea aceasta, care mă stăpînea ca o obsesie, aş fi vrut să-i spun mecanicului: „Dă bice cailor, şi-ţi voi aduce în dar o bucată din Sicilia!"

Acele cîteva mile pe care le-aveam de parcurs atunci mi-au făcut impresia că sînt de o sută de ori mai lungi, şi-mi părea rău că n-am aripi să pot zbura.

În sfîrşit, am ajuns. Nici nu oprise bine trenul, cînd am şi deschis uşa vagonului şi am sărit jos cu legăturica mea albă în mînă, neluînd în seamă pe conductorii care strigau cît îi ţinea gura.

Voiam să mă duc de-a dreptul la vila Spinola, dar parcă o voce îmi şoptea: „Dacă Garibaldi o fi în port sau undeva pe ţărm, departe de aici, sau poate chiar s-a îmbarcat?" M-am îndreptat în fuga mare spre piaţa Carlo Felice şi acolo, în fund, m-am dus la prăvălia unui bărbier roman, care se numea Matinenti, bărbat foarte cunoscut de prietenii lui Garibaldi, şi l-am întrebat:

— A plecat generalul?

---

[1] Tînăr sicilian garibaldin din perioada expediţiei din Sicilia (dialect sicilian).

— Încă nu, domnule locotenent.
— Cînd pleacă?
— Nu se ştie...
— E tot la vilă?
— Da, domnule.

Voiam să-mi permit luxul unei trăsuri de piaţă, dar preţul pe care mi l-au cerut mi-a luat piuitul. Era cazul să spun: „Cînd n-ai de unde, *quare conturbas me?*[1]" Amintindu-mi atunci că sînt ofiţer de infanterie şi că un bun infanterist trebuie să mărşăluiască cu uşurinţă, am luat-o pe străzi cu sufletul înseninat şi într-o clipă am ajuns la vilă. Apropiindu-mă de poartă, ca să trag de clopoţel, am auzit un cor de voci sărbătoreşti, acordate cu notele vesele ale pianului. Am sunat, mi s-a deschis şi am urcat sus. Garibaldi stătea la masă cu Menotti, fiul lui, cu colonelul Vecchi, cu Fruscianti, cu Nullo şi alţi doi, de care nu-mi amintesc; o doamnă, care era menajera casei, stătea la pian cîntînd imnul compus de Manelli. Sala era împodobită toată cu ghirlande de laur, masa era plină de flori şi în mijlocul ei se vedea un trofeu frumos aşezat pe o bombă ruginită şi pe care scria: „Un sărut din partea Franţei pentru Italia".

Apariţia mea a fost salutată de prieteni cu un strigăt, şi Garibaldi, omul acela extraordinar, mi-a făcut semn să mă apropii de el; întinzîndu-mi un pahar plin de vin de Orvieto, îmi spuse:

— Bea şi dumneata pentru fericirea Italiei! Au trecut 11 ani de cînd i-am văzut pe francezi întorcîndu-ne spatele şi luînd-o la fugă pe lîngă zidurile Romei.

Era seara zilei de 30 aprilie[2]. M-am socotit de şaptezeci de ori măgar, pentru că uitasem cît îi era de scumpă şi de neuitată gloriosului apărător al oraşului etern data aceea, şi am ispăşit cum am putut lipsa mea de memorie, înveselindu-mă împreună cu el că sfînta inspiraţie de

---

[1] De ce să mă tulbur? (în limba latină în text).

[2] Aniversarea succesului obţinut de romani împotriva francezilor pe data de 30 aprilie 1849, sub zidurile Romei, conduşi de Garibaldi. Francezii, debarcaţi cu cîteva zile mai înainte la Civitavecchia, veniseră la Roma ca să înlăture Republica Romană şi să înscăuneze pe Pius al IX-lea, exilat între timp la Gaeta.

a-şi schimba hotărîrea de pînă atunci îi venise într-o zi atît de sărbătorească şi de mare ca aceasta.

Am cîntat cîtva timp împreună cu generalul, care părea foarte mulţumit de noua lui hotărîre şi parcă şi simţeam de departe, în nări, mirosul bătăliei, ca faimosul armăsar din Biblie al lui Iov.

În seara aceea nu s-a vorbit nimic de expediţie şi nici eu n-am îndrăznit să întreb ceva în faţa generalului. Totuşi, cînd el ne-a trimis la culcare, m-am apropiat de colonelul Vecchi şi, între patru ochi, am aflat de la el, de-a fir-a-păr, cum avea să decurgă expediţia.

În dimineaţa aceleiaşi zile, Francesco Crispi şi Nino Bixio veniseră foarte veseli şi triumfători la vilă, înmînîndu-i lui Garibaldi nişte scrisori şi cîteva telegrame, în care i se relata cum se răsculaseră sicilienii şi cum răscoala cuprindea oraşele mai mari. Se anunţa în special (să ţină bine minte cititorul) că Marsala era chiar în mîna răsculaţilor şi se mai adăuga în acele scrisori că Rosolino Pilo era în capul unor răsculaţi care alcătuiau aproape o întreagă armată.

Bunul Vecchi, expunîndu-mi situaţia, n-a putut să-mi ascundă că, după părerea lui, în veştile acelea bune mocnea ceva; într-adevăr, încă de pe atunci mulţi au bănuit că Crispi le născocise din mintea lui, furînd acest drept al ficţiunii pictorilor şi poeţilor.

Garibaldi, auzind veştile acelea îmbucurătoare, reflectă un timp asupra lor, apoi se ridică brusc de pe scaun şi exclamă, cu o voce puternică, plină de fericire: „Pregătiţi totul, mergem în Sicilia!"

Aceste cuvinte de neuitat trecură din gură în gură şi telegraful le duse în zbor în oraşele din Lombardia, unde Benedetto Cairoli, Giacomo Griziotti, Bassini, Nuvolari, Missori, Majocchi şi alţii au dat iute o mînă de ajutor, adunîndu-i din nou pe voluntari şi strîngîndu-i în număr şi mai mare. Între timp, datorită lui Bixio se reluară discuţiile cu agentul din Rubattino, care declară că de data asta era gata să facă rost de două vase şi nu numai de unul, aşa cum fusese stabilit mai înainte. (Cu condiţia să i se dea răgaz să le repare pe şantier, cerînd pentru această muncă patru sau cinci zile.)

După cum se vede, toate lucrurile mergeau din plin.

Și această întîrziere a dovedit adevărul zicalei că „orice rău e spre bine", ca și faptul că ne-a îngăduit s-așteptăm niște oameni care, fiind cam departe de noi, n-ar fi putut ajunge la timp, dacă plecarea ar fi fost grăbită după dorințele celor mai nerăbdători.

Primele vorbe pe care le-a spus generalul în dimineața următoare au fost acestea:

— Vom pleca, vom pleca; am mare speranță să fac ceva bun, în ciuda multor prieteni de-ai mei, care au încercat să mă abată de la această expediție, calificînd-o drept o nebunie.

În toată ziua aceea n-a avut nici o clipă de liniște; vizitele se succedau unele după altele, telegrame după telegrame, delegații după delegații. Bixio, Bertani, Crispi și un căpitan de marină, foarte voinic, au stat de vorbă cu el, în secret, cîteva ore.

De mai multe ori, cînd generalul m-a chemat pentru cîte un serviciu în odaia lui, am auzit pomenind, cu un ton destul de neplăcut, numele contelui Cavour; și trebuie să mărturisesc că pînă la urmă el a insistat cu fermitate în ideea că bucuros ar fi dat Cavour peste cap expediția noastră, și că ar fi plătit cu sîngele lui, numai să ne știe pe toți în gura lupului.

Într-o zi l-am auzit spunînd:

— Ce vreți? Din toate părțile nu întîmpin decît greutăți. Am devenit *un erou al răbdării* și am căzut de acord pînă și cu contele Cavour. Voi știți că acest om și-a vîndut patria. Sărmana Nisa! Ei bine, cu toate acestea, duc tratative cu el cum le-aș duce cu un bun prieten și îi cer vreo mie de pușți, ca să ne putem avînta în luptă ceva mai optimiști... Cred că nu-i cer prea mult acestui om?

Vorbea cu respect de Victor Emanuel și nutrea pentru el o stimă profundă. Vorbind de el, chiar în zilele acelea, obișnuia să spună:

— De la rege nu doresc decît două lucruri: să ne dea mînă liberă și să nu dea ascultare sfetnicilor răi, care ar vrea să facă din Italia noastră o provincie franceză.

VIII

În timp ce se petreceau toate acestea, poliția spiona zi și noapte vila Spinola, împînzind împrejurimile cu nenumărate iscoade pe care, deși se deghizau care mai de care în veșminte cît mai ciudate, noi reușeam totuși să le descoperim și să ne batem joc de ele în hohote de rîs.

Într-adevăr, toți cîți am fost în zilele acelea în preajma lui Garibaldi aveam un nas atît de fin, încît îi simțeam pe toți copoii pe care-i uram de moarte, în ciuda Evangheliei care ne învăța că trebuie să îngăduim cu milostenie pe oamenii plictisitori și pe stăpîni, chiar dacă sînt stăpîniți de duhul desfrînării. Carlo Augusto Vecchi, proprietarul vilei, pusese la intrare un carton pe care era scris: „Intrarea cîinilor și a popilor interzisă", și uitase să adauge și a iscoadelor polițienești. Dar aceștia, slavă Domnului, au avut grijă să se numere de la sine printre cîini și popi; și niciodată nu s-a întîmplat ca vreunul din ei să ne calce pragul, riscînd să intre.

Dar cu toate că ei rămîneau undeva, pe dinafară, colonelul Vecchi era mereu neliniștit și nu-și mai găsea astîmpăr văzîndu-i cum dădeau tîrcoale de colo pînă colo, prin apropiere, bănuindu-i în stare să ne dea în orice clipă o lovitură neașteptată.

De altfel, într-o bună zi, el mi-a mărturisit foarte limpede că la Torino se plănuise să fim prinși într-o capcană, adică să fie împresurată vila, și așa vii și nevătămați, cu general cu tot, să fim duși într-o fortăreață și să fim întemnițați acolo, pînă cînd ni se vor destrăma toate planurile, ba chiar mai mult decît atît: să ne distrugă cu totul.

Colonelul Vecchi nu era un om ușor influențabil, nici o minte înfierbîntată, totuși a bănuit că miniștrii regelui puneau ceva la cale împotriva noastră, speriați și chemați la ordine de guvernul napolitan, care, prin gura marchizului Canofari, agentul lui, nu înceta să ne prezinte ca pe niște conspiratori periculoși, gata să săvîrșească o faptă de o cutezanță nesăbuită.

Și conspirația noastră, ca s-o spunem pe șleau, de-

venise un fel de secret al lui Polichinelle, pentru că toate se făceau în văzul lumii, vorbindu-se despre asta şi pe străzi, şi în pieţe, cu glas tare, pregătirile făcîndu-se într-un du-te-vino necontenit, de parcă ar fi fost vorba de o glumă nevinovată. De aceea colonelul Vecchi ne atrăgea atenţia să stăm tot timpul de veghe, şi nu-i pierdea din ochi pe spioni, punînd pe alţii să-i urmărească, şi adesea mă trezea în timpul nopţii să-l întovărăşesc în controlul gărzilor.

Generalul Garibaldi ştia foarte bine tot ce se petrecea şi ne povăţuia să fim prudenţi. Mi se părea că e înclinat să creadă că ministrul Cavour ardea de dorinţa să rezolve situaţia, obligîndu-l să părăsească Genova cu forţa, aşa cum îl obligase să plece de la Rimini, cu cîteva luni în urmă, tot printr-o şiretenie.

Dacă trebuie să spun ce mi-a trecut prin minte atunci, voi spune sus şi tare că n-am fost niciodată părtaşul acestei bănuieli, ci am crezut totdeauna că zbirii pe care îi trimiteau în împrejurimi veneau pentru simplul motiv că doreau să cunoască activitatea noastră, şi nu pentru altceva. În cele din urmă, contele Cavour duse tratative cu Garibaldi prin mijlocirea lui La Farina şi nu erau nici un fel de semne că tratativele s-ar putea întrerupe şi armistiţiul dintre cei doi oameni să se preschimbe într-un război pe faţă.

Dar generalul era mereu necăjit de intrigile poliţiei şi în legătură cu asta voi aminti un fapt pe care cititorii noştri prea răbdători vor fi încîntaţi să-l cunoască.

În octombrie 1859, în timp ce Garibaldi îşi avea cartierul general la Rimini, i se întîmpla adesea să meargă cu trăsura la Bologna şi înapoi. În drumurile acelea făcute în mare grabă şi peste măsură de grele, obişnuia să-l întovărăşească colonelul Malenchini, eu şi alţi cîţiva ofiţeri. Drumul se făcea îndeosebi noaptea, cu cai de poştă, fără escortă, cu toate că noi îi spuneam mereu generalului că era o mare nesocotinţă să călătorim singuri în toiul nopţii prin meleagurile acelea, unde oricînd partizanii papii şi ai austriecilor ne puteau ataca prin surprindere şi cu cîteva lovituri de spadă să ne trimită uşor pe lumea cealaltă, sacrificîndu-ne îngeraşilor din cer.

Într-o noapte, venind de la Rimini, am ajuns în jurul orei două la poarta de la Cesena, sau de la Faenza, după cîte-mi amintesc. Poarta era închisă, sau gratiile de siguranță erau lăsate; eu, așezat în față, moțăiam cu revolverul în mînă, și ceilalți, între care și generalul, dormitau și ei. În timp ce se deschidea poarta sau se ridicau gratiile, doi indivizi, nu mai știu dacă erau carabinieri sau foști jandarmi de-ai papii, în sfîrșit, doi bărbați voinici, purtînd pe cap tricornuri, se apropiară de trăsură și după ce ne examinară cu luare-aminte unul din ei mă întrebă:

— Cine e în trăsura asta?

— E un general — i-am răspuns eu.

Individul cu tricornul continuă:

— Și cine este acest general?

— Garibaldi.

— Arată-mi actele lui!

— Lăsați-ne în pace, oameni buni — i-am răspuns — generalii n-au acte de arătat!

Dar cei doi se încăpățînau să ne bată la cap, încredințîndu-mă că aveau dreptul să controleze actele și insistau să le vadă.

Cînd au început să ridice glasul, eu l-am ridicat mai tare decît ei.

La un moment dat, generalul s-a trezit și a întrebat:

— Ce e?

— Uitați-vă — i-am răspuns — sînt doi jandarmi care țin cu tot dinadinsul să vă vadă actele.

— Ce acte, nici un act! strigă generalul cu o voce înfiorătoare. Duceți-vă dracului de copoi blestemați! Numai copoi! Peste tot numai de ei dai!

În aceeași clipă, vizitiul dădu bice cailor, iar cei doi o luară la fugă cu spaima în suflet.

Dar să ne întoarcem la povestea noastră.

În dimineața zilei de întîi mai, lună pe care Giacomo Leopardi[1] o numise luna înmiresmată, în timp ce-mi

[1] Giacomo Leopardi (1798—1837), mare poet italian, reprezentant al romantismului activ. A manifestat mai ales în esseurile, corespondența și însemnările sale o puternică atitudine antifeudală, anticlericală și ateistă. Poeziile scrise în prima perioadă a activității

orînduiam boarfele, m-a chemat generalul. Din două salturi am fost lîngă el şi l-am găsit stînd de vorbă cu un individ care, la prima vedere, mi s-a părut un contrabandist sau poate un geambaş.

Necunoscutul era înalt şi voinic, avea ochi de vultur, un obraz rumen şi o barbă lungă şi sură; glasul lui avea un timbru cald şi un accent foarte clar din Romagna; ţinea de mînă o fetiţă foarte frumuşică, de şapte ani, pe care mai tîrziu am aflat că o chema Minerva.

Pe fetiţă îţi venea s-o săruţi, în schimb taică-său, cu haina lui brună de catifea, cu pălăria roşie de papă pe care o avea pe cap, şi mai ales cu vocea lui tunătoare, te făcea curios să afli cine era, dar nu-ţi inspira simpatie.

— Iată — spuse Garibaldi — iată omul căruia îi vei încredinţa toate punctele de reper ale dumitale şi căruia îi vei da toate informaţiile pe care i le vei putea da. Lui i-am încredinţat sarcina pe care ai refuzat-o dumneata.

Zicînd vorbele astea, Garibaldi s-a întors să discute cu Medici, care intra tocmai atunci în odaie, iar eu am rămas lîngă fereastră, împreună cu necunoscutul acela, care mi-a spus:

— Tinere, te ascult!

— Sînt gata — i-am răspuns, scoţîndu-mi din buzunar portofelul. Iată adresele pe care le am în Siena, în Foiano, în Chiusi, în Cesena, apoi la Piegaro, şi la Castiglione del Lago, şi iată semnele de recunoaştere. Sarcina pe care ţi-au dat-o e foarte grea şi e bine că eşti mai solid ca mine. Îţi urez noroc...

— Lasă, lasă asta... — m-a întrerupt uriaşul — ai s-auzi povestindu-se despre isprăvile mele, de-o să-ţi lase gura apă şi o să-ţi pară rău că n-ai venit cu mine. Ascultă-mă, hai să mergem împreună. Ai ceva, nu ştiu ce, în chipul dumitale, care te face să-mi fii simpatic.

— Mulţumesc — i-am răspuns — dar e zadarnic să mă ispiteşti, pentru că nu l-aş părăsi pe Gari-

---

sale vădesc influenţa Carbonarilor, iar în totalitatea ei, poezia lui Leopardi se înscrie printre cele mai de seamă manifestări ale lirismului romantic european.

baldi nici chiar pentru un împărat. De altfel, ţin să te previn, cu toată părerea de rău, că vei avea mult de furcă.

— Eu să am de furcă? Dar nu ştii oare cine sînt eu?

— Aş fi bucuros s-o aflu.

— Ai auzit vreodată de numele de Zambianchi[1]?

— Cum, dumneata eşti colonelul Zambianchi? Cel care se distra împuşcînd preoţii la Roma?

— Pe Sfînta Fecioară! Eu sînt! Oi fi auzit, cumva, ce a scris despre mine „măcelarul" acela de Farini[2]?

— Din păcate, am citit; dar să ne întoarcem la ale noastre. Trebuie să-ţi dau nişte scrisori: pentru Giorgio Neri şi Giuseppe Baldini în Siena, pentru Alessandro Caporali în Cesena, pentru Carlo Soszi şi Ascanio Dei în Chiusi, pentru „cocoşatul" Bassi la Piegaro etc. Aşteaptă-mă în grădină cu minunea ta de copilă, şi vin şi eu cu scrisorile.

— Bine.

— Şi plecarea e fixată pentru astă-seară... sau mîine dimineaţă?

— Nu ştiu.

— Îţi dau arme, bani?...

— Încă nu s-a stabilit nimic; dar nu te îngriji de asta, cînd intră omul în joc, joacă şi fără lăutari.

Cam asta a fost pe scurt discuţia din ziua aceea dintre mine şi colonelul Zambianchi.

Mult, chiar prea mult s-a discutat şi iar s-a discutat ca să se precizeze scopul pe care îl avea în vedere generalul prin expediţia aceea.

Scopul urmărit de el era următorul: să-i dea puţin de furcă papii, în timp ce papa îi dădea foarte mult de furcă regelui din Napoli. Voia să vadă dacă în timp ce ar fi aţîţat focul şi flăcările în Sicilia, n-ar fi fost cu putinţă ca vreo scînteie să stîrnească un pic de foc şi în peninsulă, şi voia să-l ştie pe papă încurcat cît de cît, ca să nu-i poată trimite pe elveţienii lui şi pe bavarezi

---

[1] Gallimaco Zambianchi (1811—1860) patriot din Romagna, adept al lui Garibaldi.

[2] Luigi Carlo Farini (1812—1856) politician abil, adept al lui Cavour, de meserie medic.

în ajutorul regelui Francisc, numit, după cum știm, gonfalonier[1] al Sfintei Mame Biserici, după exemplul lui Valentin.

IX

Voi trece peste cele două zile care au urmat, lăsîndu-le deoparte, ca să nu pun la prea grele încercări răbdarea cititorilor.

Zilele acelea s-au scurs ocupîndu-ne cu ultimele pregătiri. Garibaldi a stat de vorbă timp îndelungat cu agenții Companiei Rubattino, care trebuia să-i împrumute două vapoare de o vechime antediluviană și care se reparau pe șantierul naval cît se putea mai bine, încît să fie în stare să ne îmbarce pe toți în rada Genovei și să ne debarce în Sicilia.

Ce fel de înțelegere a încheiat generalul cu Compania n-am aflat; și nu m-am ostenit să aflu nici atunci, nici mai tîrziu, dar sînt convins că stăpînii celor două vase prăpădite n-ar fi pierdut nici un bănuț din averea lor, chiar dacă le-ar fi izbit furtuna de vreo stîncă, sau dacă ghiulelele tunurilor burbonice le-ar fi cufundat în abisuri.

În seara zilei de 4 mai, fiind sigur că vom pleca și că nu vor mai fi păreri de rău în legătură cu aceasta, i-am spus generalului:

— Îmi îngăduiți să mă duc la Genova și să rămîn acolo pînă mîine? Am ceva de aranjat pentru mine personal, și...

— Du-te — a răspuns Garibaldi cu un zîmbet. Dar fii atent să nu se prindă de veste cine ești și să nu fii dus cu cătușe la mîini direct în Alexandria... În regiunea asta sînt mai mulți copoi decît copaci.

Eram îmbrăcat cu o haină și cu o pălărie veche de-a lui, cam prăpădită; de pantaloni și de veston îmi făcuse rost colonelul Vecchi. Am pornit-o la drum întovărășit

[1] Apărător militar al unui lăcaș religios în timpul evului mediu.

de Cesare Orsini, care-şi lăsase halebarda în cămăruţa mea, şi în doi timpi şi trei mişcări am ajuns în oraş.

Toate glasurile îl proslăveau pe Garibaldi; aceiaşi oameni care, cu opt zile înainte, îl numiseră Cincinnatus[1] comedianul, sau ceva mai rău decît un laş, acum nu mai găseau cuvinte să-l laude, asemuindu-l cu Leonida[2] şi cu Timoleone[3].

În Genova era un furnicar de oameni; acolo am revăzut cîţiva prieteni cu care m-am îmbrăţişat şi am chefuit împreună, gîndindu-mă, între altele, că, cine ştie, chefuleţul acela putea fi ultimul de care să mă fi bucurat pe lumea asta.

După ce-am luat masa la celebrul Raschianino, întorcîndu-mă foarte tîrziu seara la hotel, unde în zilele acelea luau masa şi-şi găsiseră adăpost cîţiva din cei mai apropiaţi oameni ai generalului, toată noaptea n-am auzit decît cîntece lombarde, veneţiene şi din Romagna, aşa că n-am făcut decît să mă sucesc şi să mă învîrtesc în pat, aşteptînd cu nerăbdare să se facă ziuă.

Soarele de-abia răsărise, cînd am şi sărit jos din pat şi înainte de ora unsprezece eram din nou la vila Spinola, aducînd cu mine o valijoară de piele, o pereche de pantofi şi o Evanghelie, cumpărată, nu ştiu prin ce fantezie a momentului, în cafeneaua din piaţa Carlo Felice!

Garibaldi, de cum m-a văzut, m-a chemat cu dragoste şi mi-a spus:

— Te-ai cam dedat desfrîului, nu-i aşa? Acum însă e timpul să-ţi vii în fire, pentru că deseară intrăm în acţiune.

Vorbele astea, care-mi mai sună şi azi în urechi, mi-au strecurat îmbucurătoarea şi multdorita veste că în seara aceea nu mai putea fi vorba de nici o amînare şi nici de o altă primejdie de a vedea risipită speranţa noastră.

---

[1] Cincinnatus — consul şi dictator roman, celebru prin austeritatea moravurilor sale.

[2] Leonida — regele Spartei între anii 490—480 î.e.n. A apărat cu eroism Termopile împotriva perşilor, unde a murit împreună cu 300 de spartani.

[3] Timoleone (410—336 î.e.n.) om de stat grec, liberator al Siracuzei, vestit pentru dragostea sa de libertate.

Nu m-am putut stăpîni să nu izbucnesc într-o explozie de bucurie, şi aceea a fost una din cele mai sincere clipe de adevărată şi mare fericire pe care am simţit-o vreodată în viaţa mea.

Generalul a zîmbit şi, îndreptîndu-se spre o ladă întredeschisă, care se afla într-un colţ al camerei, scoase din ea un frumos revolver american şi-mi spuse:

— E al dumitale.

Am luat masa mai devreme ca de obicei, într-o foarte restrînsă companie.

La desert, scumpul nostru colonel Vecchi desfundă o sticlă şi ne invită să bem pentru reuşita şi gloria expediţiei noastre. Am ridicat paharele, strigînd: „Trăiască Italia!" Ochii lui Garibaldi zîmbeau.

După ce masa fu strînsă, lumea începu să intre în sala care într-o clipă se umplu pînă la refuz.

Generalul se retrase în camera lui, unde cei mai apropiaţi îl ajutară să împacheteze şi unde Basso preluă întreaga arhivă a secretariatului. Pe general l-au urmat Crispi, Medici şi Bertoni, întreţinîndu-se cu toţii, multă vreme, într-o convorbire secretă.

Ordinul de îmbarcare fusese dat pentru ora nouă. La ora aceea, Nino Bixio, însoţit de cîţiva marinari, trebuia să ia în primire cele două vapoare cu aburi, *Piemonte* şi *Lombardo*, ancorate în rada şantierului naval, şi, cu 600 de voluntari la bord luaţi de acolo, trebuia să meargă mai departe, ca să-l primească pe general şi pe ceilalţi oameni din expediţie, care urmau să-l aştepte în golf, în faţa lui Quarto. Se stabilise ca armele şi muniţiile să fie încărcate în acelaşi punct. Aceasta era tot ceea ce se ştia; restul era păstrat în secret, cu sfinţenie, în ciuda multor curioşi care trebuiră să se declare mulţumiţi cu tot felul de presupuneri, asemănătoare cu acele castele imaginare pe care prima suflare a vîntului le doboară, risipindu-le ca pe o ceaţă.

Fix la ora opt şi jumătate se deschise în sfîrşit uşa biroului, care rămăsese multă vreme închisă, şi apăru în sală Garibaldi. Era îmbrăcat în obişnuita lui cămaşă roşie şi cu mantaua pe umeri. Îi salută prietenos pe toţi cei din sală şi coborî de-a lungul aleii, unde stăteau aliniaţi cîteva sute de voluntari. În lumina amurgului,

s-a desenat chipul minunat și bărbătesc al eroului, însuflețit de o strălucire atît de neobișnuită, încît ai fi zis că Garibaldi pusese un picior în Palermo și pe celălalt în Napoli.

Pe neașteptate, generalul se întoarse spre colonelul Vecchi, care venea la doi-trei pași în spatele lui, ținînd în mînă o carabină extraordinară, un dar din partea nu știu cărui domn italian sau străin.

— Vecchi — spuse el — dă-mi carabina asta; vreau să ies din vilă cu corpul delict în mînă.

Cînd am ieșit în șoseaua principală, am dat de o mulțime de oameni în picioare și în trăsuri, așa că se putea spune pe drept cuvînt că de la Quarto la Genova a fost o procesiune neîntreruptă de bărbați și femei. Era o lume dornică să ne vadă, să ne salute și să ureze în numele întregii Italii izbîndă generosului nostru comandant; erau părinți, frați, surori, copii care veneau să-și ia rămas bun de la cei dragi lor... Peste tot erau numai sărutări, hohote de plîns, salutări, buchete de flori, strîngeri de mînă, fluturări de batiste și pălării agitate în aer.

Cînd îmi amintesc de seara aceea și de clipele acelea, simt că mi se umflă pieptul și plîng tinerețea mea pierdută, plîng pe mormîntul omului care a dus cu el în pămînt cele mai frumoase visuri ale tinereții mele!

Mai revăd încă figura lui nobilă, statura mîndră, într-o atitudine sculpturală, acolo, pe vîrful stîncii, sub care îl așteptau vîslașii cu ramele în aer. Briza serii flutura faldurile mantalei lui scurte; cu pălăria în mînă, privea uluit lumea care se strînsese jur împrejurul lui, tăcută ca și el. Garibaldi, împreună cu toți cei din preajma lui, simți în clipa aceea cît de măreață era poezia tăcerii.

Un bătrîn întrerupse liniștea aceea solemnă. Era un bătrîn sicilian, care cu o zi înainte venise la vila Spinola, aducînd cu el pe cei patru fii ai lui. Făcîndu-și loc prin mulțime, ieși în față și, agitînd în aer pălăria, strigă c-o voce puternică:

— Domnule general, ieri v-am dăruit pe cei patru feciori ai mei; azi vă dăruiesc urarea de victorie! Vă spun, în numele Domnului, că veți elibera Sicilia!

Cuvintele bătrînului stîrniră un freamăt în întreaga

mulțime, cărela i se părură ca o sfidare a morții, azvîrlită de pe malurile generoasei Ligurii împotriva asupritorilor a opt milioane de italieni.

După un minut, Garibaldi coborî într-una din numeroasele bărci care se aflau la țărm, iar eu, dintr-un salt, am ajuns lîngă el. Marinarii începură să vîslească, dar el le strigă brusc să oprească, și-mi șopti la ureche:

— Coboară și dă ordin să se taie firul de telegraf mai sus de vilă; oamenii pe care-i vezi pe șosea te așteaptă și știu că trebuie să-ți dea ascultare. Mă bizui pe dumneata și te aștept pe vasul *Piemonte*.

Am sărit pe mal, în timp ce bărcile o porniră în larg.

Pe șosea, am dat de cinci oameni înarmați cu securi și cu ferăstraie. Unul din ei era Ignazio Occhipinti, din Palermo; celălalt era genovezul Carbone, apoi căpitanul de linie; pe ceilalți doi nu mi-i amintesc. S-au prezentat imediat în fața mea și mi-au spus:

— Trebuie să tăiem firele de telegraf exact în clipa în care vom vedea cele două vapoare ieșind din port.

— Bine — am răspuns. Să fim atenți și să avem grijă, pentru numele lui Dumnezeu, să nu care cumva să rămînem pe aici; ce-i drept, Garibaldi mi-a promis că ne așteaptă, dar cîte nu se pot întîmpla?

— Așa e! adeveri unul din cei patru. Eu propun ca unul din noi să stea tot timpul de pază în barca de colo care ne așteaptă, și să jure că e gata să tragă un glonț în scăfîrlia oricăruia din cei doi barcagii care ar încerca cumva să o pornească în larg...

— Perfect! am spus, și așa am și făcut.

În timp ce vorbeam despre toate acestea, ultimii curioși dispăruseră după cotitura cea mai apropiată a șoselei și lîngă noi nu mai rămăseseră decît doi carabinieri.

Occhipinti îmi șopti la ureche:

— Se pare că cei doi carabinieri vor să scoată ceva de la noi...

— O să vezi că nu vor nimic — l-am asigurat eu, și așa cum eram îmbrăcat, cu uniforma mea reglementară, m-am îndreptat înspre ei.

Carabinierii m-au salutat respectuos și văzînd că mă opresc și mă uit la ei au plecat fără să rostească nici un cuvînt.

A trecut o oră, apoi două, şi în zadar ochii noştri căutau două puncte negre care să iasă din port ca fantomele în miez de noapte.

„Ce-o fi însemnînd — mă gîndeam eu — acest ordin de a tăia firul de telegraf? Poate că generalului îi era teamă că cineva ar anunţa la Napoli plecarea noastră?"

Într-adevăr, îmbarcarea noastră se făcuse „coram populo"[1], consulul napolitan nu putea să nu ştie acest lucru, iar guvernul nostru n-ar fi putut să-l împiedice de a trimite telegrame la Napoli, fără să fie învinuit de complicitate pe faţă, lucru pe care contele Cavour încerca cu toată dibăcia să-l ocolească, şi pe bună dreptate.

Am aflat mai tîrziu că firul de telegraf fusese tăiat şi dinspre apus, adică la cîteva mile dincolo de San Pier din Arena, Garibaldi temîndu-se că plecarea noastră să nu-i fie semnalată lui Napoleon, din partea căruia se aştepta la cel mai mare rău.

Luna, care apăru într-un tîrziu sus, pe cerul senin, ne dezvălui brusc, în mijlocul golfului, toate bărcile în care se aflau ai noştri; ele păreau nenumărate puncte negre risipite în mijlocul valurilor care fremătau strălucitoare.

Sunase ora două după miezul nopţii şi nici un vas nu plecase din port. Dimpotrivă, un vas mare cu aburi intrase cu puţin timp înainte în rada portului, venind dinspre apus.

Îmi străfulgeră o idee năstruşnică în minte: nu cumva o fi vreun vapor al marinei regale, care are ordinul să ne împiedice plecarea?

După o jumătate de oră, doi sau trei tineri au sosit de la Genova şi, cunoscîndu-ne cine eram şi ce făceam acolo, ne-au spus:

— A sosit un vas de război francez, s-a aşezat în gura portului şi l-a anunţat pe Bixio că-i vai şi amar de el dacă se mişcă!

Lucrul nu părea de loc cu putinţă, dar în clipa aceea l-am crezut adevărat şi am simţit că îngheţ.

Între timp, primele licăriri ale zorilor mijiră spre răsărit şi pe şosea începu circulaţia. Treceau multe femei

[1] În văzul şi în auzul lumii întregi (în limba latină în text).

cu coşurile pe cap, luînd-o spre Genova, să vîndă anghinare şi alte trufandale de sezon.

Ni se făcuse foame; am început să mîncăm anghinare goale, fără pîine şi fără sare, şi am mîncat atîtea, că Ignazio Occhipinti, de cîte ori mă întîlnea după aceea, îmi striga: „Ei, Bandi, îţi mai aduci aminte de anghinare?"

Cred că era trei şi jumătate sau ceva mai mult cînd o voce strigă: „Iată-i!" M-am uitat spre port şi am văzut ieşind cele două vapoare ale noastre. Venise momentul să ne apucăm de lucru. Un stîlp de telegraf se afla la doi paşi de noi, susţinînd o sîrmă groasă, care traversa şoseaua spre peretele perpendicular al unei stînci. În timp ce oamenii mei puneau mîna pe ferăstrău, iată că doi jandarmi, ce păreau veniţi de-a dreptul din infern, apărură strigînd în faţa noastră. Carbone îşi scoase repede revolverul şi proferă o înjurătură genoveză; dar eu l-am oprit, spunîndu-i: „Stai pe loc!", şi am ieşit în întîmpinarea oaspeţilor nepoftiţi.

— Ce doriţi? i-am întrebat.

Jandarmii, văzînd un ofiţer din armata regulată, se priviră unul pe altul, neştiind ce să zică. După aceea unul dintre ei răspunse:

— Domnule locotenent, noi ne facem datoria...

— Şi noi ne-o facem pe-a noastră — i-am întors eu vorba.

— Vor să taie firul de telegraf, nu-i aşa?

— Vedeţi-vă de treabă — am strigat eu, pierzîndu-mi răbdarea — şi duceţi-vă în plata Domnului!

Jandarmii nu ştiau cum s-o scoată la capăt. Între timp, cei patru tovarăşi ai mei, mai puţin „diplomaţi" decît mine, începură să strige ca nişte nebuni. Şi, ce-i drept, nu prea era vreme de pierdut.

— Hei! m-am adresat jandarmilor — noi trebuie să executăm un ordin al generalului Garibaldi. Plecaţi mai bine de bună voie, şi fiţi oameni înţelegători, căci, după cum vedeţi, sîntem cinci contra doi, iar la un fluierat putem fi şi o sută.

Jandarmii se sfătuiră între ei — schimbînd cîteva cuvinte pe care nu le-am înţeles — şi au făcut un cît se poate de frumos stînga-mprejur.

Am trecut imediat la lucru. Stîlpul se clătina, tăiat la un cot de pămînt; dar era cu neputință să-l doborîm ca să-i smulgem firele și să le rupem, pentru că era susținut de o blestemată sîrmă transversală — fixată, după cum am mai spus, în stînca ce se ridica ca un perete la marginea șoselei. Din fericire, unul din cei patru, sprinten ca o pisică, se cățără pe stîncă și cu o bardă mică tăie blestemata aceea de sîrmă. Trăgînd atunci cu putere de ea, ca de o funie de cînepă, am doborît stîlpul la pămînt și din cîteva lovituri scurte am tăiat pe o piatră cele cinci sau șase fire de telegraf care plesniră, zbîrnîind cu furie, ca niște coarde ale unei chitare uriașe. Plesnitura lor a fost așa de puternică, încît trei dintre noi am zburat cu picioarele în sus. Ne-am ridicat rîzînd și, alergînd spre barca noastră, am apucat vîslele și am vîslit spre larg, grozav de încîntați de această ispravă.

Cele două vase stăteau nemișcate și îmbarcarea voluntarilor și a bagajelor era tocmai pe sfîrșite. Bărcile se îmbulzeau în număr mare sub flancurile lor; era o învălmășeală de nedescris. Îndată ce ne-am apropiat de *Piemonte*, scara a fost trasă pe neașteptate în sus și o voce strigă: „Nu mai urcă nimeni!"

În mijlocul vacarmului l-am strigat de trei sau patru ori pe Garibaldi, care stătea în picioare pe pasarelă, în mijlocul unui grup de oameni; dar el nu m-a auzit. Din fericire, cineva care mă recunoscuse îmi aruncă o funie pe care am prins-o și cu o agilitate uimitoare, pe care n-am avut-o niciodată pînă atunci, am izbutit să mă cațăr destul de sus, așa ca niște mîini prietenești să mă poată apuca și trage pe bord. Nu m-am ales, din isprava asta, decît cu cîteva zgîrieturi la mîini.

X

La cîteva minute după ce ajunsesem sus pe punte, *Piemonte* porni, urmat îndeaproape de *Lombardo*. Atunci Garibaldi întrebă pe un ofițer, al cărui nume nu mi-l amintesc:

— Cîți sîntem cu toții?

— Cu marinari cu tot, sîntem mai bine de o mie — răspunse ofițerul.

— Eh! Eh! Cîți oameni! exclamă generalul cu un gest de mirare.

Se vede că soarta prielnică îi șoptise la ureche cu glas limpede: „Îndrăznește, și voi fi cu tine, pentru că te-am îndrăgit!" În ceea ce mă privește, cuvintele acelea m-au umplut de o mare nedumerire, și am admirat curajul fără margini al acelui om căruia o mie de ostași îi se păreau prea mulți pentru o expediție, pentru care alții ar fi socotit ca absolut trebuincioasă o armată întreagă.

Primele clipe ale călătoriei au fost foarte grele. Mai toți erau oameni neobișnuiți cu marea și ofereau un exemplu foarte frumos de comedie de tipul celeia intitulate *Un milanez pe mare*[1]. Numai harul Domnului i-a putut face pe bieții tineri din Milano, Pavia, Bergamo, care formau grosul expediției, să se obișnuiască cu marea. Și de-abia cînd s-au mai obișnuit puțin, aproape toți au început să aibă ameteli și grețuri de li se întorceau stomacurile pe dos. De aceea m-am gîndit: „Ce s-ar întîmpla cu bietele noastre suflete dacă am fi atacați pe mare? Cine ar îndrăzni să spere c-ar putea-o scoate cu bine la capăt cu o masă de oameni care păreau aici, pe puntea corăbiei, niște pui plăpînzi de găină, abia ieșiți din ou?"

Și în clipele acelea am crezut în ajutorul Maicii Domnului care veghează asupra călătorilor, și m-am rugat: „Sfîntă Fecioară, dacă stai cu adevărat sus în cer, fă s-ajungem vii și nevătămați la țărm, și cînd picioarele noastre vor atinge pămîntul, vom fi viteji ca leii". Imaginea poetică a Fecioarei nu străluci în fața ochilor mei într-una din razele soarelui care abia răsărea, aurind crestele munților, ci în locul Madonei îmi liniști sufletul chipul senin și vesel al lui Garibaldi, pe care se citea scrisă o fericită prevestire de izbîndă, ce nu putea da greș. În acel moment, generalul ordonă cîrmaciului nu

[1] Este titlul uneia din cele mai reușite comedii ale lui Eduardo Ferravilla.

știu ce mișcare a cîrmei. Cîrmaciul îl ascultă, și prova vaporului *Piemonte* o luă ceva mai la dreapta, îndepărtîndu-se cu viteză de malul golfului, care ne zîmbea în stînga cu case albe, grupate cu gingășie, în mijlocul tufișurilor verzi.

Atunci mi-am amintit că toată noaptea mi-am petrecut-o colindînd în sus și în jos pe străzi, mi-a venit să casc și am vrut să mă odihnesc puțin. Dar cine putea dormi într-o asemenea debandadă? Sala de clasa întîi avea canapele foarte confortabile și mă puteam tolăni în voie, dar tovarășii mei gîndeau cu glas tare, de s-ar fi zis că ei nu stătuseră de veghe ca mine, ci că se odihniseră undeva, la Hotelul Trombetta sau în palatul regal. Așa că, stînd jos în sală, am aflat în sfîrșit cărui fapt se datora întîrzierea mare a celor două vapoare, care, fiind așteptate în afara portului la ora nouă seara sau la zece, nu și-au făcut apariția mai devreme de patru dimineața.

Iată cum s-au petrecut lucrurile: se căzuse de acord cu Rubattino ca Bixio să se urce la bordul celor două vase și să le ia în stăpînire, luînd legătura cu marinarii care nu știau de această înțelegere și făceau de pază acolo. Dacă marinarii ar fi vrut să debarce, i-ar fi înlocuit cu alți voluntari de-ai noștri.

Bixio, numit comandant al vasului *Lombardo*, și Benedetto Castiglia al vasului *Piemonte* au fost amîndoi acolo cu o precizie matematică și la 9 fix, urcîndu-se la bordul celor două vase, urmați de o trupă respectabilă, le-au luat în stăpînire. Marinarii care dormeau, frînți de oboseală după atîta muncă, luați prin surprindere, s-au arătat de acord prin forța împrejurărilor și cunoscînd după aceea și rostul expediției noastre, și scopul călătoriei, s-au declarat gata să-l urmeze pe Garibaldi, chiar cu riscul de a-și pierde viața. Așadar, vapoarele erau ale noastre, dar în anumite cazuri, dificultățile neprevăzute sînt mai mari decît cele prevăzute și înainte ca să iasă din port și să poată porni în larg s-au scurs șase ore în cap.

Garibaldi ardea de nerăbdare, neștiind cărui fapt să atribuie întîrzierea lor neașteptată; cu atît mai mult, cu cît nopțile erau scurte (fiind spre sfîrșitul primăverii), nici nu-i convenea, și nici nu i se părea prudent să plece

în plină zi, lipsind astfel autoritățile din Genova de unica scuză ce le mai rămînea ca să se declare în afara oricărei complicități cu cel care peste cîteva zile urma să fie gratificat în actele diplomatice cu titlul de filibustier[1]. De aceea, la un moment dat, generalul, pierzîndu-și complet liniștea, a luat o barcă și a pornit cu toată viteza spre gura portului, să vadă dacă nu cumva vreo împrejurare neașteptată îi răsturnase planurile.

S-a spus că și lui i s-ar fi adus la cunoștință, în timp ce se legăna pe valurile din fața lui Quarto, că un vas francez de război, care sosise chiar atunci, voia să împiedice plecarea celor două vapoare, dar nu știu dacă a luat în serios povestea asta, sau dacă a făcut haz de ea.

După ce am aflat toate astea, prima pagină a jurnalului meu de bord era plină de sus și pînă jos, de nu mai rămăsese liber nici cît să pot scrie un salut Genovei. Dar văzînd cum dispare încet-încet din fața ochilor mei mîndra regină, i-am spus un adio din adîncul inimii, neîndrăznind să-i spun: „Te voi revedea!"

Cînd m-am întors pe punte, cerul se înnorase și picura. Vasul *Piemonte* înainta cît putea de repede. *Lombardo* rămăsese în urmă cu cîteva mile.

Am întrebat unde era Garibaldi; mi s-a răspuns: „Doarme". El își stabilise cartierul general într-o cabină între punte și sala de mese de la clasa a doua. În jurul orei trei ieși afară din cabină, sări pe pasarelă și dădu o serie de ordine, între altele și pe acela de a încetini viteza vasului *Piemonte*, ca să-l poată ajunge *Lombardo* din urmă, apoi coborî la clasa a doua să ia masa. Au luat masa împreună cu el Cenni, Montanari, Furscianti, Gusmaroli, Castiglia, eu și nu știu cîți alții. Sirtori și Türr, foarte chinuiți de răul de mare pe care-l avuseseră, nu s-au mișcat din cabinele lor, de-ți inspirau milă privindu-i și ... mai ales auzindu-i.

Cînd s-a înserat, vremea a devenit din ce în ce mai posomorîtă și vîntul cald sufla mai puternic. Se simțea o briză fierbinte, care-ți tăia respirația. Nici nu se făcuse ora nouă, și toți sărmanii voluntari dormeau sau păti-

[1] Pirat.

meau sub covertă. Am vrut să cobor şi eu, dar mi-a schimbat gîndul căldura şi mirosul greu ce veneau de acolo, aşa că mi-am îndreptat repede paşii pe punte, să mai privesc puţinele stele ce străluceau printre spărturile norilor. Garibaldi era cufundat în somn; eu m-am aşezat în faţa uşii de la cabina lui şi un băiat de serviciu, corsican de origine, care se numea Desiderato Pietri, m-a acoperit grijuliu cu o pătură mare de lînă.

Pomenesc aici de numele acestui Pietri, *insalutato hospite*,[1] care fugise fără ştirea mea, chiar din regimentul meu, şi negăsindu-mă la Genova, se îmbarcase pe *Piemonte* ca marinar, şi-şi alesese slujba de camerist pe vas, căci mai tîrziu va trebui să vorbesc mai multe despre el.

Ploaia continuă să cadă măruntă de tot; era o ploaie care (cum se zice în Toscana) îşi rîdea de ţărani. Pătura mea cîntărea cîteva livre, iar boneta îmi era udă leoarcă. La un moment dat, am sărit în picioare şi, ducîndu-mă la pupa, l-am întrebat pe Rossi, care veghea la cîrmă:

— Cît e ceasul?

— Douăsprezece şi un sfert.

— Unde sîntem?

— Nu se mai vede farul de la Livorno: vom fi curînd în canalul din Piombino.

După ce am mai schimbat cîteva cuvinte, m-am întors la cabina generalului. Acesta ieşi afară şi mă întrebă:

— A! Eşti aici?

— Nu reuşesc să adorm, domnule general; mă plimb.

Începu să se plimbe şi el cu mine; apropiindu-se din cînd în cînd de busolă, care strălucea luminată lîngă cîrmă, căuta cu privirea vasul *Lombardo*.

Deodată mă întrebă:

— Ai ţigări?

— Am ţigări toscane...

— Foarte bune! se bucură el, şi luă una, o rupse în două şi o aprinse.

Apoi, după o scurtă tăcere, continuă:

— Cunoşti bine mlaştinile toscane?

— Cine-mi vorbeşte de mlaştină — i-am răspuns —

[1] Oaspete nepoftit (în limba latină în text).

îmi vorbește de meleagurile mele natale; meleaguri puțin plăcute, e drept, dar totuși ale mele, chiar dacă nu stăpînesc nici o brazdă de pămînt. M-am născut la Gavorrano, lîngă Follonica și cunosc plaja bucățică cu bucățică.

— Știi? mi-a spus Garibaldi, oprindu-se brusc. Știi că avem pe bord cîteva mii de puști, dar că n-avem nici un cartuș?

Am încremenit.

— Cum?! N-avem cartușe?!

— Te miră? mă întrebă generalul. Munițiile erau încredințate unor contrabandiști care, lacomi de bani, au întors lucrurile așa cum le-a convenit lor.

— Cum? Au predat munițiile poliției?

— Nu, dragul meu; au așezat bărcile cu muniții în mijlocul mării, să facă contrabandă, care să le asigure cîștiguri cît mai mari.

— Bandiții!

— Bandiți cît pofțești, dar așa a fost de cînd lumea... Acum e de prisos să ne mai tînguim de ceea ce nu mai putem rezolva... Îți dai seama că munițiile ne sînt mai necesare decît pîinea și că trebuie să le procurăm cu orice preț. Ți-ai lua dumneata sarcina să mergi la Siena și să ne procuri acolo munițiile necesare? Te-aș aștepta la Piombino...

— Nu, domnule general, nu; la Siena nu vom găsi cît ai bate din palme munițiile de care avem nevoie; și apoi ar mai exista și riscul să nu mai vă revedeți niciodată nici trimisul, nici ambasadorul. În Toscana conduc moderații și Ricasoli e viceregе.

Am făcut cîțiva pași împreună, tăcuți.

— Să mergem în insula Elba — reluă Garibaldi — la Portoferraio, la Longone!...

— Nu, domnule general, nu! i-am spus. La Portoferraio sînt muniții din belșug, dar comandantul e un piemontez și locul e bine întărit. E de ajuns să ordone comandantul ridicarea podului mobil, ca să rămînem de căruță... Spuneți că ar fi bine să mergem la Longone!... Și ce vreți să găsiți la Longone?... Probabil că acolo vom găsi atîtea cartușe cît să ne ajungă la o vînătoare de vrăbii...

Garibaldi n-a mai scos nici o vorbă; dar cum ne plimbam așa, cînd am ajuns la prova mi-a spus:

— Așteaptă-mă; vin îndată!

M-am uitat încotro a luat-o. Se duse direct în capul provei și se cățără pe bompres și după ce puse picioarele pe coardele de frînghie făcu ceea ce ar fi făcut dacă ar fi stat... în camera cea mai primitoare a unui palat.

Mă uitam la el și tremuram tot:

„Ce-ar fi — mă gîndeam — dacă omului ăsta i-ar aluneca piciorul și, căzînd jos, l-ar străpunge vîrful de fier al provei?"

— Domnule general! i-am strigat. Domnule general! Îm face rău cînd vă văd așa!

— Lasă-mă să stau așa — mi-a răspuns. Sînt obișnuit, nu-i nici o primejdie.

N-am avut curajul să mai adaug nici o vorbă, dar n-am avut liniște pînă nu l-am văzut înapoi pe punte.

— Ce-ai spune — reluă el — dacă am merge la Talamone? Acolo e un golf frumos și trebuie să fie și un fort...

— Sigur — i-am răspuns — și Orbetello e aproape, unde vom găsi și arme, și muniții la discreție.

— Cunoști pe cineva la Orbetello?

— Ei, domnule general, cunosc atîta lume... Unul e Arus, gonfalonierul, care a fost un bun liberal și pe vremea marelui duce, altul e Agostino Capelli zis și Barbaro, ofițer genist, sînt frații Raveggi și preotul Bellucci care e destul de cumsecade, ținînd seamă că e popă...

— Dar e o garnizoană în Orbetello și orașul trebuie să fie fortificat...

— Să vă spun ceva în legătură cu asta! am exclamat. Comandant în Orbetello e Giorgini, fratele unui profesor de-al nostru, care a fost totdeauna foarte liberal; e o persoană înstărită, care și-ar da și cămașa de pe el...

Garibaldi se mai plimbă puțin fără să scoată un cuvînt, apoi se întoarse să ne spună:

— N-ar fi rău ca pe lîngă muniții să mai găsim și ceva cărbuni. Dumneata știi dacă pe coastă sînt ceva depozite de cărbuni?

M-am gîndit o clipă, apoi i-am răspuns:

— Da, da, dacă mi-aduc bine aminte, trebuie să fie unul la San Stefano, la cîteva mile de Talamone... Acolo era un depozit de cărbune de pămînt, care-l alimenta pe *Giglio*, marele vas de război al lui Leopold al II-lea, şi depozitul ăsta trebuie să mai existe şi acum.

— Bine — spuse generalul.

Şi chemîndu-l pe căpitanul Castiglia, mai vorbi ceva cu el, după care se închise din nou în cabină.

Am tras din nou pătura pe mine şi am izbutit să dorm cîteva ore.

M-am trezit în zori. Ţărmul era atît de aproape, încît se vedea cu ochiul liber capul pe care se ridica stînca din Talamone. Garibaldi mă chemă în cabină şi-mi spuse:

— În noaptea asta mi-ai amintit numele cîtorva oameni de ispravă care se află la Orbetello. Scrie acum nişte scrisori şi eu i le voi da lui Türr, care se va duce în primul rînd să discute cu colonelul Giorgini.

În timp ce eu scriam în cabina lui, el ieşi şi după puţin timp l-am auzit vorbind tare prin portavoce cu Bixio, transmiţîndu-i pe vasul *Lombardo* anumite ordine.

Cînd se întoarse în cabină, Garibaldi îmi ceru tunica lui de general din armata sardă şi bereta; în timp ce se îmbrăca, îmi spuse:

— Azi hainele astea îmi pot fi de folos, dumneata du-te pe la toţi şi spune-le celor care poartă uniforma armatei să vină aici, lîngă mine.

L-am ascultat şi după ce am găsit cinci sau şase voluntari îmbrăcaţi aşa cum voia el, i-am adus.

Între timp, ne apropiam de Talamone, şi o barcă, cu pavilionul ei semeţ la pupa, venea să ne întîmpine. Uitîndu-mă cu binoclul, am văzut că în ea erau doi bărbaţi în uniformă.

— Uite barca inspecţiei sanitare — am spus.

— Bine — răspunse generalul. Cînd se va opri vaporul şi va fi lăsată scara, coboară dumneata şi vorbeşte-le în dialect toscan, ca să-i convingi pe ofiţerii din barcă să se urce la bord şi să vină la mine.

M-am aşezat lîngă scară şi am aşteptat.

Puţin după aceea, se auzi vocea căpitanului Castiglia, care striga maşinistului:

— Arrêtez![1]

De îndată scara fu lăsată şi barca se opri în dreptul ei.

În barcă se afla un ofiţer medic şi un locotenent de artilerie de coastă: doi bieţi bătrîni uscaţi şi veştejiţi, ai căror ani strînşi la un loc ar fi dat împreună vîrsta lui Matusalem.

I-am salutat milităreşte şi le-am spus:

— Să trăiţi, domnilor!

Îşi descoperiră capul şi-mi întinseră mîna. Mi-am dat seama că tremurau ca varga şi am reluat:

— Vedeţi şi dumneavoastră, sînt două vase italiene, pe care flutură steagul maiestăţii sale regele Victor Emanuel. La bord e un general care mi-a ordonat să vă poftesc sus.

Cei doi bătrîni ofiţeri şi-au ridicat privirile, dînd cu ochii de steagul care era înălţat în direcţia aceea; dar văzînd steagul, au văzut totodată şi puntea plină de cămăşi roşii.

— Vai de mine! a spus medicul-ofiţer. Uniformele astea roşii...

— Sînt speciale de călătorie — i-am răspuns eu. De altfel, priviţi uniforma mea, e cea a domnilor care stau sus, în vîrful scării... Veniţi, nu vă fie teamă, vă aşteaptă domnul general.

Spunînd acestea, i-am luat pe rînd pe fiecare de mînă şi i-am tras pe scară în sus, mai mult morţi decît vii.

De cum au pus piciorul pe punte şi au dat de toţi ofiţerii aceia îmbrăcaţi în roşu, m-au privit în faţă, uluiţi, întrebîndu-se parcă dacă n-au căzut cumva în mîinile corsarilor şi spunîndu-mi din ochi: „În frumoasă capcană ne-ai băgat! Îţi mulţumim, afurisitule!"

Abia putînd să-mi stăpînesc rîsul, i-am condus pînă la cabina generalului şi le-am deschis uşa, spunînd:

— Iată-i, domnule general, pe comandanţii portului şi ai fortăreţei din Talamone, care sînt gata să primească ordinele dumneavoastră.

Garibaldi i-a salutat cu multă amabilitate şi, dîndu-le mîna foarte prietenos, le-a spus:

— Eu sînt Giuseppe Garibaldi, general, după cum

[1] Opriţi! (în limba franceză în text).

ştiţi, şi trebuie să îndeplinesc o „misiune" la care ţine foarte mult regele, dar care trebuie dusă la bun sfîrşit fără să se afle că el a susţinut-o. De aceea nu vă pot prezenta nici un ordin scris, dar vă spun, şi mă puteţi crede, că orice aţi întreprinde ca să ajutaţi misiunea mea va fi de folos patriei şi va fi socotit un serviciu adus regelui.

Cei doi gentilomi se priviră unul pe altul şi încercară să îngîne cîteva cuvinte, dar le pieri glasul, rămînînd cu gura căscată.

Atunci generalul îmi făcu semn să închid uşa cabinei. L-am ascultat şi i-am lăsat singuri.

În timp ce închideam uşa, am auzit o voce cunoscută care mă chema. Vocea venea dinspre un grup de voluntari, care se înghesuiau să vină cît mai aproape de cabină. M-am apropiat eu de ei şi acelaşi glas îmi spuse:

— De-a ce ne jucăm, pentru Dumnezeu? Ce înseamnă pavilioanele astea cu emblema Savoiei în mijloc?

Tovarăşul care mă întreba era un lombard, al cărui nume nu mi-l amintesc.

— De unde vrei să ştiu eu? i-am răspuns. Au fost ridicate din ordinul generalului şi ceea ce face el nu trebuie discutat.

— Ca de obicei! sări cît colo lombardul. Totdeauna trebuie să fim nişte oi, şi să ne lăsăm duşi ca oile? ... Nu-i bine aşa; pentru Dumnezeu, nu, nu, nu!

Cîţiva din cei de faţă i-au dat dreptate lombardului, dar cei mai mulţi au tăcut, subliniind limpede prin tăcerea lor că cele două biete steaguri nu puteau constitui o cauză care să le zgîndăre vanitatea.

Atunci am vorbit:

— Frate, nu-i momentul aici să ne ocupăm de cîrpe şi să ne oprim la o politică măruntă, cîntărind fiecare provincie cu steagul ei; noi mergem să luptăm pentru Italia şi steagul lui Garibaldi trebuie să fie şi al nostru. Cine de pe bordul acestor două vase are dreptul să iasă din cuvîntul lui? În ceea ce mă priveşte, îl urmez fără şovăială.

Certăreţul continuă însă, cu şi mai multă înfocare, să aţîţe spiritele, dar eu i-am întors spatele şi m-am dus

din nou la cabina generalului. După zece minute se deschise ușa cabinei și cei doi comandanți din Talamone ieșeau afară cu obrajii roșii ca niște raci fierți și cu ochii scăldați în lacrimi.

Amîndoi mi-au strîns mîna, spunîndu-mi:

— Ah, ce om, ce om! ... Ah! Ce onoare pentru noi! ... Vă rog să-i spuneți și dumneavoastră, dragă locotenente, să-i spuneți că vom face tot ce vrea și că poate să considere că tot ce există în Talamone îi aparține!

Garibaldi ieși și el din cabină, coborî în barca inspecției sanitare și se îndreptară cu toții spre țărm.

XI

Locuitorii din Talamone nu erau mai mulți de trei sute: ținutul era posomorît și malaria te făcea să-l ocolești. Stăteau de strajă zece sau douăzeci de tunari și cîțiva vameși. Toată lumea asta ne privea cu niște ochi holbați, neînțelegînd o iotă din apariția noastră ciudată.

În timp ce urcam sus la castel, am observat că bătrînul ofițer de artilerie (păzitor de castel sau păzitor de turn) își dădea osteneala să ajungă înaintea noastră, alergînd în sus la deal. Într-adevăr, cînd sosirăm acasă la el, apăru în prag cu soția lui, o bătrînică simpatică, sprintenă ca o veveriță și curățică; văzîndu-l pe Garibaldi, începu să facă reverențe și să strige: „Doamne, ce onoare, ce onoare!" Și apoi, strîngînd mîna pe care i-o întinse „don' general", declară cu sufletul la gură de prea mare emoție și bucurie ... că „toată casa, fără nici o rezervă, era la dispoziția senioriei sale".

După ce se termină cu ritualul primirii, Garibaldi intră în biroul castelanului și, chemîndu-l la el pe colonelul Türr, îi porunci să plece imediat la Orbetello, să trateze cu Giorgini și îi încredință scrisorile pe care le scrisesem eu gonfalonierului Arus și lui Capelli, ofițer de geniu, ca să-l roage să îndemne poporul la luptă și să stea în

coasta lui Giorgini, ca să-l împungă bine de tot în caz că ar face pe trufaşul şi ar părea dispus să ne dea un răspuns negativ.

Stefano Türr luă scrisorile şi plecă întovărăşit de cîţiva ofiţeri de-ai lui, făgăduind că va face posibilul şi chiar imposibilul pentru ca Giorgini să înţeleagă tot rostul misiunii şi să deschidă larg porţile pulberăriei.

După ce plecă Türr, Garibaldi mă chemă şi-mi spuse:

— Cunoşti pe cineva la Piombino?

După ce m-am gîndit puţin, i-am răspuns:

— Pe un doctor Giaconi, un vechi prieten de-al meu şi la fel de bun liberal ca şi ceilalţi...

— Bine. Scrie-i şi roagă-l în numele meu că dacă cumva ar trage la mal la Piombino, sau prin apropiere, vreo corabie cu pînze plină de voluntari, sub comanda lui Andrea Sgarallino, să se găsească mijlocul să-i aducă aici pe uscat; şi dacă evenimentele se precipită, să ia toate carele, căruţele de marfă, în sfîrşit, orice găseşte... Mi-ar părea rău să ştiu că oamenii aceia ar rămîne cumva în urmă...

Am scris scrisoarea, i-am citit-o şi am sigilat-o. A fost încredinţată unui voluntar din Torino, care a cucerit un grad frumuşel în nu ştiu ce regiment de cavalerie.

Torinezul plecă deîndată într-o caleaşcă prăpădită pe care o găsisem la o moşie învecinată; Garibaldi se încuie în birou cu Sirtori, cu Bixio, cu Acerbi şi cu alţii, ca să hotărască asupra felului în care să fie organizată ceea ce numea el marea lui armată.

Sunase de cîtva timp de amiază şi toţi eram lihniţi, de parcă am fi avut de cîntat liturghia. Fruscianti, care putea să se socotească ca acasă în familia generalului, veni să-mi spună:

— Hai să ne gîndim puţin şi să-i dăm ceva de mîncare generalului, şi să mîncăm şi noi. Ai grijă tu, care eşti ca la tine acasă, să găseşti ceva.

Am început să colindăm. În Talamone nu era decît o cîrciumă; o cîrciumă obscură, anunţată onoratului public şi însemnatei garnizoane printr-o modestă firmă, atîrnată deasupra uşii de la intrare. În cîrciumă erau două femei; m-am adresat aceleia care prin vîrsta ei părea a fi patroana şi am întrebat-o:

— Milostivă femeie, ce-ai putea da oare demîncare generalului Garibaldi?

— Domnul să te aibă în pază! răspunse cîrciumăreasa, potrivindu-şi mai bine şalul pe gît. Ce vrei dumneata să-i dau? În regiunea asta găseşti cu greu pînă şi untdelemnul de candelă....

— Dar ce ai acolo pe foc?

— Nimic. E puţină carne în oală, să facem minestra[1] pentru noi...

— Aşadar, pentru general nu ai nimic, chiar nimic?... Ce va spune omenirea, preamilostivă femeie, cînd se va afla că Garibaldi a postit la Talamone mai rău decît dacă ar fi fost în deşert?

— Ascultă — reluă cîrciumăreasa — dacă vă mulţumiţi cu puţin, îi pot oferi ceea ce era pregătit pentru noi; dar e puţin, puţin de tot...

Am primit propunerea şi Fruscianti îşi dădu la rîndul său consimţămîntul. Şi după ce am poruncit să se pună masa pentru opt persoane, i-am dat cîrciumăresei ideea să lungească supa, ţinînd seama că numărul fraţilor crescuse, şi să pună înăuntru cîteva felii de şuncă şi o varză bunişoară, dacă o avea, şi aşa să pregătească o supă gustoasă.

— Şi apoi — i-am spus — văd nişte fasole fiartă, pune-o ca garnitură în jurul rasolului; ca să-ţi încoronezi opera, fă-ne două omlete cu ceapă şi n-o să ne pară dracu' chiar atît de negru ca dumitale.

Femeia zîmbi şi trecu de îndată la lucru, asigurîndu-mă că dacă ar fi ştiut cu o zi mai înainte de sosirea noastră, n-am fi găsit-o cu braţele încrucişate.

Sinceritatea cîrciumăresei îi plăcu lui Fruscianti, care-i spuse:

— Fii convinsă că la întoarcere te vom anunţa prin poştă cu 24 de ore înainte, ca să putem găsi claponii gata fripţi.

Nu trecuse nici o oră de la discuţia asta, şi generalul stătea la masă, uimit că găseşte o masă atît de bogată şi gustoasă într-o biată regiune mlăştinoasă din Toscana. În timp ce mînca, simţi o mare plăcere să le facă pe

[1] Supă deasă de legume, eventual cu carne.

cele două femei să vorbească şi ne-a spus de cîteva ori: „Auziţi-le ce frumos vorbesc, e o încîntare să le asculţi!" Şi îmi amintesc că i-a lăudat mult pe oamenii din partea locului, povestind cum în 1849, în timp ce nemţii îl căutau ca să-l omoare, maremanii[1] i-au salvat viaţa.

Aproape de ora două, toţi voluntarii au debarcat pe uscat şi s-a trecut la formarea companiilor, despărţindu-i pe infanterişti de cavalerişti, şi pregătindu-se tot ce era necesar pentru o debarcare în Sicilia într-o ordine perfectă, şi nu ca nişte hoarde de năvălitori.

Garibaldi ne trecu în revistă şi chemă unul cîte unul pe comandanţii companiilor, atrăgîndu-le atenţia asupra disciplinei şi îndemnîndu-i să-i facă pe oameni să priceapă că întreaga Italie are privirea aţintită asupra noastră.

Ceva mai tîrziu se întoarse Stefano Türr de la Orbetello, împreună cu colonelul Giorgini şi maiorul Pinelli, comandantul batalionului de bersaglieri[2] din garnizoana de acolo, şi alţi cîţiva ofiţeri.

Giorgini vorbi cîtva timp între patru ochi cu generalul, şi pe urmă trecu în revistă rîndurile celor O MIE.

Apoi, după ce a văzut toată armata noastră, m-a luat deoparte şi mi-a spus:

— Cum? Aveţi îndrăzneala să mergeţi în Sicilia cu oameni atît de puţini?

— Lui Garibaldi i se par chiar prea mulţi! i-am răspuns.

— Rău, rău — făcu colonelul, dînd din cap.

— Peste cîteva zile vei spune: „Bine!" am exclamat eu. Garibaldi ştie să facă minuni. Dar în legătură cu asta, vă întreb ce aţi hotărît? ... Giorgini mi-a răspuns dînd din umeri. Eu l-am îndemnat să fie mai curajos şi să-şi dea seama că un refuz de-al lui ar fi putut distruge pentru totdeauna o acţiune binecuvîntată de toţi adevăraţii italieni.

El nu mi-a răspuns nici da, nici nu, totuşi mi-am dat seama că era mai mult decît pe jumătate convins şi că

---

[1] Locuitori din regiunea Maremma, în provincia Toscana.

[2] Trupe de infanterie, puşcaşi.

avea să sfîrşească prin a se convinge cu totul înainte de a apune soarele.

— Dar e chiar adevărat — îmi spunea — că Garibaldi a căzut de acord cu regele?... Bandi, tu care ţii atît de mult la fratele meu, tu care eşti toscan ca şi mine, fii bun şi spune-mi tot adevărul... Vezi unde vor să mă ducă, în pofida ordinelor care există...

— Iartă-mă, domnule colonel — i-am răspuns — dar ce ordine ai dumneata?

— Ordine foarte severe să nu las să se comită nici un act de ostilitate împotriva oamenilor papii...

— Şi ce-i pasă lui Garibaldi de oamenii papii? Noi mergem în Sicilia, şi între papă şi Burbon există o mare diferenţă, deşi, la drept vorbind, n-ar fi rău să-i ia dracu' pe amîndoi.

În timp ce discutam aşa cu Giorgini, a sosit de la Orbetello gonfalonierul Arus şi Cappelli, locotenent de geniu. Vorbind cu el, am avut certitudinea că Giorgini va ceda şi că a doua zi ne va da din toată inima tot ce ar fi dorit generalul.

Cei O MIE, după ce au rupt rîndurile, s-au împrăştiat prin Talamone, spre spaima nemaipomenită a femeilor, care aveau impresia că văd în ei pe romanii din timpul răpirii sabinelor. Bieţii de ei, obosiţi de mare şi de o odihnă mai mult forţată, de cum au pus piciorul pe uscat s-au simţit ca nişte lei şi umblau de colo pînă colo, uitîndu-se pe furiş prin toate casele, spuneau vorbe dulci şi aruncau ocheade înflăcărate şi (dacă nu mă înşală memoria) mai îndrăzneau şi cîte o ciupitură. În afară de asta, nemulţumiţi fiindcă nu găseau în comuna aceea mică nici vin, nici pîine, nici alte lucruri de dorit şi dorite în asemenea ocazii, bombăneau furioşi, învinuindu-i pe localnici că vor s-ascundă tot, adică mîncare şi băutură.

Au dat naştere la certuri şi ciorovăieli care nu se mai sfîrşeau, şi pentru că generalul se întorsese la bordul vasului *Piemonte*, colonelul Türr încercă să domolească scandalul, trimiţînd după ei, cu ordine severe, pe toţi ofiţerii, în special pe cei ce purtau uniforme. Măsura luată de el a fost mai rea decît răul iniţial; şi de două-trei ori am fost puşi în faţa unor situaţii foarte grele.

La un moment dat, văzînd că scandalagiii se răsculau şi începeau să-şi încarce armele, m-am dus pe *Piemonte* să-l înştiinţez pe general de tot ceea ce se întîmpla.

Privindu-mă pieziş, îmi spuse:

— Cum? Aveţi săbiile la şold şi nu sînteţi în stare să-i faceţi să execute ordinele mele?

Am salutat în tăcere şi m-am întors pe uscat, relatîndu-i lui Türr ceea ce-mi spusese generalul. Stefano Türr îşi ridică ochii la cer şi, adunînd vreo şapte-opt ofiţeri, veni în mijlocul harababurii aceleia, dar parcă ar fi vorbit pereţilor.

Talamone era întors pe dos; femeile urlau, bărbaţii drăcuiau; s-ar fi zis că intrase Ajax Telamonicul[1] în Talamone... să lupte împotriva troienilor.

Şi noi ce puteam face, şapte sau opt cîţi eram? Să aruncăm pe vreunul cu picioarele în sus? Mi-am luat din nou barca şi m-am întors la bord.

Papa Clement al VII-lea, revăzîndu-l pe Benvenuto Cellini după ce acesta comisese o crimă, l-a privit chiorîş, făcînd ochii mici ca de porc (după cum povesteşte Cellini)... în schimb Garibaldi, văzînd că mă întorc iar, m-a privit cu nişte ochi plini de fulgere, ca de mistreţ.

— Iarăşi!... strigă, zvîrlind ţigara pe care o ţinea în gură.

— Da, domnule general, iar vin la dumneavoastră şi vin să spun că dacă primim ordin să omorîm pe vreunul şi să ne omorîm între noi, vom asculta; dar în caz contrar, de nu veniţi dumneavoastră pe uscat, nu mai sîntem în stare de nimic.

Aveam impresia că Garibaldi voia să sară la mine, să mă apuce de gît şi să mă arunce în mare. Dar furia care îi întunecă privirea dură cît fulgerul. Îşi încinse sabia, sări cu mine în barcă şi o luarăm spre uscat.

Acum, bucuros aş lua cu împrumut de la un poet clasic o comparaţie să vă pot exprima, dragi cititori, cum au rămas de încremeniţi toţi oamenii aceia cînd a apărut

---

[1] Joc de cuvinte pentru Ajax, fiul lui Telamon, eroul mitologic din Iliada, pe care poezia homerică l-a zugrăvit ca pe cel mai valoros dintre greci, după Ahile.

Garibaldi pe neașteptate în mijlocul lor și le-a spus cu o voce tunătoare ceea ce nu mai vreau să repet, și cînd le-a strigat: „La bord toată lumea!"

Cît ai clipi, Talamone rămase pustiu; bărcile păreau puține pentru atîta lume, dar zburau ca niște proiectile.

Spre seară, în Talamone nu mai era umbră de garibaldini, cu excepția cîtorva doar, care avuseseră ordin special de a rămîne acolo.

Eu am dormit împărătește în castel și i-am dat două lire unui artilerist pentru patul lui de campanie, care mi s-a părut mai plăcut (afară de tovărășia lui) decît patul unui pașă.

În dimineața următoare, Garibaldi vizită în grabă castelul din Talamone, unde se aflau cîteva tunuri, din care își alese două: unul era un tun de fier, iar celălalt o culevrină veche de bronz, cu țeavă lungă și subțire, cum se citea într-o inscripție săpată pe partea dindărăt de florentinul Cosimo Cenni, în anul Domnului o mie șase sute nu știu cît.

După cîteva ore sosi de la Orbetello un ofițer de artilerie aducîndu-ne două tunuri de cîmp, nu știu cîte lăzi de cartușe și o cantitate de praf de pușcă. Toate aceste lucruri au fost imediat repartizate pe cele două vapoare și tuturor ni s-a părut c-au fost trimise de providență. Dar Garibaldi nu socotea că are în mînă tot ce-i trebuie, pentru că, după ce ordonă comisarilor să procure alimente și vasele trebuincioase de gătit pe bord și alte lucruri care i se păreau lui absolut necesare, mă chemă și-mi spuse:

— Du-te imediat la Orbetello și vezi dacă colonelul Giorgini mai are să ne dea ceva. Spune-i că nu avem suficient material explozibil, că avem nevoie de ceva oale de aramă și nu ne-ar displace cîteva puști, fie ele și vechi, pe care le-ar avea din întîmplare prin depozite. Și apoi mai spune-i multe lucruri în numele meu și insuflă-i curaj, fă-l să nu se mai îndoiască de faptul că vom izbîndi. Ai grijă să nu înnoptezi în Orbetello, pentru că s-ar putea să plec în seara asta.

Am ieșit să-mi fac rost de o caleașcă și în timp ce coboram scările l-am întîlnit pe Zambianchi, înarmat

pînă în dinți, cu o pușcă mare cu două țevi în bandulieră, cu un pumnal, cu pistoale și cu aceeași beretă roșie pe cap.

Dacă ar fi dat cineva de el într-o pădure, și-ar fi făcut cruce și ar fi încercat să se facă mic de tot, ca să se pitească într-un tufiș. L-am întrebat cum se face că n-a pornit încă spre Perugia; mi-a răspuns:

— Las' pe mine; am schimbat planul de luptă, dar intru în acțiune în seara asta. Tu, care ai vrut să faci pe șmecherul, vei suferi de rău de mare, iar bătrînul Zambianchi îi va împușca, între timp, pe partizanii papii... Totuși, eu țin la tine, pentru că pari să fii un băiat bun! Ascultă-mă, vino cu mine, încă mai ai timp. Îi spun acum generalului și vei fi locotenentul meu.

— Nu, nu, îți mulțumesc — i-am spus oprindu-l — caută-ți alt locotenent, eu mă mulțumesc să rămîn toboșar alături de bătrînul și gloriosul meu general.

Zambianchi voi să mai continue discuția, dar eu i-am dat bună ziua și am luat-o din loc.

Un domn Adami, care trecea din întîmplare în caleașcă prin piață, mă pofti să urc lîngă el și se oferi cu amabilitate să mă conducă la Orbetello, unde am și ajuns foarte repede.

M-am dus îndată la colonelul Giorgini și mi s-a părut că stătea ca pe ace. Am încercat să-l mai îmbărbătez, spunîndu-i:

— Dragă domnule colonel, după ce ai jucat o carte, nu trebuie să te mai gîndești la ea; dumneata ai făcut ceea ce trebuia să facă un bun patriot și nimeni nu te-ar putea acuza că ai călcat regulamentul într-o ocazie atît de neobișnuită. Și apoi, dacă vrei s-o scoți cu bine la capăt și să ieși din orice încurcătură, ascultă-mă pe mine, vino imediat cu noi și în trei zile vei fi general.

Colonelul mă socoti nebun; și fiindcă pentru el era ora mesei, mă invită să-i țin tovărășie.

— Mulțumesc foarte mult — i-am răspuns — azi n-am timp să stau la masă, am venit aici să transmit un mesaj și-mi datorezi un răspuns foarte prompt.

Și în cîteva vorbe i-am repetat tot ceea ce-mi spusese generalul.

Bietul om suflă cîtva timp din greu şi începu să se plimbe în sus şi în jos prin odaie; apoi, oprindu-se brusc, spuse:

— Bandi, să vorbim limpede; azi am făcut ceva ce n-aş mai face niciodată, chiar de-ar fi să mai trăiesc două sute de ani de acum încolo; iar acum mi se cere să măresc greutatea păcatului ce m-apasă, mărindu-mi în acelaşi timp şi necazurile; drept e că generalul mi-a fost foarte recunoscător de tot ceea ce a primit, dar ce va spune ministrul de război, ce va spune baronul Ricasoli? Şi dacă expediţia va da greş?

— De dumneata depinde — i-am întors eu vorba — să faci în aşa fel încît ea să reuşească, procurîndu-ne fără şovăială mijloacele de care dispui.

Argumentele acestea, ca şi multe altele l-au convins lesne pe colonel, care sfîrşi prin a-mi spune că avea să dea ordin să fiu imediat condus în depozite, cu dreptul de a alege tot ceea ce voiam, dar cu condiţia ca eu să-l asigur din nou că Garibaldi n-avea să facă nici o tentativă de a ataca statul roman.

I-am dat toate asigurările, sub jurămînt, şi Dumnezeu m-o fi iertat de faptul că între timp am devenit sperjur.

În vreme ce se întîmplau toate acestea, se întoarseră şi gonfalonierul Arus cu locotenentul genist, care izbutiră să smulgă din inima colonelului orice îndoială, dacă totuşi mai avea vreuna. Aşa că la scurt timp după aceea, un aghiotant de piaţă mă conducea prin depozite, şi eu dădeam ordin să se încarce în care o mulţime de puşti vechi, săbii ruginite, trîmbiţe, tingiri şi alte vechituri, toate lucruri preţioase pentru noi în momentele acelea, la fel cum fusese mana cerească pentru evrei.

Ne mai lipseau capsele de la muniţie, dar Giorgini nu avea. Atunci, făcîndu-mi curaj, m-am dus direct la maiorul bersaglierilor şi, în numele lui Garibaldi, l-am rugat să ne dăruiască oricîte capse ar putea. Maiorul se lăsă puţin rugat, pentru ca apoi să-mi dea cîteva mii, rugîndu-mă să-i transmit multe salutări generalului şi să-i cer ca, de s-ar întîmpla cumva să apară vreun bersaglier de-al lui pe puntea vreunuia din cele două vase, cu gîndul de a se face nevăzut, să-l dea jos imediat, fără nici o milă.

I-am dat toate asigurările și am plecat cu Dumnezeu înainte, luînd cu mine comorile nepreţuite şi pe deasupra un coşuleţ cu fructe uscate de care ştiam că-i face mare plăcere generalului.

După ce l-am salutat pe Arus şi pe Cappelli, pe arhidiaconul Bellucci, pe fraţii Raveggi şi pe mulţi alţii pe care îi cunoşteam în Orbetello, m-am suit într-o droşcă şi pe-aici ţi-e drumul.

Cînd am ajuns la cîteva mile de Talamone, m-am întîlnit cu vreo şaizeci de voluntari înarmaţi în toată puterea cuvîntului, care mergeau în marş în rînduri largi. L-am recunoscut îndată pe Guerzoni[1] şi pe Cesare Orsini care erau printre primii, dar cine mi-a sărit în ochi mai întîi pe la mijlocul coloanei a fost splendidul Zambianchi care înainta mîndru în uniforma lui, cu pieptul în afară, călcînd apăsat.

Am oprit droşca mea şi Zambianchi se opri şi el, strigîndu-mi:

— Ţi-o repet pentru ultima oară: vino cu mine...

— Adio, frumosule! i-am răspuns. Şi noroc bun!...

— O să-ţi pară rău! a adăugat Zambianchi ridicînd mîna şi îşi văzu de drum.

Mi-am reluat şi eu drumul repede, în trap. Cînd am ajuns la Talamone, se înnoptase, şi timpul începuse să se burzuluiască. Cele două vapoare nu mai erau la locul lor obişnuit, ci o luaseră ceva mai în larg. În timp ce aşteptam o barcă să mă ducă la vapor, iată că mă opreşte un biet om îmbrăcat în zdrenţe şi sleit de puteri, ca Ion Botezătorul în pustiu, care-mi spuse:

— Domnule ofiţer, fie-ţi milă de mine şi dă-mi ceva!

— Cum?! Îmi ceri tocmai mie de pomană, care mi-am făcut şi testamentul şi m-am şi împărtăşit...?

— Ce vreţi! Frigurile m-au topit şi nu se găseşte de lucru. Pe Dumnezeu din cer, mi-e foame şi n-am găsit nimic să mi-o potolesc.

Mi-am amintit atunci scena din *Elixirul dragostei*, cînd

---

[1] Giuseppe Guerzoni (1835—1886), patriot din Mantova, credincios slujitor al lui Garibaldi, chiar şi după expediţia celor O MIE. A fost unul din cei mai valoroşi biografi ai lui Garibaldi; a scris despre el două volume rămase celebre.

Sergentul îi spune lui Nemorino, înnebunit de dragoste și de lipsă totală de bani:

„Dacă bani nu ai, fă-te soldat"

și l-am întrebat pe bietul om:

— Ai nevastă, ai copii?

— Nici copii și nici nevastă.

— Atunci, dragul meu, dacă tot e să mori, mai bine să mori vitejește cu noi, decît să mori de foame. Cel puțin îți va cînta muzica militară. Ți-e teamă de gloanțe?

Maremanul făcu semn că nu.

— Atunci — am continuat eu — suie în barca asta și de azi înainte vei fi soldatul lui Garibaldi.

— Trăiască Garibaldi o veșnicie! exclamă nenorocitul, care devenise fericit, și mă urmă.

Se numea Becarelli, și era muncitor cu brațele.

Vîslirăm spre *Piemonte*. Toate luminile erau stinse și la bord domnea o tăcere atît de deplină, că s-ar fi auzit și zumzetul unui țînțar.

Santinela mă recunoscu și lăsă scara. De cum am urcat, mă întîmpină Fruscianti, spunîndu-mi:

— Dacă n-ai vreo nevoie urgentă să-l vezi pe general, nu te duce să-i tulburi liniștea. S-a închis în cabină și nu vrea să vadă pe nimeni. De cînd îl cunosc — și sînt atîția ani — nu l-am mai văzut așa negru de supărare ca în astă-seară. Imaginează-ți că-i așteaptă pe comisarii de război să se întoarcă, pentru a-i arunca în mare. A spus-o și e în stare s-o facă; cu el nu-i de glumit.

Nu-l văzusem niciodată pe Garibaldi cu capsa pusă, nici nu țineam prea mult să-l văd; și totuși eram obligat să-i dau raportul despre îndeplinirea misiunii mele și să-l anunț că toate cele obținute de la Giorgini aveau să ajungă dis-de-dimineață pe vas. De voie, de nevoie, a trebuit să fac pe curajosul; și după ce i-am ordonat recrutului meu să mă urmeze cu lada plină de cartușe, am luat coșulețul cu fructe uscate și am bătut încetișor la ușa cabinei.

Garibaldi îmi răspunse cu o voce foarte sumbră:

— Cine-i?

Am deschis ușa fără șovăire și am apărut zicînd:

— Eu sînt, domnule general.

Cuvîntul *domnule* arăta frica mare pe care o simțeam,

prezentîndu-mă pentru prima oară în faţa unui Garibaldi care nu zîmbea şi nu se arăta binevoitor, ci a unui Garibaldi mînios.

— Ce vrei de la mine? adăugă el înfuriat, privindu-mă foarte încruntat.

— Domnule general, voiam să spun că am fost la Orbetello şi că Giorgini mi-a dat puşti, săbii, trîmbiţe, tingiri şi ceva praf de puşcă, toate încărcate în două-trei căruţe, şi care vor fi aici înainte de a se lumina de ziuă. Capse nu avea, dar le-am cerut maiorului de bersaglieri, care mi-a dat cîteva... Maiorul spune că...

— Ce are să-mi spună maiorul?... mă întrerupse generalul, cu un ton din ce în ce mai ursuz, scăpărînd scîntei din ochi.

— ... vă roagă să nu-i luaţi bersaglierii... Şi colonelul...

— Şi colonelul! strigă Garibaldi izbind cu palma în masă. Isprăveşte odată, pentru Dumnezeu!

Simţeam că îngheţ. Am pus la picioarele mesei coşuleţul cu fructe şi am bîlbîit tremurînd:

— Aveţi ceva de ordonat?...

Mi-a răspuns cu un gest de nerăbdare care voia să însemne: „pleacă"; la care eu am salutat dînd din cap, bucuros să pot ieşi.

L-am regăsit pe Fruscianti, care mi-a spus că proasta dispoziţie a lui Garibaldi se datora întîrzierii oamenilor săi, care trebuiau să-i aducă proviziile la bord, întîrziere care-l împiedica s-o pornească în seara asta, după cum hotărîse. Aceştia încercaseră să se scuze, dar el nu voise să le dea ascultare; dimpotrivă, se folosise de aceste scuze şi se lăsase cuprins de o furie teribilă, jurînd că dacă cei doi trimişi n-aveau de gînd să-şi îndeplinească datoria înainte de a se lumina de ziuă, îi va azvîrli peste bord.

Tot de la el am mai aflat că în timpul cît am lipsit din Talamone, se întîmplaseră nişte lucruri grozave din cauza unor rebeli de-ai lui Mazzini, care încercaseră să bage zîzanie între voluntari, spunînd că Garibaldi, cu steagul regal pe care-l înălţase, încălcase condiţiile înţelegerii şi se pregătea împreună cu sicilienii să ne vîndă pe toţi monarhiei.

Toată zarva se terminase cu două-trei vorbe grele de-ale generalului şi cu plecarea a trei sau patru puritani, care, văzînd că şi-au greşit socotelile, s-au retras pe tăcute şi cine ştie prin ce meleaguri şi-au purtat preasfîntul lor dispreţ, lăsîndu-ne în pace şi în linişte cu dragostea de Italia în suflete şi cu crucea de Savoia fluturînd deasupra capetelor noastre.

După ce am aflat tot ceea ce am vrut să aflu, mi-am amintit de foamea desperată a recrutului meu şi i-am pus în faţă doi-trei pesmeţi şi o gamelă plină cu rom, cu puţină apă. Şi în timp ce mînca, i-am spus:

— Iată sacul meu cu cîteva lucruri, pune-l pe după gît; iată pumnalul ăsta frumos, vîră-l în centură. Aminteşte-ţi însă că nu trebuie să mă pierzi din ochi şi că trebuie să mă înţelegi dintr-o privire şi să m-asculţi fără să crîcneşti. Dacă vreodată însă te vei dovedi laş, să ştii că o sfîrşeşti în burta peştilor şi nu în onorurile muzicii militare.

Pentru că am vorbit despre pumnalul meu, trebuie să spun că pumnalul acela, o adevărată lamă de Toledo, băgat într-o teacă de catifea roşie, mi-l dăruise înainte de plecare scumpul meu prieten, colonelul Vecchi, care avea multe arme, şi care şi-a golit colecţia bogată ca un muzeu ca să ofere cîte o amintire celor mai apropiaţi prieteni ai lui. Pomenesc de faptul acesta pentru că îl asociez cu un alt gest al lui de prietenie. Cînd Vecchi mi-a dăruit pumnalul, i-am spus:

— Prietene, mai vreau şi un alt bine de la tine; ia scrişoarea asta a mea şi îndată ce om pleca, fă-o să ajungă în mîinile regelui.

— Cum — exclamă Vecchi mirîndu-se — tu i-ai scris regelui! ...

— I-am scris — am răspuns — nu de altceva, ci ca să-l asigur că atunci cînd am părăsit regimentul, aşa cum am făcut-o, n-am înţeles să-mi calc datoria de gentilom, după ce jurasem credinţă drapelului său. Aşa că el să nu permită să fiu declarat dezertor şi să fiu condamnat ca atare, pentru că steagul tricolor pe care l-am lăsat în Alexandria mai flutură încă deasupra capului meu şi nu-l voi părăsi decît o dată cu moartea.

Prietenul meu nu găsi rea ideea; luă scrisoarea şi îmi

promise că o va trimite la destinație. Și-a ținut cuvîntul, și regele mi-a acordat multă prețuire, semnînd demisia mea pe data de 15 mai; în aceeași zi în care am căzut rănit pe cîmpul de la Calatafimi, adică în ziua în care Garibaldi lansase pentru prima oară lozinca: „Italia și Victor Emanuel".

Dar n-am scris numai scrisoarea aceea, ci am mai trimis una și generalului Stefanelli, comandantul diviziei de care aparțineam, și probabil că a primit-o cel mai tîrziu la 7 mai.

Subliniez, în sfîrșit, că în expediția celor O MIE am fost cinci ofițeri, plecați fără să fi avut demisia în buzunar; și unul din cei cinci, care se numea De Amicis, născut în Como, muri printre primii, atins de un glonț de carabină care îl lovi drept în frunte.

XII

Noaptea trecu foarte liniștită; nu se auzea decît zgomotul de neînlăturat al încărcării proviziilor, dorite cu atîta ardoare de general, la bordul celor două vase. Cei doi aghiotanți răsuflau ușurați și se puteau socoti salvați, dar spaima pe care le-o vîrîse Garibaldi în oase fusese destul de strașnică, încît nu-și puteau reveni așa, într-o clipă.

Unul dintre ei se numea Pietro Bovi și era din Bologna; era un om de o energie inepuizabilă, foarte prompt la orice ordin și, la nevoie, în stare să găsească și lapte de pasăre în mijlocul deșertului din Sahara. Garibaldi obișnuia să spună despre el: „Cînd Bovi e aici, nu-mi lipsește niciodată nimic". Și spunea asta după ce-l pusese temeinic la încercare în campania din Lombardia în 1859. Pietro Bovi avea o singură mînă, cealaltă (nu-mi amintesc dacă dreapta sau stînga) o lăsase pe masa chirurgului, nu mai știu dacă pe cîmpul de luptă sau acasă la el. Părea că Dumnezeu îl crease anume ca să dibuiască toate cele necesare, înzestrîndu-l din plin cu minunatul instinct al cîinelui care adulmecă vînatul.

Cînd m-am ridicat din culcuşul meu, la auzul zgomotului care se făcea cu transbordarea tuturor proviziilor, m-am apropiat de bietul om, care, cu toate că de felul lui era un răzvrătit, dispus să sfideze prin indiferenţă toată specia umană, acum părea o curcă plouată. Cînd mă văzu, începu să-şi verse tot focul, spunîndu-mi că aprovizionarea întîrziase fără voia lui; şi, de atîta necaz, tremura ca varga. Am încercat să-l consolez cît am putut, dar el nu-şi mai regăsea liniştea după scuturătura şi ameninţările generalului, şi-şi dădea cu pumnii în capul său lucios ca o lună, pentru că Pietro Bovi rămăsese chel în plină tinereţe.

Orice-ar fi fost, acum cumplita furtună trecuse şi ciozvîrtele de bou şi brînzeturile maremane, coşurile mari de pîine şi butoaiele cu vin se aflau pe puntea de la pupa; iar darurile colonelului Giorgini, pe malul mării, încărcate în care, nu aşteptau decît să trimitem după ele.

La ivirea zorilor, Garibaldi ieşi, înfăşurat în pelerina lui scurtă. Acest lucru îmi trezi imaginea unui leu ieşind dintr-o peşteră; şi n-am prea simţit nevoia să m-aproprii de el fără să mă fi chemat.

După două-trei ocoluri pe care le făcu la pupa, veni lîngă noi şi, recunoscîndu-l pe Pietro Bovi, mai întîi îl privi pieziş, ca apoi să-i spună:

— Te salut, Bovi, m-ai făcut să-mi ies din sărite aseară, ai?

Bovi nu răspunse, dar, cu singura mîna care-i rămăsese, îşi şterse ochii şi începu să enumere una cîte una toate greutăţile care l-au împiedicat să îndeplinească ordinele primite.

Generalul îl ascultă în tăcere, fumîndu-şi ţigara, şi cînd Bovi, care turuia ca o gaiţă, îşi sfîrşi pledoaria, spuse aşa cum obişnuia el ori de cîte ori nu mai găsea nimic de adăugat:

— Ei bine!

În jurul orei zece, în cele două vase totul era pus la punct şi tocmai cînd ne pregăteam de plecare spre Santo Stefano şi maşina începuse să pufăie, o barcă se apropie de *Piemonte* şi cineva întrebă de mine. Am alergat să

văd cine mă caută. Era comandantul garnizoanei din Orbetello, care mi se adresă astfel:

— Vin din partea domnului colonel Giorgini, să vă anunț că azi-noapte un grup de voluntari s-a retras în împrejurimile orașului și la ora asta dă tîrcoale graniței.

— Și ce știm noi de toate astea — i-am răspuns — de domnii aceia voluntari? Noi sîntem aici și nu la graniță!

— Ei, domnule Bandi — reluă mesagerul — colonelul e informat că grupul ăsta a plecat aseară din Talamone... Generalul Garibaldi făgăduise că n-avea să schimbe lucrurile aici, în Maremma; cel puțin așa spune colonelul... Acum vă dați seama că *nu și-a ținut cuvîntul dat*...

— Și ce pot face eu? am exclamat.

— Spuneți lui Garibaldi — continuă el — că domnul colonel vrea să știe ce urmărește banda aceea și, în sfîrșit, că ar dori ca domnul general s-o recheme la bord și să nu-l bage cumva în încurcături mai mari...

— Și dumneata crezi — i-am spus — că generalul Garibaldi e omul căruia să-i poți cînta liniștit toate poveștile astea?

Mesagerul mă apucă de un nasture de la tunică și nu părea de loc dispus să cedeze, protestînd că domnul colonel se amestecase de dragul nostru într-o afacere neplăcută și nu merita ca un trimis de-al său să n-aibă nici măcar cinstea de a ajunge pînă la general.

Logica asta m-a convins și de aceea i-am spus aghiotantului:

— Bine; așteaptă-mă, mă întorc îndată!

I-am repetat generalului, vorbă cu vorbă, tot ceea ce-mi spusese aghiotantul. Generalul mă lăsă să vorbesc, și cînd își dădu seama că golisem tot sacul, îmi spuse:

— Trimite-i vorbă colonelului Giorgini să-și vadă de treburile lui.

Aghiotantul ridică din umeri și plecă. La fel am făcut și noi și în scurt timp am ajuns la Santo Stefano.

Cum am aruncat ancora, Garibaldi a coborît pe pămînt și, cînd a ajuns și Bixio, mi-a spus:

— Bandi, du-te împreună cu Bixio și Schiaffino pînă

la depozitul acela de cărbuni de care mi-ai vorbit noaptea trecută... Ia-l cu binişorul pe cel care-l are în pază şi sper că vă veţi înţelege între voi, toscanii. Pe cît e cu putinţă, ar fi bine să nu facem uz de forţă.

Bixio şi Schiaffino au luat imediat două bărci şi un sac uriaş şi am pornit-o la drum. Cînd am ajuns la locul dorit, m-a întîmpinat un bărbat cu o figură simpatică şi îmbrăcat curăţel, pe care l-am întrebat:

— Aci e depozitul de cărbune de pămînt?

Mă salută uimit şi-mi răspunse:

— Da, domnule, cărbunele de pămînt e aici, mi s-a încredinţat mie şi trebuie să răspund de el faţă de guvern.

— Atunci — am adăugat eu — veţi avea amabilitatea să mă lăsaţi să-l iau, din moment ce generalul Garibaldi mi-a ordonat să-l luăm şi să-l ducem la bord...

— Faptul că generalul Garibaldi a ordonat acest lucru poate fi foarte adevărat — vorbi interlocutorul meu — dar eu am ordinele mele precise şi nu pot încredinţa cărbunele decît celui care are dreptul să-l ceară.

— Dar aici e vorba de un caz special... e vorba de...

— Stimate domnule locotenent, înţeleg tot, dar eu nu pot, nu trebuie să...

În momentul acela Nino Bixio, care ascultase tăcut convorbirea noastră, la prova uneia din bărci, făcu un salt şi se năpusti între noi doi, strigînd:

— Bandi, isprăveşte odată! Toscani palavragii, fi-v-ar limba blestemată!

Şi în timp ce vorbea aşa, îl apucă de haină pe inoportunul orator, iar Schiaffino, urmat de şapte-opt voluntari, alerga spre uşa depozitului.

Oratorul, înspăimîntat de dezlănţuirea asta de furie genoveză, îşi scoase imediat cheia din buzunar şi deschise gura să protesteze, pe bună dreptate, dar Bixio, cu un brînci, îl azvîrli într-o parte, iar cărbunele fu luat şi dus în triumf pînă la bord.

Pe Garibaldi l-am ajuns din urmă la Santo Stefano, în timp ce se desfăta privind un parc splendid, cu plantaţii bogate de lămîi şi portocali. Văzîndu-mă că rîd ca un nebun, mă întrebă ce-i cu mine.

— Domnule general — i-am răspuns — cînd mai vreți să-mi dați vreo misiune pașnică, fiți atent să nu-mi stea în coastă blestematul ăsta de Nino Bixio. Ați dorit să luăm pașnic cărbunele în bărci, dar lui i-a sărit țandăra.

— Ei, drace! făcu generalul. Mereu același lucru! Mereu același lucru!

Tocmai ieșeam din parcul de lămîi, cînd generalul a fost anunțat că un grup de infanteriști urcase la bord cu intenția de a veni cu noi și că nu era chip să-i facă să coboare.

Generalul trimise imediat pe căpitanul Cenni la bordul vasului *Lombardo* și pe mine împreună cu Stagnetti pe *Piemonte*, cu ordinul foarte sever de a-i face pe infanteriști să coboare. Am trecut la fapte, dar parcă vorbeam cu surzii, fiindcă pe de o parte îi alungam și pe alta veneau și se rugau de noi ca niște disperați și se țineau de frînghii, se cățărau pe catarge, alergau să se ascundă sub covertă, încurajați de ceilalți voluntari, cărora nu le părea rău de loc de o tovărășie atît de plăcută.

Morți de oboseală, am încetat la un moment dat goana după ei, și, întorcîndu-ne la Santo Stefano, am aflat că și Cenni, pe *Lombardo*, pățise același lucru. Maiorul Pinelli, luînd cunoștință de eforturile noastre zadarnice și temîndu-se pe bună dreptate să nu-i vadă pe toți soldații din mîndrul lui batalion îmbarcîndu-se cu noi pentru cucerirea „Lînei de aur", veni la Garibaldi să-l roage să intervină cu autoritatea lui, salvîndu-l astfel de o neplăcere atît de mare. Garibaldi îi promisese că artileriștii, cum-necum, se vor întoarce pe uscat și îndată ce își va isprăvi treburile la Santo Stefano, va veni pe *Piemonte*, unde mă aflam de cîtva timp, foarte ocupat să pun la punct bagajul sărăcăcios, pe care mi-l încropisem din prăvăliile din oraș, cu puținii bani ce-mi rămăseseră. El îi privi cu ochii mari pe toți soldații aceia chipeși, mîndri de uniforma lor pitorească și arzînd de dorul luptei; intră apoi în cabină, oftînd:

— Bieții băieți!

După aceea, chemîndu-ne pe toți la el, adică pe cei șapte sau opt ofițeri care formam aparatura lui militară, așa-zisul lui stat-major, ne-a impus să-i facem pe bersaglieri să coboare, fie chiar și cu forța.

Acum, trebuie să se știe că pe vasele noastre nu erau numai infanteriști, ci mai veniseră și ceva artileriști, și unul din corpul vameșilor, ordinul fiind egal pentru toți. În ceea ce mă privea, ordinul nu-mi venea de loc la socoteală, pentru că mă gîndeam că după ce luaserăm tunurile, praful de pușcă și toate celelalte, puteam foarte bine să ducem păcatul pînă la capăt, luînd cu noi, și făcîndu-i tovarășii noștri, pe ostașii aceia viteji și plini de entuziasm. Așa că am îndrăznit să spun:

— Domnule general, de ce să-i alungați? N-ar fi o tovărășie foarte potrivită pentru cămășile roșii un șir de două-trei sute de infanteriști cu pene la pălărie?

Generalul mă îndepărtă cu un gest, de parcă l-ar fi alungat pe dracu' care-l ispitea, și șuieră printre dinți:

— Nu înțelegi că mi-am dat cuvîntul de onoare, și nu vreau să se spună că am tulburat ordinea în armată?...

Întorcîndu-mă din nou pe punțe le-am spus infanteriștilor:

— Dragi băieți, duceți-vă înapoi pe uscat; vă rugăm, în numele lui Garibaldi, care nu poate să vă ia acum cu el. Mai aveți răbdare cîteva zile și va veni clipa să intrați și voi în acțiune.

Nu voi povesti de-a fir-a-păr la ce a trebuit să recurgem ca să-i alungăm și prin ce situații ridicole și emoționante în același timp a fost nevoie să trecem, ca să-i putem alunga. Nu voi spune decît că în clipa în care eram convinși că toți infanteriștii fuseseră trimiși pe uscat, am văzut doi dintre ei ascunși lîngă niște butoaie și niște saci; din milă față de ei m-am prefăcut că nu-i văd. Alți doi, pe care chiar nu-i văzusem, izbutiseră să se ascundă în cabină și unul dintre ei era sergentul Bedeschini, fratele soției lui Menotti Garibaldi.

După ce i-am gonit pe soldații din armată, generalul, văzînd că-și spărsese plămînii degeaba, dădu ordin să-l ia cu forța pe Stefano Siccoli, care fusese marinarul lui în călătoria în China, și apoi ordonanța lui din Peru, și care, de dragul lui, și-a pierdut un picior în nu știu ce bătălie. Bietul Stefano plîngea ca un copil, de mi se rupea inima; dar Garibaldi a fost neînduplecat, spunînd că nu-i putea îngădui unui om fără un picior să se aventureze într-o expediție atît de primejdioasă. Gene-

rosul marinar, după ce coborî pe uscat, rămase să ne privească îndelung și cînd am pornit și-a fluturat bereta în aer, și eu i-am răspuns cu același gest. Aș fi dat orice să-l fi văzut din nou om întreg, pe amîndouă picioarele.

Am aflat după aceea, adică după ce l-am revăzut la Milazzo, că el nu se dăduse bătut, ci că alergase să-l ajungă din urmă pe Zambianchi, ținînd să aibă onoarea primului foc din anul acela.

XIII

Se sfîrșise prologul și acum ne făceam intrarea în scenă, pentru desfășurarea actului întîi. Am înaintat, ce-i drept, în plină mare, înfruntînd primejdia imensă de a fi descoperiți și atacați de crucișătoarele dușmane; nu puteam crede, dacă ne gîndeam bine, că la ora aceea Curtea din Napoli ignora plecarea noastră de la Genova și că nu-și luase măsurile necesare ca să poată să ne surprindă în drum și să se răfuiască cu noi fără milă, martori fiindu-ne doar cerul și marea. Au fost așadar ridicate posturi de observație în vîrful catargelor, pe care s-au fixat niște scîndurele, ca cei de pază să stea ceva mai comod, după aceea s-au pus la punct semnalele luminoase între cele două vase, ca nu cumva să se rătăcească unul de altul și să-i ia pe prieteni drept dușmani, sau invers. Apoi s-a trecut la improvizarea unui mic arsenal, unde să se fabrice gloanțe și cartușe; s-au construit un fel de cuptoare din cărămizi pentru oalele în care se pregătea mîncarea soldaților, așa încît pe bordul vasului nu mai rămăsese nimeni care să nu aibă de lucru. Era un spectacol încîntător de privit. În harababura aceasta nemaipomenită, găseai din toate cîte puțin; dar era vorba de o harababură de un gen cu totul neobișnuit, pentru că în mijlocul ei domneau disciplina și liniștea. Spun disciplină și liniște, pentru că în primele clipe după plecarea noastră din Santo

Stefano începuse să se cam audă la bord destulă gălăgie, autoritatea ofițerilor dovedindu-se neputincioasă să pună capăt scandalului, Garibaldi apăru pe punte și, sărind sus pe pasarelă, le-a ținut o foarte scurtă cuvîntare, cu următoarea concluzie:

— Aici, la bordul vasului meu, nu trebuie să se audă alt glas decît al meu! Primul care va cuteza să nu țină seama de acest lucru, să se aștepte să fie aruncat în mare.

Conticuere omnes[1], ar spune Virgiliu Marone. A fost de ajuns această mică cuvîntare ca să-i pună la respect pînă și pe cei mai rebeli, așa că vasul nostru părea acum transformat într-o autentică mănăstire.

Dar nu tot așa s-au petrecut lucrurile și pe *Lombardo*, unde Nino Bixio, ca să se facă ascultat, a trebuit să recurgă destul de des la pumni și a fost pus de multe ori, pe bună dreptate, în situația de a proceda astfel; dar ceea ce a făcut cu patru luni mai tîrziu în rada din portul Paola, pe vasul *Electrico*, i-a adus groaznica vină de a fi lovit orbește, cu patul puștii, niște voluntari unguri și nemți, pentru că nu respectaseră ordinele lui. Pe unul din ei l-a trimis pe lumea cealaltă și pe alți trei sau patru i-a făcut să zacă timp îndelungat.

Niște prieteni de-ai mei, care călătoreau atunci pe *Lombardo*, mi-au povestit într-un rînd cîteva întîmplări extraordinare, legate de crizele de furie ale lui Nino Bixio și mi-au relatat pasaje mai importante din predicile lui, din care una sfîrșea cu următorul blînd *memento:* „Țineți minte, și dacă n-ați știut-o pînă azi, v-o spun eu acum, ca să știți: aici, la bordul vasului, eu contez înaintea sfîntului Dumnezeu și vreau să fiu ascultat cu orice preț, și voi ști să mă fac ascultat. Cînd vom fi pe uscat, spînzurați-mă, dacă veți putea, de primul copac care vă va ieși în cale, dar aici eu comand. Eu, eu, eu! . . ."

Bixio nu era Garibaldi, și e destul să menționăm acest lucru, ca să putem spune că el a săvîrșit adevărate minuni dacă a izbutit să se facă ascultat în mijlocul diferitelor (dacă nu chiar îngrozitoarelor) povești care cir-

[1] Să tacă toți! (în limba latină în text).

culau în jurul lui şi în mijlocul spiritelor acelora înfierbîntate care, din cauza spaţiului limitat şi al noutăţii aventurii, a nerăbdării şi a sute de alte cauze, deveneau nesupuse şi foarte greu de ţinut în frîu.

Cine a spus că Bixio a fost *secundul expediţiei celor O MIE* n-a minţit.

Către miezul nopţii, am coborît în încăperea generalului să ne mai înzdrăvenim, mîncînd cîte ceva. Proviziile făcute la Santo Stefano i-au dat posibilitate bucătarului nostru să ne hrănească foarte bine; sticlele de vin negru şi sticlele de vin de Rimini, ale gonfalonierului Arus şi ale unui om cumsecade din apropiere de Orbetello, ne-au făcut demni de a fi invidiaţi chiar de Lucullus[1].

Nu-mi amintesc prea bine cine a luat masa cu noi în seara aceea, dar mi-aduc perfect aminte că Garibaldi, între o înghiţitură şi alta, a început să discute de scandalul care se dezlănţuise la Talamone din cauza steagului de Savoia, înjurîndu-l pe Mazzini şi pe partizanii lui mărginiţi. Şi pentru că s-a găsit cineva care a ţinut cu tot dinadinsul să-i taie vorba, Garibaldi s-a ridicat brusc, spunînd (parcă-l mai aud şi acum) aceste vorbe răspicate:

— Eu sînt republican; dar cînd există un rege ca Victor Emanuel, trebuie tolerat.

Spunînd vorbele acestea, Garibaldi s-a uitat lung la mine, pentru că, cu un an în urmă, îmi rupsesem deseori gîtlejul ca să-l apăr pe Mazzini; dar eu i-am suportat privirea cu curaj, iar el (care în clipa aceea se ridicase de la masă) a trecut peste asta zîmbind.

Au trecut douăzeci şi şase de ani de atunci, dar mai păstrez încă vie înaintea ochilor imaginea frumoasei şi plăcutei tovărăşii la care soarta m-a făcut părtaş. Începînd cu marea pelerină neagră şi pălăria în formă de cilindru a lui Sirtori, şi continuînd aşa, pînă la felul hainelor pe care le purta Ernani, toate modelele vechi şi noi erau reprezentate. Crispi, cu o *spronchetă*[2] strînsă

---

[1] Lucullus — general roman, devenit celebru prin bogăţia şi luxul său.

[2] Un veston strîmt.

de tot, de se vedea urzeala țesăturii; Carini, cu bascul de voiaj, gen englezesc și un pardesiu jigărit și foarte scurt; Calona, un sicilian bătrîn, cu părul alb, cu o haină roșie țipătoare și o pălărie mare, neagră, *à la* Rubens, și cu o pană de struț, lungă, care fîlfîia în vînt. Mai era și preotul Bianchi, pe jumătate îmbrăcat popește; cîțiva tineri din Lombardia îmbrăcați după ultima modă; uniforme reglementare ale regimentelor de linie și ale vînătorilor de munte din Alpi, uniforme de marinari și o mulțime de cămăși roșii care formau, prin masa lor compactă, plină de viață, fondul tabloului. Toată omenirea asta, împărțită în grupuri, după vîrstă, prietenii și gusturi, discuta, povestea și medita cu atenție asupra cerului, mării și uscatului, așa cum a făcut (dacă trebuie să dăm crezare celui mai mare poet al secolului nostru) Simonide, poetul orb[1]; dar din cînd în cînd răul de mare subția grupurile acelea, pentru că oameni cu buze livide și ochi ieșiți din orbite dispăreau brusc, apărînd abătuți pe scîndurile tari ale punții, sau se aplecau deasupra mării să-i dea ceea ce nu-i aparținea.

Soția lui Crispi (după aceea nu i-a mai fost soție), îmbrăcată în niște haine scoase din uz, juca *scopa*[2] cu venerabilul paroh Gusmaroli, un bătrîn cu părul lung și foarte alb, cu înfățișare robustă și ochi de pisică, despre care Garibaldi obișnuia să spună că rareori i-a fost dat în viață să vadă un om mai de valoare.

O să pară de necrezut, și totuși e adevărat că se vorbea despre orice, în afară de problema cea mai serioasă pentru noi în momentul acela; încrederea deplină și aproape oarbă în steaua norocoasă și în curajul comandantului făcea ca cea mai mare parte din cei O MIE să nu se gîndească la primejdiile acestei călătorii, mai mult decît ar fi făcut-o plimbîndu-se cu vaporul pe lacul Como sau Iseo. Bătrînii, sau cei cu mai multă judecată și mai multă minte, dacă vorbeau de felurite întîmplări, frumoase sau urîte, care puteau să survină în cursa

---

[1] Este o aluzie la „Cîntecul Italiei" de Giacomo Leopardi, în care poetul vorbește despre Simonide di Ceo, poetul grec orb, arătîndu-l implorînd „cerul, marea și pămîntul".

[2] Joc de cărți.

aceasta, vorbeau liniştiţi, fără să exagereze şi să coloreze cu prea mult lux de amănunte himerele întunecate pe care raţiunea le crea, zugrăvindu-le sugestiv pe pînza aceea mare a gîndului. Şi ca să închei, ţin să-i conving pe cititori că în zilele acelea, mai degrabă cei ce ne-ar fi privit din afară ar fi avut inima mai strînsă decît o avea cel mai sfios şi mai lipsit de curaj băiat de pe bordul celor două vase. De atîtea ori eram întrebat eu sau alţii mai apropiaţi din preajma generalului: „Unde vom debarca oare?"

Acesta era marele secret, ghicitoarea pe care toţi ar fi vrut s-o dezlege, mai ales sicilienii care erau cu noi şi care aveau păreri foarte diferite în legătură cu locul cel mai potrivit de debarcare şi adesea legau discuţii lungi şi cam plicticoase.

În realitate, nimeni nu cunoştea locul debarcării; cine spunea altfel, dîndu-şi aere că e foarte bine informat (aşa cum procedează azi unii ziarişti) nu făcea decît să-şi exprime o părere a sa personală, înşirînd cai verzi pe pereţi.

Mi-amintesc totuşi că l-am auzit adesea pe general pomenind de portul din Marsala şi pe căpitanul Castiglio asigurîndu-l că oraşul acela era în puterea sicilienilor răzvrătiţi; în afară de asta, văzusem, printre multiplele hărţi pe care le avea „tatăl nostru", o hartă hidrografică a ţărmurilor acelea. Dar cine putea şti cu certitudine că Marsala era locul debarcării şi nu oricare altul, după împrejurări?

Curiozitatea era mare, dar nimeni n-avea curajul să-i adreseze lui Garibaldi o întrebare oarecum indiscretă şi care să aducă desigur îndrăzneţului interpelator un răspuns sec, cu care obişnuia Garibaldi adeseori să închidă gura palavragiilor.

Întrebîndu-l într-o zi pe căpitanul Andrea Rossi, cîrmaciul nostru, cam pe unde urma să fie locul debarcării, el îmi răspunse:

— Cum vrei tu să ştii unde o să debarcăm, dacă eu, care sînt la cîrmă, nu ştiu nici măcar unde mergem?

— Şi cum de nu ştii?

— Chiar nu ştiu. Ruta pe care mi-a trasat-o generalul

nu duce deocamdată în Sicilia. Avem prova spre Sardinia.

Mi-am dat seama că voia să facă un ocol foarte mare și să străbată marea pe drumuri neumblate, unde să ne fie ușor să ne eschivăm de la orice întîlnire nedorită.

Atunci, discutînd asupra rutei pe care o parcurgeam, s-au găsit unii care să creadă că intenția lui Garibaldi era să ne ducă pe coastele Africii, și acolo să stea să studieze și să aștepte momentul oportun, ca să se repeadă direct asupra Siciliei.

În sfîrșit, propunerile, ipotezele și discuțiile nu mai conteneau și se crease o atmosferă de derută totală; dar, după ce judecau bine de tot cu creierul și cu limba, închideau toți cartea viselor și se uitau cu toată încrederea la Garibaldi, frumos, senin, radiind de speranța lui sublimă.

XIV

Noaptea a trecut fără să fi survenit nimic deosebit și în timpul nopții cele două vase au navigat pe o mare liniștită, sub supravegherea continuă a lui Garibaldi, care nu scăpa nici un amănunt și nu slăbea din ochi pe cîrmaci, obligat să-l priceapă de la distanță. Cîteodată, cînd cîrmaciul lăsa să se întrevadă că n-a înțeles ceea ce i se cerea, Garibaldi își ieșea iute din sărite și-l dojenea fără nici un pic de milă.

În noaptea aceea nu zărirăm nici o lumină. Se iviră zorile și nu văzurăm nici pămînt, nici vreo pînză de corabie. *Lombardo* naviga în spatele nostru, atît cît îi îngăduia puterea mașinilor sale, și noi ne opream din cînd în cînd ca să nu rămînă prea mult în urmă, fără nici un rost. Timpul era liniștit, vîntul cald; o ploaie măruntă de tot începu să se cearnă din nori.

Fabricarea cartușelor continua; s-au legat tunurile, două pentru fiecare vas, lîngă deschizăturile de la prova; căpitanii făceau apelul companiilor și dădeau tot felul

de comenzi oamenilor care erau în stare să se țină pe picioare; nu se știa cînd urma să aibă loc debarcarea, nici unde anume, dar fiecare din noi simțeam în sinea noastră că momentul în care vom intra în acțiune nu era prea departe.

După-amiază începu să cadă o ploaie atît de măruntă, că era o plăcere s-o simți. Generalul coborîse în interiorul vasului, după ce transmise din nou unele ordine căpitanului Tastiglia. Deodată, în timp ce stăteam de vorbă cu niște studenți de la Universitatea din Padova, apare și generalul, care-mi spune:

— Bandi, vino jos!

Îi rîdea fața toată de bucurie. Avea ochelarii pe nas și o bucată de hîrtie în mînă.

— Uite — începu el — mi-am dat seama că printre atîția poeți cîți sînteți, nu se găsește unul măcar să aibă chef să încropească patru versuri, ca să le cîntăm la prima noastră luptă. S-ar zice că muzele voastre suferă de rău de mare — adăugă el; mi-a revenit mie, așadar, plăcerea să născocesc cîteva versuri; trebuie să fii îngăduitor însă, pentru că am fost totdeauna un poet netalentat și parcă azi mai mult ca oricînd.

Și-mi citi următoarele versuri, scrise pe un petic de hîrtie îngălbenită; avînd-o aici, sub ochii mei, descopăr pe ea o pată, se vede bine că e o pată de sînge.

„Străinul țara-mi cotropește
Și-mi sfarmă oastea mișelește,
Onoarea mea o calcă-n praf, dar ura-mi crește
Și-oțelu-n piept i-l voi băga.
N-ajunge jugul, împilarea,
Înșelăciuni și lașe măguliri?
Viteji, sunați eliberarea
În țara asta de fricoși și zbiri!
Străinul..."

Poezia era scurtă, dar se părea că va mai scrie la ea.

După cum își poate închipui lesne cititorul, n-aveam de loc chef s-o fac pe criticul; dar, din fericire, Garibaldi nu m-a pus în situația de a-i aprecia versurile pentru că, încredințîndu-mi hîrtia, adăugă imediat:

— Aş vrea să se compună o muzică pe versurile astea; mi-ar plăcea o muzică dinamică, în stare să-i înflăcăreze pe oameni, în genul Marseillezei; într-un cuvînt, o muzică care să sugereze ideea unui atac la baionetă...

— Domnule general, îmi place mult muzica — i-am răspuns — dar, din nenorocire, arta caperelor[1] n-am învăţat-o.

— Şi ce contează? Îmi închipui c-ai auzit destule opere; adaptează versurilor astea muzica vreunui cor războinic...

Am încercat să fredonez versurile acelea pe aria corului războinic din *Ernani*, dar nu i-a plăcut generalului; am mai încercat alte două sau trei arii, dar cu acelaşi rezultat. Atunci m-am gîndit o clipă, şi, cu o viteză fulgerătoare, am parcurs toate operele pe care le auzisem în anii veseli în care tuturor ne plac muzica şi fetele; în sfîrşit, mi s-a părut că dezlegasem nodul gordian şi, foarte bucuros, i-am spus:

— Domnule general, mă gîndesc la corul din *Norma*; ascultaţi dacă se potriveşte bine muzica. Începe aşa: „Război, război..."

Şi, desfăcînd din nou hîrtia, am început să cînt.

Garibaldi m-a pus să repet melodia de două-trei ori, a încercat şi el să o cînte, şi apoi a adăugat:

— Acum du-te înapoi sus, alege cîţiva oameni cu ureche muzicală şi cu voce, şi învaţă-i melodia asta; cînd ţi se va părea că au prins-o, trimite să mă cheme şi vin să v-aud.

După ce m-am urcat pe punte, l-am chemat pe Enrico Cairoli şi pe mai mulţi alţii şi le-am citit strofele, comunicîndu-le că generalul îi ruga să înveţe cîntecul şi să-l cînte pe aria corului din *Norma*. Într-o clipă, mai mulţi voluntari se strînseră roată în jurul meu şi am început să dirijez bătînd măsura, după ureche. Aria aceea era minunată, pînă şi Wagner însuşi făcea mult caz de ea, dar nu era o arie care să fie învăţată cît ai bate din palme de către profani şi încă sub conducerea

[1] Autorul numeşte notele muzicale capere, din cauza formei lor rotunde.

unui maestru ultraprofan, care era şi este umilul autor al acestor pagini. Iată de ce, oricît am bătut şi iar am bătut măsura, încercînd să-i ţin pe cănăraşii mei în tonul cuvenit, aceştia se transformaseră în ulii şi vulturi sau în alte păsări răpitoare, chiuind şi urlînd ca nişte posedaţi, de nu mai era chip să o scoţi la capăt cu ei.

Era o drăcovenie, un vacarm care-ţi spărgea urechile, nu altceva; îmi pierdusem răbdarea şi începusem să folosesc din plin înjurăturile din frumoasa mea toscană; pe măsură ce încercam să-i pun de acord, harababura devenea mai mare. Cei din jur începuseră să rîdă în hohote şi ne-ar fi fluierat pe toţi dacă nu le-ar fi fost frică de general. Pînă la urmă, Giacomo Griziotti din Pavia, cel mai îndrăzneţ dintre toţi, şi neputînd să-şi mai stăpînească veselia care-l cuprinsese, îşi făcu drum, îmbrîncindu-se, pînă la noi, şi începu să cînte cu voce tare: „La bella Gigogin"[1]; într-o clipă toţi coriştii mei şi tot respectabilul meu public îi ţinu isonul, de parcă venise sfîrşitul lumii.

Tot tărăboiul acela infernal dura de cîteva minute şi creştea vertiginos, cînd deodată îşi făcu apariţia şi Garibaldi.

Am alergat de îndată în întîmpinarea lui:

— Ce muzică e asta? a întrebat. Ai inventat-o dumneata?

— Nu eu — i-am răspuns — e nebunul de Griziotti, nu vrea s-audă de corul din *Norma* şi mi-a dat peste cap concertul, de meritäm să fim fluieraţi...

— Ei, drace! strigă generalul şi, trîntind uşa, se închise în cabină.

În timp ce pe *Piemonte* se rîdea cu lacrimi de fiasco-ul complet al noului nostru imn, căpitanul Castiglia observă că *Lombardo* se oprise pe loc şi dădu ordin să se facă linişte. *Lombardo* se afla atunci la o depărtare de cîteva mile şi mai bine de noi. Ocheanele au început să circule din mînă în mînă şi în doi timp şi trei mişcări

[1] La bella Gigogin (Frumoasa Gigogin) era un cîntec din Milano, care, din cauza unor aluzii antiaustriece ce se puteau deduce din text, a plăcut foarte mult patrioţilor. Ei l-au cîntat ca pe un adevărat şi autentic cîntec patriotic, devenit în scurt timp popular.

ne-am dat seama, spre marea noastră bucurie, că oprirea aceea nu fusese provocată de vreo împrejurare gravă. Era vorba de salvarea unui om căzut în mare, sau care se aruncase intenţionat în braţele zeiţei Tetis; am văzut cum l-au pescuit şi l-au tras sus; puţin după aceea, cînd se apropie *Lombardo* de noi, purtătorul lor de cuvînt ne comunică: „E vorba de nebunul care s-a mai aruncat o dată în mare, în prima zi a călătoriei noastre".

Acum trebuie să mă întorc cu mult în urmă şi să-mi cer iertare cititorilor dacă, fără voia mea, în verva scrisului, am făcut o omisiune de neiertat.

În aceeaşi zi în care plecaserăm de la Genova, cu două-trei ore înainte de a se înnopta, pe bordul vasului *Piemonte* răsunase vocea cîrmaciului care striga: „Un om în mare!" Maşinile au fost oprite imediat. O luntre mică fu coborîtă pe apă şi patru tineri robuşti l-au ajuns din urmă şi l-au pescuit pe omul care căzuse în mare. Urcîndu-l pe punte, şi-au dat seama că e un voluntar lombard. S-a aflat pe loc de la cei ce-l cunoşteau că nenorocitul nu era sănătos la minte şi că de cîteva ore se plîngea de nişte vedenii care-i jucau înaintea ochilor, spunînd că ar vrea să fugă, căci îi lipsea curajul să înfrunte atîţia duşmani. L-au dus sub covertă şi l-au făcut să verse toată apa pe care o avea în stomac. Se stabili ca îndată ce vom fi ajuns pe uscat tovarăşii lui să aibă grijă să-l conducă la un spital şi să-l interneze. La Talamone, prietenii sau cunoştinţele pe care le avea nu şi-au amintit de el, ori n-au vrut să-şi bată capul, aşa că s-a întîmplat ca nebunul să-şi continue călătoria, cu deosebirea că, în loc să se întoarcă pe *Piemonte*, s-a îmbarcat pe *Lombardo*.

A doua criză de nebunie pe care ne-a dăruit-o bietul nostru frate l-a făcut pe general şi pe toţi ceilalţi să-şi muşte degetele şi n-a lipsit mult să nu fie pricina unei pagube grave şi ireparabile, după cum vom vedea îndată.

Vreau să vă aduc la cunoştinţă că nebunul de care vorbesc nu s-a mărginit să ne facă doar două glume proaste, ci a ţinut să ne-o facă neapărat şi pe-a treia, oferindu-ne-o a treia zi după ce am ajuns în Sicilia, şi dînd astfel dreptate superstiţioşilor care socotesc numărul trei sfînt şi fatal.

Aşadar, după ce-l pescuise pentru a doua oară pe nebunul acela, Garibaldi, care dorea să stea de vorbă cu Bixio, îi ordonă să se apropie. În timp ce ei discutau, cele două vase mergeau atît de aproape unul de altul, încît oamenii, care nu prea erau obişnuiţi cu unele manevre îndrăzneţe, nu puteau să privească fără spaimă apropierea asta primejdioasă, şi multe glasuri începură să strige: „Vai de noi!"

După ce convorbirea dintre cei doi s-a încheiat, *Piemonte* îşi mări viteza şi *Lombardo* îşi reluă locul în urma lui. Spun că *Piemonte* îşi mărise viteza, deoarece generalul ardea de nerăbdare să descopere, înainte de a se înnopta, insuliţele cele mai apropiate de Sicilia, şi să exploreze marea în zona aceea, pe o cît mai mare întindere.

În timp ce *Piemonte* înainta în plină viteză, şi *Lombardo* rămînea în urmă mai mult ca de obicei, îşi făcură apariţia o mulţime, de delfini care începură să ne dea tîrcoale, cu gurile căscate, spre marea încîntare a voluntarilor noştri. Cea mai mare parte din ei vedeau pentru prima oară animalele acelea ciudate şi se bucurau de această privelişte, grăbindu-se să arunce în ei cu pesmeţi sau cu alte fleacuri ce le aveau la îndemînă.

Generalul se distra văzînd bucuria curioşilor care priveau gură-cască şi făceau haz de salturile turmei lui Neptun. Între timp, eu, văzînd că cerul se întunecă din ce în ce mai tare şi că norii se îngrămădesc la orizont compacţi şi cenuşii, i-am atras atenţia:

— Priviţi, domnule general:

„. . . cum fac delfinii cînd luntraşilor le dau de ştire
Cu-a lor spinare îndoită ca să facă-n fel şi chip
Luntrea lor s-o salveze"[1].

— Da, e adevărat! răspunse generalul. Totuşi, de data asta Dante nu prevesteşte furtuna, pentru că nu-i atît de aproape vremea rea, cum crezi dumneata. Vei vedea că mîine cerul va fi senin.

---

[1] Cîntul XXII din Infernul lui Dante, versurile 19—21.

Între timp, norii mari se îndeseau, din ce în ce mai groşi, şi noaptea se apropia. Cînd a început să se întunece bine, *Lombardo* se afla la cîteva mile depărtare de noi, şi generalul, atent să scruteze zarea în depărtare, nu părea de loc îngrijorat.

Cînd întunericul, care devenea din ce în ce mai dens, îl împiedică să se mai uite în depărtare, Garibaldi se întoarse să vadă unde se află *Lombardo*, şi fu uimit de distanţa care ne despărţea. Căpitanul Castiglia i se adresă spunîndu-i:

— *Lombardo* nu se mai zăreşte de-o bucată bună de vreme; dar cînd va voi Bixio să-l vedem, ne va face el semnal cu luminile.

Garibaldi dăduse dispoziţii ca în noaptea aceea cele două vase să navigheze cu luminile stinse şi la o distanţă mică unul de celălalt, stabilindu-se în orice caz să fie folosit drept semnal o lumină care să treacă de la pupa la prova şi invers, iar apoi să dispară. Toate privirile erau îndreptate spre punctul în care era de presupus că se afla *Lombardo*, dar lumina mult dorită nu se vedea.

Generalul începu să se neliniştească, şi dădu ordin să se încarce tunurile şi puştile pe care le distribuise mai înainte. Mai toate erau puşti vechi, scoase din străfundurile depozitelor, şi care nu mai erau bune de altceva decît de mînere la baionete.

Era o linişte de mormînt: generalul ordonă brusc să se oprească maşinile; am rămas astfel pe loc, un timp oarecare, în plin întuneric.

Nimeni nu mai îndrăznea nici măcar să respire. Ai noştri au făcut semnalele convenţionale cu luminile de cîteva ori, dar din cealaltă parte, de unde ne aşteptam să apară *Lombardo*, nu se vedea nici o lumină, şi nu ne răspundea nici un semnal. S-a dat ordin să şuiere sirena, s-a tras de cîteva ori clopotul, s-a suflat din trîmbiţe, dar parcă am fi sunat sau fluierat morţilor.

A fost un moment de groază nespusă şi nu-mi pot aminti de clipa aceea fără să nu simt şi azi un fior prin tot corpul. Acesta a fost singurul moment primejdios al călătoriei noastre, de altfel veselă şi fericită, dar ar fi fost vai de noi dacă momentul acela s-ar fi prelungit.

L-am auzit pe Garibaldi spunîndu-i lui Castiglia:

— N-ar fi rău să ne întoarcem. Unde o pornim așa, fără *Lombardo*?

În timp ce generalul vorbea astfel, o masă imensă, neagră, de parcă era vasul fantomă, trecu iute pe lîngă noi și apoi se întoarse, dîndu-ne tîrcoale. Se repetară semnalele convenționale cu luminile, șuieră sirena, sună clopotul, dar tot fără nici un rezultat. Fantoma aceea gigantică se învîrtea în tăcere, cu ocoluri mari, părînd că așteaptă momentul potrivit să se năpustească asupra noastră. Era oare un vas de război napolitan care ne urmărea? Și noi și Garibaldi credeam la fel.

Tunarii stăteau cu feștilele aprinse lîngă tunuri, carabinele erau gata. Din clipă în clipă ne așteptam fie la o ploaie de mitralii, fie la o lovitură teribilă de ghiulea.

Deodată, îngrozitoarea fantomă dispăru; s-ar fi putut crede că se topise în spuma valurilor, sau că se scufundase în abisurile întunecate, ca să găsească porțile iadului; dar nu trecu mult și reapăru pe neașteptate, trecînd în viteză prin fața provei.

Garibaldi privea tăcut, fără să clipească, gîndindu-se la jocul acela ciudat și căutînd o soluție îndrăzneață să poată nimici această fantomatică apariție. Dar de data asta salvarea veni tocmai de unde o așteptam mai puțin.

Un cetățean din Livorno, care stătea cocoțat pe bompres, strigă:

— Căpitane Bixio!

Și deodată auzirăm vocea clară a lui Bixio:

— Hei?!...

Un strigăt de bucurie străbătu bordul lui *Piemonte*, un lung „Trăiască Garibaldi!" răsună — ca un răspuns — pe *Lombardo*. Aclamațiile acestea răsunară solemn pe marea învăluită în tăcerea nopții.

De îndată ce aclamațiile încetară, se auzi vocea lui Garibaldi:

— Și încotro mergeai, Bixio?...

— În Africa! răspunse Bixio. V-am confundat cu un crucișător.

— Ia-te după mine! adăugă Garibaldi; și din nou se făcu liniște.

XV

Soarta norocoasă a Italiei a ferit pe comandanţii noştri de o nenorocire îngrozitoare care ar fi răsturnat şi ar fi făcut să sară în aer, fără nici o îndoială, planurile înţelepte ale lui Garibaldi. Ce i-ar mai fi rămas de făcut generalului, dacă într-adevăr *Lombardo* ar fi pornit-o direct spre Africa şi ar fi aruncat ancora în portul Malta, lăsîndu-ne singuri, lipsiţi de grosul forţelor şi fără nici o speranţă? E destul de greu de spus pe ce ne-am fi putut bizui în momentele acelea de răscruce, după cum e foarte greu să-ţi faci o idee de nenorocirile care s-ar fi abătut asupra capului nostru.

Am navigat liniştiţi pe mare, toată noaptea, apropiindu-ne de coastele Africii, mai precis de Capul Bon, la o distanţă de vreo treizeci de mile. Nu ştiam încotro ne îndreptam, şi cu atît mai puţin ne-am dat seama de acest lucru după ce am luat-o spre Capul Bon, şi am ocolit mult ca să ne apropiem şi să mergem direct înspre Sicilia.

Zorii zilei aceleia de neuitat, şi anume unsprezece mai, se iviră strălucitori şi senini. Generalul avusese dreptate cînd cu o zi înainte spusese că delfinii prevesteau timp frumos şi nicidecum furtună. Cînd i-am dat bună ziua, am exclamat:

— Domnule general, l-aţi dovedit mincinos pe Dante şi pe delfinii lui.

— La fel de mincinoşi sînt şi toţi cei care ne vor răul — răspunse el.

La cinci şi jumătate, prin ochean am putut observa cu uşurinţă insuliţa care se numeşte Maretimo, şi care face parte din Egade. Garibaldi şi Castiglia au constatat, calculînd distanţa, că mai este nevoie de alte şase ore şi mai bine, ca să ajungem la ţărmul Siciliei.

Toţi erau nerăbdători să vadă Sicilia şi toţi îşi încordau privirile, căutînd-o în adîncimile orizontului albastru, dar Sicilia se lăsa aşteptată.

Presupunînd că Sicilia ar fi apărut chiar mai devreme în faţa ochilor noştri, cine ne garanta că am fi debarcat acolo în ziua aceea? Făcînd bine socoteala, eram la

cîteva ore distanță de insulă, dar Garibaldi nu stabilise încă locul de debarcare. Considerînd necesară rezolvarea acestei probleme, generalul mai chemă la el, ca să se sfătuiască, pe lîngă căpitanul Castiglia, și pe exilații sicilieni cei mai demni de încredere, făcîndu-i să înțeleagă că era mai prudent să punem piciorul pe pămînt cît mai repede cu putință.

Auzind discuția aceasta în legătură cu o debarcare imediată, cîțiva sicilieni mai de vază, dar mărginți, țînură să amintească de faptul că în ziua aceea era vineri, și începură să bombăne nemulțumiți, tînguindu-se că o acțiune atît de temerară cum este eliberarea insulei trebuie să înceapă neapărat într-o zi în care să fii sigur că toate acțiunile îți vor merge în plin. De îndată, cîțiva napolitani și calabrezi, la fel de superstițioși și de înguști la minte, începură să le țină isonul, așa că într-o clipă generalul se găsi în mijlocul unui grup de plîngăreți, care îl rugau cu înflăcărare și aproape cu lacrimi în ochi, ca, pentru binele lui și al tuturor, să țină seama că vinerea e o zi cu ghinion și s-o ocolească.

Garibaldi o luă la început în glumă, dar după aceea, văzîndu-i că se încăpățînează într-o superstiție prostească și începînd să fie plictisit de tot acest asalt, strigă:

— Și la urma urmelor, ce mi-e vineri sau nevineri? Toate zilele săptămînii sînt bune pentru cine vrea să se bată pentru o cauză dreaptă!

La cuvintele generalului, plîngăreții ridicară ochii la cer, iar noi, care nu credeam că vinerea poartă ghinion, am început să rîdem în hohote, și să ne batem joc cît am putut de bocitori.

După ce acest episod comic se încheie, fu reluată discuția cu privire la locul cel mai potrivit pentru debarcare.

Unii voiau să acostăm în modestul port Palo, spre Menfi, și n-a lipsit mult ca propunerea aceasta să fie primită. Totuși Garibaldi nici nu se lămurise încă bine asupra nivelului scăzut al apelor de pe ruta aceea (care i se dăduse altfel de către specialiști — spre rușinea indicațiilor de pe hartă), că își și schimbă gîndul. Era îngrijorat să nu se producă cumva vreo avarie la cele

două vase; dorea ca să le poată păstra pe linia de plutire, aşa ca îndată ce s-ar goli să le poată trimite din nou la Genova pentru transport de noi ajutoare şi arme.

Atunci s-a pus în discuţie Marsala, port, care cu toate că era îngust şi fusese blocat cu nisip de don Giovanni de Austria, după bătălia de la Lepante, oferea totuşi o acostare sigură vaselor şi o debarcare comodă oamenilor, într-un oraş popular, şi încăput (după cum se spunea) pe mîinile răsculaţilor. După oarecari discuţii, Garibaldi luă hotărîrea să debarcăm la Marsala, şi debarcarea să fie făcută cît mai repede cu putinţă, dacă crucişătorul burbonic nu va apărea pe neaşteptate să-i răstoarne cumva planurile.

Ne-am adunat ca în familie, să luăm masa cu două ore mai devreme, ghidîndu-ne după înţelepciunea vechiului proverb „Timpul e preţios; cine-l are, să nu-l piardă". Stăteam de cîteva minute la masă, cînd observatorul cocoţat pe catargul cel mare al vasului nostru zări pămîntul.

Un strigăt de bucurie salută vestea aceasta; urmară îmbrăţişări, berete aruncate în aer, o fericire de nedescris. S-ar fi potrivit să spunem şi noi alături de Tasso[1]:

„Iată cum mii de voci unite
Salută azi Ierusalimul".

Generalul părăsi imediat masa, grăbit, şi luă din nou comanda vasului; ceru un ochean lung şi gros ca un tun de cîmp şi începu să privească în toate direcţiile, căutînd parcă ceva ce nimeni nu vedea, dar fiecare din noi era sigur în sinea sa că acest ceva nu va întîrzia să apară.

În călătoria lungă din zilele acelea, nici o pînză de corabie nu se arătă privirilor celor O MIE; comandantul nostru părea că alesese o cale pustie şi părăsită — ca să ajungă cît mai nevăzut pe ţărmul Siciliei.

[1] Torquato Tasso (1544—1595) — celebru poet italian, autor al epopeii „Ierusalimul eliberat".

După ce am trecut de insuliţa Maretimo, am navigat aproape de Favignana, insula aceea blestemată, loc de martiriu pentru atîţia patrioţi, care au fost îngropaţi de vii în temniţa ei săpată în stîncă.

— Acolo sus e închis bietul Nicotera[1]! exclamă Garibaldi, ştergîndu-şi o lacrimă.

Şi Nicotera ne-a spus la cîteva zile după aceea că avusese o presimţire nespus de fericită, văzînd, printre zăbrelele închisorii, cele două vase misterioase.

După ce am trecut de Favignana şi plaja Siciliei ne-a apărut frumoasă şi însorită, ajunşi la capul Providenza, căpitanul Castiglia îi arătă lui Garibaldi portul Marsala, care se zărea în depărtare.

Dar o altă priveliştе se înfăţişă între timp privirii agere a viteazului din Nisa. Două vase cu aburi şi o corabie mare de război cu pînze veneau drept spre noi în plină viteză, încercînd să ne scoată în afara coastei şi să ne lovească în plin. Un asemena tablou ne sugruma pur şi simplu graiul şi o tăcere lugubră curmă exclamaţiile de bucurie stîrnite de priveliştea insulei apropiate. Garibaldi privi cu atenţie vasele acelea şi, întorcîndu-şi apoi privirea spre portul Marsala, lăsă ocheanul, exclamînd cu un zîmbet vesel:

— Azi fregatele napolitane vor rămîne de căruţă.

Se întoarse apoi spre cîrmaci şi strigă în dialect genovez:

— Rossi, ia direcţia Marsalei!

Mai era o oră pînă la amiază. Vasele noastre şi cele burbonice se întreceau care să intre mai iute în port. Acum, cele douăzeci de minute mai mult sau mai puţin hotărau victoria şi întregirea patriei. Zadarnic cîţiva sicilieni propuseră generalului să schimbe ruta şi să încerce o debarcare acolo sau în altă parte în timpul nopţii. El îi respinse însă cu un *Nu!* aşa de hotărît, că nimeni nu mai îndrăzni să-i răspundă.

Se lăsase în voia primei sale inspiraţii, care constituia

---

[1] Giovanni Nicotera (1828—1894) deţinut politic, condamnat de Burboni la închisoare pe viaţă. Colaborator, după eliberarea lui, la acţiunea politică a lui Garibaldi, şi în timpul expediţiei celor O MIE a avut un rol remarcabil în viaţa politică italiană din acea perioadă.

un semn de succes sigur. Toţi cei O MIE, unul lîngă altul, nu l-ar fi putut urni să schimbe ceea ce hotărîse.

Eram toţi pe punte, cu armele în mîini, nerăbdători să simţim pămîntul sub picioare, cînd Castiglia arătă spre cele două vase ancorate lîngă Marsala. Pe cel mai depărtat l-am recunoscut fără nici o greutate, era englez după construcţie; de celălalt (pentru că nici unul din ele n-aveau pavilioanele înălţate) n-a fost chip să ne dăm seama cărei naţiuni aparţinea.

Bănuiam şi eram aproape convinşi că ar putea fi un vas de război burbonic, ancorat pentru paza portului.

Garibaldi nu-şi pierdu sîngele rece, cu toate că vasele noastre nu erau atît de puternice, încît să reziste unei salve de tun; dar după ce dădu ordin să se aducă pe covertă securile şi cîngile mari, începu să se pregătească de abordaj, strigînd cu chipul senin:

— Ei bine, în loc de două vapoare, voi avea trei!

Un lung „Trăiască!" a răspuns ca un ecou la vorbele lui însufleţite şi se aşezară imediat cu toţii la ordinele lui, în linie de bătaie: ofiţerii cu pistoalele în mîini se postară în jurul lui şi al lui Giorgio Manin, care desfăşura steagul dăruit de oraşul Valparaiso.

Între timp, ne-am pomenit în faţă cu un bric englezesc care ieşea din portul Marsala şi naviga cu pînzele umflate de un vînt puternic într-o direcţie opusă nouă. Garibaldi, care ardea de nerăbdare să aibă veşti sigure despre cele două vase ancorate, îndreptă *Piemonte* în direcţia vasului englez, voind să treacă pe lîngă el, ca să-i fie mai uşor să schimbe cîteva vorbe cu căpitanul. Acesta era un tînăr frumos, blond, care purta favoriţi mari; îmbrăcat cu o cămaşă albă, stătea foarte liniştit la pupa şi fuma. Garibaldi îl salută agitînd pălăria; englezul îi răspunse la salut.

— Ce vase de război sînt la Marsala? strigă un tînăr din Messina pe limba din Albion[1], îndeplinind misiunea încredinţată de Garibaldi.

— Un vas englezesc — răspunse căpitanul, şi trecu în viteză mai departe, cu bricul său care fugea ca un peşte.

Răspunsul acesta nu ne lămuri cîtuşi de puţin. Între-

[1] Nume poetic cu care numeau cei vechi Anglia.

baserăm de cele două vase şi cele spuse de englez se refereau la unul singur.

Deci, vasul care stătea de pază ancorat în radă, la trei mile de port, era un vas burbonic?... I-am întors prova, şi... înainte cu toată forţa!

Crucişătorul inamic se apropiase între timp de noi, şi două vase pluteau în direcţia noastră cu toată furia, urmate de *Partenope*, toată numai pînze, şi escortată de alte două vapoare, din care unul tras la remorcă.

— N-am putea oare — sări deodată Castiglia — să punem stăpînire pe barca aceea de pescari care o ia spre Africa?

— De minune! răspunse Garibaldi, îndreptînd ocheanul asupra unei bărci imense de pescuit, care trecea în viteză mare la o distanţă de aproape o milă de noi. O să fie bună la debarcare. Intră în ea cel puţin 50 de oameni.

Zis şi făcut. Barca pescarilor a fost chemată prin pîlnie, li s-au făcut semnale prin steguleţe să oprească, dar parcă te adresai unor pereţi.

Atunci *Piemonte* înaintă cu toată forţa şi cît ai zice peşte am şi fost lîngă ea. La bord se aflau 8 oameni, toţi încremeniţi de spaimă, de parcă ar fi încăput pe mîinile lui Kaireddin Barbarossa[1].

Se tînguiau cerînd mila, şi se rugau să nu-i nenorocim; după mii de rugăminţi şi un potop de ameninţări, am izbutit să le potolim văicărelile şi să-l facem pe şeful lor să se urce pe vasul nostru. Parcă era un ton, atît era de scurt şi de burtos, cu un aspect de om bine hrănit. După ce l-am adus pe puntea noastră, generalul a început să-l interogheze, dar teama îl amuţise şi în loc de vorbe din gît îi ieşeau un fel de sughiţuri şi de mieunături, că era o adevărată comedie să-l auzi. În cele din urmă prinse curaj auzind pe mai mulţi sicilieni care-i vorbeau pe limba lui de acasă şi, înzdrăvenindu-se puţin

[1] Kaireddin Barbarossa (1465—1546), pirat şi apoi amiral turc, a fost primul adevărat organizator al flotei otomane care, pînă la înfrîngerea de la Lepante, a fost considerată superioară oricărei flote creştine. Numele de Barbarossa, cu care a fost cunoscut în Occident, se pare că ar deriva de la numele Baba Urug.

în urma unui pahar de vin bun şi a promisiunilor de răsplată pe care le primise, ne spuse ceea ce ştia; de fapt, nu ştia nimic şi parcă picase din lună. Pierdusem vremea de pomană, aşa că l-am lăsat în plata Domnului, foarte încîntaţi însă că pusesem mîna pe barca aceea mare, atît de potrivită pentru debarcare, şi continuarăm să ne vedem de treburile noastre.

Clopotele din Marsala băteau de amiază cînd am ajuns în dreptul celor două vase ancorate, care, la apariţia noastră, au înălţat pavilionul englez, luîndu-ne astfel o piatră de pe inimă. Acum nu mai rămînea decît să acostăm în port şi să debarcăm oamenii pe uscat, înainte de a ne ajunge crucişătorul inamic, ce venea în urma noastră la circa 4 mile distanţă. Era vorba de pironava marinei regale napolitane *Stromboli*.

Garibaldi îl chemă la el pe colonelul Türr şi îi ordonă ca de îndată ce *Piemonte* va ancora în port, să se îmbarce cu soldaţii de recunoaştere şi cu carabinierii genovezi în barca de pescuit şi, odată ajunşi pe uscat, să intre în oraş; în acest timp Andrea Rossi, Schiaffino şi alţii aveau s-o pornească iute cu luntrele, ca să găsească bărci de pescari şi vase ancorate.

După aceea, îi comandă prin pîlnie lui Bixio să ţină vasul *Lombardo* la mică distanţă de *Piemonte* şi să-i urmărească manevrele.

Piemonte intră direct în port, trăgînd după el barca cea mare de pescari şi izbuti să pătrundă în canal (unicul loc navigabil al bietului chei), după care ancora fu aruncată, spre fericirea noastră, tocmai în faţa fabricii de vinuri Ingham şi a consulatului englez, unde fîlfîia steagul de temut al celor trei regate. Într-o clipă Türr cu cei cincizeci de oameni ai lui coborîră pe uscat şi după ce ocupară turnuleţul de pe chei, dădură fuga la poarta oraşului, în timp ce majoritatea oamenilor, care se adunase să vadă sosirea celor două vapoare, începuse s-o ia la goană.

În acelaşi timp ajungeau la mal şi bărcile, cu cîţi oameni puteau încăpea în ele, şi ca să grăbească debarcarea au fost folosite necontenit şi bărcile pescarilor, şi şlepurile ancorate acolo. *Lombardo* nu s-a bucurat însă de acelaşi noroc, rămînînd împotmolit în nisip în

gura portului, într-o poziție care, din pricina distanței, îngreuna și întîrzia debarcarea oamenilor de pe vas. Garibaldi, înțelegînd situația, dădu ordin să fie trimise în grabă bărci spre vasul împotmolit în nisip, mai ales că unul din vapoarele de coastă părea aproape gata să tragă.

Întrînd în port, primul lucru care ne-a sărit în ochi a fost o iolă condusă de doi ofițeri englezi care păreau că se distrează pescuind, sau că stau așa la mal, să respire briza plăcută care sufla dinspre larg.

— Uite — exclamă Garibaldi — uite niște oameni care ar da o sută de lire sterline să se poată bucura de două ori de scena asta.

Și, într-adevăr, cei doi rîdeau cu gura pînă la urechi, pentru că două vase cu steagul Sardiniei, ticsite de oameni înarmați, care se năpusteau cu toată furia în port, nu lăsau desigur nici o îndoială asupra a ceea ce urma să se întîmple. Unii susțineau că se află acolo *non sine quare*[1], ci în urma unui acord secret între Cavour și amiralul Fanshaw. Alții, însă, jurau că se aflau acolo pentru cu totul alte motive și fără nici o intenție de a duce tratative.

Versiunea cea mai demnă de încredere era că cele două vase englezești ancoraseră lîngă Marsala ca să apere interesele compatrioților lor, lovite de mai multe ori de manevrele polițienești, mai ales cu prilejul ultimei dezarmări săvîrșite cu atîta severitate și fără nici o cruțare, indiferent de persoană. Marsala e o autentică colonie engleză, pentru că indigenii (din binecuvîntata lene de a nu voi să facă nimic, dojană adusă atît de des italienilor) au lăsat să le scape din mîini pînă și comerțul cu vinurile lor, care se bucură de cea mai mare faimă în toată Italia. Pe bună dreptate, această putere ostilă Burbonilor nu putea să lase fără apărare unul din cele mai bune vaduri ale comerțului ei și un număr atît de mare de concetățeni, într-un moment în care domnia absolută a săbiei teroriza insula.

Țineți seama că cele două vase engleze ancoraseră la o asemenea distanță de port și într-o asemenea poziție, încît nu au pus piedică nici unei manevre a vaselor

[1] Nu întîmplător (în limba latină în text).

burbonice, lăsînd să se întrevadă că n-ar vrea să se amestece cîtuşi de puţin în treburile altora. Că englezii îi urau din tot sufletul pe Burboni şi că ar fi fost bucuroşi să vadă prăbuşindu-se stăpînirea aceea inumană, fie numai pentru unele interese speciale ale lor, o admit şi eu, şi o admit şi alţii, dar pot mărturisi în acelaşi timp că englezii au fost singurii dintre străini care au simpatizat pe faţă, în continuare, atît expediţia noastră, cît şi revoluţia. Dar succesul deplin al debarcării de la Marsala nu s-a datorat decît unei fericite împrejurări, îndrăznelii comandantului nostru, precum şi inexplicabilei ezitări a căpitanilor de pe nava napolitană.

Să ne fie îngăduită o vorbă în legătură cu unii care au susţinut, atît în scris cît şi verbal, că expediţia celor O MIE şi-a atins ţinta numai datorită amiralului Persano[1] care a supravegheat-o cu cele mai bune armate ale sale, la sugestia secretă a contelui Cavour.

Faptul că aceste sugestii au existat, că Persano a supravegheat de la distanţă cele două vase ale lui Garibaldi, nimeni nu poate să conteste; dar că succesul expediţiei se datorează escortei acesteia misterioase nici un om cu mintea limpede nu va putea admite, chiar în ciuda faptului că Nicomede Bianchi[2] susţine acest lucru, şi această afirmaţie i-a adus o medalie de aur şi un renume extraordinar, de mare înţelept.

Cei de pe nava burbonică nu s-aşteptau în nici un caz ca expediţia noastră să vină acolo, de la Genova, atît de direct; şi cu atîta impetuozitate; dovadă este faptul că în momentul în care Garibaldi şi-a făcut apariţia la Favignana, navele inamice se grăbeau spre canalul din Malta, părîndu-li-se mai firesc să ne aştepte acolo, deoarece insula, fiind sub dominaţie engleză, ne-ar fi

---

[1] Carlo Persano (1806—1883) amiral, a avut un rol însemnat în formarea unităţii, dar mai ales în controlul acţiunilor lui Garibaldi. Cînd expediţia celor O MIE a pus piciorul pe pămîntul peninsulei, el a fost însărcinat să promoveze o insurecţie antiburbonică, care să ajute şi să uşureze acţiunile lui Garibaldi, dar nu i-a fost cu putinţă să realizeze acest plan.

[2] Nicomede Bianchi (1818—1886), patriot din regiunea Emiliei, exilat la Torino după 1848, a fost un fecund autor de studii istorice.

putut servi ca loc de debarcare și chiar de adăpost, într-un caz nefericit.

Pentru a presupune că Persano s-a erijat în protectorul celor două vase conduse cu glorie și atîta prevedere de Garibaldi, ar fi fost mai întîi nevoie ca nava napolitană să surprindă expediția pe mare.

În portul Marsala am fost întîmpinați de puțină lume. Cînd Türr, împreună cu cei cincizeci de oameni, au pus piciorul pe țărm, cei cîțiva marsalezi au fost gata s-o ia la fugă, de parcă ar fi văzut pe dracu', dar după puțin timp mai mulți tineri, care ieșiseră tocmai atunci din oraș, s-au apropiat din nou, și Garibaldi, văzîndu-i, le-a spus:

— Cu atît mai bine! În sfîrșit, încep și marsalezii să-și dea seama cine sîntem.

În clipele acelea eu eram lîngă el, pe pasarelă, și-i întindeam ocheanul, pe care mi-l cerea din cînd în cînd, ca să privească obiectivele ce-l interesau mai mult, adică vasele Burbonilor, care se apropiau mereu. În timp ce el privea spre mare, eu mi-am îndreptat ochii spre uscat și, nedescoperind nici un semn de răscoală și nici un indiciu că portul ar fi în stăpînirea faimoșilor rebeli, mi-am dat iute seama că dacă nu ne va ajuta Cel de Sus, și nu ne vom ajuta singuri, ne putem socoti pierduți.

Generalul ordonă coborîrea grabnică a voluntarilor în niște bărci care apărură într-o clipă în jurul vasului *Piemonte*, spunîndu-le barcagiilor sicilieni:

— Duceți-vă și întorceți-vă imediat; aveți parte de o zi bună!

Odată debarcați oamenii, am avut grijă să dăm jos tunurile, armele și celelalte bagaje, treabă pe care am isprăvit-o foarte repede, deoarece ne aflam la o mică distanță de țărm.

În timp ce pe vasul *Piemonte* se petreceau toate cele spuse mai sus, Garibaldi, destul de abătut, începuse să se frămînte pentru soarta lui *Lombardo*, deoarece vasul, împotmolit în nisip, la intrarea în port, risca să fie avariat de tunurile inamice mai înainte de a fi apucat să debarce atîta omenire cîtă avea la bord. De aceea Garibaldi dădea mereu ordin să se trimită într-una bărci la *Lombardo* și-l vedeai cum își pierdea răbdarea dacă

nu plecau imediat și în numărul în care ar fi vrut el. Un vas napolitan trăgea foarte aproape de *Lombardo*. Privind cu ocheanul, îi puteai vedea bine pe canonieri care îndreptau tunul de la prova, ca și pe ofițerii care ne priveau, așa cum îi priveam și eu pe ei.

— Domnule general — i-am spus — n-ar fi bine să coborîți?

— De ce să cobor?

— Pentru că văd pe vapor, acolo sus, manevrîndu-se un tun, și dacă țintesc bine cîinii aceia...

— Lasă-i să țintească! N-au decît! răspunse zîmbind generalul. Chiar dacă trag, nu ne pot ajunge.

Atunci am rămas amîndoi neclintiți pe puntea cilindrică a turbinei din stînga a *Piemonte*-lui, așa încît napolitanii trebuiau să fie orbi ca să nu ne vadă.

Tremuram pentru *Lombardo* și Garibaldi, la rîndul lui, stătea ca pe ace. Pînă și ofițerii englezi, care se amuzaseră pînă atunci de spectacolul debarcării noastre, au scris după aceea că napolitanii ar fi putut ușor lovi puntea vasului *Lombardo* dacă s-ar fi hotărît să tragă imediat.

Vasul inamic lansă o șalupă pe mare, șalupa pluti trei-patru minute spre noi, dar curînd păru să-și schimbe gîndul și direcția, îndreptîndu-se spre cea mai mare dintre cele două nave engleze ancorate în apropiere.

Priveam și îi raportam lui Garibaldi tot ceea ce vedeam, gîndindu-mă totuși că, de la o clipă la alta, s-ar fi putut ca o lovitură de tun să ne facă să sărim în aer atît pe conducătorul celor O MIE, cît și pe nenorocitul de mine, care scriu azi amintirile astea.

Bixio veghea ca oamenii săi să coboare iute și încărca bărcile; cei de pe vasul inamic priveau foarte atenți și s-ar fi zis că n-aveau pulbere.

Cînd Garibaldi văzu că debarcase toată lumea de pe *Lombardo*, exclamă:

— Bravo! Bine!

Coborî și el pe urmă de pe turbină și-mi spuse mie, lui Andrea Rossi și căpitanului Castiglia:

— Să urcăm în barca aceea!

O barcă cu doi marinari aștepta la picioarele scării, lăsată de pe vas. Odată urcați în barcă, marinarii vîsliră

spre uscat, dar la cîţiva metri doar generalul se ridică în picioare şi se izbi cu palma peste frunte.

— Am uitat ce era mai important! Să ne întoarcem pe *Piemonte!*

Din patru sau şase azvîrlituri de vîslă am fost înapoi lîngă *Piemonte*; am urcat iar.

N-am ghicit ce scop putea avea întoarcerea aceea. Garibaldi coborî sub covertă şi l-am văzut cum, ajutat de doi tovarăşi, deschide robinetele de la maşina cu aburi. După ce isprăvi şi treaba asta, ne-am întors în barcă şi Garibaldi strigă:

— La *Lombardo!*

Am luat-o spre *Lombardo*, care era foarte aproape de nava napolitană, aşa că aveam impresia că ne băgam direct în gura lupului, şi-mi spuneam în sinea mea: „Sau omul ăsta se crede fermecat, sau are de gînd să moară înainte de a însera".

Garibaldi urcă pe *Lombardo* cu Rossi şi Castiglia, spunîndu-mi:

— Dumneata nu eşti de meserie, aşteaptă-ne!

Am aşteptat în barcă şi am pus mîna pe o vîslă.

După cîteva minute, generalul se întoarse cu cei doi camarazi şi cu Augusto Elia, care mai rămăsese încă pe *Lombardo.*

— Spre uscat! ordonă Garibaldi.

Vîsleam cu toată puterea braţelor.

— Păcat! spunea Augusto Elia. Vapoarele noastre sînt pierdute.

— Pierdem două cherestele de vase şi în schimb cîştigăm Sicilia. Cine pierde în afacerea asta? spuse Garibaldi.

Mi-am dat seama că cele două vapoare nu se scufundaseră cine ştie cît. *Piemonte* se scufundase, dar nu atît cît am fi vrut noi, ca să-i împiedice pe Burboni să-l ia; *Lombardo,* care avea partea extremă a carenei înfiptă în nisip, se cufundă puţin la pupa şi se aplecă într-o parte.

Între timp, noi ajunseserăm la cheiul mic, care închide portul Marsala şi unde se înalţa pe atunci un turn. Cei O MIE se aşezaseră în şir, în ordine, în timp ce Türr cu cei cincizeci de oameni ai lui alergau prin oraş, în recunoaştere.

De cum puse generalul piciorul pe pămînt, Giorgio

Manin desfăşură steagul. Un strigăt prelung, de bucurie, îl înconjură pe îndrăzneţul şi norocosul comandant. După ce ne îmbărbătă şi ne ordonă să o pornim disciplinaţi şi în pas liniştit, atrăgîndu-ne atenţia că eram priviţi de englezi, Garibaldi se îndreptă încet spre chei, cu spada pe umărul drept, ţinînd-o de partea ascuţită, şi cu cureaua atîrnînd în aer.

Între timp, alt vas cu aburi burbonic ajunsese la o jumătate de lovitură de tun de chei; un altul se apropia în toată viteza. Ţineam ochii aţintiţi asupra musafirilor acelora primejdioşi şi nu ştiam ce să credem de tăcerea lor, cînd, deodată, de la prova celui mai apropiat, străfulgeră o lumină şi: bum! se auzi o lovitură puternică, şi o grenadă trecu şuierînd pe deasupra capului generalului şi căzu la o distanţă de cîţiva paşi. Un strigăt uriaş: „Trăiască Italia!" izbucni din sute şi sute de piepturi, ca răspuns la acest prim semn de bătălie; şi un voluntar, repezindu-se spre grenade, luă una în mînă şi i-o întinse generalului:

— Am onoarea să vă prezint primul foc.

După acest prim foc, urmă repede al doilea şi apoi al treilea şi lupta prinse să se înteţească, adăugîndu-se şi loviturile de pe *Partenope*, care trăgea o dată cu toate tunurile din flanc.

Dar, cu ajutorul Celui de Sus, toate loviturile căzură în gol, fie că grenadele ruginite şi stricate explodau greu, fie că agresorilor le venea greu să ochească de pe vasele care se legănau în hulă, la ţărmul acela jos, aproape la nivelul mării.

Înaintam patru cîte patru şi cîntam, cînd, deodată o rafală de mitralii împroşcă valurile, la vreo cincizeci de braţe de general.

Văzînd primejdia, el strigă:

— Răspîndiţi-vă iute, toţi!

L-am ascultat. După ce am ajuns pe o plajă largă (opera nisipurilor care năpădesc malul în portul acela), ploaia de gloanţe devenise atît de deasă, încît generalul ordonă de mai multe ori:

— Culcaţi la pămînt!

Bombe mari şuierau prin aer şi se izbeau de pămînt, explodînd apoi într-un bubuit de nedescris. Una din

bombele astea căzu lîngă noi, într-o băltoacă imensă, unde se stinse împroşcîndu-ne cu noroi. Alta explodă nu departe de poarta oraşului şi omorî un cîine, singura victimă, şi atît de nevinovată, din ziua aceea.

Ne aflam încă departe de poarta oraşului, cînd Garibaldi îmi spuse:

— Dumneata pleacă imediat, caută-l pe consulul sard şi spune-i în numele meu să declare proprietate naţională cele două vapoare ale noastre şi să convoace corpul consular.

Mi s-a părut că n-am înţeles bine ce mi-a spus, şi deschisesem tocmai gura ca să-l rog să fie mai clar, cînd el mi-o luă înainte:

— Da, spune consulului că dacă cele două vapoare sînt luate de Burboni, sau dacă fac cumva doar vreo tentativă în sensul acesta, el să protesteze, întărind protestul lui cu al celorlalţi consuli.

Am găsit pretenţia lui cam originală, dar nu era atunci vreme de discuţie.

În timp ce căutam pe cineva care să mă conducă în oraş, îmi ieşi înainte un călugăr, singur în mijlocul focului de grenade şi de bombe; era bătrîn, însă voinic şi arătos şi cu pălăria în mînă se apropie de noi să ne ureze bun venit.

Nişte voci repezite se auziră numaidecît:

— Ce-ai mai venit şi tu pe capul nostru, să ne plictiseşti, frate! Călugăr ne lipsea! Ei, fir-ar să fie!

Dar Garibaldi ridică mîna ca să facă linişte şi spuse:

— Părinte dragă, ce cauţi dumneata aici? N-auzi cum şuieră gloanţele?

Călugărul răspunse:

— Nu mă tem de gloanţe; sînt sluga sfîntului Francisc, sărmanul, şi sînt un fiu al Italiei.

— Aşadar eşti fiul poporului? Ţii cu el? îl întrebă generalul.

— Cu poporul, cu poporul — întări călugărul.

Mi-am spus atunci că găsisem ceea ce căutam.

— Unde stă consulul sard? l-am întrebat.

Călugărul îmi dădu numele unei anumite străzi, dar era acelaşi lucru cum ar fi fost dacă m-ar fi dus pe sus pînă la poarta Sevilliei şi mi-ar fi spus: „Numărul

cincisprezece, pe mîna stînga, pe acea stradă, are o vitrină drept la faţadă ... şi acolo e frizeria lui Figaro"[1].

Dar chiar atunci se ivi un tînăr din Marsala, care auzind că vreau să-l văd pe consulul sard, se oferi, serviabil, să mă conducă pînă acolo; şi luîndu-mă de braţ, îmi arătă un bulevard lung, străjuit, dacă-mi amintesc bine, pe ambele părţi, de nişte copaci groşi. La capătul acelui bulevard era una din porţile oraşului, şi nu departe de poarta aceea se afla şi casa consulului sard, care se numea don Gennaro sau Raffaello Lipari.

Aşadar, în timp ce Garibaldi se pregătea să intre în Marsala prin poarta care se deschidea în faţa plăjii, eu trebuia să intru prin poarta care dădea spre uscat, adică dinspre răsărit.

Bulevardul era drept şi nu cotea decît ceva mai departe. De cum am pornit-o, au început să-mi şuiere grenadele pe la urechi şi să explodeze lîngă mine într-o asemenea avalanşă, încît mă făceau să cred că doar printr-o minune cerească voi mai putea ajunge viu şi nevătămat la casa onorabilului viceconsul al maiestăţii sale regele Sardiniei în Marsala.

Tînărul meu tovarăş de drum al cărui nume l-am uitat, din păcate, părea un adevărat erou; fără a fi cîtuşi de puţin îngrijorat, mă întrebă de Cavour, de regele Victor Emanuel, de Solferino şi Magenta şi dacă cel pe care îl văzusem vorbind cu călugărul era într-adevăr Garibaldi.

Apoi, trăgîndu-şi din buzunar nişte hîrtii, începu să-mi citească o poezie, ca să-mi demonstreze prin ea ce inimă de italian bătea în el.

XVI

De cum am intrat în oraş, mă întîmpinară nişte curioşi care, auzindu-mă strigînd „Trăiască Italia!" şi slăvindu-l pe Victor Emanuel, holbară deodată ochii, căscară gura

[1] Din aria lui Figaro din opera „Bărbierul din Sevilla".

şi-o luară la fugă. Străzile erau aproape pustii; ferestrele şi uşile se închideau în mare grabă, cum se întîmplă de obicei în momentele de panică şi de tulburare, cînd lumea îşi pierde cumpătul.

Trei-patru nenorociţi se opriră în faţa mea, întinzîndu-mi mîna şi numindu-mă excelenţă, de parcă aş fi venit în oraşul acela dintr-o plăcere a mea şi aş fi avut geanta plină de bani pentru opere de binefacere. S-ar fi spus că lumea aceea, luată aşa, prin surprindere, nu pricepuse o iotă din măreţul eveniment care se împlinea în ziua aceea.

Cînd ajunserăm în faţa unei clădiri impunătoare, tovarăşul meu îmi spuse:

— Aici stă consulul.

Şi adăugînd că era grăbit să se ducă la familia lui, care s-ar fi putut îngrijora că lipseşte de atîta timp, îşi luă rămas bun de la mine. Mă asigura de altfel că în curînd ne vom revedea şi că avea să rămînă alături de noi pînă în ultima clipă a vieţii lui.

Rămas singur în faţa casei, mi-am ridicat privirea şi am văzut stema regală a Sardiniei şi o altă stemă, pe care nu m-am obosit s-o identific, dacă era a Chinei sau a Turciei, sau a vreunei ţări europene. Cînd am intrat în curte, mi-a ieşit înainte un băieţaş, care mă privea cu un aer uimit şi oarecum înfricoşat; l-am întrebat:

— Unde e consulul?

Băiatul arătă cu degetul undeva, înspre partea stîngă a curţii, şi fugi.

În clipa următoare, în capul unei scări care cobora abruptă ca scara lui Iacob, apăru un bărbat îmbrăcat în uniformă; uitîndu-mă la pălăria cu trei colţuri care o purta pe cap, mi-am dat seama cu siguranţă că nu putea fi decît uniforma unui consul.

Socotind că întîlnisem persoana pe care o căutam, am strigat:

— Domnule consul, bine v-am găsit! ... Pe dumneavoastră vă căutam şi chiar dumneavoastră mi-aţi ieşit în cale!

Consulul sard coborî scara, sărind repede de pe o treaptă pe alta şi salutîndu-mă cu o politeţe extraordinară îmi întinse mîna. I-am strîns mîna din toată inima

și fără să-i mai răspund la complimentele exagerate pe care mi le făcea, am intrat imediat în problema care mă interesa atît de mult.

— Domnule consul — i-am spus — sînt un ofițer al generalului Garibaldi; trebuie să știți că generalul a debarcat azi la Marsala din ordinul și voința regelui Victor Emanuel, să declare război regelui burbon și să elibereze Sicilia.

Senioria sa îmi strînse din nou mîna și făcu un semn din cap, vrînd parcă să spună: „Știu tot, nu-i nimic nou în tot ceea ce-mi povestiți". M-am simțit mulțumit. Garibaldi nu debarcase deci la Marsala de unul singur; consulul maiestății sale sarde fusese prevenit de venirea noastră, și poate că dăduse unele dispoziții de a ni se acorda ajutor la nevoie. Gîndul acesta îmi dădu curaj și n-a lipsit mult ca să-l sărut pe obraji pe consulul acesta miraculos. Era un omuleț jovial, cam de cincizeci de ani, nici înalt, nici mărunt, dar gras și burtos, ca o figură de carnaval, cu un cap ca o lubeniță și un zîmbet pe buze pe care nu l-ai fi putut confunda nicidecum cu acela al unui om șiret. Cu cît mă uitam mai mult la el, cu atît mi se părea că îl am în fața mea pe primarul Babbeo; și dacă n-ar fi fost atît de grăsun, bucuros l-aș fi întrebat dacă aveam onoarea să vorbesc cu consulul maiestății sale sarde sau poate cu celebrul actor de comedie Taddei, venit anume pentru acest scop în Marsala, ca să mă facă să-l iau drept respectivul personaj.

Oricum ar fi fost, eu n-aveam timp de pierdut, și nici chef să prelungesc discuțiile; așa că l-am luat de braț și m-am îndreptat cu el spre poarta dinspre stradă, spunîndu-i:

— Vă felicit, domnule consul! Duceți-vă prin urmare în oraș, convocați pe toți consulii puterilor străine care se află în Marsala și faceți apel la ajutorul lor, așa ca cele două vase ale noastre să nu fie sechestrate de flota burbonică.

Pretenția mea era cam exagerată, dar eu nu aveam calitatea să discut problema și nici să-l las pe consul s-o discute. De aceea, cînd l-am văzut că-și arcuiește sprîncenele și că ridică brațele în sus, de parcă ar fi auzit că i se ordonase să zboare la cer fără aripi, i-am strigat:

— Ei, lăsați! Care vă este teamă să apăreți în fața lor, cînd calitatea dumneavoastră de consul vă face mai inviolabil decît papa și mai invulnerabil decît Ahile? Veniți cu mine și țineți seama că nu-i de glumit cu Garibaldi.

— Așteptați, așteptați un moment! spuse nefericitul. Gîndiți-vă bine că aici, în Marsala, nu e ușor să-i unești pe toți consulii așa, de la o clipă la alta, deoarece unul stă la apus și altul la răsărit; și apoi, și... eu sînt consulul unei puteri de ordinul al doilea, și ar fi nevoie, ar fi nevoie...

— Ce vorbe sînt astea? l-am întrerupt eu. Să mergem, și dacă aveți ceva de obiectat, îi veți spune lui Garibaldi. Vrea să vă vadă imediat și eu trebuie să vă conduc la el. Veniți de bună voie, sau de nu... pentru Dumnezeu!

Ne aflam într-o curticică. În timp ce eu îi vorbeam astfel, trecu întîmplător pe deasupra capului nostru o grenadă blestemată.

Consulul scoase un urlet, ca scos din minți; la urletul acela năvăli și soția lui (o brună cu ochi adînc sfredelitori) care, țipînd și repezindu-se ca un vultur, mă apucă cu amîndouă brațele, acuzîndu-mă că vreau să-i omor bărbatul.

Nu știam cum să fac să scap din strînsoarea îndrăcitei aceleia, fără s-o izbesc de zid, lucru dezgustător pentru oricare gentilom; de aceea m-am stăpînit cît am putut, am căutat să zîmbesc, și am implorat cerul să-mi dăruiască el cele mai gingașe accente ca s-o pot convinge pe doamna consul că nu am venit să sug sîngele soțului ei și nici să trec peste cadavrul lui.

În timp ce consulul își vărsa focul și soția lui mă smucea cu toată puterea prin curte, apărură și trei sau patru copii, împreună cu încă vreo două-trei femei, întețind astfel vacarmul. Mi se părea că vor să mă ucidă cu urletele lor; golind așadar sacul cu vorbe blajine și terminînd cu încercările mele de a-i potoli, am scăpat din mîinile lor printr-o smucitură cam violentă și, simțindu-mă în sfîrșit liber, m-am adresat consulului:

— În sfîrșit, vreți să veniți cu mine, sau nu? Vă întreb pentru ultima oară și vă previn că nedînd ascultare ge-

neralului Garibaldi, vă veţi căi de asta mai mult decît pentru oricare alt păcat al dumneavoastră.

Dîndu-şi seama că vorbeam serios şi că eram pe punctul de a pleca înfuriat, făcu cîţiva paşi spre mine, privindu-mă cu nişte ochi în care se citea o dorinţă arzătoare de a se împărţi în două — între mine şi familie; dar soţia, băieţii şi fetele tăbărîră într-o clipă pe el, şi, forţîndu-l să fie numai al lor, îl duseră în casă pe sus, trîntindu-mi cu furie poarta în nas.

Ce-aş fi putut să mai fac? Am ieşit din curte şi am luat-o singurel pe strada pe care venisem, ca să mă întorc în port. De cum am ieşit pe bulevard, napolitanii, care pîndeau probabil cu binoclurile aţintite, mă salutară cu vreo zece sau douăsprezece grenade; am simţit suflul fiecăreia în parte.

În port nu l-am mai găsit pe general, am văzut însă pe cîţiva din oamenii noştri încărcînd muniţii în căruţe, şi pe alţii încercînd să tragă spre poarta oraşului piesele de artilerie.

Primii împliniră cu succes munca lor; ceilalţi, împiedicaţi de salvele de tun pe care le trăgea *Partenope*, fură nevoiţi să lase tunurile în spatele unor movilite de pămînt, presărate de-a lungul malului şi să se întoarcă înapoi cu mîinile goale.

Trecînd prin faţa unor case, am observat că înăuntrul lor se postaseră nişte carabinieri genovezi; m-am oprit să stau de vorbă cu ei. În timpul acela sosi un englez de la fabrica de vinuri din Ingham, care ne spuse:

— Consulul nostru şi-a trimis secretarul la bordul fregatei napolitane, ca să le atragă atenţia să nu tragă în steagul maiestăţii sale britanice.

Napolitanii avuseseră îndrăzneala să trimită cîteva grenade la şase sau şapte metri peste ţiglele de pe clădirea fabricii Ingham, deasupra căreia flutura steagul britanic.

Ajungînd în oraş, am întrebat de Garibaldi. Mi s-a răspuns că se afla în palatul primăriei şi doi cetăţeni mă conduseră pînă acolo. I-am raportat rezultatul infructuos al vizitei mele la consulul maiestăţii sale sarde şi am încheiat jurînd că cu un consul de teapa aceluia nu am fi fost în stare să scoatem nici măcar un greier

din ascunzătoarea lui. Şi asta nici măcar în ziua Înălţării, care e sărbătoarea solemnă a greierilor florentini.

Cînd auzi toate astea, Garibaldi se mînie cumplit şi, supărat peste măsură, îmi porunci:

— Întoarce-te înapoi la el şi obligă-l să vină aici, fie că vrea, fie că nu!

Auzind vorbele lui, care nu mai lăsau loc pentru nici o replică, am făcut semn cîtorva oameni de-ai noştri, spunîndu-le:

— Haideţi cu mine, să executăm ordinul generalului!

N-au aşteptat să le spun a doua oară; şi, în tovărăşia lor, m-am pregătit să-i fac consulului o nouă vizită.

Din doi paşi ajunserăm în faţa aceleiaşi case, unde-l lăsasem pe consulul sard.

De data asta, în loc să dau de omul meu, în mijlocul curţii am întîlnit un domn între două vîrste, uscat şi cam scund; pe faţa lui se citea înţelepciunea. Îmi ieşi în întîmpinare, întrebîndu-mă dacă-l căutam cumva pe consulul sard.

— Într-adevăr, pe el îl caut — i-am răspuns eu — şi de data asta nu-mi mai scapă, pentru că am adus cu mine şi frînghiile necesare...

Necunoscutul zîmbi şi spuse:

— Dar, domnule ofiţer, priviţi-mă bine: eu sînt consulul sard, Gennaro Lipari..

— O! Asta-i bună!... Dar cîţi consuli sarzi sînt în Marsala? exclamai uimit.

— Nu e decît unul, şi acela sînt eu... Am aflat că aţi fost aici cu puţin mai înainte şi că în loc să staţi de vorbă cu consulul sard, aţi vorbit cu consulul***.

— Adevărat?

— Pe cuvîntul meu de onoare. Don Raffaelle, consulul*** — adăugă rîzînd adevăratul consul sard — locuieşte aici la primul etaj, şi venise să vă întîmpine din simplă curiozitate şi mai ales ca să-şi dea importanţă... Sărmanul, trebuie să fie pe jumătate mort de frică... e un original simpatic don Raffaelle al nostru; dar sper că întîmplarea asta prin care a trecut îi va mai tăia puţin din pofta de a sta veşnic cu uniforma pe el şi de a intra în vorbă cu toată lumea.

Am rămas cu gura căscată, şi în timp ce încercam

să-mi vin în fire ca să pot discuta cu adevăratul consul şi să mă înţeleg cu el asupra celor ce trebuiau făcute, iată că apare colonelul Türr.

Generalul, un om atît de cumsecade şi atît de bun, potrivnic oricărui act ce ar fi putut părea abuziv, părîndu-i rău că-mi ordonase să-l aduc pe sus pe consulul sard şi convins că aveam să-i îndeplinesc porunca întocmai, îl trimisese pe Türr să pună frîu mîinilor mele şi să rezolve totul în bună înţelegere.

— Unde e — întrebă colonelul — unde e acest domn consul, care nu vrea să iasă din casă cînd în portul Marsala flutură drapelul sard?...

Domnul Lipari vru să-i explice încurcătura pe care o făcusem, dar eu nu i-am dat răgaz, luîndu-i-o înainte:

— Domnule colonel, frînghiile erau bune pentru un consul imaginar; dar pentru cel adevărat nu am nevoie de ele.

Türr rîse de cele întîmplate şi, întovărăşit de domnul Lipari, se grăbi să-l ajungă din urmă pe Garibaldi, care află mai tîrziu că consulul sard din Marsala era foarte prost văzut de poliţia burbonică, şi că fusese cît pe-aci să fie arestat de agenţii poliţiei cu cîteva zile în urmă, şi să fie pus la răcoare, fiind suspectat de a fi întreţinut relaţii de prietenie cu rebelii şi de a fi încurajat unele demonstraţii liberale. De aceea s-a luat hotărîrea să nu fie implicat consulatul şi nu s-a mai pus problema ca cele două vapoare, care stăteau singure şi fără apărare, aşteptînd să fie sechestrate, să fie declarate proprietate naţională sardă.

Portul Marsala, după cum am spus ceva mai sus, era aproape pustiu. Totuşi, în timp ce o porniserăm spre castel, am fost înconjuraţi de vreo sută de persoane care ne-au rugat să le arătăm pe Garibaldi. Îl arătarăm cu degetul, iar generalul, întorcîndu-se spre ei, îi salută cu multă amabilitate; dar oamenii aceia dădeau din cap şi ne spuneau în limbajul lor încîlcit: „Cum? Acela e Garibaldi?... O! nu e cu putinţă! Nu poate fi el!"

Era inutil să ne mai pierdem vremea cu ei: în capul lor nu putea intra ideea că un om fără o haină lungă, fără fireturi de aur, fără o pălărie cu pene pe cap, fără

cruci și cordoane poate fi omul celebru al cărui nume era slăvit în poezie și în muzică de la un capăt la celălalt al pămîntului.

Castelul, în interiorul căruia se afla un fel de temniță și unde era și oficiul de telegraf, nu era păzit. Paznicii o luaseră la fugă, ducînd cu ei și cheile; de aceea, cînd am ajuns, a fost nevoie să așteptăm pînă să poată fi forțată poarta cu tot felul de fiare și ciocane. În timp ce ciocanele izbeau în poarta de stejar, se auzi un glas plîngăreț de la o fereastră zăbrelită, cu gratii groase, în întunericul căreia se profila capul

„Unui bătrîn, nins de ani"[1]

care, recunoscîndu-l pe palermitanul Oddo, îi spunea:

— Domnule Oddo, amintiți-vă: sînt închis în celula asta de unsprezece ani! Amintiți-vă că am fost buni prieteni și tovarăși de luptă și că eu am pătimit atîta din dragoste pentru libertate.

— Bietul om! făcu Garibaldi. Ai puțină răbdare și voi veni la dumneata!

Moșneagul întinse mîinile printre gratii și strigă:

— Fiți binecuvîntat, și, oricine ați fi, Domnul să vă dea gloria de a-i alunga pe acești tirani infami!

Și eu am adăugat imediat:

— Moșnege, omul care ți-a vorbit e Giuseppe Garibaldi!

Nefericitul întinse mai mult brațele și deschise gura, dar din gura lui nu ieși decît un sunet nearticulat și tăcu.

Atunci Garibaldi dădu ordin lui Oddo să-l întrebe pe bătrîn dacă ne putea spune cîți oameni rămăseseră în castel și care anume dintre ei.

Prizonierul răspunse că paznicii și jandarmii fugiseră toți spre Trapani, și că în castel își ispășeau pedeapsa un mare număr de ocnași. Mai adăugă apoi că printre osîndiții aceia erau puțini deținuți politici, majoritatea celor închiși fiind pungași, pricepuți în tot felul de nelegiuiri.

Pătrunzînd în castel, a trebuit să spargem pînă și ușa

[1] Dante, Infernul, cîntul III, versul 83.

de la camera paznicului, ca să putem pune mînă pe cheile închisorii. Cu cheile la noi, am urcat pe o terasă, de unde am dat apoi în curtea plină de deţinuţi. Aceştia, văzîndune, începură să strige cît îi ţinea gura: „Trăiască Italia, trăiască libertatea!", dar generalul, cerîndu-le printr-un gest să facă tăcere, le declară că el nu venise în Sicilia să elibereze pungaşii din lanţuri şi că, prin urmare, să se potolească şi să stea la locul lor, lăsînd pentru gurile neprihănite numele sfînt al patriei şi al libertăţii.

Între timp, Guglielmo Cenni luase registrele şi constatînd că numai 14 erau deţinuţi politici închişi acolo din cauza urii lor faţă de tiranie, îi scoase pe aceştia din mulţimea celorlalţi şi îi duse afară să respire din nou alături de oamenii cinstiţi. Cînd l-au scos afară, simpaticul moşneag care fusese condamnat pe viaţă căzu leşinat, aşa că a fost nevoie de un doctor ca să-l poată readuce în simţiri.

După ce am ferecat bine închisoarea şi am lăsat acolo o pază bună, ne-am urcat în turnul castelului, unde era telegraful care semnalase escadrei ce naviga în canalul Malta apropierea a două vapoare suspecte dinspre apus. După ce dăduseră alarma, semnalizatorii distruseseră telegraful şi fugiseră împreună cu jandarmii. De la înălţimea aceea, Garibaldi scruta panorama oraşului, hotărînd *in primis*[1] locul avanposturilor, acest lucru fiind nu numai o simplă prevedere pentru noi, ci o necesitate, deoarece am fi putut întîmpina orice atac prin surprindere, fie de pe mare, fie de pe uscat. Ţineam mai ales seamă că garnizoana oraşului apropiat, Trapani, era întărită cu o mie de oameni şi mai bine.

Apoi Garibaldi se îndreptă spre oficiul de telegraf şi Pentasuglia, viitorul director general al telegrafului din Sicilia, schimbă cîteva cuvinte cu funcţionarii oficiului din Palermo. Aceştia, cîtva timp (foarte scurt), crezură că au de-a face cu funcţionarii oficiului din Marsala, care nu găsiseră de cuviinţă nici măcar să telegrafieze: „Fugim de aici"; dar dîndu-şi seama repede de greşeala lor, întrerupseră convorbirea cu Pentasuglia şi tăcură.

[1] În primul rînd (în limba latină în text).

Generalul rîse de gluma asta şi ordonă să se taie firele.

Revenind la Marsala, ne întîlnirăm cu colonelul Sirtori, care-l înştiinţă pe general că atît compania lui Cairoli cît şi aceea a lui Bixio începuseră să ocupe avanposturile, şi că portul rămînea să fie păzit de carabinierii genovezi. Dar nu se putea conta pe faptul că cei treizeci sau treizeci şi doi de tineri viteji (cîţi erau atunci) ar fi fost în stare să împiedice o debarcare a echipajelor de pe vasele burbonice — lucru ce părea inevitabil, şi nici că i-ar fi putut determina pe comandanţii navelor inamice să renunţe la capturarea vaselor şi tunurilor rămase acolo unde fuseseră părăsite cu patru ore înainte.

Auzind că tunurile erau în pericol de a fi luate, Garibaldi nu-i mai dădu răgaz lui Sirtori să-şi continue vorba şi se îndreptă spre port, urmat de mine şi de alţi cîţiva, nici douăzeci la număr.

Navele burbonice trăgeau încă, din cînd în cînd, cîte o lovitură de tun; nu ştiu dacă o făceau ca să ne taie pofta de a ne întoarce în port, sau ca să ne poftească să plecăm din Marsala cît mai repede cu putinţă. De fapt, prin bubuiturile tunului, ei ne făceau atenţi că portul nu era un hotel prea plăcut, unde să te poţi instala fără să trăieşti într-o continuă stare de alarmă şi veşnic cu ochii în patru.

De cum am păşit dincolo de poarta oraşului, salvele de tun, care fuseseră rare, începură acum să devină atît de dese, încît ne-a părut rău că l-am pus pe general într-o asemenea primejdie. Ne-am făcut socoteala că am fi putut să ne apropiem şi singuri de tunurile noastre, ca să încercăm să le tragem (dacă ne-ar fi îngăduit tunurile duşmane) înăuntrul zidurilor oraşului. De aceea l-am rugat să se întoarcă înapoi, dar el ne răspunse cu un ton sec:

— Nu vă faceţi griji pentru mine; gîndiţi-vă mai bine să nu staţi voi prea aproape unul de altul, să bateţi la ochi.

Ne împărţirăm în grupuri mici de cîte trei sau patru, dar eu nu m-am depărtat de general nici măcar cu un pas.

De-abia făcurăm cîțiva metri, și o grenadă explodă foarte aproape de el; am încremenit cu toții, uitîndu-ne unul la altul de parcă am fi vrut să ne întrebăm: „Ce ne facem dacă omul acesta moare?"

Garibaldi își dădu seama de frămîntarea noastră și ne zîmbi.

În timpul ăsta, gloanțele dușmane, pornite în iureș năvalnic, ne șuierau cu furie crescîndă pe la urechi. Îl trăsei deoparte pe Sirtori, implorîndu-l să-l roage pe general să se gîndească măcar la noi, dacă de el nu-i păsa, și să se pună la adăpost de grindina aceea infernală de gloanțe. Iar noi, la rîndul nostru, vom face tot ce putem ca să scoatem tunurile în afara oricărei primejdii.

Sirtori era omul căruia trebuia să-i smulgi cuvintele din gură cu cleștele; îmi răspunse cu un semn din cap, lăsîndu-mă să înțeleg că aveam de o sută de mii de ori dreptate; se apropie de general, să-i spună prin viu grai și prin gesturi ceea ce credea de cuviință.

În același moment, o grenadă izbi pămîntul și explodă la cîțiva pași de noi. Garibaldi rămăsese drept, așteptînd liniștit, de parcă ar fi știut în sinea sa că e invulnerabil.

Eram la cîțiva pași depărtare de o moviliță de pămînt ce putea fi luată drept tranșee. M-am adresat lui Türr:

— Domnule colonel, vom avea pe conștiință viața acestui erou, și vom fi cei mai nefericiți oameni de pe pămînt. Și fără să-i mai dau răgaz lui Türr să-mi răspundă, m-am apropiat de Garibaldi și i-am spus: Domnule general, faceți acest sacrificiu și adăpostiți-vă acolo... Gîndiți-vă la noi, dacă de dumneavoastră nu vă pasă...

Garibaldi se uită lung și urît la mine, se adăposti totuși în spatele movilei aceleia, ținînd mereu capul ridicat în sus, ca să vadă ce se întîmplă cu oamenii lui, și să nu piardă din ochi nimic din ce se întîmpla pe mare.

Și, într-adevăr, a fost o minune că Garibaldi a acceptat sacrificiul acesta foarte greu pentru un om atît de îndrăzneț din fire, care lega nepăsarea față de viața lui de o încredere nemaipomenită în steaua lui norocoasă și părea aproape sigur că glonțul care trebuia să-l

atingă nu fusese turnat încă. Spun că a fost o minune, deoarece tocmai în locul acela ne trecură pe deasupra capului o salvă de mitralii trasă de pe *Partenope*.

Vasele burbonice nu erau ancorate, ci pluteau prin apropierea malului, încercînd desigur să ocupe o poziţie care să le permită să acopere prin focul lor patru bărci mari, încărcate cu soldaţi, care vîsleau spre port. Văzînd această situaţie, Garibaldi făcu gestul de a se ridica în picioare, dar Türr şi Sirtori îl opriră.

Atunci generalul strigă:

— Pentru Dumnezeu, nu mai avem timp de pierdut, salvaţi tunurile, sau ni le vor lua!

Apoi adăugă:

— Iute, Bandi, dumneata, care eşti cel mai voinic, dă exemplu!

Am sărit în sus ca un arc, ţîşnind afară din adăpost. Ceilalţi, în afară de Sirtori şi Türr, veniră imediat după mine şi începurăm să tragem de tunuri, de ale căror afeturi erau legate sforile cu care le fixaserăm pe bord, căci altfel tangajul vasului le-ar fi urnit din faţa deschizăturilor de pe punte.

Alături de mine era Giacomo Griziotti, fost ofiţer de artilerie la vînătorii de munte din Alpi; cu el trebuia să trag tunul cel vechi de la Orbetello; despre Griziotti, după cum îşi amintesc cititorii, am pomenit ceva mai înainte. Văzînd foarte aproape de noi o barcă plină cu soldaţi burboni, care deschidea calea celorlalte, îmi spuse:

— Ce părere ai? Tragem o lovitură de tun în bandiţii ăştia?

— Să tragem!

Griziotti luă un fitil şi-l aprinse, în timp ce alţi doi tovarăşi de-ai noştri lăsară jos frînghiile şi, ajutaţi de mine, fixară în poziţie de tragere vechiul tun. Vedeam de pe acum barca ducîndu-se la fund cu toată încărcătura ei demnă de dispreţ, şi mi se părea că-l aveam în buzunar pe însuşi papa! Dar încheiaserăm socoteala fără cuvîntul jupînului, deoarece Garibaldi, înţelegînd ceea ce aveam de gînd să facem, ne strigă:

— Griziotti, Bandi! Ce, aţi înnebunit? Vreţi să vedeţi oraşul bombardat?

Cu coada între picioare am continuat să tragem tunurile, așa cum ni se ordonase de la început, dar rîzînd în hohote de pățania noastră.

În timp ce alergam trăgînd funiile după noi, sosi în goană un carabinier genovez, care, zărindu-l pe Garibaldi, îi strigă de departe:

— Antonio Mosto vrea să știe dacă poate deschide focul.

— Pentru Dumnezeu — răspunse Garibaldi — spune-i lui Mosto că-i ordon să nu cumva să tragă o împușcătură!

Și părîndu-i-se că ordinul nu fusese suficient de categoric rostit prin glasul lui ridicat și răspicat, trimise deîndată pe Türr spre casele din fața noastră, să-i pună frîu lui Mosto și celorlalți tovarăși ai lui prea nerăbdători.

În timp ce se petreceau toate acestea, cele patru bărci intrară în port și salvele de tun trase de pe vase încetară. Soldații burboni strigau „Ura!", de parcă ar fi pornit la un asalt și credeau că au apucat pe Dumnezeu de picior, punînd gheara pe bietele vase ale lui Rubattino, pe jumătate scufundate și fără nici o apărare.

Cînd bărcile ajunseră lîngă vasele noastre, soldații se urcară pe ele, strigînd ca niște sălbatici, coborîră pavilionul vasului *Lombardo,* care mai flutura încă, și smulseră, ca niște adevărați învingători, pînza lui albă. Apoi începură să dea iama în toate, golind sticlele cu vin și țipînd într-una. După aceea se întoarseră la bărcile lor, îl remorcară pe *Piemonte,* care era cel mai puțin scufundat, și-l scoaseră afară din port, lăsîndu-l în plata Domnului pe *Lombardo,* care nu voia să se miște nici în numele lui Cristos, nici pentru toți sfinții din cer.

Toată scena asta comică l-a amuzat pe Garibaldi de la început pînă la sfîrșit, și nu simți nici o umbră de necaz; și cînd tunurile se aflară în oraș, în afara oricărei primejdii, iar în port tot spectacolul se terminase, el plecă liniștit și intră din nou pe poarta orașului, trăgînd liniștit din țigară și spunînd pe un ton glumeț:

— Acum putem zice că am dat foc vapoarelor noastre!

XVII

Sirtori era şeful statului-major şi Türr era aghiotant general. Aşa că după ce-l ascultasem pe Garibaldi, eu trebuia, conform disciplinei, să dau ascultare şi ordinelor celor doi.

Tocmai savuram un păhărel de Marsala într-una din puţinele cîrciumi rămase deschise în ziua aceea, cînd Türr mă chemă şi-mi ordonă să mă duc să văd dacă paza castelului era la postul ei, şi-şi făcea sau nu datoria.

Eram frînt de oboseală şi nemîncat de dimineaţă, dar trebuia să execut ordinul. Aşadar, cu o preasfîntă resemnare, mă îndreptam spre castel, cînd Sirtori îmi ieşi în cale şi-mi spuse:

— Du-te imediat la avanposturi şi vezi dacă cele două companii şi-au stabilit parola cea bună. Parola este: „Sfîntul Ion, Genova".

— Mă duc, dar mai întîi trebui să mă duc la castel.

— Cine ţi-a dat ordin să mergi la castel?...

— Colonelul Türr...

— Execută ordinul meu şi nu pe al colonelului Türr... Şeful statului-major sînt eu — reluă Sirtori, care era mai nărăvaş decît un armăsar.

Am salutat şi am trecut mai departe.

Am mers o bucată bună de drum şi am ajuns, în sfîrşit, la avanposturi. Î-am cercetat pe soldaţii lui Cairoli: aceştia aveau o parolă bună, aşa că nu am avut nimic de adăugat; dar cînd am ajuns printre oamenii lui Bixio, am constatat că în loc de sfîntul Ion, ei aveau parola Sfîntul Antonio.

Amîndoi erau sfinţi mari, e adevărat, dar în situaţia asta nu era cazul să preferi un sfînt sau altul. Întrebînd atunci unde era Bixio şi aflînd că acesta se afla într-o casă din apropiere, am alergat într-un suflet să limpezesc încurcătura, în aşa fel ca în timpul nopţii să nu existe nici un *qui pro quo*.

Nino Bixio stătea pe un aşa-zis pat, alături de locotenentul lui, Dezza; amîndoi erau în cămăşi şi chiloţi şi se canoneau să-şi împartă între ei un rasol de cocoş.

— Bixio — i-am spus eu — soldaţii tăi au o parolă greşită. L-au înlocuit pe sfîntul Ion cu sfîntul Antonio.

Bixio înghiţi cu noduri îmbucătura şi-mi aruncă o privire tăioasă... În anumite clipe, ochii lui păreau ca ai lui Giovannino delle Bande Nere, cum i-a pictat Tizian.

— Da, chiar aşa e — am adăugat eu. Au greşit sfîntul şi Genova o duce tare greu fără sfîntul Ion al ei.

— Cîinii! murmură Bixio şi se întoarse spre Dezza, parcă să-l întrebe: „Cum aşa?"

— Să chemăm furierul! spuse Dezza, dîndu-se şi el jos din pat.

— Furier! Furier! ţipă Bixio, fără să-i mai lase timp locotenentului său să deschidă gura.

Uşa de la cameră se deschise şi apăru un tînăr chipeş şi blond. Era furierul.

— Ai încurcat parola, ei? îl întrebă Bixio cu o voce surdă, ce părea un horcăit; şi punînd mîna iute pe un pistol care era alături, pe o mescioară, ridică ţeava spre el şi tună: Trădătorule, mori!

Dumnezeu l-a avut în paza sa pe furier, căci eu şi cu Dezza, sprinteni ca două pisici, am sărit deîndată în spatele furiosului şi el, copleşit şi strivit de noi, căzu jos, iar noi ne rostogolirăm peste el.

Între timp, furierul o luă la fugă ca vîntul. Eu şi cu Dezza ne ridicarăm de jos şi Bixio se ridică şi el.

De cum fu în picioare, îşi aţinti privirea asupra noastră, de parcă ar fi vrut să ne străpungă, nu altceva, şi spuse:

— Aţi sărit pe mine! Mi-aţi sfîşiat cămaşa!... Pui de...

(Şi urmară nişte cuvinte în dialect genovez, pe care Academia de la Crusca[1] nu le pomeneşte în dicţionarul ei.)

Dezza îmi făcu cu ochiul, dar eu am rămas nemişcat.

Bixio răcni ca un pui de leu şi se azvîrli pe pat, cu faţa în jos, înjurînd.

---

[1] Numele unei academii întemeiate în Florenţa în 1582, cu intenţia de a purifica vocabularul de cuvintele care nu ar fi făcut parte din fondul principal al limbii italiene.

Cînd m-am întors în oraș, era beznă. Străzile erau cufundate în întuneric și pustii, totuși din cînd în cînd cîte o brigadă de voluntari mai veseli sfîșia cu cîntecele ei tăcerea, amintindu-mi că nu mă aflam într-un cimitir, ci într-un oraș bogat în vinurile cele mai renumite.

Vorbind cu cineva, am aflat că în fabricile de vin englezești din Marsala se dădea de băut cu nemiluita oricui i-ar fi fost sete sau ar fi avut poftă să bea și iar să mai bea, și am aflat că Garibaldi, găsind în lăzile primăriei cîteva mii de lire în monede, le dăruise soldaților.

Cîțiva birtași pe care i-a lăsat inima să-și țină deschise cîrciumile în seara aceea au făcut vînzare cît au vrut și au încasat o mulțime de monede, ba și cîte o liră italiană, așa că îi binecuvîntaseră cu tot focul pe piemontezi, împreună cu Garibaldi.

Veselia aceasta lipsită de orice griji a majorității prietenilor mei nu mi-a dat de gîndit, deoarece înspre partea de uscat patrulau Cairoli și Bixio cu oamenii lor, iar în port stăteau de strajă, serioși și cu ochii în patru, carabinierii genovezi; dar ceea ce mi-a dat mai mult curaj a fost vestea că navele napolitane, de cum văzură că se întunecă, se retrăseseră cu prudență în larg, dîndu-ne astfel prilejul de a trece o noapte liniștită.

Strivit între oboseală și foame, mă simțeam pe jumătate sfîrșit, și aveam impresia că trebuie să treacă o mie de ani pînă să găsesc demîncare și să mă pot odihni. Am întrebat unde era generalul și-mi arătară o casă cu o înfățișare modestă; în ea își instalase comandamentul conducătorul celor O MIE.

Cînd am ajuns la el, l-am găsit stînd de vorbă cu Sirtori și cu Türr, care mă întrebară într-un singur glas dacă le-am îndeplinit ordinele. I-am răspuns lui Sirtori „da" și lui Türr „nu". Mai vroia el să spună și să dreagă, dar eu am ieșit iute din încurcătură, declarîndu-le, într-o toscană limpede și curată, că n-am fost în stare să mă împart în două ca să pot fi în același timp și la avanposturi, și la castel. Sirtori și Türr începură un schimb de cuvinte cam acrișor, dar o privire ca de fulger a lui Garibaldi îi potoli pe amîndoi într-o clipă.

Curînd după asta dădurăm o mînă de ajutor celor ce puneau masa; datorită strădaniei lui Fruscianti, apăru o brînză de Sardinia, cîteva pîini, un coş cu păstăi de mazăre şi două amfore de pămînt umplute cu vin alb. Cina era sărăcăcioasă şi nici unul nu se simţi sătul, afară de general, care o socoti chiar îmbelşugată, lăudînd cerul pentru păstăile de mazăre care erau pasiunea lui.

— Ce poate fi mai bun ca asta? spunea el. În ceea ce mă priveşte, aş putea trăi numai cu mazăre. Şi apoi, dacă s-ar găsi cineva să mă ţie numai pe porumb fiert în lapte, pe care sud-americanii îl numesc „mazamorra", aş semna cu el un contract pe toată viaţa.

Nici unul din noi nu-l contrazise, dar toţi blestemarăm în sinea noastră prima cină siciliană, necăjiţi că marsalezii ne primiseră cam aşa cum se primesc cîinii în biserică.

Tocmai ronţăiam pîinea aceea uscată şi mîncam din brînza care părea mai degrabă var pisat, cînd ni se anunţă vizita primarului; intră domnul primar, urmat de doi asesori ai săi, cu gîndul să ne ţină un mic discurs, pe care condotierul nostru i-l reteză cu blîndeţe de la primele vorbe, scutindu-l astfel pe „pater patriae" al oraşului Marsala de o teribilă încercare.

Nu era greu de înţeles că domnul primar ne făcea o vizită protocolară şi nimic mai mult; şi că suise scările noastre cu ferma hotărîre să nu-şi deschidă haina mai mult decît la primul nasture.

După o discuţie oarecare despre lucruri generale, unul din asesori, poate cel mai inimos, şopti cîteva vorbe la urechea primarului şi acesta, întorcîndu-se spre general, mărturisi că e profund îndurerat că-l vede aşezat în faţa unei mese atît de sărăcăcioase, cerînd să fie iertaţi cetăţenii lui şi oraşul, fiindcă sosirea noastră, cu totul neaşteptată, şi salvele de pe vasele de război îi făcuseră pe toţi să-şi piardă cumpătul şi cei care nu avuseseră timp să fugă stăteau în casă ferecaţi cu şapte lacăte.

Generalul clătină din cap; noi, bieţi plebei fără importanţă, rîserăm cum se obişnuieşte cînd nu prea ai poftă să rîzi, iar primarul adăugă, morfolind cuvintele:

— Domnule general, știu și eu?... Mă iertați că îndrăznesc prea mult, dar... dacă binevoiți să acceptați, știu eu... cîteva sticle...

Propunerea asta făcută așa, silit, fără nici o tragere de inimă și morfolită parcă în limba moluștelor, ne înfurie peste măsură; și dacă n-ar fi fost la masă și generalul cu noi, i-am fi spus noi domnului primar să se ducă la mama dracului și... alte urări asemănătoare.

Dar generalul îl răcori cu un duș strașnic, spunîndu-i de la obraz:

— Mulțumesc, nu beau vin niciodată.

— Și... nici tinerii aceștia?... reluă melcul, întorcîndu-și privirea spre noi.

— Nici noi nu bem — am răspuns eu cu un aer foarte serios, tocmai eu, care aș fi băut un butoi în clipa aceea.

Primarul nostru își scotoci mintea să găsească altceva și, negăsind nimic, se ridică să plece, revărsînd un potop de complimente care nu-i aduse din partea generalului, atît lui cît și tovarășilor lui, decît un salut rece de adio.

După plecarea musafirilor noștri nepoftiți și meschini am continuat masa, vorbind despre treburile noastre, cînd deodată bătrînul Gusmaroli, care stătea lîngă mine, îmi șopti încetișor:

— Știi că sînt opt iezuiți în Marsala, care n-au putut fugi?...

Am ridicat din umeri, ca și cum aș fi spus: „Și ce-mi pasă mie de ei?" Dar vorbele căruntului preot din Ostiglia fuseseră auzite de Montanari, care le repetă altuia de lîngă el; într-o clipă, vestea cea mare se răspîndi ca fulgerul printre cei din preajma lui Garibaldi, care se pregătea tocmai să discute cu Türr și cu Sirtori.

— Trebuie făcută o vizită iezuiților! murmură cineva.

— Pentru Dumnezeu, s-o facem! continuă să spună un altul.

Și cinci sau șase perechi de ochi scînteiară cu cruzime.

Cine citește paginile acestea va ghici fără prea multă osteneală cu ce inimă propuseseră comesenii mei vizita

respectivă, mai ales dacă te gîndeşti că toţi oamenii aceia aveau oroare de numele şi urmele perverşilor fii ai sfîntului Ignaţiu de Loyiola, ferindu-se de ei ca dracu' de tămîie.

Se întîmplă ca tocmai în clipa aceea Garibaldi să se ridice de la masă; ridicîndu-se, se întoarse spre mine şi-mi spuse:

— Du-te imediat prin oraş şi zgîlţîie puţin uşile mănăstirilor, cere călugărilor, care trebuie să fie mulţi pe aici, să ne dea cîteva pături de lînă. Dacă va trebui să înnoptăm în munţi cîteva seri, păturile or să ne prindă mai bine decît un sac cu aur. Ai înţeles? Fă rost de cît mai multe.

Şi se duse să se culce.

— Mergem şi noi cu tine — şopti unul din tovarăşii mei.

— Bucuros — i-am răspuns — dar ce aveţi de gînd să faceţi?

— Vom face ceea ce e de făcut — se auzi de undeva o voce. Ar fi păcat să-i lăsăm să ne scape printre degete.

Am înţeles că deasupra preacinstitelor capete bisericeşti se înteţeau nori negri şi deşi, prevestitori de furtună, şi am vrut să ştiu ce părere avea generalul. Misiunea de a da o raită pe la mănăstire o avusesem eu, subsemnatul, şi mi se părea că eu trebuie să descurc singur iţele acestor treburi.

Am intrat aşadar în camera generalului şi m-am trezit spunînd:

— Ştiaţi? În Marsala mai sînt şi iezuiţi!

— Ei şi? întrebă uimit generalul. Ce mă interesează pe mine iezuiţii?

— Voiam să spun — am adăugat eu — voiam să ştiu... dacă trebuie să mă mulţumesc să le iau păturile de lînă, sau dacă mai trebuie să-i apuc şi de ciuf şi să-i aduc aici ca ostatici.

— Ia te uită ce idee copilăroasă! strigă generalul, întorcîndu-se brusc cu spatele la mine.

Mi-am dat seama de lipsa mea de tact, aşa c-am ieşit foarte îndurerat. Credeam că descoperisem un briliant, şi cînd colo m-am trezit în mînă cu un ciob fără nici o valoare.

Lîngă uşa casei noastre se cuibăriseră cîţiva voluntari. Am chemat pe vreo şapte sau opt dintre ei ca să vină cu mine, gîndindu-mă că vor duce ei păturile. De fapt, însă, n-aveam nevoie de atîta escortă, pentru că de cum am pus piciorul în stradă, şapte sau opt oameni din cei cu care cinasem se şi aflau lîngă mine.

Am înţeles din zbor că ardeau de dorinţa de a da o sărutare preacinstitelor feţe iezuite şi că eu trebuia să fiu cel care să-i introducă în adăpostul lor scăldat în rouă.

De aceea am socotit nimerit să le atrag atenţia acestor capete înfierbîntate, dîndu-le un sfat prudent:

— Dacă vreţi să veniţi cu mine, n-aveţi decît, dar băgaţi de seamă!... Generalul n-a vrut să-mi dea voie să-i iau nici ostatici măcar...

Prietenii ridicară din umeri şi unul din ei mormăi:

— Ca de obicei! Cînd e vorba de preoţi şi de călugări, generalul e tot numai blîndeţe.

Am mers mai departe şi m-am întîlnit cu doi marsalezi, pe care i-am rugat să-mi arate unde erau mănăstirile, şi în primul rînd aceea a iezuiţilor.

Mănăstirea iezuiţilor era (dacă memoria nu mă înşală) pe malul mării; la prima vedere, mi s-a părut o casă cu înfăţişare plăcută, cu trei etaje, albă şi într-o stare bună.

M-am apropiat de poartă, am bătut cu mînerul gros de metal de la uşă, şi în timp ce aşteptam să ni se deschidă, am văzut cu mare nelinişte că tovarăşii mei cu care luasem masa, la care se mai adăugaseră din întîmplare trei sau patru necunoscuţi, se sfătuiau între ei, vorbind în şoaptă...

— Ei — le-am spus — băgaţi de seamă ce faceţi, pentru că generalul, care nu vrea să-i luăm nici ca ostatici, nu ne-ar ierta niciodată dacă am face vreo glumă proastă călugărilor ăstora.

Bătrînul Gusmaroli mă strînse de braţ cu toată puterea, exclamînd în dialectul lui mantovan:

— Tas... (stai liniştit).

— Nu, Gusmaroli, nu — am reluat eu — nu e cazul să stau liniştit, pentru că Garibaldi pe mine m-a trimis, şi nu pe voi, la aceşti călugări, şi n-aş scăpa cu faţa curată dacă în loc de pături le-aş lua vulpoilor

ăstora pielea. Cel puţin făgăduiţi-mi că dacă urcăm la ei, iezuiţii nu vor avea de suferit mai mult decît un bobîrnac pe chelie.

Şi cu degetul mare şi cu cel mijlociu de la mîna dreaptă am făcut gestul de a da un bobîrnac, de parcă aş fi avut în faţa mea preacinstitul dovleac al părintelui stareţ.

Montanari, cel mai nestăpînit dintre toţi, începu să sufle ca o focă; şi văzînd că poarta nu se deschide, începu să bată cu toată puterea pe care o avea în pumni.

Adevărul e că nu ştiam cărui sfînt să mă rog; îi aveam pe cei şapte voluntari pe care-i cărasem după mine ca să-mi ducă păturile, dar nu era nimerit să le cer lor ajutor împotriva tovarăşilor mei, în situaţia aceea atît de ieşită din comun în care mă aflam; căci eram obligat să-i apăr tocmai pe cei mai răi şi mai vechi duşmani ai cauzei noastre drepte, pe iezuiţi.

Îmi frămîntam mintea într-o nesiguranţă chinuitoare, şi nu ştiam dacă era mai bine ca eu să rămîn pe loc, pentru ca prin prezenţa mea să previn un rău ce părea de neînlăturat, sau dacă era mai bine să mă întorc direct la general să-l anunţ de cele ce urmau să se întîmple. Deodată am zărit venind spre noi silueta unui bărbat care mergea cu un pas foarte grăbit. Nu trecu nici un minut şi îl recunoscurăm pe colonelul Giuseppe Sirtori.

„Dumnezeu te trimite!" am exclamat în sinea mea, şi m-am apropiat de el, să-i expun situaţia în care mă aflam.

Colonelul nu-mi lăsă timp să deschid gura, şi ne dojeni cu asprime, spunînd clar şi răspicat că dacă le-am fi făcut un cît de mic rău călugărilor acelora, duşmanii noştri ar fi făcut din asta un *casus belli* în faţa întregii creştinătăţi, defăimîndu-ne ca pe nişte tîlhari, şi blestemînd pe Garibaldi ca pe cel mai nelegiuit pirat.

Apoi, întorcîndu-se înspre mine, reluă:

— Mi se pare că dumneata ai avut, dacă nu mă înşel, ordinul să cari păturile de la călugări?

— Da, domnule colonel.

— Aşadar, dumneata fă-ţi datoria şi domnii să se întoarcă cu mine, îndeplinind astfel ordinul generalului.

Scumpii mei prieteni șovăiră un moment și după aceea îl urmară pe Sirtori, pe care l-am auzit dăscălindu-i cu glas tare; și îi conduse așa, în ison de predică, pînă într-o odaie care se afla în apropierea camerei generalului, și care pentru noaptea aceea devenise dormitor comun.

Rămînînd singur alături de „patrula" mea, am bătut în poartă din nou, și pentru că bunii părinți continuau să facă pe surzii, am strigat cu voce puternică:

— Fraților, deschideți de bună voie, ori de nu, vă dărîmăm poarta!

Și am adăugat la acest verset o lovitură puternică în poartă, cu teaca de la sabie.

Sunetul de sabie făcu să se deschidă o fereastră și un călugăr ivit în cadrul ei mă întrebă cine sînt și ce vreau la ora aceea.

Am răspuns că eram un ofițer din armata italiană și că veneam în numele generalului Giuseppe Garibaldi să le cer cîteva pături de lînă, așa că erau obligați să binevoiască să deschidă.

Călugărul răspunse la rîndul său că ora fiind înaintată și date fiind agitatele evenimente din oraș, nu era cazul să deschidă poarta și că, așadar, să revenim în plină zi, cînd superiorul lui avea să ne primească cu onorurile cuvenite.

Mi-am reînnoit cererea, continuînd să-l iau cu binele, declarîndu-i că nu eram nici hoț, nici tîlhar.

Călugărul continuă să-și mențină punctul de vedere. La lumina lumînării care era în odaie, mi-am dat seama că, înainte de a-mi răspunde, repeta vorbele spuse de altcineva, care stătea în spatele lui.

Atunci am strigat:

— Călugăre sufler, arată-te tu, și n-avea pretenția să discuți cu mine printr-un sol! Tu trebuie să fii păzitorul principal, șeful, maestrul sau ce știu eu, păstorul acestor soldați ai lui Loyola; ascultă așadar ultimatumul meu: ori îmi dai cîte pături poți, ori îți dărîm poarta, și apoi întîmplă-se orice.

Și am ordonat oamenilor mei să se apropie de poartă și să-și pregătească paturile puștilor.

Atunci, același călugăr, după ce se sfătuise cu celă-

lalt, a cărui umbră oscila pe pereți după mișcările flăcării de lumînare care pîlpîia din cauza vîntului, încercă să ne domolească, făgăduindu-ne că ne vor trimite jos păturile în două minute.

Într-adevăr, după două minute ne-au aruncat pe fereastră două pături. Dar ce fel de pături, Doamne! Erau două pînze de păianjen care n-ar fi acoperit împreună nici un prunc de leagăn.

Pierzîndu-mi răbdarea, le-am adresat călugărilor o serie de vorbe grele, strigînd indignat că l-au socotit pe generalul Garibaldi drept un cerșetor și un milog, care a ajuns să apeleze la mila lor ipocrită.

Noua mea predică făcu să cadă alte două pături imense, de lînă albă, groase, dar moi, demne de patul unui pașă.

— Au început-o bine — am spus eu, în timp ce încredințam păturile tovarășilor mei — dar faptele bune făcute numai pe jumătate sînt gata să devină păcate. Haideți, voi sînteți acolo șapte sau opt și aveți cel puțin o pătură de fiecare pat; sîntem în mai, și nu vă poate fi frig; hai, dați-mi toate păturile, și nu mă faceți să mă înfurii. Pentru numele lui Dumnezeu, m-am săturat să tot parlamentez cu voi, și nu știu ce mă ține să nu...

Călugărul care era la fereastră vorbi din nou cu cel ce se afla în spatele lui, și după o scurtă consultare alte șase pături, la fel de frumoase, de mari și de moi, căzură la picioarele mele.

I-am rugat pe oamenii mei să ridice comoara prețioasă și am plecat fără să le urez noapte bună afurisiților de corbi.

Această istorisire, pe care nu știu dacă o socotiți plăcută sau plicticoasă, am povestit-o așa cum s-a întîmplat, fără să adaug de la mine cîtuși de puțin; cine nu mă crede să caute în arhiva ziarului *Civilizația catolică* și va vedea că iezuiții din Marsala au făcut aci o amplă mențiune, povestind, în linii mari, aceleași fapte ca și mine.

Totuși, sfinții aceia, mai mult ca să dea la iveală o nouă dovadă a cinstei lor iezuite, au scris niște baliverne despre isprava mea, lăsînd să se înțeleagă cum că eu voiam cu orice preț să intru la ei în mănăstire

şi să fac Dumnezeu ştie ce, şi că ei au scăpat cu viaţă numai datorită înţelepciunii lor şi admirabilei lor atitudini ferme, nelăsîndu-se înduplecaţi să deschidă poarta.

Cînd am citit ceva mai tîrziu povestea iezuiţilor din Marsala şi am auzit cum îl tratau pe aventurierul fără scrupule toscan, care încercase să-i atragă în cursă, aproape m-am căit că le-am lăsat tefere cheliile lor de călugări. Dar onoarea noastră şi faima lui Garibaldi voiseră astfel, şi eu n-am regretat niciodată şi nici nu-mi va părea rău cîndva că în noaptea aceea de pomină am făcut pe avocatul sărmanilor în faţa perfizilor fii ai sfîntului Ignaţiu.

Căpătînd astfel păturile de la iezuiţi, am mai vizitat şi alte mănăstiri, reuşind să obţin de la tot felul de călugări vorbe frumoase şi cuviincioase, dar şi văicăreli cîte vrei, din cauza aşa-zisei lor sărăcii; cît despre lucruri, am obţinut puţine şi proaste.

După ce m-am întors acasă, am lăsat liberă patrula şi, în sfîrşit, aşa îmbrăcat cum eram, m-am întins pe jos pe o saltea şi am adormit imediat; trei sau patru ore am visat atîtea lucruri ciudate, încît aş fi putut realiza un adevărat poem din cît material aş fi avut, dacă l-aş fi ţinut minte.

XVIII

Abia se iviseră zorile, cînd generalul veni în dormitorul nostru şi ne sculă.

Am fost primul care am sărit în picioare, cu toate că mi-era mai somn decît îmi fusese cînd mă culcasem pe nenorocita aceea de saltea, şi cu mare caznă, frecîndu-mă la ochi, am gonit tot ce-mi mai rămăsese din „ceaţa nopţii".

Cum mi-am revenit, m-am apropiat de general şi i-am arătat grămada frumuşică de pături pe care o ridicasem într-un colţ al odăii. El îmi dădu să înţeleg că

le văzuse, şi nu-mi spuse o vorbă despre întîmplarea cu iezuiţii; ceea ce însemna limpede că Sirtori îi povestise de-a fir-a-păr toată întîmplarea, fără să-i amestece în aceeaşi oală pe nevinovaţi şi pe păcătoşi.

Oriunde ar fi fost Garibaldi, pîinea, vinul, carnea, ba şi sarea puteau uşor să lipsească, dar niciodată nu se întîmpla să nu aibă cafea. Omul acela, obişnuit să se mulţumească cu trei sau patru grămăjoare de smochine şi cu cîteva boabe de porumb fiert, ar fi pătimit chinurile iadului dacă i-ar fi lipsit o ceaşcă de cafea. Ştiind acest lucru, grija noastră era ca întotdeauna să-i procurăm cafea, chiar dacă ar fi fost nevoie să sărim s-o căutăm în foc sau la adîncime de o milă în fundul mării. Aşadar, cînd am pornit-o de la Genova, neobositul Pietro Bovi, marele descurcăreţ al micii noastre armate şi demn de a fi astfel chiar într-o armată foarte mare, luase cu el pe vas tot ce era trebuincios pentru ca generalul să aibă în fiecare dimineaţă, şi chiar în fiecare seară, o doză de cafea foarte bună, ce putea fi făcută la repezeală, fie în pădure, fie într-un cîmp pustiu.

Sosi aşadar cafeaua din care se serviră toţi. Generalul, între o sorbitură şi alta, îi întrebă pe Sirtori şi pe Türr dacă au fost executate întocmai unele ordine ale lui şi dădu de înţeles că ar dori să ajungă cît mai repede la Salemi, un orăşel aşezat sus, la jumătatea drumului care duce la Palermo. El spera ca în locul acela să strîngă cîţiva răsculaţi din cei numeroşi, pe care ziarele din Genova, din Lombardia şi din Torino îi făcuseră să plouă cu miile pe moşiile siciliene; pînă la urmă s-a văzut că nu fuseseră mai mulţi de o mie, din care acum rămăseseră doar cîteva zeci de fugari ce rătăceau prin munţi.

Fulgerul luminos al minunatelor prorociri se împrăştiase într-o clipă; vîntul spulberase iluziile şi înaintea ochilor noştri nu mai rămăsese decît realitatea goală şi crudă.

Orice ieşire spre mare era închisă; zarul fusese aruncat şi Garibaldi spusese, pe bună dreptate, că dăduse foc vapoarelor lui. Cuvintele acelea mari nu ascundeau decît hotărîrea lui neclintită de a libera Sicilia ori de

a pieri generos, din dragoste pentru patrie. Aratus[1] desigur că n-a fost nici mai îndrăzneț și nici mai generos decît Garibaldi.

Mulți au crezut, și pînă în dimineața de 12 mai am crezut și eu că condotierul nostru, odată debarcat în insulă, avea de gînd să înceapă sus în munți războiul de partizani sau războiul cel mic, cum se cheamă azi, care hărțuiește neîncetat armatele regulate și e foarte potrivit să ridice popoarele împotriva celor ce le oprimă libertatea, călcîndu-i în picioare. Nimeni n-ar fi visat vreodată că el va porni direct spre Palermo, cu atît mai mult cu cît situația din Sicilia s-a dovedit a fi cu totul alta decît se aștepta el.

Aflînd așadar hotărîrea pe care o luase generalul, înțeleseserăm din zbor că pentru noi începea un drum mult mai greu decît călătoria pe mare, care, prin comparație, se putea numi o adevărată croazieră. Văzîndu-l lîngă mine pe La Masa, nu m-am putut stăpîni să nu-i spun:

— Dragă prietene, generalul vrea să treacă la acțiune, dar dacă sicilienii tăi ne vor primi peste tot cu mutrele cu care ne-au primit aici, în Marsala, nu mai rămîne altceva de făcut decît să ne rugăm lui Dumnezeu să ne salveze și să ne elibereze.

Și La Masa îmi răspunse:

— Ascultă ce-ți spun: peste două-trei zile o să vezi că n-am mințit, și că sicilienii de azi sînt urmașii demni ai acelora care cu multe secole în urmă au cîntat la vecernii. Celor din Marsala le e teamă și nu degeaba. Ei știu că noi nu trebuie să ne oprim aici, și că, după plecarea noastră, Burbonii vor debarca și vor rămîne stăpînii orașului.

— Poate că ai dreptate — am adăugat — dar unde sînt oare trupele acelea numeroase de răsculați, pe care le ridicai atît în slăvi la Genova, unde sînt orașele răsculate?

Întrebarea era una din acelea care te stînjenesc ca o haină prea strîmtă, totuși La Masa nu se pierdu.

---

[1] Aratus de Sicyone (272—213 î.e.n.) — general grec, fondator al ligii aheene; a murit otrăvit de Filip al V-lea al Macedoniei.

— Răscoala a fost înăbuşită — spuse el — dar vei vedea că nu-i nevoie decît de o scînteie ca să se aprindă din nou, cu o forţă de o sută de ori mai mare.

— Domnul să te facă profet! am exclamat eu. Totuşi eu rămîn supusul credincios al sfîntului Toma apostolul, şi nu cred decît în ceea ce văd... Dar, la urma urmelor, sîntem în horă, trebuie să jucăm, şi vom juca atît cît vom trăi.

Spre ora şase începură pregătirile pentru marşul care ne aştepta; luarăm mai cu forţa, mai cu binişorul cîţiva cai, ridicarăm din magaziile domnilor cîteva trăsuri şi încărcarăm cîteva piini în căruţe. Alte merinde n-am putut găsi, pentru că prăvăliile erau toate închise şi lumea se ascundea şi, de fapt, ne aflam într-un oraş aproape părăsit de toţi locuitorii.

În timp ce companiile de voluntari se strîngeau în pieţe, Garibaldi mă chemă şi-mi ordonă să mă duc la consulul englez, să-l rog în numele lui să ia sub sfînta şi demna lui pază cîţiva bolnavi de-ai noştri, care nu erau în stare să mărşăluiască cu noi. Apoi îmi dădu cîteva scrisori care trebuiau expediate la Malta. L-am găsit pe consul, domnul Collins, în curtea casei sale, îmbrăcat tot în zorzoane, adică în costum negru de gală şi cu mănuşi albe; tocmai îi pregăteau un cal, punînd şaua pe el. După ce a ascultat mesajul pe care i l-am transmis, mi-a zis:

— Spuneţi generalului Garibaldi că scrisorile lui le trimit imediat căpitanului Marryath, căpitanul vasului nostru, care mai e încă ancorat aici; celălalt vas englez a plecat ieri, şi la ora asta a şi dus la Malta vestea debarcării fericite a generalului. Pe bolnavi lăsaţi-i la spital, îl voi trimite pe secretarul meu să-i ia în grijă şi să le facă paşapoarte... fiţi convinşi că nimeni nu le va atinge nici măcar un fir de păr.

L-am salutat pe consul şi am plecat. Ieşind de la consulat, am întîlnit cîţiva marinari de pe vasele noastre, care cereau să vorbească cu consulul.

— Şi ce vreţi voi de la consul? i-am întrebat.

— Vrem să-i vorbim — îmi răspunseră ei cu mojicie; şi mă lăsară în stradă fără un bună ziua măcar.

Am cam înţeles eu, aşa, din zbor, despre ce era vorba, dar n-am vrut să-i las să ghicească că pricepusem ce vor.

Într-adevăr, puţin după aceea am aflat cu toţii că mai mulţi marinari de pe *Piemonte* şi *Lombardo* cereau de la consulul englez un permis de liberă trecere, ca să se întoarcă acasă, spunînd că se învoiseră cu Bixio la Genova numai pentru o singură cursă şi că nu aveau poftă să devină soldaţi într-o expediţie care nu lăsa nici o îndoială că-i va duce la pieire.

Consulul îi lăsă să spună tot ce aveau pe suflet, apoi le dădu o lecţie aspră, dojenindu-i pentru lipsa lor de dragoste faţă de tovarăşii lor şi pentru laşitatea de care dădeau dovadă, declarîndu-le că Anglia nu se îndeletnicea să ia sub ocrotirea ei pe oamenii laşi.

Spre ora şapte, în timp ce escadra napolitană apărea din nou în faţa Marsalei, cei O MIE stăteau încolonaţi, într-o ordine perfectă, în cartierul cel mai apropiat de poarta care duce spre Palermo, aşteptînd semnalul plecării.

Cînd totul fu în perfectă ordine, generalul apăru în faţa lor, pe calul care avea înfăţişarea cea mai puţin mizerabilă din cîţi se aflau în oraş şi pe spatele căruia pusese un frumos harnaşament, pe care nu ştiu ce domn brazilian sau argentinian i-l dăruise cu cîteva zile înainte de plecarea din Genova.

Lîngă Garibaldi călărea consulul englez, care ţinuse să fie de faţă la plecarea noastră; ne salută de mai multe ori, urîndu-ne:

— Cu bine, tineri viteji, cu bine!

Aşa am părăsit Marsala.

Demn de reţinut este faptul că nu rămăsese nici o urmă din trecerea noastră prin oraş, pentru că generalul, ştiind bine că de îndată ce vom pleca napolitanii îşi vor face intrarea, nu numai că nu instalase acolo vreun guvern de-al lui, ba chiar lăsă la locul lor, neatinse, pînă şi stemele Burbonilor, şi nu întreprinse nimic care ar fi putut să aducă represaliі pe capul bieţilor locuitori din oraş. Dintre aceştia, numai trei sau patru, în afara celor paisprezece eliberaţi de noi din închisoare, ne-au cerut arme şi învoirea de a ne urma.

DE LA MARSALA LA PALERMO

I

La Marsala, după cum ştii, am ajuns cu bine, şi eu mă gîndisem să te părăsesc aici, deoarece socoteam îndeplinită obligaţia ce mi-o asumasem; mi se părea că, în sfîrşit, pot şi eu să mă odihnesc, şi că pot petrece în lenevie zilele de arşiţă ale verii, la umbra corturilor de pe aceste vesele ţărmuri livorneze. Dar tu, drag prieten, mai ademenitor decît răsfăţul lenii, mă scuturi de lene, mă faci să torn din nou vinul marsalez în bătrîna mea ploscă şi s-o pornesc iar în marş, cîntînd şi povestind, şi făcînd să reînvie prin aceste lucruri pe marele şi vestitul om care, vai mie! nu mai este printre noi.

Niciodată nu-l vom mai vedea frumos şi strălucitor, călare pe nărăvaşul său armăsar, în tumultul şi praful bătăliilor; nu-i vom auzi glasul care părea că vrea să se ia la întrecere cu sunetul unei trîmbiţe de luptă, şi care, cu toate astea, ştia să prefacă în zîmbet vaietele muribunzilor, ce abia mai răsuflau pe pămîntul însîngerat.

Aş vrea să nu-mi ceri mie ceea ce ai putea să ceri unui pictor, care are paleta plină de culori vii, o mînă fără greş şi o minte gata să surprindă atitudinile cele mai interesante şi demne de un portret pe care generaţiile viitoare vor dori să le cunoască, şi care le vor fi împărtăşite într-un fel foarte viu, prin punerea în mişcare a culorilor şi a pensulelor. Pentru că eu, ca să te fac să urmăreşti cu plăcere călătoria mea, mă voi ţine modest de sarcina luată, singura potrivită modestelor mele posibiltăţi, povestind într-un stil simplu şi potolit lucrurile văzute şi auzite; nu-mi voi îngădui să-mi înalţ măiestria dincolo de posibilităţile mele reale, ferindu-mă

să cad de sus. Așadar, echipează-te bine și însoțește-mă spre Palermo, unde jur însă să te părăsesc, chiar dacă îți va veni fantezia să mă rogi și să stărui să merg mai departe, chiar dacă ai veni la Livorno să încerci să mă îndupleci cu lingușiri, care pentru mine sînt un chin de neîndurat și de care am fugit totdeauna.

Însoțindu-mă pînă la Palermo, fii mulțumit de escorta pe care ți-o pot face, din moment ce nu mi-a fost dat să te conduc atît de direct și de expeditiv cum te-am dus de la Genova la Marsala, oraș pe care sarazinii, disprețuitori ai vinului bun, l-au numit Apa lui Dumnezeu (Mers-Allah).

Nu e momentul să-ți spun acum de ce și pentru ce va trebui să fac cîte un popas; dar vei înțelege mai ușor spusele mele cînd îți voi spune că mă vei însoți în spitalele din Vita, Calatafimi și Alcamo, în timp ce Garibaldi se va războ prin munții pitorești care împodobesc Conca d'Oro, croindu-și drum spre Palermo.

Totuși, fii convins că vei ajunge în Palermo chiar în clipele cînd se vor ridica baricadele și în clipele în care tinerii sicilieni o vor invoca pe sfînta Rosalia, și vor lipi binecuvîntata ei imagine pe spatele tunurilor; vei asista la tratativele lui Garibaldi cu generalii burboni; vei vedea ruinele fumegînde și cadavrele neîngropate, incendiile și jafurile săvîrșite de elvețieni și bavarezi, răzbunarea poporului sau pe Garibaldi șezînd pe treptele unei fîntîni, urmărind atent, cu țigara în gură, bombele care zburau șuierînd, și spunînd cu un zîmbet plăcut:

— Ia uitați-vă ce rîndunele frumoase!

Mai mult nu-ți spun, dar poate că și așa ți-am dezvăluit prea multe. Tu ia drept bune și adevărate tot ce voi fi în stare să-ți ofer, și dacă cititorii se vor simți plictisiți de nesecătuitul lor vorbăreț toscan, spune-le că pălăvrăgeala mea trebuie să fie pusă toată în seama ta, pentru că tu l-ai poftit pe dracu' să joace, și dracu', după cum vezi, te-a ascultat.

În sfîrșit, ne aflam în Sicilia, în insula mult cîntată de poeții gingași care au ales-o ca lăcaș al zeilor și au populat pădurile ei cu nimfe și fîntînile cu naiade; ne aflam în insula vulcanilor și a marilor cetăți ale vremu-

rilor antice; în leagănul delicatei filozofii şi al limbii italice. Fiecare dangăt de clopot ni se părea un ecou al clopotului Vecerniilor; în fiecare floare căutam mirosul de ambrozie care ne ducea cu gîndul la zeiţe; în fiece sunet, îndepărtat şi nedesluşit, căutam un murmur al ţiterelor şi al trubadurilor, care făceau pe frumoasele cu ochi negri de la curtea lui Frederic[1] să ofteze.

Prieteni cititori, vă voi spune că în vremea aceea, în pieptul meu bătea o inimă tînără, de douăzeci şi cinci de ani, şi că eram tot o poezie; şi nu veţi rîde, sper, dacă veţi afla că ochii mei căutau prin văile singuratice pe Giovanni da Procida[2], stînd pe gînduri şi strîns în mantaua lui cernită; şi că inima-mi era deschisă tuturor visurilor, care de care mai deşarte şi mai fantastice, niciodată binevenite şi care amăgesc sufletul unui visător naiv şi păcătos.

Acum judec însă aşa cum am simţit în ziua aceea, ceea ce bănuiesc că li s-a întîmplat şi tuturor tovarăşilor mei; şi spun că cerul acela mi s-a părut mai albastru decît cerul Toscanei şi al Lombardiei, adierea vîntului mai îmbălsămată de parfumuri îmbătătoare, soarele mai strălucitor, mirosul florilor mai plăcut, ca şi zîmbetul femeilor, al femeilor foarte puţine la număr, care ni s-au arătat în regiunea aceea însoţite de bărbaţi bănuitori şi geloşi.

Mi s-a părut că muzele siciliene intonau în urechile mele noi imnuri de război armonioase; mi se părea că mîinile lor albe fluturau înaintea ochilor noştri frunze verzi de lauri; toţi aveam sufletul plin de presimţiri foarte bune, toţi eram îndrăgostiţi de Sicilia, şi ni se părea un mare noroc să putem muri pentru ea.

---

[1] Frederic al II-lea (1194—1250), regele Siciliei; a trăit timp îndelungat în insulă şi a fost promotorul renaşterii culturale.

[2] Giovanni da Procida (1200—1298), urmaş al lui Manfred, rămas credincios elveţienilor împotriva angioinilor, le-a adus acestora diverse servicii. În perioada revoluţiei cunoscută sub numele de Vespri, s-a întors în Sicilia şi a fost numit cancelar al regatului. Viaţa sa a cunoscut o nouă popularitate în secolul al XIX-lea, datorită tragediei care i-a purtat numele şi care a fost scrisă de G. B. Niccolini.

Ah, cine n-a trăit cum am trăit noi în zilele acelea pline de neliniște, de entuziasm, de sfînta dragoste de țară nu poate spune vreodată că a simțit ce plăcută și ce frumoasă poate fi viața!

Eram puțini la număr și părăsiți pe țărmul acela, dar aveam printre noi un erou care purta în faldurile stindardului său soarta Italiei; îl aveam comandant pe un om care scrisese pe lama sabiei lui: „Victorie sau moarte!" Prietenii noștri și cei dragi nouă nu trebuiau să ne revadă decît învingători, ori trebuiau să binecuvînteze memoria noastră și să cinstească, pronunțînd numele noastre, o glorioasă înfrîngere...

Soarele răsărise de mai bine de trei ore, cînd am părăsit Marsala. În curînd în fața ochilor noștri se ivi marea; am zărit vasele Burbonilor care se apropiau fără frică de oraș. Cîțiva țărani, pe care-i întîlnirăm cei dintîi, împreună cu un călugăr uscățiv, negricios și bărbos, care călărea pe un măgar, ne-au întrebat dacă într-adevăr era printre noi și Garibaldi, iar noi le arătarăm pe cel căutat. Pe dată, cei mai sprinteni dintre ei se apropiară de el, vrînd să-i sărute mîinile, dar comandantul nostru îi respinse disprețuitor, spunînd:

— La ce bun să sărutați mîna unui om care mănîncă, bea și...! (Își imaginează cititorul verbul al treilea.) Vedeți în ce hal v-au adus preoții? Vedeți la ce josnicie v-a împins tirania?

Și desfăcîndu-și brațele adăugă:

— Hai, sărutați-mă pe obraz, dacă vreți!

El îi sărută cel dintîi.

Avangarda comandată de Missori deschidea marșul coloanei și toată lumea mergea pe jos; în primele zile, așadar, mica noastră armată avea o cavalerie pedestră. În urmă venea Mosto cu carabinierii genovezi; și după aceea, companiile cu număr de ordine, comandate de Bixio, Vincenzo Orsini, Stocco, La Masa, Anfossi, Carini și Cairoli.

Generalul, călare, apărea cînd ici, cînd colo, urmat de Sirtori, de Türr și de Cenni, neobosit în îndeplinirea ordinelor și în supravegherea marșului coloanei. În coadă veneau cele patru tunuri ale noastre, rostogolindu-se pe niște roți pe jumătate sparte, cu afeturile vechi, putre-

zite de vreme; apoi carele cu muniție, puștile și alte nefericite bagaje militărești, pe care le escortau marinarii. Bătrînul și căruntul Ripari avea cu el trei sau patru medici; Acerbi conducea patru viitori intendenți și pe cei însărcinați cu ordinea; Sponzilli conducea pe viitorii șefi ai geniului militar; cîțiva artileriști veterani mergeau cu tunurile.

— Uite — spunea Garibaldi, contemplînd cu bucurie brigada aceea sărăcăcioasă — în cîteva zile, fiecare companie se va transforma într-un batalion, și apoi într-un regiment.

Auzind vorbele acelea, mi se umplea sufletul de bucurie, dar ochii mei căutau zadarnic pe numeroșii răsculați, despre care se dusese faima că mișunau pe cîmpiile siciliene. Din cînd în cînd, fiind în capul coloanei, în timp ce urcam vreun deal, mă întorceam să mai privesc și oprindu-mi privirea pe puținul loc pe care-l ocupa coloana oamenilor noștri, gîndeam în sinea mea: „Vai, ce ar spune unii dintre prietenii noștri buni, care la ora asta fumează sau beau în sfîntă tihnă prin cafenelele din Torino sau Florența, dacă ar vedea cu ce armată a pornit Garibaldi să răstoarne un regat?"

Și, într-adevăr, n-a lipsit mult ca în zilele acelea unii să ne socotească drept nebuni, niște adevărați tăciuni rostogoliți din infern, și să-l înhațe pe general ca pe un om periculos, veșnic dispus să pună paie peste foc și să creeze bătaie de cap guvernului; și, din păcate, s-au găsit oameni care să dorească să fie stîrpită sămînța oricăror viitoare tulburări și necazuri; și ei erau convinși că aceasta se putea face numai stîrpindu-i pe revoluționari, pe care-i socoteau niște încurcă-lume și niște scandalagii furioși.

Văzînd punțile celor două vapoare în rada Genovei, Garibaldi exclamase: „Ei, ce de lume!" Amintindu-mi vorbele lui ca pe un motto de bun augur, mă consolam în adîncul inimii mele, dar această mîngîiere se întunecă iute, copleșită de o îndoială plină de tristețe. Nu primise oare generalul să ia comanda expediției convins de cei din jurul lui că va găsi insula în flăcări? Nu era oare cu putință ca cei O MIE, care i se păruseră atunci prea mulți, să i se pară acum pînă și lui prea puțini?

Nu voiam să mă arăt descurajat, nici să apar ca un om care și-a pierdut încrederea, dar țineam mult să știu ce impresie îi făcuse lui Garibaldi felul cum am fost primiți încă de la început de sicilieni.

Și așa, apropiindu-mă de el, sub nu știu ce pretext, i-am spus:

— Domnule general, unde or fi oare răsculații aceia grozavi de care vorbeau cei ce v-au promis marea cu sarea? Mi se pare că lumea se uită la noi amuzată, cu o poftă nebună să vadă ce se va întîmpla mai departe.

Generalul răspunse cu neclintita lui liniște:

— Răbdare, răbdare; vei vedea că totul va merge foarte bine. Pentru ca sicilienii să se urnească din loc și să ne urmeze, trebuie să le arătăm că știm să ne batem. Lumea e prietena curajoșilor și a norocoșilor.

Mi-am dat seama că spunea ceva sfînt, și am tăcut; dar după cîtva timp m-am întors la el să-l întreb:

— Și unde e Rosolino Pilo? Unde e Corrao? Nu ne-au spus ei la Genova că erau stăpîni pe jumătate de insulă?

— Așa ne-au spus... — adeveri generalul — dar, ce vrei? Au făcut și ei ce au putut și acum or fi în munți.

Între timp ne ajunse Sirtori, așa că am tăcut.

Făcînd gestul să-mi aprind o țigară, am văzut o trăsură frumoasă cu doi cai, și din trăsură coborî locotenentul De Amicis, aghiotant într-unul din regimentele brigăzii Reggio, plecat o dată cu mine, fără să-și ia rămas bun nici de la colonel.

— Ei — îmi spuse De Amicis — te distrezi mergînd pe jos în căldura asta, în prăfăria asta?... Doar vezi că am loc berechet; hai, urcă!

Și făcu semn birjarului să oprească.

— De unde ai luat trăsura asta? l-am întrebat, în timp ce urcam în ea.

— Am văzut-o în magazia unui bogătaș și am făcut-o pe numele meu pînă deseară. Rămăsesem în Marsala din ordinul generalului, ca să am grijă ca tunurile și carele să plece în ordine și să nu rămînă în urmă nici un parapet, și mi s-a părut cam greu să vă ajung, plecînd pe jos.

Apoi, întinzîndu-se cu voluptate, adăugă:

— Ei, ce vrei? În timpul celor optzeci de ani pe care-i

mai am încă de trăit, vreau să mă bucur puțin de viață. Îți jur că primul tun dușman pe care-l voi vedea, acela va fi al meu... e o idee fixă pe care o am în cap; vreau să se spună că primul tun cîștigat de Garibaldi în Sicilia l-a luat De Amicis.

Este adevărat că asta era ambiția viteazului și scumpului nostru tînăr, în ai cărui ochi se citea atîta curaj; dar nobila lui ambiție avea să-l coste viața, așa cum se va vedea mai tîrziu.

M-am urcat așadar în trăsură, și mi s-a părut că renasc, pentru că în ziua aceea era o căldură cum e de obicei la noi în august, o zăpușeală îngrozitoare, care ne scălda în sudoare și ne înăbușea.

Continuam să înaintăm într-o regiune cu o vegetație bogată și îmbietoare; țăranii, adunați în grupuri în fața caselor, se uitau la noi cu gurile căscate, neștiind dacă să ne ureze drum bun sau să-i mulțumească lui Dumnezeu că trecem mai departe pe lîngă ei, rugîndu-se să nu ne mai vadă niciodată întorcîndu-ne pe acolo.

Între timp, voluntarii, care la începutul marșului intonaseră cîntece vesele și repetau dispuși celebrul refren: „Daghela, un pas înainte...", deveniseră acum muți și pășeau greoi, părînd foarte obosiți din cauza căldurii fără margini și din cauza prafului ce îneca șoseaua.

Era aproape ora două cînd trîmbița sună oprirea și căpitanul Cenni anunță un popas de douăzeci de minute. De cum auziră vestea plăcută, voluntarii rupseră rîndurile și se culcară sub tufele de mărăcini și sub arbuștii din marginea șoselei, iar alții alergau încoace și încolo să caute puțină apă.

Eu împreună cu De Amicis, cu care urmam coloana la oarecare distanță, coborîrăm din trăsură; în dreapta șoselei, pe cîmp, văzurăm un pîlc de arbori și o luarăm amîndoi într-acolo. Drumul nu ne-a fost zadarnic, deoarece printre copacii aceia se afla o căsuță joasă, care la prima vedere avea înfățișarea unui grajd. Poarta căsuței era pe jumătate deschisă, și în curte se ivi un om cu fața de culoarea ciocolatei, îmbrăcat într-o cămașă lungă, albă, care se uita la noi și ne zîmbea.

Uitîndu-mă la clădire, la cămașa lungă a localnicului necunoscut și la zîmbetul lui, îmi veni în minte scena

nebunilor din „Columella"[1] și începui să fluier uvertura din „Semiramida"[2].

În timp ce noi ne apropiam încet de căsuță, omul cu cămașa lungă ne făcu un semn cu mîna și adăugă la gestul lui un *pst*, care însemna un fel de: „Grăbiți-vă!"

Ne oprirăm fără nici o umbră de bănuială, dar plini de o vie curiozitate. Omul cu cămașa lungă, cînd ajunserăm aproape de intrare, deschise larg ușa și, continuînd să rîdă, cu un aer de vulpoi șiret, ne spuse în limbajul lui necioplit:

— Excelență, intrați, dar fiți atenți să nu vă vadă nimeni, că de nu, cu atîta lume...

Am priceput de îndată că nu era vorba de nici un nebun, ci că aveam de-a face cu un țăran foarte șmecher, căruia i se potrivea de minune vechiul proverb toscan: „O fi avînd țăranul talpa groasă, dar are mintea subțire".

Căsuța aceea joasă nu era, de fapt, decît acoperișul unei pivnițe imense și adînci, plină toată numai cu bărdace foarte mari și cu tot felul de vase de făcut vin. Înăuntru era o răcoare plăcută și un parfum de vin de Marsala care te dădea gata.

Alți doi țărani, îmbrăcați în același fel, se iviră iute în fața noastră cu două pahare și dînd la o parte capacul unei bărdace cu vin, ne invitară să bem. Le apucarăm cu preacinstitele noastre mîini și băurăm; am băut un vin demn de ospățul cardinalilor și demn de masa lui Lucullus. Nu era vinul fabricat de Ingham, ci era un vin făcut după prescripțiile lui Noe, așa cum obișnuiesc să-l facă gospodarii de pe pămînturile marsaleze. După ce am golit paharele, țăranii ne-au poftit să facem un *bis*, dar eu am exclamat: „Mulțumim, fraților, e prea mult!" Atunci făcură semn să ne umplem gamelele și la această invitație le-am răspuns cu toată plăcerea, mai ales că nu știam ce fel de han și ce fel de masă de seară ne pregătea Providența, după marșul acela lung și greu.

După ce ne-am umplut gamelele, ne-am luat rămas bun de la cei trei oameni cu cămăși albe, care ne-au atras atenția, toți trei în cor, cu gesturi comice, să nu

---

[1] Operă bufă de Fioravanti.

[2] Operă de Rossini.

care cumva să dezvăluim vreunuia dintre tovarăşii noştri misteriosul lăcaş al răcoarei şi al nectarului acela sicilian.

La înapoiere, spre şosea, am auzit un vacarm mare de glasuri şi, printre ele, glasul înspăimîntător al lui Nino Bixio. Ce se întîmplase oare? Voluntarii, toropiţi de căldura aceea înăbuşitoare, stăteau foarte liniştiţi; tolăniţi la umbră, unii aţipiseră, unii îşi ştergeau sudoarea, iar alţii simţeau nevoia să facă orice altceva decît să se întoarcă sub razele soarelui arzător; în sfîrşit, nu era chip să-i scoţi dintr-ale lor şi să-i faci să pornească la drum, oricît îşi spărgeau plămînii căpitanii şi ceilalţi ofiţeri.

Garibaldi, care stătea nemişcat la o oarecare distanţă, nu-şi dăduse seama că ordinul lui de pornire întîmpinase rezistenţă şi că oamenii ar fi vrut să-şi prelungească popasul, aşa că nimeni nu-l chemă. Nino Bixio şi Sirtori, văzînd că rugăminţile nu erau de nici un folos, începură să ridice glasurile, iar Bixio, după obiceiul lui, îşi cabrase tocmai calul lîngă picioarele somnoroşilor şi încăpăţînaţilor, ameninţîndu-i cu toate blestemele de pe lume, cînd deodată apăru generalul, care strigă cu glasul lui tunător:

— Înainte, băieţi, n-avem vreme de pierdut!

La vorbele lui, cei O MIE săriră în picioare, toţi odată, de parcă ar fi fost unul singur, şi, refăcînd rîndurile, îşi reluară marşul istovitor şi refrenul vesel:

„Daghela, un pas înainte,
Desfătarea inimii mele",

la care se alăturară vreo patruzeci de glasuri toscane, intonînd refrenul livornez:

„Bravo, băiete, bravo,
Tralala-lala-la..."

în timp ce Bixio, blestemînd în toate dialectele Italiei, galopa să ajungă în fruntea companiei sale.

II

Văzînd că tovarăşii noştri mărşăluiau atît de greu, morţi de oboseală, i-am spus lui De Amicis:

— Nu e bine să mergem în trăsură, trebuie să le servim de exemplu.

De Amicis a fost de acord cu mine, a rîs şi am luat-o şi noi pe şosea, pe jos, ca sfîntul Francisc.

După cîteva clipe, trecu pe lîngă noi Bovi, călărind pe o iapă tînără, şi trăgînd de căpăstru o mîrţoagă înaltă şi uscată, care părea soră bună cu spectrul Foametei.

— Ei, Bandi — îmi spuse — calul ăsta e pentru tine. Încalecă-l şi ajunge-l din urmă pe general, poate are nevoie de tine.

Bietul cal avea pe spate o şa veche, fără scară, şi în loc de frîu două bucăţi de sfoară care servise pesemne multă vreme la scripetele vreunui puţ. Am încălecat cum am putut, ajutat de credinciosul meu Becarelli din Orbetello, care, făcîndu-mi vînt pentru zborul acela frumos, îmi spuse că doctorii de la ambulanţă îl chemau cu ei. Bietul om mai avea încă febră, şi mi se părea că meseria de infirmier era foarte bună pentru el, aşa că l-am trimis cu Dumnezeu şi cu doctorii, după ce i-am luat înapoi pumnalul meu frumos, pe care l-am vîrît în centură, şi raniţa cu lucrurile mele, pe care le-am legat de şa.

Apoi, după ce i-am cerut şi mi-a dat o nuia de salcie, am biciuit mîrţoaga pînă n-am mai putut; şi mîrţoaga mea începu să alerge într-un trap în care merg vacile pe care le îmboldeşte păzitorul, ca să le smulgă din toropeală.

Abia am ajuns lîngă Garibaldi, că el se şi întoarse şi-mi spuse:

— Bine, bine, ai găsit un cal?

— Da — i-am răspuns — calul din Apocalips.

Călărirăm încă o jumătate de oră aşa, în tăcere; deodată, la o cotitură a drumului, văzurăm la o anumită depărtare un grup de oameni călare ivindu-se în vîrful unei coline.

Garibaldi făcu semn să se oprească coloana şi se întoarse spre mine:

— Ordonați! i-am răspuns.

— Ia cu dumneata pe acești șase carabinieri genovezi — și mi-i arătă cu degetul — și du-te de te lămurește ce fel de oameni sînt cei ce se văd colo sus, în vîrful colinei. Eu vă aștept aici.

Mă îndepărtam împungînd cu tocurile pantofilor crupele tari ale mîrțoagei mele, cînd mă și chemă înapoi, ca să mă întrebe:

— Ai vreun binoclu?

— Nu, domnule general.

— Are cineva un binoclu să i-l dea lui Bandi?

— Eu — răspunse un omuleț simpatic, care era tocmai domnul Calvino[1], și îmi întinse un binoclu.

După ce am mers o bucată de drum, vorbind tot timpul cu cei șase genovezi, binoclul domnului Calvino îmi arătă foarte clar pe domnii aceia necunoscuți care veneau în întîmpinarea noastră și care erau vreo șapte sau opt la număr, toți călare, cu tichii pe cap și cu floretele de-a curmezișul șeii, ca beduinii.

Am grăbit pasul mîrțoagei cu bune și binefăcătoare insistențe și am agitat bereta în aer. Necunoscuții porniră caii la trap și, agitînd la rîndul lor tichiile, începură să strige.

Am priceput din zbor că ne erau prieteni și că veneau trimiși de Dumnezeu; dar dacă nu era așa? Prudența cea mai elementară mă povățuia să fiu cu ochii în patru; i-am întrebat pe carabinieri dacă aveau armele bine încărcate și le-am spus:

— Opriți-vă și fiți atenți!

Apoi, lovindu-mi încă o dată nenorocita de mîrțoagă, am luat-o înainte, cu mîna pe revolver.

Necunoscuții se opriră și ei, iar unul, care mi se păru șeful lor, coborî iute de pe cal și veni să mă întîmpine, strigînd: „Trăiască Italia! Trăiască Garibaldi!"

Era unul din baronii Sant'Anna de Alcamo, patriot înfocat și dușman de moarte al Burbonilor.

Ne-am strîns mîna și l-am poftit să-și cheme și tova-

[1] Salvatore Calvino (1820—1883), om politic italian, a contribuit la pregătirea expediției celor O MIE și a luptat efectiv în rîndurile voluntarilor.

răşii; la un semn de-al său, aceia alergară în galop în jurul meu, asurzindu-mă cu strigătele lor de: „Trăiască Cicilia! Trăiască Talia!" (Trăiască Sicilia, Trăiască Italia!)

În sfîrşit, apărură şi răsculaţii! Erau tovarăşii lui Rosolino Pilo, care auziseră din munţi bubuitul tunurilor escadrei burbonice şi care, trimiţînd iscoade spre Marsala, aflaseră despre debarcarea noastră.

I-am dus pe baron şi pe arabii lui la general, care-i primi cu multă căldură şi începu pe loc o convorbire cu ei, cu Sirtori şi Türr.

După ce Garibaldi izbuti să afle ceea ce îl interesa în mod deosebit, abătu coloana din şoseaua principală şi o împinse pe o cărare ce cobora de-a lungul unor serpentine lungi, într-o vale înverzită, în fundul căreia se ridica o colină mai mult înaltă decît lată. În vîrful acesteia se afla o construcţie care părea a fi un vechi castel în ruine.

Fiindcă generalul îmi ordonase să merg înainte cu cercetaşii mei, pe lîngă care mai adăugă pe unul din oamenii baronului Sant'Anna, am depăşit cu mult coloana, tot întrebîndu-l, curios, ba de una, ba de alta, pe noul meu tovarăş, de la care am aflat în ce fel a fost înăbuşită răscoala în toată insula, şi cum au rătăcit Pilo şi Corrao prin munţi, împreună cu cîţiva oameni de-ai lor. După ce mi-a spus toate acestea, începu la rîndul lui să mă întrebe dacă Garibaldi era chiar Garibaldi, dacă în spatele lui Garibaldi nu se ascundea cumva un rege adevărat şi dacă în spatele acelui rege nu se găsea vreo comoară.

La acestea am răspuns:

— Frate, Garibaldi e chiar Garibaldi în carne şi oase; după Garibaldi, dacă va fi nevoie, va veni şi un rege, dar despre comoara de care vorbeşti nici nu poate fi vorba, fiindcă nu există.

Arabul se tulbură şi spuse:

— Comoara e la Palermo.

— Bravo! am răspuns. Comoara aceea va fi în curînd a noastră, fii sigur de asta, şi atunci vom fi fericiţi ca nişte papi. Nu uita însă că toate comorile sînt bine apărate şi că trebuie să ducem o luptă crîncenă, dacă vrem să punem mîna pe ea.

În timp ce vorbeam despre toate astea, se ivi în fața noastră un grup de șase sau șapte călăreți, care ne salutară cu strigăte puternice de bucurie. Șeful lor era domnul Mistretta di Salemi, care, aflînd că ne îndreptam tocmai spre feuda lui, venea în întîmpinarea generalului, dorind să-i ofere tot ce ar avea nevoie el sau oamenii lui.

I-am ordonat unui genovez să conducă pe domnul Mistretta la general, împreună cu toată suita, iar eu, continuîndu-mi drumul, am ajuns la feuda lui, care era tocmai micul castel pe care îl văzusem de departe, după ce părăsisem drumul principal.

În acest timp, soarele cobora spre asfințit, într-o grămadă de nori care luau culoarea purpurii; aerul începea să se răcorească și o mireasmă plăcută se simțea în toată valea, care era verde și plină de fel de fel de plante leguminoase.

Aruncîndu-și ochii pe întinderea cîmpurilor acelora, Garibaldi exclamă plin de voioșie:

— Foarte bine, cu atîtea legume cîte sînt aici, voi putea duce războiul fără să am nevoie să mă mai gîndesc la alte alimente.

Ceea ce păru că-l mulțumește pe general nu ne consolă însă de loc pe noi, care nu mîncaserăm nimic în toată ziua aceea și voiam să mîncăm ceva, dar care să nu fie păstăi. Ne uitam unul la altul și ne întrebam pe rînd dacă generalul vorbise cu adevărat și chiar își pusese în gînd să ne condamne la hrana aceea, bună pentru niște asceți, dar nu pentru noi, după atîtea mile străbătute și după atîtea eforturi.

Dar Bovi, care tocmai sosi în momentul acela, înștiință pe comandant că a cumpărat paisprezece oi de la un păstor care avea turma la pășune prin împrejurimi; puțin mai tîrziu, cele paisprezece victime trecură behăind prin fața noastră, în drum spre locul de sacrificiu, care fu săvîrșit de către nu știu ce preoți sub zidurile bătrînului castel.

Castelul se numea Rampegallo și nu mai era decît o biată ruină, care în vremurile lui de glorie o fi fost încîntătoarea casă de oaspeți a vreunui baron în sezonul de vînătoare, sau loc de refugiu pentru zbirii lui care

torturau pe bieţii megieşi şi-i ţineau în frîu pe nenorociţii de vasali. În ziua cînd Garibaldi l-a onorat cu vizita lui, Rampegallo nu mai era decît un fel de fermă, locuită de un îngrijitor şi de cîţiva oameni, ocupaţi să cultive viţa de vie şi să stoarcă din ciorchini mustul lor gustos.

Intrînd în fermă, sau în castel, ca să-i spunem astfel, l-am găsit pe Stefano Türr întins pe un pat şi ţinînd apăsată pe gură o batistă pătată de sînge. L-am întrebat ce i se întîmplase, şi mi-a răspuns că deseori scuipa sînge, dar că nu obişnuia să dea atenţie acestui lucru. I-am pus mîna pe frunte şi am simţit că ardea ca un fier încins. Am vrut atunci să fug să chem un medic, dar el mă opri, spunîndu-mi: „Nu e timp acum nici de medic, nici de medicamente".

Viteazul om nu avea nici măcar timpul să fie bolnav; şi, într-adevăr, în dimineaţa următoare, era sănătos şi sprinten ca un cocoş.

Garibaldi, totdeauna foarte scrupulos să-şi ia măsuri de precauţie pentru apărarea taberei, instalase avanposturi de pază şi trimisese în recunoaştere cîteva echipe de cercetaşi. După ce mîncă puţină pîine şi bău cîteva sorbituri de cafea, în sala cea mare a castelului, pe ai cărei pereţi erau zugrăvite, pe un fond verde, scene de vînătoare, lui Fruscianti i se păru că sosise timpul să-i pregătească patul. Dar în afară de un pat a trebuit să-i instaleze şi un cort, fiindcă el a ţinut cu orice chip să doarmă afară, sub cerul liber, deşi cu toţii l-am prevenit că avea să cadă rouă multă şi lui, care suferea de artrită, nu-i putea face decît rău să inspire aerul umed toată noaptea. Două din păturile iezuiţilor din Marsala ni s-au părut atunci un adevărat dar ceresc pentru ca să-i facem cortul şi culcuşul; şi cît ai clipi din ochi, culcuşul lui de noapte fu gata; l-am condus în el cu toată dragostea şi l-am ajutat să se dezbrace, de parcă ar fi fost părintele nostru. Dar nu terminarăm bine treaba, cînd veni pe neaşteptate baronul Sant'Anna să ne spună că ar fi fost foarte bine ca Garibaldi să încredinţeze la doi dintre oamenii lui sarcina ca, în numele său, să înroleze oameni din cîteva sate apropiate, asigurîndu-ne că cei doi se vor întoarce foarte repede şi cu ajutoare serioase. I-am transmis generalului cele de mai sus şi el chemă pe

Sant'Anna, cerîndu-i să-i explice de-a fir-a-păr totul, apoi îmi spuse:

— Scrie de îndată în numele meu un ordin special pentru cei doi oameni ai lui Sant'Anna, ca să se ştie că oamenii pe care îi vor recruta vor fi recrutaţi pentru mine; după ce-l vei scrie, ţi-l voi semna.

M-am dus iute la Basso, care avea casèta cu actele secrete, şi primind tot ce îmi trebuia, am scris ordonanţa (îmi amintesc foarte bine) cu următoarele cuvinte: „Giuseppe Garibaldi, conducător al poporului italian, sosit în Sicilia pentru a reda nobilei insule vechea ei glorie şi libertate, dispune de..."

După ce am scris-o, am dus hîrtia generalului, care o citi şi o semnă, fără a mai spune nimic altceva. Pomenesc acest amănunt, fiindcă nu va trece mult şi va trebui să povestesc aceluia care mă citeşte în ce fel era pus la index sau înlocuit cu o formulă oarecare tot ceea ce se scria în numele său.

Îndată ce au plecat cei doi oameni care aveau sarcina să recruteze ajutoare, am instalat alte două corturi în vecinătatea imediată a cortului lui Garibaldi, după aceea am mîncat tot ce ne-a căzut în mînă, fără să mai aşteptăm împărţirea cărnii de oaie şi ciorba respectivă, care a avut loc cu puţin înainte de miezul nopţii pentru trupa înfometată.

Dis-de-dimineaţă, glasul generalului ne trezi pe toţi. Îmbrăcat pe jumătate cum eram, am alergat în cortul lui şi în timp ce un altul aprindea spirtul să-i facă o cafea, eu i-am oferit hainele să se îmbrace. Am observat că umezeala îi înţepenise întrucîtva braţele şi mîinile, aşa că am îndrăznit să-i spun:

— De ce oare voiţi să dormiţi mereu sub cerul liber, cînd aveţi alături o cameră bună şi un pat bun?

— Ei, ce vrei? răspunse. Aşa sînt făcut, şi pe bătrîni nu-i poţi schimba.

Şi aşa, primele ore ale dimineţii se scurseră fără întîmplări prea deosebite; nimeni nu ştia cînd aveam să reluăm marşul şi în ce direcţie, sau dacă prin împrejurimi se aflau trupe inamice cu care să luptăm îndîrjit. Neobservînd nici un fel de pregătire de plecare, am presupus că Garibaldi voia să rămînem cîtva timp acolo,

ca să adune ceva oameni, pe care îi promitea în număr mare La Masa şi ceilalţi întorşi din exil. Aproape de nouă, cercetaşii noştri se întoarseră în mare grabă, însoţiţi de nişte oameni călări, care veneau de la Salemi ca să-l anunţe pe Garibaldi că generalul Landi[1] o pornise în marş forţat cu o brigadă ca să-i taie drumul spre Palermo, în timp ce alte forţe manevrau pe uscat şi pe mare, cu intenţia foarte evidentă de a-l împresura.

Cu furie, şi într-o iuţeală nemaipomenită, s-a dat ordinul să strîngem corturile şi să ajungem cît mai repede la Salemi.

Generalul, după ce se sui pe cal, îi ordonă lui Bixio să-l urmeze imediat cu compania lui, cu carabinierii genovezi şi cu călăuzele, în timp ce restul oamenilor să fie adunaţi şi aşezaţi în ordine. Trebuia să batem şase mile lungi ca să ajungem la Salemi, care e aşezat în vîrful unei înălţimi foarte abrupte, şi trebuia să ajungem acolo mergînd pe poteci grele şi lăturalnice.

Calul meu, pe care-l primisem cu o zi înainte, dispăruse şi n-a fost chip să fac rost de un altul, aşa că am fost nevoit să-mi folosesc picioarele, alergînd o bună bucată de drum ca să fiu aproape de general, care părea posedat de diavol şi nu-şi mai putea găsi liniştea pînă nu se va vedea în Salemi.

Pe cîmp se zăreau grupuri mici de ţărani care lucrau pămîntul, şi nici o casă, fiind obiceiul prin locurile acelea ca ţăranii să trăiască adunaţi în tîrguri şi sate şi nu pe moşii izolate cum e obiceiul la noi. Nu ne ameninţa nici o primejdie apropiată, nici nu era de crezut ca Burbonii să poată să ne atace, în timp ce mergeam spre Salemi, pe un drum cu totul opus celui pe care se grăbeau ei să ne surprindă; totuşi Basso şi cu mine eram foarte neliniştiţi văzîndu-l pe general cum o ia razna, îndepărtîndu-se mereu de escortă, urmat doar de Sant' Anna, Nullo şi alţi şapte sau opt călăreţi.

La un moment dat, în drumul nostru istovitor, îl pierdurăm din vedere îndărătul unei pădurici; Bixio ne urma la două sau trei sute de paşi şi în spatele lui venea o

[1] Ofiţer burbon care a adoptat în lupta de la Calatafimi o atitudine defensivă constantă, atrăgîndu-şi mai tîrziu acuzaţia de trădare.

altă companie, cînd ni se întîmplă o a treia glumă proastă, pe care a ţinut să ne-o facă nebunul de pe corabie, care se aruncase de două ori în apă, după cum vă amintiţi, desigur, cu toţii.

Nu ştiu cum se fofilase în spatele lui Garibaldi, şi-l urmărea, ţopăind mereu, cu nişte ochi mari de smintit şi cu bereta în mînă. Deodată, apropiindu-se de el un ofiţer în vîrstă, îmbrăcat în uniforma statului major toscan, nebunul îl luă drept un Burbon; se apropie de el, îl privi chiorîş, scoţînd din cînd în cînd nişte strigăte, pe care toţi le credeau adresate soarelui sau lunii, nefiind nimeni în clipele acelea dispus să-şi bată capul cu prostiile care ieşeau din gura acelui smintit.

Şi acum să vă spun cine a fost, pentru că atunci nici unul din noi nu-l băgase de seamă.

Ei bine, cînd amîndoi mai aveau un pas ca să treacă peste pîrîiaş, cetăţeanul acela nevinovat îşi scoase sabia, ca să nu-l împiedice şi să poată sări mai bine peste apă; la acest gest al lui, smintitul îl apucă deodată de guler şi, scoţînd un cuţit, începu să urle cît îl ţinu gura: „Săriţi pe trădător! Pe spion! La arme! La arme!"

Scena aceasta se petrecea la cîţiva paşi de noi, adică de mine, de Basso, de Stagnetti şi de De Amicis, care, auzind ţipetele acelea ciudate, am alergat să vedem ce se întîmplase, şi ajunserăm tocmai la timp ca să-l putem smulge teafăr din ghearele nebunului pe bunul nostru Parodi di Parma, bătrîn de şaizeci de ani, unul dintre cei mai înflăcăraţi patrioţi. Dar zăpăceala nu se sfîrşi aici, deoarece toţi cei care veneau în spatele nostru, auzind ţipetele pe care le scosese nebunul cu vocea lui puternică, se temuseră că generalul căzuse în vreo cursă, din cauza escortei atît de reduse, aşa că începură s-o ia la goană cu armele la ochi, alarmînd companiile; a fost o alergătură şi o zăpăceală de nedescris.

După cum bănuieşte fiecare, povestea s-a sfîrşit în hohote de rîs, dar n-a fost om să nu-l blesteme pe smintit, pe care l-am dat apoi în primire la Salemi primarului, care l-a închis într-un „hotel" demn de nebunia lui.

Nu trecu mult de la aventura aceea comică, cînd apărură o mulţime de cetăţeni care-l aclamau de departe pe eliberator, făcîndu-i semne să se apropie şi arătîndu-i

drapelele tricolore care fîlfîiau pe turnurile înnegrite din Salemi.

Garibaldi îmboldi calul în întîmpinarea celor bineveniți și împreună cu ei urcă la trap spre oraș, unde populația îl primi într-o atmosferă de sărbătoare, cu muzică militară, în dangăt de clopote și cu nesfîrșite ovații, făcîndu-i o adevărată și solemnă demonstrație de simpatie și respect.

Era o norocoasă și plăcută schimbare de peisaj; noi alergam cu limba de un cot pe povîrniș, ca să ne ținem cît mai aproape de comandantul nostru, auzind, cu inima plină de bucurie, ecoul strigătelor acelora și vuietul manifestațiilor în cinstea lui Garibaldi.

Abia atunci ne-am dat seama că, venind în Sicilia, nu nimeriserăm pe un pămînt plin de oameni nerecunoscători și de lași.

Primii locuitori din Salemi pe care i-am întîlnit sus pe deal, și care coborau să-i vadă și armata după ce-l văzuseră pe Garibaldi, mă salutară (bărbați și femei) agitînd batistele și strigînd: „Moarte Burbonului!"

În curînd, ca să mă onoreze, o fată îmi luă rănița din mînă și-mi puse un buchet de flori; apoi apăru în fața mea un tînăr, care se oferi să mă mai ușureze de greutate, luîndu-mi el sabia. Lui însă i-am spus:

— Îți mulțumesc, frate, dar săbiile sînt ca nevestele, nu se încredințează nimănui.

Poate că sicilianul n-a înțeles, dar a rîs din toată inima, ghicindu-mă după ochi, și s-a mulțumit să meargă lîngă mine, întrebîndu-mă o mie de lucruri, la care nu răspundeam, sau răspundeam în frînturi de fraze, pentrucă urcușul acela greu îmi tăiase respirația, gîfîiam, și plămînii mi se umflau ca două foale.

Acum voi povesti cum l-am cunoscut pe Fra Pantaleo[1] și cum s-a întîmplat ca sus-numitul frate să-l cunoască

[1] E vorba de Fra Giovanni Pantaleo (1832—1879) din Castelvetrano; el se îmbrăca încă de la vîrsta de 16 ani cu veșmîntul reformaților sfîntului Francisc. Datorită ideilor lui liberale, a profitat de expediția celor O MIE ca să părăsească mănăstirea și să vină alături de Garibaldi, ca preot capelan al voluntarilor. Împreună cu Garibaldi a participat la toate celelalte acțiunii politice ale

în ziua aceea pe Giuseppe Garibaldi, pentru ca, mai tîrziu, să fie alături de noi, pe jumătate soldat şi pe jumătate călugăr, ca Fanfulla de Lodi[1].

Ajunsesem aproape în vîrful blestematului acela de deal, şi tocmai respiram pe un mic podiş unde se ridica o mănăstire, la prima vedere cam la fel ca toate celelalte mănăstiri ale Ordinului San Francesco, asemănătoare una cu alta ca nişte cuiburi de rîndunică. În faţa porţii mănăstirii se vedea o cruce de lemn pe un piedestal mare de piatră şi lîngă piedestal stătea în picioare un călugăr tînăr, vioi şi cu nişte ochi focoşi, care scăpărau.

Călugărul mă salută, iar eu mi-am continuat drumul fără să-i răspund la salut, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Dar slujitorul lui San Francesco, făcînd doi paşi înaintea mea, îmi spuse:

— Oare treizeci şi patru (eu purtam pe beretă numărul regimentului meu, adică 34) nu obişnuieşte să răspundă la salut?

— Frăţioare — i-am răspuns, oprindu-mă — mi-era capul cu totul în altă parte decît la tine. Dar, la urma urmelor, află că pe la noi călugării şi soldaţii se privesc cam pieziş.

— Bine — reluă călugărul. Aşa o fi, pentru că în provincia ta călugării sînt duşmanii patriei, dar aici, în Sicilia, slavă Domnului, nu sîntem ca ei.

— Îmi place s-o cred — i-am întors eu vorba, reluîndu-mi drumul — dar trebuie să ajung în oraş şi nu prea am vreme de discutat, chiar dacă aş vrea să respir şi eu puţin.

Călugărul se apropie de mine şi împreună ne îndreptarăm spre oraş, care nu era prea departe; mergînd astfel, îmi spuse:

— Treizeci şi patru, ai fost cam morocănos cu mine, dar eu ţin la tine, şi vom fi foarte buni prieteni. Dacă

---

acestuia; în 1863 a lepădat veşmîntul monahal şi a devenit un simplu cetăţean, căsătorindu-se. A murit fără a se împăca cu biserica.

[1] Fanfulla de Lodi — om de arme din secolul al XVI-lea, a cărui biografie şi al cărui nume nu se cunosc exact. Legenda îl descrie ca pe unul din luptătorii italieni cei mai viteji.

nu mă înşel, eşti toscan. Te simt după accentul cu care vorbeşti. Acum fă-mi un hatîr şi du-mă la general; l-am văzut trecînd mai adineauri pe aici şi să ştii că inima mea e alături de el.

— Să te conduc la general? Crezi oare că vrea să-şi spună rugăciunea şi are nevoie de diacon sau de subdiacon?

— Nu, treizeci şi patru, nu stau bine în gura ta unele vorbe. Crezi tu oare că eu nu ştiu că odată Garibaldi a avut alături de el un călugăr foarte credincios care-l urma neînfricat în lupte şi a ştiut să moară cu Cristos în inimă şi cu Italia pe buze?

Deşi vorbele călugărului aveau un ton de maestru în retorică sau de lector în filozofie, el începu totuşi să-mi placă şi-mi plăcu mai mult după ce îmi înşiră una cîte una minunile de care erau în stare călugării din Sicilia, lăudîndu-se că aparţine aceluiaşi ordin al călugărilor războinici din mănăstirea palermitană din Gancia.

— Ce crezi? continua el să spună. În mijlocul acestor oameni superstiţioşi şi orbi, crucea şi vorba unui călugăr patriot valorează de o sută de ori mai mult decît săbiile voastre. Du-mă la general, şi caută să-i pot vorbi, şi-ţi jur că în douăzeci şi patru de ore, poate chiar mai puţin, acest biet călugăr umil şi singur va preţui cît o legiune.

Vorbind aşa, ajunserăm într-o piaţă, unde se afla o casă cu turn înalt. Muzica militară cînta în faţa casei şi mulţimea bătea din palme şi striga: „Trăiască!"

— Unde e Garibaldi? am întrebat.

O sută de mîini se înălţară ca să mi-l arate sus, în vîrful turnului, pregătindu-se să scruteze văile cu binoclul lui mare.

Am aşteptat să coboare, şi cînd a coborît l-am urmat îndeaproape, cu războinicul călugăr după mine.

Înaintînd cîţiva paşi, Garibaldi îşi luă rămas bun de la lumea care-l însoţea şi intră, împreună cu Fruscianti, Montanari, Gusmaroli şi Stagnetti în palatul marchizului di Torrealta.

Călugărul părea că are mîncărime la picioare, ca un cal de curse care nu se mai putea stăpîni, dar eu l-am apucat de un braţ şi l-am băgat într-o cafenea; acolo nu-mi venea să cred că am ajuns să m-aşed şi să cer

ceva ca să-mi răcoresc gîtul. În timp ce beam, ciudatul meu prieten continua să vorbească repede, ca o moară neferecată, întrebîndu-mă o sută de mii de lucruri şi, reluînd din cînd în cînd pledoariile sale, într-un limbaj atît de inspirat şi de înflăcărat, încît mă făcea să cred că în vorbele lui reînvia însuşi Savonarola[1].

În cele din urmă, cînd mi s-a părut că e timpul să mă ridic, l-am luat de braţ şi am ieşit împreună cu el, cîntîndu-i următorul psalm:

— Ascultă, eu te conduc la general şi, dacă vrei, îi voi spune şi cîteva vorbe să te recomand, dar gîndeşte-te bine la ceea ce vrei să faci şi nu uita că într-o bună zi, dacă te prind că ai să devii un laş sau un ticălos, eu voi fi cel care-ţi va răsuci gîtul ca la cocoşi.

Călugărul îmi luă mîna şi mi-o strînse cu putere, zicîndu-mi:

— Prea puţin credinciosule, de ce te îndoieşti de aproapele tău?

Suirăm scările palatului marchizului di Torrealta şi servitorii îmi arătară apartamentul generalului.

De cum am intrat cu tovarăşul meu în anticameră, Gusmaroli începu să sufle ca un motan şi, venind lîngă mine, mă întrebă:

— Ce vrea călugărul ăsta?

— E un călugăr cumsecade — i-am răspuns eu — care vrea să stea de vorbă cu generalul şi să-i ceară voie să rămînă cu noi.

La vorbele mele, cei patru voluntari care se aflau în anticameră începură să ameninţe cu pumnii, să scrîşnească din dinţi şi să rotească ochii la stînga şi la dreapta, de parcă aş fi adus în mijlocul lor pe Radetzki[2] sau pe Metternich[3].

---

[1] Gerolamo Savonarola (1452—1498) călugăr dominican din Italia, dictator al Florenţei, a murit ars pe rug, acuzat de erezie.

[2] Iosef Viaceslav Radetzki (1766—1858), general austriac, învingător al italienilor în lupta de la Novara (1849).

[3] Klemens Lothar Wenzel von Metternich (1773—1859), diplomat şi om politic austriac, ministru de externe şi apoi cancelar al Austriei. A fost un duşman declarat al tuturor mişcărilor de eliberare naţională din imperiul habsburgic, ca şi din alte ţări, politica

Şi Montanari strigă:

— Ia te uită, ca de obicei: în casa generalului numai preoţi sau călugări!

Şi într-o clipă toţi tăbărîră pe nenorocitul de Pantaleo. Unu-l zgîria, altu-l trăgea de glugă, altul îi făcea coarne în faţă. În sfîrşit, Montanari, luîndu-l pe sus cu totul, se apropie de fereastră...

Călugărul, înspăimîntat, începu să strige; eu voiam să-l apăr, dar din cauza rîsului nu puteam face nimic; cînd iată că se deschide uşa în fundul anticamerei şi Garibaldi întrebă:

— Dar ce e gălăgia asta?

Toţi încremeniră ca statuile; numai eu, abia înăbuşindu-mi rîsul, i-am răspuns:

— Uitaţi, am adus aici un călugăr de bună-credinţă, care vrea să facă parte dintre ai noştri, şi ei mi-l sărută sfîşiindu-l cu dinţii.

— Ei, drace! vorbi cu voce aspră generalul, sfredelindu-i cu privirea pe cei patru voluntari.

Întorcîndu-se spre mine, continuă:

— Introdu-l pe călugărul dumitale!

Am intrat împreună şi m-am grăbit să spun:

— Uitaţi, domnule general, un călugăr care vrea să fie ediţia a doua a lui Ugo Bassi[1].

— Ugo Bassi!... exclamă generalul, cedînd unei emoţii neaşteptate. Dar ştiţi bine — reluă el firul vorbei, după o pauză lungă — ştiţi dumneavoastră cine a fost Ugo Bassi?...

Vorbele acestea erau adresate călugărului, şi călugărul răspunse:

— A fost un om care a ştiut să te urmeze în bătălie şi a ştiut să moară ca un viteaz neînfricat!...

— Da, e adevărat — reluă generalul — dar ai în dumneata puterea să faci la fel, dacă va fi nevoie?

Călugărul începu atunci să predice cu glas tare, de

---

sa internă caracterizîndu-se prin înăsprirea opresiunii naţionale şi sociale.

[1] Părintele Ugo Bassi (1801—1849) din ordinul preoţesc barnabit. Înflăcărat patriot şi mare admirator al lui Garibaldi. A fost arestat de austrieci în 1849 şi împuşcat.

parcă ar fi fost în amvon, şi dîndu-şi un aer de om inspirat vorbea de Samson şi Ghedeon, de Macabei, de David şi Saul, şi-i spunea pe nume lui Garibaldi:

— Giuseppe Garibaldi, nu dispreţui umila mea haină, pentru că eu îţi spun că ea valorează în realitate mai mult decît armura ta; nu dispreţui această cruce, căci vei vedea că va străluci mai înfricoşătoare printre duşmani decît iataganul tău...

Auzind începutul acestei predici, mai că-mi păru rău că îl adusesem pe acest jupîn călugăr, şi tare mă temeam ca gluma aceasta cu leul nostru de general să nu se termine cu vreun salut neplăcut pentru neprevăzătorul călugăr; aşa că, făcîndu-i semne din ochi, am căutat să-l înfrînez în vreun fel, mai tuşind, mai dînd cu sabia în pămînt, dar parcă mă adresam unor pereţi.

Din fericire, în ziua aceea, generalul era într-o dispoziţie foarte bună, aşa că nu numai că nu-şi ieşi din fire şi nu-l trimise la toţi dracii pe oratorul acesta emfatic, ci chiar îi făcu plăcere să-l lase să vorbească în toată libertatea; cu o minunată intuiţie, înţelesese din zbor cîtă bunătate şi cît curaj se ascundeau sub aparenţele bizare ale acestui lector în filozofie care preda lecţii tinerilor din Salemi.

Şi, într-adevăr, bunul Pantaleo ne-a adus un ajutor mai mult decît preţios, mai ales în prima parte a războiului, şi n-a avut egal în ridicarea poporului pe care l-a făcut să iubească cu înflăcărare cruciada împotriva tiraniei. Trebuie să vă spun că a fost un om demn de laudă, deoarece pentru binele care a ştiut să-l facă cauzei noastre nu i s-au ridicat după aceea nici biserici, nici n-a primit vreo răsplată, murind într-o sărăcie atît de cumplită, încît pe patul morţii, soţia şi sora lui nu au avut cu ce să-i cumpere măcar o portocală, ca să-i umezească buzele; ele au rămas recunoscătoare vechilor tovarăşi de arme numai pentru faptul că rămăşiţele acestui iubit soţ şi frate au putut fi închise într-un coşciug, iar fiii lui au avut o bucată de pîine.

Dar să mă întorc la povestire. Cînd ieşi din camera lui Garibaldi, călugărul nostru arătă foarte încîntat o scrisoare semnată de general, prin care-l însărcina să

meargă prin regiunile învecinate, ca să adune oameni în numele lui. Cînd a plecat, mi-a spus:

— Ai să vezi tu, treizeci şi patru, că în mai puţin de două zile, cu ajutorul Domnului, vin aici cu cinci sute de oameni gata să lupte şi să moară pentru Italia.

Prima zi a popasului nostru în Salemi ne-am pierdut-o în întregime cu pregătirea aparaturii de luptă: s-au scos două tunuri din afeturile lor vechi şi inutile, ca să le facem altele noi, adaptîndu-le nişte roţi de căruţă; am pus mînă de mînă să fabricăm lăncii; am rechiziţionat cai şi am început înrolările ţăranilor care veniseră la oraş în număr mare.

Ei se îngrămădeau în jurul nostru şi se uitau cu ochii miraţi la armele pe care le aveam şi mai ales la revolvere, ale căror mecanisme voiau să le examineze în amănunt; li se părea un lucru extraordinar ca o singură ţeavă să poată descărca şase focuri, fără să fie reîncărcată şi prorociră că vom învinge lesne cu asemenea argumente extraordinare, chiar de la prima bătălie, dîndu-l peste cap pe Barbone cu napolitanii şi cu elveţienii lui cu tot.

Văzînd curiozitatea nemaipomenită a ţăranilor, îmi aminteam de povestirile unor călători care au zugrăvit pe sălbatici înmărmuriţi şi încremeniţi în faţa cuţitelor, a puştilor şi a oglinjoarelor sau a altor mărunţişuri de sticlă, pe care le arătau acestora ca să-i ademenească, şi de care ei făceau mare haz.

La o anumită oră, pomenindu-mă în piaţa cea mai mare a oraşului, am văzut o stemă burbonică pe poarta unei case, şi am întrebat lumea care se înghesuia acolo:

— O, sicilieni... de ce mai întîrziaţi să doborîţi stema aceea ruşinoasă?

Mulţimea mă asculta în tăcere; nimeni nu voia să fie primul care să săvîrşească această acţiune revoluţionară sau să strige „bravo" celui care făcea o asemenea propunere.

Între timp, apăru în faţa mea un om bine legat şi cu un aer hotărît, despre care am aflat că era un alt frate al lui Sant'Anna.

El strigă:

— Da, da, jos cu stema aceea! şi aruncă în ea cu un băţ pe care-l avea în mînă.

Atunci am spus:

— Daţi-mi o scară!

Mi s-a dat o scară, am sprijinit-o de zid şi desprinzînd stema am lăsat-o să cadă jos pe căldarîm, exclamînd:

— Aşa să se prăbuşească pentru totdeauna şi nefasta lor tiranie!

Lumea a răspuns cu o ploaie de înjurături şi cu furie a început să strivească în picioare stema, cînd bătrînul Gusmaroli, făcîndu-şi loc printre oameni, îmi strigă:

— Briùsel, briùsel! (Arde-o! Arde-o!)

Într-o clipă se aduseră nişte surcele, cărora li s-au dat foc, şi stema, prefăcută în bucăţele, a ars. Aceasta a reprezentat decretul detronării odioasei dinastii burbonice, decret care a fost binecuvîntat de Dumnezeu, deşi ploaia care cădea din cer ameninţa să stingă flăcările noastre şi să pună decretul la îndoială.

III

Seara am luat masa în casa marchizului di Torrealta şi l-am avut oaspete pe părintele nostru Pantaleo, care-i declară lui Garibaldi că va pleca dis-de-dimineaţă.

Între o discuţie şi alta, generalul, uitîndu-se la faţa călugărului, observă urmele unei zgîrieturi; îl întrebă:

— Părinte Pantaleo, cine te-a zgîriat?

Pantaleo îl arătă pe Gusmaroli şi Gusmaroli îl ameninţă cu o privire chiorîşă, vrînd parcă să-i spună: „Mai încapi tu şi altă dată pe mîinile mele!"

— Of! ... făcu Garibaldi — lăsaţi-mi-l în pace pe acest bun călugăr care-şi va face datoria şi va spori în rîndurile noastre numărul credincioşilor cumsecade.

Şi spunînd acestea, se uită la Gusmaroli, care fusese preot şi paroh pe deasupra, pînă la patruzeci şi cinci de ani, dacă nu şi peste această vîrstă.

Gusmaroli, care se înfuria la culme cînd cineva îi amintea de viaţa lui de preot, îşi muşcă buzele şi-mi dădu

brînci puternic cu cotul, fiindcă eram lîngă el şi muream de rîs.

După asta, Garibaldi începu să vorbească despre preoţii şi călugării cumsecade, pe care-i cunoscuse în diferite perioade şi în capul listei îl menţionă pe vechiul meu prieten don Giovanni Verità da Modigliana, care, după căderea republicii romane, îl salvase din mijlocul nemţilor, punîndu-şi viaţa în primejdie, în creştetul munţilor Apenini, şi apoi îl condusese pînă la prietenii lui din Toscana.

În timp ce Garibaldi vorbea cu o adevărată recunoştinţă de generalul don Giovanni, zăpăcitul de Montanari lăsă capul pe farfurie şi gemu.

— Ce ai, Montanari? întrebă Garibaldi, întrerupîndu-se. Vrei să spui cumva că don Giovanni nu e un preot bun?

— Of! răspunse Montanari. Vream să spun că în momentul în care dai peste un preot bun, trebuie să-l omori ca să nu-i laşi vreme să devină rău.

Pantaleo, auzind această nouă erezie, nu s-a mai putut stăpîni şi a început să se înverşuneze împotriva damnatului Gusmaroli cu un potop de versete din Evanghelie şi de maxime morale.

Damnatul, care studiase, pesemne, în tinereţe, teologia şi se îndopase şi el cu tot atîtea cunoştinţe, începu să-l combată cu o furie extraordinară, încît masa noastră se preschimbă într-o tribună de discuţii teologice, pe de o parte susţinută de un doctor al bisericii şi pe de alta de un doctor al infernului.

Disputa începuse să ia o întorsătură plicticoasă pentru noi, şi periculoasă pentru Pantaleo, cînd, din fericire, generalul o curmă cu o singură vorbă, care impuse tăcere, fără să liniştească însă spiritele acelea înfierbîntate, destul de duşmănoase. Cei doi se priviră chiorîş în tot restul mesei şi se despărţiră supăraţi foc, dorind să nu se mai revadă niciodată.

În seara aceea, generalul se culcă, după obiceiul lui, o dată cu găinile, după ce aruncă o privire spre avanposturi şi după ce află ştirile aduse de cercetaşii noştri care exploraseră terenul pe o rază de cîteva mile. Ordinul pe care ni-l dădu înainte de a stinge lumina era să

fim în picioare înainte de ivirea zorilor şi gata de plecare din Salemi atunci cînd va găsi el de cuviinţă.

Am coborît aşadar să-mi pregătesc calul, deoarece avusesem noroc să fac rost de unul, gratis, bineînţeles, şi în timp ce mîngîiam bietul animal şi-i dădeam să guste, poate pentru prima oară în viaţa lui, o bucăţică de zahăr, apăru în faţa mea La Masa.

— Ce vînt bun te aduce aici? l-am întrebat.

Şi el îmi răspunse:

— Chiar după tine veneam, şi te-am găsit fără să mai urc scările. Vrei să vii cu mine?

— Să vin cu tine? Unde?

— Plec acum la Santa Ninfa. Dau o scurtă raită şi după trei sau patru zile îl voi ajunge din urmă pe Garibaldi cu o întreagă armată. Tu încă nu ştii de ce sînt în stare sicilienii, dar îi vei vedea cînd îi vei pune la încercare. Dacă i-ai fi văzut cum i-am văzut eu în patruzeci şi opt! ... Dar ştiu, din păcate o ştiu prea bine, că voi, cei de pe continent, sînteţi obişnuiţi să băgaţi în aceeaşi oală pe sicilieni şi pe napolitani, dar între ei este o diferenţă la fel de mare ca într-un lombard şi un eschimos ...

— Aşa o fi, nu te contrazic, dar de ce vrei să vin cu tine?

— Aş vrea să am cu mine pe cineva pe gustul meu. Un om care să mă ajute ...

Am înţeles imediat că pusese ochii pe mine, subsemnatul, fiindcă avea nevoie de un om de încredere să se ţină scai după el, aşa că m-am grăbit să-i spun:

— Ascultă-mă, La Masa, nu l-aş părăsi pe bătrînul nostru nici ca să devin vicarul general al papii. Du-te singur pe pămîntul tău, trezeşte-i pe adormiţi şi adu-i cu tine cu miile, dar lasă-mă pe mine în pace, pentru că eu mi-am găsit locşorul potrivit.

La Masa n-a vrut să cedeze aşa de uşor, începînd să treacă în revistă, prin faţa ochilor mei, pe *guerrillas*, legiunile, batalioanele de *picciotti*, şi să-mi promită că voi ajunge un om de seamă şi că în tovărăşia lui voi învăţa să mănînc şi fier.

Dumnezeu a fost alături de mine şi nu m-a lăsat să cedez ispitei în clipa aceea grea.

La Masa, văzîndu-mă neclintit ca o stîncă, îmi strînse mîna şi plecă liniştit, părîndu-i rău că respinsesem atît de tăios un noroc care-mi ieşise în cale cu braţele deschise.

Cîteva luni mai tîrziu, citind un număr vechi din *Daily News*, am dat de o scrisoare din Sicilia, mai precis, din Marsala, în care se spunea între altele: „Azi (13) a plecat în interiorul insulei colonelul La Masa, însoţit de locotenentul Bandi, aghiotantul lui".

Se vede că bietul La Masa ţinea mult la mine şi, oricum, îi rămîn recunoscător pentru intenţia lui bună.

A fost un om cu o inimă de aur, un viteaz, şi mult mai bun decît mulţi alţii, dacă e să vorbim drept; dar ar fi fost excepţional dacă n-ar fi avut marele păcat al vanităţii care a stîrnit în jurul lui atîta invidie şi atîta antipatie; din vanitate, de pildă, îl apucase mania să vrea să conducă jumătate din omenire şi să-l continue pe Cezar în Galia.

În dimineaţa următoare, echipaţi cu toţii, am ieşit în afara porţii oraşului, pe o cîmpie întinsă, care ducea de la Salemi la Trapani şi Calatafimi.

Garibaldi apăru în mijlocul nostru, călare, şi zăbovi cîtva timp pînă se întoarseră nişte cercetaşi trimişi afară din Salemi, să-i aducă ştirile de care avea nevoie. După ce a primit veştile, a vrut să inspecteze una cîte una companiile, ne mai spuse cîte o vorbă de încurajare, de speranţă, ne recomandă disciplină şi apoi îi trimise pe toţi la cantonamentele respective.

Întorcîndu-ne în oraş, în calea lui Garibaldi ieşi un bărbat frumos, care călărea pe un cal negru, foarte focos. În spatele acestui domn bine, care se numea cavalerul Coppola, un bărbat de mare curaj şi foarte stimat în Sicilia, veneau, doi cîte doi, trei sute de ţărani, în parte înarmaţi cu *scopettele*[1] lor şi în parte neînarmaţi sau echipaţi cu nişte bîte impresionante. Erau primii răzvrătiţi care se arătau ochilor noştri şi Dumnezeu le păstra onoarea să împartă cu noi gloria primului foc.

Oamenii aceia ni s-au părut o adevărată mană cerească, aşa că le-am făcut o primire foarte frumoasă.

[1] Scopetto, schiopetto — puşcă.

Nu erau o armată, dar în asemenea clipe şi o nuia însemna un gard de nuiele pentru noi. Şi celor care se văietau că sînt puţini, generalul le răspundea:

— Să primim ceea ce ni se dă; vor veni în număr şi mai mare cînd vor vedea cum ne pricepem să luptăm.

Cuvinte sfinte, neînchipuit de sfinte. Alţi voluntari, afară de cîteva excepţii, n-au mai apărut decît după ce au văzut de ce e în stare Garibaldi, bărbatul acela lipsit de vanitate neroadă, fără pene şi decoraţii, care mergea în cămaşă, purtînd pe cap o pălărie de fetru neagră, prea puţin deosebită de a ţăranilor şi a păzitorilor de capre.

De îndată ce fu hotărîtă înarmarea noilor noştri tovarăşi de arme, ne revenea sarcina să-i organizăm cu oarecare amabilitate şi să-i deprindem măcar cu regulile elementare şi indispensabile îndeletnicirii de soldat, în sensul indicat de Garibaldi, pe care de mai multe ori l-am auzit spunînd:

„Învăţaţi-l pe soldat să încarce şi să descarce puşca, învăţaţi-l să se întoarcă la dreapta şi la stînga şi să înainteze; dar nu-l învăţaţi niciodată, nici măcar ca simplu exerciţiu, s-o ia înapoi".

Aşadar, după ce s-au distribuit puştile noilor recruţi, s-a început instructajul noţiunilor elementare ale frumoasei arte de a omorî aproapele nostru iubit şi pentru această lecţie s-au ales cîţiva din cei O MIE, printre care s-a dovedit foarte asiduu şi abil un oarecare Marchelli.

Acum, de vreme ce l-am semnalat pe acest Marchelli, nu va displace cititorului să mă întorc în urmă cu cîţiva paşi, ca să-i povestesc în ce împrejurare a fost el alături de noi, să-i spun ce fel de om era, înainte ca îngerul lui păzitor să-l conducă la vila Spinola şi să-i promită un loc printre fericiţii argonauţi.

Într-o bună zi (trei sau patru zile înainte de plecare) mă plimbam cu prietenul meu Vecchi în apropierea porţii de fier a vilei, cînd un tînăr înalt de statură şi îmbrăcat modest ne chemă, spunînd că ar vrea negreşit să ne vorbească. Ne-am apropiat de poartă, să ascultăm ce voia de la noi şi am aflat astfel că avea o dorinţă aprigă de a veni cu noi în Sicilia, implorîndu-ne să-l avem şi pe el „în vedere".

— Şi cine ţi-a spus dumitale — l-am întrebat eu — că aici se înrolează soldaţi pentru Sicilia?

— Cine mi-a spus? Toată Genova ştie.

— Te-au înşelat, dragul meu, au vrut pur şi simplu să facă o glumă cu dumneata...

— Au vrut să-şi rîdă de mine?! Să n-o mai spuneţi nici în glumă, Garibaldi e în vila aceasta şi va pleca peste cîteva zile, aşa că oricine vrea să se înroleze trebuie să se adreseze dumneavoastră...

Acest fel de a vorbi mă puse pe gînduri, mai ales că Vecchi se uita fix la necunoscutul acela şi încreţea din nas, vrînd parcă să spună: „Mască, te cunosc!"

De aceea i-am tăiat scurt vorba, l-am salutat şi m-am îndepărtat de poartă, reluîndu-mi plimbarea cu Vecchi, care mi-a spus:

— Îmi amintesc că l-am mai văzut undeva pe acest om; nu e o figură nouă pentru mine. Nu vorbeşte în dialect genovez, totuşi parcă în Genova l-am mai văzut o dată... îmi pun capul c-aşa este.

— Vrei să ştii adevărul? i-am spus la rîndul meu. Pun rămăşag că e o iscoadă a poliţiei, sau vreun prieten de-al procurorului, care vine aici să ne tragă de limbă.

— Se poate — reluă Vecchi — şi dacă e aşa, să-l ia dracu'!

Am continuat să ne plimbăm şi n-am mai vorbit despre el şi nici despre strămoşii lui.

Cam după vreo două ore, întîmplarea a făcut ca să trec din nou spre poartă. Necunoscutul era tot acolo şi iar începu să se roage cu desperare... Din nou l-am trimis liniştit la plimbare, şi m-am dus în casă să iau masa. Deodată Vecchi bătu din palme vesel, cu aceeaşi bucurie parcă pe care a avut-o Arhimede cînd şi-a descoperit principiul, şi-mi spuse:

— Ia ghiceşte cine e omul de la poartă, care stătea mai adineauri acolo cu botul vîrît prin grilaj şi care voia să-l înrolăm pentru Sicilia! Caut, caut, şi iată că am găsit... n-ai să ghiceşti pentru nimic în lume: e un scamator şi acum cîtva timp l-am văzut jucînd biliard fără tac, numai suflînd...

— E posibil?

— Sigur.

— La urma urmelor — i-am spus — ce e rău dacă nenorocitul acela cîştigă şi el o pîine desfătîndu-i pe alţii?

— Nu-i nici un rău — răspunse Vecchi — dar e într-adevăr curios să vezi un scamator care rîvneşte la gloria de a se transforma în argonaut.

În dimineaţa următoare treceam prin faţa aceleiaşi porţi de fier, cînd uite-l pe acelaşi om, cu aceeaşi rugăminte. De data asta necunoscutul îmi făcu milă şi nelăsîndu-mă inima să-l mai văd mult timp privind printre vergelele de fier ale grilajului, ca un cerşetor, l-am chemat înăuntru şi l-am întrebat:

— Ei bine, dumneata vrei să mergi în Sicilia cu Garibaldi... Ce anume speri să cîştigi în călătoria asta?

— Nimic, domnule locotenent... Ceea ce speră să cîştige fiecare.

— Şi dacă te omoară?

— Atunci o să termin cu chinurile...

— Ai să joci biliard suflînd! l-am întrerupt eu, într-un hohot de rîs.

Bietul Marchelli se făcu roşu ca o pătlăgică şi exclamă:

— Cum? Ştiţi şi dumneavoastră?...

— Să nu-ţi pară rău, prietene, deoarece ieri te-am bănuit de ceva mult mai rău, te-am crezut un spion.

Pe scurt, după ce am lămurit afacerea asta, am vrut să-i dau o satisfacţie scamatorului şi după ce l-am asigurat că-l voi lua cu noi, i-am spus:

— Vino aici în fiecare zi la ora asta; şi în ziua în care va trebui să plecăm, te voi ajuta să pătrunzi aici, de unde nu vei mai ieşi decît ca să te îmbarci pe vas.

Şi aşa a fost: faimosul jucător de biliard fără tac deveni în felul acesta unul din cei O MIE din Marsala.

Să ne întoarcem acum la Salemi. Aflîndu-mă în mijlocul beduinilor, am băgat de seamă că aceştia priveau cu ochi curioşi şi lacomi revolverul care strălucea la şoldul meu, fără să stea în teacă, fiindcă, rupîndu-se, o dădusem unui cizmar să mi-o coasă. Cînd a venit clipa repausului, se adunară degrabă în jurul meu, curioşi peste măsură să vadă, de aproape, cum funcţionează ma-

şina aceea miraculoasă. Dorind să mă bucur puţin de uimirea lor, ca Leonardo da Vinci (iertaţi-mi comparaţia), care se bucura contemplînd gurile căscate şi ochii scoşi de uimire ai ţăranilor înmărmuriţi în faţa păsărilor de lemn şi a balaurilor de sîrmă care zburau, am luat revolverul şi m-am apucat să-l descriu, cu tonul pe care-l folosesc şarlatanii cînd vor să explice cum au descoperit America. Ascultătorii mei erau în culmea încîntării, iar unul dintre ei, un băieţandru rumen la faţă, cu ochii zgîiţi şi cu dinţii de păreau nişte boabe de fasole, bătea din mîini şi striga în limba lui: „Frumos lucru! Frumos!"

Îmi plăcu băieţaşul şi mă gîndii: „Pe flăcăul ăsta am să-l cresc cu toată grija şi am să fac din el un scutier de mîna întîi". Şi-l întrebai:

— Cum te numeşti?

— Nino Marchese.

— De unde eşti?

— Din Castelvetrano.

— Cîţi ani ai?

— Şaptesprezece, excelenţă.

— Să nu-mi mai spui niciodată excelenţă, pentru că la noi excelenţă sînt numai măgării. Spune-mi mai degrabă dacă vrei să rămîi cu mine, căci eu voi ţine la tine şi dacă vei fi credincios şi curajos îţi voi da un revolver ca ăsta, sau chiar unul mai frumos.

Nino Marchese sări în sus de două-trei ori de bucurie. L-am luat cu mine în casa Torrealta, i-am schimbat bereta cu calota de bumbac negru cu o beretă roşie, turcească. L-am îmbrăcat cu o cămaşă roşie şi i-am prins pumnalul meu la centură, spunîndu-i:

— Vei mînca şi vei bea aici; fii mereu cu ochii pe calul meu şi nu te depărta, fiindcă s-ar putea să am nevoie de tine dintr-o clipă într-alta.

Nino voi să-mi sărute mîna, dar eu i-am dat în glumă o palmă zdravănă şi l-am făcut să înţeleagă că pe viitor, dacă va mai proceda astfel, va primi din partea superiorilor lui o dovadă asemănătoare de lipsă de civilizaţie.

Şi astfel, instruindu-l în cîteva cuvinte pentru slujbă, am plecat în altă parte, bucuros şi mulţumit că am dat peste un suflet credincios şi recunoscător, care m-ar fi

urmat cu ochii închiși pînă și în gura iadului. Peste cîteva pagini însă cititorii mei vor vedea cum m-am înșelat.

Cînd am ieșit din casă, am văzut pe șosea o mulțime de oameni care se îndreptau spre un imens palat vechi; îl numesc astfel fiindcă am clară imprimată ideea că era o clădire de o oarecare proporție, dar nu-mi amintesc bine dacă era chiar palatul municipal unde intrasem cu o dimineață înainte, ca să-l aștept pe Garibaldi, care scruta toată regiunea din turnul lui înalt.

În palatul acela, oricum ar fi fost el, am văzut o sală mare, și în sală intrînd o mulțime de oameni: preoți, călugări, gentilomi (cum se numesc acolo proprietarii de pămînt), în sfîrșit, toată elita locuitorilor din Salemi, deoarece generalul invitase la sfat pe toți cei care disprețuiau pe față tirania burbonică și care vedeau cu ochi buni drapelul adus de la Genova.

Marele comandant stătea drept în fundul sălii, lîngă el Francesco Crispi și toți oamenii de nădejde din expediție: Sirtori, Stocco, Carini, Calvino, Calona, Bianchi și alții, ale căror nume nu e nevoie să le mai amintesc. De cum se umplu sala, el începu să povestească cum și de ce venise în Sicilia și declară răsturnată dinastia Burbonilor, amintind trecutele și prezentele nenorociri ale insulei, îmbiind poporul să-l urmeze în războiul acela sfînt împotriva asupritorilor.

Nu-mi amintesc în întregime ceea ce a spus Garibaldi, nici nu vreau să pun în gura lui vorbe care nu i-au aparținut, spun totuși că în momentul acela solemn el a fost plin de elocință, cît putuse să fie la vremea lui Giovanni da Procida sau oricare alt revoluționar care ar fi putut să urască pe tirani, ba chiar să fi fost îndrăgostit și de moarte, dacă ea slujea o cauză dreaptă. În timp ce le vorbea, un freamăt de nerăbdare răspundea vorbelor sale, făcînd să pătrundă în mulțimea înghesuită afară ura nobilă pe care înfățișarea eroului, lacrimile care-i străluceau în ochi și focul cuvintelor sale o aprindeau în fiecare inimă. Înainte de a încheia discursul său în fața auditoriului, strigă cu brațele ridicate: „Haideți, italieni, cine are o armă, să o ascută îndată, cine nu are o armă,

să pună mîna pe o piatră sau pe o bîtă şi să mă urmeze, pentru că a sunat clopotul de vecernie". În clipa aceea toate braţele se ridicară, toate gurile scoaseră un strigăt ce venea drept din inimă, şi strigătul acela, repetat de mii şi mii de italieni care se îmbulzeau pe străzile şi în pieţele apropiate, vestea tuturor că războiul sfînt începea.

În timpul acesta ploua de rupea pămîntul; dar micul orăşel, în ciuda ploii, mişuna de lume, şi numeroase brigăzi veneau la noi să ne ceară arme. S-au împărţit toate armele pe care le aveam şi, cînd se terminară, Garibaldi ordonă ca mai mulţi voluntari din compania noastră să dea sicilienilor puştile şi să ia ei sulițele. Fiind convins că puşca nu era altceva decît mînerul baionetei, nu i se părea o prea mare pagubă pentru bunul mers al lucrurilor să dea puşti oamenilor al căror curaj nu-l cunoştea şi să-i lase pe vînătorii lui cu nişte beţe înarmate cu un cui bine ascuţit. Şi nici în această privinţă nu s-a înşelat, iar voluntarii îi dădură dreptate ei înşişi, cedînd bucuroşi noilor tovarăşi puştile lor şi luînd ei sulițele acelea grosolane, a căror fabricaţie o supraveghease bunul meu prieten, viitorul colonel Giacomo Griziotti.

Era ora mesei şi mă îndreptam spre casă, cînd cel mai mic dintre fraţii Sant' Anna mă întrebă dacă voiam să-l anunţ generalului.

— Bucuros — i-am răspuns — vino cu mine şi te anunţ imediat.

— Ştii? continuă să spună baronul. Napolitanii vin înspre noi.

— De la Trapani, poate?

— Nu, de la Palermo, şi vin în număr mare. Cred că Garibaldi va lua calea munţilor...

— Eu cred exact pe dos — i-am spus eu — Garibaldi se va duce direct spre ei să-i întîmpine, chiar de-ar fi trei contra unu.

Baronul clătină neîncrezător din cap şi suirăm împreună. L-am anunţat pe baron, care fu primit imediat, iar eu m-am întors în anticameră. După vreo douăzeci de minute, generalul mă chemă.

— Spune-i colonelului Sirtori să vină imediat la mine.

Am alergat să-l chem pe Sirtori. Vorbiră cîtva timp

împreună, apoi Sirtori ieşi. În timpul acela, valetul marchizului di Torrealta veni să ne spună că masa era gata. M-am dus să-l anunţ pe general, care tocmai se uita pe o hartă mare, geografică, şi acesta, bătîndu-mă prietenește cu mîna pe umăr, ieşi din cameră fără nici o vorbă.

În ziua aceea, nefiind cu noi la masă părintele Pantaleo, nu se mai discută despre teologie, nici despre călugări, ci se vorbi într-o atmosferă veselă ba de una, ba de alta, de parcă duşmanul ar fi fost la o depărtare de o mie de mile, iar noi, cazaţi undeva, liniştiţi şi singuri, în bunul şi dumnezeiescul oraş Salemi.

Aş fi dat bucuros cele nouă sau zece lire pe care le aveam în buzunar, să pot afla ce planuri îl frămîntă pe general pentru ziua următoare, dar nu era chip să prind vreun fir, deoarece însuşi Fruscianti, Gusmaroli şi Montanari ştiau tot atît cît ştiam şi eu, nici o boabă mai mult.

Cînd sosi ora de culcare, adică după ce sună „De profundis", care anunţă prima oră din noapte, generalul mă întrebă unde dormisem noaptea trecută.

— În mănăstirea iezuiţilor — i-am răspuns eu — dar n-am închis un ochi, pentru că arabii şi lombarzii au făcut un vacarm infernal.

— Ei bine, în noaptea asta vei dormi aici, la mine, căci s-ar putea să am nevoie de tine în orice clipă.

Urîndu-i noapte bună, m-am instalat într-o odăiţă, avînd alături pe Nino Marchese şi, împărţind saltelele cu tovarăşii mei de totdeauna, m-am întins pe podeaua din anticamera generalului; şi toţi am adormit, frămîntaţi de un singur gînd şi de aceeaşi întrebare: unde vom merge mîine?

IV

În dimineaţa zilei de 15 mai, cinci zile după sosirea noastră în Sicilia, Garibaldi se trezi mai devreme ca de obicei; nu erau încă ceasurile trei cînd răsună vocea lui puternică.

Fruscianti, care era în picioare şi se pregătea să-i servească cafeaua, îmi spuse:

— Intră tu, şi voi veni şi eu într-un minut.

Am intrat în cameră şi i-am urat generalului bună dimineaţa.

— Vrei să-mi dai o ceaşcă de cafea? întrebă generalul.

— Va fi gata într-o clipă, domnule general! Fruscianti tocmai vi-o pregăteşte.

— Plouă?

— Cred că a plouat puţin acum cîteva ceasuri — am răspuns, privind pe fereastră — dar văd că acum cerul e complet senin.

— Semn bun! exclamă Garibaldi, coborînd din pat.

I-am dat o cămaşă curată, i-am adus hainele şi am plecat după cafea. Dar în loc să găsesc cafeaua gata, l-am găsit pe Fruscianti care înjura ca un turc (sau mai degrabă ca un toscan), fiindcă maşina cea mică se stricase şi trebuise să înceapă operaţia de la început.

Generalul, care în viaţa de familie era un om minunat, răbdător şi discret ca nimeni altul, nu se tulbură din cauza întîrzierii băuturii preferate, ci, după ce îşi puse pantalonii, începu să facă cîţiva paşi în sus şi în jos prin cameră; mi-am dat seama de acest lucru după zgomotul paşilor lui grei şi după sunetul pintenilor.

Cînd binecuvîntata cafea a fost gata, Fruscianti şi cu mine i-am dus-o împreună. A băut-o cu sorbituri rare, şi în acest timp îi spuse lui Fruscianti:

— Du-te şi anunţă-l pe Sirtori să pregătească plecarea; şi roagă pe cineva să mi-l trimită pe Türr.

Apoi i-a mai dat alt ordin, de care nu-mi amintesc.

Fruscianti, Gusmaroli, Montanari şi Stagnetti au ieşit cu toţii şi eu am rămas singur.

Deodată l-am auzit pe Garibaldi cîntînd. Cînta cu glas răsunător şi cu mult sentiment aria finală a baritonului din opera Gemma din Vergy[1], aria care se termină astfel:

„Chipul acela suav
îmi linişteşte sufletul, şi-mi pare
că văd strălucind senin
timpul ce va veni..."

[1] Operă scrisă de Gaetano Donizzetti.

În momentul acela, un voluntar îmi aduse sabia generalului pe care o curățase și o lustruise ca pe o oglindă, și am intrat cu ea în camera lui, spunînd:

— Veşti bune, aşa-i, domnule general?

— Ei, ce vrei! răspunse Garibaldi, cu chipul senin — cînd treburile patriei merg bine, trebuie să fim și noi bine dispuși!

„Drace! îmi spusei. Omul ăsta are darul profeției, sau este peste măsură de norocos."

Și eram gata să-l întreb ce veşti miraculoase a primit în vis, sau dacă le avea în buzunar din seara din ajun, dar m-am stăpînit, și bine am făcut. Omul acela, care era un adevărat Dumnezeu pentru toți cei din jurul lui, devenea un demon cînd se întîmpla ca cineva să vorbească mai mult decît se cuvenea sau dacă era prea curios.

Îmi amintesc că într-o zi sosi la vila Spinola un individ ca să discute cu el. Era cu puțin înainte de orele douăzeci și patru, și Garibaldi stătea la fereastră, cufundat adînc, după cîte se pare, în gînduri.

L-am introdus pe vizitator: era un om de nimic, cu mîncărime la limbă și trufaș ca un păun; îndată ce-l văzu pe general, începu să se dezlănțuie cu un torent de vorbe atît de nepotrivite și de plictisitoare, de ar fi scos din răbdări și pe un sfînt. Necugetatul acela vorbăreț avu îndrăzneala să-i spună:

— Care sînt planurile dumneavoastră? Veți binevoi să mi le arătați înainte să mă hotărăsc să plec cu voi? Mîine, dacă vreți, mă voi întoarce, și dacă voi vedea că planurile voastre sînt bine ticluite, voi fi omul vostru.

Garibaldi își încrucișă brațele pe piept și începu să-l fixeze cu atenție pe flecar, fără să-i spună nici un cuvînt, și cînd acesta plecă, nici nu-i răspunse la salut decît cu un semn al capului. Cînd vizitatorul nedorit fu afară, bătrînul general se întoarse înspre mine, mă privi liniștit cîteva minute, apoi spuse:

— Ce părere ai? Ai auzit ce limbut e omul ăsta? Pun rămășag că trebuie să fie un mare ticălos.

Ei bine, în timp ce mă gîndeam ce motive puteau stîrni atîta veselie în sufletul comandantului nostru, un sunet de goarnă răsună departe, în aerul liniștit al dimineții:

la început au fost cîteva acorduri simple, dar apoi a fost un semnal de deşteptare atît de bine compus, de delicat şi de vesel, încît se armoniza minunat cu liniştea şi cu pacea romantică a momentului acela.

Garibaldi se opri ca fermecat; cînd trompeta tăcu, exclamă:

— Ce minunată deşteptare! Nu ţi s-a părut şi dumitale că simţi aşa ceva, nedefinit?... Ceva melancolic şi plăcut, care nu se poate explica? Îmi amintesc că am auzit semnalul acesta de deşteptare altădată, în dimineaţa zilei în care am cîştigat bătălia de la Como... Aleargă şi cheamă-l la mine pe trompetistul acela...

Am ieşit în fugă, însoţit de Nino Marchese, care mă conduse pe întuneric, prin nişte cărări abrupte, foarte primejdioase din cauza pietrelor, rămase ude după ploaia din timpul nopţii. Descoperind cazarma unde locuiau soldaţii lui Bixio, l-am găsit şi pe trompetistul căutat (un tînăr frumos din Bergamo, apoi ofiţer din armată), pe care l-am luat cu mine.

Garibaldi se aşezase între timp la măsuţă şi aşternuse pe hîrtie cîteva însemnări.

Cînd văzu pe cel care sunase trompeta, îl întrebă:

— Dumneata ai sunat deşteptarea?

— Da, eu, fiindcă sînt singurul trompetist.

Într-adevăr, aveam un singur trompetist printre toţi oamenii noştri, şi atît.

— Şi cine te-a învăţat semnalul acesta?

— L-am învăţat anul trecut, la Vînătorii de Munte.

— Aşadar, l-ai sunat şi în dimineaţa zilei cînd ne-am bătut la Como?...

— Da, să trăiţi!

— Bravo! Ia această monedă şi sună totdeauna acest semnal. Ai înţeles?.. Să nu uiţi...

După ce a ieşit trompetistul, am rămas singuri. Garibaldi luă cîteva foi de hîrtie pline cu însemnări de pe măsuţă şi îmi spuse:

— Ia loc şi scrie!

Am luat în mînă pana şi aşteptam să-mi dicteze. Dar el mă preveni că nu îmi va spune decît ideea pe care urma să o dezvolt eu; deci să fiu atent şi să nu scriu încă.

Trebuia să dăm o formă desăvîrşită unor decrete. Primul trebuia să aducă la cunoştinţă poporului sicilian că Giuseppe Garibaldi devenise comandant suprem, al doilea instituia garda naţională, al treilea declara abolite cîteva ordine religioase mai prăpădite sau înstărite, începînd cu acela al Prietenilor lui Cristos.

Cînd am înţeles bine ceea ce trebuia să fac, m-am apucat de lucru, în timp ce Garibaldi parcurgea camera în lung şi în lat.

Am început atunci să scriu primul decret, punîndu-i în frunte preambulul inventat de mine în tabăra de lîngă Rampegallo, care suna: „Giuseppe Garibaldi, general al poporului italian etc., etc.", aşa cum ştiţi şi dumneavoastră, cititorii mei. De cum am terminat redactarea acestui decret, am atras atenţia lui Garibaldi, care îmi spuse:

— Citeşte!

Am citit. După ce am terminat, s-a apropiat de mine şi m-a corectat.

— Şterge primele trei rînduri, care nu merg bine.

L-am privit mirat, neaşteptîndu-mă ca cele trei rînduri, foarte nevinovate, să nu-i placă.

— Scrie aşa cum îţi spun eu — reluă generalul: „Italia şi Victor Emanuel"; apoi continuă, şi va fi bine aşa.

Am recopiat decretul, corectîndu-l aşa cum a dorit-o el, şi am scris în continuare pe celelalte trei.

De-abia am terminat această treabă, cînd intrară în cameră Sirtori şi Türr.

Generalul luă cele trei decrete şi le întinse şefului său de stat-major. Apoi mi se adresă mie:

— Spune, te rog, să mi se pună şaua pe cal şi dă ordin ca totul să fie gata în zece minute.

Am ieşit şi mi-am făcut datoria; apoi, scoţînd din grajd calul meu cel nou, l-am încălecat şi, cu băieţandrul meu sicilian, am aşteptat, pregătiţi, să coboare generalul.

La ora unu, unu şi ceva, cînd cei O MIE stăteau înşiruiţi în afara localităţii Salemi, apăru generalul şi ordonă să se sune: „Înainte!"

Era o dimineaţă limpede şi răcoroasă de primăvară; înmiresmatele plante din sud, încă ude de picăturile ploii

ce căzuseră de curînd, parfumau aerul cu o adiere plăcută. Drumul cobora într-o pantă abruptă către o vale largă, înverzită şi plină de flori, închisă în zare de un munte foarte înalt, de culoare întunecată, alternînd din cînd în cînd cu munţi mai mici care îşi arătau povîrnişurile.

Înaintam încet şi cu prudenţă, aşa cum se întîmplă cînd eşti în preajma inamicului, ţinînd seamă de toate regulile războiului, cu generalul în avangardă, ca unul care în asemenea cazuri nu avea încredere decît în propriii lui ochi. Călărea un căluţ negru şi plin de foc, urmat de cavaleria lui improvizată şi puţin numeroasă, formată din obişnuiţii lui ofiţeri, din Nullo, Missori şi alţi şapte sau opt sicilieni. Veneau apoi la intervale scurte companiile, împărţite în două batalioane comandate de Bixio şi de Carini, şi cele două tunuri montate, cum am spus, pe afeturile întocmite cu cele mai bune piese care se puteau găsi la Salemi. În flancurile micii coloane, peste cîmpuri, mergeau plutoanele siciliene ale lui Coppola şi Sant'Anna; carabinierii genovezi închideau expediţia. Toată mulţimea aceasta se ridica de-abia la o mie cinci sute, intrînd în numărul acestora cîţiva băieţandri şi destui magistraţi şi bătrîni, veniţi de la Genova împreună cu expediţia. Erau arme şi uniforme de toate felurile; lancea lîngă carabină şi sabia ruginită, mantia neagră şi şuba de ţară în mijlocul cămăşilor roşii şi ale diferitelor uniforme ale armatei regulate. Lumea ne privea înmărmurită şi rar de tot se întîmpla ca vreun glas să ne salute cu un „trăiască," salut care nu găsea nici un ecou la ceilalţi, sau unul foarte slab.

Garibaldi avea un chip senin, dar nu prea avea chef să vorbească, se cunoştea de la o poştă că preqătea în gînd o lovitură îndrăzneaţă, şi se ruga, cu încredere în norocul lui şi în firea sa curajoasă, dorindu-şi să învingă cu acelaşi succes de totdeauna în această primă acţiune armată care inaugura războiul acela, şi să-şi poată păstra astfel faima cîştigată.

După şase mile de drum, străbătute anevoie, văzurăm apărînd printre copaci căsuţele albe ale micului tîrg Vita, grupate într-o poziţie pitorească pe povîrnişul unui deluşor.

Garibaldi opri coloana şi-l trimise pe Nullo, împreună cu trei sicilieni, să cerceteze satul, dînd ordin să fie urmaţi la o mică distanţă de o jumătate de companie. În timp ce Nullo cerceta satul, baronul Sant'Anna, care înaintase cu plutonul lui pe flancul drept al coloanei, aduse în faţa generalului cîţiva ţărani de la care află că un corp de armată napolitan sosise cu o seară înainte în oraşul vecin Calatafimi, dar nu ştiură să spună cît de numeroşi erau duşmanii.

Cînd ţăranii goliră sacul cu veşti, generalul dădu cîteva ordine lui Sirtori şi lui Türr; apoi, aflînd de la Nullo, întors din recunoaştere, că satul era liber, se îndreptă într-acolo, urmat de noi toţi.

Satul Vita ne făcu o primire destul de indiferentă; oamenii pe care îi întîlneam erau foarte rari şi nu se ocupau de noi nici atît cît s-ar fi ocupat de un grup de călători în trecere spre un tîrg apropiat.

Ajunşi la ultimele case ale satului, Garibaldi opri din nou coloana şi înaintă singur, însoţit de cei cîţiva care eram călări; carabinierii genovezi şi călăuzele ne urmau cu multă prudenţă. Am mers la trap o bună bucată de drum, adică pînă la punctul unde drumul prins între coline se lărgeşte pe o înălţime care domină valea în vecinătatea oraşului Calatafimi, loc foarte potrivit pentru descoperirea duşmanului, dacă cumva ar fi înaintat, şi bun ca să vedem din ce punct am fi putut să-l atacăm, dacă ar fi avut intenţia să cîştige timp spre paguba noastră şi să se menţină în defensivă pînă ce ar fi primit întăriri pe uscat sau pe mare. Garibaldi ne lăsă acolo în mijlocul drumului, spunîndu-ne să-l aşteptăm, fiindcă se va întoarce repede. Urmat de Missori şi de cei opt sau zece sicilieni care-l însoţeau de obicei, şi de Lasso care-i ducea ocheanul lui cel mare, o apucă la dreapta, căţărîndu-se pe o ridicătură acoperită de cactuşi şi de măslini.

De pe înălţimea aceea descoperi în întregime valea îngustă care trebuia să fie cîmpul nostru de bătălie, închisă, ca o scoică, de o coroană de dealuri, printre care se înalţa muntele tăiat în formă de con; pe vîrful lui se ridică în chip de turn oraşul Calatafimi, cu vechea lui cetate.

Garibaldi cercetă îndelung valea aceea şi înălţimile din jur, fără să descopere vreo urmă a duşmanului care îşi fixase avangărzile în locuri acoperite şi observa cu atenţie deosebită mişcările noastre, mîngîindu-se la ideea că ne va putea lua prin surprindere. Coborînd ocheanul, generalul puse sicilienilor cîteva întrebări în legătură cu locurile acelea şi cu distanţele; după aceea ne trimise printr-un sol ordinul să împingem înainte, înspre stînga, cîteva grupuri de oameni îndrăzneţi şi să i-l trimitem pe colonelul Türr.

În timp ce Garibaldi dădea acestuia ultimele sale ordine în privinţa felului în care trebuia să-i desfăşoare pe cei O MIE în semicerc pe una din laturile văii, noi am înşirat vitezele noastre santinele în poziţie de luptă, şi am început să discutăm ba de una, ba de alta, instalaţi bine în şeile largi ale cailor, care ni se păreau atunci adevărate fotolii. Am vorbit timp de cîteva minute despre lupta apropiată şi despre numărul probabil al soldaţilor regelui, precum şi de planul lui Garibaldi de a presa şi a da lovituri duşmanului cu orice preţ şi cu orice risc, pentru a nu ne discredita pe el şi pe noi în faţa sicilienilor care, ştiindu-ne în munţi, ar fi putut crede că am fugit din faţa duşmanului.

Stăteam aşa de o jumătate de oră, cînd apăru pe neaşteptate Nino Bixio pe un cal alb, mare şi nărăvaş, întocmai ca acela turc, pe care l-a călărit condotierul Giovanni delle Bande Nere la trecerea rîului Adda.

— Ce aşteptaţi? ne întrebă Bixio, oprind cu greutate calul nărăvaş. Unde e generalul?

— Generalul e acolo sus — i-am răspuns eu, arătîndu-i ridicătura muntoasă dinspre dreapta.

Bixio încercă să îndrepte animalul în direcţia arătată, unde se afla generalul, dar acesta, simţind printre caii noştri o iapă, începu să se zbată şi să necheze într-aşa un hal, încît părea mai mult o fiară sălbatică decît un cal. Bixio se luptă cu calul ca un nebun: calul voia să scape din frîul călăreţului, sau să-l azvîrle din şa, învîrtindu-se în cerc ca un vîrtej şi sărind ca un berbec, iar călăreţul, cu sabia scoasă, se încăpăţîna să-l strunească desperat. În sfîrşit, calul, simţind că nu avea în şa un simplu om de paie şi văzînd că toate eforturile de a-l azvîrli jos

erau zadarnice, o porni în galop pe același drum spre Vita, unde oamenii reușiră să-l oprească și să-l aducă la normal. În timp ce armăsarul lui Bixio alerga ca ieșit din minți, începură și caii noștri să necheze și să sară în două picioare, ca niște țapi; și Montanari, care călărea, se pare, calul cel mai năbădăios și care era, pe deasupra, și cel mai nepriceput dintre călăreți, pierzîndu-și la un moment dat echilibrul, se trezi zvîrlit jos din șa, într-un nor de praf.

Bietul om se ridică apoi în picioare și arăta în așa hal, încît semăna cu un pește dat prin pesmet înainte să fie fript. Încălecînd din nou, ne rugă să-i dăm ceva de băut. Montanari nu era omul căruia să-i dai să bea apă, dar noi nu aveam să-i dăm nici măcar apă, fiindcă gamelele noastre erau tot atît de uscate ca și ale evreilor în deșert, înainte ca Moise să spargă stîncile, ca să le facă să plîngă cu lacrimi.

Iar Montanari, mai necredincios decît sfîntul Toma, ne spuse:

— Gamelele sînt goale, lacomilor, dar nu-mi puteți scoate din cap ideea că unul din voi n-ar mai avea prin buzunare ceva rezerve. Am văzut într-una din valizele generalului două sticle cu coniac, care i-au fost oferite la Genova, și Bandi sau Stagnetti trebuie să le fi destupat azi-noapte, ca să-și facă o provizie...

Apoi, ochind sacul meu de piele, care era într-adevăr foarte umflat, strigă:

— Bandi, scoate coniacul, că de nu îți smulg mustățile!

— Vino, vino! am răspuns. Am aici tocmai coniacul care-ți trebuie ție, bătrîne demagog; ți l-am păstrat în mod special.

Și deschizînd sacul și scoțînd afară copiile boțite ale celor trei decrete, scrise cîteva ceasuri înainte, am citit cu glas tare: „Italia și Victor Emanuel..."

— Oho! Și cine te-a pus să scrii erezia asta? întrebă Montanari, strîngînd pumnul.

— Crezi că am inventat-o eu? am răspuns. Cuvintele astea mi le-a dictat generalul, ținînd să le pună în locul altora scrise de mine.

N-aș vrea să risc repetînd teribila înjurătură modeneză

pe care a rostit-o Montanari la adresa cerului; dar voi repeta fidel cuvintele care au urmat după înjurătură, și acestea au fost următoarele:

— ... Am fugit în Elveția, am fugit în Franța, în Spania, în Belgia și pînă și la greci, ca să nu mai aud de casa de Savoia; și acum iată că tocmai aici, în Sicilia, am parte să aud de ea din nou, și din gura cui? ... din gura lui Garibaldi. Adineauri am căzut de pe cal, acum aud numele lui Victor Emanuel; îmi mai trebuie a treia nenorocire, și fac prinsoare că va veni degrabă ... Azi primul glonț e al meu.

Nefericitul a fost totuși profet, căci n-au trecut nici două ceasuri și vorbele lui s-au și împlinit.

Cel care citește aceste pagini să deschidă bine ochii și să se pregătească să audă că unul din cei O MIE și-a părăsit comandantul și tovarășii ca să-i vîndă, și pe unul și pe ceilalți, generalilor regelui burbon. Tocmai făceam haz de curioasa profeție și de ciudata comparație a lui Montanari, cînd un voluntar trecu repede printre noi, cei care ocupam drumul cît era de larg.

— Ei, tinere — l-am oprit — unde mergi?

— Mă duc înainte — răspunse el încruntat, fixîndu-mă cu niște ochi ca de vulpe.

— Ai să te duci cînd o să fie timp pentru asta — i-am spus — deocamdată întoarce-te înapoi și stai cu ai tăi.

Încăpățînatul bolborosi cîteva cuvinte printre dinți și se prefăcu că nu a înțeles. Atunci am dat pinteni calului și i-am trecut înainte, spunîndu-i:

— Îți ordon să te întorci înapoi.

— Și cine ești tu de-mi dai mie ordin? strigă ticălosul.

— Sînt Cristos, dacă nu admiți că sînt un ofițer, aghiotant al generalului. Întoarce-te înapoi, îți spun, și nu mai insista.

Nelegiuitul începu atunci să strige cît îl ținea gura, jurînd că este liber să se ducă unde vrea și protestînd că noi voiam să-l ținem pe loc numai din invidie pentru neasemuitul lui curaj, și mai înșiră și o mie de alte lucruri, la fel de neîntemeiate.

La strigătele lui au alergat Menotti Garibaldi, Elia şi Schiaffino; trei tovarăşi nedespărţiţi, frumoşi şi plini de suflet toţi trei, îmbrăcaţi în acelaşi fel, încît chiar cu o zi mai înainte îi botezaserăm în glumă „Cei trei muşchetari". Cînd auzi despre ce e vorba, Menotti spuse şarlatanului:

— Întoarce-te la compania ta şi dacă ai curajul cu care te lauzi, aşteaptă să-l arăţi cînd o să fie nevoie.

Ticălosul, încăpăţînat, o ţinea una şi bună.

Atunci Elia înaintă şi vru să-l convingă cu vorbe bune, făcîndu-l să înţeleagă că în timp de război, şi mai ales în apropierea inamicului, n-a fost niciodată îngăduit soldaţilor să treacă după pofta lor linia avanposturilor, dar omul nostru ridică dispreţuitor din umeri şi dădu să treacă mai departe.

Schiaffino, care se aprinsese de-a binelea, nu s-a mai putut stăpîni şi, apucîndu-l pe neruşinat de spate, îl făcu să se învîrtească întocmai ca o sfîrlează. Neruşinatul, îndată ce fu stăpîn pe picioarele lui, se prefăcu că pune mîna pe baionetă, dar Elia, apucîndu-l de braţ, îl aruncă cu putere, tocmai pe un buştean aflat în marginea drumului.

Banditul se ridică ameţit şi, aruncîndu-i o privire ameninţătoare, se întoarse la locul său, cu coada între picioare, urmărit de rîsetele tuturor celor de faţă. Dar mie întîmplarea nu mi s-a părut chiar aşa de simplă cum o socoteau ceilalţi, şi le-am spus celor doi voluntari din apropierea mea:

— Urmăriţi-l pe omul acesta şi vedeţi din ce companie face parte; spuneţi, în numele meu, căpitanului lui, să nu-l piardă din ochi, fiindcă trebuie să fie ori nebun, ori un mare blestemat.

Cei doi voluntari trebuie că au luat prea puţin aminte la spusele mele, sau chiar căpitanul nu o fi dat atenţia cuvenită avertismentelor mele, fiindcă banditul (căci aşa era) găsi prilejul să se strecoare şi, ocolind poziţiile noastre, se prezentă avanposturilor duşmane, dîndu-se drept dezertor şi jurînd că are multe lucruri de spus.

Într-adevăr, după o lună şi mai bine, aflîndu-mă în palatul preturii din Palermo, şi răsfoind un vraf de hîr-

tii părăsîte în fuga lui de renumitul Menescalco[1], proconsolul regelui Bomba în Sicilia, am descoperit şi i-am citit lui Garibaldi şi tuturor celor de faţă o scrisoare care fusese adusă mareşalului Lanza o dată cu un dezertor garibaldin, pe nume C... Acest C... se predase de bună voie în mîinile Burbonilor, cu puţin înainte de începerea luptei de la Calatafimi, spunînd că fusese adus de la Milano pînă în Sicilia cu linguşeli şi cu promisiuni, că se căia de faptul că cedase forţei şi că e gata să-şi ispăşească greşeala, implorînd mila generosului rege Francisc.

Scrisoarea mai arăta că dezertorul mai sus-pomenit răspunsese cu multă sinceritate la întrebările care îi fuseseră puse atunci şi denunţase numărul oamenilor lui Garibaldi şi planurile pe care generalul intenţiona să le aducă la îndeplinire; mai spunea, de asemenea, că în rîndurile „piraţilor" domnea o mare spaimă, din pricină că n-au găsit în insulă ajutoarele sperate, şi că într-o bună zi, cînd li se va ivi prilejul, se vor lepăda de comandantul lor, pentru a se adăposti apoi sub aripile protectoare şi clemente ale maiestăţii sale.

Cînd am citit scrisoarea, mi-am amintit îndată cele întîmplate lîngă satul Vita, şi punînd unul lîngă altul toate amănuntele, mi-am dat seama cu probe sigure, că C... nu era altul decît nelegiuitul acela care încercase să săvîrşească trădarea, trecînd prin mijlocul nostru, pe drumul cel mare.

Mai tîrziu, adică în decembrie, cînd armata din sud era pe punctul de a se dizolva, şi cînd s-au distribuit la Napoli medaliile pentru merite deosebite celor O MIE, Missori şi Nullo mă chemară într-o bună zi şi-mi spuseră că faimosul C... avusese îndrăzneala şi sfînta nevinovăţie de a se prezenta în faţa lor şi de a le cere nici mai mult nici mai puţin decît medalia cuvenită celor O MIE şi brevetul.

---

[1] Salvatore Menescalco (1815—1865), după 1849 a fost numit şef al poliţiei burbone din Sicilia. Ca atare, a avut un rol activ în acţiunile întîmplate în insulă înainte de expediţia lui Garibaldi şi e unul din personajele cele mai urîte ale politicii burbone din Sicilia.

— Adevărat?! exclamai uimit de atîta obrăznicie. Şi voi ce aţi făcut?

— Eu — răspunse Missori — n-am mai apucat să fac ceva, fiindcă prietenul meu Nullo l-a tratat după cum merita, şi după ce l-a demascat în faţa numeroaselor persoane aflate de faţă, noi l-am azvîrlit pe uşă cu lovituri de picior în fund.

V

Să tot fi fost ceasurile zece cînd Garibaldi coborî la noi, şi îmi spuse:

— Ia-o puţin înainte pe drum, şi caută să descoperi inamicul. Ai grijă să opreşti pe toţi oamenii care trec şi să-i cercetezi amănunţit, şi vezi ca nimeni să n-o ia înainte pe drum. Fii atent unde pui piciorul, să nu cazi cumva prizonier.

M-au însoţit în această misiune doisprezece oameni din Bergamo, printre care şi un bătrîn; acesta l-a însoţit mai tîrziu pe Francesco Nullo în Polonia şi a avut nefericirea să asiste pe cîmpul de luptă la ultimele clipe ale acestui generos tovarăş de luptă. Dar înainte de a mă îndepărta, Garibaldi mă chemă înapoi, recomandîndu-mi să nu trag vreun foc de armă fără să fie absolut necesar, şi să caut să văd cine erau oamenii înarmaţi pe care el îi zărise cu ocheanul în partea de nord a oraşului Calatafimi.

— Puteţi fi sigur — am răspuns — că nu vom strica nici un cartuş dacă nu va fi nevoie; cît despre oamenii ăia, voi căuta să-i văd, atît cît mă vor ajuta ochii.

Generalul a cerut şi de data aceasta un ochean pentru mine, şi cel care mi l-a oferit a fost Francesco Crispi.

Am pornit-o aşadar, împreună cu bergamezii mei, şi am mers o bună bucată de drum privind în toate părţile, oprind şi întrebînd pe toţi pe care-i întîlneam. Răspunsurile pe care le-am obţinut de la toţi confirmau zvonul răspîndit pretutindeni că inamicul era foarte numeros şi

întărit cu cîteva tunuri, dar nici unul din trecători nu venea de la Calatafimi, așa că nu ne puteau spune ce poziții aleseseră Burbonii.

După cîtva timp, am observat la oarecare distanță, pe o înălțime care se ridica în fața orașului, un grup de oameni; am privit mai cu atenție și mi-am dat seama că erau îmbrăcați civil, cam ca cei mai îngrijiți dintre rebelii noștri, și că se îndreptau înspre noi cu pușca pe umăr. M-am gîndit atunci că ar putea să fie rebelii care veneau să se alăture cauzei noastre, și nevăzînd nici un soldat în preajmă, am socotit că dacă trupele regelui porniseră într-adevăr de la Palermo, n-ar fi putut ajunge încă la Calatafimi.

Împărtășind gîndul meu celui mai bătrîn dintre bergamezi, și constatînd că era de aceeași părere cu mine, am hotărît să ies în întîmpinarea presupușilor rebeli și să mă apropii împreună cu ei de oraș. Din fericire, nu am înaintat prea mult, cînd un căruțaș, care tocmai trecea pe acolo, pentru a duce niște grîu la moară, mă preveni să nu trec mai departe, dacă nu voiam să am de-a face cu cîțiva „tovarăși de arme".

Am înțeles din zbor că „tovarășii aceia de arme" nu puteau să-mi fie tovarăși; am întrebat pe căruțaș cine ar putea fi, iar el mi i-a descris cum s-a priceput, pentru că limba lui mi-a sunat în urechi puțin mai de neînțeles decît turca.

Așadar, aveam în apropiere pe jandarmii de cea mai rea speță, adică pe tîlharii pe care guvernul burbonic îi angaja pentru campaniile lui, cu scopul de a stîrpi pe hoți, și ei erau de fapt hoții cei mai periculoși, fiindcă serveau în același timp și pe diavol, și pe sfîntul Anton; indivizi sălbatici și nesătui, dușmani de moarte ai liberalilor și în stare de orice nelegiuire, pentru a fi în grațiile stăpînilor.

Era limpede că domnii „tovarăși de arme" veneau să cerceteze terenul și deschideau drum soldaților, care se aflau într-adevăr în oraș; și bunul căruțaș mă asigură că plănuiau să ne atace în aceeași zi, și că aveau ambiția să îl aducă pe Garibaldi la Palermo legat, călare pe un măgar.

Stăteam tocmai de vorbă cu noul meu prieten, cînd

un tropăit de cal în spatele meu mă făcu să mă întorc. Era un sicilian care venea din partea lui Garibaldi, pentru a-mi aduce ordinul să mă întorc deîndată. Acesta, după ce se achită de misiunea încredințată, adăugă:

— Și unde voiați să mergeți, excelență? Voiați să mergeți cu pumnul ăsta de oameni la Calatafimi, unde sînt atîtea mii de soldați de-ai lui Barbone?

Nu am avut timpul necesar să răspund curiosului ambasador, deoarece căruțașul lovi cu putere animalul cu biciul și îmi arătă un grup de călăreți care cercetau drumul pas cu pas. Am privit cu binoclul pe acești domni călăreți; erau înarmați și purtau pe cap berete negre cu ciucure, asemănătoare ca formă cu fesurile bersaglierilor noștri.

Ghidul meu ne conduse pe niște cîmpuri ce se întindeau în stînga drumului principal, deci în partea opusă orașului Calatafimi, și ajunserăm curînd într-o vale frumoasă și înverzită, presărată cu plante de tot felul și cu pomi fructiferi. Pe înălțimile care închideau în fața noastră valea, se vedeau numeroși voluntari; pe povîrnișurile vecine începeau să urce numeroase cete de țărani care, cu animalele lor, se suiau pînă acolo, la adăpost, pentru a privi în voie desfășurarea bătăliei care urma să aibă loc fără întîrziere, sau pentru a ști, după felul cum se va termina, dacă vor trebui să strige cumva „trăiască Garibaldi" sau „trăiască regele Francisc".

Deodată, în valea liniștită, se auzi un glas: Garibaldi mă chema.

— Bandi, grăbește-te! îmi strigă de două sau de trei ori.

Întorcînd privirea în partea opusă, am văzut sclipind în razele soarelui armele soldaților burboni.

Sicilianul, care avea un cal bun, o luă înainte de unul singur; eu îmi loveam calul cît puteam, dar mîrțoaga mea se încăpățîna să nu pornească. Bergamezii, furioși din cauza setei, despicau păstăile, jurîndu-mi că dacă nu ar fi avut loc expediția din Sicilia, n-ar fi visat niciodată că o creatură omenească poate mînca mazărea crudă și, mai ales să o găsească și bună.

L-am găsit pe Garibaldi așezat pe o buturugă, în jurul căreia creșteau fel de fel de plante, printre care cactuși și cîțiva copăcei. La cîțiva pași în spatele lui erau caii

printre care l-am dus și pe al meu, pentru a le ține tovărășie; în același timp i-am spus lui Nino Marchese, care nu se îndepărtase nici un pas de mine:

— Lasă calul în pace! Stai pe-aci, pe aproape, și fă ce fac și eu.

Generalul, văzînd că mă apropii de buturuga pe care ședea cu picioarele atîrnînd, mă întrebă:

— Ei? Sînt soldați acolo jos?

— Domnule general — am răspuns — sînt așa-numiții „tovarăși de arme", pe care eu îi voi numi jandarmi de țară; am văzut și un pluton de cavalerie care ar putea fi foarte bine un grup de avangardă.

În timp ce spuneam toate acestea, Garibaldi luă din mîna lui Basso ocheanul cel mare și îl îndreptă în jos, spre vale. Privind și eu în direcția aceea, am văzut cavaleria inamică înșirată de-a lungul drumului, în spatele unei ridicături, care o despărțea de vale.

— Iată cavaleria noastră — spuse Garibaldi, și lăsă jos ocheanul.

În momentul acela sosi colonelul Türr, care anunță:

— Linia de luptă e gata.

— Bine — răspunse Garibaldi, și aprinse o țigară de foi.

M-am așezat și eu pe brazdele căptușite de iarbă și am privit coloanele dușmane cum ieșeau afară din oraș, îndreptîndu-se spre noi, peste dealurile pe care le trecuseră și cei din avangardă. Puțin cîte puțin mi-am dat seama că pînă la ridicătura lîngă care se afla înșirată cavaleria, ei străbăteau de fapt jumătate din drum. De pe ridicătura aceea voiau să ne baricadeze drumul și apoi să ne cadă în spate, ocupînd, în timp ce noi am fi luptat, satul Vita. Sicilienii ne-au spus că ridicătura aceea se numea Piante Romano (Plînsul romanului), în amintirea unei mari înfrîngeri suferite de romani, bătuți fiind de soldații din orașul Segesta, ale cărui ruine erau foarte aproape de noi; puteam distinge cu ochiul liber vechiul templu, care se înalță aproape intact dintre viile din care se storcea gustosul vin de Segestano, în cantități atît de mari.

— Numele dealului e puțin cam neplăcut — am spus — dar acolo unde au plîns romanii, care au fost tiranii

lumii, este drept să rîdem noi, acum, ca dușmani ai tiranilor.

Generalul aprobă cu un gest al capului profeția mea fericită și luă din nou ocheanul, ca să privească două tunuri de munte inamice, care, purtate pe spinarea catîrilor, veneau spre noi cu prima dintre cele două coloane în care se împărțise armata regelui.

Ora bătăliei se apropia. Montanari, care, în ciuda presimțirilor lui negre, păstra încă o doză bună din umorul lui bizar, și avea poftă mai mult ca niciodată să-și răcorească gîtul, pentru a nu porni la luptă însetat, apropiindu-se de general, îl întrebă cu glas tare:

— Oare cele două sticle de coniac așteptăm să le bem atunci cînd vom fi morți?...

Garibaldi se întoarse zîmbind și spuse:

— Dați coniacul lui Montanari, să-l bea și să fie mulțumit.

Fruscianti se supuse, dar ca un bun și prudent custode al lucrurilor generalului, în loc de două sticle, îi oferi lui Montanari numai una singură; acesta, luînd-o în brațe, o mîngîie ca pe un copil în fașă și vărsă cîțiva stropi și în gurile noastre, măsurînd picăturile, ca și cum ar fi fost vorba de picăturile de Sydenham, sau de un alt medicament periculos.

După ce sticla s-a golit, am înțeles cu toții că ceasul șotiilor trecuse și că trebuia să înceapă un joc înspăimîntător, în care pentru noi nu exista o a treia posibilitate de ales, ci numai aceea de a învinge sau a muri.

În stînga noastră, îndărătul unui pîlc de cactuși, se grupaseră cei treizeci și șase de carabinieri genovezi, și lîngă ei cele optsprezece călăuze; în aceeași direcție se înșirau și cîteva companii și două tunuri care păzeau drumul, ca să împiedice trupele regelui să ne înconjoare prin partea aceea. În dreapta, erau masate celelalte companii, și astfel mica noastră armată forma un semicerc: Voluntarii sicilieni, luptători de guerilă, aveau sarcina să vegheze la extremitățile aripilor noastre.

Soldații primiseră ordinul să stea liniștiți și să nu sufle. „Vai de acela care va trage un foc înainte de a primi ordin!" — spusese Garibaldi.

Acum, înainte de a merge mai departe, trebuie să vă povestesc o întîmplare deosebită.

Am spus mai sus că Montanari, văzînd că l-au pîndit în aceeași zi două nenorociri, era încredințat că îl va paște o a treia — de data asta fatală — încă înainte de a se face seară, pentru a se împlini astfel numărul perfect. Adaug acum că Desiderato Pietri a simțit cu puțin înainte de amiază că nu va trece mult și va muri în luptă, și ținu să-mi dăruiască lucrurile lui, *in articulo mortis*.

Cred că cititorul își va aminti că i-am vorbit de aceasta o dată cu povestirea călătoriei de la Genova la Marsala, și că am apreciat complimentele pe care mi le-a adresat, precum și atenția pe care mi-a arătat-o întotdeauna, ghicindu-mi orice dorință, și oferindu-mi cele mai bune lucruri care erau în paza lui. Pietri era, cum am mai spus, om de serviciu pe vasul *Piemonte;* pe drum s-a arătat atît de avid de cîștig, încît deseori a cerut bani și pe apă, sau s-a pretat la atîtea abuzuri, încît puțin a lipsit să nu fie spus generalului. De cîteva ori, fiind martorul afacerilor lui, l-am mustrat în mod serios, declarîndu-i că nu voi mai primi din partea lui nici o dovadă de prietenie dacă va mai continua să se poarte atît de rău și interesat cu tovarășii noștri de luptă.

La cuvintele mele, răspundea:

— Eu țin la tine, fiindcă ești singurul pe care-l cunosc dintre toți ceilalți și la regiment ai fost ofițerul meu; cu ceilalți tratez cu bani peșin, fiindcă sînt aici pentru a-mi face meseria și nu pentru ca să mă aleg cu praful de pe tobă.

Și nu era chip să-l faci omenos, să-l faci să înțeleagă că era o rușine pentru el, soldat tînăr și plin de curaj, să se creadă că a venit printre noi pentru a face pe negustorul și nu pentru altceva. Avea în buzunar un pașaport francez, vizat la zi, și spunea cu toată hotărîrea că, îndată ce-și va fi lepădat în vreun port sarcina, se va întoarce într-un suflet la Genova, fără să-i pese de loc de cei care ar fi rămas în Sicilia să alerge după fluturi.

Azi una, mîine alta, Desiderato Pietri ajunse în asemenea situație, încît în ultima zi a călătoriei noastre am început să-l privesc chiorîș, și să-i dovedesc astfel că nu merita măcar ca oamenii să-i zică bună ziua.

Cînd am coborît în port la Marsala, s-a întîmplat să-mi iasă în cale în două-trei rînduri, dar i-am întors hotărît spatele; şi tot astfel am făcut şi la Salemi. Acum, în timp ce ne aflam în apropierea oraşului Calatafimi, aşteptînd de la un moment la altul să tragem primul foc, şi duşmanii înaintau pas cu pas pentru a ne lua cu asalt, iată-l pe Desiderato Pietri apropiindu-se de mine şi spunîndu-mi:

— Beppe, nu mă mai iubeşti?

— Voi vedea — i-am răspuns foarte sec — cînd ai să devii om cumsecade, şi voi afla că ai uitat de originea ta corsicană, ca să fii italian ca mine.

— Ai să vezi îndată — a reluat Desiderato — dacă eu îmi amintesc sau nu că sînt italian, şi ai să vezi cum ştie să moară bătrînul tău sergent.

Şi, desprinzîndu-şi din jurul mijlocului o centură de piele, mi-o puse în mîini.

— Ce te-a apucat? l-am întrebat. Ce să fac eu cu asta?

— Uită-te — adăugă Pietri — sînt înăuntru şaizeci de napoleoni de aur, parte cîştigaţi pe mare şi parte pe uscat. Ia toţi banii ăştia, dacă ţii la mine, şi nu-i lăsa să cadă în gheara vreunui hoţ, căci peste un ceas am să fiu mort.

— Tu, mort?! am exclamat. Şi cine ţi-a băgat în cap asemenea gărgăuni?

— Ai să vezi — răspunse Pietri. Simt că trebuie să mor, şi sînt de pe acum în agonie...

L-am privit adînc în ochi şi am crezut că soarele l-a lovit în moalele capului. Dar sărmanul mă privea cu toată seriozitatea şi cu cea mai normală privire din lume.

— Hai — i-am spus — ia-ţi centura, pentru că nu vreau lucrurile nimănui, şi pentru că nu sînt omul care să primească asemenea moşteniri.

Pietri începu să mă roage şi să mă implore să nu-i resping darul pe care mi-l oferea din toată inima, spunînd că atîta dovadă de preţuire nu trebuie să-i refuz, şi că nici nu-i puteam refuza, şi atîtea altele care m-au făcut să-mi ies din fire. Dar m-am stăpînit şi i-am răspuns:

— Desiderato, vrei să-mi bag în buzunar cu sila ceva

care să-mi poarte ghinion? Vrei să mă vezi mort? Nu înțelegi că, luîndu-ți acești bani, mi-aș semna sentința?... Du-te, și dacă crezi că aurul îți va aduce nenorocire, aruncă-l!

Pietri, văzînd că nu era chip să mă convingă, își încinse din nou centura și, privindu-mă cu ochii în lacrimi, vorbi din nou:

— Atunci, dacă nu vrei o amintire de la mine, dă-mi o amintire de la tine, să mor cu ea.

— Ia, nebunule — i-am răspuns, desfăcînd larg brațele — tot ce vezi îți aparține!

Întîmplarea a făcut ca să fi înnodat de pînza de la mînerul săbiei un frumos fes barbar, pe care-l cumpărasem de la Genova. Desiderato Pietri puse mîna pe el, și-mi spuse:

— Mi-l dai?

— Ia-l, dacă vrei.

— Îl iau și va merge cu mine în groapă, dacă n-o să mi-l fure.

Și desfăcînd din jurul frunții o eșarfă de bumbac, pe care o ținea înnodată, își puse pe cap fesul meu, mă sărută cu putere de două ori, și dispăru.

VI

Cîteva minute înainte de amiază, soldații regelui, ajunși în trei coloane pe colinele cele mai joase și mai apropiate de dealul pe care ne aflam noi, începură să manevreze, desfășurîndu-se și restrîngîndu-se, ca și cum s-ar fi aflat pe un teren de exerciții.

Garibaldi, continuînd să stea pe buturugă, privea liniștit tot spectacolul și din cînd în cînd exclama:

— Pentru Dumnezeu! Cît de bine manevrează! Tare bine sînt organizate trupele astea!

Apoi au început să sune trîmbițele, de-ți era mai mare dragul să le auzi. Erau trîmbițele celui de-al optulea batalion de vînători.

Generalul a stat puţin să asculte muzica aceea, fumîndu-şi ţigara de foi, iar cînd nu se mai auzi, se întoarse înspre noi şi spuse:

— Au, într-adevăr, trîmbiţe bune! Să-i facem să audă şi muzica noastră.

Şi întrebă:

— Unde e trîmbiţaşul meu?

— Sînt aici — a răspuns trîmbiţaşul Tironi, care şedea pe iarbă, la cîţiva paşi distanţă.

Şi Garibaldi:

— Fă-i să audă pe cei de jos deşteptarea.

Ne privirăm unii pe alţii uimiţi, crezînd că generalul glumea; dar el nu părea pus pe glume, aşa că trîmbiţaşul făcu să răsune cu ton limpede şi senin aceeaşi deşteptare care în primele ceasuri ale aceleiaşi dimineţi îi adusese atîtea laude şi o frumoasă monedă de cinci lire.

În momentul acela, privind cu ocheanele pe soldaţii duşmani care se desfăşurau în formă de evantai, am observat că s-au oprit pe neaşteptate, înmărmuriţi de cîntecul acela de trompetă cu totul neobişnuit, numai armonie şi seninătate. Solemnitatea momentului, liniştea adîncă a văii şi noutatea cîntecului trebuie să-i fi făcut pe napolitani să creadă că vreo zînă voia să glumească pe seama faptelor lor, sau că noi aveam chef să rîdem de ei, răspunzînd cu melodii suave, de idilă, la notele provocatoare ale trîmbiţelor lor războinice.

După ce trompetistul a sunat încă o dată cîntecul, Garibaldi îi făcu semn să înceteze, şi ne spuse tuturor celor de faţă:

— Acum e timpul să le dăm o lecţie acestor domni.

În timp ce spunea acestea, Desiderato Pietri sări de pe stînca de pe care stătea şi, cu fesul meu pe cap şi cu puşca lui vitează, porni înspre inamic, printre ierburile dese care acopereau tot pămîntul acela.

Am întrebat îndată:

— Domnule general, trebuie să-l chem înapoi pe nebunul acela?

— Lasă-l în pace! răspunse generalul. Fiecare are inspiraţia lui.

Am tăcut şi am continuat să privesc. Bietul om, parcă

tras de păr de soartă, mai înaintă o sută sau două sute de paşi, apoi se opri şi îngenunche.

Garibaldi îşi scoase ceasul şi spuse:

— Priveşte, este exact douăsprezece.

Cerul era senin şi liniştit, şi în întreaga vale nu se auzea nici un foşnet.

Voluntarii erau întinşi pe iarbă, cu ochii aţintiţi asupra inamicului.

Aveam în momentele acelea lîngă mine doi bersaglieri; la trei sau patru paşi înapoi îl aveam pe Nino Marchese.

— Nino — i-am spus — peste cîteva minute vei auzi şuierînd gloanţele. Stai nemişcat şi uită-te la mine; cînd vei vedea că eu sar înainte, urmează-mă fără frică şi nu te opri pînă ce nu mă opresc şi eu.

Nino surîse şi ridică cocoşul carabinei.

La zgomotul acela, generalul întoarse capul şi îl auzirăm:

— Să nu tragă nimeni fără ordinul meu! Cînd tragi de la distanţă, înseamnă că ţi-e teamă.

În clipa aceea, trompetele napolitane dădură semnalul de pornire şi auzirăm glasurile comandanţilor de unităţi repetînd ordinele. Apoi, după alte cîteva clipe, ne ajunse la urechi un cor ciudat de înjurături, pe care vitejii vînători ni le ofereau ca aperitiv, în timp ce înaintau aplecaţi, de parcă mergeau la vînătoare de prepeliţe. Bieţii soldaţi strigau: „Venim acum, venim acum, calicilor, mortăciunilor, tîlharilor!"

Un alt sunet de trompetă şi gloanţele începură să şuiere cu nemiluita deasupra capetelor noastre.

Cei doi bersaglieri pe care îi aveam în stînga mea m-au privit cu ochi atenţi şi eu le-am făcut semn să stea nemişcaţi. Într-adevăr, generalul, care observase că şuierăturile gloanţelor şi înaintarea rapidă a vînătorilor inamici strecurase parcă argint viu în vinele voluntarilor de-a lungul întregii linii de bătaie, ne atrăgea atenţia cu toată seriozitatea, spunînd:

— Nu trageţi, nu vă mişcaţi, băieţi; lăsaţi-i să vină aproape, şi pe urmă săriţi pe ei.

Dar generalul propune şi soldatul dispune. Cine mai putea ţine în frîu atîţia mînji?

În timp ce generalul dădea această dispoziție și toți ofițerii lui repetau ordinul, Carlo Mosto, fratele comandantului carabinierilor genovezi, strigă: „Înapoi, canalie!"

După glasul acésta, urmă o lovitură de pușcă, și apoi alte două, trase de bersaglierii de lîngă mine... Pe loc răsunară o sută; în același moment, Francesco Nullo, țîșnind călare din spatele unui tufiș, se avîntă cu sabia scoasă înainte în vale, strigînd:

— Înainte, la baionetă!

Am smuls din mîna trompetistului pușca și am sărit și eu de pe stîncă, și după mine Montanelli, cu sabia în mînă.

Garibaldi striga:

— Eh, Dumnezeule! Nu pot sta nemișcați o clipă!

Alte cuvinte n-am mai putut auzi din gura lui, dar e sigur că el a împiedicat, cu destulă greutate însă, ca toată mica lui armată să se repeadă la atac.

N-am alergat prea mult, urmărindu-i pe vînătorii napolitani care fugeau cît îi țineau picioarele și se opreau din cînd în cînd numai ca să ne trimită un salut după obiceiul parților, cînd l-am văzut întins în mijlocul brazdelor pe Desiderato Pietri.

— I s-a înfundat! i-am spus lui Montanari.

Și Montanari îmi făcu un semn care voia să spună: „Cine caută găsește".

Înaintînd, am văzut ceva mai în urmă un vînător care se afla înaintea mea cu vreo sută cincizeci de pași. Am vrut să-l ochesc în spate, dar pușca n-a tras. Am schimbat glontele și am țintit din nou, dar am dat din nou greș!...

Atunci mi-am amintit ceea ce ne spusese Garibaldi, că pușca nu trebuie să fie decît mînerul baionetei, și m-am mulțumit să fug fără să fac pentru moment alte încercări ca să mă conving dacă pușca mai merge sau nu.

Am alergat o bună bucată, urmărind pe vînătorii care se îndreptau în învălmășeală înspre stînga, căutînd adăpost sub coasta dealului pe care l-am pomenit cu numele de Pianto Romano; pe porțiunea aceea de teren erau pregătite două tunuri, sprijinite de cîteva companii. Apucînd la rîndul nostru înspre stînga, am dat peste

o căsuță cu cîțiva smochini, la poalele unei pante foarte abrupte pe care trebuia să o urcăm în șuierul gloanțelor și mitralierelor care răpăiau intens. Nu știu cîți am fost atunci, dar eram foarte puțini.

De cum am început urcușul pe coasta aceea, a căzut Giorgio Manin. Am vrut să-l ridic, dar nu s-a mai putut ține pe picioare și a căzut înapoi. Tot atunci a trecut pe lîngă noi Benedetto Cairoli, cu întreaga lui companie, și ne salutarăm strigînd: „Trăiască Italia!" Erau oameni din Pavia, în cea mai mare parte, și alergau fugărind pe dușmani ca niște diavoli împielițați.

Ne-am unit cu ei, dar după cîțiva pași Francesco Montanari căzu cu fața la pămînt.

— Ce ai, Montanari?

— Un glonte în genunchi...

Am vrut să-l ridicăm și pe el, dar parcă ar fi fost o zdreanță.

— Așteaptă-mă — i-am spus — vor veni să te ia, sau am să te iau eu cînd va fi timp.

Sărmanul, parcă-l văd și acum, mi-a făcut cu mîna de trei sau patru ori, pînă ce nu l-am mai putut vedea, părînd că-mi spune: „Nu mă uita!"

Cînd am ajuns aproape de podișul din vîrful dealului, eram obosiți de moarte. Soarta a vrut ca marginea podișului să se lase în jos în formă de parapet, puțin mai înalt decît statura unui om, și ne servi de adăpost; din spatele lui am putut ține la distanță o bună bucată de timp pe dușman, lovindu-l cu carabinele genovezilor și cu puștile companiei lui Cairoli, care puteau fi folosite.

Cînd ne aflam pe marginea podișului, de două sau de trei ori napolitanii au încercat să ne ia cu asalt, și tot de atîtea ori s-au oprit și s-au întors, apărați de tunuri. Noi îi auzeam strigînd cît îi ținea gura: „Trăiască regele!" Odată am apucat și noi să intonăm imnul nostru, dar din cauza eforturilor făcute pentru a ajunge pe înălțimi ne-am oprit la jumătatea strofei.

Între timp, unul din genovezi, pe nume Profumo, un tînăr frumos și foarte drag tuturor, suindu-se pe parapet, fu izbit de un glonte și doborît. Tovarășii îl sprijiniră cu spatele de stîncă și el părea că doarme. L-am sărutat și i-am ascultat inima; inima lui de martir bătea încă.

— Ce facem noi aici? îmi spuse Cairoli. Să ne urcăm mai sus şi să sfîrşim odată.

— Să urcăm — am răspuns, şi toţi cîţi mai rămăseserăm am luat panta pieptiş.

Dacă în loc să ne fi suit pe platoul acela am fi coborît în gaura infernului, cred că n-ar fi fost atîta foc şi fum. Pierzînd cincisprezece sau douăzeci de tovarăşi ale căror strigăte pline de durere îmi răsună încă în urechi, ne întoarserăm jos la adăpostul parapetului, şi a fost o adevărată binecuvîntare că napolitanii s-au oprit la jumătatea drumului şi n-au mai avut putere să mai urce pînă la noi.

M-am îndreptat să văd dacă venea cineva în ajutorul nostru şi am văzut într-adevăr urcînd o companie. Am recunoscut compania celor din Bergamo, şi îndată un strigăt de bucurie ieşi din piepturile tuturor: „Trăiască Bergamo!"

Avînd acum şi mai mult curaj, am repetat asaltul şi am urcat din nou. Dar încercarea a fost şi de data aceasta nefericită; după ce am lăsat în urma noastră cîţiva din tovarăşii buni — printre ei pe locotenentul De Amicis care, văzînd tunurile, alergase să-şi facă datoria de erou — ne-am întors în tranşeea pe care ne-o oferise providenţa.

Trecuseră cîteva minute de la această a doua încercare, cînd strigăte puternice, în spatele nostru, ne-au atras atenţia că alţi tovarăşi ne veneau în ajutor.

În fruntea acestora era Nino Bixio, călare, şi ne striga pe nume pe toţi cei pe care ne cunoştea, încurajîndu-ne să pornim un al treilea atac, şi începu să alerge în jurul platformei, fluturînd steagul lui Garibaldi, pe care-l avea în mîini. Ploaia de gloanţe pe care a atras-o asupra lui diavolul acela cînd a ajuns în dreapta podişului, unde marginea era foarte joasă şi nu oferea nici un adăpost, e imposibil de descris; dar el părea ocrotit de o forţă nevăzută, şi izbuti astfel să treacă prin faţa inamicilor, cu drapelul în mîini, o dată şi încă o dată, fără ca nici cel mai mic glonte să-l atingă, deşi vînătorii duşmani au abătut asupra lui o adevărată ploaie de gloanţe, de ţi se făcea părul măciucă.

Cînd a ajuns lîngă noi şi celălalt ajutor, Menotti Ga-

ribaldi luă steagul din mîna lui Bixio şi, urmat de Schiaffino şi de Elia, se sui pe spaţiul dinaintea întăriturilor. Un minut mai tîrziu coborîră toţi trei, şi Menotti întinse steagul lui Schiaffino.

Bixio şi Menotti strigau, încurajînd soldaţii s-o pornească din nou la asalt, şi asaltul se reînnoi.

Armata regelui a fost completată cu noi întăriturí, iar noi ajunseserăm de două ori mai mulţi ca la început. Încăierarea începu iar, mai îndîrjită şi mai cumplită; gloanţele se abăteau ca grindina din toate părţile; şi din cînd în cînd se auzeau deasupra capetelor noastre şuierînd mitraliile care sfîşiau văzduhul asemenea vîntului care vîjîie furios printre frunze.

Acum voi povesti ceea ce am văzut numai cu ochii mei, lăsînd altora grija şi truda să povestească ce au văzut cu ochii lor.

La al treilea atac Bixio mă strigă cu o voce puternică, şi am păşit în urma lui, acolo unde se intra pe podiş aproape fără să ridici un picior. Într-o clipă mă învălui fumul, şi prin fumul acesta, pe care-l risipea din cînd în cînd vîntul, am văzut că eram amestecaţi, laolaltă, garibaldini şi Burboni, şi că lupta se dădea corp la corp, cu orice armă ce ne cădea în mînă, fie cuţit sau bolovani.

Era o luptă cumplită şi nespus de dureroasă, căci se dădea între fraţi.

Grupul garibaldinilor din apropierea mea era format din Menotti, Elia şi Schiaffino, care aveau drapelul. Burbonii erau aproape de marginea platformei şi dădeau lovituri crîncene. Un grup de-al lor, văzînd scumpul nostru steag, se apropie de cei trei eroi şi porniră să-l încercuiască. „Cei trei muşchetari", frumoşi şi viteji cum numai în romane afli, traseră cu carabina şi cu revolverul cît avură gloanţe, apoi se avîntară împotriva agresorilor cu baionetele.

Îmi amintesc ca prin vis, deoarece şi eu eram prins în vîrtej. Vînătorii, care voiau să cucerească drapelul nostru cu orice preţ, se năpustiră cu un răcnet asupra celor trei tovarăşi. Doi vînători apucară drapelul şi îi rupseră un colţ; Elia şi Menotti îi respinseră şi de data aceasta.

Văzînd drapelul înconjurat de duşmani, în primejdia aceea cumplită, am început să strig: „Să salvăm drape-

lul!" Şi împreună cu trei sau patru oameni care se aflau lîngă mine alergarăm spre drapel. În clipa aceea, adică în momentul în care eram la o distanţă de aproximativ douăzeci de paşi de cei trei viteji, apărură vreo şapte sau opt vînători, în fruntea cărora era un sergent, înalt de statură şi roşcovan, şi acum toţi aceştia, uniţi cu cei dinainte, îi împresurară pe cei trei. Puşca sergentului luă foc şi Schiaffino căzu pe spate, cu barba lui lungă şi blondă fluturînd, şi scăpă drapelul, care dispăru din ochii mei în strigătele de bucurie ale vînătorilor. În acelaşi timp în care cădea Schiaffino, Menotti fu rănit la o mînă, iar Elia primi un glonte în gură şi muri pe loc, doborît la pămînt.

Îmi încărcasem puşca pentru a treia oară după ce îi curăţasem bine de tot ţeava prin care iese focul; dar cum nu era bine să mă bizui pe puşcă, am descărcat toate cele şase focuri pe care le aveam în revolver în grupul vînătorilor şi n-aş putea spune cu conştiinţa împăcată dacă împuşcăturile mele şi-au atins sau nu ţinta. Voi spune doar că pe sergentul roşcovan nici nu l-am omorît, nici nu l-am rănit şi insist asupra acestui fapt, deoarece nu mult timp după aceea, era gata-gata să mă omoare el pe mine, după cum veţi vedea în curînd. Dar de dracul acela de sergent voi vorbi în capitolul care urmează, spunîndu-vă cine era şi ce moarte îl aştepta. După ce am pierdut drapelul şi am pierdut şi pe cei mai îndrăzneţi dintre tovarăşi, apăru din nou Nino Bixio, care striga ca un uliu, chemîndu-mă pe nume de mai multe ori şi azvîrlindu-se în mijlocul fumului care te orbea şi te îneca cu mirosul acela infect şi acru de sulf. Gloanţele nu mai şuierau, ci mieunau în urechile mele ca nişte cotoi îndrăgostiţi. M-am avîntat în luptă alergînd în spatele înfierbîntatului de Bixio şi după cîţiva paşi m-am oprit, neavînd lîngă mine decît pe un tînăr sicilian; după aceea l-am revăzut de mai multe ori şi mi-am amintit mereu de momentul acela fatal.

Stînd pe loc acolo unde mă aflam, l-am văzut deodată pe sergentul acela înalt şi roşcovan, care-l ucisese pe Schiaffino, cum îşi încarcă la cîţiva paşi de mine puşca; mă fixa cu nişte ochi care, dacă îmi amintesc bine, păreau doi cărbuni aprinşi. Am înţeles de îndată că dacă

diavolul acela izbutea să-şi încarce puşca, eram pierdut *per aeterna saecula*[1]; aşa că mi-am potrivit baioneta şi, strigînd numele lui Garibaldi, m-am năpustit asupra sergentului. N-aş putea spune dacă sergentul sau alţii traseră în mine; fapt e că am simţit o lovitură puternică în dreapta pieptului şi am căzut pe jos, de parcă m-ar fi izbit un pumn dat cu sete.

Un urlet sălbatic salută căderea mea şi urletul acela îl scoase sergentul împreună cu ceilalţi tovarăşi ai săi, care, văzîndu-mă îmbrăcat cu o uniformă care se deosebea de celelalte, crezură că norocosul lui glonţ trimisese pe lumea cealaltă vreo persoană de vază şi nu un biet om, un oarecare om născut şi sortit să se piardă printre ceilalţi muritori de rînd.

Mi-am venit în fire destul de repede, m-am tras înapoi de-a buşilea şi aşa am mers vreo patruzeci sau cincizeci de paşi, pînă cînd am văzut un grup mare de voluntari de-ai noştri care înaintau; i-am auzit cum strigau: „Să-l salvăm pe general!"

Mi-am ridicat privirea şi atunci l-am văzut pe Giuseppe Garibaldi într-o atitudine în care îi urez să-l vadă în vis sculptorul care-i va modela cel dintîi statuia de erou; avea pălăria trasă pe ochi, privirea înflăcărată, gura zîmbitoare şi o jumătate de ţigară în gură; cu dreapta strîngea spada şi stătea drept, ca sfîntul Gheorghe în efigia lui Donatello.

Cînd l-am văzut pe general, am sărit în picioare, dar el a observat imediat că eram cu mîinile însîngerate, aşa că m-a întrebat:

— Bandi, ce s-a întîmplat?

— Nimic, am înghiţit o pastilă, dar sper s-o diger.

Toţi făceau zid în jurul lui şi mi-am dat seama că e un moment de răscruce, iar gloanţele şuierau şi mieunau din toate părţile. Sirtori venea tocmai atunci galopînd pe un căluţ şi se opri lîngă noi, chemîndu-şi cu putere soldaţii care înaintau în urma lui şi care puteau fi socotiţi ultimele cărţi ce se jucau în partida aceea nesigură; el îl întrebă pe general:

— Domnule general, ce trebuie să facem?

---

[1] În vecii vecilor (în limba latină în text).

Garibaldi se uită în jurul lui şi cu o voce tare tună:

— Italieni, trebuie să murim!

Şi-i adevărat că oamenii mureau, şi mureau bucuroşi; dar furtuna aceea de gloanţe care ne fulgera din toate direcţiile dăduse de gîndit multora.

Voi povesti acum un episod dureros, pe care-l am veşnic în minte şi care îmi răscoleşte un sentiment de nespusă milă.

Se întîmplă să fie lîngă mine ungurul Tűckery, un om de mare valoare, care avea să fie ucis la puţin timp după aceea la Palermo. Acest Tűckery, văzînd primejdia mare care îl pîndea pe general, îmi spuse, arătîndu-l, că e un mare păcat ca el să se expună, aşa descoperit, în faţa duşmanului şi într-un loc unde gloanţele plouau cu nemiluita. Într-adevăr, sicilienii trăgeau din flancurile noastre orbeşte, dînd prea puţină atenţie direcţiei pe care o luau gloanţele lor, în timp ce o parte din rîndurile armatei regale începea să dea tîrcoale flancului nostru drept.

Lucrurile astea mi le-a spus vorbindu-mi franţuzeşte, şi eu i-am răspuns în aceeaşi limbă, dar cît mai încet posibil:

— Major, nous voilà entourés![1]

Tűckery clătină capul aprobativ; în timp ce i se adresă lui Sirtori, să-i spună nu ştiu ce lucru, un tînăr chipeş, înalt, cu mustăţi negre, îmbrăcat în cămaşă roşie, cu pălărie neagră de fetru pe cap, apăru în faţa lui Garibaldi, strigînd:

— Domnule general, sîntem încercuiţi! şi arătă spre companiile armatei burbonice care, într-adevăr, păreau că ne împresoară din toate părţile.

Vorbele acelea, strigate cu o voce puternică, erau atît de răspicat rostite, încît ar fi putut să neliniştească o armată întreagă, nu o trupă mică de bieţi voluntari, care luptau făcînd din corpurile lor un scut generalului; şi generalul înţelese imediat marea primejdie în care ne aflam, căci, ridicîndu-şi spada, făcu gestul de a se năpusti asupra nenorocitului lombard şi ţipă cu o voce cumplită:

— Laşule! Încă o vorbă şi-ţi tai capul! ...

Nefericitul, care nu avea altă vină decît că nu era

[1] Domnule maior, iată-ne încercuiţi! (În limba franceză în text.)

obișnuit cu împușcăturile, deveni pămîntiu, ridică mîinile de parcă și-ar fi încredințat sufletul lui Dumnezeu, și apoi se aruncă iute în foc, dispărînd pentru totdeauna din ochii noștri.

Garibaldi îl făcuse laș! ...

Se știe că în momentul acela desperat, Nino Bixio i-a spus lui Garibaldi:

— Domnule general, să ne retragem!

Se știe că Garibaldi i-a răspuns lui Bixio:

— Dar unde să ne retragem? ...

Vorbele acelea n-au ajuns la urechile mele, și eu le redau bizuindu-mă pe buna-credință a altora, fără ca totuși să pun la îndoială că ar fi fost într-adevăr rostite, deoarece întrebarea ca și răspunsul mi se par foarte firești și potrivite cu momentele acelea atît de grele.

Nino Bixio avea dreptate să-i spună lui Garibaldi: „Să ne retragem", și Garibaldi avea o sută de mii de motive să-i răspundă așa cum i-a răspuns.

Unde ne puteam retrage? Era limpede că dacă am fi dat bir cu fugiții, pe terenul acela despuiat aproape de orice vegetație, am fi fost prinși și trimiși în rai încă înainte de a ajunge pe colinele dimprejur. Și nu era oare de așteptat ca mulțimea aceea de sicilieni, care se înghesuia pe vîrfurile celé mai înalte ale colinelor, așteptînd rezultatul bătăliei, văzîndu-ne distruși și fugăriți, să se socotească dușmanii noștri?

Nu aveam de ales. Trebuia să ne croim drum printre dușmani, sau să știm să murim repetînd strigătul fraților Bandiera:

„Cine pentru patrie moare,
Înseamnă c-a trăit mult! ..."

VII

Tot ceea ce am povestit în paginile de pînă acum s-a petrecut în cîteva minute, dar au fost minute care ni s-au părut secole.

— Haideți, băieți, încă două salve și am terminat! strigă Garibaldi.

Și toată trupa aceea, răspunzînd cu strigăte îndemnului său, o porni înainte.

Am auzit atunci un șuierat puternic și bereta îmi zbură de pe cap. Un drăguț de glonte mi-o smulsese și nu fără să-mi sfîșie și o șuviță frumoasă din pielea și părul de la ceafă, ba îmi umplu și fruntea de sînge.

Mi-amintesc că Garibaldi s-a uitat la mine cu o privire plină de neliniște, dar altceva nu-mi mai aduc aminte, pentru că un alt glonte mă lovi în umărul stîng, doborîndu-mă la pămînt, după ce mă făcuse să mă învîrtesc de două ori în jurul meu, ca o sfîrlează.

Mi se pare că Bixio, văzîndu-mă pe jos, îmi strigă:

— Bandi, ridică-te, napolitanii fug! ...

Dar văzîndu-mă în ce hal eram, țipă:

— Aruncă-te dedesubt!

Revenindu-mi puțin, m-am tîrît în patru labe pe marginea podișului, apoi, lăsîndu-mă să cad încet-încet, m-am rostogolit pînă ce m-am proptit într-un tufiș mai mare.

Povestesc toate lucrurile astea pentru că a fi rănit într-o luptă e o simplă întîmplare, nu o virtute, deci nu ca să mă laud, ci numai ca să-mi pot urmări firul povestirii.

În timp ce stăteam înghemuit, așteptînd să treacă vreun suflet de creștin care să se gîndească la mine, gloanțele șuierau și deseori loveau în pămînt atît de aproape de sărmana mea piele, încît a fost o adevărată minune că n-am primit lovitura de grație, și n-am rămas pe loc să aștept cioclul. Cîțiva oameni trecură pe lîngă mine, dar cum erau dornici să se avînte în luptă, n-am mai spus nici „oh!", știind bine că cine vrea să-și facă datoria pe un cîmp de luptă lasă răniții în seama providenței sau a ambulanței, dacă există.

Acum mica noastră ambulanță era la Vita, adică la o depărtare de două mile de colina Pianto Romano, și eu trebuia să aștept liniștit sfîrșitul luptei, ca să vină vreun tovarăș să mă ia. Mă așezasem în bună pace, cînd am auzit pe cineva hohotind lîngă mine și un glas care se ruga lui Dumnezeu și sfîntului Gennaro și altor preacuvioase sfinte făcătoare de minuni, izbucnind din cînd

în cînd într-o văicăreală atît de pămînteană, încît mi-aduse aminte de plînsul lui Pulcinella[1] cînd își varsă tot focul pe scenă.

M-am ridicat puțin, cu toate că rănile începuseră să mă doară crunt și sîngele îmi curgea șiroaie din cinci găuri de gloanțe; un vînător napolitan zăcea întins la cîțiva pași de tufișul meu, lîngă un bolovan.

Nenorocitul avea fața plină de sînge și era îngrozit la culme de toate gloanțele care izbeau neîncetat bolovanul cu niște pocnituri zgomotoase.

M-am gîndit că și el era un om plămădit din carne și oase, și pe deasupra italian ca și mine; și, cuprins de milă, i-am spus:

— Frate, nu mai striga atîta, că-ți face rău; ai răbdare, ca mine!

Napolitanul, la auzul glasului meu, începu să strige și mai puternic. Cînd m-a văzut, m-a rugat în numele tuturor sfinților din lume să nu-l omor ca pe un cîine, și încă fără popă; nu mai știam cum să-l potolesc.

— Ho, boule — m-am repezit la el — nu vezi că și eu sînt rănit, și poate pătimesc mai mult ca tine?... Crezi că sînt un animal sălbatic?... Crezi că noi sîntem oameni lacomi de sîngele bieților tăi frați, cum ți-or fi spus măgarii tăi de ofițeri?...

La aceste cuvinte, napolitanul meu se mai potoli, și reluă:

— Domnule piemontez, salvați-mă, aveți milă de mine... îmi era teamă să nu fiți sicilian și mă și vedeam pe lumea cealaltă...

Am înțeles îndată ceea ce voia să-mi spună, deoarece încă din 1848 auzisem cît era de aprigă ura care mocnea între napolitani și sicilieni; cînd se încăierau, se luptau cu o asemenea înverșunare, încît nu mai era nici o speranță de salvare pentru unul din ei. Dar nu era acum timpul pentru asemenea raționamente și nici să-i arăt napolitanului că puteai să fii italian fără să fii piemontez, și l-am întrebat unde fusese rănit, de unde era originar, și multe alte lucruri mai potrivite în asemenea împrejurări.

---

[1] Pulcinella — personaj din Commedia dell'Arte.

Mi-a răspuns că avea 21 de ani, că se născuse la Nola şi că fusese rănit de un glonte care-i perforase gîtul, în timp ce, fugărit de-ai noştri, încerca să se adăpostească pe deal, în preajma tunurilor. Apoi îmi povesti că ofiţerii lui îi asiguraseră că adevăratul Garibaldi nu putea fi printre noi şi că cel de aci era un bandit de temut, cu numele tot de Garibaldi, care-i inducea în eroare pe toţi cu asemănarea numelui, în scopul de a-i speria pe sicilieni şi a-i jefui în toată legea. De la el am mai aflat că vînătorii veniseră să ia cu asalt poziţiile noastre, plini de însufleţire, crezînd că au de-a face cu nişte „tîlhari", dar auzind trompeta şi văzînd că şi noi, la rîndul nostru, am pornit la atac cu baionetele, şi că eram, în sfîrşit, cu toţii piemontezi, s-au întrebat: „Acum ce facem?"

În timp ce stăteam de vorbă cu vînătorul, cîţiva sicilieni se apropiară de noi şi, zărindu-l pe vecinul meu, au vrut să se arunce asupra lui. Dar ridicîndu-mă cu multă greutate, le-am strigat cu toată puterea să fie cu băgare de seamă la ceea ce fac. Sicilienii se opriră şi mi se păru că erau dispuşi să mă asculte; dar eu, văzînd ceva mai departe de noi trei sau patru oameni de-ai noştri, pe care focul îi încălzise prea mult şi acum coborau mai jos să se răcorească, i-am chemat poruncindu-le să-l ia pe napolitan şi să-l aşeze mai aproape de mine. Aceştia erau doi veneţieni, între care telegrafistul Pentasuglia şi celălalt din provincia Marche. Ei luară rănitul pe braţe şi mi-l aşezară alături; dar auzind gloanţele făcînd tic-tac pe bolovanul de lîngă mine, mi-au lăsat o lămîie şi au zburat ca vîntul, făgăduindu-mi că se vor întoarce curînd cu o ambulanţă să mă ridice.

Vînătorul îmi apucă iute mîna şi-şi lipi buzele pe ea, de parcă voia să mi-o înghită. Trăgîndu-mi mîna de la lipitoarea aceea, i-am spus:

— Lasă, prostule, mă crezi popă, sau episcopul din Nola? Stai în capul oaselor şi suge jumătatea asta de lămîie pe care ţi-o dau şi nu-ţi mai fie frică!

Între timp, lupta continua cu aceeaşi îndîrjire, şi cîţiva ostaşi, care treceau pe lîngă mine în fugă, îmi strigară cuvinte care-mi încreţiră pielea de groază.

„Ce se va întîmpla cu mine — mă gîndeam — dacă ai noştri vor fi înfrînţi, şi eu voi cădea viu în mîinile soldaţilor regelui?" ...

Înspăimîntat de gîndul acesta, am încercat să mă ridic în picioare, dar am căzut înapoi, văitîndu-mă de durere.

Am stat aşa alte zece minute, după care vuietul împuşcăturilor se micşoră, iar bubuiturile încetară de-a binelea. Cei doi veneţieni pe care îi văzusem cu puţin înainte, şi care erau doi studenţi de la Facultatea de medicină din Padova, însoţiţi de alţi patru sau şase, s-au întors la mine şi m-au luat pe sus, împreună cu napolitanul; şi, cu lungi şi dureroase sforţări, mă transportară pînă jos la poalele dealului, unde era o căsuţă. Acolo se aflau cincisprezece sau douăzeci de răsculaţi şi un om de-ai noştri, dar nici cu rugăminţi, nici cu ameninţări n-a fost chip să-l convingem să iasă afară din casă, şi să ne dea o mînă de ajutor. De-abia ne întinseserăm pe podeaua casei, cînd auzirăm cîteva glasuri care strigau de departe: „Victorie! Victorie!", şi cele două tunuri ale noastre se auziră puternic dinspre şoseaua principală.

Într-o fulgerare, strigătul de victorie fu repetat de toate glasurile aflate pe dealurile din împrejurimi, ale căror culmi erau pline ciorchine, cum am mai spus, de sicilieni care asistau la desfăşurarea luptei şi care, văzîndu-i pe Burboni fugind, începură să coboare de pe înălţimi în şiruri lungi, ca roiurile de furnici, şi cît ai clipi acoperiră cîmpul.

Lupta durase trei ore şi jumătate, cu o îndîrjire nemaipomenită. Garibaldi a atribuit în mare parte victoria puştilor noastre proaste, deoarece, nefiind în stare să funcţioneze normal, au constrîns pe voluntari să pornească la atac cu baionetele, scoţînd astfel din uz puştile soldaţilor regelui, care trăgeau de minune de la mare distanţă. Victoria i-a adus un tun, dar se poate spune că i-a adus chiar mai mult, fiindcă din momentul acela toată insula a fost a lui.

Duşmanii au atribuit înfrîngerea, şi nu fără oarecare justificare, laşităţii ofiţerilor; într-adevăr, dacă ofiţerii burboni ar fi avut ceva mai mult curaj, fie că ne-ar fi

împiedicat să obţinem victoria, fie că ne-ar fi făcut mai sîngeros triumful.

Încăierarea, mai ales către sfîrşit, a fost cumplită şi s-a ajuns pînă la bătaia cu pietre: napolitanii au recurs şi la aceste arme în scopul apărării poziţiilor pe care se refugiaseră în ultimele clipe; Garibaldi însuşi a fost puternic izbit de o piatră aruncată de un artilerist, încît pentru cîteva clipe şi-a pierdut răsuflarea.

La pildele acestea de vitejie şi de furie, pe care le-am descris mai sus, mai adaug şi întîmplarea unui voluntar din Lombardia care, cu capul aplecat, s-a avîntat singur împotriva celor două tunuri care împroşcau schije şi a ajuns atît de aproape de ele, încît tunarii i-au zdrobit capul pe loc cu lovituri de carabină.

Vestea acestei fapte de vitejie a trecut multă vreme din gură în gură, printre duşmani; unii dintre ei, povestindu-mi-o mai tîrziu, la Palermo, spuneau că lîngă oraşul Calatafimi nu au luptat împotriva unor soldaţi, ci împotriva unor fiare dezlănţuite.

Împuţinaţi şi obosiţi, voluntarii nu au putut urmări prea multă vreme pe duşmani; aceştia, după ce au instalat cîteva tunuri noi şi au adus trupe noi în jurul oraşului, se întoarseră în aceeaşi noapte la Palermo, înspăimîntaţi de îndrăzneala lui Garibaldi şi a oamenilor lui, ca şi de atitudinea îngrijorătoare a maselor din jur, care începeau să se agite.

Garibaldi rămase astfel stăpîn pe cîmpul de luptă pe care zăceau o sută zece napolitani morţi sau răniţi, şi luă un mare număr de muniţie şi cîteva zeci de prizonieri, printre care şi cîţiva soldaţi din regimentul al zecelea de linie, regiment care a luptat atît de vitejeşte în Lombardia, alături de toscani, în luptele de la Montanara şi Curtatone, în 1848.

Pierderile garibaldinilor au fost aproximativ egale cu ale Burbonilor, dar fiecare din morţii noştri preţuia cît zece dintre ai lor.

Pe înserat mă transportară pe o targă întocmită din nişte crengi înspre şoseaua principală; cum se întîmplă să treacă pe acolo un ţăran cu carul, mă instalară în el, cum au putut mai bine. La o mică distanţă de Vita, îl întîlnirăm pe Garibaldi, care se întorcea în vale, îm-

preună cu Fruscianti și cu Bovi, aceștia doi ducînd de căpăstru cîțiva cai.

Generalul, văzînd un rănit zăcînd în căruță, întrebă cu grijă cine era.

Am ridicat capul și am spus:

— Eu sînt, domnule general!

— Oh, bravo, bravo! exclamă. Îmi pare bine că te văd, te credeam dispărut. Curaj! Curaj!

Și adresîndu-se celor care mă însoțeau, adăugă:

— Vi-l încredințez; e un aghiotant de-al meu; să aveți grijă de el!

Ambulanța noastră își fixase corturile într-o mănăstire prăpădită, în care nu locuiau mai mult de trei sau patru călugări, așa cum se obișnuia în timpurile acelea în Sicilia, unde fiecare cocioabă era onorată să adăpostească niște călugări; în timp ce păcătoșii dormeau sau făceau nebunii, aceștia se rugau și vegheau asupra lor.

Camera în care m-au primit avea un singur pat, pe care zăcea don Ciccio Sprovieri, mai tîrziu deputat în parlament; eu am fost nevoit să mă mulțumesc cu o saltea de paie întinsă pe jos, lîngă Giorgio Manin, locotenentul Maldacea și alți doi, pe care nu mi-i mai amintesc.

Don Ciccio, străpuns în gît, rostea cu glas tare, pe șleau, în limba lui calabreză, înjurăturile cele mai caraghioase pe care le-ar fi putut inventa un poet păgîn; Maldacea își fracturase brațul și se văieta în gura mare; ceilalți tăceau, și nu spuneam nici eu nimic, sfîrșit cum eram, căci pierdusem foarte mult sînge.

În timpul cît am stat acolo, mi-am dat seama că mîini miloase mă ușuraseră de sabie, de revolver, de raniță și de portmoneu, care avea în el cîteva lire; așa că atunci cînd chirurgul Ripari și asistentul lui, Boldini, mi-au tăiat cu bisturiul tunica și mi-au scos cămașa și indispensabilii, toate înmuiate în sîngele meu de plebeu, am rămas gol-pușcă, așa cum am ieșit din pîntecul matern, și mi-am zis: „Iată, toată averea o am cu mine".

Sufeream cumplit și de-abia îmi găsisem o poziție mai comodă în culcușul meu, cînd auzii un murmur de glasuri și sunetul unui clopoțel ce se apropia; ușa se

deschise și în prag apăru un călugăr cu stiharul preoțesc și mantia, precum și cu cîteva obiecte în mînă, ce țineau de meseria lui. Încetă să mai murmure latina lui și ne spuse cu glas tare:

— Creștini credincioși, vin să vă dau ajutorul religiei noastre preasfinte.

Și ridicînd în sus obiectul pe care-l avea în mînă, începu să ne binecuvînteze.

La care, don Ciccio Sprovieri, apucînd o gheată din apropiere, îi răspunse:

— Du-te de aici, părinte, lasă-ne în pace; avem nevoie de mîncare și nu de poveștile tale.

Călugărul dispăru cît ai clipi din ochi, și mă îndoiesc că a avut parte de-o primire mai bună în celelalte camere cu răniți.

Cu puțin înainte de căderea nopții, veni să-mi facă o vizită scumpul meu prieten Andrea Rossi, vechiul cîrmaci de pe *Piemonte*, care îmi confirmă fericitul rezultat al luptelor și îmi dădu din partea generalului o cămașă și douăsprezece portocale.

Generalul însărcinase de altfel și pe un oarecare duhovnic capelan militar să-mi încredințeze douăzeci de lire, dar banii aceia nu i-am văzut niciodată, și mi s-a întîmplat și mie ceea ce li s-a întîmplat, atunci și mai tîrziu, și altora.

Garibaldi, după ce a dormit în noaptea aceea pe cîmpul de luptă, trimise cercetași să urmărească manevrele Burbonilor, și se convinse că dușmanii părăseau Calatafimi în primele ceasuri ale dimineții, ca să se întoarcă la Palermo, unde era evident că ajunseră frînți și hărțuiți de atîta drum cît merseseră, după cinci zile (după cum a scris jurnalul guvernului burbonic) de „lupte glorioase".

Aflînd de plecarea lor, mica armată a lui Garibaldi intră în oraș ca să se odihnească timp de o zi, după care se îndreptă spre Alcamo unde popasul a fost mai lung, și unde partizanii sicilieni se adunară în grupuri numeroase, ca să sprijine în mod efectiv planurile generalului.

În dimineața care a urmat după ziua bătăliei, noi, bieți răniți, am fost obiectul curiozității tuturor oameni-

lor din împrejurimi, care alergau să ne vadă, ca pe niște urși sau elefanți. O deputăție a cetățenilor din orașul Salemi ne aduse vin, zdrențe pentru fețe de bandaj, portocale, și nu mai știu cîte alte lucruri, iar șeful deputaților, un bătrîn vesel și plin de viață, începu să ne țină o frumoasă și lungă predică, spunînd că prin felul nostru de a lupta, cu pieptul descoperit și cu graba de a înfrunta dușmanul, nu facem altceva decît să atragem asupra noastră mereu alte și alte nenorociri.

Am ascultat predica aceea cu toată răbdarea, rămînînd prea puțin sau chiar de loc convinși de înțelepciunea avertismentelor acelui venerabil bătrîn; la un moment dat, am fost nevoiți să-i spunem doctorului Ripari să interzică acel du-te-vino al curioșilor, care răsăreau din toate părțile.

Voi trece peste aceste amănunte, plictisitoare fără îndoială, și pentru cel care le citește, spunîndu-vă în cîteva cuvinte că spre seară medicii noștri dispărură cu toții, ca să-l ajungă din urmă pe Garibaldi, și că în dimineața următoare cei cîțiva dintre noi care am putut fi transportați am fost luați din mănăstirea din satul Vita și duși la Calatafimi, în mănăstirea din San Michele.

VIII

Înainte de a-mi conduce cititorii în orașul Calatafimi, trebuie să le spun cîte ceva în legătură cu sergentul acela burbon, înalt și roșcovan, de mîna căruia a fost omorît, după cum v-am povestit, valorosul Schiaffino, demn purtător al drapelului celor O MIE. Întîmplarea pe care am de gînd să o povestesc poate să pară ciudată multora dintre dumneavoastră; dar jur că vă spun purul adevăr, și cine nu vrea să mă creadă n-are decît. Totuși, cine nu-mi poate da crezare să se gîndească la atîtea întîmplări petrecute sub propriii lui ochi, care, povestite altora, nu se bucură de încredere deplină. Revenind însă la întîmplarea mea, îi voi spune că nu cuprinde nici

umbră de minciună, ci că e vorba doar de întîmplări cu totul aparte, de coincidențe care se puteau totuși ușor ivi, fără să fie considerate minuni, date fiind împrejurările speciale în care s-au desfășurat isprăvile povestite de mine.

Trecuseră abia două luni de la ziua în care ne-am luptat la Calatafimi și eu mergeam în pas de marș, cu frumosul meu batalion, al cincilea din brigada Medici, înspre Milazzi. Rănile mele încă nu se vindecaseră cu totul, dar pansamentele bune, tinerețea și dorința de a-mi păstra reputația mă țineau drept în șa, și n-aș fi schimbat șaua aceea nici pentru un fotoliu în palatul Pitti.

Întîmplarea făcea ca în zilele acelea, pentru că se alcătuiau noi batalioane în Palermo și în alte părți, și numărul ofițerilor se micșorase, să fie înrolați bucuros dezertori din armata burbonică, printre care se aflau mulți ofițeri ambițioși să-și cîștige galoane. Trecînd prin orașul Barcellona, am întîlnit tocmai un asemenea batalion, care urma să poarte numărul șase al brigăzii noastre, compusă pînă atunci din trei batalioane lombarde și două toscane. Un oarecare căpitan Ferrandina comanda noul batalion; era un dezertor burbon, și dezertori ca el erau aproape toți ofițerii.

Doi dintre aceștia din urmă îmi ieșiră în cale și pe cînd mă salutau, i-am văzut foarte surprinși; începură să șoptească între ei, încercînd de mai multe ori să se apropie de mine, și să mă privească fix, de parcă ar fi avut bănuiala că m-ar mai fi întîlnit cîndva, Dumnezeu știe unde. Văzîndu-i cum se uitau la mine, am devenit și eu la fel de curios și am început să-i măsor din cap pînă în picioare. Unul din ei era de statură mijlocie, nici slab, nici gras, cu părul și mustățile negre și cu ochii vioi și foarte negri; celălalt era înalt, robust, cu părul roșu și cu ochii cenușii, mici, dar plini de foc. Cel oacheș nu mi-a făcut nici o impresie deosebită; dar pe măsură ce mă uitam la cel roșcovan, cu ochii lui mici și cenușii, mă convingeam că-l mai văzusem cîndva, o clipă doar, în vreun coșmar îngrozitor, și-mi aminteam de chipul acela ca și cum ar fi fost al diavolului sau al altui geniu rău.

Ne petrecurăm toată ziua aceea privindu-ne cînd eu pe ei, cînd ei pe mine, şi am observat că de mai multe ori cei doi ofiţeri s-au oprit şi au făcut un pas înainte, ca şi cum ar fi vrut ca să-mi vorbească, dar apoi s-au stăpînit şi au dispărut, discutînd între ei; se prefăceau că se uită pe sus, sau că strigă pe cineva care trecea, toate acestea ca să-şi ascundă dorinţa nestăpînită pe care o aveau de a-mi vorbi, şi care li se părea totuşi o prea mare îndrăzneală.

În ziua următoare, tocmai încălecam pe cal, ca să-l însoţesc pe Garibaldi la mănăstirea Santa Lucia, unde se ducea să exploreze de la înălţime împrejurimile din Milazzo, cînd ordonanţa mea îmi spuse:

— Dom' maior, aseară m-au oprit doi ofiţeri din noul batalion şi m-au întrebat dacă dumneavoastră sînteţi din cei O MIE şi dacă aţi fost rănit cumva la Calatafimi. Eu le-am răspuns că da, şi ei au luat-o din loc, spunînd: „Da, el e, chiar el!" Azi-dimineaţă, cînd m-am sculat, i-am văzut iar şi mi-au spus că ar dori să stea de vorbă cu dumneavoastră, dar că le e teamă...

L-am însoţit pe Garibaldi în drumul lui, şi după două ore mă întorceam la cantonament, cînd îmi ieşi în cale furierul, cu carnetul de ordine. Brigadierul Medici, nevrînd să lase pe toţi ofiţerii burboni în noul batalion ataşat la brigada lui, voise să verse cîţiva din ei în celelalte batalioane, şi unul din aceşti ofiţeri se nimerise tocmai la mine. Noul meu ofiţer se numea Caccavaio. Aşa că domnul Caccavaio veni să-mi facă o vizită şi imediat am recunoscut în el pe tovarăşul ofiţerului roşcovan. Între o discuţie şi alta, l-am întrebat pe domnul Caccavaio:

— Din ce corp al armatei burbonice faceţi parte dumneavoastră?

— Din batalionul opt vînători.

— Dacă nu mă înşel, aveţi aici un tovarăş de-al dumneavoastră?

— Da, domnule, e aici un sergent din acelaşi batalion, şi se numeşte Certosini.

— Aţi luptat aşadar la Calatafimi?

— Sigur — răspunse ofiţerul — mai mult, printr-o

ciudată coincidență... Oh, Doamne! Dacă vă aduceți aminte...

— Ce anume? l-am întrerupt eu. Vorbiți, vă rog, deschis...

— Ei, la drept vorbind, eu... nu pot spune multe lucruri, dar tovarășul meu, care... care poate aminti domnului maior anumite fapte...

— Mă scuzați — l-am întrerupt eu. Unde e tovarășul dumneavoastră?

— Jos, la intrare. Voia să urce și el, dar...

— Făceți-mi plăcerea și chemați-l să vină sus.

Două-trei minute mai tîrziu, sublocotenentul Certosini era în fața mea. Cum mă văzu, se făcu palid ca un mort și nu mi-am putut stăpîni un tremur.

— Domnule Certosini — i-am spus — dumneavoastră ați fost așadar la Calatafimi?...

— Da, domnule maior...

— Erați sergent atunci?...

— Da... Și mi se pare că vă mai văd încă, în uniformă de ofițer piemontez, năpustindu-vă asupra mea cu baioneta scoasă...

— Și dumneavoastră mi-ați tras un glonte cu pușca?...

— Da...

— Atunci dumneata ai fost sergentul care ne-a ucis purtătorul de drapel cu un foc în piept?...

— Da... — adeveri Certosini — mie mi-a fost dat să-l ucid pe viteazul acela... și acum... acum sînt aici, cu dumneavoastră.

Mi s-a părut că o mînă de fier mă strînge de gît și cîteva secunde n-am putut deschide gura. Dar după aceea, făcîndu-mi curaj, m-am străduit să zîmbesc și am vorbit din nou:

— Bine, Certosini, noi doi ne-am măsurat forțele pe cîmpul de luptă, în luptă dreaptă, și acum vom face ceea ce făceau bravii cavaleri de pe vremuri. Încearcă acum să devii un bun soldat pentru noi, așa cum ai fost pentru Burbon; și la primul foc înfruntă inamicul cu vitejie, ca să ne răsplătești într-un fel pierderea mare pe care am suferit-o cînd l-ai omorît pe Schiaffino.

Două zile mai tîrziu ne luptam lîngă Milazzo și era

foarte cald. Avînd oameni puțini și fiind obligat să păstrez o poziție pe care dușmanul o disputa cu o furie de necrezut, am trimis după ajutoare și printre ajutoarele care sosiră era și compania lui Certosini.

De cum l-am văzut, le-am și spus cîtorva ofițeri prieteni:

— Fiți cu ochii pe napolitanul acela roșcovan, căci dacă încearcă să ne trădeze și se comportă ca o canalie, jur în fața lui Dumnezeu că-i trag un glonte în dovleac, așa cum mi-a tras și el în piept la Calatafimi, și îl voi răzbuna pe Schiaffino.

Tot timpul cît mai dură lupta, nu l-am slăbit din ochi o clipă; dar trebuie să spun că Certosini și tovarășul său Caccavaio păreau doi lei și la sfîrșitul luptei a trebuit să-i ridic pe amîndoi în slavă, îmbrățișîndu-i în mai multe rînduri și recomandîndu-i lui Giacomo Medici ca pe niște oameni demni de stimă.

Se scurseră patru luni și Certosini muri lîngă zidurile orașului Capua, cu fruntea despicată de schija unei grenade, ca un adevărat patriot.

Reluînd acum firul poveștirii, îl voi conduce pe cititor la mănăstirea San Michele din Calatafimi, unde zăceau în număr mare răniții garibaldini, așezați pe niște nenorocite de saltele de paie pe un coridor lung și în diferite odăițe. Eu eram în situația de a împărți culcușul meu cu Giovanni Tabbachi da Mirandola, care a fost mai tîrziu locotenentul lui Enrico Cairoli, rănit la Villa Glori și, ca și mine, aproape gol.

Cei cîțiva călugări din modesta mănăstire au fost buni și milostivi, își rupeau pîinea de la gură pentru noi și ne vegheau zi și noapte, făcînd tot posibilul să ne aline durerile și mizeria care era pretutindeni. Buni și săritori au fost și cîțiva preoți, printre care îmi amintesc cu drag de domnul Nocito, care mai tîrziu, renunțînd la preoție, a devenit avocat și deputat în Parlament.

Printre cei mai grav răniți era un tînăr mantovan cu un picior rupt, și un oarecare Maironi de Bergamo, de aproape optsprezece ani, care suferea din cauza unui glonte ce-l nimerise în brațul drept. Mantovanul se simțea din ce în ce mai rău, și piciorul era amenințat de

cangrenă. Acolo nefiind nici un chirurg, nu-l puteau îngriji altfel pe nenorocitul acela decît lăsîndu-l pe seama a doi studenţi din Universitatea din Padova şi a unui bătrîn medic sicilian, care în domeniul chirurgiei nu jupuise nici măcar pielea unui iepure mort. În ziua în care începu să se manifeste cangrena, cu semne atît de vizibile că şi un orb şi-ar fi dat seama, întîmplarea a vrut ca fraţii călugări să cînte în biserică nu ştiu ce cantată; şi Maironi, care era foarte priceput la orgă, a vrut să se urce pînă sus ca să acompanieze tedeumul. Sforţarea făcută îi deschise iar rana nenorocitului şi, pe deasupra, i se rupse şi o arteră.

În prima clipă, nefiind chirurgul de faţă, nimeni nu ştia unde să se repeadă cu mîinile şi să stăvilească sîngele care ţîşnea năvalnic; degeaba au încercat cei doi studenţi din Padova să-l oprească cu o monedă de argint, strînsă puternic cu o faşă. La început, remediul părea bun, dar puţin după aceea Maironi începu să urle ca un posedat şi cei doi chirurgi fără diplomă afirmară că făcuse tetanos. Aveam aşadar pe coridorul acela infernal care era spitalul nostru doi condamnaţi la moarte sigură, pe care suferinţa îi făcea să scoată nişte urlete atît de desperate, de le simţeam pe creier.

În ziua aceea eram cuprins de o febră mistuitoare şi deliram; plictisit de căldura dogorîtoare a verii, de febră şi de ţipetele celor doi martiri, nu-mi mai dădeam seama dacă mă aflam pe lumea asta sau în infern, şi simţeam cum mă loveşte un ciocan pe creier, şi tot felul de halucinaţii ciudate şi înfricoşătoare îmi tulburau ochii şi mintea.

Mantovanul care zăcea lîngă mine se ruga, în numele Domnului binecuvîntat, să fie smuls din chinurile acelea groaznice, să-i ia cineva zilele, sau să i se dea o armă să se omoare singur; cînd nu a mai avut puterea să urle, îi implora pe călugării milostivi să-i pună pe limbă o pilulă care să-l adoarmă pentru veşnicie.

Călugării chemară medicul şi spiţerul care se consultară şi împreună cu cei doi studenţi în medicină ajunseră la concluzia că cei doi nenorociţi mai aveau de trăit cel mult patru sau şase ore, dar chinuiţi de asemenea suferinţă, cum nici un animal n-ar putea să îndure. Atunci

părintele-custode mă întrebă dacă se cuvenea ca rugăciunile desperaților să fie împlinite, și eu i-am răspuns:

— Ce inimă aveți să-i lăsați în viață, dacă tot trebuie să moară și dacă, prelungindu-le viața cu cîteva ore, nu faceți decît să le lungiți chinurile?

Judecata mea smulse orice îndoială călugărilor, doctorului, spițerului și celor doi studenți padovani; după care mantovanul și Maironi, împărtășiți și miruiți, căpătară fiecare cîte o pilulă de opiu și intrară în somnul cel adînc, pentru a nu se mai deștepta niciodată.

Acest spectacol, împreună cu altele la fel de triste, care se mai petrecură sub ochii noștri, ne sleiseră curajul; pe deasupra, mai auzeam cu groază și știrile proaste care circulau în legătură cu Garibaldi, despre care se spunea că ar fi fost înfrînt în mai multe rînduri și că fugise în munți cu rămășițele jalnice ale armatei sale. Mulți au dat crezare acestor zvonuri și ne-am văzut părăsiți de cei din jur, afară de călugări și de cîțiva preoți care ne-au fost credincioși și binevoitori pînă în ultima clipă.

Febra continua să mă chinuie și în visele și închipuirile mele, care de care mai curioase, îmi jucau pe dinaintea ochilor, încîlcindu-se, cupola cea mare a domului din Florența, chipul drag al bătrînului meu părinte, farul din Livorno și frumosul turn din Siena, călăul cu securea și regele Bomba, cai scheletici, cîini mînioși, spectre și diavoli; deodată niște hohote de plîns mă făcură să mă cutremur pe neașteptate și am deschis ochii.

Prăbușit la picioarele mele se afla un om, și omul acela era Nino Marchese.

— Excelență! spunea nelegiuitul, hohotind și văietîndu-se. Excelență!

— Halal excelență! i-am răspuns, plin de venin. Frumos serviciu mi-ai făcut, om de nimic ce ești, lăsîndu-mă acolo la voia întîmplării și fugind ca cel mai nemernic laș! ... În felul ăsta ai înțeles tu să-mi arăți recunoștința? Uită-te la mine în ce hal am ajuns, și tu cine știe unde erai în timp ce eu te căutam și te așteptam, așa cum aștepți un prieten? ...

— Ah, excelență — exclamă din nou ticălosul, prefăcîndu-se că plînge din ce în ce mai tare — un frate

de-al meu murise în toiul luptei şi eu l-am luat în spinare şi l-am dus acasă atîţia kilometri...

L-am întrerupt cu un hohot de rîs şi l-am întrebat dacă mă crede atît de prost, încît să-mi închipui că un om putea duce în spate atîta distanţă cadavrul unui semen de-al lui.

— Să te ia dracu'! am încheiat. Dar dă-mi cel puţin pumnalul pe care ţi l-am încredinţat...

Nino Marchese ridică ochii la cer şi jură pe toţi sfinţii că i-a fost furat; şi apoi, pentru a micşora paguba, îmi puse alături (ghiciţi ce, cititorii mei!) îmi puse alături un buchet de sparanghel sălbatic.

Acela era darul pe care mi-l aducea, şi ultimul semn al nemărginitului lui sentiment de afecţiune, pentru ca, puţin mai tîrziu, să găsească un motiv să dispară... Şi de atunci nu l-am mai văzut...

Într-o bună zi, în oraş se zvoni că soldaţii regelui care stăpîneau oraşul Trapani ieşiseră în cîmp deschis şi se îndreptau spre Calatafimi ca să ne ia prizonieri, mai bine zis ca să lichideze cu noi pe calea armelor, sau prăjindu-ne de vii, ori poate făcînd uz de o altă asemenea metodă plină de curtoazie.

Se auzea că soldaţii se aflau chiar la trei sau patru mile distanţă de noi, unii afirmau că ar fi cîteva sute, şi pe deasupra cine ştie cîţi erau pe jos şi cîţi călare. La început, nimeni dintre noi nu a dat crezare unor zvonuri atît de înfricoşătoare; ba, dimpotrivă, foarte mulţi făceau chiar haz.

Dar, după un timp, începură să dispară unul cîte unul cei de serviciu, ca şi santinela siciliană, care stătea la poarta mănăstirii; călugării veniră în fugă, strigînd: „Fiilor, fiilor, încredinţaţi-vă Domnului, Burbonii sînt aici!"

La vestea asta, eu şi mulţi alţii am sărit în picioare şi am alergat la ferestre. Oamenii fugeau în toate părţile, părăsindu-şi casele şi ducînd cu ei copiii şi lucrurile cele mai preţioase; femeile ţipau cît puteau şi pretutindeni era o spaimă şi un iad de nedescris.

Eu m-am întors către călugării care stăteau cu mîinile împreunate în mijlocul coridorului şi le-am spus:

— O să ne încredinţăm Domnului, cum aţi spus voi,

dar Domnul a spus: ajută-te şi am să te ajut. Ce să facem noi aici? Bandajaţi-mă bine şi o să fug şi eu cu ceilalţi; dacă tot mor, mai bine să mor ca un om.

Auzindu-mă pe mine, toţi cei care au putut să se ridice în picioare, atît în camera aceea cît şi în celelalte, se pregătiră să iasă afară. Şi părintele Luigi Mistretta strigă:

— Fiilor, staţi pe loc! Noi vom lua Sfînta Azimă şi ne vom aşeza cu ea în mînă în poarta mănăstirii, iar dacă soldaţii vor voi să intre, ne vor omorî mai întîi pe noi, şi apoi vor trece peste Sfînta Azimă.

— Bravo, frate — am răspuns — fă asta pentru cei care nu se pot mişca, dar noi vom ieşi totuşi şi vom muri cu arma în mînă.

Şi am rugat pe cîţiva să-mi înfăşoare iute pieptul cu o faşă de copil şi să-mi arunce o mantie pe umeri; deşi aveam nişte dureri de neînchipuit, am dat buzna afară cu legiunea mea de oameni necăjiţi, şi aşa cum am putut ne-am îndreptat spre poarta pe unde trebuia să intre soldaţii regelui. Unul dintre călugări, părintele Bianchi, a vrut să vină cu noi; el se adresa lumii de pe stradă, îndemnîndu-i pe oameni să apere oraşul, dîndu-ne pe noi de exemplu; sfîrşiţi şi chinuiţi ca vai de noi, aveam totuşi curajul să-l înfruntăm pe duşman şi să-i rezistăm încă de la intrare.

Glasul călugărului a fost atît de convingător, încît cincizeci sau şaizeci de oameni înarmaţi veniră să ni se alăture şi astfel ajunserăm într-un număr destul de compact la poartă; între timp mulţi se refugiau în afara oraşului, care cu boarfe, alţii cu animale, în căutarea unui adăpost în munţii vecini.

Pe cînd ajungeam la poarta mănăstirii, iată că apăru ca din senin o bandă de cincisprezece sau douăzeci de oameni călări, veniţi nu ştiu de unde, dar înarmaţi pînă în dinţi. Cînd i-am văzut, le-am zis:

— Hei, voi de colo, cînd o să auziţi bătaia clopotelor, şi în timp ce eu am să ridic o baricadă ca să opresc lumea pe loc, ca la nevoie să se poată apăra fără frică, ieşiţi la cîmp şi vedeţi unde sînt soldaţii regelui.

Călăreţii stătură un timp la gînduri, apoi hotărîră să se supună şi o porniră în galop. Din fericire, în mai puţin

de o oră și jumătate se și întoarseră, și ne dădură toate asigurările că nu văzuseră nici un soldat dușman pe o rază de cîteva mile în jur, și că fricoșii din Calatafimi luaseră drept soldați pe niște țărani care se duceau la treburile lor, pe cîmp.

IX

Cu voia Domnului, într-o seară călugării intrară cu toții voioși în camera noastră cea mare, strigînd:

— Garibaldi a intrat în Palermo!

Și afară, lumea îmbulzită în piață cînta osanale, de-ți lua auzul; apoi începură să bată clopotele și se porniră jocurile de artificii, dezlănțuindu-se o veselie unanimă, o bucurie de nedescris.

La început m-am îndoit oarecum de vestea asta atît de bună și mi-era teamă că așa cum exageraseră limbile acelea de atîtea ori lucrurile în rău, puteau exagera și acum realitatea, dar în bine; după aceea m-am convins însă că și dacă Garibaldi nu intrase chiar în Palermo, o fi dat măcar vreo lovitură mai strașnică armatei Burbonilor și ocupase poate o poziție mai importantă lîngă oraș.

Totuși, vrînd să fiu sigur de ceea ce auzisem, i-am scris o scrisoare baronului Sant'Anna, predicator în Alcamo, aproape de noi, cerîndu-i vești amănunțite și sigure, și cerîndu-i sfatul dacă ar fi prudent din partea mea să iau cu mine pe răniții aceia și să-i duc în orașul lui.

Am primit răspuns la scrisoarea mea după cîteva ore, și baronul Sant'Anna îmi confirma întru totul vestea care zburase ca pasărea în toată Sicilia, cu o iuțeală uimitoare; cu alte cuvinte, vestea că Garibaldi pătrunsese cu forțele sale în Palermo și că se menținea aprig pe poziție, luptîndu-se cu succes, ajutat de partizani și de popor. Mai adăuga totuși că generalul nu pusese stăpînire decît pe una din porțile orașului. În legătură cu

schimbarea domiciliului nostru, îmi aducea la cunoştinţă că dacă lucrurile aveau să continue în felul acesta, după cum spera, în trei zile aş fi putut aduce în Alcamo, fără umbră de primejdie, tot grupul de răniţi pe care-l aveam în grijă.

De cum s-a răspîndit zvonul intrării lui Garibaldi în Palermo, păru că toată Sicilia pleacă în pelerinaj spre capitală, ca turcii la Mecca cea sfîntă.

În toate zilele acelea a fost la Calatafimi o continuă trecere de trupe care răsăreau de peste tot, în număr mare, cu steagurile desfăşurate, cîntînd şi strigînd, de-ţi era mai mare dragul să le auzi.

Apropiindu-se ora plecării noastre, le-am amintit călugărilor că noi eram aproape goi, şi că într-un fel sau altul trebuia să ne facă rost de îmbrăcăminte. Şi călugării, neştiind cărui sfînt să se adreseze, se gîndiră la Isus, şi punîndu-l pe Isus în altar, în mijlocul a o sută de lumînări, se rugară în toiul slujbei de credincioşi, făcînd apel la mila lor, să aibă grijă de cei dezbrăcaţi.

În aceeaşi seară, mănăstirea fu plină de lucruri dăruite de credincioşi, adică de lucrurile pe care bieţii oameni ni le-au adus în dragostea lor pentru Cristos.

Împărţindu-se cele aduse de ei, mie mi s-au nimerit nişte haine vechi, ale unui morar generos, iar pe cap mi-au pus o beretă mototolită din garda naţională, pe care mi-o dăruise un tovarăş de-al meu.

La două zile după sosirea noastră în oraş, am avut ştiri foarte sigure de victoriile lui Garibaldi şi am aflat despre actele de minunată vitejie săvîrşite de el, atît în afara oraşului Palermo, cît şi în interiorul lui. Îmi muşcam mîinile de ciudă că nu fusesem lîngă el şi blestemam gloanţele care mă forţaseră să zac neputincios pe paie, în timp ce tovarăşii mei cei mai norocoşi se luptau în zilele acelea de neuitat, care vor rămîne înscrise în cartea Istoriei. Aflînd că Garibaldi pusese stăpînire şi pe cealaltă poartă, şi că fixase o perioadă de armistiţiu pe bordul vasului amiralului englez, am hotărît să-l ajung din urmă, şi nu mai puteam sta locului, cu toate că chirurgii mă povăţuiau să nu mă grăbesc, căci armistiţiul era de scurtă durată şi odată pornit la drum, s-ar

fi putut să găsesc lupta în toi încă înainte să fi intrat în Palermo.

Între timp, aflîndu-mă în mijlocul răniților cu care nu avusesem relații prea strînse la Calatafimi, și stînd de vorbă cu cîțiva sicilieni care fuseseră de față la lupta aceea vitejească, am aflat un episod cu totul deosebit, care mi se pare demn să vi-l redau în aceste pagini. În momentul în care, pe colinele Pianto Romano, lupta era mai vie și mai crîncenă, și în timp ce Garibaldi în persoană pregătea ultimul atac hotărîtor, sus pe pantă apăru un călugăr capucin. Călugărul era negru ca un tăciune; avea o barbă de culoarea funinginii și părul zbîrlit; sutana îi era sumeasă și legată mai jos de talie și mergea înarmat cu o pușcă scurtă. Amestecîndu-se cu cei ce luptau, alerga în sus pe panta dealului, de parcă ar fi avut picioarele și plămînul de oțel; tuturor care voiau să-l oprească din drum, ca să-i mai îmbărbăteze, le răspundea cu o voce întunecată: „N-am venit aici să binecuvîntez, ci am venit să lupt!" Cel puțin patru martori mi-au jurat că viteazul călugăr, mergînd înaintea lui Garibaldi, a fost unul din primii care a sărit pe podișul ce încununează dealul; trase cu pușca, dar un glonte îl izbi în mijlocul frunții; căzu rostogolindu-se și muri pe loc.

Am mai spus că pînă la sosirea noastră în Sicilia, călugării se arătaseră a ne fi prieteni, și în parte chiar și preoții; acum spun că în Alcamo am avut o primă și solemnă dovadă de virtute revoluționară a călugărilor sicilieni, cu ocazia impresionantei înmormîntări pe care au pregătit-o în biserica Franciscanilor sărmanului nostru tovarăș Baiguerra de Brescia, mort în zilele acelea în urma glontelui primit la Calatafimi. Mortul, îmbrăcat în cămașa lui roșie, zăcea pe catafalc, în mijlocul unor lumînări înalte și groase; în jurul catafalcului stăteam noi, trei sau patru sute de sicilieni înarmați, și apoi toți bărbații și femeile din oraș, săraci și bogați.

La un moment dat, în timpul înmormîntării, apăru în amvon un călugăr, care, cu o voce încîntătoare de bariton, intonă o cuvîntare, la auzul căreia mi-am spus: „Dacă în timpul Vecerniilor călugării au predicat așa,

n-a fost o minune că n-a mai rămas un francez viu pe pămîntul Siciliei".

Nu-mi mai amintesc cu precizie ce anume a spus predicatorul, dar mi-aduc aminte că la un moment dat, cu o parte a trupului aplecat înainte, agitîndu-şi cu putere braţele, strigă: „În numele Domnului, sicilieni, voi cei de la munte şi cei de la cîmpie, treziţi-vă şi năpustiţi-vă asupra celor ce vă obidesc, ca lava vulcanilor voştri; ascultaţi sunetele Vecerniei care se mai aude încă, priviţi-l pe Giovanni da Procida ridicîndu-se în mijlocul trupelor armatei duşmane. Ceasul răzbunării a sosit; luptaţi pentru patrie, luptaţi pentru credinţă, nimiciţi turmele de mercenari hămesiţi ai tiranilor... Aceasta e vrerea Domnului ! E voia Domnului!"

Mi se părea că visez şi-l binecuvîntam pe călugărul acela şi pe toţi călugării care-i semănau; dar după aceea, gîndindu-mă în sinea mea: „Cîtă vreme va dura oare această înfierbîntare extraordinară a călugărilor? Cît vor dura accesele de înflăcărare ale preoţilor care cred că au prins luna de pe cer?" Şi gîndind aşa, prevedeam cu ochi siguri că nu va trece nici un an şi călugării, ca şi preoţii, îl vor trimite oriunde în altă parte pe Garibaldi, cu toţi cei O MIE, şi Italia, ba chiar şi pe Giovanni da Procida şi clopotele care au sunat Vecernia.

În sfîrşit, într-o dimineaţă am aflat că o nouă expediţie debarcase la Marsala, şi că se apropia de Alcamo. Am fost cuprins de furie şi le-am spus tovarăşilor mei: „Dacă oamenii aceştia, care vin să ne dea ajutor, se vor duce direct la Palermo, vă dau cuvîntul meu de onoare că vom merge cu ei".

Într-adevăr, noii voluntari ajunseră în Alcamo spre amiază. Erau cu toţii şaptezeci şi doi şi aveau cu ei două mii de puşti şi multă muniţie. Îi conducea sicilianul Agnetta şi un altul, tot sicilian, şi cu toţii plecaseră de la Genova pe un vas remorcher, condus de unul dintre cei mai înfocaţi patrioţi, Francesco Lavarello din Livorno.

Baronul Sant'Anna ne dădu cîte trăsuri a putut să găsească şi în ziua următoare am pornit-o împreună cu grupul lui Agnetta şi cu o numeroasă trupă de răsculaţi, care de asemenea au ţinut să ne însoţească.

Am ajuns în aceeaşi seară la Partinico. Oraşul, care, după înfrîngerile suferite de armatele regelui la Calatafimi, a mai contribuit şi el la continuarea acestor nenorociri, era înarmat pînă în dinţi. La intrare, şoseaua baricadată era străjuită de două santinele, doi călugări capucini cu beretă mare roşie pe cap, cu sutana sumească pînă în brîu, cu sabie la şold şi muschetă pe umăr.

Cînd am ajuns în faţa casei care slujea drept închisoare, cinci soldaţi napolitani, care-şi scoseseră capul printre gratii, începură să se roage de noi:

— Domnilor piemontezi, salvaţi-ne, fiindcă aici vor să ne ucidă!

Vaietele şi tînguirile lor erau atît de impresionante, încît oprii trăsurile să întreb cine erau şi de ce se aflau acolo.

— Sîntem prizonieri, excelenţă — răspunseră — şi în toate zilele vin să ne spună că or să ne omoare. Salvaţi-ne, domnilor piemontezi, pentru Dumnezeu, căci dacă ne lăsaţi aici, înseamnă să ne daţi morţii.

Le-am făgăduit că voi face tot ce-mi va sta în putinţă şi le-am cerut să stea liniştiţi.

După ce am intrat, împreună cu Tabacchi, într-o cocioabă în care cîţiva tineri din oraş, plini de bunăvoinţă, ne-au oferit cîte ceva de-ale mîncării, am trimis pe cineva să-l cheme pe primar, căruia i-am spus că, în numele generalului Garibaldi, îi porunceam să-mi încredinţeze pe cei cinci prizonieri burboni, fiindcă voiam să-i iau cu mine la Palermo.

Primarul, după ce s-a interesat în amănunt cine eram, mi-a făgăduit că în momentul plecării prizonierii vor fi ai mei, şi adaose că mulţumea lui Dumnezeu pentru marele bine pe care i-l făcea scăpîndu-l de ei. Se pare că populaţia din Partinico se împăca greu văzîndu-i vii pe nenorociţii aceia şi-l asalta mereu pe primar, cerînd pedeapsa cu moartea.

Auzeam spunîndu-se (dar nu pot garanta că era întru totul adevărat) că cetăţenii aceia, lovind cu furie pe Burbonii care se întorceau înfrînţi de la Calatafimi şi se împrăştiau acum pe drumurile din jurul oraşului Partinico, au ucis pe cîţiva; ei aveau intenţia să păstreze

neatinse cadavrele, pentru a face cu ele un pompos spectacol de primire lui Garibaldi, care urma să treacă pe acolo; se mai spunea că i-ar fi închis în cuptoare, adică i-ar fi pus la copt numai pe jumătate, așa cum se obișnuiește să se facă cu sturzii; cînd ți-e teamă să nu se strice pînă a doua zi, îi prăjești pe foc atît cît e nevoie, pentru ca putreziciunea să nu-i strice de tot.

Cît erau de adevărate toate astea nu știu, dar fapt e că cei cinci prizonieri au vărsat lacrimi de recunoștință cînd, în dimineața următoare, am luat cu mine în trăsură doi din ei, iar pe ceilalți trei i-am urcat într-o gabrioletă, atrăgînd în același timp atenția sicilienilor partizani că aveau să dea seamă lui Garibaldi direct pentru orice ofensă ar fi primit cei cinci nenorociți din partea oricui ar fi fost.

Pe măsură ce ne apropiam de Palermo, opream mereu trecători și-i întrebam ce știu despre Garibaldi, și toți îmi răspundeau că generalul se afla la Palermo cu cei O MIE și cu o mulțime de *picciotti*, dar că la amiază, fără nici o întîrziere, armistițiul începea.

În timp ce cîțiva preoți ne pansau rănile, șeful partizanilor mă înștiință, în piața din Monreale, că pentru a intra mai ușor în Palermo trebuia să facem un ocol foarte mare, deoarece (așa cum am mai spus) Garibaldi nu avea în stăpînirea lui decît două porți, și acelea erau foarte departe de șoseaua pe care ne aflam noi.

I-am spus să meargă pe drumul care i se părea cel mai bun, numai să se grăbească, ca să intrăm în oraș cu un ceas înainte de ora douăsprezece.

Comandantul m-a înțeles și am luat-o înaintea coloanei domnului Agnetta, cu care nu am avut timp să schimb nici un cuvînt măcar tot timpul drumului.

Treceam prin niște locuri, și sub ochii noștri apărea albia de aur, cum se numește în limbaj poetic valea în care e situat Palermo. De o parte și de alta a drumului, crînguri de măslini și portocali, cedri și cactuși, printre care se zăreau, albe și elegante, căsuțele și pitorețtile mănăstiri, asemenea unor castele; în fund, orașul întins pe plaja în semicerc, și apoi, de o parte muntele Pellegrino, abrupt și roșiatic, iar de partea cealaltă, marea albastră, plină de nave de război ale tuturor națiunilor.

Era un spectacol care ar fi smuls de pe buzele unui poet un cîntec sublim de admirație; noi însă, bieți muritori de rînd, cu inima plină de poezie, dar neputincioși să redăm ceea ce simțea inima, n-am fost în stare să facem altceva decît să întindem brațele spre albia de aur și să strigăm cu lacrimile în ochi: „Palermo! Palermo!"

La un moment dat, am întîlnit pe drum grupuri de oameni îmbrăcați toți în bluze țesute, de in, și cu niște berete ciudate pe cap, care mergeau cu greutățile lor pe umeri, ca cei mai cinstiți și cei mai liniștiți oameni de pe lume.

M-am adresat lui Tabacchi:

— Ce soi de oameni sînt ăștia?

— Întreabă-i și te vei lămuri — îmi răspunse acesta.

Am dat ordin să se oprească trăsura și m-am adresat cuiva din grup:

— Oameni buni, cine sînteți?

— Sîntem ocnași, excelență.

— Ocnași?! am exclamat eu. Și unde vă duceți la ora asta?

— Acasă, domnișorule, acasă — răspunseră în cor.

— Și cine v-a eliberat? am adăugat eu.

Ocnașii zîmbiră ironic și își continuară drumul; dar niște țărani care treceau pe acolo în momentul acela îmi explicară că ocnașii fuseseră eliberați din ordinul guvernului regal, cu puțin înainte ca Garibaldi să pătrundă în oraș.

Ocolul mare pe care l-am făcut însoțiți de partizani, care erau în număr de cinci sau șase sute de oameni, ne făcu să ajungem într-o suburbie a orașului, frumoasă și, pe cît ni se păru, foarte populată. Casele purtau pe ziduri urmele recentelor lupte, și cele locuite de familiile de naționalitate străină ridicaseră drapelul țării căreia îi aparțineau.

Dîndu-ne jos din trăsură, din cauza baricadelor care ne împiedicau să mergem mai departe, înaintarăm pe jos, împreună cu alți răniți, ajutați de oamenii pe care îi întîlneam pe drum. Baricadele erau înalte și solide și în majoritatea lor făcute din zidărie masivă, sub îngrijirea unei comisii de ingineri. Pentru că în vreo două ore

trebuia să reînceapă lupta, oamenii înarmaţi se îngrămădeau în spatele baricadelor; preoţi şi călugări se pregăteau să predice, luîndu-şi răspunderea că oricine va muri pentru apărarea Siciliei ar merita imediat un loc foarte frumos în paradis, printre îngeri şi martiri, printre fecioare şi duhovnici. Am observat că răzvrătiţii sicilieni lipiseră pe patul puştilor lor pozele sfintei Rozalia şi la fel făcuseră şi pe partea dindărăt a tunurilor, care apăreau la cotitura străzilor, loc unde bănuiau că duşmanul ar putea să dea pe neaşteptate un atac puternic.

Pe măsură ce ne apropiam de palatul Preturei, unde-şi stabilise Garibaldi cartierul lui general, baricadele erau mai dese şi mulţimea creştea. În învălmăşeala aceea, amestecaţi printre ţărani şi orăşeni, am recunoscut pe cîţiva din vechii mei tovarăşi, care comandau cu autoritate şi erau ascultaţi aproape cu respect. Fiecare din cei O MIE valora în zilele acelea cît o sută de oameni şi mai bine.

Ajunşi în piaţa Palatului, văzurăm de aproape ruinele de pe strada Toledo, nemiloasă şi mişeleasca ispravă a flotei Burbonilor care, timp de trei zile şi trei nopţi fără încetare, a tras asupra oraşului; lipsit de artilerie grea, acesta n-a putut rezista torturilor barbare la care a fost supus.

Mai înainte de a ajunge la general, am străbătut trei săli ticsite pînă la refuz de lume care vorbea cu voce ridicată şi părea că aşteaptă nerăbdătoare ca şefii burboni să trimită o delegaţie în vederea încheierii unui nou armistiţiu, sau să reînceapă ofensiva. Printre cei adunaţi acolo erau şi cîţiva preoţi, care păreau mai înfierbîntaţi decît toţi ceilalţi, şi unul din ei, pe care am aflat după aceea că-l chema abatele Fiorenza, l-ai fi putut crede comandantul cartierului general, pentru că el era factotum acolo, în palat.

Cînd ne văzu, Garibaldi îşi deschise larg braţele şi ne sărută pe rînd pe fiecare. După ce-i lăsă pe cei de faţă în grija căpitanului Cenni, comandantul Pieţei, rămase cu mine şi cu cei apropiaţi lui, şi voi să afle din gura mea sute de mii de lucruri, şi, privind cu neliniştită curiozitate costumul meu original, îmi spuse în glumă:

— Sărmane Bandi, parcă ai fi un morar!

Apoi mai adăugă:

— Pun rămăşag, şi să-mi tai gîtul dacă n-ai în buzunar cel puţin o sută de mii de lire...

— Nici un bănuţ măcar — i-am răspuns.

Întorcîndu-se spre Fruscianti, îi ordonă să-mi dea douăzeci de scuzi, apoi îi dădu dispoziţii lui Bovi să mă îmbrace din cap pînă în picioare.

Îmi regăsisem cuibul meu, îl revedeam voinic, sănătos şi biruitor pe omul care însemna pentru mine mai mult decît un tată, şi în momentul acela n-aş fi schimbat situaţia mea nici cu a unui rege. Totuşi, era necesar să-mi schimb măcar hainele, căci îmi era ruşine să fac pe morarul printre oamenii aceia care se îngrămădeau prin săli; aşa că, rugîndu-l pe prietenul meu Andrea Rossi să mă însoţească afară, mi-am schimbat înfăţişarea cît ai clipi şi am apărut după o jumătate de oră cu o frumoasă cămaşă roşie, cu o beretă nouă şi cu un fular minunat de mătase, cu flori galbene şi roşii, înnodat larg în jurul gîtului. Un medic îmi schimbase pansamentele la răni, iar bunul meu Rossi îmi dădu ceva demîncare, de mi se părea că sînt Dumnezeu ştie cine.

Mă întorsei din nou lîngă Garibaldi, de data asta complet reîmprospătat. Generalul îmi arătă o canapea şi-mi spuse:

— Ia loc şi odihneşte-te cît mai mult, căci n-ai rămas nici jumătate din cît ai fost.

M-am aşezat, şi la scurt timp după aceea vocea lui Stagnetti anunţă sosirea parlamentarilor burboni.

X

Parlamentarii burboni erau generalul Letizia şi colonelul Buonapane, şeful statului-major. Cînd am intrat la el, Garibaldi stătea într-un fotoliu; în faţa lui, pe un scăunaş, erau mai multe ţigări, două sau trei portocale, un stilet scos din teacă şi tot felul de hîrtii.

Cei doi ofițeri făcură două-trei plecăciuni foarte reverențioase, la care Garibaldi le răspunse pe un ton vesel:

— Vă salut, domnilor! și le întinse mîna.

Am apropiat două scaune de fotoliul generalului și părîndu-mi-se că legea bunei-cuviințe îmi cerea să mă retrag, m-am îndepărtat în vîrful picioarelor spre ușă, ca să ies în anticameră. Dar de cum am pus piciorul în prag, Basso mă întrebă în șoaptă:

— Ce faci? Ai de gînd să-l lași singur pe general? Întoarce-te imediat în cameră și fii cu ochii în patru, căci de cîteva zile dușmanii îl pîndesc pretutindeni. Lasă ușa întredeschisă și eu rămîn aici cu Fruscianti.

Spunînd acestea, mă împinse înăuntru.

Nu știam dacă procedam bine sau rău. L-am întrebat pe Garibaldi din privire și el, tot cu o mișcare rapidă a ochilor, îmi făcu semn spre canapea.

Așadar am rămas pe canapea, cu privirea ațintită asupra celor doi ofițeri, dar mă uitam din cînd în cînd și înspre ușa întredeschisă, unde scînteiau ochii vioi și mici ai lui Basso.

Generalul Letizia și colonelul Buonapane continuau să stea în picioare, pierzîndu-se în complimente; Garibaldi îi pofti să ia loc în fața lui, și cu multă amabilitate îi întrebă care era scopul vizitei lor.

Sus-numitul general era ceea ce se poate numi un bărbat chipeș; pesemne că la vremea lui fusese un tînăr foarte elegant și cu multă trecere la femei. Înalt de statură, zvelt, frumos, proporționat, cu o înfățișare mai degrabă aristocratică, cam rece, și de o politețe ce lăsa să se întrevadă o ușoară nuanță de vanitate, toată înfățișarea sa respira îmbinarea armonioasă a unui adevărat militar cu a unui desăvîrșit diplomat.

Colonelul Buonapane avea, dimpotrivă, chipul și comportamentul unui abil actor de teatru, robust, durduliu, cu o înfățișare de om mulțumit, foarte dispus oricînd să facă o glumă, gata să rîdă din toată inima.

Generalul Letizia avea ceva din aerul unui englez, colonelul Buonapane însă era napolitan din cap pînă în picioare, așa că nu părea cu putință ca discuția să se desfășoare într-o atmosferă încordată. Totuși, pe cît de

sobru și de dispreţuitor mi s-a părut generalul, pe atît de bun și cu vederi largi mi s-a părut colonelul.

— Domnilor — li se adresă Garibaldi, cînd văzu că amîndoi luaseră loc — regret că nu vă pot oferi decît ţigările mele proaste de Nisa... Dar, *à la guerre comme à la guerre*[1]...

Și le oferi obișnuitele lui jumătăţi de ţigară. Amintesc aceasta, pentru că nimeni nu l-a văzut vreodată pe Garibaldi fumînd sau ţinînd în buzunar o ţigară întreagă.

Cei doi ofiţeri îi mulţumiră. Uitîndu-se la ceas, Garibaldi i se adresă lui Letizia:

— Mai sînt cîteva minute pînă la amiază.

Și Letizia îi răspunse prompt, aproape să-l întrerupă:

— Tocmai de aceea sîntem aici, fiindcă se apropie amiaza. Generale, noi am făcut tot ceea ce ne-a dictat datoria, și acum...

— Și acum — făcu Garibaldi sărind în sus — aţi ajuns și dumneavoastră, în sfîrșit, la concluzia că acest război fratricid trebuie să fie la fel de amar pentru noi ca și pentru voi?...

Letizia nu răspunse, dar Buonapane se grăbi să ia cuvîntul în numele lui, cît și în al ilustrului său superior:

— Eh, nu se poate nega, domnule general, că ceea ce se petrece nu place nimănui... de aceea am dori din toată inima să înceteze odată pentru totdeauna.

— Ei bine — adăugă Garibaldi — de voi depinde...

— Cît despre mine — spuse generalul Letizia — aș găsi potrivit ca armistiţiul să se prelungească, și de data aceasta să se prelungească fără termen, adică pînă cînd una din cele două părţi va crede de cuviinţă să-l încalce.

— Bine — răspunse Garibaldi, și apucînd stiletul începu să cureţe o portocală.

Generalul Letizia continuă să spună că fusese însărcinat cu puteri depline ca să trateze încheierea unui nou armistiţiu, și mai adăugă că dacă împrejurările ar fi favorabile ar pleca de îndată la Napoli, să-i aducă la cunoștinţă regelui, stăpînul lui, adevărata stare de lucruri și să ceară din partea acestuia ordine precise în legătură cu ceea ce are de făcut.

---

[1] La război ca la război (în limba franceză în text).

Vorbele lui Letizia fuseseră foarte clare, dar colonelul Buonapane ţinu să le explice din nou şi să le prezinte cu un comentariu foarte bogat, lăsîndu-ne să înţelegem că soldaţii lor începeau să se arate nedisciplinaţi, că elveţienii şi în special bavarezii deveniseră nişte adevăraţi diavoli, şi că abia îi mai respectau pe ofiţerii care le vorbeau pe limba lor, arătîndu-se aroganţi şi ameninţători cu cei ce le vorbeau în italieneşte. Încheie aşadar spunînd că în cazul în care condiţiile lui Garibaldi ar fi onorabile şi modeste, s-ar putea stipula un armistiţiu şi se putea spera chiar, în legătură cu acel armistiţiu... Dumnezeu ştie ce.

În timp ce colonelul vorbea astfel, Garibaldi curăţase o portocală şi o desfăcuse în felii: înfipse vîrful stiletului într-o felie şi i-o întinse lui Letizia, spunîndu-i:

— Vă rog, generale — apoi îl înfipse într-alta şi i-o oferi lui Buonapane, spunîndu-i: Vă rog, colonele.

Eu îi priveam pe toţi şi aş fi vrut ca în clipa aceea să am în mînă o pană înmuiată în cerneală şi pe lîngă pană şi un penel, să pot zugrăvi scena.

— Foarte bine — reluă Garibaldi, înfigînd vîrful stiletului într-a treia felie. Nu eu voi împiedica semnarea acestui armistiţiu aici, pe dată. Aşadar, propuneţi condiţiile dumneavoastră.

— Condiţiile noastre sînt scrise — spuse Letizia, scoţînd din buzunar nişte foi de hîrtie împăturite în patru. Dacă îmi permiteţi, le voi citi.

— Voi citi eu, domnule general — interveni colonelul, întinzînd mîna ca să ia hîrtiile.

Şi punînd în gură o altă felie de portocală pe care i-o întinse Garibaldi, începu să enumere condiţiile armistiţiului.

Prima condiţie cerea restituirea cît mai grabnică a apei potabile la castel.

— De acord — răspunse Garibaldi.

A doua — expedierea la castel a doctoriilor pentru bolnavi şi răniţi.

— Din toată inima — acceptă Garibaldi.

A treia — schimbul de prizonieri.

Garibaldi consimţi şi la această a treia condiţie, dar ceru să fie trimişi în stare de libertate şi ostaticii luaţi

de generalul Lanza în Palermo, şi aflaţi sub pază în castel.

Letizia răspunse că el nu avea calitatea să discute problema ostaticilor, dar îl asigură pe cuvîntul lui de onoare că ostaticii erau trataţi foarte bine şi că de îndată ce va ajunge el la Napoli, aveau să fie repuşi, pe semne, în libertate.

Garibaldi reflectă puţin, apoi exclamă:

— Ei bine!

În clipa aceea, tocmai în clipa aceea, o descărcătură puternică, izbucnită din mai multe puşti deodată, răsună la o mică distanţă, de făcu să vibreze toate cristalele din sală.

Letizia şi Buonapane săriră în picioare, palizi ca doi morţi.

— Bandi — spuse generalul — du-te şi întreabă cine trage fără ordinul meu...

Tocmai mă ridicam să execut ordinul, cînd uşa odăii se deschise şi apăru Cenni, anunţînd că răsculaţii, la auzul clopotelor de amiază, au atacat palatul regal şi castelul.

— Dă ordin să înceteze focul — spuse Garibaldi, păstrîndu-şi calmul şi continuă să-şi cureţe portocalele.

Cenni ieşi, iar eu m-am întors la locul meu, pe canapea.

Cei doi ofiţeri păreau mai mult morţi decît vii.

— Pentru Dumnezeu, generale — exclamă Letizia — fă-i să înceteze, nu ne mai da emoţii!...

— Da, generale, zău, e timpul să se termine — adăugă Buonapane, împreunînd mîinile în semn de rugăminte.

— Fiţi liniştiţi, domnilor — spuse Garibaldi — sînteţi în casa unui om onorabil.

Cuvintele acestea au fost pronunţate întocmai cum vi le redau, şi să nu vi se pară ciudat că mi-au rămas întipărite în minte, deoarece unele cuvinte nu se pot uita niciodată.

— Da — reluă generalul Letizia — eu voi pleca chiar astăzi; mîine dimineaţă voi fi la Napoli şi voi vorbi cu maiestatea sa, dar aveţi grijă, generale, să-i ţineţi în frîu pe aceşti binecuvîntaţi răsculaţi...

— Îi voi ţine, îi voi ţine — răspunse Garibaldi —

dar dumneavoastră gîndiți-vă, la rîndul vostru, să faceți în așa fel încît condițiile armistițiului să fie respectate ceva mai riguros. Cred că știți mai bine decît mine că periferiile sînt în flăcări și că multe case din oraș sînt prădate în momentul de față...

— Și dumneavoastră ce părere aveți, generale? exclamă Buonapane. Nu știți că bavarezii fură și de la noi și că soldații unui batalion de-al nostru au prădat pînă și casa maiorului lor?

După asemenea discuții și după altele, fu reluată problema condițiilor. Cea mai importantă dintre ele se referea la pozițiile pe care urmau să le ocupe în timpul armistițiului cele două armate. Garibaldi voi ca tot orașul să rămînă al său. Parlamentarii încercară să obțină cîteva excepții, dar găsind terenul impropriu pentru concesii, conveniră ca trupele regale să se retragă la castel și să formeze o tabără la poalele muntelui Pellegrino.

După ce s-a luat această măsură de prevedere și altele, pe care nu mi le mai amintesc, generalul îl chemă pe Sirtori, șeful statului său major, și pe Cenni, comandantul orașului, și le ordonă să stipuleze armistițiul, punînd condiția ca a doua zi dimineață, la ora șapte, trupele regale să părăsească orașul.

La scurt timp după retragerea ofițerilor din palatul pretorial izbucni un scandal mare în piață. Nino Bixio îi dăduse furios un pumn lui Agnetta, care avea să-l coste, doi ani mai tîrziu, o mînă străpunsă de un glonte de pistol într-un duel pe viață și pe moarte. În fața ofensei primite de căpitanul lor, soldații lui Agnetta luară și ei atitudine; cîțiva soldați de-ai lui Bixio, prezenți la fața locului, țînură să se arate ei mai viteji, așa că puțin mai lipsea să nu izbucnească o adevărată răscoală. În ziua aceea trebuia să aibă loc înmormîntarea maiorului Tűckery, mort din dragoste pentru țara noastră, iar Bixio trebuia să prezideze această oficiere. Din fericire însă, brațe prietenoase se interpuseră între Bixio și Agnetta și scandalul fu înăbușit pe loc, iar cei doi dușmani se depărtară, scrîșnind din dinți și blestemînd, cu mîinile mînjite de sînge.

Garibaldi, de cum primi vestea noii escapade a lui Bixio și de răsunetul care-l avusese în întregul Palermo,

ordonă să i se aducă păcătosul şi-i spuse cîteva vorbe usturătoare.

Nino Bixio, a cărui amintire o păstrăm cu toţii, şi-l considerăm ca pe un om de foarte mare curaj şi nesupus în faţa nici unei autorităţi, acum, în faţa lui Garibaldi, parcă era o găină plouată.

— Bixio, dumneata mi-ai stricat o zi frumoasă, o zi foarte frumoasă... Cum vei izbuti să ţii în frîu zece mii de oameni, cînd văd că nu eşti în stare să te înfrînezi pe dumneata însuţi?

Nu mi-aş putea închipui un om mai cumplit la supărare decît Garibaldi, cu toate că în momentele lui de furie era foarte stăpînit, şi n-ar fi fost în stare să se atingă nici de un fir de păr al adversarului său. Dar tocmai stăpînirea aceasta de sine, care-i înfrîna impulsivitatea, îl făcea să exercite o putere misterioasă şi irezistibilă asupra tuturor care-l vedeau supărat; cînd îl priveau şi-l ascultau, toţi ajungeau să spună: „Acest om ştie să se înfrîneze, e în stare aşadar să ţină în frîu şi pe alţi o sută de mii de oameni".

Garibaldi îl pedepsi pe Bixio să rămînă arestat în camerele lui, dar norocosul condamnat avu (după cum se spune) drept mîngîiere în pedeapsa lui o binevoitoare nimfă, ale cărei degete mi-au înfiorat şi mie cîndva pielea, în timp ce-mi îngrijea rănile, făcîndu-mă să îndrăgesc soarele şi luna de pe o terasă cu privelişte spre mare.

A doua zi, armatele regale părăsiră dis-de-dimineaţă palatul regal şi alte poziţii ocupate, şi se stabiliră, conform înţelegerii, într-o tabără, la poalele muntelui Pellegrino, renumit în toată lumea pentru sanctuarul Rosaliei, făcătoarea de minuni, la care din an în an vin în pelerinaj toţi palermitanii buni şi credincioşi.

La o anumită oră sosiră la palat alţi doi parlamentari burboni; dar aceştia nu aveau altă însărcinare decît să-i dea în primire lui Garibaldi pe voluntarii lui căzuţi prizonieri şi să-i ia înapoi pe ai lor, dacă aceştia ar fi consimţit să se întoarcă sub steagul alb al Burbonilor.

Unul dintre parlamentari era căpitanul de artilerie Riario Sforza, iar celălalt — locotenentul Colonna, din cavalerie. Colonna stătu de vorbă cu Sirtori un timp în

anticameră, iar după aceea, avînd pesemne nu știu ce chestiuni de lămurit cu el, plecară împreună, iar căpitanul Riario Sforza rămase singur. La momentul potrivit l-am condus, așa înarmat cum era, la Garibaldi, care-l primi cu obișnuita lui amabilitate, adresîndu-i-se astfel:

— Căpitane, numele dumitale de familie îmi amintește un nume glorios din istoria Italiei. Fără îndoială că strămoșii dumitale au fost din Lombardia...

— Într-adevăr, de acolo se trag — răspunse acesta — și eu sînt nepotul arhiepiscopului din Napoli.

După acest schimb de cuvinte, căpitanul comunică scopul misiunii sale și adăugă că afară așteptau treisprezece prizonieri (de altfel, aceștia erau toți), gata să se prezinte oricînd în fața generalului.

— Lasă-i să intre — spuse Garibaldi lui Stagnetti.

Stagnetti ieși și după cîteva clipe se întoarse însoțit de cei treisprezece prizonieri.

Cei treisprezece nenorociți, prin faptul că rămăseseră în mîinile armatelor regale și încercaseră pe spinarea lor cît de greu cîntăreau paturile puștilor scurte ale Burbonilor, credeau că l-au apucat pe Dumnezeu de picior, așa că se prezentară în fața generalului cu o figură surîzătoare și cu inima deschisă.

Garibaldi îi scrută cu privirea pe fiecare în parte și-i întrebă:

— E printre voi cineva rănit?

Toți tăcură și schimbară fețe-fețe. Tăcerea lor voia să însemne un răspuns negativ.

— Ei bine — continuă generalul — unde ați căzut prizonieri?

— La Parco — răspunseră toți într-un glas.

Generalul îi privi din nou, apoi le întoarse spatele și făcu cîțiva pași prin odaie. Se întoarse, se opri în fața lor să-i mai privească o dată și, cu un aer mai sever ca oricînd, spuse:

— Voi sînteți ceea ce francezii numesc „trainards" ... asta corespunde în italiana noastră curată... cu un alt nume. N-aș fi vărsat o lacrimă pentru voi, dacă dușmanul v-ar fi omorît, de la primul la ultimul. Plecați!

Și, cu un gest disprețuitor, îi pofti să se retragă.

După plecarea prizonierilor, căpitanul Sforza îl rugă pe general să-i dea un însoţitor pînă la fosta lui locuinţă de dinainte de revoluţie, spunînd că vrea să-şi ia nişte argintărie din casă.

Garibaldi aprobă bucuros cererea căpitanului şi mi se adresă mie:

— Însoţeşte-l dumneata.

Nu era o sarcină prea uşoară, s-o poţi duce la bun sfîrşit şi să ieşi cu faţă curată; nu era simplu să conduci pe străzile din Palermo un ofiţer burbon în uniformă şi înarmat pînă în dinţi, prin mijlocul omenirii care se înghesuia şi care parcă era gata să sfîşie din priviri orice Burbon care-i ieşea în cale.

I-am cerut comandantului, paznicul palatului, să mi se dea o escortă de patru oameni şi am plecat cu căpitanul.

În clipa în care am ajuns în dreptul casei pe care o căuta, am dat peste nişte *picciotti*, care se îmbulzeau pe scări cu droaia şi pe care i-am silit să se dea la o parte; aceştia s-au retras bombănind. Căpitanul intră în apartamentul lui şi se întoarse puţin după aceea, ţinînd în mînă un pachet, care, după spusele lui, conţinea nişte tacîmuri de argint. Cînd ieşirăm din nou pe stradă, *picciotti* se pare că mirosiseră ce avea căpitanul în mînă şi se înghesuiră în jurul nostru cu nişte mutre care nu păreau prea liniştitoare, aşa că am fost nevoit să ridic puţin glasul şi să le declar că ofiţerul pe care îl însoţeam nu era un om oarecare, ci se găsea sub paza lui Garibaldi, aşa că era vai de cel ce l-ar fi atins.

Cînd am ajuns pe strada Toledo, unde ruinele caselor şi ale palatelor, atît de frumoase odinioară, ofereau un spectacol jalnic, căpitanul mă rugă să-i permit să facă unele vizite, adăugînd cu amabilitate că nu voia să plece din Palermo fără să-şi ia rămas bun de la cele mai dragi cunoştinţe. I-am răspuns că l-aş fi însoţit bucuros, oriunde ar fi dorit, dacă nu avea nimic împotrivă să treacă prin mijlocul poporului care îl privea cu ochi răi şi duşmănoşi, fără să se sfiască, şi-i arunca în faţă blesteme şi înjurături. Într-adevăr, în timp ce treceam pe lîngă ruine, destul de mulţi oameni îi strigau în urechi, arătîndu-l cu degetul: „Vezi ce-ai făcut? Îţi vezi opera, nelegiuitule?"

L-am însoţit aşadar în două sau trei case, unde a fost primit cu totul altfel decît spera el, deoarece în locul unei calde ospitalităţi nu a întîmpinat decît tăcere sau recomandări care să-l convingă să-şi scurteze pe cît se poate vizita.

Ajungînd din nou pe strada Toledo, aproape de Dom, căpitanul îmi spuse, arătîndu-mi un palat pe jumătate ruinat:

— Îmi îngăduiţi să urc aici, ca să-mi iau rămas bun de la o doamnă?...

— Cum? Nu vă ajung privirile acre de pînă acum, simţiţi nevoia de una şi mai acră? Nu vedeţi în ce hal a ajuns palatul acesta din cauza bombelor voastre?

Căpitanul zîmbi şi urcă totuşi. În palat dădurăm de o frumoasă doamnă, nici prea tînără şi nici vîrstnică, cu două fete foarte primăvăratice şi atît de gingaşe, încît semănau cu două portrete de fecioare ale pictorului Pietro Perugino. De cum îl văzu pe căpitan, doamna începu să se tînguiască împotriva guvernului mizerabil care i-a distrus casa cu artileria lui burbonică, de nu i-a mai rămas în picioare nici măcar pianul... La auzul mamei lor care plîngea, se umplură de lacrimi şi ochii celor două copile, arătîndu-i vizitatorului nedorit grămezile de dărîmături de peste tot locul.

Nu erau prea multe de răspuns; totuşi căpitanul încercă să se scuze şi în numele lui, şi în cel al tunurilor, dar cu slabi sorţi de izbîndă, sau chiar cu nici unul, deoarece doamnele, vrînd parcă să-i arate cît de puţină valoare aveau vorbele lui, se întoarseră toate spre mine. Văzîndu-mă palid şi invalid, îmi oferiră un scaun şi se arătară dispuse să-mi schimbe pansamentele rănilor, după aceea îmi umplură buzunarele cu o pînză foarte fină pentru feşe şi mă siliră să le spun cine eram, de a trebuit să le expun toată situaţia noastră. Căpitanul încremenise; era mai umilit ca oricînd; cred că ar fi fost gata să bombardeze din nou palatul, dacă ar fi avut artileria la îndemînă. În sfîrşit, văzînd că pentru el se stinseseră toate luminile şi pomenile fuseseră împărţite, a vrut să se retragă şi mă smulse din compania aceea plăcută mult mai devreme decît aş fi dorit eu.

Ajunşi în stradă, i-am spus:

— Şi acum mai vreţi să faceţi şi altă vizită?

— Nu, bineînţeles că nu — răspunse el. Vă mulţumesc foarte mult, dar vă rog să mă însoţiţi la avanposturi.

I-am împlinit această dorinţă cu cea mai mare plăcere din lume. Şi apucînd-o în jos spre mare, trecînd din nou prin mijlocul mulţumii care ne arunca priviri chiorîşe şi vocifera într-una, am ajuns la tabăra armatelor regale de la poalele muntelui Pellegrino.

Santinelele noastre se aflau la o distanţă de aproape treizeci de paşi de cele ale duşmanilor, cu care schimbau priviri piezişe.

Căpitanul voi să mă conducă la generalul lui, dar, mulţumindu-i, m-am declarat satisfăcut numai cu cele cîteva mostre ale armatei regale şi care nu mi-au stîrnit de loc dorinţa de a cunoaşte marfa mai în amănunt.

Atunci căpitanul nu mai conteni să-mi mulţumească pentru amabila companie pe care i-o ţinusem, şi începu să discute despre primejdiile acţiunilor noastre şi de puţina încredere pe care o meritau răzvrătiţii sicilieni care, după părerea lui, la prima umbră a unei schimbări de situaţie, ne vor lăsa baltă, fără să-şi mai ia nici rămas bun măcar. I-am răspuns după cum se cuvenea, iar el m-a rugat să-i las cartea mea de vizită; şi cum în zilele acelea era mai uşor să ai un cartuş în buzunar decît o carte de vizită, n-a avut încotro şi s-a mulţumit să-şi noteze numele meu pe un carneţel.

L-am privit, vrînd parcă să-l întreb: „Şi, în fond, de ce vă interesează numele meu?"

Iar el îmi răspunse cu un aer foarte serios:

— Prietene, în viaţă se pot întîmpla multe... În orice caz, dumneata te poţi bizui pe mine...

— Mulţumesc — i-am răspuns eu zîmbind — e adevărat că se pot întîmpla multe, dar ceea ce vă aşteptaţi dumneavoastră să se întîmple, şi anume ca să se întoarcă roata, asta e mai departe decît sfîrşitul lumii.

— Da? zîmbi căpitanul. Priviţi, vă rog!

Şi-mi arătă un parc de artilerie de toată frumuseţea, aşezat într-o ordine perfectă, la o mică distanţă de noi, apoi îşi roti privirea spre alte patru batalioane străine, pe care tocmai în clipa aceea le trecea în revistă un general (nu ştiu cine era).

— Cîţi sînteţi cu toţii? l-am întrebat.

— Aproape optsprezece mii, şi în trei zile putem fi încă o dată pe atît.

— Bravo vouă ! i-am spus eu, şi, salutîndu-l, am plecat.

Pe drum, unul dintre ofiţerii care comandau avanposturile îmi spuse:

— Ne-au aşezat aici cu ordinul de a păstra liniştea printre oamenii noştri şi de a oferi o pildă de respectare a armistiţiului, dar pun rămăşag că înainte de a se însera o să ne apucăm de păr cu blestemaţii aceia de bavarezi. Ei îi iau peste picior pe voluntarii noştri, fiindcă sînt toţi în zdrenţe şi fiindcă ne văd pe unii dintre noi cu pumnalul la centiron. Spune-i lui Garibaldi să ia îndată măsuri, altfel toată povestea asta se va termina foarte prost.

M-am întors să-i privesc pe bavarezi şi am constatat că tovarăşul meu avea dreptate, pentru că au încercat să-mi rîdă şi mie în nas, aruncîndu-mi cîte o vorbă nemţească ce nu exprima, desigur, o amabilitate.

Era într-adevăr cazul să declar:

„Nu purta grija lor, ci uită-te şi treci mai departe" — drept care am privit şi eu, şi am trecut mai departe, întorcîndu-mă cît mai grabnic în palatul pretorial.

XI

În unele puncte ale oraşului, mirosul de cadavre începea să devină de nesuferit, deoarece în afara celor ce se rostogoliseră sub ruine, foarte mulţi morţi zăceau în canale şi în fundul puţurilor. Lupta în interiorul oraşului, între răsculaţi şi poliţiştii regelui, a căror vînătoare nu se terminase încă, durase mult; de îndată ce ieşea vreun zbir din ascunzişuri, era prins şi măcelărit, dacă nu se întîmpla cumva să ne iasă nouă în cale, pentru ca, printr-o adevărată minune, să-l putem salva, băgîndu-l în închisoare. Ca să înceteze vînătoarea poliţiştilor şi celelalte represalii îndîrjite, în înfierbîntarea că-

rora se mai strecurau și răzbunări personale, Garibaldi a trebuit să publice un regulament prin care ucigașii erau amenințați cu pedepse foarte severe; dar n-aș îndrăzni să spun că regulamentul acela a fost respectat cu scrupulozitate, la orice oră din zi și din noapte.

În timp ce se lucra la dezgroparea morților de sub ruine și molozuri, și la dezinfectarea puțurilor, generalul se gîndi la bieții răniți împrăștiați prin spitalele orașului și prin casele unde populația îi luase să-i îngrijească cu toată dragostea.

— Hai să mergem — spuse el — să-i vedem pe tovarășii noștri, să le arătăm că nu i-am uitat.

Și în timp ce dădea ordin să se pregătească mai multe coșuri cu portocale și lămîi, bani și tot ce mai putea ca să le dea curaj răniților, adăugă:

— Să nu uităm să-l căutăm pe Benedetto Cairoli, aveți grijă. Nu am dat de urma lui prin spitale, ceea ce înseamnă că l-a găsit vreo familie cumsecade și l-a luat la ea în casă.

— Pe unde o fi oare bietul Benedetto? se întrebau cu toții.

— Știu eu unde-i Benedetto Cairoli — sări deodată un tînăr din Pavia, îmbrăcat într-o cămașă roșie complet zdrențuită. Veniți cu mine și-o să-l vedeți!

Garibaldi îl urmă pe tînăr, și noi ne luarăm după ei.

Am mers o bucată de drum, trecînd peste numeroasele baricade înșiruite pe străzi, și în cele din urmă ajunserăm în fața unei case înalte, cu o înfățișare destul de modestă, pe o stradă oarecare, al cărei nume nu mi-l mai amintesc, dar care trebuie să fi fost nu departe de strada Macqueda. Flăcăul din Pavia bătu încetișor la o ușiță de la etajul al treilea, ușița se deschise și în cadrul ei apăru un tînăr scund și îndesat, brun, cu o figură bărbătească și deschisă, încadrată de o barbă stufoasă, neagră ca pana corbului. Generalul intră, și o dată cu el intrarăm și noi. Odaia era pătrată, lungă poate de șase pași, și sărăcăcios mobilată. Într-un pătuț jos și strîmt, ca al unui călugăr capucin, zăcea Cairoli.

Garibaldi își șterse o lacrimă și pecetlui fruntea rănitului cu un sărut din toată inima; apoi îi spuse:

— Benedetto, în sfîrșit, te-am găsit!

Ghiciți oare, cititorii mei, prin ce întîmplare se afla Benedetto Cairoli în odăița aceea mizeră?

În timp ce comanda compania pavezilor lui, la asaltul de la Porta Termini, un blestemat de glonte îi sfîrtecă o coapsă. Zăcu la pămînt cîteva ore, în timp ce doi-trei oameni de-ai lui îl îngrijeau, spălîndu-i rana cu apă dintr-un pîrîu; apoi la sfîrșitul încăierării a fost transportat la spitalul civil din apropierea Porții, unde fuseseră adunați mulți alți răniți garibaldini.

Dar după cîtva timp, trupele Burbonilor începură iar să bombardeze, iar bombele cădeau grămadă deasupra spitalului, de se clătinau acoperișurile într-o parte și-n alta. Medicii, infirmierii și bolnavii nu mai știau cărui sfînt să i se roage, și tocmai cînd se prăbușea o parte din tavan, patru *picciotti* mai cu tragere de inimă apucară repede o targă și așezîndu-l deasupra pe Cairoli, îl traseră în afara primejdiei, într-un loc mai ferit, unde îndrăcitele de bombe, „rîndunele", cum le numea Garibaldi în glumă, să nu-l mai poată atinge. Dar deodată, după ce se depărtară vreo cinci sute de pași, sau poate și mai mulți, o bombă căzu chiar în mijlocul drumului și răbufni ca un tunet; cei patru voluntari, înnebuniți de spaimă, lăsară targa din mîini și o rupseră la fugă, făcîndu-l pe bietul rănit să vadă mai multe stele verzi decît văzuse pînă și părintele Secchi, în lecțiile lui de astronomie.

Cairoli zăcu un timp în nesimțire, pe caldarîm, pînă cînd un tînăr student în medicină, pe nume Albanese, s-a apropiat de el, l-a privit cu atenție, l-a luat în cîrcă și l-a urcat pînă la etajul al treilea. Acolo l-a culcat în propriul lui pat și l-a îngrijit, veghindu-l zi și noapte cu o dragoste frățească.

Bravul Albanese era chiar tînărul lat în umeri și scund, cu barba neagră, care ne deschisese ușa; Benedetto Cairoli îi datora viața.

Albanese trebuie să-și amintească, fără îndoială, că Garibaldi i-a strîns mîna și i-a spus: „Dumneata ești un om de ispravă, îți mulțumesc!"

Aceste cîteva cuvinte, în vremurile acelea de sfîntă și adevărată poezie, prețuiau mai mult decît un titlu religios acordat în memoria sfinților Mauriciu și Lazăr,

sau decît decorația Coroanei Italiei, de care Dumnezeu să-i ferească pe oamenii cumsecade.

Foarte ciudată, ca să nu întrebuințez un termen mai tare, a fost întîmplarea prin care au trecut cîțiva dintre răniții noștri din cauza unui călugăr din Gancia, care se numea părintele Garibaldi. Acesta povestea că în anul Domnului... strămoșii lui au coborît de la Nisa la Palermo, și avea ideea fixă că arborele genealogic al familiei lui era același cu al generalului, de aceea, ori de cîte ori se apropia de general, pînă nu-l striga cu glas tare și cu o familiaritate vădită, „prea scumpă rudă", nu se lăsa. Generalul îi tolera acest capriciu de a-i spune rudă, și nu se sinchisea; iar călugărul se învîrtea prin tot palatul, împăunîndu-se cu obîrșia lui, amestecîndu-se în toate treburile și dîndu-și aerul că ar fi unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, sau cam așa ceva.

Printre alte virtuți pe care și le atribuia călugărul, cea mai de seamă era aceea a medicinei; și astfel, văzînd într-o zi că rănile cîtorva voluntari întîrziau să se cicatrizeze, îi spuse lui Garibaldi:

— Scumpă rudă, e o mare nenorocire că tot acest tineret viteaz zace prin atîtea spitale, pe cîtă vreme dumneata ai nevoie de oameni sănătoși. Medicii voștri și cei din Palermo au rămas tot la leacurile de pe vremea milostivului tata Noe și nu cunosc minunatele taine pe care le posedăm noi. Vezi, eu am pregătit în mănăstire o doctorie care, aplicată pe o rană, o închide ca prin farmec și pentru totdeauna în mai puțin de douăzeci și patru de ore.

Lui Garibaldi i-au plăcut aceste cuvinte și lăsîndu-se convins de călugăr că rețeta lui era bună și fără greș, mă chemă pe mine și pe alți cîțiva și ne spuse:

— Iată un călugăr de treabă, rudă cu mine, care făgăduiește să vă închidă rănile în cîteva ceasuri și să vă facă sănătoși, ba chiar în stare să luptați, dacă va mai fi nevoie. Îngăduiți-i să vă îngrijească și spuneți tovarășilor voștri din spitale că acest călugăr va veni la ei să-i trateze din ordinul meu, așa că pot avea încredere în el.

Călugărul mă și apucă de braț, începînd să-mi laude calitățile miraculoase ale leacului descoperit de el, și-mi

descrise cîteva cazuri foarte interesante, în care oameni grav răniți de baionetă, de cuțit sau de un glonte s-au întors în rîndul celor zdraveni și în stare de orice, fără să fi folosit alt leac decît un unguent oarecare, întins pe o frunză de nuc și lipit pe rană.

Atunci i-am spus:

— Ia ascultă, părinte dragă, eu nu cred în minuni și nici nu mi se pare înțelept să procedezi barbar și să silești astfel natura, închizînd forțat o rană care trebuie să se vindece și să se închidă încetul cu încetul; în afară de asta, socot că dacă dumneata cunoști anumite taine, ar fi natural să le împărtășești și celor care studiază în universități și care cheamă în ajutorul medicinei toate științele din lume, și în mod deosebit pe acelea care-i supără pe preoți și pe călugări.

La care el îmi răspunse:

— Cum? Poți să te îndoiești de doctoria descoperită de mine? Om fără pic de credință ce ești!... Mă duc și mă întorc îndată cu doctoriile; lasă că îți arăt eu...

Călugărul plecă, iar eu am alergat să-l caut pe doctorul Ripari, ca să-i povestesc toată discuția avută. Bătrînul se înfurie la culme și mă sfătui să nu-i dau ascultare călugărului, explicîndu-mi în cîteva cuvinte cît de mult ar putea dăuna rănilor violența doctoriei lui.

Mie mi-a fost ușor să-mi dau seama despre ce era vorba, dar alții n-au priceput, sau n-au vrut să priceapă.

După ce se întoarse călugărul la palat cu mofturile lui, cîțiva dintre noi se lăsară îngrijiți de el, dar eu m-am încăpățînat să nu primesc remediul, deși Garibaldi stăruia, spunîndu-mi că greșesc cînd mă îndoiesc de un om atît de binevoitor, care-și susținea cu atîta tărie punctul lui de vedere.

În ziua următoare toate rănile tratate de călugăr erau închise și îmi amintesc că un tînăr din Brescia, care avusese o tăietură pe obrazul drept, m-a întîmpinat vesel, arătîndu-mi cicatricea perfect vindecată și făcîndu-mi în necaz. Dar veselia brescianului și a celorlalți a fost de scurtă durată, fiindcă după cîteva ceasuri cicatricele începură să se umfle și să se infecteze și să le pricinuiască dureri înfiorătoare, încît a fost nevoie să intervină din nou chirurgii noștri și să le deschidă cu vîrful bisturiului,

așa că oamenii prea lesne încrezători au suferit de două ori: și de durerea rănilor, și de necaz.

Am alergat la Garibaldi să-i relatez cele întîmplate, dar el mi-a răspuns ca de obicei:

— Ei, drace!...

Călugărul rudă nu s-a mai arătat cîteva zile; mai tîrziu, cînd și-a făcut din nou apariția la palat, era cu capul plecat; i-am spus ceea ce merita, cîntîndu-i și iar cîntîndu-i cunoscuta arie a doctorului Dulcamara[1] și l-am sfătuit să-și facă rost de un maur și de o trompetă și să colinde bîlciurile dintr-un oraș în altul.

A doua zi, Garibaldi a ținut să ieșim împreună dis-de-dimineață, ca să vizităm niște călugărițe de prin apropierea noastră, a căror mănăstire fusese atacată și pîngărită de soldații regelui ca de niște vandali. Totuși, înainte de a ne îndrepta spre mănăstire, ne-am oprit să vedem catedrala, care fusese și ea prădată de aceiași soldați, dar mai ales de elvețienii protestanți, care nu s-au putut stăpîni să nu distrugă vasele sfinte și să împrăștie pe jos untdelemnul și atîtea alte obiecte sfințite, prăpădind icoanele și statuile sfinților, ba chiar și obiectele din altar. Preoții care ne-au primit la intrarea în biserică și-au exprimat atît prin vorbe cît și prin gesturi toată oroarea, și păreau că nu-și mai află de loc liniștea în urma acelei profanări ticăloase.

Generalul a vrut să-i mai potolească, încercînd să-i lămurească prin pilda aceea concretă din care să vadă că tiranii și oamenii lor nu aveau nimic sfînt. După aceea, lăsîndu-i cu Dumnezeu, ne-am dus la mănăstire. Călugărițele (sărmanele!) își pierduseră răsuflarea și păreau îngrozite peste măsură. Cîteva doamne din Palermo, venite acolo să le mai aline mîhnirea bietelor nenorocite, și alegînd poate într-adins tocmai ora aceea ca să-l vadă de aproape pe Garibaldi și să-i vorbească în voie, ne-au condus să vizităm clădirea în lung și în lat, arătîndu-ne urmele fărădelegilor comise; soldații s-au dedat la cele mai cumplite barbarii față de tot ceea ce

[1] Personaj din opera „Elixirul dragostei" de Donizetti, reprezentînd cu mult haz figura medicului șarlatan, care oferă așa-numite elixire pentru orice boală.

nu au putut lua cu ei. Ici un altar distrus, colo o icoană străpunsă cu vîrful baionetei, dincolo o statuie fără cap și fără brațe; în pivnițe, untdelemnul vărsat plutea deasupra vinului, la o palmă înălțime, iar prin dormitoare și săli nu mai găseai decît tăciuni stinși și dărîmături.

Călugărițele ne-au spus că în momentul prăpădului aveau în pază mai multe copile gingașe din oraș; cînd și-au mai revenit puțin, ne povestiră cîteva scene înduioșătoare.

Garibaldi era îngrozit și impresionat; îl vedeam strîngîndu-și nervos buzele și umflîndu-și nările, cum făcea el cînd îi era inima îndurerată.

După ce am colindat mănăstirea de sus și pînă jos în pivniță, și după ce am mai rămas puțin timp împreună, pe un balcon frumos care ne oferea o privelițe încîntătoare a întregului oraș, cu portul și dealurile fermecătoare din împrejurimi, ne-am luat rămas bun de la călugărițe. Cerîndu-și iertare că nu aveau ceva mai bun, ele au ținut să ne dăruiască un dovleac copt cu zahăr, după care se dau în vînt locuitorii orașului Palermo.

În drum spre casă, în clipa în care noi voiam tocmai să trecem peste o baricadă, ne ieși în cale un bărbat voinic și chipeș, care îl salută de departe pe general, adresîndu-i-se în limba franceză. Omul acela voinic era îmbrăcat tot în alb și pe cap purta o pălărie mare de paie, cu trei pene: una albastră, una albă și alta roșie.

— Ghicește, te rog, cine e? mă îndemnă Garibaldi.

— Cine poate să fie? am răspuns. Louis Blanc[1], Ledru Rollin[2]? ...

---

[1] Louis Blanc (1811—1882) istoric francez, reprezentant al socialismului mic-burghez, participant la revoluția din 1848. A elaborat un plan utopic de rezolvare a contradicțiilor dintre capital și muncă cu ajutorul statului capitalist.

[2] Alexandre Auguste Ledru-Rollin (1807—1874) om politic francez, unul dintre conducătorii burgheziei radicale în timpul și după revoluția din 1848 din Franța. Exilat în 1849 în Anglia, a fost alături de Mazzini unul dintre inițiatorii Comitetului central democratic european înființat la Londra în 1850.

— Oho! rîse generalul — este Alexandre Dumas[1].

— Cum? Autorul *Contelui de Monte Cristo* și al *celor trei mușchetari?*

— Chiar el.

„Le grand Alexandre" îl îmbrățișă pe Garibaldi, arătîndu-i nesfîrșite semne de afecțiune, și intră împreună cu el în Palatul pretorial, vorbind și rîzînd tare, vrînd parcă să umple tot palatul cu glasul și cu veselia lui.

Ne-au chemat la masă. Alexandre Dumas adusese cu el o femeiușcă îmbrăcată în costum bărbătesc, mai precis într-unul de amiral; alintată și toată numai mofturi, se așează la dreapta generalului, de parcă i s-ar fi cuvenit acest loc, fără rezerve.

— Drept cine ne-o fi luat omul ăsta cu mintea obtuză și înfumurat de glorie? i-am întrebat eu pe tovarășii mei din stînga și din dreapta. E adevărat că poeții își permit multe, dar să așeze la masă cu generalul și cu noi pe neisprăvita asta de fiică a păcatului este o îndrăzneală pe care nu și-ar fi îngăduit-o niciodată nici zeii, nici oamenii.

Marele Alexandre a mîncat ca un poet și s-a arătat atît de dornic de conversație, că nimeni n-a mai fost în stare să rostească o vorbă. E drept însă că vorbea așa cum știa să scrie, de rămăsesem cu gura căscată tot ascultîndu-l, chiar dacă nu înțelegeam o iotă, din cauza iuțelii covîrșitoare cu care vorbea.

În timp ce ne ospătam cu poftă, numeroasele cete de muzicanți sosite în Palermo o dată cu grupurile de răzvrătiți își făceau cunoscute în piață, unul după altul, cîntecele războinice. Una din trupele de cîntăreți au interpretat minunat finalul primului act din „Leonora" de Mercadante, care este o bucată de o frumusețe rară. Cu ocazia asta mi-am dat seama că în afară de dirijor, nimeni în orchestra aceea nu știa să cînte după note.

---

[1] Alexandre Dumas-tatăl (1802—1870). Marele scriitor francez a avut o mare admirație pentru Garibaldi, pe care îl considera un om minunat; în mai 1859 l-a ajuns pe Garibaldi în Sicilia și în urma acestei călătorii a scris o carte de memorii, spumoasă și plină de vervă, dar fără nici un suport istoric, cu titlul *Garibaldinii*.

Diavolii cîntau după ureche, totuşi ai fi putut spune fără şovăială că toţi erau profesori de conservator.

Cînd apăru pe masă dovleacul, darul călugăriţelor, celebrul Alexandre făcu nişte ochi mari şi îşi băgă în gură o felie cît toate zilele, apoi începu să cînte o rugăciune de laude, şi aduse atîtea osanale dovleacului, încît generalul ordonă să i se pună în carton şi restul, oferindui-l să-l ia cu el; *Monsieur* Dumas luă bucuros cartonul şi i-l încredinţă amiralului, adică femeiuştii care venise cu el, apoi îi spuse lui Garibaldi:

— Dumneavoastră mi-aţi dăruit un lucru delicios, dar am să ştiu şi eu să fiu la înălţimea dărniciei voastre.

Şi, după ce dădu pe gît ultimul pahar cu vin de Marsala, ne-a dat fericita veste că pe bordul corăbiei lui, care se numea *Emma*, adusese o mulţime de arme de toată frumuseţea, pe care le oferea comandantului nostru, fără nici o altă obligaţie decît aceea de a trimite pe cineva să le ridice.

Şi adevărat că puţin după aceea generalul ne-a trimis să luăm armele dăruite de Alexandre Dumas. Noi ne-am dus înadins cu o barcă mare, dar armele pe care ni le-a dat francezul n-ar fi putut umple nici un căruţ tras de un măgar. Toată comoara aceea grozavă consta în şapte sau opt săbii uriaşe şi grele, de cavalerie, şi în douăsprezece carabine: fiare vechi în toată legea. Dar, pentru că aşa spune proverbul: „Calul de dar nu se caută la dinţi", am luat armele şi le-am prezentat generalului, care a făcut mare haz, punînd în cumpănă darurile neînsemnate ale romancierului francez cu măreţia făgăduielilor lui.

În aceeaşi zi, în timp ce-mi fumam ţigara la intrarea în palat, am văzut deodată apărînd în piaţă o mulţime de oameni, şi la ferestre tot felul de chipuri care dădeau semne de mare curiozitate. Era arhiepiscopul de Palermo, care venea însoţit de întreg clerul oraşului ca să-şi prezinte omagiile comandantului. Cînd s-a apropiat de poarta palatului, i-am ieşit în întîmpinare şi, cu bereta în mînă, l-am întrebat ce dorea. A răspuns:

— Vreau să-l văd pe generalul Garibaldi şi să-i prezint clerul.

— Fiţi binevenit, monseniore — i-am răspuns.

Cînd l-am văzut însă că şi începuse să urce scările, l-am depăşit din cîţiva paşi şi am intrat înaintea lui în anticameră, unde se aflau tovarăşii mei. Auzind că în urma mea venea însuşi arhiepiscopul cu o întreagă suită de preoţi, s-au înfuriat şi au început să-i trimită la dracu' pe toţi corbii, în frunte cu maimarele lor.

L-am înştiinţat îndată pe general, care a ieşit din camera sa, ca să-l întîmpine pe bătrînul acela cît o şchioapă, cu care se întreţinu prietenește timp de o jumătate de oră, ascultîndu-i toate plîngerile împotriva comportărilor nelegiuite ale soldaţilor burboni; Garibaldi a căutat să-i aline mîhnirea cum s-a priceput mai bine; după aceea, cu glas frumos şi limpede, şi în cuvinte demne de el, a adresat o scurtă cuvîntare, plină de adînci simţăminte, tuturor preoţilor acelora, şi îi însoţi pînă la capul scării, ca să-şi ia rămas bun de la ei; toţi plecară îndrăgostiţi de el nebuneşte, de ar fi fost în stare să-l treacă în rîndul sfinţilor.

Îmi amintesc că la această întrevedere a fost de faţă şi părintele Pantaleo, ţinînd în mînă o cruce de lemn pe care o schijă burbonică i-o spintecase în două în clipele cele mai cumplite ale încăierării, în timp ce îndemna la atac grupurile tinerilor *picciotti*.

La o jumătate de oră după plecarea arhiepiscopului, îşi făcură apariţia sus doi ofiţeri de marină, dintre care unul ceva mai vîrstnic, grăsuliu, cam răuvoitor şi cu o înfăţişare foarte vulgară. Celălalt era tînăr, blond şi simpatic. Ofiţerul în vîrstă îmi spuse cu impertinenţă, în limba franceză, să-l anunţ generalului Garibaldi.

— Pe cine trebuie să anunţ? l-am întrebat.

— *L'amiral français* — îmi răspunse grăsanul, cu un aer atît de trufaş şi de înfumurat, de parcă ar fi spus: „Sînt Carol cel Mare" sau „sînt Du Guesclin"[1].

Era renumitul Le Barbier du Tinan, care mai tîrziu urma să fie avocatul regelui Bomba, la Gaeta, şi avea să-şi împingă într-atît agresivitatea, încît să se dovedească în stare să tragă asupra fregatelor italiene.

---

[1] Bertrand du Guesclin (1320—1380), nobil francez, general cu renume cîştigat în multele bătălii la care a luat parte şi mai ales pentru victoria împotriva regelui Petru cel Crud al Castiliei.

L-am introdus în camera lui Garibaldi şi l-am închis înăuntru; au rămas împreună vreo douăzeci de minute sau ceva mai mult; apoi *monsieur* Barbier plecă împreună cu aghiotantul lui cel blond, şi în timp ce se îndepărta, l-am auzit cum rîdea zgomotos şi impertinent.

În tot timpul războiului aceluia, francezii s-au dovedit a fi aproape duşmanii noştri, ne-au privit încontinuu chiorîş şi nu au făcut nimic prin care să ne amintească de francezii pe care îi cunoscuserăm cu un an înainte.

Dimpotrivă, amiralul englez ne-a arătat bunăvoinţa lui în mai multe împrejurări, dovedindu-ne totdeauna că ţine la noi. Secretarul lui venea în fiecare zi să-l viziteze pe Garibaldi, şi tot el ne-a expediat primele noastre scrisori pe continent. Se întreţinea cu noi într-un chip prietenos, vădind că aceasta îi făcea o mare plăcere.

În schimb, amiralul Persano, oricît s-ar fi străduit să arate pe ascuns lui Garibaldi că el nu ne era duşman, în zilele acelea s-a ţinut foarte departe de noi şi nu ne-a făcut nici a suta parte din serviciile pe care ni le-au făcut englezii.

Înfăţişarea radei, înţesată cu aproape cincizeci de vase de război, dintre care douăsprezece burbonice, era cu adevărat măreaţă. Englezii şi francezii mai aveau încă corăbiile lor mari, cu o capacitate de o sută zece tunuri, o minune a timpurilor de odinioară; austriecii aveau cîteva fregate frumoase, iar americanii două corvete iuţi. Mai erau şi nişte corăbii portugheze, ba chiar şi cîteva turceşti.

Într-o zi, şaizeci sau şaptezeci de marinari din escadra engleză veniră la palat, ca să-l roage pe Garibaldi să-i ia cu el; într-o altă zi se prezentară cîţiva marinari de pe corăbiile amiralului Persano; este zadarnic să vă mai spun însă că, luîndu-i fie cu binele, fie cu răul, i-am convins să-şi vadă de drum.

Deşi armistiţiul a fost reînnoit şi prelungit pe un termen nelimitat, noi nu încetam să fim cu ochii în patru. Baricadele continuau să fie ridicate şi în bună parte erau păzite de tinerii din Palermo, care, organizaţi într-un batalion numeros şi înarmaţi cu lănci, constituiau cele mai atente, mai săritoare şi mai credincioase santinele pe

care şi le-ar fi putut dori vreodată un căpitan destoinic. Aflîndu-se în paza acestor santinele fără seamăn, voluntarii noştri şi tinerii *picciotti* se puteau odihni fără grijă, sau puteau sta liniştiţi, adunaţi în preajma baricadelor care, după cum am mai spus, erau atît de înalte, încît ajungeau pînă la primul etaj al caselor. În timpul nopţii era iluminaţie generală, fiindcă Garibaldi ordonase ca la toate ferestrele să fie cîte o lumină, iar pe acoperişurile caselor să se găsească provizii de pietre, ca să poată lovi de sus pe napolitani, în caz că acestora le-ar fi venit chef să se întoarcă în oraş.

XII

În zilele acelea apăru printre noi, prin graţia lui Dumnezeu şi intervenţia lui Garibaldi, baronul Nicotera, de curînd ieşit din ticăloasa închisoare de la Favignana, unde Burbonul îl condamnase să stea întemniţat pînă ce l-ar fi scos cioclii de acolo. Bietul de el era galben ca un pepene murat şi avea ochii stinşi şi pielea lipită de oase. L-am îmbrăţişat din tot sufletul şi i-am spus:

— Cînd am trecut prin faţa insulei pe care te aflai, Garibaldi şi-a amintit de tine şi ne-a spus: „Uite, acolo stă închis bietul Nicotera!"

Şi Nicotera răspunse:

— Tocmai luam puţin aer, cînd la orizont se profilară siluetele a două vapoare. Nu aveau pavilion şi nici nu-mi închipuiam cine putea fi la bordul lor; cu toate astea, am încercat un sentiment nelămurit şi m-a cuprins o bucurie ciudată... Mai tîrziu, cînd am auzit bubuitul tunului, mi-am închipuit ce fel de vase erau, şi m-am gîndit îndată la Garibaldi.

Pe atunci Giovanni Nicotera parcă îl avea pe dracu' în el, şi se manifesta ca toţi aceia care trec pe neaşteptate de la durere la bucurie, de la cumplită deznădejde la triumf; el nu vedea numai cu propriii lui ochi, ci prin

prisma opticii lui originale, generată de un temperament exaltat.

Cînd am auzit că Garibaldi îl alesese să fie trimis în Toscana ca să adune oameni, am şi gîndit: „Uite că punîndu-l pe Nicotera alături de baronul Ricasoli, îl pui pe dracu' lîngă tămîie".

Îmi amintesc că generalul ar fi vrut să-l întovărăşesc şi eu pe Nicotera la Florenţa, crezînd că eu, ca toscan, aş fi putut să-l ajut mai cu folos, dar am strîmbat din nas, spunîndu-i:

— Domnule general, simt că mă voi însănătoşi curînd, fiindcă gloanţele nu mi-au atins oasele, sau mi le-or fi atins uşor, şi toată pacostea asta mi-a străpuns doar carnea. Îngăduiţi-mi aşadar să rămîn aici, deoarece m-ar durea peste măsură să mă retrag din scenă la începutul actului al doilea.

Generalul mi-a răspuns ca totdeauna:

— Bine, bine!

Nicotera plecă singur şi a avut cu baronul Ricasoli relaţiile pe care se ştie că le-a avut, iar eu nu l-am mai revăzut decît la Napoli, în casa lui Giuseppe Mazzini, cînd împreună cu el şi cu cîţiva calabrezi l-am apărat pe Mazzini de cei care strigau sub fereastră: „La moarte!", avînd şi îndrăzneala să bată la poarta lui.

Printre mulţimea de oameni care au venit la Palermo după ce oraşul fusese curăţat de soldaţii regelui, l-am văzut pe Giuseppe La Farina. S-a spus, şi noi am crezut-o, că el venise în Sicilia ca să organizeze un plebiscit, înainte ca Garibaldi să fi înaintat mai departe în insulă ca s-o elibereze de duşmani, şi mai ales înainte ca el să pună piciorul pe continent. La Torino unii se gîndeau că ar fi o mare nenorocire şi chiar o mare primejdie ca oraşul Napoli să facă parte din noul regat condus de Garibaldi, iar alţii, de asemenea, se temeau ca Garibaldi, cedînd ispitei lui Mazzini, să nu procedeze cu viclenie şi să întîrzie sau chiar să împiedice alipirea. La Farina venise printre noi, aşa cum am spus, ca să grăbească plebiscitul, şi părea că nu ar fi crezut cu putinţă ca seria victoriilor lui Garibaldi să se sfîrşească la Palermo,

sau, în cel mai rău caz, la Faro. Sigur este însă faptul că datorită lui populația a început să se înfierbînte, atîtată fiind să ceară alipirea fără întîrziere, deși cuvintele și faptele lui Garibaldi au dovedit limpede că el se străduia ca în mod cinstit să înfăptuiască sfînta unire a patriei și nu să satisfacă vreunul din capriciile multiplelor grupuri.

Garibaldi s-a arătat foarte necăjit, și pe drept cuvînt, de manevrele lui La Farina și ne-a mărturisit în repetate rînduri amărăciunea care-o încerca văzînd că unii se îndoiau de sinceritatea lui și urmăreau să-i destrame opera din pricina unei josnice neîncrederi sau a unei nerușinate și meschine invidii.

Uneori, cînd îl auzeam mărturisindu-mi aceste necazuri, îi spuneam:

— Domnule general, amintiți-vă că anul trecut, cînd au vrut să vă împiedice cu orice chip să treceți Rubiconul, ați refuzat să-i închideți în sala de mese pe generalul Mezzacapo și pe generalul Roselli, ca și pe generalul Sanfront care venise să vă ridice pentru a vă conduce la Torino; cred însă că acum ar fi timpul să-l rugați pe domnul La Farina să plece cît mai repede din insulă și chiar să-i porunciți, dacă refuză s-o facă de bună voie.

Generalul n-a răspuns nici da, nici nu; dar într-o bună zi, în timp ce făceam o scurtă plimbare pe strada Macqueda, am aflat că domnul La Farina fusese vizitat de Frusciánti și de Gusmaroli, ca și de alți tovarăși de-ai mei, care-l rugaseră să-și facă în grabă bagajele și să plece cît mai repede, fiindcă aceasta era dorința conducătorului Siciliei.

În timp ce stăteam liniștiți, față în față cu soldații regelui, care se aflau grupați în tabere la poalele muntelui Pellegrino sau închiși în castel, echipele tinerilor *picciotti* se înmulțeau din ce în ce, încît am fost sigur că entuziastele noastre ajutoare numărau aproape cincisprezece sau șaisprezece mii de oameni. O parte din aceste echipe se găseau sub comanda generalului La Masa, care își formase un impunător stat-major și locuia într-un palat de toată frumusețea; avea la intrare două santinele, de ai fi putut spune că vrea să fie la fel cu

Murat[1]; o altă parte din aceste echipe se organiza în batalioane sub comanda lui Bixio, în timp ce un mare număr de tineri rătăceau fără nici un rost pe străzile şi prin împrejurimile oraşului, trăgînd împuşcături în aer şi ţipînd cît îi ţinea gura.

Odată, noi, cei care ne mutaserăm în Palatul pretorial, locuind de o bucată de vreme la palatul regelui, am văzut în fruntea unui grup format din astfel de echipe un tînăr înzorzonat numai în aur şi călărind ţeapăn pe un cal minunat. Acest tînăr plecase o dată cu noi din Genova, avînd faima că ar fi un mare viteaz, căruia nimic nu i se poate împotrivi. Dar acum i se dusese vestea că din prima zi în care au început să şuiere gloanţele, ar fi meritat cu totul altceva decît galoane de aur şi penaj; de aceea, unul dintre noi ni-l arătă şi ne spuse:

— Ia uitaţi-vă, prieteni, cum au ajuns să se plimbe haimanalele!

— Ei, nu-i aşa că-l cunoaştem? am întrebat eu, privind mirat pe acela dintre noi care aruncase cel dintîi piatra. N-a fost el unul dintre ai noştri încă de la Genova?

— Da, într-adevăr, el e — adeveri un altul. Dar trebuie să ştiţi că viteazul acesta de Rodomonte, îndată ce a simţit primejdia de la Calatafimi, s-a ascuns ca un şoarece speriat, apoi s-a prefăcut că a rătăcit drumul şi a intrat în Palermo printre cei din urmă, cu o ceată de jefuitori de cadavre şi de tîlhari... Acum l-au făcut ceea ce vedeţi şi, dacă nu-l spînzură călăul, va deveni general.

Francesco Nullo şi Missori erau şi ei de faţă la această discuţie; pînă şi Benotti era prezent.

Nullo spuse:

— Să ştiţi că şi eu am auzit vorbindu-se cîte ceva despre domnişorul acesta; ba chiar unii — şi îi numi pe

---

[1] Gioacchino Murat (1767—1815), cumnatul lui Napoleon I prin căsătoria cu sora lui Bonaparte, Carolina; devine rege al Neapolului începînd din 1808; după restaurarea Burbonilor încercase să răscoale pe vechii lui supuşi, debarcînd cu o mică trupă înarmată la Pizzo, în Calabria, unde a fost capturat şi executat.

cîţiva dintre bunii noştri tovarăşi — m-au rugat să-i comunic şi generalului tot ce ştiu... e o adevărată ruşine şi facem rău că o tolerăm.

— Prin urmare, să-i spunem şi generalului chiar azi — adăugă unul dintre noi, nu mai ştiu cine.

— Hai — ne îndemnă Nullo — aţi putea să-i vorbiţi voi generalului, tu sau Bandi, la început, apoi o să-i spunem şi noi ce ştim.

— Oho! am exclamat — ştiţi mai bine decît mine cît e de riscant să-i vorbeşti pe cineva de rău, chiar dacă acela o merită. Garibaldi se uită totdeauna urît la cel ce-i defăimează pe unul sau pe altul. Amintiţi-vă că la vila Spinola, cînd aţi vrut să-i atrageţi atenţia să nu ia în suita lui pe un anumit individ, care se bucura de o foarte proastă reputaţie printre vînătorii de munte din Alpi, v-a poftit să vă vedeţi de treabă, comparîndu-vă cu un bîrfitor de cafenea ca don Marzio. Să procedăm mai bine în felul următor: în curînd ne aşezăm la masă, Menotti să aducă vorba despre el şi noi să intervenim exact în clipa în care sparge el gheaţa.

Zis şi făcut. La un moment dat, în timpul mesei, Menotti chiar aşa a făcut; a rupt el gheaţa, Nullo a sărit şi el cu gura, a mai adăugat ceva Missori, după care am intrat şi noi în cor, încît generalul a aflat vrute şi nevrute despre omul pe care-l văzuserăm cu puţin înainte. Dovezile împotriva lui au fost mai mult decît convingătoare; totuşi Garibaldi a mai pus cîteva întrebări şi a vrut să se lămurească bine de tot; apoi schimbă vorba şi după ce mîncă o porţie de macaroane, se ridică spunînd:

— Mîncaţi voi, că sînteţi tineri; eu nu mai am chef.

Am rămas în continuare la masă, şi am mîncat în toată legea, fără să ne mai gîndim la „pedeapsa capitală" pe care o executasem; după ce am strîns masa, unii s-au împrăştiat într-o parte, alţii într-alta, în anticameră rămînînd numai Fruscianti şi cu mine.

Generalul mă chemă la el cu glas tare şi-mi spuse:

— Du-te chiar acum şi adu-mi-l pe domnul X.

Am alergat şi l-am găsit pe domnul X într-o sală a unui palat, tronînd plin de zorzoane în mijlocul unei

întruniri de ofițeri de *picciotti*, de parcă ar fi fost regele Carol al Franței.

Îndată ce m-a zărit, s-a ridicat și mi-a venit în întîmpinare, întrebîndu-mă:

— Ce veşti ne daţi?... Avem noi ordine?

— Da — am răspuns — comandantul vă ordonă să veniţi îndată la palat.

Nenorocitul se pierdu cu totul, schimbînd fețe-fețe și, trăgîndu-mă deoparte, îmi ceru, foarte îngrijorat, să-i spun ce poate să vrea generalul de la el.

— Nu știu — i-am răspuns eu sec. Veniți cu mine și veți afla.

Omul acela trebuie că avea, cum se zice, mîncărime la limbă, pentru că tot drumul nu a făcut altceva decît să mă chinuiască cu întrebările, vrînd să știe cu tot dinadinsul de ce îl chema generalul cu atîta grabă, dar eu făceam pe surdul la toate insistențele lui.

Cînd am ajuns în anticameră, ușa salonului era întredeschisă și generalul stătea în dreptul unei ferestre. Am luat-o înainte și l-am înștiințat de venirea domnului X.

— Să intre.

Intră și se opri în mijlocul camerei, făcînd o plecăciune exagerată.

— Vino aici! îi spuse Garibaldi.

Domnul X se apropie.

Mă așteptam să fiu martorul unei scărmăneli în toată legea, debitată cu glasul de tunet al generalului, care să mă facă să mi se ridice părul măciucă; în schimb, Garibaldi îi murmură tînărului ceva la ureche, zece sau douăsprezece cuvinte, nu mai mult, pe care nu le-am înțeles, dar care trebuie să fi fost mai ascuțite decît cel mai fin stilet.

Păcătosul deveni palid ca un mort și rămase neclintit.

Generalul îi arătă ușa.

Semnul lui Garibaldi se pare că îi redase și mișcarea, pentru că se clătină o clipă de păru că se prăbușește, dar după aceea ieși cu repeziciune din cameră, coborî scările, din două în două trepte, și dispăru.

L-am privit pe general, dar el nu-mi spuse nimic, ci continuă să fumeze, bătînd cu degetele pe cristalul ferestrei.

Mai tîrziu am aflat că domnul X a alergat la țărm, s-a urcat într-o barcă și a dispărut, pe bordul unei corăbii care tocmai se pregătea de plecare, la Genova. Nu l-am mai revăzut niciodată, și nici n-am mai auzit pomenindu-i-se numele.

În aceeași seară, după multe zile în care am cerut zadarnic vești despre Montanari, am aflat în cele din urmă că sărmanul nostru tovarăș murise. Rămas în satul Vita, unde fusese adăpostit într-o cameră sărăcăcioasă, după ce zăcuse aproape șaisprezece ore pe cîmp, Francesco Montanari suferise chinuri îngrozitoare, deoarece în regiune nu era nici un chirurg care să se priceapă să-i taie piciorul mîncat de cangrenă. Cîțiva oameni milostivi, neputînd să-l vadă cum se prăpădește în chinuri, au plecat în căutarea unui chirurg, prin nu știu ce locuri, și, găsindu-l, îl aduseră la Vita. Lui nu i-a fost greu să-și dea seama că situația era desperată, dar cedînd totuși rugăminților lui Montanari care îi cerea să-l scoată din iadul acelor dureri cu orice preț, îi tăie cu ferăstrăul piciorul pe care i-l retezase o schijă la rotulă. La cîteva ceasuri după operație, Montanari era pe moarte. Niște tîlhari, închipuindu-și că sărmanul de el, fiind ofițer de ordonanță al lui Garibaldi, trebuie să aibă sub pernă un sac cu monede de aur, au venit cu droaia la casa în care-și trăia ultimele clipe, și au cerut să-l vadă.

Stăpînul casei, ajutat de cîțiva preoți, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i convingă pe tîlharii lacomi să-l lase să moară în tihnă și au reușit să-i îndepărteze, luptîndu-se amarnic cu ei. Totuși, nici nu a apucat nenorocitul să-și dea ultima suflare, că mișeii au și tăbărît în cămăruță și au început să caute comoara; dar n-au găsit decît un cadavru gol și cîteva lire de argint și de aramă, atît cît ar fi fost de ajuns să se cumpere o frînghie, să-i spînzure pe toți la un loc.

Garibaldi cinsti cu cîteva lacrimi memoria lui Montanari, și exclamă:

— Aceștia sînt adevărații martiri!

Apoi se adresă lui Cenni:

— Dă dispoziție să fie înaintat la gradul de colonel; să facem ca sărmana lui mamă să aibă o bucată de pîine, să nu moară de foame.

Cititorul să-şi amintească de dimineaţa zilei de 15 mai, cînd Francesco Montanari spusese: „Astăzi primul glonte e al meu!"

N-a fost să fie al lui primul glonte, ci al lui Desiderato Pietri; dar al doilea a fost al lui.

Încă din clipa în care am debarcat în Sicilia, comandantul nu a luat nici o măsură care să stabilească soldele noastre; astfel că nici ofiţerii, nici ostaşii nu aveau un salariu fix, şi numai din cînd în cînd li se împărţeau cîţiva bani, mai mult ca să se înfrupte şi ei din monedele cu efigia Burbonului cu crinii lui.

Aceasta nu i-a fost pe plac lui Bixio, care într-o zi, plîngîndu-se unora dintre noi, ne spuse:

— Nimeni n-a venit pînă în Sicilia cu intenţia să se îmbogăţească, dar nici unul din noi nu poate sta liniştit la gîndul că are o soţie şi copii, aşa cum am şi eu, care nu aşteaptă mană cerească, ci pîine de la soţi şi de la părinţi. Generalul are ideile lui minunate, şi dispreţuieşte banii, dar trebuie să ne dăm seama că el nu are nevoie de bani ca să trăiască, şi toţi ştim bine că de-abia s-ar pricepe să deosebească un ban de o liră. Dar acum ar fi timpul să se mai gîndească şi la noi şi să ne dea cîte ceva să trimitem familiilor noastre, căci dacă unii nu au soţie şi copii, tot or fi avînd un tată sărac şi bătrîn, sau surori, şi e drept ca să-şi amintească de ei. Să stăm de vorbă cu el, şi să încercăm să-l convingem.

— Ai dreptate — am spus — şi cred că şi generalul va trebui să înţeleagă. Noi luptăm pentru unitatea Italiei şi am desfăşurat pînă aici steagul lui Victor Emanuel, aşa că e foarte drept să fim socotiţi ca ostaşii armatei lui.

Reflecţiile noastre erau juste şi toate la unison, toată brigada gîndea ca noi, şi vorba fiecăruia din ei exprima părerea că unul din noi trebuia să mişte primul pion al acestei discuţii în faţa generalului.

Cînd am urcat în palat, am profitat de o clipă în care generalul era singur şi i-am relatat cele discutate între noi, vorbindu-i în primul rînd de Bixio, ca unul care avea soţie şi o droaie de copii, şi o mulţime de motive ca să fie susţinut.

Garibaldi mă ascultă, apoi, ridicînd din umeri, răspunse:

— Şi ce vreţi să faceţi cu solda? Cînd un patriot şi-a mîncat strachina cu ciorbă, şi cînd treburile ţării merg bine, ce-şi poate dori mai mult?

Nu m-am încumetat să-i răspund şi, profitînd de un moment în care m-am putut retrage fără să am aerul că o fac cu capul plecat, am alergat la Bixio şi i-am spus:

— Am adus la îndeplinire dorinţa voastră, dar generalul mi-a răspuns în doi peri.

Şi i-am repetat cuvînt cu cuvînt tot ce mi-a spus generalul.

— Ţi-a spus toate astea, şi tu nu i-ai mai răspuns nimic? mă întrebă el.

— Nimic — am răspuns. Ştii bine că atunci cînd generalului i se fixează o idee în cap, nici Cristos nu mai e în stare să i-o scoată.

Bixio se îndepărtă bombănind, şi nu mai ştiu cu cine a continuat să discute despre acelaşi lucru. Fapt e că, două zile mai tîrziu, un decret al generalului unifica din toate punctele de vedere armata voluntarilor cu armata regulată, punînd în vigoare regulamentele, codul penal şi militar şi marele tabel al datoriilor şi drepturilor, ca şi tot ce era bun şi rău în ordinele militare ale regatului sard.

XIII

Ori de cîte ori se întîmpla ca Garibaldi să iasă prin oraş, noi luam fără ştirea lui cele mai severe măsuri de pază, deoarece se dusese vestea că guvernul burbonic nu se dădea în lături să-şi plătească ucigaşi, numai ca să-i scape pentru totdeauna de un asemenea duşman primejdios. Acestea ni le comunicau deseori chiar palermitanii, sau le aflam din scrisori anonime, prin care eram sfătuiţi ca toţi cei din preajma generalului să nu îngăduim nici unei persoane necunoscute să se apropie

de el, mai ales dacă avea aerul că vine să-l linguşească sau să-i facă onoruri.

În zilele acelea de entuziasm de nedescris, Garibaldi nu putea să pună un picior dincolo de prag, fără ca mulţimea să nu dea buzna asupra lui, lacomă să-i sărute mîinile şi veşmintele, sau măcar să contemple cît mai de aproape chipul eroului eliberator. Adesea, mulţimea se aduna în jurul lui atît de strîns, încît ameninţa să-l înăbuşe, fiindcă oamenii se urcau unul peste altul, formînd deasupra lui un fel de cupolă; în asemenea împrejurări puteai vedea pe unii bărbaţi furibunzi şi femei înnebunite care încercau să pună mîna pe el, şi să-i atingă hainele.

Eu, care mai văzusem şi altă dată trăsura lui Garibaldi asaltată pe străzile Faentei, sau ale oraşelor Forli, Forlimpopoli şi Cesena, de frumoasele femei romaniole[1], eram înclinat să mărturisesc că dacă iubirea se cîntărea după manifestările acelea, iubirea sicilienilor nu avea seamăn pe lume. Dar eram îndreptăţiţi să ne temem ca din îmbrăţişările înfierbîntate şi sincere ale mulţimii aceleia îndrăgostite şi într-o continuă sărbătoare să nu se strecoare lama ticăloasă a unui pumnal otrăvit. De aceea eram cu toţii peste măsură de îngrijoraţi şi cînd Garibaldi ieşea pe jos, nu aveam o clipă de linişte.

El rîdea de toate temerile noastre, ba uneori s-a întîmplat să ne şi certe, cum a făcut cu mine în strada Macqueda, cînd, luînd-o înaintea lui cu cîţiva paşi, ca să-i fac loc prin mulţime, m-a tras înapoi, spunîndu-mi:

— Ce dracu', vrei să faci pe călăuza?

Nu voi mai repeta poveştile care s-au răspîndit atunci în legătură cu primejdiile prin care a trecut generalul din cauza curselor asasinilor; dar este adevărat că în Palermo a fost descoperit un număr de ucigaşi cu armele asupra lor, unii dintre ei fiind demascaţi şi nevoiţi să-şi recunoască vina.

Pe unul din ei l-am văzut încătuşat într-un subsol al palatului pretorial şi am ţinut să-l interoghez. Era o simpatică iscoadă de-a poliţiei, un pocit de te îngrozea; făcea spume la gură şi-i clănţăneau dinţii ca de friguri;

[1] Din provincia Romagna.

văzînd că mă apropii de el, se temu că am intenţia să-l omor şi încercă să mă înduplece cu tot felul de rugăminţi. Mîinile înfuriate ale poporului îl desfiguraseră într-atît, de parcă nu-i mai rămăsese nici un fir de păr pe cap sau pe obraz, iar din cîteva răni de pe corp îi curgea sînge. Din întrebările pe care i le-am pus, n-am putut prinde nimic, deoarece nenorocitul de el nu mai spunea altceva decît „gentilom, gentilom", vrînd să ne facă să credem că furia oarbă a poporului se năpustise asupra lui ca asupra unui diavol, cînd de fapt el era din viţă de sfînt. Toţi îi doreau moartea, şi paznicii avuseseră de furcă să-l poată salva. Garibaldi, dîndu-şi seama după strigătele mulţimii că păcătosului aceluia nu-i rămînea timp nici să-şi mai facă ultima rugăciune, porunci să fie salvat, aşa că mulţimea îi dădu ascultare, însă cu inima îndoită.

După cîteva zile, Garibaldi află că generalul Letizia se întorsese la Napoli, aducînd cu el ordine din partea regelui. La Napoli se petrecuseră evenimente importante; guvernul Burbonilor înţelesese că era cu neputinţă să cîştige partida prin forţă şi de aceea recursese la un mijloc de scăpare ingenios, adică la ceea ce recurg toate stăpînirile tiranice cînd încep să răsară baionetele, şi spadele vîndute se îndoaie ca trestiile. Se vorbea de constituţie, se vorbea de o alianţă cu Piemontul şi un mare entuziasm stîrnea ideea unei ligi italiene.

De data aceasta, printre parlamentarii regelui, în afară de generalul Letizia şi colonelul Buonapane, se mai numărau generalul Colonna şi un alt ofiţer, al cărui nume nu mi-l amintesc.

De îndată ce au fost introduşi la Garibaldi, generalul Letizia spuse:

— Aduc veşti bune.

La care Garibaldi replică:

— Înţeleg, veniţi să puneţi capăt unui război fratricid, mai dureros pentru mine decît pentru oricare altul. Fiţi binevenîţi!

De cum a început să dea citire capitolelor armistiţiului, mi-am dat seama că trupele burbonice urmau să se retragă din Palermo de îndată ce aveau să se întoarcă de la Napoli navele de transport, lăsînd astfel oraşul în

mîinile noastre, în afară de castel, care mai rămînea al lor.

După ce s-a încheiat acordul, Garibaldi rosti cîteva cuvinte pline de căldură, amintind parlamentarilor că şi ei erau tot italieni şi că Italia aştepta ca toţi fiii ei să se unească într-un singur mănunchi, pentru a înfăptui eliberarea ei de sub tirania străină.

Cînd sfîrşi el de vorbit, generalul Letizia voi să-i răspundă, dar înainte de a deschide gura, îşi fixă ochii asupra mea, ca şi cînd ar fi avut de gînd să spună: „De martorul acela nu avem nevoie".

Garibaldi prinse din zbor dorinţa lui Letizia şi-mi făcu semn să ies.

M-am supus, schiţînd un zîmbet, şi i-am lăsat singuri; ajuns în anticamera înţesată de ofiţeri şi de cetăţeni, am rostit cu glas tare, arătînd înspre uşă:

— Păcătoşii se mărturisesc duhovnicului...

Dimineaţa în care Burbonii au părăsit în sfîrşit oraşul Palermo a fost într-adevăr una din dimineţile care vestesc o zi solemnă. Nu s-au tras salve de tun, nu s-au auzit dangătele clopotului şi nici n-au răsunat cîntece de fanfare pe străzi; dar în zori întreg Palermo era în picioare şi toţi ţineau să vadă plecarea acestor zbiri ai unor stăpîni nedoriţi.

„Pleacă Burbonii!" Aceasta era vestea pe care bărbaţii şi femeile şi-o dădeau unii altora, ca „bună ziua", cu care se salutau toţi, cunoscuţi şi necunoscuţi. Trupele regale, după ce îşi părăsiră taberele de la poalele muntelui Pellegrino, începură să-şi facă apariţia în port pe la ceasurile cinci; un număr mare de corăbii de război napolitane şi numeroase alte corăbii de transport franceze trebuiau să-i îmbarce. Nino Bixio, cu trei sau patru sute de voluntari, a fost de faţă la plecarea lor. Regimentele napolitane au trecut prin faţa lui în ordine, cu o înfăţişare nici veselă, nici tristă; numai unii dintre ofiţeri, cam livizi la faţă, se mulţumeau să arunce priviri piezişe atît lui, cît şi oamenilor lui, care erau îmbrăcaţi în zdrenţe.

Dar cînd veni rîndul regimentelor străine, situaţia se schimbă. Înaintea lor mergea von Wechel, un bătrîn sol-

dat elveţian foarte crud, care înjura în germană şi italiană, văietîndu-se că din pricina unui guvern guguman şi a unui general mai mult de birou decît de front, el, soldat bătrîn şi conştiincios, trebuia să întoarcă spatele în faţa unor copilandri adunaţi din toate părţile şi în faţa unui popor demn de dispreţ.

Neobrăzatul mercenar, care ar fi vrut să vadă oraşul ras de pe suprafaţa pămîntului, nu-şi mai găsea liniştea; cînd ajunse în faţa lui Bixio, exclamă, privindu-l sălbatic:

— Ne mai vedem noi!

Şi Bixio îi răspunse, ridicînd degetul:

— Te mai văd eu la Napoli!

La sfidarea viteazului genovez, soldaţii lui von Wechel au răspuns cu un răget; voluntarii au strigat atunci în cor: „Trăiască Italia!" şi strigătul acela, repetat din gură în gură de-a lungul străzilor pline de oameni, ajunse pînă la noi, care ne aflam împreună cu Garibaldi pe balconul de deasupra porţii palatului regal.

Era semn că peste cîteva minute corăbiile încărcate ale armatei generalului Lanza vor ridica ancorele. Trebuia să mai aibă loc preluarea castelului şi a ostaticilor care erau închişi în el.

Poporul era nerăbdător să vadă drapelul italian ridicîndu-se pe meterezele vechi ale tiraniei şi să primească în braţele lui pe ostatici.

Către amiază, generalul părăsi balconul, intră din nou în palat şi se opri într-una din săli. Era o zi minunată; părea că cerul îşi desfăşoară toate farmecele ca să ia parte la bucuria unui popor măreţ. Din balcon vedeam Via Toledo cît era de lungă, întinzîndu-se pînă la ţărmul mării.

Strada aceea frumoasă era pustie, ca şi piaţa largă care se deschidea în faţa palatului. Dar mulţimea nemaipomenită ce roia ca furnicile pe acoperişurile cele mai înalte, pe turnuri sau pe foişoare, ne arăta în mod vădit că toţi palermitanii voiau să se bucure de spectacolul plecării Burbonilor şi să fie martorii supremei victorii a unei cauze sfinte.

La un moment dat, toate clopotele, mute de atîtea zile, se dezlănţuiră ca în ziua în care se vesteşte în-

vierea lui Cristos, şi dădură glas, cu vesela lor armonie, că soldaţii regelui Burbon plecaseră pe mare pentru totdeauna. Pe acoperişuri şi în clopotniţe era o fluturare de pălării şi de batiste şi pretutindeni răsunau strigăte ce nu se mai sfîrşeau.

Apoi din fundul străzii Toledo mulţimea începu să se reverse încet-încet; vocifera din sute de mii de piepturi şi creştea cu fiecare pas. Privind cu binoclul, am văzut pe ostaticii duşi în triumf pe braţe; m-am gîndit să-l înştiinţez şi pe Garibaldi.

Şedea într-un fotoliu; avea chipul palid şi ochii strălucitori îi jucau în lacrimi. Îmi strînse mîna cu putere, dar nu-mi spuse nimic. Am înţeles că emoţia îl făcea să nu mai poată rosti nici un cuvînt, de aceea m-am retras.

Ceva mai tîrziu, piaţa era plină de lume şi poporul îl aclama cu putere.

Eroul eliberator se ridică şi ieşi în balcon. La vederea lui, mulţimea amuţi ca prin farmec; parcă îi pierise glasul, aşa cum se întîmplase şi cu Garibaldi.

Liniştea aceea a ţinut cel puţin patru sau cinci minute. Cred că în atîta mulţime, puţini au rezistat să nu plîngă.

În cele din urmă, Garibaldi vorbi.

Ar trebui să mai repet ce a spus?

Am şi acum în urechi, şi mai mult în inimă, sunetul glasului lui, dar nu-mi amintesc decît şapte sau opt cuvinte: „Popor al oraşului Palermo, popor care ai stat pe baricade şi cu care eu mi-am împărţit speranţa, primejdiile şi gloria!... Popor care ai lăsat mai degrabă să ţi se distrugă casele decît să-ţi pleci fruntea în faţa nelegiuitelor propuneri ale tiranilor, iată-te liber!"

Mă va ierta oare cititorul dacă aici voi pune capăt acestui capitol? Pentru unele clipe solemne nu există limbă şi nici penel care să reuşească să redea sau să le zugrăvească aşa cum ar vrea inima, şi cum ar vrea ochii...

DE LA PALERMO LA CAPRI

I

După ce trupele regelui Burbon s-au făcut nevăzute, înfățișarea orașului Palermo a devenit plăcută, senină. Voioșia ce se citea pe toate fețele era legată de un neclintit sentiment de încredere în izbînda viteazului căpitan și în destinul fericit al Italiei. S-ar fi spus că poporul din metropola siciliană simțea victoria sa ca sigură și veșnică și era încredințat că după zilele acelea de mare bucurie nu puteau să vină zile de durere, așa cum se mai întîmplase cu unsprezece ani înainte, cînd din țăndările tronului prăbușit se născuse (ca să spun precum poetul) puterea de nestăvilit care a răsturnat vechiul drept și o dată cu el pe rege.

Baricadele cădeau una cîte una, ruinele erau măturate și prăvăliile se deschideau mai îmbietoare ca oricînd; femeile frumoase își reluară plimbările lor zilnice și casele primitoare își deschideau porțile cu bunăvoie pentru reuniuni alese și vesele, la care se prezentau în număr mare soldații lui Garibaldi.

De altfel, se părea că pretutindeni oamenii se luau la întrecere ca să ne arate de cîtă simpatie ne bucuram; coliba săracului, sau casa modestă a burghezului, sau palatul nobilului bogat ne erau totdeauna deschise: oriunde am fi intrat, eram siguri că sîntem bineveniți.

Cine ar putea descrie cu condeiul sau cu vorba seratele fastuoase, din parcurile încîntătoare de pe țărmul mării, scăldate în parfumul florilor de portocali, în mijlocul priveliștii îndrăgitelor frumuseți siciliene; cine ar ști să spună vreodată cît era de mîngîietoare vorba cetățenilor acelora care ne spuneau într-una: „Vouă vă mul-

ţumim, eliberatorii noştri! Fericirea de care ne bucurăm vouă vi-o datorăm!"

Priveam oraşul cu o sinceră admiraţie; locuitorii lui se lăsaseră bombardaţi timp de două zile şi două nopţi, fără să scoată vreun cuvînt care să le fi trădat spaima. Şi, într-adevăr, în acele zile îngrozitoare de sfîrşit de mai, se putea spune că sufletul mare al lui Garibaldi cuprindea în sine sufletele tuturor palermitanilor şi că aceştia vorbeau prin el, cînd respinseseră cu urlete de dispreţ acţiunile ticăloase ale celor care bombardau, şi cînd strigătul: „Să moară, să moară!" a sunat atît de puternic, încît era gata să-l provoace pe duşman ca, întrerupînd armistiţiul, să-nceapă mai aprig cumplita bătălie.

Adesea mă gîndeam: „Cîte din oraşele noastre ar fi făcut ce a făcut Palermo?"

II

În toiul bucuriei noastre generale, sosi la Palermo brigada Medici[1].

Venirea ei a fost sărbătorită cu un entuziasm de nedescris atît de populaţia din Palermo, cît şi de noi, fiindcă vedeam în sfîrşit că fraţii noştri din Italia de nord şi de mijloc nu ne uitaseră. Întîlnirea între noile cadre şi vechea echipă a celor O MIE, hărţuită şi decimată, nu s-ar putea zugrăvi nici cu condeiul, nici cu penelul.

Fiecare din noi revedea un prieten, o rudă, un tovarăş de arme; toţi noii veniţi aduseseră pentru fiecare din noi o scrisoare, un salut din partea unui tată, a unei mame, a soţiei, a copiilor... o veste bună, un cuvînt de îmbărbătare sau de felicitare. Erau cu toţii mai bine de trei mii de voluntari şi aduceau cu ei preţioasa zestre

[1] Giacomo Medici (1819—1882) iscusit comandant militar, care a luptat în mai multe rînduri alături de Garibaldi.

de opt mii de carabine Enfield şi o cantitate însemnată de muniţie, de echipament şi de arme de toate felurile.

Printre locotenenţii lui Garibaldi, Giacomo Medici se bucura atunci în mod deosebit de stima şi prietenia lui, fiindcă îi fusese tovarăş de arme în America, la Roma şi, în cele din urmă, în Lombardia.

Medici a fost cel dintîi om pe care l-am auzit tratîndu-l pe Garibaldi cu o familiaritate afectuoasă şi tutuindu-l. Era un cavaler şi un om dintr-o bucată, în adevăratul sens al cuvîntului, căpitan priceput şi prudent, soldat cu mari calităţi de vitejie, cum îl ştiu toţi, şi în politică adversarul vădit al exaltaţilor.

Ni se părea că eroul de pe *Vascello* era, ca să spun astfel, mîna dreaptă a lui Garibaldi; şi pe cît am fost de amărît că nu l-am avut lîngă noi de la Genova la Palermo, pe atît de mare ne-a fost bucuria cînd l-am văzut sosind în ajunul începerii unei noi acţiuni.

Primul regiment al brigăzii Medici era comandat de colonelul Simonetta, cel de-al doilea era alcătuit aproape în întregime din oameni din Toscana, cei mai mulţi din oraşul Livorno, şi asculta de ordinele lui Vincenzo Malenchini.

Prin urmare, Garibaldi avea sub ordinele lui trei brigăzi mici, înzestrate cu armament bun şi comandate de ofiţeri aleşi, printre care cîţiva bătrîni în meserie, deşi tineri ca vîrstă, şi dornici să ducă la bun sfîrşit o acţiune începută atît de frumos. La aceste brigăzi se adăuga o alta, pe care tocmai o forma La Masa, precum şi cîteva trupe independente sau alte trupe de hărţuială (guerilla), toate încă sub arme.

Cele trei brigăzi de mai sus însumau mai mult de şase mii cinci sute de oameni, armată care i se părea lui Garibaldi foarte numeroasă şi puternică, putînd astfel să treacă de porţile oraşului Palermo; odată ajunsă în cîmp deschis, avea posibilitatea să ocupe cele mai bune puncte strategice ale insulei şi să zdrobească pe ultimii luptători ai dominaţiei burbonice.

El i-a ordonat deci lui Türr să se îndrepte spre Catania; pe Bixio îl trimise în direcţia Girgenti, şi pe Medici îl lăsă să înainteze pe ţărmul mării şi să atace Messina. Lui Medici i se încredinţa astfel locul de cinste, deoarece

în timp ce celelalte două brigăzi se îndreptau spre capitale de provincie fără importanţă şi pe locuri deplin curăţate de duşmani, brigada sa lua direcţia unui punct în care, sub steagurile burbonice, erau adunaţi opt mii de oameni şi poate chiar mai mulţi, plasaţi în poziţii optime în cetăţile fortificate de la Milazzo şi Messina.

În timp ce brigăzile se pregăteau de plecare, comandantul a dispus să se rechiziţioneze caii necesari, fie din Palermo, fie de prin împrejurimi, încît tuturor li se da posibilitatea să meargă călare; aşa că am putut alege din grajdurile palatului regal tot ceea ce ne trebuia.

Vă amintesc de toate astea ca să spun că în zilele acelea ostaşii de recunoaştere de sub comanda viteazului Missori, după ce şi-au ales nişte cai excepţionali, s-au gîndit să mai întocmească un corp de cavalerie şi au început să adune cîteva sute de ostaşi carabinieri; totuşi mult aşteptata cavalerie n-a fost pusă la punct decît la cîteva luni după aceea, şi într-un număr nesatisfăcător. N-aş putea spune ce tunuri aveau cu ei Bixio şi Türr; dar pot să asigur pe oricine că brigada lui Medici nu avea nici urmă de tun, iar eu, care comandam al cincilea batalion din această brigadă, m-am mirat peste măsură văzînd cum porneam să întreprindem un război în toată legea în cîmp deschis şi împotriva unor trupe înzestrate cu tot armamentul trebuincios, noi neavînd alte arme decît acelea pe care le purtau pe spate soldaţii; şi cîntau cantonete vesele, mulţumită cărora mai uitam de foame, de somn, de sete şi de oboseală. Căci cine ne putea da tunuri? Trebuia oare să tragem după noi vechile şi mizerabilele caronade[1] pe care Garibaldi le cumpărase de la nişte căpitani de marină, greci, ca să înarmeze cu ele baricadele mai importante de pe care s-au dus lupte în ultimele zile ale lunii mai?

Marşul a început într-o seară frumoasă de iulie, îmbrăcaţi toţi după moda vînătorilor de munte. Toată populaţia din Palermo era la ţărm şi uralele de „trăiască!" ale palermitanilor ne-au răsunat în urechi încă multă vre-

[1] Tunuri de fontă mai uşoare decît cele obişnuite, întrebuinţate în marină în secolele trecute.

me, la o depărtare de mai bine de o milă de zidurile oraşului.

Acum, deoarece nu mi-am propus decît să descriu pe scurt lucrurile cele mai importante care s-au petrecut sub ochii mei în decursul războiului care l-a dezmoştenit pe Burbon de tron, mă abţin să povestesc de-a fir-a-păr tot ce am văzut în timpul lungilor zile de drum, în care am parcurs distanţa desfăşurată de-a lungul coastei între Palermo şi Barcellona.

Fiindcă mi se pare demnă de a fi reţinută, voi povesti totuşi o întîmplare impresionantă, care s-a petrecut în oraşul Termini Imerese, unde am făcut un popas timp de două zile şi jumătate, şi unde generalul Medici a ţinut ca soldaţii să facă exerciţii de tragere la ţintă, ca să înveţe să cunoască, măcar într-o oarecare măsură, puterea de bătaie a uimitoarelor lor carabine engleze.

Un voluntar din Livorno sau din Florenţa, nu ştiu precis de unde, fiind ordonanţa unui căpitan, avea în grija sa revolverul acestuia; într-o seară, intră într-o cafenea şi se apucă să arate arma cîtorva sicilieni pasionaţi de minunea aceea, nouă pentru ei.

Sicilienii, nemulţumindu-se numai să vadă revolverul şi să-l admire, au vrut să-l cerceteze cum funcţionează, şi voluntarul, fără să bage de seamă că arma era încărcată, a început să le arate cum se mînuia, şi cum fiecare din cele şase gloanţe ieşeau, unul cîte unul, pe ţeavă.

Cu toate precauţiile care se iau de obicei de către toţi cei care folosesc o armă încărcată, întîmplarea a vrut ca revolverul să explodeze, şi un glonte a lovit în inimă tocmai pe un sărman băiat de 13 ani, care a murit pe loc, fără să mai aibă timpul să rostească măcar un „Doamne, ajută-mă!"

S-a nimerit ca băiatul să fie tocmai singurul copil al unei biete văduve, care la auzul nenorocirii păru că e gata să-şi urmeze fiul pe lumea cealaltă; aşa că abia au putut-o stăpîni vecinele ei, ca din deznădejdea care o copleşise să nu se arunce de la fereastră, sau să nu-şi înfigă vreun cuţit în inimă.

Colonelul Malenchini, aflînd cele întîmplate, se înfurie la culme; bun şi duios la inimă cum era, şi cum îl cunoşteam toţi, se întristă atît de tare, încît ai fi crezut

că-i murise propriul lui copil. Viteazul om îl dojeni aspru pe căpitanul care era proprietarul revolverului, deşi acesta nu avusese nici o vină pentru cele întîmplate şi nici o legătură cu tristele urmări, ba, dimpotrivă, suferea şi el la fel de mult de tragedia întîmplată. Apoi, punînd capăt dojenilor şi regretelor, ne spuse celor care încercam să-l liniştim:

— Haideţi să mergem acum la biata mamă, şi să încercăm să-i alinăm durerea, ca să nu blesteme ceasul şi clipa în care am venit noi în Sicilia.

L-am însoţit într-o căsuţă modestă, unde cîteva vecine ne-au introdus în locuinţa văduvei. Într-o cămăruţă mică şi curată am dat de o femeie încă tînără, cu trăsături frumoase şi cu ochii focoşi, care plîngea însă cu capul în mîini, de ţi se rupea inima.

La auzul pinteni lor şi săbiilor noastre, sărmana s-a întors şi ne-a salutat, făcînd un semn cu capul; păru că vrea să ne adreseze un cuvînt, dar glasul îi era înăbuşit de suspine.

Vincenzo Malenchini căută să o liniştească, arătîndu-se foarte îndurerat că un tovarăş de-al nostru îi adusese o nenorocire atît de cumplită; apoi, scoţînd din buzunar o sumă importantă în napoleoni de aur, o rugă să-i primească, nu ca pe un balsam pentru o durere care nu se putea vindeca niciodată, ci ca pe o caldă amintire pe care i-o datorau, o dată cu mîhnirea lor sinceră şi adîncă, soldaţii regimentului doi din brigada Medici.

Cuvintele lui păreau să-i fi redat femeii glasul; ştergîndu-şi ochii, se ridică mîndră şi exclamă:

— Mie, să-mi daţi aur?... Aur, mie? Oh, Dumnezeule mare! Dacă aş lua aurul acesta, mîinile mele s-ar mînji de sîngele fiului meu... Păstraţi-vă toate monedele, domnule, şi fiindcă glasul dumneavoastră mă face să cred că sînteţi un om bun, vă jur că pe bietul meu copil îl închin patriei şi în mintea mea rămîne întipărit că el a murit luptînd alături de Garibaldi!

După asemenea cuvinte, care au însemnat pentru ea o sforţare supremă, nenorocita mamă îşi roti ochii rătăciţi, se clătină pe picioare, şi dacă n-am fi susţinut-o la timp cu braţele noastre, s-ar fi prăbuşit la pămînt.

Malenchini plîngea, şi noi plîngeam alături de el.

De cum am ieşit din casa aceea a durerii, colonelul se duse direct la primar şi-i încredinţă cinci sute de lire, cu gîndul să încerce s-o convingă pe văduvă să-i primească.

Cu toate că de atunci au trecut douăzeci şi şase de ani, eu încă n-am uitat-o pe mama aceea siciliană; parcă o am şi acum în faţa ochilor; o văd cum plînge şi o ascult cum spune pe limba ei: „În mintea mea rămîne întipărit că fiul meu a murit pentru patrie, luptînd alături de Garibaldi".

În timp ce urcam pe un drum în serpentină, pe marginea unui deal, şi priveam insula fumegîndă a Vulcanului, pe unde cei din antichitate au fixat reşedinţa regelui vînturilor, Giacomo Medici află de la iscoadele sale că o parte din garnizoana de la Messina se îndrepta spre Barcellona, ca s-o ocupe înaintea sosirii noastre şi ca să se fortifice bine acolo, între zidurile oraşului. Ne-am hotărît atunci să grăbim marşul şi, într-adevăr, am mers cît am putut de repede, de-a lungul ţărmului, prin locuri neumblate, pe unde ne înfundam în nisip pînă la glezne; morţi de sete, am trecut pe lîngă cîteva pîrîuri ale căror ape izvorau din munţi, dar fiindcă curgeau printre straturi minerale se spunea că ar fi fost otrăvitoare pentru oricine ar fi băut din ele.

Am intrat în Barcellona cam pe la miezul nopţii; dar înaintea noastră fusese aici un batalion de voluntari sicilieni veniţi de nu ştiu unde, şi comandat de nişte ofiţeri dezertori din armata burbonică; un batalion care se ataşă brigăzii noastre şi făcu parte dintr-al doilea regiment.

Fiind în Barcellona, ne puteam socoti chiar în faţa duşmanului; deoarece o distanţă de numai cîteva mile desparte acest oraş de Milazzo şi colinele de pe Gesso, unde îşi instalase tabăra o divizie a Burbonilor. Sosise, aşadar, timpul să ne pregătim să scriem cu sînge prima pagină din volumul al doilea al acestei campanii de neuitat, încrezători în vitejia şi norocul lui Medici, pe care faima ni-l arăta ca pe unul din cei mai înţelepţi şi mai neînfricaţi, după neînvinsul şi gloriosul nostru comandant suprem Garibaldi.

După un popas de două zile, mica noastră armată părăsi Barcellona, şi se opri în satul Meri, la cîteva mile distanţă, pe malul apei cu acelaşi nume, care se varsă în mare, după ce coboară de pe colinele de la Santa Lucia. Dar apa era secată şi albia largă, plină de pietre sclipitor de albe, se strecura printre malurile străjuite de pereţi şi garduri de cactuşi şi aloeşi care puteau, la nevoie, să folosească drept zid de apărare în faţa fiecăreia din cele două armate.

Comandantul Medici îşi înşiră oamenii începînd din satul Meri pînă pe cealaltă colină de pe Santa Lucia, ajungînd pînă la casa de la Coriolo, în faţa căreia curge un rîu îngust, dar adînc, care la nevoie ar fi putut forma o linie de apărare, menită să întîrzie pentru cîtva timp înaintarea inamicului.

În faţa casei de la Coriolo, Giacomo Medici înălţă o baricadă care închidea drumul, şi o întări apoi cu două tunuri mici, obţinute, nu ştiu prin ce întîmplare, de la Barcellona, care semănau cu două ocheane şi făceau un zgomot care abia putea fi deslușit de o ureche fină. Apoi, lăsînd în paza mănăstirii de la Santa Lucia un mic batalion sicilian, comandat de Fabrizzi, acesta îşi luă măsuri de precauţie, deoarece cunoştea bine cît de numeroase erau forţele duşmanului şi cît erau de nesigure ajutoarele pe care se putea bizui la nevoie.

În dimineaţa zilei de 17 iulie se răspîndi vestea că colonelul Bosco, un om de un curaj nemaipomenit, foarte apreciat de soldaţii regelui şi încercat în multe împrejurări, o pornise în marş de la Messina, în fruntea unui corp de armată puternic, cu intenţia de a se năpusti asupra oraşului Milazzo şi apoi asupra noastră, vrînd să ne nimicească înainte de sosirea întăririlor de la Palermo. După asemenea veste, se discută planul de a-i ataca din flanc pe soldaţii lui Bosco în timpul marşului, luîndu-i astfel prin surprindere, pentru ca printr-un asemenea atac îndrăzneţ să le provoace panică; dar în consfătuirea ţinută de Medici cu cei doi colonei şi cu ofiţerii săi de stat-major, s-a hotărît să ne mărginim doar la o simplă recunoaştere. Această recunoaştere a fost făcută în orele dimineţii şi la ea au luat parte cîteva companii

care, oricît de însufleţit au acţionat, nu au reuşit totuşi să aducă nici un neajuns avangărzii inamice, care înainta numeroasă şi cu rîndurile foarte strînse. Îmi amintesc că la începutul acestei recunoaşteri, întrucît eram lipsiţi de cavalerie, colonelul Simonetta din Milano, prieten bun cu Medici şi om de o valoare extraordinară, adună nişte cai, sui pe ei cîţiva infanterişti pentru care mersul în şa nu însemna o noutate, şi se repezi cu ei, cu toată îndrăzneala, în flancul inamicului, hărţuindu-l mereu cu un curaj nemaipomenit, în ciuda împuşcăturilor care curgeau în jurul lui ca grindina.

În lupta din dimineaţa aceea, care a avut loc lîngă satul d'Archi, nu i s-a arătat duşmanului decît primul regiment, dar în orele de după-amiază, cinstea de a deschide focul i-a revenit şi celui de-al doilea regiment, cînd nerăbdătorul Bosco a ţinut să încerce linia noastră de bătaie, amăgindu-se că ne ia prin surprindere şi că ne zdrobeşte cît ai clipi.

Medici, văzînd că inamicul încerca să ne dea cîteva lovituri grele, ordonă ca batalioanele lui Malenchini, unite cu batalioanele lombarde, să înainteze unul după altul pînă la Coriolo, unde rezistară dîrz în faţa asaltului Burbonilor, reuşind să-l respingă. În încăierarea aceea n-a lipsit mult ca armata regelui să piardă o bună parte de artilerie, şi fără îndoială că ar fi pierdut-o, dacă batalionul al cincilea din brigada noastră n-ar fi fost chemat înapoi de la luptă o dată cu venirea nopţii.

Lupta de la Coriolo a fost un început fericit pentru partea a doua a campaniei şi soldaţii lui Medici l-au socotit ca pe o prevestire extraordinară, bucurîndu-se din plin de ea. Dar eu mă gîndeam că, în ciuda micii noastre victorii, un corp de cinci mii de oameni intrase totuşi în Milazzo, iar noi eram într-un număr foarte restrîns, fără artilerie şi mai ales fără Garibaldi, a cărui prezenţă valora, pentru mine, mai mult decît toate artileriile din lume.

„Ce se va întîmpla — mă gîndeam eu — dacă cei cinci mii de oameni ai lui Bosco, odihniţi şi hrăniţi în toată legea, se vor năpusti asupra poziţiilor noastre slabe şi

vor folosi din plin tirul tunurilor, în timp ce garnizoana de la Messina, coborînd de pe înălțimile muntelui Gesso, ne-ar putea ataca pe la spate?"

Dacă Garibaldi ar fi fost printre noi, un asemenea gînd nu m-ar fi tulburat nici în vis măcar; dar eu nu puteam, și nici nu știam să aștept minuni și nici nu credeam vreodată că în lipsa lui s-ar putea repeta la Milazzo minunile de la Calatafimi și de la Palermo.

Și, într-adevăr, printre voluntarii noștri se auzea mereu aceeași întrebare: „Unde e Garibaldi? Cînd va veni Garibaldi? Oare vom putea cuceri noi Milazzo fără Garibaldi?"

III

În seara zilei de 18 iulie, o larmă nemaipomenită de glasuri voioase și de lume care alerga îmi anunță sosirea lui Garibaldi. Venise cu o trăsură, împreună cu colonelul Cosenz[1], urmat de cîteva batalioane, la o distanță atît de mică, încît în cîteva ore urma să fie printre noi. Un glas tainic îmi suna în inimă: „Garibaldi a venit, Milazzo e al nostru!"

În dimineața următoare, toți ofițerii superiori ne-am dus să-l vizităm, iar el ne-a invitat să-l însoțim pe colina de la Santa Lucia, deoarece ținea ca de pe înălțimea aceea să explorăm terenul, și să ne împărtășească ideile lui.

Cu obișnuitul său ochean uriaș la ochi, privea îndelung istmul strîmt, pe care se ridica în chip de turn Milazzo, și din cînd în cînd se întorcea spre noi, ca să ne atragă atenția asupra lucrurilor pe care le socotea importante.

De pe dealul acela se vedea totul foarte bine, ca într-un zbor de pasăre: se distingeau cele trei drumuri care leagă istmul cu pămîntul, se vedea orașul înclinat, în formă de amfiteatru, și se putea zări vechiul castel care îl domină dinspre nord, fortificat cu două șiruri de ziduri

[1] Enrico Cosenz (1820—1898) militar încercat, luptă alături de Garibaldi, devine ulterior șeful statului-major al armatei italiene.

și bine apărat de artilerie. Terenul dimprejur era împărțit în tot felul de grădini de zarzavat, înconjurate de ziduri, poteci înguste și vegetație bogată de cactuși și de crînguri de agave; ici și colo se vedeau case și mori, apoi un lan de păpuriș crescut într-un semicerc. Numai partea care dădea înspre mare, la dreapta castelului, apărea stearpă pe o bună porțiune și complet descoperită în fața tunurilor, care își scoteau capetele printre metereze.

Văzînd cît de greu o vom putea scoate la capăt din strîmtoarea în care ne aflam cu atît de puțini oameni și fără nici un ajutor din partea artileriei, și pe de altă parte gîndindu-mă la ușurința extraordinară cu care ar fi putut dușmanul să-și apere Milazzo, nu mai știam ce să cred, și îmi fixam ochii asupra lui Garibaldi, căutînd să-i citesc pe chip pînă și gîndurile cele mai tainice. Dar Garibaldi era voios și senin ca totdeauna, și din cînd în cînd lăsa ocheanul ca să mai discute liniștit cu Medici și cu Cosenz, și s-ar fi spus că ochii lui nu vedeau decît trandafiri și coroane de lauri.

Mie îmi părea cu neputință să cucerim Milazzo, aruncîndu-ne orbește în mijlocul sălbăticiei de nedescris a terenului aceluia, cu atît mai mult cu cît trebuia să ținem seamă că lărgimea istmului era aproape 1300 metri și în ținta directă a tirului bateriilor de artilerie din castel, fără să mai socotim și bateriile de cîmp pe care le avea cu el blestematul de Bosco. Atunci am crezut că Garibaldi avea intenția să atragă prin vreo stratagemă pe dușman în afara poziției atît de avantajoase pentru el, și să dea lupta într-un loc complet deschis, departe de tunurile din oraș, dar sărmana mea minte nu putea ghici planul pe care și-l fixase de mult marele căpitan.

Punînd capăt explorărilor sale, Garibaldi încredință ocheanul lui Basso și exclamă:

— Ei bine, mîine îi vom da patru lovituri strașnice chiar și fanfaronului acela de domn Bosco!

— Amin! am spus eu, întorcîndu-mă spre colonelul Malenchini, care era lîngă mine și mi se păru că am de așteptat o mie de ani pînă să văd împlinindu-se ceea ce hotărîse Garibaldi și ce aștepta el de la noi.

E bine ca cititorul să afle că faimosul colonel Bosco

nu era un străin pentru Garibaldi, deoarece îl cunoscuse la Palermo cu ocazia discuțiilor parlamentare de la palatul pretorial, unde se manifestase ca un om arogant și peste măsură de provocător.

Cu prilejul acela, înflăcăratul Ahile al armatei burbonice își îngăduise să vorbească foarte obraznic, și făcu atîta zgomot, bătînd cu picioarele în pămînt și izbind cu teaca săbiei picioarele meselor și scaunelor, încît Garibaldi cu multă greutate reușise să-și păstreze calmul și mult mai greu decît el se stăpîniră să nu izbucnească ofițerii săi, care erau de față, indignați de atîta neobrăzare.

Nu trecuse mult de cînd ne despărțisem de Garibaldi și abia ajunsesem acasă și mă pregăteam tocmai să mănînc obișnuita supă de legume, cînd din stradă se auzi o forfotă nemaipomenită de lume și niște strigăte ascuțite. M-am repezit la fereastră și am văzut cum șapte sau opt soldați din batalionul meu duceau o femeie pe care se străduiau, fie cu rugăminți, fie cu brutalitate, s-o ferească de mulțimea furioasă ce părea că vrea să o sfîșie.

Femeia avea fața plină de sînge, cozile despletite pe spate, hainele făcute zdrențe, și țipa ca un vultur. Am ieșit cît am putut mai repede afară în prag și, ajutat de cîțiva ofițeri, am reușit să o apuc pe nenorocita aceea și să o trag în casă. Am închis apoi ușa, lăsînd afară toată mulțimea care vocifera și făcea o gălăgie de nedescris.

Iată ce se întîmplase: Cîțiva din soldații mei, care făceau de gardă la avanposturile din partea șoselei care leagă Milazzo de Messina, văzînd o femeie trecînd dincolo de liniile noastre și alergînd cît poate de iute peste cîmpuri, i-au strigat să se oprească. Femeia se făcu că nu aude, și atunci soldații începură să o urmărească; deși fugea ca un iepure, aceștia reușiră totuși să o prindă și să o oprească. În timp ce o duceau prin satul Meri la comandantul regimentului, țăranii care se adunaseră în jurul ei au recunoscut-o; era soția unei iscoade a poliției burbonice; convinși că ea nu voise să fugă de la Milazzo la Messina decît ca să comită o ticăloșie,

voiau să o smulgă din mîinile păzitorilor și să o judece pe loc.

Am invitat-o să se așeze pe un scaun. M-am uitat fix la ea și ea de asemenea m-a privit cercetător, în adîncul ochilor. Era neagră ca o țigancă, arsă de soare, și nu arăta să fi trecut de 28 de ani. Fața ei avea o expresie cutezătoare și vicleană.

La primele mele întrebări a răspuns cu un aer foarte nevinovat că era soția unui cizmar care locuia în Messina, și că a vrut să fugă din Milazzo de frica războiului și mai ales ca să-și regăsească soțul. Nega că el ar fi fost vreodată agent de poliție, nega, de asemenea, că ar fi vorbit vreodată cu colonelul Bosco sau cu vreun alt ofițer din armata regelui, jura apoi pe toți sfinții și pe toate fecioarele din rai că nu a avut și că nici nu avea asupra ei o scrisoare, cît de mică, nici un bilețel măcar, fie și cît o anafură.

În timp ce procedam la interogatoriul acela oficial, cît mai politicos cu putință, cei de afară strigau sub ferestrele mele cît îi ținea gura, iar două persoane mai de vază din sat, reușind să pătrundă pînă la mine, voiau să mă convingă că netrebnica aceea era o iscoadă a colonelului Bosco și fiind soția unui agent de temut, nu avea de ce să fugă din Milazzo decît ca să ne pricinuiască vreun mare rău.

— Priviți bine, excelență — îmi spunea unul din cei doi oameni respectabili — cercetați și veți găsi cu siguranță asupra ei o scrisoare, sau dacă nu, o are undeva în trup; a făcut din ea un ghemotoc și l-a înghițit.

— Pentru Dumnezeu! am exclamat — ați vrea poate s-o omor ca s-o caut în stomac?

— Oh, nu! răspunse celălalt. Dar vă rog să credeți că o scrisoare pe hîrtie velină, închisă într-o bilă mică de ceară, poate fi ușor înghițită și apoi...

Eu l-am întrerupt cu un hohot de rîs și i-am răspuns:

— Bine, dacă așa stau lucrurile, ar fi de competența unui felcer...

Și reluînd discuția mea cu femeia, i-am spus:

— N-ai să mă poți face să cred că nu ai asupra ta o scrisoare sau vreo știre pentru alții, pe care urmează să o transmiți prin viu grai. Fii sinceră cu mine și în-

cetează să te mai prefaci şi să te mai juri atît, şi n-are să-ţi pară rău.

— Excelenţă — răspunse femeia — nu daţi ascultare oamenilor ăstora care îmi vor răul; eu nu ştiu nimic şi n-am nimic la mine, şi dacă mă veţi dovedi mincinoasă, omorîţi-mă!

Văzînd că nu puteam obţine nimic de la ea cu binele, am început s-o iau cu răul, ameninţînd-o că o voi omorî ca pe un cîine, dacă nu-mi va declara ceea ce-i comunicase Bosco la ieşirea din Milazzo.

Dîndu-mi însă seama că vorbeam cu pereţii, am chemat în cameră un caporal şi trei oameni, şi m-am prefăcut că ordon caporalului să o scoată afară şi s-o împuşte; dar netrebnica nu s-a lăsat impresionată.

— Ei bine — am spus eu, pierzîndu-mi răbdarea — vrei să arăţi că eşti mai tare decît dracu' împieliţat? O să vedem noi dacă nu sîntem mai ai dracului decît dracul care ţine cu tine!

Şi m-am adresat unui ofiţer care era de faţă:

— Ia-o pe încăpăţînata asta şi percheziţioneaz-o bine din cap pînă-n picioare!

Doi sergenţi o şi apucară ca s-o scoată afară, dar ea începu să dea din picioare, să-i zgîrie şi să-i muşte, şi făcu atîta scandal, pradă unei furii cumplite, încît a fost nevoie să fie luată cu forţa şi dusă în camera vecină, unde se afla un pat.

Puţin după aceea, ofiţerul s-a întors şi mi-a arătat un sul mic de hîrtie, învelit într-o bucată subţire de tafta.

— Iată ce am găsit la vipera aceea.

Am răsucit hîrtia şi am deschis-o. Era o foaie velină, scrisă pe ambele părţi de mîna colonelului Bosco.

Acesta se plîngea generalului Clary[1], comandantul Messinei, de laşitatea arătată cu o zi înainte de cîţiva ofiţeri de-ai lui, şi îl ruga să-i trimită de urgenţă în apele portului Messina două fregate cu aburi, rugîndu-l în acelaşi timp să ordone coborîrea cîtorva trupe de pe înălţimile muntelui Gesso; aceasta îi dădea putinţa să-l ameninţe pe duşman din flancul drept şi din spate.

---

[1] Generalul burbon Tomasso Clary (1798—1878) a fost unul dintre cei mai înverşunaţi adversari militari ai lui Garibaldi.

Scrisoarea se termina cu făgăduiala că dacă Clary va acționa cu promptitudine, neînfricatul Bosco va intra curînd după aceea, triumfător, în Palermo, pe calul lui Medici.

După ce am citit scrisoarea, am socotit că nu mai avea nici un rost să continui interogatoriul femeii, așa că am zburat să-l caut pe Garibaldi, ordonînd însă mai întîi ofițerului să o păzească cu cea mai mare atenție.

Garibaldi a parcurs scrisoarea de la un capăt la altul, fără să rostească un cuvînt și fără să arate nici un semn de tulburare sau de uimire; numai cînd a ajuns la făgăduiala pe care o făcea Bosco de a intra în orașul Palermo pe calul lui Medici, a exclamat:

— Auziți ce nerușinare!

Și din clipa aceea a luat în sinea lui hotărîrea că Bosco nu va intra în Palermo pe calul lui Medici, ci că, dimpotrivă, el își va face intrarea în Messina pe calul lui Bosco.

Despre acestea însă vom mai vorbi la timpul potrivit.

L-am întrebat pe Garibaldi ce hotărîre trebuia luată în privința acestei ticăloase de femei care fusese gata să ne arunce într-o primejdie atît de mare, și care ar fi fost pentru noi mai rău decît orice năpastă, dacă ar fi izbutit cumva să ajungă teafără și nevătămată la generalul Clary, în Messina.

Garibaldi a reflectat cîteva clipe, apoi a adăugat:

— Ce ai vrea să-i faci? Ați vrea poate să fie împușcată o femeie?... Trimite-o la Barcellona!

M-am întors acasă și, intrînd în camera unde se afla prizoniera, am întrebat-o:

— Mai poți să negi și acum că ai vorbit cu Bosco? Cîți oameni sînt în Milazzo? Cîte tunuri ai văzut? Ce se spune că are de gînd să pregătească comandantul? Ce se crede despre Garibaldi?

Cățeaua nu scotea nici un cuvînt și continua să mă privească cu ochii încruntați.

I-am întors spatele, fiindcă îmi făcea rău să o văd și am ordonat să fie dusă la Barcellona, unde a ajuns în viață numai datorită baionetelor voluntarilor noștri, care au salvat-o cu foarte mare greutate din mîinile

răzbunătoare ale populației mînioase din Meri, căreia i s-a alăturat o mulțime de țărani; aceștia cereau, cît îi ținea gura, moartea iscoadei.

Eu aș putea să spun la ce se gîndea Garibaldi după ce a citit cele scrise de Bosco generalului Clary, și sînt îndreptățit să cred că și-a întărit mai mult hotărîrea de a ataca în ziua următoare Milazzo, tăind astfel capul taurului dintr-o singură lovitură.

Amenințarea de a vedea apărînd în locurile acelea, dintr-un moment într-altul, o iscoadă a Burbonilor, ba chiar să se pomenească atacat în flancul drept și în spate de trupele care aveau de gînd să coboare din înălțimile muntelui Gesso trebuiau să constituie pricini destul de puternice încît să-i stimuleze generoasa lui nerăbdare și să-l grăbească să atace el primul.

Nimeni nu va putea susține cu certitudine că prezența unui vas de război burbonic în apele acelea avea să împiedice victoria noastră; vom vedea însă peste puțin timp cum din pricina asta victoria noastră avea să devină mult mai anevoioasă și mai costisitoare, mai scump plătită, chiar dacă luptînd pe peticul acela îngust de pămînt eram în deplină siguranță dinspre mare.

Știind, așadar, că în ziua următoare trebuia să ne avîntăm într-o luptă hotărîtoare, de al cărui rezultat depindea poate triumful sau ruina unei acțiuni atît de bine începute, mulți dintre noi eram neliniștiți din cauza informațiilor foarte îngrijorătoare pe care le primeam cu privire la terenul din jurul orașului; atunci Malenchini și cu mine ne-am hotărît să aflăm amănunte cît mai precise, fie chiar cu riscul unei încăierări cu avanposturile inamicului. Așadar, cerîndu-i lui Medici și obținînd permisiunea să facem o largă recunoaștere înspre Milazzo, am pornit de la Meri. Ne însoțeau șase companii; folosind și ajutorul locotenentului Caccavaio, dezertor din armata de vînători a Burbonilor, care locuise multă vreme în Milazzo, am înaintat pînă dincolo de satul Santo Pietro, căutînd în zadar dușmanul, care nu ni se arătă de nicăieri.

Atitudinea rezervată a colonelului Bosco ne-a făcut să credem că el avea trupele adunate într-un singur

loc, fie pentru că se aştepta la un atac puternic din partea noastră a doua zi, fie că intenţiona el însuşi să ne atace, în cazul că noi nu ne-am fi mişcat în nici un fel. Oricum, după ce am cercetat pînă acolo unde ne-a îngăduit prudenţa, ne-am întors la poziţiile noastre, convinşi mai mult ca oricînd că vom avea mult de furcă cu duşmanul, şi, pe deasupra, mai curioşi ca niciodată să vedem cum va rezolva Garibaldi în practică o problemă care pentru noi părea foarte anevoie de dus pînă la capăt.

Reîntorşi la Meri, am aflat că numărul tovarăşilor noştri crescuse: sosise, cu batalionul lui, Clemente Corte[1], eliberat din temniţa grea de la Gaeta; mai venise apoi englezul Dunne, cu patru sute de voluntari sicilieni instruiţi de el, şi Mosto, cu carabinierii genovezi, Missori cu soldaţii de recunoaştere şi Spech[2] cu ţintaşii lui.

Cu aceste ajutoare ne puteam bizui pe aproximativ 4 000 de luptători.

Ca să dau cititorului o idee de adevărata forţă a batalioanelor noastre, îi voi spune următoarele: companiile din batalionul meu erau formate din şaizeci şi cinci sau şaptezeci de oameni, nici unul mai mult.

IV

În dimineaţa de 20 iulie ne-am sculat foarte devreme, chiar înainte de a se crăpa de ziuă. Cerul, care fusese destul de noros cu cîteva zile înainte, acum se înseninase; zorii s-au ivit într-o lumină trandafirie şi calmă,

---

[1] Autorul face aluzie la anii de închisoare pe care i-a făcut Corte (1826—1895) în fortăreaţa Gaeta. El a izbutit să evadeze din închisoare şi să-l ajungă din urmă pe Garibaldi la timp, ca să lupte împreună la Milazzo.

[2] Filodor Spech (1810—1866), ofiţer garibaldin şi renumit cîntăreţ liric.

și o adiere ușoară mai potolea din arșița anotimpului; era o climă greu de suportat pentru noi, căci pînă și în orele dimineții simțeai cum dogorește soarele.

Unind cele trei batalioane, am pornit împreună cu Malenchini spre rîu, înșiruindu-ne de-a lungul albiei secate, de un alb neprihănit, datorită pietrelor sclipitoare care o acopereau. Tocmai se lumina de ziuă cînd Medici se apropie de noi și i se adresă lui Malenchini:

— Ia-o înainte, spre Santo Pietro; regimentul tău este aripa noastră stîngă, eu dau ordin ca ai mei să înainteze în același timp cu regimentul tău. Desfășoară-ți oamenii spre mare și fii cu ochii în patru.

După aceste cuvinte, pe care le-am deslușit limpede de la primul la ultimul, Medici se îndepărtă, iar noi rămaserăm singuri. Colonelul ordonă batalioanelor lui să pornească în marș, așa că am luat-o spre Santo Pietro. Cîțiva pași mai încolo, ne-am oprit din nou și, ținînd o scurtă consfătuire cu colonelul, contele Malacari d'Ancona, aghiotantul lui, și căpitanul Branchini, comandantul primului batalion, am hotărît ca eu să înaintez cu patru companii, alese din cele două batalioane de pe continent, iar Malenchini, cu alte opt companii, să rămînă în Santo Pietro, urmărind cu atenție toate mișcările mele, gata să intervină la nevoie.

Am pășit cu destulă grijă și totuși plin de speranță pe terenul care începea să fie cu totul necunoscut pentru noi, și pe care tufișurile dese de cactuși și cîteva ziduri îl făceau greu de străbătut cu armata noastră desfășurată. Pentru că totuși nu voiam să înaintăm orbește, și închipuindu-mi că dușmanul era foarte aproape, am desfășurat de o parte și de alta a mea două companii, și în formația asta am mai înaintat o bună bucată de drum. Nu trecu mult și un ofițer trimis din partea colonelului îmi comunică să mă opresc și, încet-încet, să mă retrag pe nesimțite, ca să unesc companiile mele cu ale lui și să aștept ordinele comandantului.

Am ordonat oprirea și, descălecînd de pe cal, m-am urcat pe o căsuță ca să pot cerceta mai bine situația și să-mi dau seama de ce se petrecea în apropiere. Privind foarte atent cu binoclul, am descoperit la o mică distanță două santinele inamice și ceva mai departe am

zărit lucind cîteva baionete. Trecuse de ora şase cu cîteva minute. În acelaşi timp, aruncîndu-mi privirea înspre mare, am dat cu ochii de un vas cu aburi, îndreptat cu prova spre noi, şi din cîte m-am gîndit eu, cred că nu se afla la o depărtare mai mare de zece sau douăsprezece mile. Între noi şi vasul acela plutea o corabie modestă: era tocmai corabia pe care Alexandre Dumas urma să se bucure de spectacolul bătăliei de la Milazzo, ca să o poată reda apoi cu atîta poezie cititorilor săi din Franţa şi Italia.

După ce m-am dat jos de pe casă, le-am făcut semn cîtorva voluntari din apropierea mea, cei doi fraţi Confalonieri din Como, cei doi fraţi Tarabugi din Livorno, Invernizzi din Bergamo, Antola şi Frassinesi din Livorno, Oreste Gagliardi din Pisa şi un ofiţer florentin, pe nume Salari, şi le-am spus:

— Prieteni, nu departe de aici, unde coteşte drumul, sînt două santinele duşmane; strecuraţi-vă tiptil printre tufişurile de smochini, apropiaţi-vă de santinele şi trimiteţi-le să facă de pază pe lumea cealaltă.

Ofiţerul porni imediat cu oamenii lui, încîntaţi toţi, de parcă s-ar fi dus la nuntă, ca la cîteva clipe după asta să aud patru sau şase focuri de puşcă, după care patrula s-a întors înapoi, aducînd armele şi beretele sărmanelor santinele care încetaseră să mai facă parte din lumea asta.

De cum s-a stîrnit viesparul, a şi început să răsune văzduhul de nenumărate bubuituri şi mica mea linie de bătaie deschise cu bucurie focul. Larma se iscă în flancul stîng şi bănuiam că în centru avea să se întîmple acelaşi lucru îndată.

Pe scurt, cîmpul a început să fie presărat cu morţi şi răniţi, iar comandanţii celor două companii dispuse în lanţ mă înştiinţară că atît din dreapta cît şi din stînga şuierau numai gloanţe, semn sigur că şi duşmanul îşi întărea forţele din ce în ce mai mult în direcţia flancurilor noastre. Am desfăşurat în grabă o altă companie, înspre terenul liber şi mărginit de mare, temîndu-mă să nu fiu împresurat cumva din partea aceea; după asta, am expediat pe cineva la Santo Pietro, ca să aflu cum de gloanţele inamice şuierau cu atîta cutezanţă din par-

tea dreaptă, tocmai de acolo unde, din cîte spusese Medici, trebuia să fie primul regiment al brigăzii sale.

Mi s-a trimis răspuns că regimentul nu ajunsese încă în prima linie și mi s-a ordonat să mă retrag de pe poziție.

În momentele acelea, a te retrage era totuna cu a spune voluntarilor: „Cine poate, să se salveze". Garibaldi ne spusese de mii de ori: „Nu-i învățați niciodată pe soldați să se retragă, nici pe cîmpul de exerciții măcar, pentru că, la nevoie, va ști fiecare s-o facă".

Sosi pe neașteptate doctorul Tommasi, medicul regimentului, călare pe o frumusețe de mînz.

Colegii săi, doctorii din batalion, adică doctorul Faralli și doctorul Luchini, luptau alături de soldați, trăgînd cu pușca cu o înflăcărare de nedescris. Însuși capelanul, robustul frate della Gancia, apucase o pușcă, și trăgea cu desperare focuri, unul după altul.

— Tommasi — am strigat — aleargă la Santo Pietro și spune-i colonelului că am intrat în horă și acum trebuie să jucăm, așa că roagă-l să-mi trimită niște ajutoare, și asta cît mai grabnic.

Cît ai clipi, doctorul Tommasi dispăru în galopul calului. Abia se îndepărtase, și iată că apare lîngă mine un bătrîn de toată frumusețea, cu barba albă și cu un chipiu plin de galoane, care îmi comunică:

— Sînt colonelul Martinez și vă aduc două companii din garda națională a provinciei Messina. Sînt la ordinele dumneavoastră.

— Bravo, bătrîne — i-am răspuns — mergi înainte cu companiile tale, căci garda națională are precădere în Italia asupra trupei plătite, și hai să căutăm să cîștigăm teren!

Bătrînul se supuse și companiile sale modeste, formate numai din tineri chipeși, o porniră înspre mijlocul șoselei. Dar nu făcură nici o sută de pași, cînd un zgomot îngrozitor ne asurzi urechile, și cinci din flăcăii aceia căzură ici și colo, în mijlocul drumului, sfîrtecați de două proiectile de tun.

Văzînd ceea ce se întîmplase, oamenii mei, pe cît de avîntați porniră la asalt, acum se opriră brusc, îngrămădindu-se cu toții în jurul meu. Ajutat de ofițeri, am

reuşit să-i îmbărbătez pe noii veniţi din Messina, înspăimîntaţi de o primire atît de brutală, şi împreună înaintarăm pînă în preajma unor case, unde cîţiva lacomi descoperiră două butoaie cu vin alb, care au fost puse pe loc la dispoziţia tuturor; pot spune că mi-a prins bine şi mie, care eram mort de sete.

Între timp, bubuiturile de tun deveneau din ce în ce mai dese şi comandanţii celor două companii, desfăşurate în flancurile mele, veniră pe şosea, afirmînd că era cu neputinţă să se stea în lanţ, din cauza gloanţelor care şuierau de pretutindeni.

În timp ce căutam să le mai insuflu puţin curaj, spunîndu-le că în apropierea noastră se afla colonelul cu restul regimentului, iată că se întoarce doctorul Tommasi, însoţit de o companie.

Dar mi-am dat seama că ajutorul era *tanquam non esset*,[1] aşa că am tras cîteva înjurături. Am chemat apoi un ofiţer, şi i-am spus:

— Încalecă pe calul meu, caută să dai de Garibaldi şi spune-i că aici sîntem în mare primejdie de a fi împresuraţi şi luaţi prizonieri.

Pînă una alta, ca să le mai dau soldaţilor de lucru în timp ce bubuiturile făceau să se cutremure cele două case şi în timp ce un foc viu de artilerie ne prinsese din toate părţile, am ordonat să se ridice o baricadă în drum.

De îndată, ofiţerii şi soldaţii cei mai săritori, printre care l-am observat pe furierul meu Eduardo Arbib, scoseseră toată mobila afară din case; mese, scaune, bănci, lăzi, ba chiar şi cîteva butoaie pline cu pucioasă şi acolo, pe loc, cîntînd şi trăgînd cîte un foc, se apucară să înalţe o baricadă.

De cum a fost terminată baricada, Dumnezeu ştie cum, voluntarii au sărit în mijlocul ei şi, deschizînd focul cu tot avîntul, respinseră în două rînduri atacurile vînătorilor burboni, care veneau în goană din fundul şoselei, să o ia cu asalt. Îmi amintesc că Eduardo Arbib, în timp ce îmbărbăta pe nişte tineri din Messina şi le arăta cum să ochească mai bine, căzu deodată lungit

[1] Ca şi cum n-ar fi fost (în limba latină în text).

la pămînt şi, întorcîndu-se spre mine, care stăteam lipit de zidul uneia din cele două case, îmi strigă:

— Beppe, m-au lovit cu o piatră!

Viteazul furier fusese lovit de schija unei grenade în femurul stîng, dar, în înflăcărarea luptei, i se păru că îl nimerise doar o piatră.

Atunci am strigat spre doi medici din batalion:

— Pentru Dumnezeu, aţi venit în Sicilia să luptaţi, sau să-i îngrijiţi pe răniţi?

Şi doctorul Tommasi, la fel de entuziast ca şi ceilalţi, şi foarte dornic de a lupta şi el alături de noi, se văzu totuşi silit să ordone să se adune toţi răniţii şi să fie duşi în spatele liniei de bătaie.

Între timp, cele două companii desfăşurate se uniseră cu celelalte în spatele caselor, lîngă baricade, unde se luau la întrecere care să tragă mai cu înverşunare. Eu mă uitam în toate părţile, aşteptîndu-l pe Garibaldi de parcă l-aş fi aşteptat pe Mesia.

Dar iată cum, pe neaşteptate, văd alergînd înspre noi, în goana mare, o nouă companie, trimisă de colonel ca întărire. Era compania a doua a regimentului, comandată de Gualtiero Adami, avînd ca locotenent pe Palagi, tot din Livorno.

Noua companie, fără să mai ţină seamă de semnele pe care le făceam şi nici de strigătele mele menite s-o oprească, întrucît intenţionam să o desfăşor pe flancul stîng, ca să nu se îngrămădească pe un spaţiu atît de îngust un număr atît de mare de oameni, se repezi pe baricadă, ba cîţiva soldaţi o şi depăşiră cu o oarecare distanţă. Numai că o rafală de mitraliere înfrînă nebunescul asalt şi sărmanul locotenent Palagi, grav rănit, căzu fără simţiri în ţărînă, împreună cu alţi cîţiva tovarăşi. În clipa aceea aş fi fost în stare să-mi vînd sufletul diavolului, dacă diavolul i-ar fi dus vestea lui Garibaldi în ce foc al gheenei ne aflam, dar, din fericire, Garibaldi află de starea noastră fără ca diavolul să-şi mai vîre coada.

El stătea în picioare pe acoperişul unei case, privind cu ocheanul înspre aşezările din Santa Marina, în partea unde se vedea un fum gros şi de unde se auzeau bubuituri una după alta, aşa că întrebă cu glas tare:

— Ce se petrece acolo?

Şi tocmai cînd Garibaldi cerea informaţii, ofiţerul pe care îl trimisesem la el pe calul meu îi spuse, într-o suflare, tot ce era de spus; generalul coborî într-o clipă şi ordonă lui Missori, lui Dunne şi lui Spech să alerge în ajutorul meu.

În timp ce Garibaldi dădea aceste ordine, colonelul Malenchini, cu tot restul regimentului, venea şi el în goana mare pe şosea, ca să mă ajute; dar nici nu ajunsese la o sută de paşi de baricadă, cînd o şi văzu sărind în aer şi sfărîmîndu-se în mii de bucăţi; alte două grenade explodară şi nimeriră în plin chiar în mijlocul trupei colonelului. Cînd se petrecu măcelul, lîngă mine se afla Pietri Coccoluto Ferrigni, numit Yorik[1]. Printre sărmanii voluntari ucişi de schijele infernale îi văzurăm pe doi dintre ei cu picioarele atît de adînc sfîrtecate, încît ajunseseră să se vadă oasele goale şi de culoare albă; din cauza suflului, unuia îi intrase gamela în pîntecul despicat de o schijă; altuia, căruia îi despicase ţeasta în două, îi ţîşniseră creierii afară, stropindu-l ca o ploaie caldă şi greţoasă pe aghiotantul meu Filippo Liccioli, posesorul faimoaselor vii de la Rufina. Am văzut cadavrele acestea din nou, după o jumătate de oră, cînd am trecut iar toţi pe acolo. Dar învălmăşeala produsă din cauza tirului continuu al artileriei de la o distanţă de numai două sute de metri a fost atît de mare, încît sosirea neaşteptată a colonelului Cosenz, care a ajuns în galop la noi, mi-a apărut ca o minune dumnezeiască.

Trecuse o oră şi un sfert de cînd începuse lupta.

Cosenz aşează oamenii în ordine şi ordonă să-i ducem ceva mai departe, pe nişte cîmpuri, în spatele unor tufişuri dese. În timp ce ne organizam astfel, prin faţa noastră trecu în goană mare batalionul lui Dunne, apoi ţintaşii bătrînului Spech, şi după aceea cercetaşii. Focul

---

[1] Pietro Coccoluto Ferrigni (1836—1895) cunoscut mai ales sub pseudonimul de Yorik, şi-a dobîndit renume după ce a participat la expediţia celor O MIE, prin activitatea sa de gazetar; a făcut cronica dramatică la ziarul „Naţiunea" din Florenţa şi este autorul unor volume care cuprind impresii de călătorie şi amintiri personale.

de artilerie încetă brusc dinspre partea aceea, fiindcă primul regiment al lui Medici şi batalionul lui Corte îi asaltară puternic pe ostaşii burboni chiar în mijlocul liniei lor.

După aceea, Cosenz dădu neîntîrziat dispoziţie lui Malenchini să pornească în marş cu regimentul lui în spatele soldaţilor lui Dunne şi Spech, care luptau corp la corp; acţiunea aceasta mătură cît ai clipi din ochi plaja de batalioanele inamicului care începuseră să ne dea tîrcoale prin stînga, încercînd să-i taie armatei lui Garibaldi retragerea.

Primul regiment din brigada Medici şi batalionul lui Corte luptaseră cu mare succes în flancul nostru drept împotriva unor forţe cu mult superioare prin număr şi prin posibilităţile artileriei, dînd dovadă de o vitejie uimitoare, dar bătălia încă nu se terminase; mai aveam de trecut peste nişte blestemate de plantaţii de trestie, din spatele cărora vînătorii lui Bosco trăgeau fără nici un risc pentru ei; noi trebuia să punem stăpînire pe casele de la marginea oraşului şi pe podul cel mic care ducea spre poarta oraşului Milazzo.

Cu puţin timp înainte, inamicul lansase împotriva nu ştiu cărui batalion de voluntari un escadron de husari care provocaseră la început puţină panică în rîndurile tinerilor noştri infanterişti, dar o dată cu sosirea neaşteptată a lui Garibaldi, situaţia luă altă întorsătură, şi husarii îşi găsiră naşul.

Vă voi povesti acum o întîmplare cunoscută de toţi, aşa cum mi s-a povestit şi mie la puţin timp după ce s-a petrecut; amănuntele acestui fapt au dat loc unor versiuni care au circulat, deosebindu-se mult unele de altele.

Garibaldi, după ce îi mai linişti pe infanterişti de teama cailor de care erau atît de înspăimîntaţi şi îi îndemnă să se adăpostească în spatele copacilor de unde să tragă în duşmani cu gloanţe bine ochite, se afla într-un cîmp, însoţit de căpitanul Statella, de Missori, de cîţiva cercetaşi şi de o patrulă de carabinieri genovezi. Se întîmplă ca nişte husari, care înaintaseră mult prea departe, trăgînd pe furate, aşa cum se obişnuieşte să se spună cînd într-un grup mic fiecare trage pe contul

lui, tocmai se întorceau spre baza lor, fiindcă simţeau că voluntarii noştri trag în ei stînd pitiţi pe după copaci şi în spatele gardurilor de mărăcini. Căpitanul husarilor, care galopa în faţa lor, văzîndu-l pe Garibaldi, se repezi înspre el cu sabia ridicată; dar Garibaldi aşteptă atacul cu sînge rece şi apucă hăţurile calului cu o putere herculeană; parînd lovitura căpitanului, el răspunse printr-o lovitură dată cu tăişul sabiei ascuţite, care-i sparse capul duşmanului şi îl trînti jos din şa.

Mi s-a povestit că Garibaldi, în clipa în care şi-a oprit brusc calul, i-a strigat căpitanului:

— Predă-te, cîine!

Din fericire, cei care îl însoţeau pe Garibaldi erau şi ei nişte viteji demni de un asemenea erou; astfel, neînfricatul Missori trimise pe lumea cealaltă doi cavaleri cu cîteva împuşcături bine ochite, în timp ce Statella dobora la pămînt pe un sergent uriaş, tocmai cînd acesta se pregătea să se năpustească asupra generalului.

În legătură cu acest sergent, sînt unii care pretind că el ar fi ajuns să pună mîna pe Garibaldi, luîndu-l prin surprindere, chiar în momentul în care generalul nostru îl doborîse pe căpitanul husar, şi că ar fi reuşit poate să-l trîntească la pămînt şi să treacă peste el, dacă un glonte de revolver al lui Statella nu i-ar fi prăbuşit calul. Am mai auzit spunîndu-se că Garibaldi, scoţîndu-şi pumnalul pe care obişnuia să-l ţină la centură, se eliberă dintr-o lovitură de strînsoarea aceea înfiorătoare.

Dar cea mai de necrezut dintre versiuni este aceea conform căreia sergentul ar fi căzut mort înainte de a ajunge la Garibaldi. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, e cert că restul escadronului de husari a fost zdrobit de carabinierii şi de cercetaşii noştri, şi că puţini dintre cavalerii aceia trufaşi au avut şansa să se înapoieze zdraveni în Milazzo.

Oamenii care au asistat la gloriosul episod mi-au spus că Garibaldi, întorcîndu-se spre Missori, ar fi exclamat:

— Mulţumesc, Missori, mi-ai salvat viaţa.

Cînd şi-a văzut respinsă cavaleria despre care credea că va face minuni şi pe voluntari cum ţineau piept pretutindeni, conduşi de o minte mereu trează, duşmanul îşi

mai potoli furia, dîndu-ne şi nouă prilejul de a mai respira puţin.

Atunci am observat că vasul cu aburi pe care îl zărisem cu cîtva timp înainte se apropiase de plajă şi ridicase drapelul nostru. Era vorba de o frumoasă corvetă[1] înarmată cu şapte tunuri mari, care părea gata să ne sară în ajutor, şi, într-adevăr, se vedea cum lansase pe mare o şalupă care plutea înspre noi.

Mă gîndeam: „Oare de unde dracu' a scos Garibaldi o navă atît de frumoasă?"

Era o nouă minune pe care nu mi-o puteam închipui, deoarece, trăind de multe zile prin meleagurile acelea, şi neavînd nici un ziar şi nici o veste din Palermo, ignoram cu totul faptul că Anguissola îi oferise lui Garibaldi corveta burbonică *Veloce*, şi că acum această corvetă purta numele viteazului colonel Tükery.

Puţin mai tîrziu, mi-am adunat resturile batalionului, la care s-au adăugat şi cîţiva soldaţi din alte companii, şi m-am îndreptat din nou pe şoseaua care duce la Santo Pietro, cu convingerea că pe ţărm nu mai era nimic de făcut, din moment ce nu se mai vedea nici picior de duşman şi chiar dacă s-ar mai fi întors vreunul ar fi avut de-a face cu tunurile de pe corvetă, cu care nu era de glumit. Îndată ce am ajuns în şosea, mi-a ieşit în cale colonelul Guastalla, şeful statului-major al brigăzii, care mi-a strigat de departe:

— Te-am răzbunat! Am capturat unul din tunurile care ţi-au făcut atîta rău!

Şi apropiindu-se, îmi arătă raniţa tunarului principal, care fusese omorît lîngă tunul lui. L-am întrebat apoi ce trebuia să fac în continuare, şi el îmi răspunse:

— Opreşte-te aici şi în curînd vei primi ordine.

Nu au trecut nici zece minute şi generalul Medici se apropie în galop, cu întregul său stat-major, spunîndu-mi:

— Mergi înainte, Bandi, intrăm în Milazzo; pe Garibaldi îl găsim acolo!

Am mers în pas alergător, în urma calului generalului, şi peste puţin timp am ajuns în punctul unde mai

[1] Navă de război de mic tonaj.

înainte ridicasem baricada și unde mitralierele inamice loviseră atît de crunt sărmanul meu regiment.

Dumnezeule, ce spectacol! Mi-am întors privirea în altă parte, ca să nu văd măcelul acela, și am dat pinteni calului.

Cînd am ajuns la podul de lîngă Milazzo, toți eram cu limba scoasă de un cot. Soarele dogorea cu putere și țevile puștilor se încinseseră ca focul.

Lîngă pod se vedea un tun mic; alături de el, Garibaldi ținea sabia în mînă. Cînd am ajuns noi, tunul descărca foc și după ce se împrăștie fumul, apărură în fața noastră patru sau cinci artileriști, dintre care unul rămăsese cu un singur picior.

Înainte ca tunul să fi fost încărcat din nou, o schijă de grenadă îl lovi în plin, făcîndu-l fărîme. Doi dintre artileriști căzură, ceilalți se îndepărtară la un semn al lui Garibaldi care, văzînd că tunul devenise inutil, se trase înapoi.

De cum dădu cu ochii de mine, îmi strigă:

— Ordonă să fie luat de aici, căci nu mai e bun de nimic!

Oamenii mei se adăpostiseră în cîteva case din vecinătatea podului; am chemat niște ofițeri care au luat tunul și l-au dus în altă parte.

Garibaldi mă întrebă apoi:

— Unde sînt celelalte batalioane?

— Resturile batalionului meu sînt aici — i-am răspuns.

— Bine — făcu Garibaldi. Acum trebuie să intrăm în oraș.

În clipa aceea lîngă el se aflau colonelul Cosenz și Migliavacca, maiorul care s-a prăpădit la un sfert de oră după aceea.

Am rămas un timp înghesuiți în casă. Tunurile din castel trăgeau cu toată furia și cîteva batalioane de infanteriști, înșirate în fața cazărmii de la picioarele castelului, dezlănțuiau un foc ca de iad.

Trecînd vitejește prin primejdia plantației de trestii de pe malul drept al apei, ajunse pînă la noi și colonelul Corte, cu restul oamenilor lui. Am făcut cîțiva pași ca să-i strîng mîna, dar înainte să ajung la el, l-a

nimerit un glonte, care l-a lovit chiar în partea stîngă a pieptului, deschizîndu-i o rană cît o palmă.

Cîţiva soldaţi l-au luat în braţe şi el îmi spuse, abia auzit:

— Oh, Pippo! ...

Era ora unu după-amiază şi lupta nu numai că era în toi, dar ameninţa să devină mai îndîrjită, fiindcă încăpăţînatul de Bosco ţinea să-şi încerce din nou soarta, pornind atacuri cît mai îndrăzneţe.

Garibaldi, la rîndul său, de neclintit în hotărîrea de a cuceri oraşul Milazzo înainte de căderea nopţii, îi ordonă lui Cosenz să înşiruie în partea stîngă pe toţi oamenii care pînă atunci trăgeau fără prea mult folos din spatele caselor; şi astfel formarăm un lanţ lung, care se întindea de la capătul podului pînă la mare. În timp ce organizam formarea lanţului, în urma ordinului lui Cosenz, sergentul meu, gornistul, îmi spuse:

— Priviţi, domnule maior, priviţi cine e pe corvetă!

M-am întors şi, ridicîndu-mi bine binoclul, l-am văzut pe Garibaldi căţărat pe catarg cum privea cu ocheanul de jur împrejur.

După ce scrută îndeajuns zarea, fără să-i pese cîtuşi de puţin de gloanţele care ţiuiau în jurul lui, venind dinspre fortăreaţa ridicată pe stînca ce se înalţa aproape perpendicular pe mare, coborî cu uşurinţă de pe catarg şi începu să dea ordine.

Corveta înainta rapid, şi astfel se încinse un duel de tunuri între ea şi fort, duel care nu produse nici o pagubă corvetei, dar care ne-a distrat grozav, deoarece artileriştii burbonici nu se puteau abţine să nu ne ureze şi nouă cîte un bun venit, dăruindu-ne din cînd în cînd cîte o grenadă.

Garibaldi ordona să se tragă în fort numai ca să-şi ascundă adevărata lui intenţie, căci atunci cînd o coloană ieşi din oraş să reînnoiască asaltul, corveta *Tükery* o lovi în plin cu tunurile ei şi o sili să se retragă, zdrobită şi fărîmiţată, între zidurile de unde pornise.

La vederea acelei acţiuni strategice izbucni un entuziasm general, cu urale, aruncări de chipiuri şi de puşti, în chip de salut pentru omul de neînvins care se price-

puse, printr-o vitejie și dibăcie neîntrecute, să preschimbe în victorie o luptă dusă pînă atunci cu perspectiva unui rezultat foarte îndoielnic.

Reîntors pe țărm, Garibaldi ordonă lui Medici și lui Cosenz să pornească ultimul atac. Acest asalt, la care a luat parte și batalionul lui Guerzoni, sosit chiar atunci de la Barcellona, înfrînse ultimele rezistențe ale Burbonilor, așa că, în sfîrșit, am putut intra în Milazzo.

Unii istorici au scris, și multă vreme li s-a dat crezare, că populația din Milazzo ne-a primit cu ulei încins și cu pietre; mă mir cum de și-a putut închipui cineva o poveste atît de stupidă, deoarece cînd am intrat în oraș, nu am văzut pe nici unul din puținii locuitori care mai rămăseseră acolo, iar cei care își făcură apariția mai tîrziu erau mai mult morți decît vii.

După ce am intrat în Milazzo, Bosco ne-a mai dăruit, ce-i drept, cîteva împușcături și proiectile de tun, după care și-a închis toți oamenii în castel.

Cîteva minute mai tîrziu eram cu toții adăpostiți în case și atît de aproape de zidurile castelului, încît unii din soldații noștri începură o adevărată discuție cu soldații burboni, schimbînd cu ei vorbe îndrăznețe și chiar amenințări.

Înflăcăratul Bosco era prins în cursă.

Victoria de la Milazzo mi se mai pare și acum o adevărată minune, dar trebuie să spun că acolo, la fața locului, m-a uluit de-a dreptul. Eram în Milazzo și mă întrebam în sinea mea: „Cum dracu' de am intrat în oraș?"

Bosco, pe lîngă o armată care număra peste cinci mii de oameni, mai avea două baterii de cîmp și aproape treizeci de piese de artilerie înșirate de-a lungul zidurilor; ca poziție, deținea în exclusivitate un istm foarte îngust, plantațiile dese de trestie, poteci ascunse printre zidurile grădinilor și multe altele erau în avantajul lui; în schimb, noi la începutul luptei nu aveam decît niște forțe foarte modeste; două tunulețe ridicole și toate blestemățiile unite parcă în defavoarea noastră. Dar Bosco nu era Garibaldi și nici voluntarii lui Garibaldi nu erau soldații lui Bosco.

În lupta aceea am pierdut peste 650 de oameni, morți și răniți; Burbonii au pierdut mult mai puțini.

Soldații lui Bosco jurau că ei luptaseră împotriva a zece mii de oameni, dacă nu și mai mult, și pînă la urmă n-a fost chip să-i convingem de adevăr.

Între timp, Garibaldi, neobișnuit să se culce pe laurii gloriei, ordonă să se ridice baricade pe străzile care duceau la castel și să se instaleze gărzi puternice chiar și în afara orașului, înspre partea în care garnizoana dușmană, vrînd să ne joace vreo festă cu totul nedorită, ar fi putut ieși cu ușurință din oraș.

V

După ce am deschis larg porțile orașului Milazzo, o droaie de derbedei, avizi de pradă, au tăbărît grămadă să le arate voluntarilor noștri magaziile uriașe, pline pînă la refuz cu vinuri și butoaie întregi cu tot soiul de cărnuri puse la sărat. Toată noaptea aceea de pomină am ținut-o numai într-un chef; toți cei amețiți de băutură făceau gălăgie prin bisericile și casele pustii, în timp ce oamenii treji făceau de gardă. Pe înserate, cînd cheful se întețise din cale-afară, am căutat să-i mai potolim pe oameni, dar străduința noastră s-a dovedit zadarnică. Vinul începea să-și facă efectul și chiar dacă aroma și tăria alcoolului proveneau din gîtul unor sticle grozave, descoperite prin pivnițe, ei s-au amețit totuși și și-au făcut de cap pînă în clipa în care somnul sau oboseala i-au silit să se liniștească.

În noaptea aceea m-am culcat pe pămîntul gol, în vecinătatea unor grămezi de arme, dar n-am putut închide ochii nici o clipă. Oboseala nemaipomenită și emoțiile atît de puternice trăite în ziua aceea îmi alungaseră somnul. În afară de asta, bubuiturile care se mai auzeau încă ici și colo, precum și cîntecele dezlănțuite ale cheflîilor, mă țineau treaz și mă făceau să oftez cu dor după lumina zilei, ca să pot pune capăt actelor de destrăbă-

lare ale bandelor de nebuni, precum și dezordinii provocate de aceia care țineau cu orice chip să profite de fiecare fleac ca să ne facă greutăți, folosindu-se de oboseala care ne sleise cu totul.

De cum s-a ivit prima geană de lumină, am luat-o în jos, înspre țărmul mării, unde l-am văzut pe Garibaldi întins pe treptele unei biserici, cufundat într-un somn binefăcător. Lîngă el erau cîțiva oameni de încredere care dormeau și ei; nimeni nu și-ar fi închipuit că acela putea fi locul de odihnă al unui general victorios, atît de aproape de dușmanul care continua să amenințe. Și, de fapt, nu-l păzea nici o santinelă și nimeni nu-i veghea somnul; pe drept cuvînt se putea spune că Garibaldi dormea liniștit, păzit doar de sufletul său curat.

M-am ferit ca nu cumva să-l trezesc și m-am așezat lîngă el.

Se trezi după cîteva clipe și, ridicîndu-și capul, dădu cu ochii de mine; cu un zîmbet, îmi întinse mîna.

— Domnule general, pe bună dreptate se poate spune că ați dormit pe laurii pe care i-ați cucerit.

Garibaldi zîmbi din nou și mă întrebă:

— Ei, ce mai e nou?

— Nimic — i-am răspuns. Noaptea s-a scurs foarte liniștită; numai o șleahtă de derbedei a spart ușile cîtorva case și mai scotocesc încă prin tot orașul...

Garibaldi se înfurie la culme și-mi ceru să-i povestesc tot ceea ce știam.

Între timp, mai sosiră și alți ofițeri, confirmînd veștile mele și adăugînd că era absolut necesar să se ia măsuri aspre ca să-i aducă pe nesăbuiții aceia la realitate și la îndatoririle lor, deoarece dădeau un exemplu urît și provocau neajunsuri celor cu o conduită exemplară.

Așadar, mi se dădu ordin să iau cu mine cît mai mulți oameni și să cercetez orașul, arestînd pe oricine aș fi găsit comițînd fărădelegi.

Am ordonat celor două companii ale lui Malenchini să ia armele, care stăteau piramidă în piața din fața bisericii, și am început rondul.

Exact după o jumătate de oră mă întorceam la general, aducînd cu mine vreo șaizeci de ticăloși, printre care doi francezi, cei mai impertinenți dintre toți.

— Iată — am spus eu — oamenii care prin acțiunile lor încearcă să vă dezonoreze.

Garibaldi nu mă lăsă să termin, ci îi mustră imediat într-un fel care-i cutremură pînă și pe cei mai răzvrătiți și mai neobrăzați; după ce încheie, mi se adresă:

— Du-i cît mai departe de-aci și împușcă-i ca pe niște cîini.

Nu găsesc cuvinte să vă descriu în ce hal arătau hămesiții aceia, nenorociții de ei, dar cine a auzit numai o dată de groaza pe care o insufla tîlharilor glasul marelui căpitan, va putea lesne să și-i închipuie.

Nu știam cum aveam să pot îndeplini ordinul, fiind vorba de atîția oameni; am ordonat totuși celor două companii să ia poziție pe două flancuri, iar condamnaților, care plîngeau și se rugau de ți se rupea inima, le-am ordonat s-o pornească în marș în mijlocul celor două șiruri de ostași.

Știam prea bine că Garibaldi nu era omul care să-și însușească formele înfiorătoarei justiții pe care o aplică englezii în Indii, dar nu voiam să fiu eu cel care să pară că-i discută ordinele.

Așa că am continuat să-i las pe oamenii mei să meargă în marș cu condamnații în mijloc, și nu le-am ordonat să se oprească pînă ce nu am auzit glasul generalului care îmi strigă:

— Nu-i împușca! ... Mustruluiește-i bine, bine și apoi dă-i în paza santinelelor din tabără.

Auzind promulgarea acelei amnistii, nenorociții își veniră în fire și păreau că se întorc la viață de pe lumea cealaltă. Le-am vorbit cît am putut mai drastic și, dînd de generalul Sirtori, i-am încredințat în dreapta și sfînta lui pază.

Întors la Garibaldi, l-am găsit tocmai cînd dădea cîteva ordine unor aghiotanți de cîmp, care coborîră după aceea într-o barcă și se îndepărtară în larg. Văzîndu-l încruntat, negru de supărare, n-am îndrăznit să-i adresez nici un cuvînt, dar curînd păru că se mai înseninează; mă chemă la el și-mi spuse:

— Vino să mîncăm ceva!

Acolo, pe treptele bisericii, am pregătit o gustare cu

o lacherdă sărată, iar bunul Fruscianti destupă o sticlă de vin. Observînd că eu nu mă împăcam cu blestemata aceea de mîncare de peşte, Garibaldi mă întrebă:

— Poate că nu-ţi place lacherda?

— Eh, nu am ce spune, lacherda cînd e bună, e bună; dar cîteodată...

În timp ce vorbeam, apăru Gusmaroli cu o bucată de carne friptă; generalul mă privi şi zîmbi, vrînd parcă să mă întrebe: „Poate îţi place mai mult asta?"

Era ora şase şi jumătate, sau poate că era şapte. Tocmai terminasem cu masa şi ne aprindeam cîte o ţigară, cînd ofiţerii plecaţi cu puţin înainte se întoarseră cu aceeaşi barcă, aducînd cu ei un ofiţer de marină. Era mic de statură şi sfrijit; cînd coborî din barcă, Garibaldi începu să-i adreseze cuvinte pline de mînie. Bietul om se făcu şi mai mic şi încercă să se dezvinovăţească, dar glasul generalului îl reduse la tăcere.

Garibaldi era atît de furios, încît de două ori îşi puse mîna pe mînerul săbiei, dar, stăpînindu-se, îi întoarse spatele spunînd:

— Bandi, du-l pe acest om în biserică şi păzeşte-l pînă ce voi hotărî ce vom face cu el.

Ofiţerul de marină deschise din nou gura să discute, dar eu, luîndu-l binişor de braţ, îi şoptii la ureche:

— Ce vrei să faci? Eşti nebun? Vino cu mine şi nu-ţi fie teamă!

Cînd am intrat în biserică, ne-am aşezat într-o strană şi l-am întrebat cine este şi pricina pentru care Garibaldi hotărîse să-l aresteze şi-l trata cu atîta asprime.

Am aflat că era căpitanul Liparachi, vechi ofiţer din marina Veneţiei şi actual comandant al fregatei *Tükery*. În momentele cele mai aprige ale luptei pe care o avusesem cu o zi în urmă, Garibaldi îi ordonase să înconjoare cu corveta promontoriul Milazzo, să se fixeze în faţa portului şi să hărţuiască cu tunurile de pe bordul vasului său coloanele de oameni ai Burbonilor care ieşeau din castel, sau care încercau să intre din nou. Fără îndoială că mişcarea era îndrăzneaţă din cale-afară, dar Garibaldi nu era omul care să măsoare primejdiile sau greutăţile. Căpitanul Liparachi (după cum susţinea el) se pregătise să execute ordinul, dar pe neaşteptate se

rupsese un cilindru de la maşină; de aceea n-a mai îndrăznit să întreprindă o manevră atît de primejdioasă sub focul artileriei castelului cu un vas care mergea (ca să spunem astfel) cu un singur picior.

Liparachi adăugă:

— Vedeţi, eu aş fi executat ordinul întocmai, chiar cu un singur cilindru, dar echipajul corvetei, alcătuit aşa, la voia întîmplării, în portul Palermo, din barcagii şi din marinari mercenari, se înfricoşă şi începu să dea înapoi, aşa că din cauza lor n-am putut să execut ceea ce aş fi vrut şi ceea ce îmi dicta conştiinţa.

Neputincios, am dat din umeri şi l-am mai încurajat puţin pe Liparachi, spunîndu-i că toate se vor sfîrşi cu bine; l-am lăsat pe seama unui căpitan de-al meu şi am ieşit din biserică.

După cîteva ore mi s-a adus un ordin scris, în care am citit că Liparachi era trimis în faţa unui consiliu de război prezidat de colonelul Malenchini şi format din judecătorii Croft, Bandi şi alţi doi, pe care nu-i mai ţin minte.

Pietro Coccoluto Ferrigni trebuia să aibă rol de procuror. Doar nu ne jucam pe boabe de fasole: căpitanul Liparachi era acuzat de nesupunere în timpul luptei faţă de ordinele generalului, aşa că era vorba de viaţă sau de moarte.

Mai bucuros aş fi alergat la asaltul unui tun decît să stau în tribunal să judec un caz atît de greu; dar era un ordin al lui Garibaldi şi trebuia să i te supui fără să crîcneşti.

Nu-mi amintesc bine dacă tribunalul s-a format într-o sală sau într-o biserică. Am luat loc, după grade şi vîrstă, şi colonelul Malenchini, care era bunătatea şi dreptatea personificate, ne-a sfătuit în mod solemn să procedăm la această judecată cu calm şi fără să ne înflăcărăm, cu atît mai mult cu cît cauza în chestiune ar fi fost mai degrabă de competenţa Curţii comandamentului suprem al marinei, decît de a unui tribunal compus în exclusivitate din ofiţerii armatei de uscat.

Sărmanul Liparachi fu adus în faţa noastră şi înfăţişarea lui inspira milă; şi-a făcut totuşi curaj şi a răspuns cu siguranţă la întrebările puse de preşedinte.

El a mărturisit că ar fi executat bucuros ordinul generalului dacă nu l-ar fi împiedicat defectarea unuia din cilindri, cu toate că manevra care urma s-o comande era deosebit de îndrăzneață.

Părea însă de necrezut că defectarea cilindrului se produsese tocmai în clipa aceea; dar cine-l putea acuza pe comandant, chiar dacă ruptura n-ar fi fost o simplă întîmplare?

Liparachi desfășură sub ochii noștri certificate demne de toată încrederea din partea guvernului provizoriu al Veneției și ne indică martori siguri care să ateste onorabilitatea și patriotismul său; în cele din urmă, cînd l-am întrebat dacă nu ar fi putut să pună în mișcare corveta cu un singur cilindru, declară că la ceasurile cînd manevra i-a fost ordonată, sufla vîntul așa-numit *d'imbatto*[1], care făcea cu neputință intrarea în port.

La interogatoriul secundului său, contele Orlandini, din Florența, un foarte bun prieten de-al meu, cît și al celorlalți ofițeri și oameni din echipaj, acesta n-a avut decît cuvinte de laudă și de apărare pentru comandant. În afară de aceasta, Orlandini și ceilalți ofițeri au confirmat că îndată ce Liparachi a ordonat ca vasul să fie condus cît mai aproape de focurile de la castel, echipajul, format (cum am mai spus) din oameni adunați din toate părțile, răuvoitori, a început să murmure și să se vaiete că voia să-i sacrifice fără pic de milă într-o acțiune de prea mare îndrăzneală.

Problema era foarte gravă și pentru noi constituia un „caz de conștiință" foarte serios. Trebuia să ne spunem părerea într-o chestiune în care intrau, în mare parte, unele controverse pe care numai marinarii le puteau judeca cu autoritate. Ce puteam ști noi despre vînturile *d'imbatto?* Cum puteam noi hotărî dacă ruptura cilindrului a fost întîmplătoare, sau dacă nu cumva a fost produsă intenționat și cu dușmănie?

Cîntărite foarte bine toate aceste pricini și ascultînd și părerea procurorului, tribunalul se declară incompetent.

După semnarea și confirmarea sentinței, președintele

[1] Vînt care suflă dinspre țărm înspre mare.

Malenchini îmi încredinţă mie sarcina să i-o comunic lui Garibaldi.

Luînd hîrtia cu sentinţa în mînă, Garibaldi îşi puse ochelarii şi o citi; pe măsură ce o citea îl vedeam cum se întunecă. După ce termină de citit, mă privi încruntat şi-mi spuse:

— Bine!

Şi îmi întoarse spatele.

Cînd am pus piciorul pe pămînt, i-am povestit lui Malenchini de primirea cam aspră pe care mi-o făcuse Garibaldi, relatînd-o şi celorlalţi judecători, care i-au mulţumit Domnului, împreună cu mine, că ne-am putut spăla pe mîini de întîmplarea aceea neplăcută şi cu toţii am crezut că nu vom mai avea niciodată de-a face cu ea. Dar din acest punct de vedere ne-am înşelat amarnic. În dimineaţa următoare, foarte devreme, un decret al generalului convoca din nou acelaşi tribunal, dar cu schimbarea preşedintelui. Malenchini apăruse ca un om prea milostiv şi de aceea a fost înlocuit cu colonelul Milbitz.

Acest bătrîn şi bun soldat polonez era un om care nu se irosea în fleacuri, ci punea întotdeauna degetul pe rană. Îndată ce ne văzu aşezaţi ca la tribunal, ni se adresă astfel: „Domnilor judecători, caz de faţă judecat prea uşor. Căpitan Liparachi nu supus ordin comandant armatei în timp de luptă, grav pericol de compromitere sfîrşit bătălie; iată articol cod militar, termeni clari; căpitan Liparachi trebuie condamnat moarte şi împuşcat".

Ne-am privit unul pe altul, uimiţi peste măsură de logica aceea atît de dură, în vîrf de spadă, pe care o scotea la iveală polonezul, şi după ce am mai schimbat cîteva vorbe cu el, ca să-i combatem temeiurile lui ciudate, se deschise audierea. Liparachi repetă aidoma lucrurile declarate cu o zi înainte, în timp ce noi rămăseserăm cu aceleaşi impresii în suflet. Venind rîndul procurorului, el încheie tot cu aceeaşi declaraţie că tribunalul este incompetent să judece acest proces, iar noi am întărit afirmaţia lui cu patru voturi contra unu.

Cauza a fost încredinţată atunci Curţii comandamentului suprem al marinei din Palermo, care l-a achitat pe

Liparachi. Garibaldi nu l-a iertat totuşi niciodată şi a regretat totdeauna că nu a avut la bordul vasului *Tükery* un comandant de talia lui Nino Bixio.

VI

Timp de patru zile în şir, armata regelui a stat ferecată în castel, fără să dea un semn de viaţă, cu excepţia unor lovituri de tun inofensive, trase împotriva unui vapor de-al nostru, care venea de la Genova; acesta i-a determinat însă foarte repede să înceteze, adoptînd ca tactică desfăşurarea unui drapel englez.

În zilele acelea, numărul armatei noastre crescuse simţitor, datorită întăririlor continue care ne soseau şi, între altele, am văzut cu nespusă mulţumire sosind o baterie frumoasă de cîmp, sub comanda căpitanului Gherzi, mai tîrziu maior şi apoi general de armată.

Printre trupele care sosiră în urma noastră, mi-am oprit ochii asupra batalioanelor lui Cosenz, ai căror oameni, de la ofiţer pînă la toboşar, aveau o ţinută perfectă. Soldaţii regelui, care supravegheau cu binoclul orice mişcare de la înălţimea refugiului lor de nepătruns, au trebuit să recunoască, fără doar şi poate, faptul că familia noastră lua proporţii din ce în ce mai mari; în orice caz, acest lucru a fost de ajuns ca să-i scoată din cap comandantului lor ideea de a se năpusti asupra noastră, dacă mai nutrea cumva asemenea idee.

Unii se întreabă cum de colonelul Bosco nu a bombardat Milazzo, dar se poate răspunde că un asemenea act de brutalitate i-ar fi adus prea puţine foloase, sau poate nici unul.

În timpul acela, guvernul regelui burbon, fluturînd drapelul tricolor prin faţa populaţiei, se prefăcea că arde de dorinţa unei alianţe cu Piemontul şi făgăduia să lase în voia ei Sicilia, cu condiţia să-l împiedice pe Garibaldi să treacă în peninsulă. În legătură cu aceasta, se

cunosc tratativele pe care le-au dus Burbonii cu contele Cavour, după cum foarte cunoscut este felul în care șiretul ministru al regelui Victor Emanuel le-a amăgit pe bietele vulpi napolitane, arătîndu-le că și el este în stare să ducă de nas, și încă mai rău, pe oricine ar apare în fața lui cu perfidia în suflet și cu minciuna pe buze.

Nimeni nu s-a mai îndoit atunci că Francisc al II-lea, în timp ce arăta că îl lingușește pe Victor Emanuel și părea că i se încredințează lui ca unui unic și dorit salvator, nu ar fi întreținut legături cu Austria și nu ar fi instigat pe papă și pe țar, ba chiar și pe regina Spaniei, căutînd pretutindeni dușmani împotriva „monarhului garibaldin" și a lui Garibaldi personal, maestrul său și al contelui Cavour, diavol ispititor și inspirator al amîndurora.

Oricum ar fi fost, pot spune că a doua zi după luptă s-a întîmplat să intre în portul Milazzo două vase de război franceze; și deoarece Franța își lua aerul de mare împăciuitoare și chiar protectoare grijulie a tînărului și neinspiratului rege din familia Burbon, comandanții vaselor începură să discute în grabă despre o înțelegere între Bosco și Garibaldi. Cine a fost mediatorul tratativelor n-aș putea spune, dar sigur este că Garibaldi și-a expus condițiile sale și că Bosco le-a respins, considerîndu-le din cale afară de grave pentru el, și chiar dezonorante; a jurat, de altfel, că înainte de a se preda fără condiții, intenționează să arunce în aer castelul, împreună cu el și cu toți soldații lui.

Două zile mai tîrziu, către amiază, patru sau cinci vase de război napolitane au apărut pe neașteptate la orizont și, spre marea noastră surprindere, au intrat în port. Văzîndu-le, noi am crezut că vor să înlesnească vreo ieșire celor din castel; dar generalul Medici, care veni pe țărm unde erau înșirate batalioanele lui Malenchini, ne-a dat de înțeles că nici fregatele nu aveau să deschidă focul, și că nici cei din castel nu aveau să dea nici un semn de viață.

Garibaldi, care prevăzuse din capul locului o vizită supărătoare, instalase corveta *Tükery* aproape de uscat, în spatele unei stînci, într-o adîncitură a portului, trans-

formînd-o într-un fel de baterie ale cărei tunuri grele i-ar fi neliniştit destul de mult pe îndrăzneţii musafiri. Dar n-a fost nevoie ca *Tükery* să se ostenească să tragă, deoarece de pe fregata mare coborî un ofiţer din statul-major al Burbonilor, care îl anunţă pe Garibaldi că a venit să trateze condiţiile predării castelului şi să-l ia pe Bosco împreună cu toţi oamenii lui.

Garibaldi consimţi să lase trupa inamică să iasă din castel cu armele şi efectele de război, dar pretinse să i se încredinţeze castelul cu toată artileria existentă, şi cu toată muniţia şi proviziile, cu caii, catîrii, harnaşamentele şi cu tot ce mai există în el.

Cititorul îşi va aminti poate că într-o scrisoare găsită asupra unei femei de lîngă satul Meri, care fugise din Milazzo, colonelul Bosco se lăuda că în scurt timp va intra triumfător în Palermo pe calul lui Medici.

Acum, ca să-i pedepsească nerușinata lui înfumurare, Garibaldi ceru ca nici caii lui Bosco să nu fie excluşi din clauzele consemnate în pactul predării, şi astfel cel mai frumos cal al nefericitului fanfaron a fost oferit lui Giacomo Medici care, după cîteva zile, şi-a făcut intrarea cu pompă în Messina.

Îmbarcarea trupelor regelui şi predarea fortului au avut loc în după-amiaza zilei de 25 iulie.

Dis-de-dimineaţă intrară în port cîteva vase mari de transport franceze. La ceasurile două după-amiază, batalioanele noastre s-au înşirat în ordine ca să asiste la trecerea inamicului cu care se tratase predarea. Regimentul lui Malenchini atingea cu extrema sa stîngă poarta castelului, urma apoi un regiment al lui Cosenz, şi mai departe în jos, spre mare, se înşirau toate celelalte. Primiseră cu toţii ordinul să prezinte armele soldaţilor burboni care, la rîndul lor, trebuiau să ne salute trecînd prin faţa noastră.

Batalioanele napolitane au trecut într-o ordine exemplară; soldaţii erau bine echipaţi, înarmaţi cu cele mai moderne arme; soldaţii se vedea că erau bine hrăniţi, păreau curajoşi şi se uitau la noi chioriş. Ofiţerii salutau cu săbiile, dar din privirile lor îţi dădeai seama că mai bucuroşi ar fi fost dacă ni le-ar fi putut înfige în inimă.

La început, toată procesiunea aceea măreață se desfășură în mijlocul unei liniști adînci; locuitorii din Milazzo, reîntorși în cea mai mare parte în oraș, și o mulțime de oameni veniți de prin comunele din împrejurimi, asistau cu gura căscată la spectacolul acela nou pentru ei, și nu mai îndrăzneau nici să sufle măcar. Dar cînd ieși din castel faimosul Bosco, lucrurile se schimbară și mulțimea, care cu puțin timp înainte fusese respectuoasă și mută, deveni într-o clipită cea mai dezlănțuită masă de oameni care a produs vreodată dezordine în oraș. Urletele, fluierăturile și înjurăturile cu care au întîmpinat apariția colonelului sînt cu neputință de descris, și numai datorită strădaniei și stăruinței noastre sicilienii nu s-au manifestat și în alt chip, dînd dovezi de ură mai înfiorătoare decît blestemele, fluierăturile și urletele.

Bosco era însoțit de doi maiori din primul regiment al lui Cosenz, care îl liniștea cu vorbe pline de blîndețe; dar Bosco le răspunse de mai multe ori: „Nu-mi mai spuneți nimic, deoarece nici nu aud măcar urletele acestei gloate mizerabile!"

Cînd ajunse pe țărm, a trebuit să intervenim cam drastic ca să-l apărăm de furia mulțimii dezlănțuite; strigătele l-au urmărit pînă ce a pus piciorul în barcă, unde în sfîrșit, în mijlocul alor săi, a putut să se liniștească.

După dispariția lui Bosco, voluntarii noștri s-au amestecat bucuroși printre soldații burboni care așteptau să fie îmbarcați și cîțiva dintre ei încercară să-i convingă să-i părăsească pe comandanții lor, supuși Burbonilor, și să vină sub drapelele care servesc o cauză mai dreaptă și printre tovarăși de arme mai buni.

Majoritatea soldaților burboni îi ascultau fără să le răspundă; cîțiva avură ideea să deschidă discuții, și în concluzie, poate zece sau doisprezece, din cinci mii și mai bine, se hotărîră să rămînă pe uscat cu noi; ceilalți se grăbiră însă să se îmbarce, cu o expresie de oameni jigniți, și o țineau una și bună că în ziua de 20 ei luptaseră împotriva a zece sau douăsprezece, sau chiar paisprezece mii de oameni.

Trupele regale terminară îmbarcarea noaptea și plecară cu ajutorul Domnului, lăsîndu-ne stăpîni pe oraș și pe castel, liberi să alergăm fără nici un fel de opreliști,

pînă la zidurile citadelei Messina, care se bucură de faima de a nu putea fi cucerită.

Nici nu se îndepărtaseră bine de țărm vasele de transport pe care trebuiau să călătorească soldații burboni, că se și porniră să șuiere cîteva gloanțe pe deasupra capetelor noastre.

Era cel din urmă salut al fraților noștri nedemni, salut care a fost primit cu un strigăt unanim de indignare.

Cînd am părăsit Milazzo, mica noastră armată aproape că se dublase.

Ajunși pe coasta muntelui Gesso, am văzut de aproape primejdia mare din care scăpasem și ne-am minunat că generalii burboni, în calitatea lor de stăpîni ai pozițiilor acelora încîntătoare, ne-au lăsat totuși în pace în cele două zile cît am stat lîngă satul Meri, cu un număr atît de mic de oameni.

Generalul Medici, care ajunsese înaintea noastră cu avangarda în Messina, stipulase cu generalul Clary predarea orașului, lăsînd trupelor regale numai cetățuia, care, după cum s-a convenit, nu ar fi săvîrșit nici un act ostil împotriva noastră, dacă noi ne-am fi respectat legămîntul de a nu o ataca.

Am intrat deci în Messina cu puștile la spinare și am rămas cîteva zile în frumosul și fermecătorul oraș de la care-și trăgea numele strîmtoarea, pregătindu-ne să trecem în peninsulă, ca să realizăm planul și să ne împlinim jurămîntul.

Încruntat și îngîndurat, Garibaldi medita cu totul absorbit asupra chipului cel mai sigur și mai rapid de a efectua trecerea. În zilele acelea, pe care le voi numi de armistițiu, fiindcă focul încetase și de o parte și de alta, politica a constituit preocuparea principală în cartierul general al lui Garibaldi, și încercările de a schimba acțiunea sa se reînnoiră. De data aceasta nu se cerea numai plebiscitul sicilienilor, ci era nevoie să se renunțe la continuarea operei de eliberare a peninsulei.

Vestea manevrelor acelora răzbi pînă la noi; dar atît de mare era credința pe care o aveam în gloriosul nostru comandant, că nu ne-am îndoit niciodată, nici pe departe, că ar fi consimțit să dea ascultare unor sfaturi prea

prudente ale unor mult prea prudenți consilieri, și să truncheze astfel cea mai strălucită acțiune eroică a vieții sale.

În zilele acelea am văzut venind un domn despre care ni s-a spus că ar fi un aghiotant al regelui Victor Emanuel. Nici unul dintre noi n-a cunoscut însă cu precizie scopul vizitei sale; totuși, nimeni nu și-a închipuit că venise acolo în plimbare, sau ca să aducă comandantului nostru Ordinul Sfintei Fecioare.

Conținutul scrisorii pe care o adusese lui Garibaldi așa-zisul aghiotant a fost cunoscut numai de cîțiva oameni, ceva mai tîrziu, și este bine să-l reproducem, ca să se știe cum au decurs lucrurile.

Iată deci scrisoarea regelui:

„Domnule general,

Dumneavoastră știți că eu n-am fost de acord cu această expediție, față de care mă consider cu totul străin. Dar astăzi, poziția dificilă în care se află Italia mă obligă să intru în directă legătură cu dumneavoastră.

În cazul cînd regele Neapolului ar accepta evacuarea completă a trupelor sale din Sicilia, renunțînd de bună voie la orice influență asupra ei, și ar garanta personal neamestecul de nici un fel în treburile sicilienilor, în așa fel încît aceștia să aibă toată libertatea de a-și alege guvernul pe care l-ar prefera, așadar, în acest caz socotesc că cel mai potrivit lucru pentru noi ar fi să renunțăm la orice acțiune ulterioară împotriva regelui napolitan. Dacă dumneavoastră sînteți de altă părere, eu îmi rezerv în mod hotărît libertatea de acțiune și mă abțin de a vă face vreo observație relativ la planurile dumneavoastră."

Și generalul îi răspunse:

„Sire,

Maiestatea voastră cunoaște afecțiunea și stima pe care o port persoanei voastre și cît de mult doresc să mă supun dorinței voastre. Cu toate acestea, maiestatea voastră trebuie să înțeleagă ce situație neplăcută mi-ar crea o atitudine pasivă față de poporul din regiunea Napolului, căruia i-am făgăduit sprijinul meu. Italia mi-ar cere socoteală de pasivitatea de care dau dovadă și aceasta ar avea o gravă consecință. La sfîrșitul mi-

siunii mele, voi depune la picioarele maiestății voastre autoritatea pe care împrejurările mi-au conferit-o și mă voi socoti cu adevărat fericit să vă pot fi supus pînă la sfîrșitul vieții mele".

Cu siguranță că această scrisoare i-a făcut să înțeleagă pe cei de la Torino că Garibaldi nu era omul jumătăților de măsură și că drapelul desfășurat la Marsala trebuia să fluture cît mai curînd și la Napoli, pe palatul Burbonilor.

Contele Cavour înțelesese aceasta. Îndată ce primise vestea luptei de la Milazzo, scrise amiralului Persano următoarele: „După o victorie atît de strălucitoare, nu văd cum ar mai putea fi împiedicat Garibaldi să treacă în peninsulă".

VII

În Sicilia nu le mai rămînea Burbonilor decît cetatea Messinei. Așadar, sosise vremea să trecem în peninsulă, dar acțiunea nu se putea împlini atît de ușor, pe cît de mare ne era dorința de a o duce la capăt cît mai repede.

Strîmtoarea era vizitată de numeroase vase de război, forturile coastei calabreze erau înarmate cu tunuri solide, iar trupe masive își aveau tabăra în apropierea lacurilor unde ni se oferea prilejul celei mai ușoare debarcări.

Armatele napolitane puteau porni împotriva lui Garibaldi cu opt mii de oameni, poate cu și mai mulți; flota, cu excepția vasului comandat de Anguissola, rămînea credincioasă regelui ei.

Garibaldi nu a întîrziat la Messina decît două sau trei zile, lăsînd totuși o parte din garnizoană acolo, ca să țină sub observație cetățuia și să n-avem vreo surpriză neplăcută din partea dușmanului; în schimb, pe toți ceilalți ne-a dus lîngă Faro, unde își fixă cartierul general și își puse la punct o însemnată flotilă de bărci, însoțite de alte cîteva vase mici cu aburi, închiriate de ici și de colo. Pentru a apăra această comoară maritimă, ordonă

să se sape cîteva tranşee, pe care le întări cu tunuri puternice, găsite în castelul din Milazzo şi în unele forturi din Messina.

E lesne de înţeles că marele nostru căpitan ne pregătea trecerea prin strîmtoare, dar e greu de priceput cum ar fi fost ea realizabilă, cînd navele burbonice şi forturile de pe ţărm împreună cu trupele dispuse în spatele fronturilor se uneau într-o singură putere, tocmai ca să împiedice trecerea noastră. Dar atît de mare era încrederea noastră în înţelepciunea, geniul şi norocul acelui om, încît alături de el nimic nu ni se mai părea cu neputinţă de realizat; şi astfel n-a fost zi în care să nu spunem: „În noaptea asta vom fi în Calabria!"

Din cauza lipsei de apă şi a malariei care ne scutura, prelungirea şederii lîngă Faro a fost pentru noi plină de suferinţe. Nu existau corturi, nici barăci şi nici lemnărie de construit, fiindcă pe dealurile acelea nu creştea decît viţa de vie şi cîţiva smochini sau cîte un alt pom fructifer.

Eu mă duceam des pe plajă şi eram fericit să pot dormi în vreo barcă; mulţi dintre tovarăşii mei au procedat astfel, dar somnul nostru era departe de a fi liniştit şi îndestulător, pentru că în fiecare noapte răsunau bubuiturile de tun ale artileriei sau puştile inamice, care trăgeau împotriva bărcilor noastre, fie de pe vase, fie de pe ţărm; acestea erau astfel silite să circule de colo pînă colo, ca să înşele mereu tirul duşmanului. Cîteva nopţi, încercările de debarcare s-au repetat fără folos; dar într-o noapte senină, şi anume în cea de 8 august, o mînă de viteji, comandaţi de bravul Missori, cobora în Calabria şi desfăşura drapelul tricolor, primiţi de un popor robust şi foarte potrivnic dominaţiei burbonice.

Cu toată debarcarea lui Missori, dificultăţile noastre erau totuşi mari, deoarece escadra regală era încă stăpînă pe mare, pe cîtă vreme noi nu aveam nici un vas de luptă, cu excepţia lui *Tükery*, care pe deasupra mai era şi avariat, aşadar departe de a mai putea naviga cu viteza lui dinainte. Garibaldi voia să pună stăpînire pe un vas de război mare şi bun; era un vis la care se gîndea zi şi noapte, ştiind bine că avînd la dispoziţie o navă rezistentă, i-ar fi fost foarte uşor să răzbească într-o situaţie

atît de grea și de primejdioasă cum era aceea care se prezenta pentru noi atunci.

Acum, aflînd că în portul Castellammare di Stabia se pregătea micul vas cu două punți *Monarca*, pentru a fi trimise în larg ca pază a strîmtorii, Garibaldi se gîndi să și-l însușească înainte de a fi gata pregătit; așadar ordonă în acest scop ceea ce vă voi povesti eu mai jos.

Nici un om de pe lume nu i-ar fi putut inspira lui Garibaldi îndrăznețul plan de a cuceri un vas printr-un singur atac, dat pe neașteptate, într-un port inamic, folosind în acest atac singurul vas de război pe care-l avea în stăpînire.

Garibaldi știa în amănunt cîți oameni supravegheau în timpul nopții *Monarca* și care era paza de noapte a portului Castellammare. Prieteni tainici îl informaseră de locul precis în care era ancorat vasul *Monarca* și unde anume ar fi fost cel mai potrivit loc să-l atace pe neașteptate, să-i taie lanțurile ancorelor și să-l ducă remorcat cît mai departe, înainte ca cei din fort și din oraș să-și fi dat seama și să alerge să-l salveze. Convins că va reuși, Garibaldi îmbarcă pe corveta *Tükery* o sută șaizeci de oameni și hotărî pornirea de la Faro, spre o destinație necunoscută, în seara zilei de 13 august.

Chiar cu o clipă înainte de plecare, comandantul Borrone primi o scrisoare sigilată, dar pe care nu trebuia s-o deschidă decît la cîteva mile distanță de țărm. Pe bord, alături de el, se aflau Piola Caselli, comandant suprem al marinei de război siciliene, și maiorul Andrea Sgarallino cu cîțiva ofițeri, printre care mi-i amintesc pe Casalta, Colombo și Vergerio.

La o anumită oră, scrisoarea a fost, în sfîrșit, desfăcută, și scopul călătoriei deveni limpede.

De cum s-a crăpat de ziuă, au început pregătirile atacului. Acțiunea, deși foarte riscantă, i-a entuziasmat pe toți, și n-a fost om care să nu aștepte cu nerăbdare clipa în care să se întoarcă la Garibaldi și să-i poată raporta: „Iată vasul *Monarca*!"

S-au organizat deci patru echipe de cîte 20 de oameni, comandate fiecare de un ofițer al lui Sgarallino și de un ofițer al corvetei. Pe acesta din urmă îl însărcinase cu

conducerea echipei de acostare și la indicarea deschizăturii prin care trebuia să se pătrundă în vas. Fiecare echipă era înarmată cu tîrnăcoape, cleşti şi ciocane; se hotărîse ca fiecare din cele patru echipe să intre printr-altă deschizătură, să-şi facă drum în mijlocul artileriştilor şi să nu-i piardă din ochi pe oamenii care s-ar afla înăuntru, ţinîndu-i prizonieri în magazie.

Acum Sgarallino urma să se urce pe punte cu nouăzeci de oameni, să taie odgoanele, cablurile şi lanţurile şi să facă în aşa fel, încît *Tükery* să poată remorca vasul şi să-l ducă în larg.

Pe înserat, corveta naviga la o distanţă de aproape treizeci de mile de Castellammare, şi Piola, nevoind să se apropie prea mult pînă nu se întuneca de-a binelea, dădu ordin să se micşoreze viteza, ca să nu fie descoperiţi de inamic.

Dar cum se făcu întuneric, *Tükery* îşi reluă viteza şi în toiul nopţii ajunse în portul Castellammare; portul era cufundat în linişte şi nu se vedea altă lumină în afară de cea a stelelor; acolo mai erau şi alte corăbii ancorate, dintre care unele cu steaguri străine, toate însă cufundate în întuneric. Înaintînd cu precauţie, oamenilor le-a fost uşor să recunoască vasul *Monarca*, dar, spre marea lor uimire, constatară că nu se mai găsea în locul indicat de Garibaldi, deoarece cu o zi în urmă îşi schimbase locul undeva, mai în fundul portului. Această schimbare a fost cauza nereuşitei acţiunii.

De cum se apropie corveta, de pe *Monarca* se desprinse o şalupă, şi marinarilor napolitani nu le-a fost de loc greu să ne recunoască vasul, sau poate că au avut numai intuiţia că era respectiva corvetă, căci strigară: „Uite *Săgeata*!"

(Cititorii noştri ştiu bine că *Tükery*, în perioada în care făcea parte din flota napolitană, se numea *Săgeata*).

Piola nu voi să înţeleagă toate acestea şi-i ordonă lui Borrone să se apropie mai mult de vas. Ajunseseră la o distanţă foarte mică de vapor, cînd s-a auzit strigînd:

— Cine-i acolo?

Piola le răspunse printr-o întrebare:

— Prieteni, se află cumva în port *Maria Adelaide*?

Un glas îi răspunse:

— Nu știm nimic de *Maria Adelaide*; depărtați-vă!

Piola adăugă:

— Lăsați-ne să prindem un capăt al funiei de vântul vostru, ca să putem întoarce vasul.

Dar de pe bordul vasului inamic mai multe voci i-au răspuns:

— În larg, în larg!

În aceeași clipă, Sgarallino și oamenii lui stăteau înșirați pe coverță, așteptînd semnalul atacului; Piola însă, văzînd că nu găsește nici o cale pașnică să se poată apropia de *Monarca* și nevoind să facă uz de forță, ordonă retragerea.

Dar marinarii de pe vasul celălalt, cățărați pe catarge, zăriră puntea lui *Tükery* plină de oameni, și strigară: „La arme!"

Piola, văzîndu-se descoperit, ordonă imediat: „Porniți mașinile înainte!" urmărind să dea atacul împotriva dușmanului fără întîrziere, numai că mașinile lui *Tükery*, defecte cum erau, n-au putut executa manevra comandată. A fost atunci nevoie să se scufunde o ancoră ca *Tükery* să poată să întoarcă brusc, fără să existe însă certitudinea că vasul va putea fi atacat în acest fel. Dar totul a fost de prisos: funia groasă a ancorei se rupse, încît au fost nevoiți să dea drumul la două bărci pe mare, ca să încerce să atace vasul prin dreapta. Dar n-a reușit nici această tentativă nouă, fiindcă marinarii de pe vasul inamic trăseseră sus scările. În mijlocul unei debandade de nedescris, văzînd că bărcile se întorc și dîndu-și seama că totul era pierdut, Piola împinse înainte corveta și așa se făcu că bărcile se rostogoliră sub roțile mașinilor; totuși, victime omenești n-au fost. Tot înaintînd, corveta intră direct sub bompresul vasului *Monarca* și aici își distruse catargul de la prova, reușind totuși să lovească în plin vasul.

Deodată, de pe bordul vasului dușman se auzi un foc de armă și apoi un zgomot infernal de tobe și trîmbițe. La acest semnal, voluntarii de pe corvetă începură să tragă și să încerce să se urce pe puntea dușmană, în frunte cu Sgarallino și alți ofițeri, dar fără să izbutească, căci toate intrările pe vas fuseseră închise. Atunci încercaseră cu toții să se suie pe la prova, ajutîndu-se de

frînghiile de la bompres, dar în clipa aceea Sgarallino, expert în acțiuni maritime, bănui că napolitanii dezlegaseră ancora din stînga trecînd-o pe scripetele de pe corveta *Tükery*, ca să-i ia prizonieri pe toți; porunci oamenilor săi să se ascundă sub prova vasului.

Schimbul de focuri dură o bună bucată de timp. În vreme ce de pe vas și de pe corvetă se trăgeau focuri, celelalte vase de război franceze și engleze, ancorate în port, se așezaseră în ordine de bătaie.

Înțelegînd că totul dăduse greș, Piola se gîndi că ar fi mai bine să se retragă în larg. În timpul încăierării dintre ai noștri căzuseră locotenentul Colombo, un sergent și un soldat din Livorno, pe nume Croce. Răniții erau în număr de șaptesprezece.

În timp ce *Tükery* se îndepărta de portul Castellammare, vasul *Monarca* trase în el două ghiulele de tun, iar fortul trase alte trei; noroc însă că toate nimeriră în gol.

Alte lovituri n-au mai urmat, deoarece corveta garibaldină, împinsă de vînt, ajunse lîngă o fregată engleză și vecinătatea acesteia a salvat-o.

Cînd ai noștri au crezut că e momentul potrivit s-o pornească din nou la drum, roțile corvetei înțepeniseră și a fost nevoie ca marinarii să intre în cilindrii de la roți și abia cu ajutorul manivelelor să poată porni mai departe.

Acestea erau vasele cu care se lupta și făcea minuni pe mare Giuseppe Garibaldi, omul căruia nu au vrut să-i încredințeze comanda flotei italiene în războiul din 1866, ca să nu scadă prestigiul amiralului Persano!

După ce, cu ajutorul Domnului, corveta scăpă teafără din port, se îndreptă spre Palermo și dimineața, la răsăritul soarelui, descoperi o fregată burbonică, remorcînd un vas de transport.

Vasul *Tükery*, demn de omul viteaz al cărui nume îl purta cu cinste, nu devie nici cu un grad măcar din drumul său, dar nici fregata regală nu dădu semn că ar vrea să se măsoare cu el.

Și astfel se desfășură îndrăzneața ispravă a corvetei *Tükery* în portul Castellammare, ispravă care ar fi putut avea mare succes și ar fi trecut în legendă, dacă vasul

străin ar fi fost izbit chiar în punctul în care îl văzuse ochiul de vultur al lui Garibaldi, cînd chibzuise acest atac.

Într-o bună zi, pe cîmpul de luptă se răspîndi vestea că Garibaldi nu mai era printre noi.

Unde s-o fi dus? Unde nu s-o fi dus? Circulau mii de zvonuri; unii îl credeau la Palermo, alții la Livorno, alții la Genova și alții la Marsiglia; unii spuneau că plecase să solicite noile batalioane pe care le pregătea Pianciani[1], alții presupuneau că s-a dus să cumpere un vapor mai mare, pe care să-l înarmeze ca să țină piept fregatelor burbonice, care îi pricinuiau atîta supărare.

Nimeni nu putea bănui direcția în care plecase Garibaldi, dar la un moment dat s-a știut că Garibaldi coborîse în Sardinia.

În sfîrșit... În timpul absenței lui, cînd Sirtori preluase comanda, apăru la orizont o navă mare, cu aburi, urmată de o alta mai mică. Nimeni nu se preocupă de ele, deși cele două nave se apropiaseră de noi fără să înalțe pavilionul națiunii respective, la o distanță mai mică decît se hazardau s-o facă de obicei navele burbonice în trecere prin părțile acelea.

În acest timp noi luam masa, împreună cu colonelul Malenchini, într-o casă modestă, cu un singur etaj, la cîțiva pași de plajă, chiar pe drumul de-a lungul căruia se înșirau puținele case ale satului. Fereastra casei dădea înspre mare, așa că văzînd cum se apropiau cele două nave, nu ne mai luarăm ochii de la ele. Ni se păru că cea mare era *Carlo Alberto*, fregata sardiniană pe care o văzuserăm cu puține zile înainte la Milazzo; cea mică mi s-a părut că era *Tripoli* sau *Monzambano*. Dar fiindcă nu era treaba noastră să cerem navelor acelora actele, sau să facem investigații asupra scopului cu care se

[1] Luigi Pianciani — (1810—1890) originar dintr-o familie nobilă din Spoleto, a avut legături cu principalii exponenți ai doctrinelor revoluționare din Europa. A încercat să pună la cale o expediție împotriva statelor pontificale în același timp cu expediția lui Garibaldi. Constrîns să renunțe la acest plan, și-a dus voluntarii în Sicilia.

apropiau, mîncarăm liniştiţi mai departe, cu atît mai mult cu cît la Torre di Faro se afla statul-major al lui Garibaldi şi acolo era Sirtori, care trebuia să facă de pază pentru toţi.

Dar cei doi vizitatori se apropiau din ce în ce mai mult de noi şi sînt nevoit să cred că atît Sirtori cît şi cel care comanda bateria de pe plajă căzură în aceeaşi greşeală ca şi mine, fiindcă nu apăru nici unul dintre ei şi nimănui nu-i trecu prin minte să ceară, printr-o lovitură de tun, numele şi proveniența celor două vase şi să le roage să navigheze ceva mai în larg.

La un moment dat, corabia mai mare, care era o fregată minunată, cu cincizeci de tunuri, ridică pe catargul principal un steguleţ roşu şi în aceeaşi clipă ţîşni o fulgerare, care fu urmată de o bubuitură puternică, pentru ca după aceea fulgerele şi bubuiturile să alterneze fără întrerupere.

Nici nu ne ridicaserăm bine de la masă, cînd se auzi un zgomot asurzitor, acoperişul casei se prăbuşi peste noi, iar de sus căzură tot felul de fiare, tije de trestie şi bucăţi de moloz de la zidărie, amestecate cu pietre; în acelaşi timp, o cărămidă desprinsă din tavan se prăvăli cu un răsunet înspăimîntător peste masă, prefăcînd-o în ţăndări. Malenchini avea toată faţa plină de sînge; doctorul Tommasi sîngera şi el, şi rîdea ca un nebun; Pietro Coccoluto Ferigni se văieta de o rană la braţ, iar eu aveam numai praf în ochi, în păr şi în gură. Am ieşit în stradă şi am văzut zăpăceala pe care o provocase atacul acela neaşteptat. Loviturile veneau una după alta, fără încetare, şi eu mă temeam ca cele două corăbii care se apropiaseră atît de mult de ţărm să nu incendieze mica noastră flotă. Bateriile noastre, după descărcarea unui foc general, fuseseră reduse la tăcere şi în zadar căutau ofiţerii să-i adune pe toţi tunarii, căci ei se împrăştiaseră care încotro, înfricoşaţi de furia aceea venită din senin, şi-şi căutau adăpost împotriva grindinei aceleia de proiectile.

Cînd s-a mai risipit spaima, am reuşit totuşi să-i regrupăm şi să-i trimitem la tunurile lor. Contesa Martini, femeie elegantă, fire energică şi admiratoare a vieţii de front, cu sabia în mînă, ajutată de cîţiva ofiţeri şi sol-

dați din batalionul meu, i-a strîns în jurul tunurilor pe cei 24 de tunari ai bateriei, care era instalată în fața bisericii, și unul din tunuri lovi în plin carena fregatei, în timp ce vasul mai mic pierdu o barcă solidă, pe care o avusese fixată la pupa.

Aceste două lovituri bine ochite, ca și celelalte ale bateriilor de lîngă tunuri au avut atît succes, încît fregata, care se apropiase destul de mult de noi, făcu stînga împrejur și, urmată de cealaltă, se îndreptă în larg.

Tunurile noastre continuară cîtva timp să le lovească pe rînd cînd pe una, cînd pe cealaltă, dar nu reușiră să le pricinuiască pagube prea mari. Pierderile noastre n-au fost grave, așa cum ar fi putut să fie dacă s-ar fi încăpățînat comandantul celor două vase; am pierdut totuși vreo cincisprezece oameni, fiindcă voluntarii, văzînd că cele două vase se apropiau de țărm cu atîta siguranță, le socotiseră, ca și ceilalți, drept două vase sarde și alergaseră în grabă pe plajă să le întîmpine și să se bucure de spectacolul sosirii lor.

Trei sau patru din locuitorii satului au avut ghinionul să fie loviți de gloanțe; tare mi-a fost milă de un biet bătrîn, tată a patru copile de toată frumusețea, care muri pe loc, surprins de o grenadă, în timp ce se ocupa cu treburile gospodărești. Fu luat cu un coșciug, iar nefericitele copile îl însoțiră plîngînd, în culmea desperării, pînă la cimitir.

Fregata era *Borbona*, mai tîrziu botezată din nou cu numele lui Garibaldi; corabia mai mică era *Arhimede*. Fregata era comandată de căpitanul Flores, unul din cei mai înverșunați comandanți de tunuri din Palermo.

VIII

Acum voi arăta de ce lipsise Garibaldi din tabăra noastră de lîngă Faro, în timp ce, așa cum v-am istorisit mai sus, cele două vase burbonice ne bombardau cu

atîtă furie. Dar înainte de a vă putea dezvălui unde se găsea căpitanul nostru, trebuie să vă relatez un lucru care, de altfel, nu constituie nici un mister, dar care va fi povestit de-a fir-a-păr nu atît pentru importanța lui, cît în scopul de a limpezi cît mai mult un fapt pe care unii sînt înclinați să-l nege.

Încă din clipa în care Garibaldi a conceput ideea minunatei sale expediții de eliberare a sudului Italiei, a nutrit mereu convingerea neclintită că ar fi spre binele și reușita acestei expediții să-i pună bețe în roate papii, fie ca să-l împiedice să dea o mînă de ajutor Burbonului, fie ca să poată ataca cu succes și de la spate, din direcția domeniilor pontificale, pe dușmanul care ataca cu atîta îndrăzneală din față.

Așadar, încă nu debarcase bine în golful din Talamone, că a și împins trupa lui Zambianchi peste granițele statului papal, sperînd că de la o mică scînteie puteau lua naștere cîteva flăcări mai mari, și că populația, care nu mai era în stare să suporte jugul rușinos al preoților, avea să salute cu armele în mînă steagul eliberator.

Dar expediția aceea nu a fost încununată de succes, și nu voi înșira cauzele pentru care a dat greș, întrucît e lesne de înțeles că o trupă sărăcăcioasă, condusă de un șef cu un renume prost sau chiar fără nici un renume, și pe deasupra un neputincios, era bună pentru cu totul altceva decît să încurajeze populația, îngrozită de exemplul recent al măcelului din Perugia înfrîntă, nesigură de faptul că Zambianchi cu soldații lui, în cămășile roșii, ar fi cu adevărat avangarda armatei regelui Victor Emanuel.

După ce cuceriseră orașul Palermo, și după ce-și mărise arena cîmpului de luptă, Garibaldi reveni imediat la ideea sa de a face schimbări în statul papal; și de data asta i se ivi ocazia nu numai să cerceteze granițele, ci să le și atace cu un corp de armată. O asemenea hotărîre tare era pe placul lui Giuseppe Mazzini, care a fost gata să se alăture lui Garibaldi și să-l ajute în expediție. Garibaldi primi ajutorul lui Mazzini fără să se mai gîndească pe moment la riscul pe care îl întîmpina acceptînd cu ochii închiși un asemenea ajutor; el ordonă lui Giovanni Nicotera să se ducă în grabă (după cum am

mai povestit) în Toscana, ca să formeze o legiune de voluntari. În timp ce Nicotera strîngea oameni în Toscana, noi corpuri de voluntari se organizau prin alte locuri, sub comanda supremă a contelui Luigi Pianciani, care, făcîndu-şi socoteala că avea sub comanda lui opt mii de oameni, poate şi mai mulţi, se pregătea să atace statul papal pe uscat şi pe mare.

Guvernul sard lăsă cîtva timp ca pregătirile să decurgă în linişte, şi în Toscana baronul Ricasoli îi ajută cu bani şi cu arme, crezînd că legiunea lui Nicotera va fi destinată să mărească armata generalului în Sicilia, şi nu bănuia cîtuşi de puţin că putea fi vorba de invazia statelor Bisericii şi că Mazzini era de partea expediţiei. Dar cînd lui Pianciani şi lui Nicotera le-a fost clar adevăratul scop al acţiunii, cînd s-a aflat că Giuseppe Mazzini era sufletul acelei expediţii, guvernul regelui Victor Emanuel trecu imediat în defensivă, şi îi sili pe cei doi comandanţi să conducă neîntîrziat forţele lor armate în Sicilia sau să le desfiinţeze.

Aşadar, în timp ce noi ne trudeam zadarnic să trecem strîmtoarea Messina, şi în timp ce Missori şi Musolino, care trecuseră pe acolo cu cîţiva oameni, se aflau acum în grea cumpănă şi luptau îndîrjit cu greutăţi de tot felul, Garibaldi află că vreo cîteva mii de voluntari se uniseră din nou în Sardinia, şi se bucură la ideea să-i poată avea cît mai iute alături de el, în Sicilia, ca să săvîrşească cu ajutorul lor ceea ce încercase zadarnic pînă în clipa aceea.

Pentru un asemenea scop plecă în timpul nopţii, în taină, fără să se gîndească la primejdia pe care avea să o întîmpine, luînd-o pe mare, prin locuri atît de sever supravegheate de navele burbonice; cînd ne-am dat seama de absenţa lui, Garibaldi ajunsese de mult în golful Aranci.

Acum era limpede că expediţia împotriva statului papal trebuia să fie socotită un eşec, şi Garibaldi nu era omul care să se încăpăţîneze într-o acţiune de acest fel, în timp ce cu ajutoarele pe care le primea din Sardinia era încredinţat că poate să-şi facă intrarea pe peninsulă şi să pornească un marş îndrăzneţ spre Napoli, sub cele mai fericite auspicii.

Prietenii lui Mazzini şi Mazzini însuşi vedeau situaţia în acelaşi fel; ei ar fi vrut să încerce să întreprindă cu orice preţ expediţia pe care o doreau din toată inima şi care ar fi părut gîndită şi pusă la cale de partidul lor, fără să le pese acestora nimic de faptul că guvernul din Torino se împotrivea cu înverşunare, şi nici de ordinele severe pe care le avea Persano să se opună oricărei încercări de debarcare pe coastele pontificale. Partizanii lui Mazzini doreau să aibă partea lor hotărîtoare în eliberarea sudului peninsulei, şi voiau să-şi ia revanşa intrînd în teritoriul Bisericii cu alt drapel decît acela desfăşurat de Garibaldi în golful din Talamone. Autoritatea extraordinară a lui Garibaldi a fost însă de ajuns de puternică încît să înfrunte veleităţile inoportune ale şefilor expediţiei eşuate; şi tinerii voluntari îl urmară în Sicilia, afirmînd că aveau să imite pe fraţii lor din armata lui Garibaldi, fără să se apropie cîtuşi de puţin de Crucea de Savoia.

Dar să continuăm povestirea.

Debarcarea în Calabria a fost la fel de îndrăzneaţă şi de norocoasă ca şi cea din Marsala.

În ziua de 19 august, Garibaldi sări pe piroscaful *Franklin,* condus de căpitanul Origoni, un foarte bun prieten de-al său, ba chiar singurul, în afară de Medici, cu care se tutuia. Origoni fusese mult timp împreună cu el în America, şi trecea drept un marinar priceput şi plin de curaj.

Noi obişnuiam să-l numim *amiralul,* pentru că în cartierul general al lui Garibaldi el reprezenta marina cu mare autoritate. În rest, era un om modest, fără nici o umbră de pretenţie, ca fel de a fi şi ca obiceiuri; ca sinceritate, care ajungea uneori pînă la brutalitate, s-ar fi spus că e frate bun cu bietul nostru Montanari.

Franklin era vasul care fusese capturat în apele de la Piombino, pe cînd batalionul colonelului Clemente Corte se îndrepta în Sicilia; îl socoteam ca pe unul dintre cele mai bune vase de transport ale modestei noastre flote. O mie două sute de oameni au fost încărcaţi pe el, adică ceva mai mult decît capacitatea lui obişnuită. De cum se îmbarcă pe *Franklin,* Garibaldi reluă comanda

şi începu să dea ordine, făcînd semn lui *Torino* să-şi continue drumul.

Torino era un vas solid şi foarte frumos, care apărea pentru prima dată în glorioasa noastră învălmăşeală de viteji, în stare să adăpostească la bordul lui aproape trei mii de voluntari. Îl conducea Nino Bixio, care simţea că-l ard palmele de nerăbdare din cauza unei lungi inactivităţi, şi necăjit că nu putuse să împartă cu Medici laurii din Milazzo.

Pe seară, cele două vase o porniră în larg, sub un cer senin şi pe o mare foarte liniştită. Voluntarii, deşi stăteau înghesuiţi ca sardelele, şi erau, în cea mai mare parte, oameni care călătoreau pentru prima oară pe mare, cîntau cît îi ţinea gura şi dorinţa lor cea mai fierbinte era să înfrunte duşmanul.

Cîţiva dintre ofiţerii lui Bixio, care se regăsiseră la debarcarea din Marsala, se socoteau foarte mulţumiţi să repete experienţa lor reuşită; Bixio însuşi se simţea foatre mîndru să comande şi de data asta unul dintre vase într-o expediţie atît de primejdioasă, dar care promitea o mare glorie. După ce s-a înnoptat, cîntecele încetară şi comandantul ne sfătui să luăm toate măsurile necesare ca cele două vapoare să nu fie observate de crucişătoarele napolitane, a căror apropiere era neîndoielnică; din experienţă reieşise că în timpul nopţii vegheau continuu strîmtoarea, în toate direcţiile.

Era în jurul orei două, după miezul nopţii, cînd expediţia se apropia de Melito, locul fixat pentru debarcare, şi lucrurile se desfăşurau în chipul cel mai prielnic. Întîmplarea nefastă însă îl împinse pe Bixio — ca întotdeauna victima propriului său temperament impulsiv — să vrea s-o ia cu *Torino* înaintea oricărui vapor; dar după ce-l depăşi pe *Franklin*, izbi *Torino* de o ieşitură a albiei, unde apa era mult scăzută.

Din fericire, respectivul loc nu era la prea mare distanţă de mal, şi marea continua să fie calmă, iar cerul senin, aşa că a fost uşor să se lanseze bărcile pe mare, şi să se înceapă în grabă debarcarea oamenilor.

Dar Garibaldi, dîndu-şi seama de noua pagubă provocată iarăşi de Bixio, strigă:

— Asta-i a doua ispravă! Tot aşa a făcut şi la Marsala!

Dar cum nu era omul care să-şi piardă cumpătul şi să se tînguie, îndreptă iute vasul *Franklin* lîngă *Torino*, şi dînd ordin să se efectueze cît mai iute debarcarea de pe *Torino* pe celălalt vas, se pregăti să pună în funcţie toate maşinile pe care le avea la îndemînă, ca să-l poată ajuta să iasă din situaţia în care se afla şi să se ridice la suprafaţă.

Au fost necesare două ore pentru ca vasul periclitat să fie descărcat de lume şi de bagaje; dar oricît de mult se străduia Garibaldi, împreună cu Origoni, să facă ceva, *Torino* nu dădea nici un semn că ar putea fi ridicat la suprafaţă, pentru că nu exista nici un chip să-l mişte din nisipul în care prova i se împotmolise ca un fier de plug.

Garibaldi nu se putea hotărî să părăsească vasul acela frumos, atît de preţios pentru el, şi pe bună dreptate îşi închipuia că în timpul zilei, în plină lumină, ar fi cu neputinţă să-l ascundă de vasele burbonice. Din această cauză, văzînd că toate ustensilele pe care le avea la îndemînă erau inutile, se hotărî să plece cu *Franklin* la Faro, ca să ceară ajutor.

Aşadar, după ce sări din barca de pe care dirijase salvarea echipajului de pe vasul *Torino*, ordonă să fie îndrumat spre strîmtoare; dar îndată ce ocoli Capo d'Armi, se văzu încercuit de două vase burbonice, *L'Aquilla* şi *Fulminante*, care navigau la o mică distanţă între insulă şi peninsulă.

Garibaldi, stînd în picioare pe pasarela lui *Franklin*, nu scoase o vorbă în momentul acela îngrozitor, ci contempla liniştit, cu binoclul în mînă, primejdia ameninţătoare care se apropia; toate privirile erau aţintite asupra lui, şi fiecare încerca să-i surprindă pe faţă vreun semn, fie de teamă, fie de speranţă.

Nu se auzea nici un glas; toată lumea, înghesuită pe punte, părea încremenită de groaza întîlnirii acesteia neprevăzute, şi nu mai spera să scape decît datorită norocului acestui om încrezător în destinul lui.

Franklin nu avea artilerie, era supraîncărcat de oameni neîncercaţi pe mare, spre deosebire de cele două vase, care erau bine înarmate şi pregătite anume de luptă.

Ce cale putea să aleagă, sau avea de gînd să aleagă Garibaldi?

Toţi îşi puneau această întrebare; nici unul nu era în stare să-i ghicească intenţia.

Clipele zburau şi distanţa care-l separa pe *Franklin* de cei doi vecini periculoşi se micşora văzînd cu ochii.

Origoni îşi aţintise şi el privirea în ochii generalului, nerăbdător să primească vreun ordin de la el.

Din cînd în cînd, mai multe priviri se desprindeau de pe figura bărbătească şi sculpturală a generalului, ca să urmărească cele două vase duşmane, înarmate cu o artilerie masivă...

Deodată, Garibaldi strigă:

— Origoni! Înalţă steagul american!

Ordinul a fost executat într-o clipă. După mai multe ocoluri, care semănau cu ocolurile pe care le face şoimul în văzduh, înainte de a se năpusti asupra prăzii, *Fulminante* se grăbi să se aşeze în direcţia în care bătea vîntul, lîngă *Franklin*, în timp ce *Aquila* avea o poziţie opusă direcţiei în care bătea vîntul.

La cîtva timp după asta, megafonul transmise de pe *Fulminante* următoarele cuvinte:

— De unde veniţi?

Origoni, la rîndul său, luă megafonul în mînă şi răspunse în limba engleză:

— Nu vă înţeleg.

Atunci *Fulminante* lansă o barcă pe mare, şi barca vîsli în direcţia vasului *Franklin*. O voce din barcă întrebă a doua oară:

— De unde veniţi?

De data asta Origoni avea un pretext şi mai bun nu numai să nu înţeleagă, dar chiar să nici nu audă, pentru că *Franklin*, care se oprise cu cîteva minute înainte, începuse acum să-şi mărească viteza din ordinul lui Garibaldi, depărtîndu-se cu maximum de putere, şi zgomotul maşinilor, ca şi vuietul valurilor nu lăsau să ajungă pînă la urechile lui Origoni sunetele bine distincte ale megafonului.

Într-adevăr, numai o adevărată minune a făcut ca în momentul acela să nu se dezlănţuie o rafală de bubuituri de tun de pe ambele laturi ale lui *Fulminante*, dar steagul american a reuşit să înfăptuiască această minune.

Țineți seamă că în urmă cu cîteva luni, cînd *Franklin* fusese capturat în apele de la Piombino, aceasta se datorase aceluiași vas, *Fulminante*. Așadar, e lesne de crezut că de data asta căpitanul acestui vas nu mai îndrăznea să repete jocul de data trecută și găsi că nu era prudent să le dea din nou de furcă mîndrilor republicani ai Americii de Nord, care n-au iertat de loc faptul că steagul lor înstelat suferise dezonoarea din cauza tiranilor. Oricum ar fi decurs lucrurile, fapt sigur este că cele două vase burbonice îl lăsară în pace pe *Franklin* să-și continue drumul, iar ele își schimbară brusc direcția. De cum au cotit spre Capo d'Armi, l-au și văzut pe *Torino* și recunoscîndu-l ca vas inamic, au început să-l bombardeze. După aceea, cînd căpitanul de pe *Fulminante* își dădu seama că bombarda un vas părăsit, lansă bărcile pe mare, trimise oamenii la bord să ia ceea ce se putea lua și desfășurîndu-i pînzele și ungîndu-le bine de tot cu smoală, le dădu foc. De cum se înteți focul pe *Torino*, „viteazul căpitan" de pe vasul *Fulminante*, retrăgîndu-și oamenii săi la bord, începu să tragă cu tunurile, în chip de mare vitejie, în vasul gata aprins. Și nu se opri din atacul lui brutal și ridicol pînă cînd minunatul vas nu se cufundă în valuri, distrus și desfăcut bucățele.

Garibaldi asistă din depărtare la tot spectacolul bombardamentului și distrugerea aceea barbară îl duru atît de mult, încît arătînd înspre fregata napolitană exclamă:

— Uitați-vă cum arată luptele lor!

În timp ce *Torino* ardea, se găsi cine să-i spună lui Garibaldi:

— Fiți pe pace, domnule general: la Marsala ați pierdut un vapor și ați cîștigat Sicilia, azi pierdeți alt vapor, dar cîștigați Napoli.

Garibaldi socoti aceste cuvinte ca pe o urare plină de îmbărbătare. Și văzînd că vasele burbonice, care intenționau să distrugă prada lor ușoară, nu se mai ocupau de *Franklin*, se grăbi să dea ordin să se schimbe brusc direcția, și după cîtva timp de mers orientă flota spre coasta Calabriei, și, împreună cu toți oamenii lui, debarcă.

Lucrurile se petrecuseră în condiții destul de favorabile; îl durea pierderea lui *Torino*, totuși aceasta nu

aducea nici un prejudiciu acţiunii lui îndrăzneţe şi pline de succes, în numele căreia drapelul său eliberator flutura în peninsulă, purtat de o armată de cîteva mii de oameni.

Forţele duşmane erau numai de două ori mai numeroase, dar Garibaldi nu era înfricoşat de numărul duşmanilor. Şi era sigur că populaţia din Calabria n-avea să întîrzie să se răscoale.

La cîteva ore de la debarcare, află că între timp Bixio ocupase poziţii bune în apropiere de Reggio; de aceea, luînd-o înspre munţi şi înaintînd cu cîteva mile, trimise pe cineva în căutarea lui Missori, despre care ştia că se află în Aspromonte şi transmise ordinul să-l urmeze cu oamenii lui într-un anumit loc indicat. Totuşi îl aşteptă zadarnic în locul acela toată noaptea şi ziua următoare, deoarece trimisul, rătăcind drumul, nu ajunse la Missori decît la o oră foarte tîrzie, şi aşa se întîmplă ca marşul viteazului comandant de cercetaşi să întîrzie peste calculele generalului.

Oastea cea mică petrecu liniştită primele ore a celei de-a doua nopţi pe munţi, continuînd să stea de strajă, deoarece se ştia cu siguranţă că două corpuri de armată burbonice, comandate de Briganti şi de Melendez, fiind informate de debarcarea garibaldinilor, intenţionau să se deplaseze de la San Giovanni şi de la Piala şi să vină în ajutor celor din Reggio.

Aproape de ora nouă ajunse în sfîrşit şi Missori cu cele două sau trei sute de oameni, şi Garibaldi, foarte mulţumit de sosirea lui, dormi pînă la ora unsprezece sub un cort format doar din două pături, fără să dea ordin să fie trezit şi fără să comunice nimănui dacă avea de gînd să-şi petreacă toată noaptea aşa, sau dacă intenţiona să plece înainte de a se lumina de ziuă.

Puţin după ora 11 se trezi; şi deodată, aşa, pe negîndite, trimise să-l cheme pe Missori şi ţinu ca neîntîrziat coloana să pornească în marş în direcţia Reggio, cu planul de a lua cu asalt oraşul înainte de a se lumina de ziuă; Reggio era păzit de doi oameni puternici, în afară de alte două mii de oameni care îl apărau.

Nino Bixio, care primise din partea generalului încă din ziua precedentă ordine foarte clare, se deplasa şi el

în același timp, ca să ia cu asalt castelul unde era ferecată jumătate de garnizoană, în timp ce Garibaldi și Missori urmau să se ocupe de mutarea celeilalte jumătăți de garnizoană aflată într-un loc pe care îl ocupaseră în afara orașului, lîngă o apă care era secătuită în anotimpul acela de vară.

Atacul începu la ora trei, adică cu puțin timp înainte de ivirea zorilor.

Bixio, în fruntea vînătorilor săi de munte, porni la asalt și luînd dușmanul aproape prin surprindere, într-un atac furios îl forță să-și schimbe poziția și să se refugieze în case. Lupta dintre ai noștri, care trăgeau cu desperare dinafară, și ostașii regelui, care răspundeau cu focuri susținute și îndîrjite, de după adăpostul caselor, dură o bună bucată de timp; dar în cele din urmă, încăpățînarea lui Bixio învinse, și dușmanul se retrase în interiorul castelului. De cum dădură semn ostașii regelui că-și schimbă poziția, viteazul Bixio, dînd pinteni calului, intră în oraș aproape singur, și cu o mînă de oameni ajunse într-o piață unde ostașii regelui îi primiră cu o rafală de gloanțe trimise din case și de pe la colțurile străzilor, încît numai printr-o adevărată minune scăpă teafăr îndrăznețul comandant, numai cu o rană la mîna dreaptă, pricinuită de un glonț. Acum mi-amintesc foarte bine că la cîteva zile după actul lui eroic, Nino Bixio venise la Scilla să-i facă o vizită colonelului Malenchini, prietenul lui bun; între altele, știind că avea nevoie să-și schimbe pansamentul de la mîna rănită care-l durea, am chemat pe unul din doctorii noștri să-l îngrijească. În timp ce medicul îi doftoricea rana, el îmi spuse:

— Vezi rana asta? Nu mi-au făcut-o Burbonii, nu; am primit-o de la un soldat de-al meu! ...

Vorbele lui Bixio au fost de ajuns ca să-mi confirme ceea ce îmi mai povestiseră și alții în legătură cu învălmășeala infernală care se crease în lupta aceea pe străzile orașului, cînd voluntarii, împrăștiindu-se prin diferite părți și trăgînd orbește, au ajuns la un moment dat să se împuște între ei.

Nino Bixio, deși amărît din cauza durerii pricinuite de rană, era totuși nerăbdător să ducă la bun sfîrșit expediția; de aceea a fost gata să-și adune oamenii și să și-i

așeze în ordine; după ce a pus totul la punct, cu toate că cei de la castel nu încetau nici o clipă tirul, el reuși să pună stăpînire pe oraș.

Voluntarii, văzînd că dușmanul se ferecase în castel, începură să strige:

— Să dăm asaltul pe scări! Să dăm asaltul pe scări!

Dar castelul avea ziduri înalte și era bine aprovizionat cu muniție; în afară de asta, nici nu erau pregătite cele necesare pentru un asemenea atac; de aceea, s-a dat comanda să se înconjoare castelul, așteptînd să apară Garibaldi și să rezolve el situația. Pînă una alta, Bixio, care nu-și mai găsea astîmpăr, cucerind două tunuri de la dușmani, le îndreptă spre castel și începu să tragă. Dar cele două tunuri luate de pe cîmpul de luptă nu erau în stare să facă o spărtură în zidurile masive ale vechiului castel.

Garibaldi, apropiindu-se de Reggio și aflînd cele întîmplate, anunță că e absolut necesar să se pună stăpînire pe castel înainte de a le parveni Burbonilor ajutoarele pe care le așteptau, și trecu la împresurarea lui, comandînd trupelor să se cațăre pe înălțimile care dominau castelul. În timp ce Garibaldi desfășura această manevră, din castel se înălță steagul alb, în semn de predare.

A doua zi, generalul Cosenz, îmbarcînd o bună parte din oamenii săi pe navele care ancorau lîngă Torre del Faro, coborî în Calabria între Fiumara Alta și Forte Cavallo, ocupînd pozitii în spatele trupelor generalului Briganti, care trebuia să dea ajutor castelului din Reggio.

Brigada capitulă fără vărsare de sînge. Soldații burboni hoinăreau fără rost ici și colo, ca niște tîlhari rătăciți, și două zile mai tîrziu îl întîlniră pe generalul lor la Mileto, pe care-l împușcară în piața Arhiepiscopiei.

Vederea oștilor burbonice, jalnice ca aspect, a fost tristă și dureroasă pentru toți, dar mai ales pentru Garibaldi; soldații dezarmați și lacomi de prăzi de război se împrăștiară să fure și să facă negoț cu cai și cu tot felul de lucruri; era cu neputință să trezești în ei un cît de slab sentiment de patriotism și de onoare, nicidecum să-i faci să înțeleagă pe acești fii ai Italiei că, de-

parte de a-i socoti niște dușmani înfrînți, doream să vină cît mai repede clipa în care să-i primim în rîndurile noastre, să-i numim frați și să-i avem tovarăși de luptă în bătălii mai cumplite și mai glorioase.

De la Reggio în sus, prin Calabria, pînă aproape de Cosenza, nu se mai vedea altceva decît cete de țărani și Burboni rătăcind pe cîmp, surzi la orice rugăminte și la orice insultă, rămînînd neînduplecați în hotărîrea lor de a se întoarce acasă la ei. De cîteva ori lui Garibaldi îi veniră lacrimile în ochi văzîndu-i astfel, și nu mai obosea repetînd într-una:

— Păcat! Ce soldați buni ar fi! Ce marș frumos am putea face cu oamenii aceștia alături de noi, în drum spre Roma!

Și, într-adevăr, atunci cînd se pregătea la Genova expediția lui uimitoare, nici o clipă nu s-a gîndit că soldații Burbonului nu aveau să fie buni nici pentru regele lor și nici pentru Italia. Pe atunci îi plăcea să spere că va putea să cîștige de partea batalioanelor de voluntari vitezele batalioane ale Burbonilor, cu care să formeze o armată puternică, să poată anula armistițiul cu Austria și să-i cheme pe romani la răscoală. Fără îndoială că era un vis mai îndrăzneț, dar și un vis generos, pe care nu trebuie să-l considerăm în defavoarea omului care a avut atîta poezie în inima lui și a iubit atît de mult Italia!

IX

N-ar avea rost să ne oprim cu povestirea la Pizzo, fără să amintim despre Giovacchino Murat, deoarece de cum ajungi, cititorule, în piața situată ceva mai sus de malul mării, dai cu ochii de un castel prăpădit, posomorît și umil, unde s-a consumat drama al cărei personaj principal a fost neîmblînzitul cavaler ce pare un Ahile al epopeii napoleoniene. În curtea mică a castelului se mai văd încă pe ziduri urmele de gloanțe care au străpuns

pieptul eroului; la o mică distanţă, într-o biserică frumoasă şi spaţioasă, se află mormîntul unde îi zac osemintele.

Doi bătrîni, martorii nefericitei tragedii, mi-au povestit de-a fir-a-păr istoria debarcării lui Murat; ei mi-au istorisit cele întîmplate lui Murat, cînd, părăsit de tovarăşii lui, a fost surprins pe malul mării şi făcut prizonier la castel.

Povestirea celor doi bătrîni a fost în cea mai mare parte aidoma a tot ceea ce citisem şi eu în legătură cu acest lucru în istoriile noastre şi în „Histoire de la Restauration" de Lamartine; totuşi, am aflat un singur lucru în plus, şi anume: că Giovacchino Murat ar fi putut sări într-o barcă şi astfel să se salveze, dacă unul din pinteni nu i s-ar fi împiedicat într-o plasă întinsă de un pescar, pe ţărm, la uscat. Din cauza blestematei de plase, Murat, şeful eroic al cavaleriei lui Bonaparte, a căzut la pămînt pradă zbirilor Burbonului.

După ce-mi istorisiră povestea lui Murat, ale cărei amănunte m-au îndurerat întotdeauna, cei doi bătrîni m-au condus într-o biserică frumoasă şi, arătîndu-mi o lespede din marele altar, mi-au spus: „Aici zace regele Giovacchino".

M-am aşezat pe o bancă şi am meditat îndelung: mormîntul acestui viteaz exercita asupra mea un fel de fascinaţie. Aş fi vrut să ridic lespedea şi să văd ce mai rămăsese din omul care ar merita să se bucure de renumele lui Ahile printre contemporani, şi care, după ce umpluse lumea de faima şi gloria lui, a fost sortit să piară într-un orăşel amărît din Calabria, judecat şi condamnat la moarte ca un răufăcător sau ca un aventurier nedemn.

Deodată, înălţîndu-mi capul spre bolta templului, am văzut la stînga altarului atîrnînd o bucată de mătase. Interesîndu-mă ce semnificaţie avea peticul acela ciudat de mătase, care nu putea fi decît un steag, mi s-a răspuns :

— Era batista pe care o avea în mînă regele Giovacchino, şi pe care o flutura în aer, chemînd poporul la arme.

Mi-a fost lesne să înţeleg că batista aceea era păstrată

acolo ca un trofeu, şi părea închinată dumnezeirii, ca o pradă smulsă de la un duşman cîinos şi de temut, învins ca prin minune, adică mai mult prin graţia lui Dumnezeu decît prin vitejia oamenilor.

Am fost ispitit să smulg trofeul acela care-mi inspira milă şi cît pe-aci era să ordon cîtorva soldaţi care mă întovărăşeau să-mi aducă o scară. Dar neştiind dacă acest lucru ar fi fost sau nu pe placul lui Garibaldi, m-am stăpînit, şi după ce am ieşit din biserică, m-am întors foarte trist în piaţă.

Sentimentul de milă faţă de bietul Murat nu-l încercasem numai eu; dimpotrivă, trebuie să spun că toţi cîţi cunoşteau povestea lui dureroasă s-au simţit într-atît de tulburaţi, încît mulţi şi-au exprimat dorinţa să-l răzbune pe erou, doborînd statuia regelui burbon, călăul său.

Statuia aceea se înălţa (şi cred că se mai înalţă şi azi) în faţa castelului, chiar lîngă locul unde a fost executat viteazul vitejilor. Părea chiar apoteoza călăului pe mormîntul victimei. Cîţiva voluntari, după ce luară o frînghie groasă de cînepă, o înfăşurară în jurul gîtului statuii, şi făcînd un laţ, începură să tragă frînghia, ca să dărîme statuia. Aceasta le opunea însă rezistenţă; dar trăgînd cu putere, tot aveau s-o urnească pînă la urmă şi s-o doboare la pămînt. Eu mă uitam la ei fără să scot o vorbă, şi nu găseam lipsită de sens pilda de dreptate care s-a înfăptuit împotriva soţului pervers al reginei Carolina, femeia care s-a desfătat în faţa agoniei lui Cirillo, lui Pagano, a lui Caracciolo[1], ca şi în faţa atîtor altor martiri iluştri ai Italiei, pe care i-a dat pe mîna călăului pentru crima de a-şi fi iubit patria.

Deodată se auzi un glas strigînd:

— Opriţi-vă! Este o statuie sculptată de Canova!

Numele lui Canova salvă statuia regelui Ferdinand I, deşi a fost nevoie de mult tact şi răbdare ca să-i convin-

---

[1] Autorul se referă la tragicul destin al lui Domenico Cirillo, Mario Pagano şi Francesco Caracciolo, condamnaţi la moarte în timpul restaurării provizorii a Burbonilor, după căderea republicii napolitane din 1799. Condamnarea lor a fost susţinută de regina Maria Carolina.

gem pe voluntari că trebuie să-l ierte pe regele Nasone de dragul lui Canova, regele sculptorilor moderni.

După ce m-am asigurat că în sfîrșit renunțaseră la încercarea de a doborî statuia, m-am îndreptat spre noua mea locuință, într-o clădire foarte înaltă, situată la capătul pieței, în fața castelului, și cu vedere la mare. Stăpînul acestei case, un om în jurul a șaptezeci de ani, mă conduse la o fereastră care dădea spre plajă, și-mi spuse:

— Privește! Acum patruzeci și cinci de ani l-am văzut de la fereastra asta pe regele Giovacchino căzînd la pămînt, apoi prins și tîrît în sus, spre piață, cu fața însîngerată de loviturile zbirilor conduși de Trentapilli.

Și-mi povesti episodul tragic cu atîta lux de amănunte, că aș putea să scriu o carte despre el; numai că mi-e teamă că cititorii mă vor acuza de faptul că am tărăgănat prea mult firul acțiunii, încărcînd-o cu povestiri care n-au nici o legătură cu subiectul pe care mi l-am propus la început.

Nu vreau totuși să trec peste orașul Pizzo fără să amintesc că familia Burbonilor a fost foarte recunoscătoare locuitorilor orașului pentru capturarea lui Murat; le-a acordat tot felul de privilegii și le-a distribuit anual cereale în mod gratuit. Privilegiile și darurile au fost abolite de Garibaldi și mai apoi guvernul regelui Victor Emanuel a fost de acord cu hotărîrea lui. Numai o soartă nefericită l-a împins pe Murat să debarce la Pizzo; dacă și-ar fi ales o altă cale, e sigur că ar fi putut să ajungă la Monteleone, și sfîrșitul expediției sale ar fi luat cu totul altă întorsătură.

Nu eram de loc dispus să-i privesc cu simpatie pe locuitorii orașului Pizzo, deși erau cu toții nevinovați de păcatul părinților și al bunicilor lor. Dar pretutindeni nu-l vedeam decît pe Murat, nu-l vedeam decît pe legendarul cavaler, adevărat simbol al glorioaselor vremuri trecute, tîrît de zbirii josnici în castelul întunecat, în mijlocul strigătelor de bucurie ale nelegiuiților care, cu puțin timp înainte, îl ridicau în slăvi pe regele Giovacchino, victorios și puternic; ei primiseră bani din partea lui, ca să înalțe biserica în care azi zăcea propriul lui trup ciuruit de gloanțe.

Murat nu era italian; el l-a slujit pe unul dintre cei mai cumpliţi tirani, care au pustiit vreodată pămîntul; dar măreţia sufletului său şi minunatele sale fapte, şi mdeosebi sfîrşitul lui tragic, îl fac demn de admiraţia şi mila oricărui om în care n-a secat încă orice urmă de sensibilitate.

Aş fi dat orice ca statuia regelui Nasone să nu fi fost opera lui Canova, ca să fi putut da şi eu o mînă de ajutor, alături de ceilalţi, care trăgeau de funia bine înnodată, trecută în jurul gîtului statuii, şi pe care aveau de gînd s-o doboare, în semn de răzbunare, pe pămîntul scăldat de sîngele lui Murat.

Două zile după ce divizia generalului Ghio, cu o armată de douăsprezece mii de oameni, depusese armele la Soveria, în faţa lui Garibaldi, care se afla acolo cu cîteva sute din voluntarii săi, şi în faţa trupelor calabreze din Stocco, eu mă găseam la Pizzo. În piaţa oraşului, aproape o sută de jandarmi ai Burbonilor făceau negoţ, oferindu-şi caii şi tocmindu-se ca la iarmaroc. Caii tineri şi voinici, înzestraţi cu harnaşamentele cele mai bune, se vindeau cam la vreo optsprezece sau douăzeci de piaştri unul.

Un colonel sicilian, al cărui nume nu mi-l mai amintesc, se apropie de negustorii aceia nenorociţi şi le propuse un premiu de zece scuzi de cap dacă vor consimţi să-şi păstreze caii şi să formeze o trupă frumoasă de cavalerie, în serviciul lui Garibaldi, promiţîndu-le, pe deasupra, o soldă şi o hrană bună, şi înaintări repezi în grad, de la caz la caz.

Nici unul din jandarmi nu a vrut să accepte această propunere şi cînd li se vorbea de Italia, arătau de parcă li s-ar fi vorbit despre China sau despre Tombuctu, iar eu îi rugam ca, în numele dragostei de patrie, să caute să se înţeleagă cu colonelul.

Unul dintre jandarmii aceia, care mi s-a părut a fi ofiţer de intendenţă, îmi răspunse, gesticulînd în felul lui:

— Ce tot spui, ce tot îndrugi acolo? Noi am capitulat şi vrem să ne întoarcem la casele noastre. De ce să ne mai batem capul şi cu Italia voastră?!

X

Două zile mai tîrziu am ajuns la Cosenza; Nino Bixio călărea înaintea noastră. Îndată ce am intrat în oraş, mii de glasuri ne-au întrebat: „Unde sînt îngropaţi fraţii Bandiera? Unde e îngropat Moro? Unde zace Ricciotti?"

Puţin după asta, am îngenuncheat în faţa unui mormînt şi am vizitat cimitirul izolat, aflat pe un cîmp pustiu, unde martirii aceia, cu o impresionantă dăruire de sine, şi-au jertfit viaţa din dragoste pentru Italia. Acolo, ţinînd o cruce mare în mînă, se afla preotul care îi îmbărbătase în faţa morţii, groparul care-i înmormîntase şi cîţiva care fuseseră de faţă la chinurile morţii lor; toţi ne-au povestit despre vitejiile acestor luptători ai Italiei, care au mers cu fruntea sus la moarte, cîntînd corul din Donna Caritea:

„Cine pentru patrie moare, în veci trăieşte,
Căci frunza cea de laur nicicînd nu se-ofileşte".

Nino Bixio se descoperi şi, rotindu-şi privirea de şoim, ne ţinu un discurs aşa cum ar fi făcut la începutul unei bătălii, şi ochii noştri străluceau, scăldaţi în lacrimi, iar buzele noastre murmurau printre suspine o binecuvîntare; strîngîndu-ne unul celuilalt mîna dreaptă, umplurăm văzduhul de vuiet, vuiet în care se deslușea jurămîntul pe care-l făcusem la Capua şi la Roma.

Să îngenunchem cu toţii şi să citim:

„La 14 iunie 1844, la ora şapte şi jumătate după-amiază, o navă modestă, comandată de napolitanul Caputo, pornea din apele insulei Corfu, spre coasta Calabriei. În navă se aflau Giuseppe Miller, Giovanni Vemerucci, Giacomo Rocca, Domenico Lupatelli, Giuseppe Pacchioni, Carlo Osmani, Francesco Berli, Anacarsi Nardi, Domenico Moro, Niccolò Ricciotti, Pietro Piazzoli, Tommaso Mazzoli, Paolo Mariani şi Pietro Boccheciampa, corsican, căruia îi era hărăzit să joace rolul lui Iuda printre toţi aceşti martiri.

Deasupra tuturor, dominau, prin grad şi prin valoare, fraţii Bandiera, Attilio şi Emilio. Fii ai unui amiral din

serviciul Austriei, aveau gradul de stegari în marina austriacă; Attilio se afla împreună cu Domenico Moro în flota Europei confederale, care bombarda San Giovanni d'Acri. Cînd cei doi viteji veneţieni au pornit să înfigă steagul european în fortăreţele duşmane ale lui Tolemaide, Attilio a fost cuprins, în ceasul victoriei, de un freamăt şi o inspiraţie divină; întorcîndu-se spre Moro, rosti cuvintele patriotice pe care Silvio Pellico[1] le pusese în gura lui Paolo în opera sa *Francesca*. Strîngînd mîna dreaptă a lui Moro, îi spuse: „Dar noi încă nu avem o patrie căreia să-i jertfim sîngele nostru?" Se priviră unul pe altul, ruşinaţi de stelele austriece de pe veşmintele pe care le purtau, ca şi de steagul sub care luptaseră pînă atunci; şi sub cerul Palestinei făcură un jurămînt solemn să părăsească drapelul străin şi să-şi închine restul vieţii luptei numai pentru independenţa Italiei".

Este ceea ce povestea Regaldi cu şapte ani mai tîrziu; şi cine nu simte oare, la aceste cuvinte ale poetului, că retrăieşte mînia, speranţa şi că-i dau lacrimile, cînd de încredere, cînd de mînie, la vederea Italiei călcată în picioare, care sfîşia inimile tuturor italienilor pe vremea aceea?

Fraţii Bandiera şi Domenico Moro dezertară; refugiaţi în Corfu, în timp ce Austria îi condamna şi încerca să-i defăimeze în mod public, ei adunară în jurul lor o mînă de viteji cu care se pregătiră să debarce pe coasta Calabriei. Drumul lor a decurs în condiţii favorabile, deşi s-a cam lungit, din cauza vîntului neprielnic. La 15 iunie, spre miezul nopţii, ei se aflau în apropierea ţărmului dinspre Cotrone. Cele cîteva ore care-i separau de ziua următoare le petrecură dormind; dar cînd s-au trezit pe punte, în zori, şi-au dat seama, spre marea lor uimire şi amărăciune, că se depărtaseră atît de mult de ţărm, încît

[1] Silvio Pellico (1789—1854) scriitor italian. A luat parte la acţiunea carbonarilor pentru eliberarea Italiei de sub austrieci. Închis 10 ani în fortăreaţa Spielberg, a scris una din cele mai populare cărţi ale literaturii italiene, „Închisorile mele". Este şi autorul unor drame romantice.

nici nu-l mai puteau zări. Întrebîndu-l pe căpitan cum de se întîmplase așa ceva, el le răspunse că un vînt potrivnic, stîrnit în timpul nopții, l-a forțat să se îndepărteze de mal; adevărul era însă că se gîndise să efectueze debarcarea în timpul nopții, ca să-i ferească de orice primejdie. Cînd debarcară, frații Bandiera, Nardi, Ricciotti, Domenico Moro îngenuncheară să sărute pămîntul sfînt al Italiei și exclamară: „O, sfînt pămînt, tu ne-ai dat viața și noi ți-o vom jertfi-o ție!" ...

Nu voi continua povestirea; mi-ar fi cu neputință să găsesc cuvinte pentru a descrie trădarea lui Boccheciampa, ciocnirea cu Urbani și cu vînătorii de munte expediați din Cosenza, și lupta lor nobilă și vitejească. Printre cei căzuți se numără: Miller, care fusese ucis, și Tezei rănit, Nardi și Moro fură străpunși de gloanțe; Emilio Bandiera își fractură un braț. În cele din urmă, fură prinși cu toții, și începu judecata care a dat acestor viteji prilejul să-și exprime gîndurile și sentimentele lor nobile și să arate ce anume i-a determinat să pornească la măreața expediție.

Tribunalul îi judecă în grabă, după obiceiul consiliilor de război; și, în afară de Boccheciampa, care a fost condamnat la cinci ani de temniță, numai ca să se arunce praf în ochi, toți primiră pedeapsa cu moartea. Regele burbon confirmă sentințele, lăsînd la latitudinea tribunalului să cruțe viața a trei oameni, care se dovediseră mai puțin vinovați, și anume: Osmani, Pachioni și Manessi.

La 25 iulie, condamnații, desculți, acoperiți doar cu o tunică lungă și neagră, și legați la ochi, ieșiră din Cosenza și fură conduși spre Vallone di Rovito, o albie aproape secată a unui rîu din apropiere. În timpul drumului, cîntau imnuri patriotice. Soldații nu îndrăzneau să tragă; dar Ricciotti le strigă: „Trageți odată! Și noi sîntem soldați și știm că ordinul trebuie executat!"

Au fost necesare trei salve de foc ca să-i ucidă; iar ei, pînă la ultima suflare, au strigat: „Trăiască Italia!"

Acum să asculte cititorul cele adăugate la această poveste de un bătrîn calabrez căruia i-am cerut date despre episodul amintit:

„Îngăduiți oare unuia care a fost martorul acestor în-

tîmplări, să adauge cîteva date mai sigure la cele culese de dumneavoastră?

În 1844 patrioții din Calabria au hotărît să se răscoale; s-au adunat într-o noapte în pădurea din Sila, echipați toți și înarmați ca vînători de munte; erau o mie de oameni. Sub pinii bătrînei păduri, s-a hotărît atacarea orașului Cosenza, capitala spirituală a Calabriei, alungarea prefectului și arestarea conducătorilor, apelul către întreagă Italie pentru chemarea la arme și proclamarea unui guvern provizoriu.

O tînără de o frumusețe încîntătoare, văduvă a unui baron din Calabria, stăpîna unui măreț castel în Sila, primi jurămîntul conjuraților. În castelul acela, după adunare, rămaseră numai șefii conjuraților, printre care avea întîietate tînărul albanez Camodeca, un bărbat cu o figură homerică.

Trecuse de miezul nopții, cina luase sfîrșit, și toți stăteau tăcuți. Un bătrîn servitor credincios al castelului se înfățișă, cuprins de spaimă, și exclamă:

— El e aici!

Tînăra doamnă se ridică furioasă de pe scaun, și aproape în același timp ușa se deschise și își făcu apariția un tînăr cu mustăți blonde, îmbrăcat în catifea și cu carabina atîrnată pe umăr, care îi spuse:

— Sînt Giosafatte Talarico! Sînt regele din Sila!

La auzul numelui aceluia de temut, toți puseră mîna pe arme, dar tîlharul, fără să dea semne de neliniște, cu un calm nemaipomenit, adăugă:

— Băieți! Voi nu veți putea învinge fără mine! Primiți-mă în rîndurile voastre și eu vă dau cuvîntul meu că voi ridica tot poporul Calabriei, vom pune stăpînire pe Cosenza, ne vom năpusti asupra orașului Napoli și-i vom da foc!

Toți șovăiră în fața unei propuneri atît de îndrăznețe, făcută de omul acela cumplit; dar nobila doamnă, cu ochii scînteietori, fără să mai stea la gînduri, îi răspunse:

— Nu, Giosafatte Talarico; tu nu ești demn să ridici steagul libertății din Calabria! Eliberatorii calabrezi nu pot să primească ajutorul tău. Tu ai dăuna cauzei noastre drepte și sfinte!

În ziua stabilită, în loc de o mie de oameni, la Cosenza se prezentară doar șaizeci de tineri, chemînd poporul la arme. Căpitanul de oaste Galuppi (fiul celebrului filozof), în fruntea a două escadroane, dădu asaltul în fața palatului Intendenței, unde își făcuseră răsculații baricade; lovit însă în plin piept și în frunte, căzu mort. Totuși soldații săi, împreună cu alte trupe, au reușit să înlăture prin numărul lor pe cei cîțiva viteji, printre care se afla tînărul Camodeca, făcut prizonier împreună cu alți șapte tovarăși de-ai săi.

După ce află despre acest lucru, Mazzini organiză expediția fraților Bandiera. În timp ce aceștia, însoțiți de tovarășii lor, părăseau Corfu, tînărul Camodeca cu cei șapte tovarăși ai săi erau împușcați în Cosenza, chiar în locul în care, mai tîrziu, aveau să fie împușcați frații Bandiera și tovarășii lor.

Cînd s-a dat sentința de moarte, Camodeca o primi fără să clipească, asemenea unui erou antic. Cînd aflară de sentința de moarte a lui Camodeca, frații Attilio și Emilio Bandiera au cerut să adreseze o scrisoare regelui din Napoli. Au scris-o și prin ea, în numele revoluției italiene, au oferit regelui din Napoli regatul Italiei. La acestea, crudul rege din neamul Burbonilor a răspuns prin grăbirea executării sentinței.

Cînd eu, cel ce vă povestește, am ajuns pe pămîntul meu drag, necunoscut de nimeni, după atîția ani de exil, într-una din zile, pe înserat, mi-am îndreptat pașii spre mormîntul lui Camodeca și al fraților Bandiera. Era o seară de mai, cu toți pomii înfloriți; valurile lui Crati și Busento murmurau șoapte de dragoste. Cosenza și castelul său întunecat se pierdeau în noapte. Am recunoscut locul funest în care s-a întîmplat nenorocirea și, zdrobit de durere, am căzut la pămînt.

Cînd m-am ridicat, am deslușit la lumina stelelor silueta unei femei în toată plinătatea vîrstei, nemișcată ca o statuie.

Chiar în aceeași noapte mi-am părăsit patria, pe care n-am mai revăzut-o niciodată. Dar cînd mă gîndesc la mormîntul lui Camodeca și al fraților Bandiera, la valea rîului Crati, și la pomii înfloriți, totdeauna îmi apare

în față imaginea femeii aceleia, îmbrăcată în negru, înaltă, nemișcată și tăcută.

Adesea îmi spun în visele mele: „Oh! cum de nu mi-am dat seama că era castelana din Sila, care venea să plîngă pe mormintele eroilor noștri?"

XI

Pe cînd mă aflam în Cosenza, am primit vestea intrării triumfale a lui Garibaldi în Napoli; mie mi-era greu să ajung pînă acolo, ca să-mi iau înapoi în primire locul de aghiotant pe care îl lăsasem, căci trebuia să-l însoțesc pe colonelul Malenchini. Era nevoie totuși de mult timp ca să-l ajung la Napoli, pe uscat, așa că l-am întrebat pe Bixio care era portul cel mai apropiat de unde aș fi putut să mă îmbarc. Acesta m-a sfătuit să merg cu el pînă la Paola, unde urma să mă îmbarc imediat împreună cu divizia lui, fiindcă în ziua următoare trebuiau să sosească în port trei vase cu aburi, ca să-i îmbarce divizia și s-o transporte la Napoli.

Așadar, într-o seară înăbușitoare și întunecată, care ne prevestea o noapte rea, am pornit-o la drum, alături de oamenii lui Bixio; nu trecu mult și părăsirăm cîmpia, de unde începea urcușul. De cum se întunecă, în depărtare se auzi tunînd, apoi zgomotele se apropiară și din norii spintecați din cînd în cînd de fulgere se scuturară picături mari de ploaie. Făcuserăm doar cîteva mile, în care timp întunericul devenea din ce în ce mai adînc, încît de multe ori ne opream din mers, așteptînd să fulgere, ca să ne putem da seama pe unde umblam. Călăream alături de Menotti și de alți doi ofițeri; soldații veneau în urma noastră cîntînd cu voioșie, sfidînd fulgerele, tunetele și ploaia care cădea cu găleata, de ne udase pe toți din cap pînă în picioare.

Nu-mi amintesc să mai fi văzut o furtună așa cumplită ca asta: vîntul stîrnea o vijelie nemaipomenită, gata să ne răstoarne la tot pasul și să ne taie răsufla-

rea; trăsnetele răsunau cu un zgomot înfiorător în mijlocul văilor pustii, şi lumina fulgerelor ne făcea să deslușim în treacăt prăpăstiile adînci şi îngrozitoare care mărgineau de o parte şi de alta drumul şerpuitor de pe coastele povîrnite ale munţilor.

De vreo două-trei ori auzirăm nişte strigăte desperate şi nişte bufnituri care ne-au făcut să ne oprim. Cîteva căruţe şi cai se prăvăliseră în prăpastie, trăgînd după ele şi pe nenorociţii care le conduceau. După ce am aflat despre ce era vorba, le-am atras atenţia oamenilor să fie mai prudenţi şi să meargă prin mijlocul drumului, ca să poată înainta în ordine, apoi ne-am continuat marşul. Toată furia aceea dură vreo două-trei ore, adeverindu-se întocmai proverbul italian care spune: „Pe oamenii veseli ceru-i ajută".

În cele din urmă, cu voia Domnului, şi furtuna se mai potoli puţin şi sărmanii noştri ochi deslușiră nişte lumini, semn că, în sfîrşit, ne apropiam de meleaguri locuite de fiinţe omeneşti.

Ajunserăm în satul Santa Fele, care e situat deasupra unui mic podiş; acolo am făcut un popas şi ni s-a dat adăpost prin cîrciumi şi prin case, unde ne-am apucat să ne uscăm hainele la foc, fiindcă erau ude leoarcă. Trei ore mai tîrziu, cerul se mai limpezi, goarnele sunară adunarea şi noi o pornirăm din nou la drum. La ora două după-amiază, începurăm să ne dăm seama, după crestele munţilor, că drumul cobora încet-încet; în depărtare se zărea ţărmul mării de la Paola. Cînd am ajuns la o distanţă de trei-patru mile de oraşul acela, Bixio trecu pe lîngă noi în galop, împreună cu statul său major, şi-i adresă cîteva cuvinte lui Menotti. De îndată, trupa mări pasul şi la un moment dat începu chiar să alerge.

L-am întrebat pe Menotti ce înseamnă graba aceea, dar el îmi închise gura răspunzîndu-mi că aşa ordonase Bixio.

Atunci mi-am dat seama de fapt că Bixio dorea ca divizia lui să ajungă la Paola înainte de a sosi acolo trupele care porniseră în marş înaintea noastră în timpul nopţii. Curios să văd cum se va sfîrşi întrecerea aceea, am dat pinteni calului şi am ajuns din urmă cîteva batalioane ale lui Cosenz, care mergeau în marş, la

o distanță de o milă, sau chiar mai mult, conduse de colonelul Fardella[1]. Am mai galopat așa cîtva timp și m-am trezit în mijlocul unui regiment al lui Medici. Cînd am intrat în Paola, în radă am văzut vasul *Governolo*, nava marinei regale sarde, și trei piroscafe mari de transport; am băgat de seamă că soldații lui Medici transportaseră bagajele pe malul mării, și se pregăteau tocmai să înceapă îmbarcarea. La țărm se aflau doi ofițeri din statul-major general, lăsați acolo de Sirtori ca să vegheze îmbarcarea trupelor, cu ordin special ca divizia lui Medici să se îmbarce prima; mai era căpitanul Andrea Rossi, pe care cititorii mei îl cunosc mai demult, pentru că fusese la cîrma vasului *Piemonte*, cînd navigam de la Genova la Marsala.

Voi povesti întîmplările petrecute în ziua aceea, în parte comice, în parte tragice, din care se va vedea limpede că ochiul ager al lui Garibaldi, ca și autoritatea lui ne erau mai necesare decît însăși grația providenței divine, și știam cu toții că atunci cînd Garibaldi era absent, se isca mai totdeauna un adevărat turn al lui Babel.

La un moment dat, Bixio, după ce trecuse în goană împreună cu oamenii săi prin mijlocul batalioanelor lui Cosenz și a unei părți din diviza lui Medici, ajunse în Paola: îndreptîndu-se spre țărm, și văzînd că Medici pregătise totul pentru îmbarcare, se răsti:

— Nimeni nu va pleca înaintea mea! Eu am pornit primul din Genova, și nu vreau ca cei ce au plecat după mine să ajungă înaintea mea la Napoli, ca să facă pe grozavii.

În zadar i se transmisese lui Bixio ordinele pe care le dăduse Sirtori, șeful statului-major general; în zadar i s-a tot atras atenția că ordinul prevedea ca trupele să se îmbarce într-o anumită ordine, pe măsură ce soseau la locul de îmbarcare; încăpățînat în ideea de a porni primul, îi alungă pe soldații lui Medici de pe țărmul mării, unde așteptau îmbarcarea, și ordonă trupelor sale să înainteze, ținîndu-se pe poziție, fără să mai dea ascultare nici unuia din cei care cutezau să i se opună.

---

[1] Enrico Fardella (1821—1892), militar încercat, care l-a urmat pe Garibaldi pînă la sfîrșitul expediției sale.

A fost un moment în care m-am temut ca încăpățînarea furiosului Bixio să nu fie cauza altor blesteme de necazuri, deoarece soldații lui Medici se împăcau greu cu felul lui de a fi violent și cutezător, și nici Medici nu părea dispus să tolereze asemenea acte de indisciplină. Spiritele se înfierbîntară de ambele părți, și nu lipsea decît o scînteie ca pulberea să ia foc. Din fericire însă, Medici, care a fost întotdeauna un om cu judecată, neavînd încotro, cedă *pro bono pacis* ciudatei și nejustificatei pretenții a furiosului său prieten, și sfîrși prin a-l lăsa să se îmbarce în toată tihna, și să se ducă cu Dumnezeu și cu capriciul său.

Aici se termină aventura pe care voi numi-o comică; dar acum voi începe povestirea unei întîmplări care, pe drept cuvînt, se poate numi tragică și despre care nimeni (din cîte știu eu) nu a mai amintit în povestirile și cronicile despre războiul eliberării celor două Sicilii.

Era ora trei după-amiază cînd începură să se îmbarce soldații lui Nino Bixio. Era o zi foarte călduroasă, și soarele dogorea într-una și cu atîta putere, încît briza răcoroasă, care începuse să sufle spre seară, nu ajungea să tempereze zăpușeala.

Bixio, care stătea pe țărmul mării, supraveghind îmbarcarea, interzisese prin ordin voluntarilor să se întindă pe puntea piroscafelor, părîndu-i-se că vasele erau prea mici ca să primească fără puțină înghesuială întreaga sa divizie; așadar, el își obligase soldații să stea astfel, încît nici unul să nu ocupe mai mult spațiu decît îi era necesar unui om în picioare.

Se întîmplă însă ca niște voluntari, morți de oboseală, care se îmbarcaseră printre primii și de mai bine de o oră și jumătate se prăjeau în bătaia soarelui, să se întindă pe punte și să se lase furați de un somn adînc. Acest lucru se petrecu mai ales pe piroscaful *Elettrico*, pe care mă aflam și eu, și care se păstra mai aproape de țărm decît celelalte, ca să poată lua la bord și ultimele trupe rămase pe mal. Întîmplarea a făcut însă că în clipa în care celelalte două vapoare se încărcaseră pînă la refuz, să mai rămînă totuși încă două sau trei sute de oameni de îmbarcat, care au fost trimiși pe

Elettrico. Căpitanul vasului, fără să observe că mulţi dintre oameni stăteau întinşi pe punte şi că sculîndu-i s-ar fi cîştigat foarte mult spaţiu, îi trimise vorbă lui Bixio că vasul lui era plin pînă la refuz şi că nu care cumva să-i mai trimită şi alţi oameni.

Toate astea se petreceau în timp ce eu stăteam la pupa de vorbă cu brigadierul Dezza şi cu alţi doi colonei, Piva şi Taddei. Nici mie, nici celorlalţi doi nu ne trecea măcar prin minte că Bixio era pe punctul de a-şi ieşi din nou din fire, gata să comită o nouă prostie, ca să nu o numesc mai rău, pe care o şi făcu, de altfel, la scurt timp după asta.

Stăteam liniştiţi de vorbă, fumînd cîte o ţigară, cînd se apropie o barcă de *Elettrico* şi în barcă, drept în faţa provei, îl văzurăm pe Bixio, cu mantia lui de lînă albă pe umeri, gesticulînd cu furie cu mîna dreaptă, căci mîna stîngă, cea rănită, o avea legată cu o eşarfă trecută pe după gît.

— Uite-l pe Bixio! am spus eu. Da' ce dracu' are? Ce semn face oare?

Dar Bixio în afară de faptul că dădea din mînă, urla cu vocea lui metalică mai rău ca un nebun.

Barca, condusă de doi vîslaşi, înainta cu viteză; după cîtva timp, l-am auzit clar pe Bixio cum striga:

— Trîndavilor! Toţi sînteţi nişte trîndavi! şi alte epitete asemănătoare, pe care le avea totdeauna pe buze cînd îl apucau furiile.

Ne uitarăm miraţi unii la alţii, neştiind şi neputînd să ghicim cu cine avea de împărţit ceva. Dar după o clipă, auzindu-l, ne-am lămurit că era înfuriat la culme pe căpitanul de vas, pe brigadierul Eber şi pe toţi ofiţerii care se aflau la bord.

După ce a ajuns cu barca foarte aproape de vaporul *Elettrico*, Nino Bixio, fără să mai aştepte să i se coboare o scară, îşi smulse braţul rănit din eşarfă, se apucă cu amîndouă mîinile de vapor şi sări pe punte, sprinten ca o pisică sălbatică; văzînd că puntea era plină de oameni care dormeau, întinşi ca în paturi, şi dîndu-şi seama că ordinele sale nu fuseseră respectate, se înfurie de-ai fi crezut c-a intrat în el tartorul tuturor dracilor, şi începu să strige:

— Am spus eu că n-aţi vrut să mă ascultaţi, am spus-o doar! ... Sus, trîndavilor, sus cu toţii!

Şi răcnind cît îl ţinea gura, puse mîna pe ţeava primei puşti care-i căzu în mînă şi începu să lovească cu patul puştii, de parcă ar fi bătut spicele de grîu cu îmblăciul, fără să se gîndească de loc că dădea în capetele şi peste mîinile bieţilor soldaţi nemţi, din brigada bunului şi viteazului nostru colonel Eber. Ploaia furioasă de lovituri stîrni o zarvă de nedescris, deoarece oamenii bătuţi începură să ţipe de durere şi toţi cei întinşi pe punte săriră ca arşi, strigînd şi înjurînd, încît din toate părţile nu se mai auzeau altceva decît glasuri indignate şi ameninţări cumplite.

Noi, care eram la pupa, n-am înţeles pe moment ce anume dezlănţuise furia lui Bixio; dar auzind strigătele şi forfota mulţimii, şi văzînd cum se scot săbiile din teacă şi cum se agită puştile, ne-am repezit într-acolo şi într-adevăr mare noroc a fost că s-a întîmplat aşa, deoarece Dezza şi alţi ofiţeri superiori, împreună cu comandantul Eber, au izbutit cu chiu, cu vai să-i stăpînească pe nemţi şi pe italieni şi în special pe marinarii de pe *Elettrico*; îndîrjiţi cum erau, puteau să-i fi făcut vreun rău lui Bixio. Şi smintitul de Bixio, de cum văzu că se făcuse în sfîrşit puţin spaţiu, se şi năpusti la prova, de unde, cu revolverul în mînă, sfida mulţimea, strigînd cu o îndrăzneală nemaipomenită: „Hai, înaintaţi, înaintaţi, cine are curajul să se atingă de Nino Bixio?" Şi părea gata să se ia cu toţi la harţă, cu orice preţ, în timp ce ofiţerii lui se străduiau, vorbind cînd în italiană, cînd în germană, să găsească o modalitate de a-l salva.

În clipa aceea, cîţiva marinari săriseră pe catarge, de unde strigau: „În mare! În mare!" Strigătul lor fu repetat într-o secundă de sute şi sute de glasuri; şi nu ştiu nici azi datorită cărui sfînt genovez i se făcu loc de trecere lui Nino Bixio pînă la scară, la capătul căreia îl aştepta luntrea sa cu patru vîsle. Împins aproape cu forţa pînă la scară, nu înceta să ameninţe în timp ce cobora, şi o ţinu aşa într-una pînă şi în barcă, ba chiar şi în timp ce se îndepărta şi nu conteni cu ţipetele şi înjurăturile decît în momentul cînd ajunse la ţărm.

După ce agitația de la bord se mai potoli, fură scoși la iveală trei sau patru nemți destul de loviți și un biet gornist ungur, care avea capul atît de zdrobit, încît era slabă nădeje să o mai ducă pînă a doua zi.

Răniții primiră îngrijiri urgente și ca să-și mai aline durerea, trăgeau cîte o înjurătură nemțească; dar despre sărmanul gornist care ne-a sfîșiat inima cu gemetele sale în tot timpul nopții n-aș mai putea spune dacă l-au mai găsit viu a doua zi dimineață.

Întîmplarea asta nefericită ne-a mîhnit tare mult, dar Nino Bixio nu a primit dojana pe care o merita, nici atunci și nici mai tîrziu, deoarece lumea se obișnuise să fie îngăduitoare cu el. Îl știau viteaz și unele acte de violență erau puse pe seama temperamentului său nestăpînit, care nu-i dădea răgazul unei judecăți limpezi, tîrîndu-l spre fapte nesocotite cu o putere mai mare decît voința lui; rămînea astfel victima acestui caracter impulsiv, care-l făcea să nu poată suferi nici cea mai slabă contrazicere.

Mai tîrziu s-a aflat că Bixio plînsese cu amărăciune în tot restul călătoriei de fapta nesăbuită pe care o săvîrșise; își mușca mîinile și blestema furia care-l apucase atunci. Oricine cunoștea inima lui de aur nu se va îndoi că și-ar fi dat bucuros viața, numai să nu se fi întîmplat toată nenorocirea aceea.

Dacă e să ne gîndim la întîmplarea asta, aș putea aminti destule păcate asemănătoare, datorită furiei nestăpînite de care s-au mai lăsat cuprinși mulți alți iluștri conducători din trecut, așa că, din punctul acesta de vedere, temperamentul lui Nino Bixio se aseamănă mult cu cel al lui Giovanni delle Bande Nere și al lui Francesco Ferrucci, cărora trebuie să li se acorde circumstanțe atenuante, ținînd seama de vremurile excepționale în care au trăit și de oamenii pe care-i aveau sub comanda lor..Mi se pare că Giovanni, condotierul delle Bande Nere, nu era prea deosebit de Bixio. Într-un rînd, după o încăierare, se întoarse la cazarmă; acolo găsi pe cîțiva soldați de-ai săi care se încălzeau la un foc aprins din lemnul unui crucifix distrus de ei. Pe doi dintre soldați îi omorî înjunghiindu-i cu vîrful spadei, iar pe ceilalți, după ce-i bătu măr, îi alungă.

În aceeași noapte, le-am povestit celor care se aflau împreună cu mine într-o cabină de pe vasul *Elettrico* o întîmplare similară în legătură cu Francesco Ferrucci. Aflîndu-se în Pisa cu cîteva zile înainte de a muri, și auzind că soldații corsicani se răsculaseră pentru că nu avea bani să le plătească solda, le ieși înainte îmbrăcat doar în cămașă, cu capul descoperit, și punînd mîna pe spadă, omorî trei dintre ei, unul după celălalt, în timp ce toți ceilalți rămaseră încremeniți după cum afirmă și cronicarul imparțial al celor întîmplate.

Nu folosesc asemenea exemple ca să-i micșorez vina lui Bixio, căutînd să-i justific purtarea prin alte exemple condamnabile; vreau să spun doar că deseori printre oamenii de arme mai îndrăzneți și printre cei care și-au asumat răspunderi mari au existat și astfel de firi năvalnice, cărora li se face negru înaintea ochilor la cea mai mică împotrivire și deși nu sînt în stare să se domine pe ei înșiși, reușesc totuși să se impună altora cu multă autoritate.

Dar totdeauna va rămîne mai demn de admirație și de laudă decît oricare alt exemplu un om ca Giuseppe Garibaldi, la care atitudinea plină de calm și judecata lui dreaptă și limpede au fost întotdeauna legate de autoritatea sa puternică și pe deplin respectată; această îmbinare pare mai degrabă proprie filozofului decît soldatului. Ca și mulți alții, cred că autoritatea sa de neclintit se datora chibzuinței lui, deoarece nu a existat niciodată un semn, o comandă sau o dojană desprinsă de pe buzele sale care să nu fie respectată și urmată în majoritatea cazurilor, tocmai fiindcă veneau dintr-o judecată limpede și aproape de netăgăduit.

Cînd în fața ochilor noștri se desfășură priveliștea încîntătoare a golfului Napoli, zorile străluceau pe cerul limpede și senin.

În timpul scurtei călătorii, legasem o strînsă prietenie cu locotenentul Gaffaro, unul din ofițerii de bord de pe *Elettrico*, mai tîrziu căpitan de fregată în marina italiană regală.

Gaffaro nu-și găsea liniștea din cauza furiei sălbatice care îl stăpînise pe Bixio, și-mi spuse:

— Dar cum poate Garibaldi să-l suporte pe acest om?

— Ce vreți? i-am răspuns. Bixio este într-adevăr mîna dreaptă a lui Garibaldi și are o inimă de leu; dar cînd îl apucă furia, devine un tigru; și totuși, dacă l-ați vedea în fața lui Garibaldi, v-ar face impresia unui mieluțel. Acum sînt sigur că-i pare rău de ce-a făcut și plînge cu lacrimi cît pumnul.

— Cred — vorbi ofițerul — dar lacrimile sale nu mai sînt în stare să înlăture răul săvîrșit. Eu am servit cîțiva ani în marina burbonică, dar nu am văzut niciodată să se fi comis asemenea grozăvii, și chiar dacă s-ar fi săvîrșit, nu ar fi rămas nepedepsite.

În timp ce ne antrenasem în asemenea discuții, se apropie de noi căpitanul Wolf împreună cu alți ofițeri nemți, și-mi spuse:

— Ai văzut bine ce s-a întîmplat ieri seară în fața portului Paola?

— Din păcate, am văzut — i-am răspuns eu.

— Ei bine, cred că îi vei aduce la cunoștință lui Garibaldi tot ceea ce s-a petrecut.

— Prieteni — le-am spus — dacă el mă va întreba, fiți siguri că nu voi minți; dar nu-mi puteți pretinde să mă duc nechemat la general, numai ca să-l învinuiesc pe Nino Bixio.

Atunci Wolf mă anunță că deși îi implorase pe colonelul Eber și pe ceilalți ofițeri superiori să păstreze tăcere în legătură cu cele întîmplate și să nu se plîngă generalului, în adîncul sufletului lor aceștia simțeau parcă nevoia să se prezinte la Garibaldi și să-i ceară să facă dreptate.

L-am întrebat:

— Unde e Nino Bixio acum?

Am aflat că în loc să-și fi urmat divizia, el rămăsese la Paola și se îmbarcase pe vasul *Governolo*. Atunci mi-am închipuit că Bixio nu avea curajul să apară în fața lui Garibaldi și că voia să stea ceva mai departe vreo cîteva zile, pînă cînd primele valuri de furie aveau să fie potolite. Și într-adevăr așa s-a întîmplat, căci Bixio s-a dus la Genova și a rămas cîteva zile, pînă cînd l-au liniștit prietenii sau poate că l-a chemat chiar Garibaldi și abia atunci a venit la Napoli, unde soarta

îi rezervase un rol plin de glorie în bătălia de la Maddaloni.

După ce am ajuns pe uscat, m-am interesat unde se află reşedinţa generalului şi mi-a fost uşor să dau de cineva care să se ofere să mă însoţească la palatul d'Angri în Toledo. Eram îmbrăcat aşa cum putea fi un om care străbătuse toată coasta Calabriei, numai cu hainele de pe el; aşa că nici nu vă pot descrie cît de departe mi se părea clipa în care să ajung să-mi pot schimba hainele, ca să intru şi eu în rîndurile oamenilor civilizaţi; aproape că mi-era ruşine să umblu în zdrenţele acelea mizerabile, în mijlocul luxului orbitor de pe frumoasele străzi ale oraşului.

Am suit iute scara şi am intrat în audienţă la general, care-mi spuse:

— Te rog să-ţi iei din nou în primire postul de aghiotant.

Şi aruncînd o privire la hainele mele, adăugă:

— Du-te şi schimbă-te, văd că e nevoie. Ne vom revedea peste cîteva ore.

Nu voi mai înşira aici toate cîte le-am făcut ca să realizez o schimbare radicală a hainelor mele; magazinele din Napoli erau ticsite de cămăşi roşii, de ciorapi negri cu dungă verde, de cizme, de pălării după moda calabreză, de fulare albastre, şi de tot ce era necesar pentru un tînăr ofiţer garibaldin, ca să arate îngrijit îmbrăcat cît ai clipi din ochi. Cert e că două ore mai tîrziu m-am întors la palatul d'Angri, arătînd cu totul altfel de cum venisem. Acolo i-am revăzut pe cîţiva dintre cei care făceau parte din statul-major al generalului, încă de cînd eram în Palermo, dar familia se mărise cu mult; „statul-major general", cum îl numeau ei, ar fi fost demn, prin numărul său covîrşitor, să aparţină unui împărat al Germaniei.

În palat intrau şi ieşeau mereu oameni, care nu mai ţineau socoteală de nimic, şi acest lucru ne dădea oarecum de gîndit; asta cu atît mai mult, cu cît soseau destul de frecvent o serie de scrisori anonime, care-l preveneau pe general să fie mai prudent şi să nu mai pri-

meaască cu atîta ușurință tot felul de persoane necunoscute, făcîndu-l atent totodată că în preajma lui se aflau destui ucigași îndrăzneți, tocmiți de curtea regelui Francesco pentru a-l asasina.

Generalul lua în glumă asemenea preveniri binevoitoare și continua să rămînă neclintit în hotărîrea lui de a se lipsi de o gardă la poarta palatului, cu convingerea că singurul scut împotriva oricărei primejdii era conștiința lui curată; dar colonelul Paggi, un vechi tovarăș de-al său din America, avînd sub comanda lui palatul, ordonă o pază severă în exterior și în jurul acestuia, iar nouă ne recomandă o riguroasă supraveghere în anticameră.

În timpul zilei, anticamera era plină de ofițeri, dar noaptea stăteam de veghe numai cîte doi, iar la anumite intervale ne odihneam cu rîndul pe o saltea întinsă în fața ușii generalului.

În dimineața următoare sosirii mele, Garibaldi mă chemă și-mi spuse:

— N-am trimis încă nici un om în afara orașului Napoli, în direcția orașului Capua. Ia cu tine un subofițer de cercetași, du-te imediat la Caserta și informează-te cu precizie unde și la ce distanță de oraș se găsesc avanposturile dușmanului.

Și spunînd acestea, luă o foaie de hîrtie și îmi scrise tot ceea ce aveam de îndeplinit; concediindu-mă, adăugă:

— Ai grijă, vezi să nu te ia prizonier! Aștept să te întorci înainte de a se înnopta; și caută să afli dacă cei din Caserta se mai socotesc încă amenințați de vreo primejdie.

Am luat cu mine un sergent de cercetași care veghea lîngă poarta palatului, împreună cu alți doi ostași, și îndreptîndu-ne spre calea ferată, am dat de un tren gata tocmai de plecare; am sărit în el, și în cîteva minute am ajuns la Caserta.

Sosirea primei cămăși roșii a constituit un eveniment solemn pentru întregul popor și o mulțime de oameni ne însoțiră la palatul primăriei. Cînd apăru comandantul gărzii naționale, i-am expus scopul venirii mele acolo; am ieșit apoi afară din oraș să cercetez situația, atît cît o puteam cerceta fără să risc să fiu prins.

M-am întors la Napoli înainte de a se înnopta și i-am raportat generalului că linia soldaților burboni se întindea de la Caiazzo pînă în castelul Volturno, și că avanposturile lor nu erau mai aproape de trei mile de Caserta. Am adăugat însă că patrulele cavaleriei făceau incursiuni ceva mai aproape, deoarece eu însumi descoperisem una cu binoclul; în legătură cu primejdiile de care se puteau teme locuitorii din Caserta, am raportat că ei nu bănuiau că soldații regelui ar putea înainta atît de iute.

Garibaldi se uită cu atenție pe o hartă topografică și apoi îmi spuse că pot să mă retrag. În momentul în care ieșeam din camera sa, m-am izbit de căpitanul Wolf, care, împreună cu alți ofțeri nemți, cerea o audiență generalului. Wolf îmi atrase atenția:

— Să-ți amintești tot ce ai văzut, bagă de seamă că te chem ca martor.

Maiorul Stagnetti, colegul meu, le dădu drumul să intre și apoi închise ușa camerei, dar Fruscianti se repezi s-o deschidă din nou, spunînd, bineînțeles după ce trînti o înjurătură de o factură mai nouă:

— Ce, ești nebun să-l lași singur pe general?

După cîteva clipe, se auzi glasul generalului care îl chema pe Fruscianti.

Fruscianti intră în cameră și după puțin timp ieși de acolo spunîndu-mi:

— Bandi, te cheamă pe tine.

— Tu erai pe bordul lui *Elettrico*? mă întrebă generalul cu un aer sever.

— Da, domnule general.

— E adevărat, așadar, că Bixio i-a zdrobit în bătăi, cu patul puștii, pe vreo trei-patru voluntari din brigada lui Eber? ...

— Da, e adevărat ...

— Și de ce nu mi-ai spus-o imediat? ...

— Domnule general, oare era datoria mea să vă comunic asemenea fapte?

Garibaldi se ridică și făcu cîțiva pași de-a lungul camerei, exclamînd:

— Bixio! ... Of, ce om! ... Ce om! ...

Îmi făcu apoi semn că pot pleca.

Pe la 12 septembrie, cea mai mare parte a vechilor batalioane ale lui Garibaldi era concentrată în Napoli; începeau să se şi vadă calabrezii cu pălăriile lor cu calota conică, specifică regiunii; ne-am îngăduit, aşadar, să trimitem cîteva trupe spre Volturno, la marginea căruia regele Francesco adunase cincisprezece mii de oameni şi se pregătea să reia ofensiva şi să joace cu îndrăzneală şi tărie ultima partidă.

Aşa că pe data de 13, dacă nu greşesc, generalul, după ce m-a chemat în camera lui, îmi comunică:

— Du-te iute la Cosenz şi spune-i că mîine dimineaţă la ora trei şi jumătate să facă în aşa fel, încît una din brigăzile sale să fie gata pregătite în gară; apoi comunică-i lui Sirtori ordinul pe care i l-am trimis lui Cosenz şi anunţă-l că la aceeaşi oră să caute ca una din brigăzile diviziei lui Bixio să se găsească, de asemenea, în gară. Du-te după aceea la gară şi ordonă-i şefului să adune în timpul nopţii toate vagoanele de care va putea face rost, şi să le ţină la dispoziţia noastră gata pregătite pentru ora trei şi jumătate.

Am ieşit în grabă şi m-am dus mai întîi la Cosenz, apoi la Sirtori.

Acum să asculte cititorul la ce păcat mare, la ce lipsă de vigilenţă m-a împins steaua mea nenorocoasă, şi cît de puţin a lipsit ca, din cauza unei neglijenţe de neiertat, să nu pierd pentru totdeauna stima şi afecţiunea omului pe care l-am iubit mai presus de orice pe acest pămînt şi pe care-l voi iubi toată viaţa mea.

Mă îndreptam bine dispus spre gară, cînd m-am întîlnit cu colonelul Malenchini, care venea în sus pe strada Toledo, întovărăşit de cîţiva ofiţeri de-ai lui, toţi foarte buni prieteni cu mine. Ne-am salutat şi ne-am îmbrăţişat, căci nu ne mai văzusem de mult timp şi am început să vorbim despre cîte şi mai cîte; tot discutînd aşa, vrute şi nevrute, ne-am plimbat cîtva timp, apoi ne-am dus să luăm masa şi după aceea am intrat la o cafenea; uitînd cu desăvîrşire de misiunea mea în legătură cu vagoanele de la gară, m-am lungit la vorbă multă vreme, în tovărăşia lor plăcută, pînă se făcu ora de culcare.

Prietenii mă însoţiră pînă la palatul d'Angri; ne-am

despărțit și am auzit sus, în anticamera unde mă aștepta romagnolul[1] Faconti, tovarășul meu de gardă din noaptea aceea. Mi-am scos pantofii din picioare, m-am întins pe saltea și n-a durat prea mult pînă m-a furat somnul.

Dintr-o dată glasul lui Garibaldi (binecuvîntată fie vocea lui!) mă făcu să tresar; mă ridic, aprind lumina și intru în cameră.

— Ordonați, domnule general!

— Spune-mi, Bandi, ai fost la Sirtori și la Cosenz?

— Da, domnule general!

— Și ai comandat vagoanele? Bagă de seamă, am neapărată nevoie de vagoanele astea...

O, Doamne! Dacă la auzul acelor cuvinte n-am intrat în pămînt, a fost numai o minune a Domnului care m-a ocrotit în clipa aceea. Dar ce puteam răspunde? Trebuia să spun că am uitat să îndeplinesc o misiune ca aceea? Alături de patul generalului era o noptieră pe care se afla ceasul lui. Privirea mi se opri pe ceas; văzînd atunci că era ora unsprezece și un sfert...

„Nu e totul pierdut!" m-am gîndit eu, și, plin de încredere, am deschis gura să rostesc o minciună; și am și rostit-o!

Într-adevăr, am răspuns astfel:

— Domnule general, totul va fi gata pentru ora trei și jumătate.

— Bine — făcu generalul — să mă trezești cu un sfert de oră înainte de trei.

Am închis ușa camerei. Eram mai mult mort decît viu. Tovarășul meu, un tînăr cam de 20 de ani, mai tîrziu ofițer de infanterie, care avu nefericirea să se afle la Aspromonte, dormea liniștit; l-am trezit cu vorbele:

— Scumpul meu romagnol, ajută-mă, sau de nu, mă faci omul cel mai nenorocit din lume și nu-mi rămîne altceva decît să-mi trag un glonte în cap.

Și i-am povestit tot ceea ce mi s-a întîmplat.

Ca un adevărat prieten, romagnolul se îmbrăcă în grabă, spunîndu-mi:

— Să dăm fuga împreună la gară, nu fi desperat; poate mai avem timp să îndreptăm lucrurile, mai sînt doar și

[1] Locuitor din Romagna.

alte gări prin apropiere şi nu e greu ca într-o oră sau două să ni se pună la dispoziţie toate vagoanele din Napoli.

Vorbele lui făcură să-mi vină inima la loc. Am chemat din nou cercetaşii care făceau de planton la poarta de intrare a palatului şi le-am dat lor în pază anticamera; după ce am găsit printr-un mare noroc o trăsură, am sărit în ea împreună cu Faconti, promiţînd birjarului un piastru, sau patru lovituri de sabie, în funcţie de graba cu care ne va duce la destinaţie. Birjarul biciui caii cu o mînă zdravănă şi, cît ai clipi, ajunserăm la gară. Un hamal pe care l-am găsit adormit la intrare, şi pe care l-am trezit, îmi spuse că toţi dormeau duşi, pentru că nici un tren nu circula în timpul nopţii. Eu am început să-l zgîlţîi de umeri, strigîndu-i să-l cheme pe şeful gării, pe telegrafist şi pe toţi pe care i-ar fi putut trezi la ora aceea, şi împreună cu tovarăşul meu am început să sun clopotele şi clopoţeii, să lovesc cu picioarele în uşi, peste tot, însoţind muzica asta cu înjurăturile cele mai delicate pe care le puteau născoci împreună, în culmea furiei, un toscan şi un romagnol.

Zarva aceea infernală a făcut să se deschidă o uşă şi să apară în cămaşă şeful gării, căruia i s-a părut, fără îndoială, că domeniul său fusese uzurpat şi luat cu asalt.

Numai cît l-am văzut, şi am şi început să-i trag o săpuneală zdravănă, întrebîndu-l dacă, după părerea lui, era cazul să doarmă la ora aceea, cînd războiul bătea la porţile oraşului şi generalul era nevoit să-şi mute trupele dintr-un moment într-altul, bazîndu-se pe transportul rapid al căilor ferate.

După ce i-am ordonat să se îmbrace, l-am chemat îndată pe telegrafist şi pe ceilalţi funcţionari care mai erau în gară, şi în mai puţin timp decît s-ar fi bănuit, am reuşit ca toţi şefii celorlalte gări mai mult sau mai puţin apropiate să fie anunţaţi ca să adune toate vagoanele pe care le aveau la îndemînă, fie de persoane, de marfă sau de animale, şi să aibă grijă să le îndrepte cît mai iute şi cu viteză mare în direcţia oraşului Napoli, dintr-un ordin foarte urgent al generalului, ameninţînd cu gravă pedeapsă pe cel care nu s-ar supune întocmai ordinului.

Am trecut prin cîteva momente de cumplită neliniş-

și nu am încetat o clipă să-l amenințe pe bietul șef de gară, complet nevinovat, cu cea mai gravă pedeapsă, în caz că vagoanele nu aveau să fie gata pînă la ora trei, și în numărul care ne trebuia. Ce s-ar fi întîmplat cu mine dacă Garibaldi n-ar fi putut să-și execute mutarea trupelor, care îi era necesară, și dacă în timpul acela, datorită neglijenței mele, trupele regelui ar fi făcut cîteva mișcări care să nu fi fost pe placul lui Garibaldi? Ce scuză aș fi găsit ca să mă dezvinovățesc de neglijența mea, și mai cu seamă de minciuna grosolană pe care i-o spusesem?

Funcționarii gării, auzindu-mă cum înjuram și amenințam cu gloanțele și cu spînzurătoarea, tremurau ca varga și grăbeau răspunsurile telegrafistului cu mîinile împreunate ca la rugăciune. În sfîrșit, cu voia Domnului, șeful de gară mă încredință că peste o oră și jumătate cel mult, șaizeci și patru de vagoane vor fi gata, la ordinele lui Garibaldi, după care am respirat și eu ușurat.

Ne-am întors la palatul d'Angri peste măsură de încîntați de isprava noastră și parcă ne pierise orice urmă de somn. Cu un sfert de oră înainte de trei l-am trezit pe general și, oferindu-i o ceașcă bună de cafea, i-am spus:

— 64 de vagoane sînt gata; nu mi-a fost cu putință să obțin un număr mai mare.

— Sînt de ajuns — a răspuns el și după ce și-a băut cafeaua, s-a îmbrăcat.

Două ore mai tîrziu, primele trupe garibaldine plecau din gară în direcția localității Caserta.

XII

În zilele acelea sosi în Napoli Agostino Depretis[1]. L-am văzut într-o dimineață lîngă mine, în timpul mesei, și neștiind cine era, l-am întrebat pe vecinul din stînga

[1] Agostino Depretis (1813—1887) om politic italian, și-a început cariera politică alături de Mazzini și Garibaldi, dar a devenit mai tîrziu slujitor al imperialismului italian.

mea de numele bărbatului acela bărbos și păros ca un urs, care stătea în dreapta mea. Mi s-a răspuns că este prodictatorul Siciliei. Venise la Napoli în culmea furiei, pentru că la Palermo se afla într-o situație foarte grea din cauza unora din administratorii de acolo, care cereau grabnic și cu insistență anexarea neîntîrziată a Siciliei la regatul lui Victor Emanuel, fără să mai aștepte ca Garibaldi să-și fi dus expediția la capăt. Erau disciplolii lui La Farina, care continuau *usque ad finem* opera sa, fără să-și dea seama că aduceau o insultă nedemnă loialității generalului. Depretis acceptase, fără îndoială, prodictatura, cu intenția de a-i mulțumi pe adepții lui La Farina, pe cît îi era cu putință s-o facă, fără să-l supere pe Garibaldi.

Depretis era tăcut și dus pe gînduri, dar mînca cu poftă, răspunzînd scurt la unele întrebări pe care i le punea Garibaldi.

La cîtva timp după asta, am aflat că prodictatorul Siciliei, văzîndu-l pe Garibaldi de neînduplecat în hotărîrea sa, fusese nevoit să părăsească slujba și privilegiile, neputînd face altceva decît să se întoarcă la Torino ca să-i dea socoteală lui Cavour de greutățile ce n-au putut fi depășite, și de încăpățînarea generalului, hotărît în ideea de a nu se lăsa doborît nici de intrigile și nici de lingușirile celor care n-aveau încredere în el.

Pe la amiază, veni la palat Mordini și Garibaldi stătu de vorbă cu vechiul republican mai bine de o oră, cu ușa încuiată.

Pe înserat, generalul mă chemă și-mi spuse:

— Du-te la comandamentul marinei și vorbește cu comandantul Vacca[1] să-mi pregătească un vapor bun pentru ora zece fix.

M-am dus la comandament și i-am comunicat comandantului Vacca ordinul. El m-a întrebat cît timp avea să călătorească Garibaldi cu vaporul acela.

— Nu se știe și nici nu se poate afla — i-am răspuns eu zîmbind — pentru că Garibaldi nu spune nimănui, niciodată, unde merge. Dar nu cred că vrea să meargă

[1] Giovanni Vacca (1810—1879), ofițer al marinei burbonice.

în Antile în timp ce Burbonii își așază lagărul lîngă Volturno.

— Bine — aprobă comandantul. Spuneți generalului că ordinul lui va fi executat.

La ora nouă și jumătate am plecat cu toții din palatul d'Angri în trei trăsuri și am ajuns în port, în mijlocul strigătelor și ale uralelor mulțimii, care se îmbulzea la trecerea marelui comandant. Vaporul care ne aștepta era *Elettrico*, adică același care mă adusese de la Paola la Napoli. Pe general l-au însoțit la bord cîțiva ofițeri din vechea marină burbonică, iar noi ne urcarăm în urma lui. Eram zece, și printre noi se aflau Mordini, Missori, Nullo, Canzio, Caldesi și călugărul Pantaleo. Vaporul înaintă cîtva timp fără ca nimeni să-și dea seama (în afară de Mordini) în ce direcție o luasem; dar cînd ne depărtarăm cu cîteva mile de țărm, Garibaldi spuse cu putere:

— La Palermo!

Călătoria era plăcută datorită cerului senin, și vaporul *Elettrico* era cel mai iute din toată marina burbonică. Atingeam o viteză de aproximativ treisprezece mile pe oră, căci marea era liniștită. Garibaldi, vorbind despre iuțeala vasului, extraordinară pentru un piroscaf din vremea aceea, ne spunea:

— Cu șase vapoare ca ăsta îmi iau sarcina să țin piept celei mai puternice flote din Mediterană.

Am coborît în Palermo spre amiază. Sufla un vînt cald, arzător și înăbușitor ca vîntul din deșert. Țărmul era pustiu și pustie ne păru și strada Toledo.

Intrasem în oraș pe neașteptate, și nimeni din Palermo nu se gîndise la sosirea lui Garibaldi, dar îndată ce palermitanii aflară că viteazul lor comandant le e oaspete, clopotele începură să sune fără încetare și tot orașul părea că trece dintr-o stare de amorțeală la una sărbătorească. Ca prin minune se deschiseră prăvăliile care, în majoritatea lor, erau închise din cauza vîntului acela arzător care te sufoca; ferestrele au fost larg deschise, peste tot fluturau steagurile și într-o clipă piața imensă a palatului regal se umplu de lume care aclama.

De cum am ajuns la palat, Garibaldi s-a grăbit să convoace consiliul de miniştri; găsindu-i pe toţi hotărîţi să accepte imediata anexiune, îi anunţă că se va lipsi de colaborarea lor; şi cît ai clipi din ochi decretă numirea unor noi miniştri, cărora le prezentă pe noul prodictator Mordini. Felul lui de a proceda, categoric şi expeditiv, a displăcut multora; în schimb, mi-a plăcut mie foarte mult.

După ce schimbă guvernul din insulă, Garibaldi apăru în balcon şi se adresă poporului, îndemnîndu-l să se ferească de falşii profeţi şi mulţumi celor de faţă pentru deplina încredere pe care i-o acordaseră, şi pe care continuau să i-o acorde. Vorbi despre anexiunea demonstrînd faptul că la Palermo duşmanii poporului voiau să impună această anexiune ca să nu se mai treacă strîmtoarea, şi încercau să o impună oraşului Napoli, ca să nu se ia în stăpînire Volturno. Mărturisi cu solemnitate sincera lui prietenie faţă de regele Victor Emanuel şi sfîrşi spunînd că recomanda noul guvern încrederii poporului din Palermo. Ultimele sale cuvinte au fost acestea: „Salut, popor, aibi încredere în mine, căci n-am înşelat niciodată pe nimeni, şi nici nu sînt în stare să înşel!"

Cînd am ieşit din palat ca să ne îmbarcăm şi să ne întoarcem la Napoli, se făcuse întuneric beznă. Piaţa palatului era ticsită de lume şi strada Toledo, aglomerată şi ea, apărea luminată ca de sărbătoare. Trăsurile înaintară în pas lent pînă în port, deoarece caii îşi croiau cu greu drum prin mulţimea care se îmbulzea peste noi, vrînd parcă să ne ia pe sus. Mi-e cu neputinţă să descriu entuziasmul mulţimii aceleia şi insistenţa cu care ne aclama; nu găsesc cuvinte să redau măreţia clipelor de atunci, pentru că orice cuvînt e palid faţă de realitate. De la ferestre ploua cu flori şi cu rămurele de lauri, femeile fluturau batistele, salutîndu-ne cu o căldură de nedescris. Garibaldi, care de felul lui nu se emoţiona uşor, în faţa acestor demonstraţii de devotament spuse de cîteva ori: „O, vă daţi seama cît de mult mă iubesc oamenii aceştia?!"

Cînd am ajuns în port şi ne-am dat jos din trăsuri, a fost nevoie de o sforţare supraomenească ca să-l putem

face pe general să coboare într-o barcă, fără ca lumea, care năvălea în spatele lui, să-l răstoarne în mare. Dar ceea ce nu i s-a întîmplat iubitului nostru general mi s-a întîmplat mie, biet muritor de rînd, care scriu aceste pagini; în clipa în care Garibaldi puse piciorul în barcă, cineva îmi dădu, fără să vrea, un brînci puternic și într-o clipă contactul cu apa rece a mării mă făcu să-mi dau seama că picasem în mrejele zeiței Tetis. Dar nici nu am avut timp să-mi desfac brațele să înot, că o mînă vînjoasă mă și prinse de gulerul cămășii, iar eu m-am încleștat de mîna aceea, care m-a tras sus în barcă. Primul care mă apucase fusese Garibaldi, și ceilalți de lîngă el se arătaseră gata să-i dea o mînă de ajutor, așa că nici nu apucasem să mă cufund, că toți au și sărit să mă salveze. Primele vorbe pe care le auziră urechile mele fură acestea:

— Ei, drace! Doar n-ați vrea să-mi înecați băiatul?!

Am recunoscut vocea generalului și am rîs din toată inima; ud leoarcă, așa cum eram, am sărit pe *Elettrico*, unde, scoțîndu-mi hainele ude, am luat masa înfășurat într-un cearșaf, ca într-o somptuoasă togă romană.

Elettrico se afla la o distanță de mai bine de o milă de țărm și încă se mai auzeau ovațiile cu care poporul din Palermo își saluta eliberatorul.

Am ajuns la Napoli în dimineața zilei următoare.

Generalul se închise cu Sirtori în camera lui, unde rămase multă vreme. După-amiază a dat mai multe ordine, după care s-a dus la culcare foarte devreme; deoarece făceam de gardă, m-a rugat să-l trezesc înainte de ora trei, și în timp ce-l ajutam să se dezbrace, adăugă:

— Cred că mîine vom realiza ceva.

Aceste cuvinte în gura lui spuneau clar că eram pe punctul de a trece la acțiune și de a reîncepe adevărata luptă întreruptă brusc după victoriile ușoare din Calabria, în urma cărora atîtea mii de soldați ai regelui, depunînd armele, se risipiseră de teama avangărzilor noastre.

Și acum vă voi povesti ceea ce s-a întîmplat în ziua de 19 septembrie, ca să fac cunoscut împrejurările în care Giuseppe Garibaldi a fost la doi pași de moarte, datorîndu-și viața numai stelei sale norocoase.

Era încă întuneric cînd am plecat cu trenul din Napoli și am ajuns la Caserta cînd se crăpa de ziuă. Aici, după un scurt popas, am găsit niște trăsuri care ne-au lăsat la San Leucio. După ce am coborît, generalul dădu drumul trăsurilor. Continuîndu-ne drumul pe jos, am ajuns într-un loc unde șoseaua se îngusta, formînd o vale strîmtă, între două coline, după care se deschidea într-o cîmpie nu prea întinsă pînă la Volturno, în fața regiunii care se numește Scafo della Formica. Aici ne ieși în cale generalul Türr, care își desfășurase cîteva companii din divizia lui, fiind gata pregătit de luptă; de altfel, începuseră să facă după aceea schimburi de locuri cu avanposturile armatei regelui, care se instalaseră de-a lungul rîului, pe celălalt mal.

La cîteva clipe de la sosirea noastră, începură să răsune bubuiturile de tun. Soldații burboni își întăriseră cu strășnicie linia avanposturilor și două baterii de cîmp luaseră poziție pe țărmul drept al lui Volturno.

Türr nu avea decît două tunuri, cu care răspunse armatei regelui, în timp ce vînătorii noștri de munte, împinși de dorința de a se măsura cît mai de aproape cu dușmanul, înaintară în pas alergător pînă la rîu, neluînd în seamă ploaia de gloanțe, și nici mitraliile care semănau moartea în rîndurile lor.

Lui Garibaldi nu i-a fost greu să-și dea seama că Türr se afla acum într-o situație foarte riscantă și că depășise cu mult ordinele primite, conform cărora ar fi trebuit să execute numai o recunoaștere, informîndu-se de forțele dușmane, și nimic mai mult. Dar acum zarurile erau aruncate. Un batalion comandat de Cattabeni, trecînd dincolo de rîu prin vadul Limatola, înaintase pînă la Caiazzo, așa că în condițiile astea nu se mai putea pune capăt luptei, fără ca batalionul nostru să fie sacrificat și fără o retragere, prima în războiul acela, spectacol care ar fi știrbit în ochii poporului din Napoli faima de invincibil pe care o avea generalul nostru. De aceea Garibaldi îl lăsă pe Türr să-și conducă trupa mai departe. Türr își ștergea cu batista sîngele care-i curgea din cînd în cînd din gură, fiindcă era bolnav de plămîni. Garibaldi urcă împreună cu noi pe un deal care închidea gîtul văii, de pe înălțimea căruia se putea urmări în

stînga desfășurarea luptei, că să știe ce măsuri avea de luat.

Cînd ne-am întors, a trebuit să trecem prin fața ambulanței lîngă care zăceau cîțiva răniți; în măsura în care era posibil, ei primeau îngrijiri și erau așezați în trăsurile în care trebuia să-i transporte la Caserta. Cîțiva dintre răniții grav se tînguiau, alții plîngeau. Dar de cum se auzi o voce: „Uite-l pe Garibaldi!", bieții oameni încetară să se mai vaiete și se ridicară în picioare, adunîndu-și toate puterile pe care le mai aveau ca să-l vadă și să poată striga: „Trăiască Garibaldi!"

Ne-am suit pe deal și odată se auziră șuierînd lîngă noi cîteva ghiulele de tun. Doi-trei voluntari, care stăteau în lanț pe culme, începură să o ia la goană, și unul dintre ei se ascunse într-o groapă. Garibaldi, văzîndu-l acolo, se duse drept la el și, ridicîndu-l de un braț, îi spuse:

— Cum de nu ți-e rușine să fii atît de fricos?

Voluntarul, care era un băiat de vreo 16 ani, recunoscîndu-l pe Garibaldi, se roși ca para focului și, luînd-o la goană, trase un foc în aer.

După cîțiva pași, am ajuns în vîrful colinei, unde de pe un mic podiș am putut urmări bateriile soldaților burboni, care trăgeau într-ai noștri prin spațiile dintre batalioane. Tunurile lor erau cumplite la vedere și așezate în ordine ca la exercițiile militare de pe cîmp. Eram vreo cincisprezece-douăzeci de persoane în jurul generalului, formînd astfel un grup frumușel și dușmanul trebuie să ne fi deslușit cu destulă ușurință, chiar fără ochean. Garibaldi privi cîtva timp linia dușmanului cu un binoclu, apoi, întorcîndu-se spre colonelul Paggi, începu să-i dea niște ordine. Noi stăteam așezați în cerc în fața lui; între timp, o grenadă șuieră deasupra noastră și explodă cu o furie nemaipomenită; o schijă mare se desprinse și căzu pe jos, la picioarele generalului, perfect verticală, ca un meteorit.

El nu se clinti, dar ne strigă:

— Înapoi cu toții!

Ne-am retras, care încotro, și așa a fost spre norocul nostru, deoarece curînd se dezlănțui o întreagă baterie, trăgînd înspre vîrful colinei, și de-abia am avut timp să

fugim, luînd-o la goană pe o potecă împădurită, suind apoi alt deal, ceva mai abrupt, ca să ajungem la muntele Sant'Angelo.

La Sant'Angelo generalul, știind bine că Türr rămăsese în mare primejdie, se grăbi să-i vină în ajutor și de aceea încercă să atragă o parte din forțele dușmane în alt punct, ordonînd un fals atac împotriva fortăreței Capua, atac care, datorită entuziasmului nestăvilit al voluntarilor, se transformă într-un asalt, pe cît de adevărat, pe atît de nebunesc, împotriva zidurilor fortăreței.

În ziua aceea am văzut cîteva batalioane alergînd la atac cu baioneta pînă la marginea șanțului fortăreței, unde au fost decimați de mitralii, și apoi striviți de cetele de cavalerie care loveau cu o furie nebună. În lupta aceea pierderile noastre au fost foarte grave, dar au fost răsplătite cu prisosință prin ocuparea localității Caiazzo, victorie îndrăzneață și dureroasă, care trebuia să se încheie cu atîta amărăciune mai înainte de a se fi scurs douăzeci și patru de ore.

Îmi amintesc că brigada care pornise spre seară să cucerească, de una singură, zidurile cetății Capua, exprimînd astfel o vitejie fără seamăn, dar și fără roade, era comandată de colonelul Puppi, un toscan, vechi ofițer, dat afară mai tîrziu din cauza unor conflicte personale. Era un om tare plăcut, ciudat, vorbăreț, care făcea totul după cum îl tăia capul, cînta la vioară, avea o inimă largă și era foarte inteligent. Îl cunoscusem cu cîțiva ani în urmă și țineam la el; tovărășia lui mi-era foarte dragă, fiindcă avea darul să-mi alunge ca prin farmec gîndurile negre.

Întîmplarea a făcut ca tocmai eu să mă duc să-l anunț pe colonelul Puppi că generalul îl aștepta împreună cu brigada sa la Sant'Angelo; generalul îmi ordonase să mă duc la Caserta și să-i trimit în pas alergător brigada pe care urma s-o găsesc în piața palatului regal. Neavînd calul cu mine și drumul fiind lung, nu era prudent să-mi pierd vremea, așa că am spus:

— Domnule general, dacă vreți să execut imediat ordinele dumneavoastră, porunciți să mi se dea un cal.

Îndată i s-a ordonat unui voluntar să se dea jos de

pe cal, iar eu, sărind în șa, am pornit-o în galop. Cînd am ajuns în piața din Caserta, am văzut cîteva companii în repaus, și m-am interesat de comandantul brigăzii, pentru că nu știam cine era. Îmi arătară un bărbat care dormea întins pe jos, înfășurat într-o manta. L-am zgîlțîit destul de tare pe somnoros; s-a trezit și, cu o silă vădită, m-a salutat cu o înjurătură. Apoi, după ce m-a recunoscut, a exclamat:

— O, nebunul dracului, de unde ai ieșit? Prin Firenze se spunea că Burbonii ți-au făcut de petrecanie, și în schimb tu uite unde erai! Mai zdravăn și mai trăsnit ca înainte... Ce vrei de la mine? Din partea cui vii?

— Scoală — i-am spus eu — și dă ordin să sune goarna. Garibaldi vrea să vii imediat cu mine; te așteaptă la Sant'Angelo!

Colonelul Puppi își mîngîie mustața stufoasă, își trecu o dată mîna prin chelie, considerîndu-se astfel pieptănat, își adună mica lui brigadă într-o clipă și o pornirăm împreună la drum.

După o oră, sau chiar mai puțin, se întîmplă ceea ce se întîmplă. Colonelul Puppi, neputînd să-și oprească soldații, care, prinzînd curaj, alergau la asaltul bastioanelor fortăreței, strigînd „Savoia!", se avîntă și el la asalt în galop, dar o schijă de mitralie îl lovi de moarte direct în pîntece și-l doborî de pe cal. Soldații regelui îl luară de pe jos și-l traseră în cetatea Capua, unde își dădu sufletul înainte de a se înnopta.

În legătură cu ceea ce s-a întîmplat pe data de 19 septembrie și cu alte greșeli care s-au comis atunci, Garibaldi lăsă scris în cartea sa „Cei o MIE"[1], următoarele:

„Fiind obligat să las armata la Volturno și să plec la Palermo, pentru a liniști poporul acela viteaz și înflăcărat și a-l smulge din manevrele periculoase ale celor ce preconizau anexiunea, îi recomandasem generalului Sirtori, demn conducător al statului-major al armatei meridionale, să pornească trupele noastre împotriva căilor de comunicație ale inamicului.

[1] G. Garibaldi. „Cei O MIE", Ediția națională, Bologna 1933, pag. 240—241.

Așa se și întîmplă, dar cel care avea sarcina aceasta imediată socoti necesar să facă ceva mai mult decît conținea ordinul, și, în numele prestigiului gloriilor precedente, nu se îndoi că orice acțiune a noastră militară ar putea fi dusă la bun sfîrșit de vitejii noștri soldați.

S-a hotărît ocuparea satului Caiazzo, așezat la răsărit de Capua, pe malul drept al lui Volturno.

În ziua de 19 septembrie au avut loc operațiile militare; Caiazzo a fost ocupat și eu am ajuns în aceeași zi, încît am asistat la spectacolul dureros al sacrificiului bieților noștri voluntari. După ce înaintară în marș cu entuziasmul lor obișnuit, împotriva dușmanului, pînă la malul rîului, se văzură deodată obligați să se retragă în goană, împușcați de la spate, căci nu aveau nici un fel de apărare împotriva grindinei de gloanțe ale dușmanilor.

În ziua următoare, cred că dușmanul trimise forțe noi de armată ca să-i atace pe ai noștri în Caiazzo; fiindcă erau puțini la număr, au fost obligați să părăsească satul, retrăgîndu-se în grabă spre malul stîng al rîului Volturno, după ce se luptaseră cu vitejie, pierzînd destui ostași, morți, răniți sau înecați în rîu. Lupta de la Caiazzo a fost mai mult decît o imprudență, a fost o lipsă de tact militar din partea celui care o comanda.

Fie ca acest exemplu să servească tinerilor noștri, obligați să studieze arta militară."

În ziua aceea nenorocită, furia sălbatică a soldaților regelui a fost atît de cumplită, încît lîngă Scafo della Formica unii dintre ai lor îndrăzniră să treacă rîul ca să-i atace pe ai noștri cu lovituri de baionetă corp la corp. Cîțiva voluntari răniți, care zăceau pe pămîntul nisipos și care nu fuseseră în stare să se tîrască mai mult în spatele frontului, nu avură parte de mila înfuriaților bavarezi.

Garibaldi se întoarse la Napoli la o oră tîrzie, dînd ordin în mare grabă trupelor să pornească în ziua următoare să acopere linia noastră de bătaie, care se întindea de la Maddaloni pînă la Santa Maria. În seara aceea, l-am văzut gînditor și tăcut și de mai multe ori l-am auzit oftînd din adîncul inimii, îndurerat că se vărsase

atîta sînge şi că se pierduseră atîţia oameni viteji în lupta aceea crîncenă, fără nici un succes.

E adevărat ce-a scris Guerzoni: „Generalul desigur că ordonase să se trimită trupe dincolo de Volturno, dar numai în recunoaştere, fără să înţeleagă prin asta ca ele să-şi ia poziţii fixe de luptă şi cu atît mai puţin să se dea şi bătălii pentru ocuparea acestor poziţii. Cînd ajunse şi Garibaldi în dimineaţa zilei de 19 la Scafo della Formica, era prea tîrziu ca să mai poată împiedica ceea ce se întîmplase, nerămînîndu-i altceva decît să reducă pe cît îi era cu putinţă gravitatea urmărilor unei acţiuni nechibzuite".

XIII

Nu-l cunoşteam pe Mazzini nici măcar din vedere, dar mult timp am fost în corespondenţă cu el, în calitate de secretar al comitetului florentin al „Tinerei Italii", ai cărei membri erau Giuseppe Dolfi, Luigi Romei, Annibale Lapini, Carlo Bosi, Emilio Bacci şi alţii pe care nu-i voi mai aminti. Ardeam de dorinţa să-l văd, să-l cunosc îndeaproape pe omul acela, care singur, neînarmat şi rătăcind dintr-un loc într-altul, îi făcuse să tremure pe toţi tiranii Europei pe tronul lor; mi se părea c-or să mai treacă mii de ani pînă să aud glasul acela care de departe îmi accelerase de atîtea ori bătăile inimii şi-mi storsese din ochi lacrimi de durere şi afecţiune; vocea aceea, care ne-a îndemnat să sperăm şi ne-a ţinut vie în suflet credinţa în victoria viitoare a cauzei noastre sfinte, în timp ce toţi desperau, şi cei mai mulţi dădeau dovadă de laşitate, acceptînd să trăiască şi să moară sclavi.

Adesea, privindu-l pe Garibaldi şi gîndindu-mă la Mazzini, îmi spuneam în sinea mea: „Ce om măreţ ar fi avut Italia, dacă Garibaldi şi Mazzini ar fi fost unul singur; dacă ar fi trăit printre noi un om care să îmbine virtuţile unuia cu ale celuilalt!"

Dar din păcate Garibaldi şi Mazzini nu numai că n-au format un singur om, dar aŭ fost mai întotdeauna aproape

în divergență de păreri și nici nu sînt prea convins că ar fi ținut mult unul la altul, așa cum cred mulți. Eu, care l-am auzit adesea pe Mazzini judecîndu-l pe Garibaldi și pe Garibaldi judecîndu-l pe Mazzini, susțin cu tărie că afecțiunea pe care și-o purtau reciproc acești doi oameni de seamă nu era diferită de cea pe care obișnuiesc s-o simtă una față de cealaltă două femei la fel de frumoase și de răsfățate de soartă și de lume. Nu vreau să spun prin asta că ar fi existat invidie între ei, pentru că asemenea sentiment josnic nu-și putea găsi loc în inimile acelea nobile; dar, ce-i drept, ori de cîte ori se întîmpla ca împrejurările supreme să ceară o colaborare imperioasă a celor doi oameni pentru binele patriei, Mazzini devenea umbra lui Garibaldi și Garibaldi se ferea de Mazzini ca de un sfetnic primejdios și aproape ca de un rival de temut. Într-un cuvînt, fiecăruia îi era aproape teamă ca nu cumva să riște să-i sacrifice celuilalt cîteva raze din aureola sa și să apară astfel eclipsat de celălalt. Totuși, e adevărat că Garibaldi nu disprețuia locul al doilea, după Victor Emanuel, în timp ce Mazzini nu voia să fie niciodată al doilea, fie chiar și după rege.

Știind așadar cît de puțină armonie existase și exista între Garibaldi și Mazzini, care se despărțiseră la Roma aproape dușmani, nu mă gîndeam nici prin vis măcar că l-aș putea vedea pe marele agitator în Napoli.

Acum voi povesti cu ce prilej l-am văzut la Napoli, unde manifestă o vădită simpatie față de mine, simpatie de care mi-amintesc și-mi voi aminti toată viața cu un sentiment de recunoștință și de mîndrie.

Într-o seară (mi se pare că era în 20 septembrie), mă aflam în anticamera lui Garibaldi, unde citeam o carte. Dar iată că apăru un tînăr înalt și blond, care mă întrebă cu un accent venețian:

— Maiorul Bandi e aici?

— Eu sînt — i-am răspuns.

— Atunci — adăugă celălalt — primiți această scrisoare, e pentru dumneavoastră.

De cum mi-am aruncat ochii pe plic, am și recunoscut scrisul lui Mazzini. L-am privit uimit pe interlocutorul meu, care mi-a răspuns cu un zîmbet.

Am deschis scrisoarea. Mazzini îmi amintea vechea noastră legătură și mă ruga să vin la el în ziua următoare. Apoi îmi mai scria să-l anunț pe Garibaldi de sosirea lui și să-i transmit în ce fel va primi Garibaldi această veste, bineînțeles ca să-și dea seama cum vor decurge discuțiile.

Îndată ce plecă vizitatorul, am citit din nou scrisoarea și am răscitit-o. Era lesne de înțeles că venirea lui Mazzini avea să-i provoace lui Garibaldi cu totul alt simțămînt decît acela de plăcere, în asemenea împrejurări grele, prins în clește cum era între cei ce pretindeau o anexiune imediată și cei care la auzul acestei idei se înfuriau la culme. Din această cauză mă așteptam la altă atitudine din partea lui Garibaldi la anunțul sosirii lui Mazzini, decît aceea de a-mi mulțumi de vestea bună adusă, deși trebuie spus că pe vremea aceea Garibaldi începuse să-l judece cu mai puțină neîncredere pe Mazzini, ba chiar fără asprimea de mai înainte, la care fusesem cu destulă neplăcere martor în atîtea rînduri, la Bologna, la Rimini și la Genova.

Generalul se culcase de două ore și nu mi se părea prea nimerit să-l trezesc; dar întîmplarea a făcut ca după puțin timp să mă cheme și să-mi dea nu știu ce ordin; de aceea am profitat de ocazie și i-am spus:

— Domnule general, ghiciți cumva cine a sosit la Napoli?

Garibaldi mă fixă o clipă cu privirea și exclamă:

— Mazzini!

— Întocmai.

Și i-am citit scrisoarea.

— Spune-i lui Mazzini — reluă Garibaldi cu o voce emoționată — spune-i că-l voi primi ca pe un frate, cum se primește un adevărat frate.

M-am retras foarte bucuros, dar aproape jenat că m-am putut îndoi fie și o clipă de inima mărinimoasă a lui Garibaldi. Cum putea un om de structura lui, ca în momentul cel mai glorios al vieții sale, în perioada cea mai fericită a vieții sale, să nu-și deschidă brațele vechiului său prieten, maestrului său?

De-abia așteptam clipa în care să-i văd îmbrățișîndu-se pe cei doi oameni de valoare, predestinați să făurească

eliberarea noastră, și mă simțeam mîndru de mine că Giuseppe Mazzini nu mă uitase, dîndu-mi sarcina să-i anunț generalului sosirea sa.

Cu două ore înainte de a se lumina de zi, generalul mă chemă și voi să se îmbrace. La cafea l-am întrebat:

— Pot să-i repet lui Mazzini ce mi-ați spus?

— Fără îndoială.

— Și cînd îl veți vedea?

— Chiar azi. Spune-i că-l aștept.

Aproape de ora unsprezece, după ce am terminat cu garda, m-am dus la Mazzini acasă, și în timp ce ciocăneam la ușă, îmi auzeam bătăile inimii. Marele agitator stătea la o măsuță și scria, cu veșnica lui țigară de foi în gură. La auzul numelui meu, se ridică și, luîndu-mă de mînă, mă conduse spre balconul deschis; mă prinse cu amîndouă mîinile de umeri și după ce se uită fix la mine, cu ochii lui de vultur, îmi spuse:

— Îmi face o reală plăcere să te cunosc personal și să te văd îmbrăcat în cămașa asta. Știi, de mult țin la dumneata.

Apoi se așeză din nou pe scaun și începu să mă întrebe o mulțime de lucruri. Nu mi-a fost greu să-mi dau seama că era avid să cunoască amănunțit tot ceea ce se petrecea în preajma generalului; dar eu i-am satisfăcut curiozitatea în măsura în care-mi îngăduia discreția, adică fără să fac abuz de prietenia ce avea pentru mine omul pe care-l iubeam și-l respectam ca pe tatăl meu.

Păru foarte bucuros auzind de la mine că Garibaldi avea să-l îmbrățișeze ca pe un frate și că era dispus să-l vadă chiar în aceeași zi. Adăugă cîteva cuvinte de admirație pentru faptele mărețe efectuate în Sicilia și în Calabria, și îmi spuse:

— Eu sper, ba chiar sînt sigur, că dumneata vei face tot ce-ți va sta în putință ca să-i ții departe de Garibaldi pe sfetnicii răi și să-l împiedici să dea ascultare unor sugestii dăunătoare pe care le-ar putea socoti bune și care, în realitate, l-ar atrage în niște nenorociri ireparabile pentru cauza noastră.

Și apoi începu să discute despre necesitatea de a întîrzia pe cît e cu putință anexiunea la Piemont, adăugînd că asta ar echivala cu părăsirea pentru totdeauna

a Romei și a Veneției, orașe care ar însemna să rămînă pe mîna papii și a străinilor; și sfîrși spunîndu-mi:

— Sînt încîntat să te văd în preajma generalului și cred că te cinstește cu multă încredere; încearcă să-l convingi să nu se lase prins în lațul întins de Cavour și de Napoleon, și vino mai des pe la mine.

La care am răspuns:

— Dumneavoastră vă înșelați amarnic dacă vă închipuiți că vorbele mele ar putea avea vreo greutate, sau că l-aș putea sfătui și influența pe general; în fața lui eu nu sînt decît un biet soldat care execută ordinele ce i se dau. Garibaldi știe ce face și nu e el omul care să se lase dus de cineva de nas...

În aceeași clipă Mazzini mă întrerupse, dîndu-mi de înțeles că Garibaldi era, din păcate, un om de bună-credință, exagerat chiar, în stare să se lase lesne indus în eroare de oamenii vicleni care-l mai speculaseră și altădată și care abuzau în mod vădit de puritatea lui sufletească.

Am înțeles bine că Mazzini voia să-mi aducă aminte că fusesem unul dintre ai săi și intenționa să mă păstreze tot așa și în serviciul lui Garibaldi.

De aceea am încercat să-l conving că el mi-atribuia merite și influențe de care eram foarte departe de a le poseda; așa că am încheiat în felul următor:

— Vedeți, noi nu stăm de vorbă cu generalul decît atunci cînd el ne cere părerea, mai ales cînd se discută asupra anumitor tratative, care n-au nimic comun cu atribuțiile noastre obișnuite. Acum, de exemplu, el nu a cerut de loc aghiotanților lui părerea în legătură cu anexiunea, și pun rămășag că nici n-o va cere. În ceea ce mă privește, cred că ar face rău să se lase tîrît de ideea acestei anexiuni în timp ce războiul continuă. De altfel, dumneavoastră îi veți vorbi ca și mai înainte și îi veți putea spune ce aveți pe suflet. Și apoi gîndiți-vă că în jurul lui Garibaldi se află Crispi, Medici, Sirtori, Cosenz, și mai sînt atîția alții care se bucură de multă încredere din partea lui, și pe bună dreptate... Să nu credeți că el se sfătuiește cu mine, și nici cu ceilalți, care sînt de-o seamă cu mine.

Mi-am dat seama că vorbele mele nu prea i-au venit

la socoteală lui Mazzini care, după cîteva clipe de tăcere, reluă discuţia sfătuindu-mă să caut să exercit asupra generalului o influenţă bună în orice chip, şi să mă gîndesc bine că în zilele acelea nu era vorba de o glumă inofensivă, ci era în joc soarta patriei.

Apoi începu să-mi vorbească despre romanii nerăbdători să se răscoale, despre veneţienii pregătiţi şi ei de răscoală, despre regimentele maghiare gata să se alăture şi ei cauzei noastre, şi se plînse de şovăiala de care noi dădeam dovadă. Se înfierbîntă atît de mult în discuţie şi spuse atîtea lucruri frumoase cu felul lui încîntător de a vorbi, încît am rămas cu gura căscată ascultîndu-l, nemaiştiind ce să-i răspund. Deşi aveam în cap o seamă de idei, trebuia totuşi să păstrez tăcere în faţa elocvenţei acestui om eminent, care-ţi stîrnea admiraţia, pentru că Giuseppe Mazzini, datorită acestui dar natural deosebit, vorbea aşa cum scria şi limbajul în care se exprima păstra aceeaşi înflăcărare, acelaşi farmec pe care-l avea şi condeiul lui.

Vizita mea dură aproape două ore; am plecat de acolo cu totul subjugat de farmecul lui, dar departe de a mă fi lăsat convins şi de părerile lui. Din felul în care ne-am despărţit, mi-am dat seama că nu i-am fost pe plac, pentru că m-am arătat prea garibaldin şi pentru că îmi ţineam orbeşte jurămîntul pe care-l făcusem maestrului meu. Dar eu, în afară de faptul că nu aveam nici autoritatea şi nici calitatea de a mă socoti consilierul generalului Garibaldi, nu mă gîndeam, în perioada aceea, decît să lupt împotriva duşmanilor independenţei şi unităţii Italiei şi nici nu mi se părea că e cazul să mă preocup de altceva.

În aceeaşi zi Garibaldi şi Mazzini s-au revăzut după zece ani, dar eu nu am fost de faţă la întîlnirea lor. Cei ce au participat mi-au povestit că cei doi italieni de vază s-au îmbrăţişat îndelung, vărsînd lacrimi sincere, şi după discuţii care au durat cîtva timp, s-au despărţit în cea mai perfectă înţelegere.

Bătălia de la 1 octombrie e demnă de a fi numită capodopera generalului, deoarece a evidenţiat pe deplin iscusinţa militară a omului pe care nişte flecari de rînd

îl socoteau doar ca pe un războinic îndrăzneț și atît; în această luptă n-a lipsit mult să-și piardă viața și asta încă de la primul contact cu dușmanul.

Scrutînd zarea de pe înălțimea muntelui Sant'Angelo, el observase cu o zi înainte că dușmanul se pregătea pentru o nouă acțiune și judecînd și după veștile aflate de la dezertori, înțelese că nu era vorba de un atac oarecare, ci de o luptă puternică, în care regele Francesco avea să joace ultima sa carte pe care mizase totul. Așa că nu se lăsă luat prin surprindere ci, dimpotrivă, îi preveni pe comandanții diviziilor sale să stea de pază cu strășnicie, pregătiți să răspundă la atacul dușmanului care era numeros, și gata de orice sacrificiu.

După ce, în seara zilei de 30 septembrie, dădu ordinele necesare, se culcă la ora lui obișnuită și dormi un somn liniștit pînă la ora 3 dimineața, apoi la ora 5 sări într-o trăsură, împreună cu trei ofițeri, aghiotanți de cîmp, și urmat de o altă trăsură plină tot cu ofițeri părăsi palatul regal din Caserta spunînd: „Astăzi vom avea de lucru".

Într-adevăr, nici n-am ieșit bine din oraș, că am și auzit împușcături una după alta, la care Garibaldi exclamă:

— Au luat-o dis-de-dimineață!

După un popas la Santa Maria, una din principalele linii de bătaie, stătu de vorbă cu generalul Milbitz și-l încurajă să țină piept dușmanului, asigurîndu-l că între timp îi va trimite fără întîrziere forțe masive din Caserta, întăriri pe care le pregătise din vreme.

După ce Milbitz îl încredință că va apăra Santa Maria pînă la ultima picătură de sînge, Garibaldi voi să-și continue cît mai repede drumul în direcția Sant'Angelo, unde își avea stabilit punctul de observație și de unde putea să dirijeze foarte bine lupta.

Trăsurile parcurseseră mai bine de o milă cînd, pe neașteptate, se auzi o rafală puternică de gloanțe, care le sili să se oprească. Unul din caii primei trăsuri fu trîntit la pămînt și birjarul se prăvăli mort de pe capră, iar cîteva gloanțe străpunseră pereții trăsurii. Totuși Garibaldi scăpă cu viață. Dintr-o săritură fu jos și-și trase spada. Cei care-l însoțeau săriră și ei jos și făcură zid în jurul

generalului, în vreme ce la mică distanță se iviră cîteva plutoane masive de dușmani care strigau cît îi ținea gura: „Trăiască regele!"

Întîmplarea aceasta a fost povestită în fel și chip, în nenumărate cărți scrise în legătură cu războiul celor două Sicilii. Eu o voi povesti așa cum am auzit-o în seara zilei de 1 octombrie și cum mi-a fost confirmată de voluntarii unui batalion al diviziei Spangaro, comandată de Luigi Castellazzo.

Un voluntar care făcea parte din batalionul acela viteaz îmi spunea:

„Compania mea era comandată de bătrînul romagnol Romano Pratelli, faimos patriot renumit în Florența, unde locuia de mulți ani.

În seara de 30 septembrie, compania a fost trimisă la avanposturi, iar noi am stat toată noaptea de veghe, toți, fără întrerupere, deoarece căpitanul, căruia i se recomandase cea mai mare vigilență, voia să-și îndeplinească bine sarcina.

Cînd se iviră primii zori ai zilei, care se vestea frumoasă și senină, sosi maiorul Castellazzo cu restul batalionului. Începeau să se audă împușcături, așa că maiorul ne dădu ordin s-o pornim înainte la drum. Am mers cîtva timp de-a lungul unor cîmpuri cultivate, brăzdate de șanțuri și mărginite de garduri de nuiele, pînă ce dădurăm peste dușman, numeros și în coloane strînse, care se năpusti asupra noastră, cu un foc ca de iad și cu o furie cumplită. Am răspuns cu iuțeală la acest prim atac, dar deodată am observat că în centrul batalionului se făcuse oarecare dezordine. Se zvonea că murise maiorul. Mai tîrziu am aflat că nu murise, dar că fusese grav rănit. Oricare ar fi fost situația, noi am continuat să tragem, iar căpitanul Pratelli preluă comanda și văzînd că focul bine susținut al dușmanului, peste măsură de numeros, amenința să ne înfrîngă, voi să scurteze lupta, ordonîndu-ne atacul cu baioneta, corp la corp. Asaltul a fost executat, dar n-a fost dus pînă la capăt, deoarece dușmanul era foarte puternic și focul lui nu ne mai lăsa nici să respirăm. Vitezul Pratelli, văzînd că în rîndurile noastre se iscase învălmășeală, ne dădu cu cîțiva pași înapoi, ca să ne readucă la ordine și să pre-

gătească un al doilea atac; tocmai atunci dinspre Santa Maria am văzut apropiindu-se de şosea, în galop forţat, două trăsuri. Ele se aflau la o depărtare de aproape cincizeci de paşi, cînd gloanţele duşmanului, revărsate asupra noastră din plin şi fără întrerupere, doborîră unul din caii primei trăsuri şi în aceeaşi clipă Garibaldi sări din trăsură.

Mi-a îngheţat sîngele în vine cînd l-am văzut într-o primejdie atît de mare. Dar Garibaldi ne încurajă pe toţi, căci stînd drept în mijlocul şoselei, cu sabia scoasă din teacă, începu să strige cu un glas de tunet: „Trăiască Italia!"

Căpitanul Pratelli porni în goană înspre el, urmat de cîţiva dintre noi. Cînd generalul ne văzu, zîmbi de parcă primejdia prin care trecuse fusese un vis, iar primejdia care continua să existe ar fi fost o glumă. În clipa aceea gloanţele şuierau din toate părţile, şi strigătele de „Ura!" ale duşmanului se apropiau din ce în ce mai mult. Perdeaua de fum era atît de groasă, că se deslușea clar pînă şi scăpărarea împuşcăturilor, dar duşmanul nu se vedea.

Garibaldi îi strigă lui Pratelli:

— Căpitane, apără poziţia asta pînă la ultimul om!

Aceste cuvinte, rostite cu glas tare, avură darul de a-i preface pe voluntari în adevăraţi lei. Într-o clipă batalionul nostru şi alte cîteva trupe, strînse din împrejurimi, se năpustiră cu strigăte puternice asupra Burbonilor. Duşmanul, care înainta la atac cu îndrăzneală, covîrşit de furia aceea nebănuită, se opri şi se dădu înapoi. Retragerea lui a fost salutată de glasuri pline de bucurie. Goarnele sunară „Înainte!" şi noi înaintarăm, fără să-i mai luăm în seamă pe cei care cădeau.

În aceeaşi clipă sosi generalul Medici; se opri să discute cu Garibaldi, care se îndepărtă apoi şi se grăbi să urce muntele Sant'Angelo, refuzînd să fie însoţit de cineva, în afară de un aghiotant al său, Vincenzo Cattabene.

Nu întîrzie însă mult pe muntele Sant'Angelo, iar cînd lupta deveni generală, şi se părea că în anumite poziţii Burbonii i-ar fi învins pe ai noştri, fiind pe punctul de a ne lua Sant'Angelo, Garibaldi coborî în goană muntele. Venirea lui în clipa aceea a fost pentru noi ca apariţia unui înger salvator.

Parcă îl mai văd și acum: apăru lîngă Sant'Angelo cu vreo treizeci de soldați, rătăciți de trupele lor, adunați de ici și de colo, și în fruntea acelei biete trupe de soldați striga: „Înainte, viteji, veniți cu mine și veți vedea cum fug oamenii aceștia demni de dispreț!"

Soldații, văzîndu-l, își făceau curaj; cei care voiseră să fugă se rușinau și se întorceau din nou pe front. Într-o clipă plutonul se transformă în legiune, și în fața acelei legiuni dușmanul dispăru. Geniul bun al victoriei se întorsese printre noi. Trăiască Garibaldi!

Și Garibaldi, luînd de căpăstru calul prăpădit al unui cercetaș, încălecă pe el și o porni înainte, biciuindu-l cu o rămurea de pom, reușind pînă la urmă să-l facă să alerge, iar oamenii, grămadă în spatele lui, fără ordin și fără comandă, trăgînd și împușcînd, mergeau mereu înainte. Mereu înainte! Viteazul comandant era pretutindeni; conducea toate atacurile, ocupa toate pozițiile, dădea fuga în față, alerga în spate, îi strîngea pe toți care se împrăștiau, și-i conducea la atac. Forțînd astfel norocul capricios care amenința să ne părăsească, pînă la urmă victoria a fost a noastră, și pe bună dreptate Garibaldi a putut striga: „Victorioși pe toată linia!"

Dar truda viteazului nostru batalion nu sfîrși aici,—ci, condus clipă de clipă de căpitanul Pratelli, care avea parcă din nou 20 de ani, fu nevoit să lupte pînă la sfîrșitul acelei sîngeroase zile".

Povestesc cu plăcere aceste lucruri, deoarece bătrînul și viteazul Pratelli a fost trecut sub tăcere în toate povestirile publicate pînă azi, în legătură cu luptele de la Capua; doar doamna White Mario[1] amintește de el, dar numai în treacăt.

Pe înserat, cînd încetă sîngeroasa încăierare, Garibaldi, amintindu-și de comportarea exemplară pe care voluntarii lui Pratelli o avuseseră în prezența sa, ținu

[1] Jessie White (1832—1906), soția lui Alberto Mario, de origine engleză, a fost totdeauna o înflăcărată admiratoare a patrioților italieni și o aprigă susținătoare a cauzei lor. Începînd din anul 1860, a luat parte la luptele garibaldine; mai tîrziu a devenit scriitoare și biografă a vieții lui Mazzini și Garibaldi, înflăcărată de aceleași idei republicane.

să-i revadă; trimise un aghiotant să-l anunțe pe Pratelli să-și pună în ordine batalionul.

Auzind numele lui Garibaldi, voluntarii, frînți de oboseala din ziua aceea, se ridicară totuși voioși și formară rîndurile, salutîndu-l pe eroul care se apropie grabnic de ei.

Așa s-au petrecut lucrurile la Sant'Angelo. După ce adresă batalionului cîteva cuvinte de laudă, Garibaldi observă printre voluntari un tînăr cu picioarele goale, și-i spuse lui Pratelli: „Cum se poate, căpitane, că bietul flăcău e fără ghete?" Pratelli ordonă ca băiatul desculț să iasă din rînd; apropiindu-se de Garibaldi, acesta explică:

— Ce vreți? Mă strîngeau ghetele, și ca să-mi pot face mai bine datoria, le-am aruncat cît colo. Dacă dumneavoastră ne conduceți, putem merge tot atît de bine și desculți!

Garibaldi exclamă:

— Soldați de fier!

Nici nu-mi trece prin minte să încep să descriu de-a fir-a-păr luptele de la Capua pe care le-au descris atîția alții în amănunt, deoarece îmi lipsesc datele precise de care nu te poți priva cînd îți iei o asemenea sarcină; doar dacă aș avea cumva intenția să născocesc o poveste extravagantă, cu riscul de a vă induce în eroare, servindu-vă bijuterii false în loc de briliante și devenind astfel demn de batjocură. De aceea, credincios scopului pe care mi l-am propus inițial, voi căuta să-mi restrîng povestirea, referindu-mă numai la episoadele importante petrecute sub ochii mei, sau poate la acelea povestite de un prieten foarte demn de crezare. Și atunci nici cititorul nu va avea motive să mă ponegrească, căci nu i-am împărtășit decît ceea ce i-am promis de la bun început.

Spuneam, așadar, că în timp ce în fața lui Sant'Angelo a avut loc atacul fulger în care generalul era cît pe-aci să-și găsească moartea, la Santa Maria lupta se dădea cu aceeași îndîrjire între Burbonii care atacaseră în număr mare și voluntarii care se străduiau să țină piept neașteptatei furii burbonice.

Cu mult înainte de linia noastră de luptă, un florentin foarte viteaz, Giuseppe Viti, comanda o trupă mică de douăzeci de oameni. Din cauza unei tăieturi de lamă

care-i crestase obrazul, era poreclit *Frego*. Se aprindea și se înflăcăra la primul sunet de goarnă, avîntîndu-se în luptă, de parcă s-ar fi dus la nuntă. Acest om primise ordine precise să strîngă soldații alături de grosul armatei. Totuși, la primul atac al dușmanului, închipuindu-și că cei douăzeci de oameni ai lui, care nu formau nici măcar un pluton, ar fi cine știe ce armate extraordinare, o porni vitejește, în pas alergător, obligînd astfel grosul armatei s-o ia la goană în urma lui, ca să nu-l lase singur în focul luptei, alăturîndu-se astfel, vrînd-nevrînd, îndrăznelii lor nemaipomenite. Grosul armatei se afla sub comanda căpitanului Tamburini, fiul celebrului cîntăreț bas, al cărui nume este înscris cu litere de aur în documentele de onoare ale Teatrului liric italian și de sublocotenentul Giovanni Del Greco, un soldat brav și curajos, care avea să devină mai tîrziu un valoros chirurg la Florența.

Neînfricata companie fu atît de dîrză în luptă, încît prin împușcături, sunete de goarnă și strigătele oamenilor izbuti să țină piept cîtăva vreme dușmanului, care înainta în lumina palidă și nesigură a amurgului; oamenii acestei companii s-au străduit din toate puterile să înainteze sau să se retragă și apoi din nou să treacă la atac și să-și desfășoare rîndurile sau să le readune, după cum cerea împrejurarea.

„În timpul uneia din înaintările noastre — scrie un voluntar viteaz de-ai noștri — se întîmplă că un soldat din tabăra dușmană, mai îndîrjit decît ceilalți, sau poate că era numai buimăcit, și năucit, rămase neclintit pe locul lui, nevrînd să-i urmeze pe tovarășii lui care o luaseră la fugă. Abia îl zăream prin ceață și la început nici nu știam bine dacă e ființă vie. Cînd am fost sigur însă că era un om în carne și oase, și încă un dușman de-al nostru, ne-am gîndit că poate avea de gînd să se predea și cîțiva dintre noi tăbărîrăm pe el, strigîndu-i să lase jos arma. Dar încăpățînatul, care se dovedi un păcătos fără pereche, ne lăsă să ne apropiem, prefăcîndu-se că nu înțelege ce-i spuneam; cînd am ajuns la o distanță de cîțiva pași, ochi pe unul din oamenii noștri cu un glonte în plin piept, și-l lăsă fără viață. Cînd tovarășii

mei au văzut isprava, s-au năpustit asupra nemernicului și l-au omorît. Mie mi-a părut nespus de rău să-l văd murind, deoarece curajul lui nesocotit rămînea demn de admirație. Dar nimeni nu trebuie să se mire de acest lucru, deoarece voluntarii, care nu l-au iertat pe omul acela, găsiseră cu cîteva clipe înainte, lîngă marginea căii ferate, cadavrul unui tovarăș de-al lor, rănit de un glonte în piept și ciuruit de nenumărate lovituri de baionetă. Nefericitul lor camarad era unul din cei doi francezi pe care îi aveam în companie, pe nume d'Alègre.

Vă voi spune că acești doi francezi au fost tocmai Romain d'Alègre și de Fonvielle, foarte buni prieteni, îndrăgostiți de Italia noastră și nu doreau altceva decît să moară pentru ea. Aș vrea să vă vorbesc puțin despre ei, pentru că mi-au fost foarte dragi în perioada în care am comandat batalionul acela, remarcînd vitejia lor de la Coriolo, ca și de la Milazzo. Ei au devenit „les enfants gâtés"[1], datorită temperamentului lor vesel și inimii lor atît de bună. Acest de Fonvielle este același despre care s-a vorbit mult cu cîțiva ani mai tîrziu, în legătură cu actele lui de bravură în perioada în care l-a însoțit pe Victor Noir[2] în casa prințului Pierre Bonaparte; acesta din urmă, la o provocare la duel a răspuns cu un foc de pistol, ucigîndu-l ca un adevărat asasin pe cel care îl provocase. Era ziarist și poet, mecanic și chiar puțin pictor.

Romain d'Alègre era din Marsilia; își terminase studiile cu succes, mînuind și el cu destul talent creionul și pensula. Îmbrăcase de foarte tînăr uniforma zuavilor, luptînd în Crimeea și în Lombardia, pentru ca apoi, părăsindu-l pe tiranul Napoleon, să vină la Garibaldi, visul și idolul lui, și să-i ceară o cămașă roșie.

Cu o seară înainte, bietul d'Alègre, stînd de vorbă cu un voluntar din Florența, care îi era prieten nedespărțit, îi povestea cu mai mult drag ca oricînd despre familia lui și despre un frate care îi murise pe un vas francez, în fața Sevastopolului; îi povesti și despre bătrînul

---

[1] Copiii răsfățați (în limba franceză în text).

[2] Victor Noir (1848—1870), pe adevăratul său nume Ivan Salmon, jurnalist francez, împușcat de prințul Pierre Bonaparte. Funeraliile sale au fost prilejul unei mari manifestații populare.

lui tată, rămas singur; îi spunea: „Ieri i-am scris; cînd va afla că sînt în viaţă şi că sînt aici cu voi, va simţi o mîngîiere, dar în acelaşi timp va fi şi îndurerat... Oh! de l-aş mai vedea o dată pe bietul bătrîn, şi apoi să mor, *oui, mourir pour l'Italie*[1]!" Dar bietul d'Alègre n-a mai apucat să-şi vadă niciodată tatăl! Binecuvîntat fie el, alături de toţi ceilalţi francezi care-i seamănă, sau care-i vor semăna!

Cînd compania se întoarse din lupte, întreg regimentul lui Malenchini era înşirat în linie de atac şi deschidea foc împotriva coloanelor duşmane care înaintau în pas de asalt cu uşurinţă, deoarece între timp se luminase de ziuă, şi erau susţinute de artileria de cîmp, care duduia cu şi mai multă putere. Bătrînul general Milbitz, care n-a fost un orator prea talentat, deoarece se exprima foarte prost în limba noastră, dar care a fost în schimb un om capabil de multe fapte măreţe, construise cîteva tranşee cu care îşi întărise forţele în Santa Maria, veghind cu o grijă deosebită în direcţia Porta Capuana, spre care erau îndreptate atacurile cele mai cumplite ale duşmanului. Cele patru tunuri pe care le avea cu el făceau adevărate minuni şi păreau că se înmulţesc, iar deseori, cu împuşcături bine ochite, ai noştri reuşeau să oprească coloanele Burbonilor, cu toată înaintarea lor îndrăzneaţă în urma victoriei uşor cîştigate asupra avanposturilor noastre slăbite. Santa Maria era punctul cel mai şubred al liniei noastre, care se întindea pe o lungime de front de douăzeci de kilometri, şi Garibaldi, prevăzător ca totdeauna, adăugă din timp armatei lui Milbitz brigada lui Azzanti, pe care o chemase de urgenţă din localitatea apropiată, Caserta.

Acolo s-a dat o luptă înverşunată mai bine de cinci ore, pînă ce ai noştri au obosit; ei nu şi-au dat seama că nu aveau sorţi de izbîndă în ziua aceea cumplită, deoarece Burbonii, întrecîndu-ne cu mult prin numărul lor, îşi reîmprospătau cînd şi cînd forţele cu trupe noi. După prînz, înflăcărarea năvălitorilor păru că îşi micşorează puţin furia în direcţia aceea, dar slăbirea aparentă a atacului nu dură mult, deoarece aproape de ora

[1] Da, să mor pentru Italia (în limba franceză în text).

unu alte coloane dușmane țîșniră din piața Capua, însuflețind din nouă bătălia, care căpăta o nouă vigoare.

Acela a fost momentul cel mai critic al zilei. Milbitz, asudat și roșu ca un rac, gonea dintr-un loc într-altul cu mîrțoaga lui de cal, încurajîndu-i cînd pe artileriști să țină piept grenadelor care plouau cu nemiluita pe biata baterie, cînd alăturîndu-se celor cîțiva care apărau baricadele, cînd se străduia să-i adune pe cei rătăciți de trupa lor; dar datorită numărului mic de oameni care îi rămîneau, apărarea lui se restrîngea doar la poarta orașului Capua. Dar Garibaldi, care vedea tot, nu se pierdu nici o clipă măcar din cauza cumplitei primejdii care-l amenința; spun cumplită, pentru că în cazul în care trupele burbonice ar fi pus stăpînire pe Santa Maria, ziua ar fi fost pierdută, fără nădejde de scăpare. El chemă în mare grabă puținele rezerve pe care le avea Sirtori încă neatinse, și ordonă lui Türr să i se alăture lui Milbitz și să apere poziția amenințată pînă la ultimul om și pînă la ultimul cartuș.

Vreau să vă descriu acum un alt episod minunat; e vorba de celebrul atac în galop al cavaleriei garibaldine, care a avut și ea pagina ei glorioasă din ziua aceea memorabilă, în care „dictatorul celor două Sicilii n-a fost îndrăzneț*ul* războinic pe care strategii foarte încercați abia îl onorau cu o privire de bunăvoință, ci a fost înțeleptul comandant *care a dovedit un talent de mare strateg în stare să conducă armate numeroase și să dirijeze luptele victorioase ale acestui mare război*". N-ar putea povesti mai bine acest episod decît ofițerul care a avut cinstea să participe la atac și care, la rugămințile mele, a scris ceea ce transcriu eu acum:

«... Spre amiază se prezentă la Medici un ofițer despre care am aflat mai tîrziu că se numea Carcano, transmițîndu-i că generalul Milbitz îl ruga să-i trimită toată cavaleria de care dispunea, deoarece Burbonii atacau cu o armată masivă la Santo Tammaro, și păreau că forțează și centrul liniei.

Medici adună îndată toți călăreții, cam puțini la număr, pe care îi avea lîngă el sau la o mică distanță; printre aceștia mă aflam și eu, cel care scriu. Am trecut peste

cîmpurile unde calabrezul Stocco, împreună cu oamenii lui înjghebaseră niște tranșee, așa cum putuseră și ei, și trecînd astfel în linie diagonală, am ajuns în scurt timp lîngă zidurile de la Santa Maria. Peste tot se dădeau lupte și gloanțele plouau pînă aproape de ziduri, unde l-am întîlnit pe generalul Milbitz. În clipa aceea, viteazul polonez îi spunea pe nemțește maiorului ungur Künn și căpitanului Kovaks, ungur și el:

— Uniți îndată călăreții voștri și dați asaltul pe șosea, căci dacă îi lăsăm timp dușmanului să-și desfășoare o baterie, ne întîlnim voioși pe lumea cealaltă.

Într-o clipă ungurii erau așezați în ordine și să tot fi fost vreo sută patruzeci la număr. I-am ajuns din urmă, împreună cu alții, și ne-am alăturat lor. Mi-amintesc că în escadronul acela l-am întîlnit pe Melegari din Bologna, pe Ceresetto din Genova, pe marchizul Guadagni din Florența și pe domnul Cipriani. Nu eram cu toții nici două sute; în afară de mine și de ceilalți pe care i-am amintit, toți erau unguri și polonezi, printre care foarte mulți ofițeri. Am fost rînduiți în mare grabă pe plutoane, în coloană, ca să ieșim în șosea și din cîte îmi amintesc, am trecut prin fața unui mic regiment comandat de colonelul Langé, polonez; printre oamenii lui erau și cîțiva toscani; cînd au dat cu ochii de mine, m-au salutat cu glas tare și mi-au făcut semn cu mîna.

După ce s-a dat ordinul să pornim în galop, ne-am avîntat cu toată furia înspre șoseaua principală, strigînd fiecare pe limba lui ceea ce se strigă de obicei cînd pornești orbește la atac.

Gloanțele șuierau, bufniturile exploziilor ne asurzeau, dar noi nu aveam alt gînd decît să alergăm și nu ne mai păsa de nimic altceva. Goneam ca vîntul. După cîteva clipe, ne-am pomenit în mijlocul a două obuziere, alimentate de tunarii napolitani și i-am văzut fugind de noi nebunește, pe alți șase tunari din aceeași baterie, o dată cu vitejii lor ofițeri, și cu tot restul; am fi putut lua tot cu noi, așa cum luasem cele două obuziere, fără să-i mai pese nimănui de focurile din fortăreața de care nu ne mai despărțeau decît locul pe care se dădea lupta, dacă n-ar fi fost un escadron de lăncieri care tocmai în momentul acela păru că vrea să ne atace. Atunci ne-am

îndreptat forţele asupra escadronului, şi ungurii noştri parcă erau nişte diavoli, nu alta. Era un adevărat iad; pe de o parte, ungurii scoteau nişte strigăte desperate, şi pe de alta, un regiment al grenadierilor burboni se retrăgeau într-o debandadă nemaipomenită. Urmă o încăierare crîncenă între noi şi lăncieri, şi ne-am înfruntat, amestecaţi unii cu alţii, într-o nebunie de nedescris. Cînd Cipriani şi cu mine am văzut în faţa noastră un ofiţer cu gornistul lui alături, am tăbărît pe ei să-i atacăm. Cipriani trase cu pistolul în ofiţer, dar nu-i nimeri decît calul; eu, mai norocos, l-am dat jos de pe cal pe gornist. S-au mai întîmplat şi altele în învălmăşeala aceea, de care nu-mi mai amintesc. Nu trecu mult şi bieţii lăncieri, bătuţi măr, o luară la fugă, mai-mai să-şi frîngă gîturile, lăsînd în mijlocul nostru cîţiva morţi, mai mulţi răniţi şi cîţiva prizonieri. De-abia ne mai venirăm puţin în fire, cînd tunurile din Capua începură din nou muzica lor şi Kovaks ordonă retragerea.

La întoarcere, am băgat de seamă că cei doi cai de la obuziere fugiseră şi ei cu oişte cu tot, să se predea la Santa Maria; lucru care ne-a făcut să rîdem cu poftă şi să spunem vesili, în cor, că patrupedele interpretaseră de minune comportarea stăpînilor lor.

Voi mai adăuga că atacul nostru era susţinut de compania a şasea a regimentului lui Malenchini, comandată de un ofiţer destoinic, Carbone, din Genova, unul dintre cei O MIE, care mai tîrziu avea să fie înaintat căpitan în armată. Această companie a pus stăpînire pe cele două obuziere, frumoase şi strălucitoare ca oglinzile; pe partea lor posterioară scria *Giusto* şi *Mago*.

Întorcîndu-ne în vale, pe cîmp, pe şoseaua Santa Maria m-am dat jos din şa, fiindcă simţeam o durere puternică într-o parte; uitîndu-mă la cal, am văzut că, din fericire, nu era nici el rănit, aşa că am respirat liniştit. Bietul cal! Mă costase în Florenţa şaptezeci şi doi de napoleoni de aur, sunători şi strălucitori, şi în aceeaşi dimineaţă avusesem onoarea să fie încălecat de generalul Garibaldi, pentru cîteva ore, deoarece mergea pe jos ca un călugăr capucin, pe şoseaua dintre Santa Maria şi Sant'Angelo, căci Burbonii îi distruseseră trăsura cu o grindină de gloanţe, doborînd unul din cai şi omorîndu-l pe vizitiu.

Era într-adevăr o mîndreţe de cal, şi-mi amintesc perfect că în timp ce ne aşezam în ordine, pregătind atacul, Virginio Oechioli, care a devenit ulterior ofiţer superior al carabinierilor, dar pe atunci încă sublocotenent în regimentul voluntarilor colonelului Langé, strigă, salutîndu-mă: „Selvaggi, să ştii că acum e timpul să-l pui la lucru pe roibul tău năzdrăvan!"

Şarja a fost un adevărat triumf şi a fost salutată pe bună dreptate de strigăte şi de aplauze fără sfîrşit. Se poate spune că atacul ungurilor a însemnat începutul victoriei, preschimbînd în victorie o luptă ce părea mai mult decît pe jumătate pierdută.

Ar trebui să spun cîţi au murit şi cîţi au fost răniţi, dar nu aş mai putea-o spune cu precizie. Mi-amintesc doar (cum aş fi putut oare să uit?) că bietul Ceresetto căzu lîngă mine, lovit de un glonte în frunte, chiar în clipa în care se scoteau săbiile din teacă. Îl omorîse un soldat, rătăcit de trupă, care, vă asigur că nu s-a mai întors în Capua să-şi dea aere de vitejie.»

Nu voi mai povesti actele de mare bravură săvîrşite în ziua aceea de Nino Bixio, pentru că, repet, n-am făgăduit să scriu o istorie adevărată şi amănunţită a campaniei celor Două Sicilii, ci mi-am restrîns lucrarea, propunîndu-mi să povestesc doar episoadele petrecute sub ochii mei, sau pe cele auzite din gura cîtorva prieteni, demni de crezare, cum aş crede în mine însumi.

De aceea să nu se mire cititorul dacă voi trece sub tăcere atîtea întîmplări care ar fi meritat laudă şi nu tăcere, şi dacă nu găseşte descris în paginile mele tristul dar gloriosul episod de la Castel Morone, unde Pilade Bronzetti s-a jertfit cu generozitate pe el însuşi şi o mare parte din soldaţii lui, ca să întîrzie marşul trupelor colonelului Perrone, care înaintau spre Caserta.

Dar nu vreau nici să închei această pagină fără două cuvinte despre domnii care jurau atunci cu o satisfacţie nemaipomenită şi poate că mai jură şi azi că Giuseppe Garibaldi nu ar fi biruit în lupta din ziua de întîi octombrie dacă nu ar fi sosit în ajutor trupele armatei regulate din Napoli.

Ajutorul acela de nădejde, socotit ca foarte puternic,

și exagerat de toți cei care-l invidiau pe Garibaldi, ca și de cei care nu s-au împăcat niciodată cu ideea că cele două Sicilii au fost eliberate prin strădania cămășilor roșii, n-a fost de fapt decît un ajutor dat de două batalioane. Un batalion de țintași, care a ajuns în Caserta în momentul critic al bătăliei din întîi octombrie, se uni cu forțele comandate de Sirtori, aruncă asupra dușmanului cîteva cartușe bine ochite și dădu o mînă de ajutor ca să fie respinși soldații avangărzii lui Perrone, care ajunseseră pînă la primele case ale orașului. Perrone, ținut în loc de eroica rezistență a bietului Bronzetti, nu fusese în stare să ajungă la Caserta în timpul bătăliei, ci își petrecuse noaptea pe deal, obsedat de ideea fixă de a lua Caserta cu orice preț; acum, fie că nu aflase de pierderea suferită de grosul armatei cu o zi înainte, fie că ținea să se dovedească un adevărat bărbat înainte de a depune armele și de a se preda cu toți soldații.

În timp ce Sirtori ataca cu trupele lui și cu batalionul țintașilor corpul de armată de 2000 de oameni al lui Perrone, Garibaldi înainta cu forțe însemnate, la care se mai adăugasè un batalion din brigada regelui; astfel, Perrone, împresurat și deznădăjduit, neavînd de nicăieri nici un ajutor, se predă.

Acesta a fost tot ajutorul celor două batalioane din armata regulată. De altfel, nici n-ar fi fost în stare să facă mai mult.

Răuvoitorii, confundînd cele două zile, au scris și au bătut cîmpii că armata regulată luptase ca să salveze armata lui Garibaldi de la o înfrîngere sigură în ziua marii bătălii; dar, în realitate, cele două batalioane din armata regulată n-au făcut mai mult decît să dea o mînă de ajutor oamenilor lui Garibaldi abia în ziua următoare victoriei, cînd a fost împresurat un corp de trupe, rătăcit în voia soartei.

Lupta din prima zi a lunii octombrie, începută în revărsatul zorilor, se sfîrși înainte de lăsatul nopții. Burbonii, respinși de pe toate pozițiile cucerite și pierdute apoi una după alta, s-au întors în oraș, frînți de oboseală și fără nici o încredere în Dumnezeul despre care capelanii și predicatorii le-au vorbit cu prisosință. Căci se știe că în cele două zile premergătoare luptelor, regele Francesco

i-a obligat pe soldaţi să se spovedească preoţilor şi să se împărtăşească, trimiţînd, pe deasupra, prin cazărmi şi prin tabere şi pe cîţiva călugări fanatici care le făgăduiau, în numele Domnului şi al nu ştiu căror sfinţi, o victorie sigură sau gloria veşnică a cerurilor oricui şi-ar fi dat viaţa pentru apărarea monarhului şi a religiei catolice, împotriva noilor păgîni cu cămaşă roşie.

O dată cu venirea nopţii, voluntarii se adunară pe poziţiile lor, gata să dea inamicului şi restul de pedeapsă, dacă el avea de gînd s-o ceară cu orice preţ. Cei ridicaţi pe înălţimi au văzut pe o întindere destul de mare cîmpul în flăcări, fiindcă ardea ţinutul Sfîntului Tammaro, iar ici şi colo ardeau fermele cărora le dăduseră foc Burbonii înainte de a fugi, mînaţi de o răutate sălbatică şi o dorinţă crîncenă de răzbunare. Familiile sărmanilor ţărani alergau zăpăcite în toate părţile, ca să se adăpostească în mijlocul trupelor salvatoare, lăsîndu-şi bietele lor case în voia jefuitorilor. Staulele multor case care ardeau în flăcări rămăseseră închise, şi mugetele boilor, nechezatul cailor şi behăitul jalnic al oilor şi caprelor dădeau învingătorilor un concert de-ţi era mai mare mila.

Garibaldi rămase în satul Sant'Angelo să se odihnească; reuşi să doarmă vreo cîteva ore, dar l-au trezit în toiul nopţii, ca să-l înştiinţeze că, în fruntea a două mii de soldaţi burboni, colonelul Perrone îşi aşeza tabăra, după cum am mai spus, dincoace de Volturno, dînd semne că ar vrea să încerce un nou atac asupra Casertei. Îndată ce auzi despre ce era vorba, se spune că ar fi exclamat:

— Ei, pentru Dumnezeu, nici să dormim măcar nu ne lasă!...

Sări apoi iute pe un cal şi se repezi în galop spre Caserta, ca să fie gata să-l întîmpine pe duşmanul neaşteptat în zorii zilei.

Orice s-ar spune, luptele de la Volturno sau de la Capua au însemnat pentru voluntari aproape cinci sute de morţi şi peste o mie de răniţi, ca să nu mai pomenim de un număr tot atît de mare de prizonieri sau de oameni cărora, după cum se aude, nu le-a mai fost dat să găsească drumul spre casă. Burbonii poate că au avut un număr mai mic de morţi şi de răniţi, fiindcă nu au avut de

luptat cu prea multe tunuri şi nici cu puşti foarte bune sau mînuite cu prea multă pricepere; au lăsat totuşi în mîinile noastre mai mult de trei mii de prizonieri şi şapte tunuri de artilerie.

În tot timpul luptelor, populaţia din Santa Maria i-a ajutat pe voluntari din toată inima; garda naţională a stat încontinuu lîngă baricade şi comandantul şi-a meritat laudele pe bună dreptate. Dar prin alte părţi, mai ales în apropierea comunei Aversa, ţăranii aşteptau cu îndoială sfîrşitul bătăliei şi se pare că partidul burbonic i-ar fi aţiţat, sperînd să-i atragă de partea lui, dacă soarta voluntarilor s-ar fi schimbat în rău.

Garda naţională din Napoli n-a făcut un pas în afară porţilor, dar a fost totdeauna gata să asigure ordinea publică şi să împiedice orice încercare îndrăzneaţă a soldaţilor burbonici care, fără îndoială, şedeau la pîndă, şi de-abia aşteptau un semnal ca să dea din nou atacul.

Cîţiva tunari dintr-o escadră engleză, ancorată în port, avînd permisiunea să coboare pe uscat, veniră la Santa Maria, oferindu-se bucuroşi să dea o mînă de ajutor bateriilor noastre; se întoarseră apoi triumfători la bord, ducînd cu ei în chip de trofeu ghiulele şi grenade duşmane.

Regele Francesco s-a plîns de isprava lor amiralului Munda, dar amiralul i-a răspuns că el nu-şi putea opri oamenii ca în orele libere să facă ceea ce le plăcea.

Burbonii care au avut de luptat împotriva diviziei lui Nino Bixio au povestit fapte de necrezut despre diavolul acela împieliţat, zugrăvindu-l îmbrăcat în piele de urs şi invulnerabil la orice glonţ, înfricoşător din pricina înfăţişării lui sălbatice şi a glasului de tunet; îl botezaseră duşmanul lui Dumnezeu şi al milei.

Toate acestea le-am auzit din gura unui prieten care a căzut prizonier la Capua; tot el mi-a spus şi că l-a văzut pe regele Francesco foarte necăjit în clipa cînd, o dată cu căderea serii, şi-a dat seama de întorsătura ruşinoasă pe care o luase lupta începută sub auspicii atît de bune şi condusă cu atîta iscusinţă pînă la ora două după-amiază.

Regele avea lîngă el pe contele de Trani şi pe contele de Caserta. El urmărea cu o neliniştе febrilă tot mersul

bătăliei, dar niciodată n-a pornit în fruntea ostaşilor ca să le fie pildă.

A doua zi de dimineaţă au fost aduşi înaintea lui cîţiva voluntari, luaţi prizonieri la avanposturi; el începu să le pună întrebări, după care le spuse:

— Ce rău v-a făcut regele de la Napoli, ca să-l urîţi într-atîta?

Ceea ce însemna că lupta era definitiv pierdută; după aceea regele Francesco descălecă şi se întoarse în trăsură la Gaeta.

Manifestările de bucurie cu care poporul napolitan a salutat victoria voluntarilor au fost pline de entuziasm şi de emoţie; se auzeau pretutindeni strigăte de bucurie, care încununau vitejia şi succesul; se simţea că toţi salutau Italia unită, dorind unificarea ei cît mai grabnică; întîrzierea părea de neînţeles pentru toţi şi provoca bănuieli continue.

Prodictatorul Pallavicini, care a fost totdeauna un aprig susţinător al unificării cît mai grabnice şi necondiţionate, a scris în zilele acelea lui Mazzini o scrisoare în care îl ruga insistent să părăsească provinciile acestea, fiind de fapt singurele în care i-ar fi fost îngăduit să rămînă în Italia fără primejdie; dar Mazzini i-a răspuns disprețuitor, continuînd să rămînă în Napoli şi declarînd mereu că pentru el unificarea însemna o trădare şi nimic altceva.

De aceea antipatia pe care o nutreau mulţi pentru temutul agitator se manifesta din ce în ce mai mult, de-a dreptul pe faţă şi nu au lipsit nici oamenii care s-o răspîndească în popor, trîmbiţînd părerea că Mazzini este duşmanul încăpăţînat al înţelegerii, dispus să răstoarne vederile oricărui om înţelept. Este lesne de înţeles că, ambiţionîndu-se să rămînă totuşi la Napoli, răuvoitorii n-au întîrziat să aţîţe împotriva lui populaţia, mai ales atunci cînd Garibaldi nu venea aproape de loc prin Napoli, sau rămînea numai cîteva ceasuri, ca să rezolve în grabă treburile cele mai urgente.

Într-o dimineaţă (să tot fi fost orele unsprezece), tocmai venisem din tabără în oraş să cumpăr nişte lucruri; descălecînd în piaţa Del Mercatello, căci nu îndrăzneam

să merg călare pe strada Toledo, unde potcoavele calului alunecau mai rău ca pe gheață, mă îndreptam pe jos înspre cafeneaua *Europa*, cînd am văzut apropiindu-se o mulțime de oameni. Purtau cîteva drapele tricolore cu emblema casei de Savoia în mijloc, și strigau cît îi ținea gura. La început n-am luat în seamă nici drapelele, nici strigătele, nefiind ceva ieșit din comun s-auzi gălăgie pe străzile Napolului, într-o perioadă frămîntată ca aceea. Dar cînd m-am apropiat mai bine, am văzut clar ce era pe drapele și am auzit chiar din gura lor că cereau izgonirea lui Mazzini din Napoli, sau moartea lui; mi-am dat atunci seama că era vorba de ceva mult mai grav decît obișnuitele lor demonstrații, și am exclamat:

— Oare trebuia să se ajungă la o asemenea situație acolo unde comandă Garibaldi?

Cu mine mai era un tînăr ofițer toscan, căruia m-am adresat:

— Uite, mulțimea asta mi se pare că vrea să-i joace o festă lui Mazzini, profitînd de faptul că aproape nici unul din oamenii noștri nu e în oraș, sau poate că sînt unii care petrec, își fac de cap și habar n-au și nici prin gînd nu le dă să-l apere pe bietul bătrîn. Eu fug acasă la Mazzini și tu aleargă la cafeneaua *Europa;* du-te apoi peste tot și fă rost de oameni de încredere, pe ajutorul cărora să ne putem bizui.

I-am dat numele străzii pe care locuia Mazzini și numărul casei.

Ofițerul îmi făgădui că ne vom vedea cît mai repede cu putință, apoi alergă înspre piața palatului, iar eu, cotind-o pe niște străzi, m-am îndreptat spre casa lui Mazzini, care nu era prea departe.

Cînd am ajuns, a trebuit să bat la ușă de două sau chiar de trei ori. Se ivi în sfîrșit Giovanni Nicotera cu doi sau trei calabrezi. Mă salută și-mi spuse:

— Bine ai făcut că ai venit, căci oamenii aceștia nesăbuiți vor fi în curînd aici.

Aflînd că am trimis după ajutoare, adăugă că trimisese și el pe cîțiva să strîngă o mînă de oameni, ba chiar să dea de veste comandantului pieței, care era, dacă nu mă înșel, generalul Türr.

Nicotera era verde și tremura de furie.

Mazzini, văzîndu-mă că intru în camera lui, îmi ieşi în întîmpinare, îmi strînse mîna şi oferindu-mi o ţigară de foi „Cavour", cum obişnuia el să fumeze, îmi spuse:

— Îţi mulţumesc din inimă pentru această vizită; este cazul să repet că prietenul la nevoie se cunoaşte.

Şi începu să măsoare camera în lung şi în lat. Din cînd în cînd Mazzini rostea cîte un cuvînt ca să-l mai liniştească pe Nicotera, care se agita şi blestema ca un smintit.

Mazzini era conştient de ceea ce se întîmpla, şi mă întrebă numai dacă demonstraţia era făcută de oameni cumsecade sau de derbedei. I-am răspuns că erau oameni de ultimă speţă, nouăzeci şi nouă la sută plătiţi de cei care aveau tot interesul să încurce iţele, adică de acoliţii regelui burbon.

— Hei, lasă! mă întrerupse Mazzini. Nu e vorba de Burboni, care nu au nici un amestec aici, ci de obişnuiţii mei prieteni, pe care-i cunosc eu bine.

În timp ce discutam, bătu cineva la uşă; Nicotera coborî să deschidă şi se întoarse aducînd cu el şapte sau opt ofiţeri, care ne-au vestit că manifestanţii erau foarte aproape.

Într-adevăr, acum se deslueau bine strigătele, deşi ferestrele camerei erau închise, iar curioşii se şi vedeau apărînd ici şi colo, păşind în piaţă şi privind pe strada pe care trebuia să vină musafirii nepoftiţi.

După cîteva minute apărură şi manifestanţii. Erau o ceată de pungaşi, condusă de un monstru cu vădită înfăţişare de escroc; după urlete şi după numărul curioşilor, manifestanţii puteau fi cam o mie cinci sute, mai mult nu. Strigau: „Trăiască unitatea Italiei! Moarte lui Mazzini!" şi se opriră cu toţii în faţa casei.

Mazzini rosti cu glas îndurerat:

— Auziţi? Trăiască unitatea Italiei şi moarte mie; mie, care am visat cel dintîi Italia unită şi de asta m-au crezut nebun!

Cuvintele lui ne-au impresionat pe toţi; multora dintre noi ne jucau ochii în lacrimi.

Se auzi strigînd un glas din piaţă: „Să iasă Mazzini!" şi pentru o clipă mulţimea păru că ar vrea să se repeadă la uşa casei noastre.

În aceeași clipă Nicotera puse mîna pe revolver și ne strigă:

— Haide să terminăm odată cu șleahta asta de derbedei!

Toți, cu mîna pe arme, eram gata să-l urmăm pe Nicotera, dar Mazzini ne-a oprit:

— Nu, nu vreau; nu voi suferi niciodată ca o picătură de sînge să fie vărsată pentru mine! Lăsați armele, băieți, lăsați-le!

Ne-am supus și, fără nici o vorbă, ne-am așezat la ferestre.

Mulțimea începu să se risipească, continuînd totuși să urle în același ritm.

Nicotera își mușca mîinile. Mazzini, cu veșnicul său trabuc în gură, fuma liniștit.

Pe neașteptate, dintr-o stradă opusă au apărut cincizeci sau șaizeci de cămăși roșii, și șleahta derbedeilor o rupse la fugă; cred că n-au lipsit cîteva înțepături discrete cu sabia și cîteva cravașe ale voluntarilor, mai mult așa, ca un îndemn să poată fugi ceva mai iute și să nu se mai arate niciodată.

Dar necazul nu avea să se sfîrșească acolo. În ziua aceea tot orașul Napoli era obsedat, mai mult ca oricînd, de ideea fixă a anexiunii, și declara că nu-și va găsi liniștea pînă cînd Cele două Sicilii nu vor fi declarate strîns unite de celelalte provincii libere italiene printr-o legătură trainică și definitivă.

Garibaldi, înștiințat de toate cîte se petreceau, veni grabnic la Napoli, și pe înserat vorbi poporului în plină piață, făcîndu-i cunoscut, cu durere, că s-au găsit unii care să ceară moartea prietenilor săi, tocmai a acelora care au contribuit la unitatea Italiei. Apoi adăugă: „Ieri v-am spus că regele va veni aici. Azi am primit o scrisoare de la el. În ziua de 9 trupele lui au trecut granița și Victor Emanuel e în fruntea armatei. Peste puțin timp îl vom vedea aici pe regele nostru". Restul discursului a fost o severă critică adresată partidului care-l trimisese la Palermo pe La Farina să împiedice eliberarea Celor două Sicilii.

Cuvintele comandantului au fost ascultate cu mult respect și orașul se liniști.

După cîteva zile l-am văzut din nou pe Mazzini; locuia în altă parte, și dacă nu greșesc, chiar la văduva nefericitului Pisacane. De data aceasta m-am dus la el să-i cer părerea în legătură cu un caz de conștiință, adică să-l rog să-i scoată din cap unui bun prieten al meu o îndoială, o prostie, care nu avea nici un rost.

Era vorba de unul din puținii ofițeri ai brigadei așa-numite Castel Pucci, care, împreună cu Giovanni Nicotera, refuzaseră și continuau să refuze să ia parte la expediția lui Garibaldi sub drapel regal și cu lozinca: „Italia și Victor Emanuel". Ei se luau după crucile casei de Savoia de pe plăcile centiroanelor și-l găseau vinovat pe Garibaldi că servise, și mai ales că servește mai mult monarhia de Savoia decît Italia, transformîndu-se din general al poporului în soldat al regelui. De aceea refuzau să vină cu noi în primele linii și hoinăreau pe străzile orașului Napoli, nefiind nimeni în stare să-i convingă de adevăr, oricît s-ar fi străduit și pe orice cale.

Unul din ei fiindu-mi foarte bun prieten, într-o bună zi am început să-l iau la rost, convingîndu-l că nici o scuză nu-i poate motiva purtarea, cînd se știe bine că în timp ce tovarășii lui luptau la Capua, el de mai bine de o lună stătea în Napoli, fără să fi văzut măcar cum arată focul și fără să fi dat vreun semn de omenie, în comparație cu prietenii lui, tot atît de buni ca și el, și mai puțin scrupuloși în fața dușmanilor patriei.

Am vorbit cu el de mai multe ori, și am cerut și ajutorul altora ca să-l conving, dar parcă aș fi vorbit cu pereții. În zadar i-am propus să vină cu mine, în zadar i-am oferit să vină la noi cu gradul de căpitan pe care-l avusese la Castel Pucci, în regimentul pe care Giacomo Grizotti îl forma în Aversa, căci n-a fost chip să-l fac să plece din Napoli și să-l înrolez nici pentru o jumătate de zi măcar printre noi, bieții „servitori ai monarhiei". Dîndu-mi seama că era vorba de un caz de conștiință foarte delicat, l-am rugat să meargă cu mine la Mazzini, ca să hotărască el care din noi doi judeca drept și care judeca greșit.

Prietenul meu primi propunerea, așa că ne-am dus împreună la Mazzini. El ne-a lăsat să vorbim, fiecare în parte, cît am vrut, apoi ne-a răspuns:

— Bandi are dreptate; mergi cu el și luptă împreună cu prietenii lui și ai dumitale; cînd avem în fața noastră soldații Burbonilor, trebuie să luptăm mereu, fără să mai ținem seamă de drapelul care flutură deasupra noastră.

Auzind asemenea sentință, am crezut că am cîștigat cauza, dar prietenul meu nu voi să-și plece capul nici în fața unui judecător de talia lui Mazzini, menținîndu-se ferm pe poziție și lăsîndu-mă să mă întorc singur la avanposturi. Atunci am văzut limpede că unii mazzinieni erau mult mai mazzinieni decît însuși Mazzini, așa după cum au fost, sînt și vor fi totdeauna monarhiștii mai regaliști decît însuși regele.

Ultima dată cînd l-am văzut pe Giuseppe Mazzini la Napoli a fost a doua zi după plebiscit. Se zvonise că piemontezii plănuiau să-l aresteze; Giovanni Nicotera nu se mai putea stăpîni, era numai tunete și fulgere, și se lua la ceartă cu toți oamenii din Napoli și striga:

— Eu, eu am să mă duc într-o vale din Elveția și cînd oi da de un napolitan, am să fug de el ca de dracu'!

Spunea și alte lucruri mai rele.

Mazzini era gata de plecare și trebuia să-și schimbe domiciliul chiar în noaptea aceea, fiind constrîns să ducă mai departe o viață de om fugărit.

Mi s-a părut foarte mîhnit și nu se putea împăca cu gîndul că Garibaldi lăsase să-i scape din mîini o ocazie atît de bună.

— Uite — spunea el — peste cîteva zile Garibaldi se va întoarce la Caprera și de data asta va avea tot timpul să se dedice vieții fără griji, de la țară.

Eu i-am răspuns:

— Înțeleg bine ce vreți să spuneți; după dumneavoastră, Garibaldi ar trebui să țină cu orice preț în mîini autoritatea dictatorială, ca să poată efectua marșul asupra Romei și apoi asupra Veneției, după care să coboare pînă în golful Quarnero care mărginește Italia și-i scaldă hotarele... Dar, cu tot respectul și cu toată dragostea pe care v-o port, vă declar deschis că e mult mai ușor să spui unele lucruri decît să le faci. Veniți cu mine să vă arăt tabăra noastră, veniți să vedeți cîți oameni disciplinați avem, în stare să se măsoare și cu germanii într-un război de lungă durată, și după aceea îmi veți

spune dacă Garibaldi va putea risca să facă ceea ce gîndiți dumneavoastră, acum, cînd el este atît de sigur că regele nu numai că nu ar avea de gînd să-l ajute, dar va face orice ca să-l împiedice să rupă armistițiul lui Napoleon. Pe scurt, omul acela, de la care se pretind minuni mult mai mari decît a făcut, nu a avut niciodată și nu ar avea nici azi în fața inamicului mai mult de douăsprezece sau paisprezece mii de luptători buni. Vi se pare curios ceea ce vă spun, dar acesta este adevărul.

Mazzini nu a putut sau nu s-a mai străduit să mă combată pentru felul meu de a vedea situația, dar nici n-a dat vreun semn că ar fi satisfăcut, și brusc a schimbat vorba.

Lupta din prima zi a lunii octombrie spulberă trupelor regelui speranța de a se întoarce victorioase la Napoli și de a-și lua revanșa cu o singură lovitură, pentru pagubele suferite în perioada care durase din primăvară și pînă atunci, împrăștiindu-și dușmanul, așa cum face vîntul cu ceața. Totuși regele Francesco nu renunță de loc la planurile lui de a rezista cu îndărătnicie pînă la ultimul cartuș; fie că spera în ajutoarele pe care i le-ar fi trimis Providența cine știe de unde, fie că i se părea cu neputință ca marile puteri din Nord, și chiar Franța, să nu-l oprească pe Victor Emanuel la hotarele regatului.

Nici înaintarea armatei regelui Victor Emanuel nu a fost de ajuns să-l convingă pe Burbon că pierduse pentru totdeauna partida; pentru asta a fost necesar ca Garibaldi să înteţească asediul și să vegheze cu toată atenția, nefiind de loc exclus ca dușmanul să încerce o nouă ofensivă ca să-l înlăture; mai făcuse asta și ca să vadă dacă orașul Napoli și populația din împrejurimi ar da vreun semn că ține cu revoluționarii.

Îmi amintesc că în perioada aceea, fiind cu un batalion în orașul Aversa, cu misiunea de a ține sub observație Capua și locurile care se numesc *Vaietele regilor*, îmi fixasem avanpostul lîngă un sat cu numele Frignano.

Într-o noapte, tovarășii mei, supraveghînd ca de obicei cîmpul la o mică distanță de Capua, opriră două căruțe care se îndreptau frumușel înspre orașul asediat,

pline cu lucruri de mîncare şi de băut, şi mai ales cu dulciuri, lichioruri, romuri şi multe alte trufandale. În timp ce conducea cele două căruţe spre Frignano, ofiţerul care comanda plutonul meu zări în mijlocul unui cîmp, pe neaşteptate, şase soldaţi burboni care aveau aerul că merg înaintea unor patrule serioase şi, luîndu-se după ei, îi prinse fără nici o greutate, şi fără ca dintr-o parte sau alta să se tragă măcar un singur foc. Erau şase jandarmi, înarmaţi pînă în dinţi, şi cu nişte căţuşe de toată frumuseţea în buzunare, de parcă o porniseră în căutarea unor oameni pe care să-i aresteze.

Cînd i-a adus în faţa mea, am început să le pun tot felul de întrebări, ca să cunosc scopul patrulării lor de noapte, dar mi-a fost lesne să înţeleg că nenorociţii aceia, obosiţi şi plictisiţi de atîta şedere la Capua, şi de numeroasele lipsuri, veniseră de bună voie în gura lupului şi mulţumeau cerului că au căzut atît de curînd în mîinile noastre.

Într-adevăr, unul dintre ei, un caporal, îmi spuse:

— Am servit cu credinţă pe regele Francesco şi vom servi cu credinţă pe Garibaldi şi pe Victor Emanuel.

I-am luat cu mine la Aversa ca prizonieri, împreună cu cîţiva ţărani, bănuiţi că ar fi dat o mînă de ajutor celor doi căruţaşi şi că ar fi făcut mai multe vizite la Capua; chemînd pe inspectorul de poliţie, care era un bătrîn ieşit numai de cîteva luni din închisoare, unde îl dusese iubirea de patrie, i-am spus:

— Ascultă, bătrîne, dumneata, care ai datoria să ştii totul, trebuie să-i ţii sub pază pe toţi Burbonii din Aversa şi din împrejurimi şi să faci în aşa fel, încît să pui mîna pe cei mai îndrăzneţi şi să faci să înceteze vînturarea asta de tineri soldaţi şi de spioni care, din cîte am aflat, se duc în fiecare noapte la Capua şi se întorc, fără ca nimeni să ştie nimic din faptele lor. Debandada asta trebuie să înceteze odată şi numai dumneata eşti în măsură să-i pui capăt.

Bătrînul, care-l ura de moarte pe regele burbon şi pe adepţii lui şi de-abia aştepta să le poată face ceea ce i-au făcut şi lui, mi-a dat de înţeles că sarcina pe care i-o dădeam îi făcea mare plăcere, şi-mi răspunse:

— Hei, scumpe domnule maior, pe cîţi n-aş fi legat eu

pînă acum, pentru că pe Burboni îi cunosc după miros. Dar ce vreţi? De la Napoli îmi vin mereu „ordine îndulcite" şi mi se spune să-i tratez pe oameni cu mănuşi şi să nu fac din ţînţar armăsar. Dar acum, cînd dumneavoastră îmi daţi mînă liberă, şi-mi păreţi tocmai omul pe care-l căutam, fiţi sigur că pînă mîine seară veţi fi servit aşa cum se cuvine.

Şi într-adevăr, în ziua următoare veni să mă caute la cafenea şi-mi puse sub ochi o listă cu persoane suspecte, lungă aproape cît lista iubitelor lui Don Juan, pe care credinciosul Leporello o púnea sub ochii oricui dorea să afle aventurile amoroase ale stăpînului său.

Tocmai citeam lista aceea, în care erau nume de preoţi şi capelani, de marchize şi de excelenţe, de oameni bogaţi şi de ţărani, cînd iată că se opreşte o trăsură în faţa uşii cafenelei şi din ea văd coborînd un ofiţer. Era un ofiţer din statul-major, care îmi adusese ordin din partea generalului Sirtori să arestez pe loc pe un oarecare Garofolo, şi să i-l trimit la Maddaloni. Acesta era învinuit că are relaţii secrete cu comandantul oraşului Capua, la care se ducea adesea, favorizat de întunericul nopţii. Inspectorului de lîngă mine îi străluciră ochii de bucurie şi eu însumi m-am bucurat la gîndul că dînd odată de capătul firului, uşor aş fi putut să depăn ghemul. Dar recitind lista celor suspecţi şi negăsind printre ei pe Garofolo, m-am întors către inspector şi i-am spus:

— Dar bine, pentru Dumnezeu! Ai umplut cu tot felul de nume o foaie întreagă de hîrtie şi l-ai uitat tocmai pe adevăratul vinovat... Poliţia pe care ar trebui să o faci dumneata o fac pesemne cei de la cartierul-general.

Inspectorul se înroşi ca miezul de pepene verde, şi, zăpăcit la culme, îmi mărturisi că niciodată n-a ştiut că în Aversa trăia un om cu numele de Garofolo.

Am ieşit din cafenea şi am început să căutăm. După un sfert de oră, inspectorul ne conduse la o casă cu o înfăţişare frumoasă şi ne spuse: „Aici stă don Raffaello Garofolo".

— Evrika! am exclamat, şi am bătut încet-încet în uşă.

Ne deschise o fată care, aflînd ce voiam, ne răspunse că don Raffaello era plecat.

— Dar cine e acasă?

— Eu sînt şi mai e şi domnişoara.

Am urcat şi ne-am trezit în faţa domnişoarei, care îndată ce a auzit că îl căutam pe tatăl ei, a început să tremure ca o frunză, iar glasul îi pierise, de nu mai putea să răspundă nimic la întrebările noastre.

Inspectorul, crezînd că era încurcată din cauza minciunii în care intrase, începu să strige ca un scos din minţi, somînd-o pe biata fată să ne conducă la tatăl ei, care trebuia să fie neapărat în casă, şi declarînd categoric că don Raffaello se făcuse vinovat de înaltă trădare, de spionaj, de vînzarea patriei şi de multe alte delicte asemănătoare, încheie, spunîndu-i că merita moartea şi că o va găsi în mod sigur. Se apucă să cotrobăie casa în lung şi în lat şi să scotocească prin toate ungherele, să privească pe sub paturi, jurînd că don Raffaello era în casă, ameninţînd-o pe fată că dacă don Raffaello nu ieşea la lumină, o arestează, considerînd-o complice şi tăinuitoare. Sărmana, nici nu mai ştia pe ce lume se află. Pe mine m-a înduioşat şi am rugat-o să spună adevărul şi să-l convingă pe tatăl ei, dacă într-adevăr era în casă, să ni se arate, dîndu-i de înţeles că dacă rămînea ascuns, făcea mai rău şi-şi atrăgea asupră-şi alte nenorociri pe lîngă arestare.

Fata, venindu-şi în fire într-o oarecare măsură, începu să-şi dezlege limba; şi după cîteva bîlbîieli confuze, îmi spuse că tatăl ei era plecat, dar că putea fi uşor găsit la una din moşii, la doi paşi de oraş, unde obişnuia să se ducă în fiecare zi, pentru masa de seară, împreună cu vătaful.

Ne-am dus la moşie şi acolo am dat peste don Raffaello, care făcea liniştit cîţiva paşi în jurul casei, împreună cu vătaful. Îndată ce află motivul pentru care-l căutam, se schimbă la faţă în mii de culori şi căută să se dezvinovăţească, demonstrîndu-ne că facem o greşeală grosolană, chemînd martor pe Dumnezeu şi pe toţi sfinţii, ca să ne convingă că el nu se îndepărtase niciodată de oraşul lui, Aversa, şi că nu se gîndea la Burbon nici cît se gîndea la sfîntul cu numele căruia fusese botezat. Dar orice explicaţie a fost în zadar, pentru că tovarăşii mei l-au adus în oraş, l-au închis într-o tră-

sură şi ofiţerul de stat-major l-a luat cu el la Maddaloni, cu inima împăcată că-l înşfăcase pe vinovat şi îşi îndeplinise misiunea aşa cum trebuia.

Eu nu mă mai gîndeam la întîmplarea asta, cînd a doua zi am văzut în faţa mea un alt ofiţer din statul-major de la care am aflat că don Raffaello Garofolo nu era Garofolo cel căutat, ci că adevăratul vinovat trebuia căutat şi înhăţat în altă parte, adică în Frignano, unde şi gîştele ni l-ar fi putut arăta, numai să ne fi ostenit să întrebăm cine era şi unde locuieşte. Ofiţerul îşi încheie misiunea cu o dojană aspră adresată inspectorului de poliţie, acuzîndu-l de faptul că se lăsase amăgit şi luase monede false drept aur. Apoi îmi atrase şi mie atenţia să nu mă las pînă nu-l prind pe îndrăzneţul spion şi nu sînt sigur că am întrerupt corespondenţa între comandantul oraşului Capua şi Burbonii care îşi făceau cuiburi în spatele liniei avanposturilor mele.

După ce a plecat ofiţerul, i-am spus inspectorului să se ducă iute la Frignano şi să-l aresteze pe Garofolo; dacă nu-l găsea în comună, să ţină minte casa, şi în rest aveam să mă descurc eu.

Inspectorul plecă şi se întoarse după cîtva timp, dar cu mîinile goale; aduse totuşi cu el un sergent, care îi arătase casa lui Garofolo, mai spuse că aflase cu certitudine că el se ducea la Capua aproape în fiecare noapte, şi nu se întorcea decît cu o oră sau două înainte de ivirea zorilor.

Am chemat atunci un locotenent genovez, pe nume Cattaneo, care făcuse parte din cei O MIE, şi pe care-l socoteam un om isteţ şi demn de toată încrederea, şi i-am ordonat să se ducă la Frignano cu un pluton şi să urmărească cu precauţie orice mişcare a spionului, fiind cu mare băgare de seamă să nu-i scape din mîini.

Locotenentul, înţelegînd bine ce are de făcut, îmi jură că, viu sau mort, mi-l va aduce pe Garofolo cît mai repede cu putinţă; alegîndu-şi doisprezece oameni după voia lui, plecă pe înserat şi, ocolind şoseaua principală, o luă în marş peste cîmpuri, pentru ca vestea sosirii lui să nu ajungă înaintea lui în comună. Planul său era următorul: să vină pe neaşteptate acasă la spion, înainte ca el să pornească pe drumul lui obişnuit, şi să-l

prindă ca din oală, Dumnezeu ştie cu ce scrisori în buzunar.

Aflaţi acum, iubiţii mei cititori, ceea ce s-a întîmplat: în cele petrecute nu am avut nici o vină, dar întîmplarea m-a îndurerat mult, şi tot atît de mult şi pe bietul Cattaneo.

El ajunse la poarta casei lui Garofolo, care se afla la o oarecare distanţă de celelalte, în capătul comunei, aproape de ora trei noaptea. Luna, nespus de frumoasă, lumina ca ziua, dar nimeni din casă nu observase sosirea grupului de musafiri. Ferestrele erau închise şi nici o lumină nu pătrundea printre crăpături: semn că toţi dormeau sau că se prefăceau că dorm.

Locotenentul, după ce înconjură casa, spuse unuia din ţăranii pe care-i luase cu el drept călăuză să bată la uşă. Acesta bătu de mai multe ori, chemă pe nume pe Garofolo, apoi pe soţie, rugîndu-i să deschidă fără teamă, dar parcă s-ar fi adresat surzilor.

Deodată, iată că se deschise o fereastră în partea din spate a casei, chiar în faţa locului unde se aşezase Cattaneo la pîndă, cu alţi doi tovarăşi, şi se văzu apărînd la fereastră o umbră albă, care făcu un salt, căzu jos pe pămînt, apoi se ridică şi o luă la fugă peste cîmpuri.

Apariţia şi cele întîmplate s-au petrecut atît de repede, că nici unul n-a avut timp să se clintească, dar Cattaneo, apucînd o carabină, trase în cel ce fugea şi acesta căzu, scoţînd un strigăt ascuţit. Oh, Dumnezeule! Glontele locotenentului lovise în şira spinării pe fiul de şaisprezece ani al lui Garofolo. Fiul plătise pentru tată, care, în aceeaşi seară, dintr-o inspiraţie drăcească, anticipase ora plecării... Fiul cunoştea, desigur, păcatele tatălui; văzînd oameni înarmaţi, se înspăimîntă şi i se păruse mai puţin greu să sară pe fereastră decît să se lase prins; sau poate că totuşi fiul, împins de dragostea lui pentru tată-su, sau rugat de mamă-sa, a încercat să fugă ca să-şi vestească părintele să nu se mai întoarcă acasă niciodată.

Veniră iute să mă anunţe la Aversa; eu am pornit-o călare, înainte de a se lumina de ziuă, şi am văzut o femeie încă tînără şi frumoasă, care plîngea desperată lîngă fiul ei pe moarte. Am plîns şi eu cu femeia aceea

și am deschis gura să-l admonestez pe ofițer... Dar ce-i puteam spune eu ofițerului? Nu eram la cîteva mile de un oraș asediat? Nu era vorba de un spion pe care trebuia să-l prindem mort sau viu? Cine-și putea închipui oare că cel care încercase să fugă era fiul și nu tatăl?

Faptele s-au petrecut întocmai după cum le-am povestit; dar generalul Sirtori, care era foarte scrupulos, ne-a făcut un scandal nemaipomenit, și nu mai obosea repetîndu-ne într-una că atît eu cît și Cattaneo meritam să fim chemați în fața consiliului de război, de parcă i-aș fi ordonat eu să tragă în fiu în loc să tragă în tată-său, sau parcă ofițerul trebuia să ghicească cine fusese omul care sărise pe fereastră, așa, în cămașă, dintr-o casă mai mult decît suspectă, și care o luase prin cîmp cu intenția de a găsi refugiu în tabăra dușmană.

XIV

Trecuseră cîteva zile de la întîmplarea aceea dureroasă, cînd generalul Corte mă chemă cu batalionul meu în apropiere de Sant'Angelo, unde avea o cameră într-o vilă modestă, salutată deseori bucuros de proiectilele uriașelor tunuri din Capua.

Clemente Corte, un om plin de viață, care nu putea suferi trîndăvia, ca și atîția alții, ieșea destul de des călare, ca să dea o raită pe linia avanposturilor, din ce în ce mai apropiate de piața asediată, fie ca să-și viziteze oamenii, fie ca să-i întîlnească ofițerii armatei regulate, vechii lui tovarăși de luptă, care se străduiau să-și sape tranșeele ca să-și așeze artileria.

Într-o asemenea zi, cîteva batalioane ale Burbonilor porniră la atac, ca să ne dea de lucru, și Corte se duse să-i întîmpine cu cîteva sute de oameni de-ai săi, luînd la această plimbare și un regiment din brigada Simonetta.

După ce dușmanul a fost respins, urmărit de ai noștri aproape pînă la marginea pieței garnizoanei din Capua,

Clemente Corte, care avea un cal minunat şi-l conducea cu multă eleganţă, îl lăsă s-o ia în voie tropăind, prin mijlocul unei şosele, care duce în linie dreaptă în oraş.

Dar deodată un obuz nimeri în botul minunatului cal, care fu zvîrlit cît colo, cu ţeasta sfărîmată. Bietul animal făcu un salt şi căzu la pămînt, doborînd o dată cu el şi pe călăreţ. Noi, care ne aflam la vreo patruzeci de paşi în spatele lui, îl crezurăm mort. Dar în mai puţin timp decît s-ar crede, norocosul om se ridică de jos şi ne salută cu un hohot de rîs; bineînţeles că şi noi îi răspunserăm cu urale zgomotoase.

Nu vreau să insist înşirînd multiplele şi variatele episoade care au avut loc în zilele petrecute la Capua după bătălia de la 1 octombrie; dar cititorul să nu mi-o ia în nume de rău dacă îi voi relata ce mi s-a întîmplat în penultima noapte a lunii în care au luat sfîrşit străduniile noastre.

Batalionul de sub comanda mea era format din cetăţeni din Romagna, din Ravenna, din Cesena, Parma şi Modena; mai rar cîte un veneţian sau vreun toscan; dintre ei, unul singur era napolitan, un băiat de unsprezece sau doisprezece ani, care suna goarna şi era gornistul meu preferat. Adesea îl luam pe cal şi asta însemna pentru el cea mai mare bucurie de pe lume.

Voluntarii erau în cea mai mare parte oameni încercaţi, după cum lăsau să se întrevadă mustăţile lor mari şi înfăţişarea lor de oameni hotărîţi. Dar la încartiruire îţi trebuia o răbdare de înger ca să-i ţii în frîu, şi nu ascultau de bună voie decît de mine şi de alţi doi ofiţeri; poate unde le eram mai simpatici şi mai plăcuţi decît ceilalţi.

Deseori dracii ăştia se luau la harţă din cauza trîndăviei la care îi obliga asediul, încît era nevoie să-i îmboldeşti ca să-i poţi duce la exerciţii şi de funii ca să-i ţii. Dacă vreun ofiţer nu le dădea voie cumva să joace cărţi, sau dacă îi mustra că nu erau bine curăţate armele, că îmbrăcămintea le era murdară sau ruptă, ţipau cît îi ţinea gura că n-au ac şi aţă şi se aprindeau de mînie.

Le spuneam ofiţerilor: „Luaţi în consideraţie numai fap-

tele importante şi treceţi cu vederea peste nimicuri. Gîndiţi-vă că aceştia sînt de fapt soldaţi improvizaţi şi fiţi mulţumiţi de ei că fac o pază bună, că au grijă de muniţie şi de arme şi că, la nevoie, ştiu să se lupte orbeşte". Dar asta nu însemna că m-aş fi temut de furia lor; ori de cîte ori am avut poftă şi am socotit necesar să instaurez o disciplină severă, am intrat în ei cu hotărîre, arătîndu-le că mai degrabă m-aş fi lăsat tăiat bucăţele, decît să le îngădui să ia în bătaie de joc pe cel care avea dreptul să le comande, şi care nu le dădea decît ordine bine chibzuite.

Oricum săteau lucrurile, ei mă iubeau din toată inima şi eu ţineam la ei în egală măsură, de aceea am fost totdeauna prieteni, iar la sfîrşitul campaniei ne-am despărţit cu lacrimile în ochi.

Cu toate acestea, în ziua de douăzeci şi nouă octombrie se întîmplă ca nişte soldaţi din batalion, fiindcă li se păru că pîinea şi vinul erau de calitate proastă şi toate celelalte aveau un gust înfiorător, să se înfurie şi aproape toţi ceilalţi să le ţină isonul. Puţin cîte puţin, vociferările luară proporţii. Pîinile începură să zboare prin aer, ciorba fu aruncată pe jos, şi, încet-încet, toată tabăra de care răspundeam eu se transformase într-un iad. Mînia oamenilor era atît de cumplită, încît îi acuzau pe ofiţeri în gura mare că nu ţin de loc la oameni, şi se porniră să ne ameninţe că lasă totul baltă şi că vor alerga să se înroleze cu toţii în regimentul cel mai apropiat, unde, după spusele lor, bietului voluntar nu i-ar fi lipsit puţinul pe care îl punea la dispoziţie Garibaldi, şi unde superiorii ar fi avut mai multă dragoste pentru oameni şi mai multă grijă ca pungaşii de la aprovizionare să nu fure ca în codru.

Auzind scandalul nemaipomenit care se iscase şi fiind sigur că ofiţerii mei nu erau în stare să-l potolească, am coborît din cămăruţa mea şi am început să-i dojenesc pe cei mai mînioşi, făgăduindu-le că voi raporta generalului Corte şi mă voi plînge de alimentele care li se păreau lor de proastă calitate, că de azi înainte voi merge eu însumi să-i supraveghez pe cei de la aprovizionare, căutînd să-i prind asupra faptului, ca să le dau pedeapsa cuvenită. Între altele, le-am atras atenţia şi asupra pro-

verbului francez „*à la guerre comme à la guerre*", care corespunde cu proverbul italian: „În vreme de război mănînci și pîine uscată".

— Oare am mîncat eu altceva decît voi? Sau poate aveți un stomac mai delicat decît al meu? Haîde, luați lucrurile așa cum sînt și nu mai căutați nod în papură tocmai în ultimele zile care ne mai rămîn de dus greul. Alții, dinaintea voastră, deși au mîncat mult mai prost decît voi, au fost totuși veseli, de parcă s-ar fi dus la nuntă; cei O MIE de oameni ai lui Garibaldi, bieții de ei, se hrăneau cu boabe fierte și totuși strigau „ura" și se luptau ca niște lei, de parcă se hrăniseră numai cu friptură de clapon și vin de Barolo.

S-ar fi zis că vorbele mele le curmaseră furia și gălăgia, dar abia am plecat de lîngă ei, să mă întorc în cameră, că vacarmul reîncepu mai puternic ca oricînd. Doi sau trei ofițeri, care au vrut să restabilească liniștea, veniră fuga sus la mine și îmi spuseră:

— Coborîți din nou, fiindcă lucrurile se complică și amenință să ia o întorsătură neplăcută.

În ziua aceea mă durea capul groaznic, pentru că aerul mlaștinilor din partea locurilor îmi dăduse febră, și medicul mă silea să iau chinină, așa că enervarea provocată de ei, pe lîngă durerea mea de cap, m-a făcut să simt cum mi se urcă sîngele la creier. În mijlocul atîtor smintiți, am simțit că-mi pierd și eu orice control. După ce am încercat din nou să-i lămuresc și mi-am dat seama că vorbeam cu surzii, am dat ordin să se pună șaua pe cal și în clipa în care am încălecat, le-am strigat:

— Vă lecuiesc eu acum pe toți, și vă jur pe Dumnezeu că o să vă faceți blînzi ca oile!

La cuvintele mele, voluntarii tăcură ca prin farmec; poate că se temeau că mă duc la Garibaldi să mă plîng de comportarea lor și să-i cer ajutoare ca să-i constrîng la datorie; cîteva glasuri încercară să mă oprească și să mă înduplece să renunț la intenția mea. Dar am dat pinteni calului și am alergat la generalul Corte. Negăsindu-l acasă, am alergat la Medici. Acolo fiind și Corte, le-am spus la amîndoi:

— Am sub comanda mea un batalion de draci împieliați, pe care-i mănîncă palmele și cărora nu le

priește repausul. Dați-mi aprobare ca în noaptea asta să-i pot transporta într-un loc unde șuieră gloanțele, sau cel puțin să fie pe aproape, căci vă jur că înnebunesc și sînt în stare să fac orice, ca omul ajuns la desperare.

Cei doi generali au rîs la auzul vorbelor mele și văzîndu-mă aprins la față și scos din sărite cum eram, mi-au dat un pahar cu vin și m-au rugat să le istorisesc în amănunt ce mă durea.

Am dat pe gît un pahar de vin, ca să-mi înăbuș mînia, și le-am povestit tot.

Medici îi spuse repede lui Corte:

— Dar e foarte ușor să-l mulțumim pe Bandi. Tocmai în noaptea asta avanposturile amenință să se agite, și e bine ca acolo să fie soldați odihniți; dacă oamenii dumitale au gărgăuni în cap, este exact ceea ce le trebuie.

După ce îl chemă pe șeful statului-major, îi spuse că batalionul meu trebuie să fie trimis la avanposturi la o oră bine stabilită în cursul nopții, iar linia avanposturilor să fie împinsă înainte, conform celor hotărîte.

M-am întors iute la tabără și cum eram foarte voios, am dat ordin ca în cel mult douăzeci de minute batalionul să fie gata.

Îndată ce voluntarii și-au luat armele și s-au adunat în ordine, le-am spus:

— Iată, acum vor fi puși la probă toți cei care fac pe grozavii și care vor să oprească mersul firesc al lucrurilor, dîndu-și aere că sînt în stare de cine știe ce isprăvi nemaiauzite. Ca pedeapsă, vă voi duce la avanposturi, ca să vedeți ce soi de vînt șuieră pe acolo.

După cuvintele mele, izbucni un ropot de aplauze și toți păreau încîntați și bucuroși, de parcă s-ar fi dus la petrecere; nu mai conteneau cu strigătele de „bravo" și mă rugau să le iert mica lor răbufnire de violență.

I-am iertat și am rîs din toată inima, iar cînd au venit ofițerii din statul-major al lui Medici ca să ne conducă la locul nostru, cei mai veseli au început să cînte un imn și tot batalionul li s-a alăturat, făcînd un cor. Dar eu le-am ordonat să păstreze liniște și din clipa aceea nu li se mai auzi nici răsuflarea.

Am ajuns în linia avanposturilor de la Sant'Angelo, care era ocupat de un batalion de calabrezi. Ofițerii lui

Medici mi-au ajutat să trec o bună porțiune din linii și mi-au spus să nu mă opresc decît la șoseaua de-a lungul căreia se înălțau zidurile orașului, și anume în punctul în care esplanada e folosită ca bază de exerciții militare.

Noaptea era senină și printr-o perdea subțire de ceață se distingeau foarte clar turnurile și zidurile orașului de care ne despărțea o distanță de patru sute cincizeci de metri, sau cel mult cinci sute. Mi-am așezat oamenii cum m-am priceput mai bine, atrăgîndu-le atenția cu severitate ca nimeni să nu deschidă foc fără un ordin din partea mea, și să fie cu atenția mereu trează, pentru că dintr-un moment într-altul s-ar fi putut să intervină ceva cu totul neașteptat.

În timp ce le vorbeam, două lovituri puternice de tun de la fortăreață ne demonstrară că armata burbonă nu dormea, ci stătea cu urechile ciulite, descoperindu-ne chiar prin întuneric.

După cîteva clipe ni se mai alătură un batalion din brigada noastră și maiorul maghiar Friggessy, care îl comanda, mă anunță că primise ordinul ca în timpul nopții să construiască o tranșee mare. Și, într-adevăr, ne pomenirăm cu niște țărani care aduseseră cu ei sape și lopeți și niște săculeți plini cu nisip, sau alții goi, pe care urma să-i umple, și, ajutați de oamenii noștri, începură să muncească de zor cu toții; soldații făcuseră un cordon, vrînd să-i protejeze pe muncitori, aleși dintre cei mai ageri și cei mai zeloși.

În timp ce noi lucram la tranșee, am observat că în spate erau niște soldați geniști, din armata regulată, care munceau și ei, iar din manevra ofițerilor lor am înțeles că se construia o baterie cu care să bombardeze orașul.

Noaptea a trecut în liniște, cu excepția cîtorva bubuituri de tun pe care ni le servea din cînd în cînd fortăreața; tranșeea a fost gata înainte de ivirea zorilor; înaltă, solidă, și pe o întindere destul de mare.

De cum se lumină de ziuă, am văzut cîteva plutoane de cavalerie ieșind din oraș și cu mare greutate am reușit să-mi stăpînesc oamenii care voiau să tragă în ei cu orice preț. Aproape de ora opt sosiră Medici și

Corte, împreună cu alți cîțiva ofițeri, și numeroasa trupă de cavaleriști stîrni tunurile dușmane, ca să ne arate că sînt gata de luptă. Medici, fără să ia în seamă grenadele care șuierau în neștire, scrută zarea și văzu tot ce îl interesa; după ce trimise un ofițer de-al său să pună la punct nu știu ce mișcări la cîteva batalioane aflate în stînga batalionului meu, spuse:

— Acum hai să mîncăm ceva.

Am pregătit dejunul în mijlocul cîmpului, acolo unde terenul avea niște adînciturі în forma unui mic amfiteatru, și în care oricine dintre noi putea sta în picioare fără să arate dușmanului mai mult decît capela. Așezați în depresiunea aceea ca într-un lighean în care intrarăm cu toții, am început să mîncăm mămăliga și carnea de sturz cu pofta de mîncare a oricărui soldat care se respectă, în timp de război, cînd, deodată, fie că ne văzură intrînd în groapa aceea, fie că mișcarea batalioanelor din apropierea noastră le bătu prea mult la ochi, tunurile de la bastioane începură să tragă cu o îndîrjire de nespus.

Obuzele explodau aproape de noi, și unele schije mari căzură chiar pe marginea tranșeei. Copacii, sfîrtecați de schije și de ghiulele, se prăbușeau trosnind. S-ar fi zis că soldații regelui Francesco țineau morțiș să ne împiedice să terminăm cu bine masa, sau măcar să ne înștiințeze că de la banchetul nostru pînă la înmormîntare aveam un singur pas de făcut, și acela foarte mic.

În clipa aceea, Giacomo Medici, care era vitejia personificată, s-a exprimat astfel:

— Acum să-i vedem pe marii fanfaroni, care jură de la o depărtare de o sută de mile că n-au cunoscut niciodată o senzație mai plăcută ca cea pe care o au cînd sînt în bătaia focului. N-aveți oare impresia că cine face o astfel de afirmație trîntește o minciună gogonată?

Am fost cu toții de acord, și fiecare a considerat înțeleaptă remarca generalului.

În timp ce discutam așa, Medici, care nu slăbea din ochi nici o mișcare a dușmanului, descoperi că trupe numeroase voiau să se strecoare din bastioane.

— O ieșire — spuse generalul. Fiecare să se ducă la locul lui. Bandi, tu lasă-l pe dușman să se apropie de

baricadă, şi nu deschide focul decît după aceea, cînd le vei da un asalt cu toată forţa.

Am ieşit din groapa noastră, fulgeraţi din plin de focul artileriei, dar, din fericire, nu ne nimeri. Medici încălecă, împreună cu tovarăşii lui, şi toţi o luară în galop în partea stîngă. Eu împreună cu Friggessy ne-am întors la tranşee. Oamenii noştri stăteau întinşi cu faţa la pămînt, în afară de cei care puteau sta în genunchi în spatele tranşeei.

Se cînta cu glas tare imnul lui Garibaldi, şi mie cîntecul acela mi se părea dirijat de însăşi mîna Domnului, pentru ca voluntarii să se poată abţine astfel şi să nu tragă. Totuşi muzica nu i-a putut ţine locului multă vreme. Cînd văzură pe doi sau trei tovarăşi de-ai lor răniţi de schijele grenadelor şi cînd îi zăriră pe infanteriştii şi cavalerii Burbonilor cum înaintau, se auzi o împuşcătură, apoi a doua, a treia şi nici că a mai fost chip să-i împiedice cineva pe toţi ceilalţi să nu tragă, oricît strigau ofiţerii la ei sau blestemau şi îi ameninţau cu săbiile şi revolverele.

Acum toţi trăgeau cu puştile, şi asta dură o bună bucată de timp. Atacul regaliştilor a fost respins, dar mie şi lui Friggessy tare ne-a fost greu să-i împiedicăm pe unii din oamenii noştri să iasă din tranşee, fiindcă voiau să mai atace inamicul, deşi acesta ajunsese destul de departe de noi şi se întorcea în oraş.

Friggessy, iritat de faptul că nu fusese ascultat atît de prompt cum ar fi dorit el, luă o carabină în mînă şi voi să izbească cu ea pe un soldat de-al meu, Ilario Conti, din Livorno, care sărise din tranşee cu un drapel în mînă şi îi îndemna pe toţi ceilalţi tovarăşi să-l urmeze. Friggessy nu-l nimeri pe Conti (şi desigur că nici n-a vrut să-l nimerească), dar Conti se repezi, gata să sară asupra lui, şi lucrurile s-ar fi terminat rău dacă eu n-aş fi intervenit.

După ce trupele duşmane au intrat iar în oraş, se auzi din nou bubuind tunul şi ai noştri continuară şi ei să tragă ca mai înainte, fără ca nimeni să fie în stare să-i oprească.

La scurt timp, două bombe nimeriră în plin tranşeea care mai fusese atinsă în cîteva locuri; ea se prăvăli,

aruncînd sacii cu nisip care se rostogoliră peste noi într-un nor mare de praf. Pentru o clipă am crezut că mă sufoc sub valul de nisip și cînd am fost în stare să mă ridic, l-am văzut pe unul din voluntarii mei mort, iar pe alți trei sau patru, răniți, printre care și pe micul gornist. Tot trăgînd, Burbonii nimeriseră ținta și tranșeea era pe jumătate distrusă. Totuși ai noștri continuară focul. După cîtva timp ne-au sosit întăriturii, alte două batalioane trimise de cartierul general, imediat ce au semnalat că trupele burbonice voiau să iasă din Capua cu intenția să ne atace.

L-am luat în brațe pe gornist, ca pe copilul meu, și l-am pus într-o cotigă, ca să-l poată duce la spital.

Pe înserat, ne-au trimis alți oameni în schimb, și am plecat salutați de șuierul ghiulelelor de tun ale fortăreței, care ținea să-și ia rămas bun în felul acesta de la noi.

Îmi amintesc că în timp ce urcam călare pe șoseaua principală, o ghiulea mare nimeri o capelă masivă în care era o Madonă și o sfărîmă în două. În momentul acela se apropiară de mine doi domnișori frumoși, îmbrăcați în haine de mătase simplă și cu cravașa în mînă; i-am recunoscut ca fiind reporterii unor ziare engleze, și mi-am adus aminte că-i mai văzusem cîndva în Sicilia. Le-am spus că locul acela nu prea era potrivit pentru oameni de felul lor, dar pesemne că domnișorii aceia erau puțin chercheliți și fără îndoială că așa era, căci rîdeau în hohote; pînă nu le-am tras o înjurătură, nu i-am putut face să plece de acolo și să lase la o parte glumele; stînd în apropierea mea, ei arătau tocmai bine dușmanului ținta, care era și așa destul de vizibilă.

Cînd am ajuns la tabără și s-a făcut apelul batalionului meu, lipseau doisprezece oameni: trei morți și nouă răniți. Dar supraviețuitorii și cei teferi îmi mulțumeau și mă onorau spunîndu-mi:

— Ați văzut că uneori chiar dacă sîntem puțin nebuni, nu sîntem totuși în stare să vă facem de rîs?

Pentru dracii aceia pedeapsa mea fusese prilej de bucurie.

XV

Un suflet generos ca al lui Garibaldi nu se împăca cu gîndul ca dintr-o necesitate inevitabilă a războiului să se bombardeze un oraş şi în special un oraş italian, punînd în pericol viaţa bieţilor locuitori, asupra cărora nu e drept să faci să se abată cu atîta cruzime pedeapsa pentru păcatele altuia.

Aşadar, acest om minunat, neînduplecat la stăruinţa celor care se grăbeau să pună capăt asediului acela plictisitor, interzise cu desăvîrşire să se tragă cu tunurile asupra oraşului Capua, chiar în momentele în care focul de la bastioane dădea de lucru cu mai multă înverşunare avanposturilor noastre.

În legătură cu cele de mai sus mi-amintesc că într-o asemenea zi, în timp ce pe muntele Sant'Angelo se instala o baterie de tunuri masive, colonelul Giacomo Griziotti, crezîndu-l absent pe general şi departe de locul acela, încărcă un tun, cu gîndul să trimită un salut oraşului Capua, şi din proprie iniţiativă îi dădu foc cu mîna sa, după cum îi plăcea să povestească celor care aveau chef să cunoască întîmplarea aceea a lui. Tot Griziotti fusese acela care în portul Marsala voise să scufunde cu artileria bărcile burbonice care pluteau încărcate cu soldaţi urmărind să ia cu asalt cele două vase ale noastre, şi nu se abţinu decît (cum îşi vor aminti cititorii mei) cînd l-a oprit Garibaldi, cu glasul lui de tunet, acuzîndu-l că dintr-un capriciu nebunesc voia să dea loc unor crunte represalii împotriva bietului oraş Marsala.

De astă dată, Giacomo Griziotti şi-a putut satisface capriciul de a trage o lovitură de tun, dar cum se auzi în văzduh bubuitul tunului, Garibaldi ieşi ca din pămînt, nu ştiu de unde, şi strigă:

— Cine e nenorocitul care trage? Cine trage împotriva ordinului meu?

La auzul glasului acela care băga în răcori pe oricine, chiar şi pe cei pe care generalul îi privea cu mai multă bunăvoinţă, Griziotti încălecă pe cal şi goni ca vîntul. Cînd ajunse la Caserta, îmi povesti întîmplarea şi rîse în hohote, ca un nebun.

Dar cînd trupele generalului della Rocca au ajuns în fața orașului Capua și împreună cu noi au început să încercuiască mai de aproape bastioanele, Garibaldi n-a mai putut să împiedice bombardarea orașului și pregătirile pentru această acțiune au fost începute în urma unui acord comun al celor două armate asediatoare.

Nu voi mai da amănunte de felul în care au decurs luptele pe linia avanposturilor pînă la data de 30 octombrie, și voi spune doar că orașul Capua a fost bombardat în seara zilei de 1 noiembrie. Focul bateriilor noastre trebuia să fie deschis la orele patru. În jurul orei trei, Garibaldi încălecă pe cal în piața Sant'Angelo și o porni spre Santa Maria, ca să ajungă la Caserta.

Pe atunci comandam un batalion din regimentul lui Griziotti, primul din brigada Basilicata, și trebuia să petrec noaptea lîngă cimitirul Santa Maria.

Cînd Garibaldi apăru la capătul drumului, le-am ordonat soldaților poziția de drepți, ca să-l salute. Garibaldi opri brusc calul în fața batalionului și-mi făcu semn să mă apropii de el.

— Vezi, vor să-l bombardeze cu orice preț. De aceea plec, pentru că n-am inimă să pot rezista la asemenea scene barbare. Nimeni nu trebuie să aibă dreptul să mă numească un „distrugător".

După ce-mi strînse mîna, îi salută pe voluntari și le strigă cu vocea aceea a lui care cucerea inimile:

— Cu bine, copii, cu bine!

Voluntarii rupseră repede rîndurile și cu armele în mîini îl înconjurară. Toți ar fi vrut să-i sărute mîna sau măcar hainele, încît numai dînd pinteni calului și îndemnîndu-l la galop reuși generalul să se elibereze de demonstrația aceea plină de dragoste.

Generalul plecase de puțin timp, cînd bateriile generalului della Rocca și bateriile garibaldine deschiseră focul cu un zgomot de nedescris. Dar nici artileria de la bastioane nu întîrzie să răspundă cu aceeași furie cumplită, încît timp de cîteva ore canonada semăna cu bubuitul unei imense orchestre de tobe uriașe. S-ar fi spus că se cutremura pămîntul și că luase foc văzduhul. Bombele noastre se ridicau în zbor, după scurt timp cădeau drept în jos, încît credeam că toate nimereau deasupra

orașului, și eram sigur că, înainte de a se lumina de ziuă, din Capua nu va mai rămîne decît scrum. Proiectilele pe care le lansa artileria dușmană explodau pe cîmp, la cîțiva pași de noi, dar n-au produs decît pagube neînsemnate.

Noi, care asistam pentru prima dată la spectacolul unui oraș bombardat, aveam impresia că nu fusese mai multă distrugere și mai mult tărăboi la Sevastopol. În realitate însă bombardamentul de la Capua n-a fost decît mult zgomot pentru nimic. Au fost deschise doar cîteva gropi, și foarte puțini morți au fost aruncați în ele. Acoperișurile și zidurile dărîmate au putut fi numărate pe degete. În cea mai mare parte bombele noastre, împinse de vîntul care sufla tare, nimereră în rîu, dincolo de oraș, și numai cînd a fost atinsă cupola catedralei în două locuri, populația, înspăimîntată, s-a dus să se plîngă arhiepiscopului și acesta îl rugă cu insistență pe generalul comandant să fie îndurător și să nu se mai încăpățîneze într-o apărare zadarnică.

Noaptea a fost agitată și întunecată. Proiectilele țîșneau ca niște focuri de artificii, spintecînd cu furie întunericul. Aproape de ora nouă sau zece, canonada începu să se mai domolească, și după cîteva ore loviturile deveniseră foarte rare.

A doua zi de dimineață, ziua morților, bastioanele nu mai dădeau nici un semn de viață și bateriile garibaldine tăceau și ele; mai trăgea doar cîte un tun al lui della Rocca, deși pe zidurile și pe turnurile orașului fluturau drapelele albe.

Aproape de ora zece, am aflat că Burbonii capitulau; puțin după aceea, s-a spus că se predaseră condiționat, făcîndu-li-se onoarea de a prezenta armele.

În dimineața zilei următoare, zece mii de soldați ai regelui burbon ieșeau pe poarta orașului Capua și depuneau armele pe cîmpul de exerciții, constituindu-se prizonieri ai regimentelor armatei noastre regulate.

Toată garnizoana aceea frumoasă și numeroasă stătuse, în timpul bombardamentelor, înghesuită în cazemate și n-avusese curajul să se manifeste printr-un contraatac, deși atît lui Sirtori cît și lui della Rocca le fusese teamă, pe bună dreptate, tocmai de contrariu; ei vegheaseră de

aceea toată noaptea, ca nu cumva să aibă surpriza unui atac.

După ce Capua s-a predat, misiunea noastră a luat sfîrşit. Armata regulată se pregătea să împresoare Gaeta, regele Victor Emanuel se apropia de Napoli, iar Garibaldi de-abia aştepta să se întoarcă în Caprera sa, pe care o părăsise de cîteva luni şi unde îl aştepta o odihnă plăcută, la umbra unei glorii nepătate şi demne de invidiat.

Acum începea şi el să-şi dea seama că noi nu mai eram decît nişte oaspeţi nepoftiţi acolo, unde cu cîteva zile înainte ne aflam singuri în faţa duşmanului, şi singurii care am strigat în faţa întregii lumi că nu mai existau două Italii, ci o singură Italie, un singur popor şi o singură inimă.

Armata regulată nu prea ne privea cu simpatie; cămăşile noastre roşii şi sărăcăcioase păreau că-i îngrozesc pe generalii încărcaţi de fireturi de argint, în faţa cărora noi nu eram decît nişte aventurieri favorizaţi de noroc, care uzurpaserăm numele şi drapelul bunei şi adevăratei armate.

Îmi amintesc că la două zile după capitularea oraşului Capua, Giacomo Medici voi să viziteze oraşul şi se prezentă la poartă, urmat de cîţiva ofiţeri din divizia lui, printre care mă aflam şi eu, cel care scriu. Medici era îmbrăcat cu tunică neagră şi la chipiu avea insignele gradului său, la fel cu cele ale armatei regulate, încît nu exista om care, uitîndu-se la el, să-l poată lua drept un simplu soldat, care spală blidele, sau un soldat de operetă.

Şi totuşi nişte ofiţeri grenadieri, care stăteau lîngă poarta oraşului, s-au uitat la el şi, aproape să pufnească în rîs, n-au catadicsit nici măcar să se ridice, cu atît mai puţin să-l salute. Din cauza asta, Medici se făcu roşu ca focul şi cît pe-aci să-şi iasă din sărite; nu se putu abţine să nu mi se plîngă:

— Vedeţi ce primire ne fac oamenii ăştia? Dacă eram nişte puşlamale, şi tot ar fi trebuit să ne primească altfel!

În zilele acelea ni se aduse la cunoştinţă că regele Victor Emanuel intenţiona să vină să ne vadă. Şi, într-adevăr, o jumătate de zi am stat sub arme, aşezaţi în cea mai desăvîrşită ordine, aşteptînd vizita regelui Italiei. Ne-am întors însă seara la încartiruire fără ca el să ne fi văzut.

Fără îndoială că regele plănuise să ne facă o vizită, și ar fi venit cu siguranță, dacă unii consilieri din jurul lui, cu aere de atotștiutori, nu i-ar fi demonstrat că vizita lui ar fi fost nepotrivită, deoarece nu era demn pentru un rege să parcurgă călare rîndurile acelea de *sans culottes* cum eram noi, și să-i onoreze de parcă ar fi fost soldații lui.

Garibaldi se mîhni destul de cele întîmplate, totuși nu-l învinui pe rege. Dimpotrivă, în repetate rînduri afirmă:

— Bietul rege, vedeți ce-l îndeamnă să facă?...

Dar cea mai mare și amară decepție pe care a avut-o a fost cînd și-a văzut spulberat visul lui minunat de înfrățire a cămășilor roșii cu tunicele albastre, în vederea continuării războiului. Sufletul lui generos nu se putea împăca cu ideea că o dată cu căderea orașului Capua misiunea lui avea să se încheie și că, prin cucerirea Gaetei, războiul avea să se sfîrșească și că armele trebuiau depuse, papa rămînînd în continuare la Roma și austriecii în Veneția.

De aceea, în ultimele zile cît a rămas printre noi, l-am văzut trist, tăcut și din gura lui nu mai ieșeau decît cuvinte de adîncă părere de rău, reținută cu mare greutate în adîncul sufletului său.

În ziua de 6 noiembrie el și-a văzut pentru ultima oară armata lui modestă, dar glorioasă, cînd a adunat-o în piața mare din Caserta, ca să-și ia rămas bun. El nu ne spuse „adio", ci „la revedere". Zece mii de glasuri strigau: „În martie, în martie!"

Și, într-adevăr, nu era unul printre noi care să nu spere că peste cîteva luni va revedea o nouă Marsala.

XVI

În dimineața zilei de 7 noiembrie Victor Emanuel intră în Napoli. Deși ploua cu găleata, orașul era în sărbătoare, ca pe un timp frumos, cu cer senin. Cred că în

ziua aceea marea metropolă era de două ori mai populată. Cele mai alese cuvinte n-ar fi în stare să descrie bucuria napolitanilor.

Am văzut trăsura regelui în piaţa Plebiscitului. În stînga monarhului stătea Garibaldi, îmbrăcat în hainele sale de fiecare zi, cu obişnuita eşarfă pe umăr şi cu aceeaşi tocă pe cap. Regele şi generalul vorbeau amîndoi zîmbind şi salutînd cu mîna mulţimea fără număr care striga „ura!" şi „trăiască!" pentru amîndoi.

După ce au coborît din trăsură, s-au urcat la palat şi au apărut de cîteva ori la balcon.

După o oră, Garibaldi se despărţi de rege şi în timp ce cobora în curtea palatului l-am auzit cînd i-a spus colonelului meu Griziotti, în timp ce-l saluta:

— Dragă Griziotti, eu am terminat.

Dar nu terminase încă. În ziua următoare trebui să se întoarcă la palat, şi cu această ocazie i se oferiră decoraţii, pensie şi un grad foarte înalt, de o factură cu totul nouă în armată; el refuză însă toate onorurile, sub motiv că nu-şi făcuse decît datoria, ceea ce nu-i dădea dreptul la nici o recompensă. Cînd ieşi din sala tronului, era tot generalul Garibaldi, şi nu mareşalul Garibaldi, după cum ar fi vrut să-l facă consilierii lui Victor Emanuel.

Atunci se observă că Victor Emanuel nu a citat niciodată pe ordin de zi armata de voluntari care începuse războiul în numele lui, ci îl puse pe generalul della Rocca s-o facă. Elogiile acestuia sunară fals în urechile noastre, deoarece nu erau decît nişte laude convenţionale, impuse de legile bunei-cuviinţe, căci în sinea lui della Rocca de-abia aştepta să ne vadă pe toţi duşi pe lumea cealaltă, în iad sau în rai.

Totuşi, chiar dacă regele nu ne învrednici nici cu o vorbă măcar prin care să laude bietele cămăşi roşii, fără ajutorul cărora nu ar fi putut intra triumfător în Napoli, ne învrednici în schimb cu un salut de o noblеţe rară Garibaldi al nostru, ale cărui cuvinte le redau întocmai, pentru ca tovarăşii mei de luptă să le recitească, iar tinerii să ştie cum se adresa voluntarilor săi omul care a întruchipat idealul tineretului italian, pe care l-a învăţat să lupte, să moară şi să învingă pe tirani, în ciuda

celor trîndavi și a celor ce, ignorînd faptele măreţe, se preocupă de fleacuri.

Iată ce ne-a scris măreţul veteran, după ce a depus în mîinile lui Victor Emanuel autoritatea lui dictatorială:

„Tovarăși de arme,

Penultima etapă a renașterii noastre naţionale trebuie să însemne pentru noi o perioadă care se încheie, dar trebuie să ne pregătim să înfăptuim în mod strălucit minunatul nostru ideal, al celor aleși din douăzeci de generaţii, care au avut fericirea de a fi hărăziţi de către providenţă să înfăptuiască această măreaţă idee.

Da, tineri! Italia vă datorează vouă o acţiune care merită admiraţia întregii lumi.

Voi aţi învins și veţi învinge, pentru că azi sînteţi instruiţi în tactica ce hotărăște soarta bătăliilor!

Voi nu sînteţi mai prejos decît aceia care pătrundeau în inima falangelor macedoniene, ca să sfîșie piepturile trufașilor învingători ai Asiei.

Acestei pagini strălucitoare din istoria ţării noastre îi va urma alta și mai glorioasă, și, în sfîrșit, sclavul îi va putea arăta fratelui liber un inel de fier care a aparţinut cîndva lanţurilor lui grele.

Cu toţii la arme! Cu toţii! Iar asupritorii și despoţii se vor spulbera ca praful!

Voi, femei, goniţi-i cît mai departe pe mișei, căci nu v-ar face să zămisliţi decît alţi mișei. Și voi, fiice ale acestui pămînt al frumuseţii, să aveţi grijă să daţi naștere unor urmași viteji și generoși.

Doctrinarii fricoși să-și tîrască în altă parte servilismul și mintea lor îngustă!

Acest popor e stăpîn pe el însuși, dorește înfrăţirea cu alte popoare, dar pe îngîmfaţi vrea să-i privească cu fruntea sus, și nu să se tîrască, cerșindu-și libertatea, căci nu vrea să depindă de oamenii cu conștiinţa pătată de noroi. Nu! Nu! Nu!

Providenţa a dăruit Italiei pe Victor Emanuel. Fiecare italian trebuie să se unească cu el, să se strîngă în jurul lui. În preajma regelui cu suflet nobil, orice rivalităţi trebuie să dispară și orice ură ascunsă trebuie să se spulbere. Încă o dată vă repet: La arme cu toţii! Cu toţii!

Dacă luna martie a anului 1861 nu găseşte un milion de italieni înarmaţi, vai de minunata libertate, vai de sărmana viaţă a italienilor! ... Dar nu, departe de mine acest gînd pe care îl resping ca pe o otravă. Luna martie a anului 1861, şi dacă va fi nevoie chiar februarie, ne va găsi pe toţi la locurile noastre.

Italieni din Calatafimi, din Palermo, din Volturno, din Ancona, Castelfidardo, Isernia şi alături de noi orice om de pe acest pămînt, care nu este un mişel sau un servil, strînşi cu toţii în jurul gloriosului soldat din Palestro, vom zdruncina pentru ultima oară tirania care se prăbuşeşte, dîndu-i lovitura de graţie!

Tineri voluntari, glorie rămasă din zece bătălii, primiţi din partea mea o vorbă de rămas bun! V-o trimit, emoţionat şi plin de dragoste, din adîncul sufletului meu. Azi trebuie să mă retrag, dar numai pentru cîteva zile, căci ceasul bătăliei mă va găsi tot alături de voi, soldaţii libertăţii italiene.

Să se întoarcă în casele lor numai cei chemaţi de datorii familiale, care nu suferă amînare, şi vitejii care, mutilaţi în lupte, au meritat recunoştinţa patriei. Ei o vor servi şi mai departe, la vetrele lor, cu sfaturile, cu înfăţişarea nobilelor cicatrici care le împodobesc fruntea lor bărbătească şi tînără, de douăzeci de ani. În schimb, ceilalţi să rămînă să păzească drapelele glorioase.

Noi ne vom întîlni din nou în curînd, ca să pornim împreună la eliberarea fraţilor noştri, aflaţi încă sub jugul străin, ne vom întîlni în curînd, ca să păşim împreună spre noi victorii!

G. Garibaldi."

În dimineaţa următoare, Giuseppe Garibaldi pleca fără nici o pompă, ba aproape pe ascuns, din oraşul pe care doar simpla lui prezenţă reuşise să-l elibereze de sub jugul Burbonilor.

Noaptea şi-o petrecuse la hotelul *Anglia*, pe ţărmul Chiaia, vrînd să arate că după ce îşi depusese investitura autorităţii supreme era în stare să trăiască, fără părere de rău, ca orice alt cetăţean obişnuit. La hotel a primit vizita cîtorva prieteni din cei mai credincioşi şi a multor alţi cetăţeni napolitani, şi a prodictatorilor

Pallavicini și Mordini. Regele îi conferise lui Pallavicini ordinul suprem al Sfintei Fecioare, cu colanul respectiv. Mordini, în schimb, nu primise nici un semn de recunoștință sau bunăvoință din partea regelui, deoarece pe atunci era bănuit de atitudini republicane, deci prost văzut la curte. Se știe că Garibaldi l-a mustrat pe Pallavicini, vechi și onorat prizonier de la Spielberg, că acceptase decorația aceea mare; așa se vorbește, dar eu nu o dau ca ceva sigur. Augusto Vecchi, totuși, i-o fi povestit fiului său, iar fiul său, în prețioasa lui carte despre viața lui Garibaldi, a scris următoarele:

«Garibaldi părăsi palatul și cu toate că regele îi oferise orice castel i-ar fi dorit inima, din cele numeroase care se află în jurul orașului Napoli, el a preferat hotelul *Anglia*, unde reținu o cameră. Acolo îl certă cu asprime pe Pallavicini că acceptase o onoare care nu-i fusese conferită și lui Mordini, spunîndu-i: „Rușine, dumneata, un prizonier de la Spielberg, te credeam deasupra acestor fleacuri!" Fiind prost prins la gît, colanul bietului marchiz căzu pe jos. „Ia-l de jos!" exclamă generalul; și bătrînul patriot lombard se aplecă să ia ordinul, semn al favoarei regale.»

Am observat cu toții că după intrarea regelui în Napoli, presa oficială nu a mai pomenit nimic despre Garibaldi și se părea că cei care îl înconjurau pe Victor Emanuel se străduiau, mai de voie, mai de nevoie, să șteargă un trecut care părea că umbrește foarte mult prezentul. Acestora le venea greu să facă uitat faptul că de la Marsala la Capua gloatele sărăcăcioase de voluntari au mers dintr-o victorie în alta și că cele două regate, împreună cu mîndrul oraș Napoli, îi fuseseră oferite lui Victor Emanuel de „îndrăznețul aventurier" care se numea Giuseppe Garibaldi.

Sarcina noastră fusese îndeplinită, dar nu ni se părea drept, și nici legitim, să fim considerați ca niște lămîi stoarse și bune de aruncat. Subliniez în mod deosebit aceste trei cuvinte „niște lămîi stoarse", pentru că se știe că au fost rostite de Garibaldi în momentul în care se despărțea de amiralul Persano. Acesta, mai omenos

și mai puțin trufaș decît mulți alții, s-a dus la el să-și ia rămas bun.

L-am văzut pe Garibaldi cu cîteva zile înainte de plecare. Era calm, surîzător ca de obicei, totuși din cele cîteva cuvinte rostite am văzut limpede că în inima lui sălășluiau aceleași simțăminte ca și în ale noastre. Părăsea Napoli mulțumit de el însuși și de noi, dar mai mult decît contrariat de felul în care îl trataseră atotputernicii din preajma regelui, care se puteau numi noii stăpîni.

În ceasul acela de neuitat, el mi-a apărut mai măreț ca oricînd; Garibaldi, întors din bătălii, sărac și lipsit de orice autoritate, asemenea oamenilor mari din antichitate, umili în urma triumfurilor și mulțumiți de propria lor glorie, era mai nobil și mai demn de admirație decît comandantul unei armate, în mijlocul fastului, al puterii și al aplauzelor mulțimii.

L-am văzut cu toții cînd s-a îmbarcat și am rămas să-l contemplăm cu ochii plini de lacrimi; stătea în picioare, în barcă, și flutura batista ca să ne salute, în timp ce vîslele puternice a șase marinari îl duceau din ce în ce mai departe de țărm.

În ziarul său „Independentul", Alexandre Dumas publică lista obiectelor pe care le-a luat cu el fostul comandant, cînd a plecat de la Napoli. Cîteva săculețe cu cafea și cu zahăr, un pachet de batog, o lădiță cu macaroane și cîteva mii de lire, economisite fără știrea lui de cei care-i administrau fondurile.

Același Dumas scrise că despre Garibaldi se putea spune că „era în stare să dăruiască un regat chiar dacă lui nu-i rămînea nici o bucată de pîine".

Vaporul la bordul căruia a fost primit, ca să-l transporte la Caprera, se numea *Washington*, și se părea că e voia destinului să înfrățească cele două nume glorioase.

Washington a fost salutat de salvele flotei de război engleze, ancorată în port; dar vasele regale italiene n-au dat nici un semn că ar fi observat plecarea omului care eliberase jumătate din Italia.

XVII

Fiind atît de des în preajma generalului, nu mă mai săturam să privesc figura lui nobilă, plină de viață, toată ființa lui respirînd o robustețe deosebită, devenită legendară în Italia și în afara Italiei, prilej de atîtea subiecte de roman, de poeme sau de povestiri populare, în care adesea calitățile lui ajungeau să fie zugrăvite cu elemente de basm.

Deoarece îmi plăcea foarte mult să-l pot vedea și analiza în voie, „în veston", sau, cum se mai spune, „în halat și papuci", mă socoteam asemenea celor preafericiți care au putut trăi în preajma lui Giovanni De Medici sau a lui Francesco Ferrucci, ori a altor oameni mari, cu ale căror nume și glorie sînt pline cronicile și legendele. Gîndindu-mă la proverbul italian din care reiese că pe un adevărat om de seamă trebuie să-l cunoști și în viața lui intimă ca să-i măsori valoarea, depuneam toate sforțările să-l pot analiza pe Garibaldi în intimitate, și ca să-l pot compara cu omul extraordinar, văzut și admirat de toți pe calul său, pe care lupta în mijlocul trupelor; soldații îl urmau cu o credință nestrămutată în victorie; și acest om strălucit, după ce a depus armele și insignele de comandant, s-a arătat în ochii prietenilor cu înfățișarea sa simplă și adevărată.

Giuseppe Garibaldi, în epoca aceea, se apropia de șaizeci de ani. Cine l-a cunoscut în America, în prima perioadă a furtunoasei sale cariere, îmi spunea deseori că anii nu i-au modificat prea mult felul de a fi, totdeauna calm în fața celor mai mari primejdii, binevoitor, temperat în fața succeselor, călit în fața eșecurilor.

Cred că puțini au fost dăruiți de natură cu avîntul, curajul și disprețul față de moarte cu care a fost dăruit Garibaldi, dar rareori cred că s-au văzut luptători care să-și păstreze firea și să fie stăpîni pe propriile lor gînduri cum a fost el. Fără nici o teamă de exagerare, se poate spune că gravitatea primejdiilor și piedicile extraordinare ale unei acțiuni dădeau ochilor săi mai multă seninătate și mai multă strălucire, iar mintea îi devenea mai ageră și mai vie ca de obicei. Într-adevăr, prompti-

tudinea cu care lua unele hotărîri şi iuţeala fulgerătoare cu care alegea o cale sau alta erau unele din calităţile cele mai demne de relevat ale marelui comandant de oşti. În clipa în care norocul părea că-i întoarce spatele, nu-şi pierdea de loc firea şi nici limpezimea vederilor şi reuşea să găsească imediat soluţia cea mai fericită ca să iasă din impas; tocmai asta îl deosebea de ceilalţi care, mai puţin luminaţi, cu o minte de rînd, cu mai puţin noroc, nu ştiau să iasă din încurcătură; pentru ei unica soluţie era să se lase orbeşte în voia soartei, pradă nenorocirilor copleşitoare.

În alt loc, în cursul acestei povestiri, am relatat cum mi s-a întîmplat uneori mie şi altora să ne întrebăm dacă vreunul din noi ar fi în stare să-şi închipuie ce plan şi-o fi făcut Garibaldi ca să înfrunte duşmanul covîrşitor, sau să-i scape printre degete făcîndu-i în necaz.

Uneori îmi spuneam: „Oare ce va face acest om dacă planurile sale îndelung chibzuite vor ieşi pe dos?" Şi după aceea, întîmplîndu-se ca într-adevăr lucrurile să iasă cu totul altfel de cum bănuise el, noi tremuram, temîndu-ne de ceea ce avea să urmeze, şi aşteptam cu sufletul la gură ce va imagina ca să ne poată scoate dintr-o situaţie grea, întorcînd iar roata norocului în favoarea lui. Dar nici nu eram cuprinşi bine de panica îndoielilor, că sclipirea genială a lui Garibaldi şi descurcase iute iţele şi într-o clipă reabilitase soarta acţiunii care părea pierdută pentru noi.

De aceea repet că de multe ori l-am auzit spunînd că tocmai gîndurile spontane duc la un rezultat mai bun. Atît de sigur era de el, ce-i drept, încît fluieratul gloanţelor şi sunetul goarnelor sau apropierea primejdiei, ca şi toate celelalte lucruri care de obicei tulbură raţiunea, din cauza solicitării excesive a nervilor, asupra lui nu aveau alt efect decît de a-i însenina mai mult privirea şi de a-i stimula curajul.

Venise pe lume cu talentul înnăscut de a conduce, îndrăgostit de acţiunile îndrăzneţe şi pline de riscuri; ţinea ca cel care a ştiut să conceapă aceste acţiuni să fie liber şi ascultat orbeşte, fiind singur în stare să ducă la bun sfîrşit ceea ce a proiectat. A avut totdeauna încredere neţărmurită în el însuşi şi în norocul lui, de

aceea îi venea greu să ceară sfaturi şi nici nu era dispus să le primească, mai ales că nu le cerea.

Ceea ce i-a dăunat însă lui Giuseppe Garibaldi a fost faptul că îi credea cinstiţi pe toţi oamenii, socotindu-i la fel de devotaţi patriei şi lipsiţi de orice lăcomie. De aceea, deseori s-a întîmplat ca auzind că un oarecare este acuzat sau bănuit de vreo faptă nelegiuită, sau despre altul care îi cîştigase încrederea şi bunăvoinţa prin viclenie, se supăra pe cei care îi acuzau, îi considera „guri rele", şi în loc să-şi piardă afecţiunea faţă de cei suspecţi, dimpotrivă, îi preţuia mai mult, deşi în realitate aceştia erau nişte nevrednici. În această problemă el a avut de suferit multe dezamăgiri, dar care nu l-au învăţat niciodată nici să se căiască de încrederea lui acordată prea uşor oamenilor, şi nici să devină un cunoscător mai rafinat al vicleniilor şi al oamenilor cu un caracter mîrşav.

Mărturie în acest sens este faptul că uneori a ales ca administratori ai generozităţii sale oameni care l-au trădat în modul cel mai nerușinat, băgînd în buzunar pînă şi darurile pe care el le trimitea răniţilor din spitale. Dar în altă privinţă n-a greşit niciodată; a avut o intuiţie rară în a cîntări curajul oamenilor, înainte de a-i pune la încercare, fiindcă-i era de ajuns să fixeze în ochi un om şi să schimbe cu el doar cîteva cuvinte, ca să ghicească dacă în omul acela se cuibărise un iepuraş sau un leu, frica sau curajul. În general, i-a dispreţuit nu numai pe guralivi, ci şi pe flecari, preţuindu-i pe oamenii tăcuţi; în vreme ce punea mare preţ pe cei care nu vorbeau decît atunci cînd era necesar, a fost neînduplecat cu cei care n-au ştiut să-i înţeleagă totdeauna gîndurile din zbor. Vai de cel care-l obliga să repete un ordin, sau de cel care interpreta greşit un cuvînt sau un semn de-al lui!

Dar în relaţiile particulare părea mai mult un părinte decît un conducător sau un soldat. Era de ajuns să-l fi văzut zîmbind, să fi văzut cît era de bun, de răbdător, de sobru, de înţelegător, şi cît de uşor devenea prieten cu oricine îi dovedea că îl iubeşte!

Aşa cum îi plăceau oamenii tăcuţi, era şi el la fel de zgîrcit la vorbă, exceptînd cazurile cînd se încălzea, dis-

cutînd despre una sau alta (ceea ce se întîmpla foarte rar), sau cînd se pornea să povestească vreun crîmpei din viaţa lui, de care îşi amintea cu drag. În legătură cu aceasta, deseori mi-a părut rău că nu am notat cu grijă, strîngînd ca o comoară, frumoasele şi vioaiele sale povestiri, întîmplările petrecute în America, care ar putea constitui subiectul unei cărţi deosebit de atrăgătoare.

I-a urît mai cu seamă pe cei aroganţi şi mîndri, în timp ce a pus mare preţ pe sentimentul demnităţii, chiar dacă era puţin exagerat. Dintre toate popoarele, i-au plăcut americanii din nord şi englezii. Despre americani l-am auzit deseori spunînd că împingeau într-atît dispreţul faţă de orice autoritate, încît văzuse în cîteva rînduri nişte marinari care, terminînd cu debarcarea unui vas, refuzară să-l ducă la ţărm pe comandant, silindu-l să ia în mînă ramele şi să vîslească singur.

N-a avut idee despre valoarea monedei şi nici nu ştia s-o aprecieze. I-a iertat de bunăvoie pe toţi cei despre care credea că l-au jignit, dar a fost nemilos faţă de cei care au participat la cedarea Nisei, patria sa, Franţei. Şi de cîte ori i se întîmpla să vorbească de patria lui, smulsă Italiei şi cedată imperiului francez, nu-şi putea stăpîni lacrimile.

Odată, cînd Napoleon al III-lea a îndrăznit să-l ispitească cu promisiunile unei situaţii minunate la Nisa şi cu o poziţie socială atrăgătoare la curte, l-a zvîrlit cît colo pe cel care-l momea, strigînd la el cu glas tare, de tunet. Îi dispreţuia pe preoţi, totuşi noblеţea sufletului său nu l-a lăsat să profereze nici un cuvînt necuviincios ori de cîte ori se întîmpla să fie în prezenţa vreunui preot. De aceea preoţii, care auziseră că unii oameni îl comparau cu dracul, se despărţeau de el binecuvîntîndu-l şi copleşindu-l de admiraţia lor; şi protestau vehement şi jurau că fuseseră înşelaţi de cei care îl zugrăviseră pe Garibaldi ca pe un tăciune din iad, un fanatic feroce, tocmai pe el, omul cel mai cumsecade, cel mai înţelept, pe cavalerul cel mai îndatoritor.

Nu a avut o cultură prea mare, dar inteligenţa lui nativă şi experienţa omului care a călătorit mult, împletite cu o lectură bogată îl transformaseră în aşa fel, încît putea să ducă o conversaţie interesantă cu oamenii cei

mai învățați și mai pretențioși, dezmințind astfel spusele celor care-l defăimau.

Așa a fost omul pe care l-am cunoscut, și aceasta va fi gloria mea supremă, ca și faptul că i-am cîștigat bunăvoința aproape părintească. Iar cel care spune că mărinimia unui astfel de om poate fi asemănată cu aceea a eroilor descriși de Plutarh nu exagerează de loc, pentru că, fără îndoială, el a fost demn de vremurile eroice ale Greciei și Romei antice, și a fost plămădit din același aluat din care au fost croiți Aratus, Brutus[1], Caton[2] și Sertorius[3]; cel din urmă i-a fost maestru în arta războiului, în felul de a lupta, rar, sau aproape unic în vremurile noastre.

Din toate faptele și întîmplările care alcătuiesc minunata și lunga viață a patriotului nostru se desprinde imaginea unui om care a știut să mențină o disciplină de neclintit în rîndurile adepților săi, în timpuri de mari primejdii și dificultăți, oamenii din jurul lui fiind, în marea lor majoritate, neinițiați în arta militară, fără nici un soi de instrucție soldățească, cu firi nedomolite, cu tot felul de obiceiuri și cu totul nepotriviți regimului atît de aspru pe care îl impusese el. Garibaldi n-a știut numai să-i țină în frîu pe oameni, ci a avut și talentul de a și-i apropia sufletește, făcîndu-i devotați pînă la moarte; spre deosebire de Giovanni dei Medici sau Ferruccio, care se lăsau pradă ieșirilor violente, după cum v-am mai povestit eu în altă parte, el s-a stăpînit îndeajuns. În ciuda proverbului „respectul născut din teamă e mai trainic decît cel născut din dragoste", Garibaldi a cunoscut foarte bine secretul de a-i captiva pe oameni și de a-i supune prin îngăduință și prin stima care știa să le inspire, fiind el însuși un om plin de calități și pe de-

---

[1] Lucius Junius Brutus — unul din capii revoluției care a alungat pe tarquini din Roma și a instaurat republica.

[2] Caton (95—46 î.e.n.) — apărător al libertății și al senatului împotriva lui Cezar. S-a străpuns cu sabia după pierderea luptei de la Thapsus.

[3] Quintus Sertorius — (121—73 î.e.n.) — general roman, a organizat Spania ca țară independentă; a murit ucis de unul dintre locotenenții săi.

plin încrezător în propriile lui puteri. Toți cei ce-l cunoșteau, subjugați parcă de statura lui maiestuoasă și de blîndețea privirii sale de nepătruns, se plecau în fața lui și se supuneau unei discipline dure și unei trude asidue și fără de sfîrșit, chiar dacă erau oameni obișnuiți să n-asculte de nimeni; erau tineri îndrăzneți și de un curaj nestăvilit, care au alergat într-un suflet din fabrici și din piețe, să formeze legiunile de vînători de munte din Alpi.

Din gura lui, voluntarii au aflat că-i vor aștepta zile negre de marșuri istovitoare, nopți de veghe, foame, sete, lupte îndelungate, fără clipă de odihnă și atîtea alte chinuri legate de război, și toate s-au întîmplat întocmai așa, dar fără ca vreun voluntar să crîcnească măcar, fără să se tînguiască cît de puțin. Nimeni nu ar putea afirma vreodată că l-a văzut pe Giuseppe Garibaldi constrîngîndu-și soldații la supunere prin amenințări, cu atît mai puțin prin forță; nimeni nu i-a auzit vreodată vocea sunîndu-i înfricoșător, în afara clipelor în care glasul lui sonor părea că vrea să rivalizeze cu goarna, ca să-i avînte în luptă. Faima dreptății, cinstei și bunătății sale, care împodobea ca o aureolă capul leonin, strălucirea din ochii lui, timbrul cald al glasului său, totdeauna calm și sobru, erau de ajuns ca să-i domine pe încăpățînați, să-i facă docili pe răzvrătiți și curajoși pe cei timizi. Tocmai seninătatea și simplitatea sa în expresii, în obiceiuri, în îmbrăcăminte îi dădeau un aer maiestuos și atrăgător în același timp; auzindu-i glasul, tremuram în fața lui, dar ne simțeam totuși îndemnați să-l iubim și să alergăm bucuroși la moarte.

XVIII

Garibaldi nu a avut niciodată ideea, nici pe departe măcar, să schimbe în Italia forma de guvernămînt și crunt s-au înșelat toți aceia care și-au închipuit contrariul. În realitate, toate încercările făcute cu acest scop de cei din jurul lui nu numai că nu au dus la nici un

rezultat, dar nici nu au fost luați măcar în serios de omul acesta generos, care nu avea alt țel decît să se sacrifice pentru binele patriei.

De aceea trebuie spus că nici un cetățean din Italia n-a avut prilejul și nici darul de a dovedi în practică mai mult simț politic decît a demonstrat el în atîtea perioade din viața lui; a fost solicitat de toți revoluționarii și de dușmanii monarhiei, vechi și noi, să devină duce și protector, ispitit în toate chipurile, cu promisiuni și lingușiri, comparat în mod convențional și forțat cu marele Washington, căutînd parcă să-i stîrnească dorința de a avea o glorie asemănătoare și să-l hotărască să se ridice deasupra condiției lui mai mult decît modestă.

În mintea lui se întipărise ideea că Italia, ca să fie salvată, avea nevoie de o monarhie, înlăturarea ei periclitîndu-i unitatea.

În atîtea și atîtea rînduri l-am auzit discutînd asupra acestui subiect și înfuriindu-se împotriva acelora care căutau să-i facă, în termeni respectuoși, și cu nesfîrșite preambuluri și perifraze, un fel de dojană din cauza părerii lui diferite.

Și avea dreptate să se necăjească și să susțină că se schimbaseră timpurile, nu părerile lui; și e evident că, în majoritatea lor, pînă și cei mai încăpățînați dintre discipolii săi au apreciat totuși necesitatea unei monarhii, plecîndu-se deocamdată acestei stări de lucruri și lăsînd deoparte ideea unei republici, deoarece pentru început abolirea monarhiei ar fi adus țării pagube mari și de neînlăturat.

Totuși credința pe care a avut-o în Victor Emanuel era departe de a-l face să-i îmbrățișeze și pe consilierii pe care i-a avut monarhia începînd de la pacea de la Villafranca în continuare. Nu voi aminti nimic despre lipsa de prietenie pe care a avut-o pentru Cavour și pentru Fanti[1]; dar trebuie să subliniez că n-a avut nici o

[1] Manfredo Fanti (1808—1865) militar încercat, a participat la frămîntările din Spania luptînd împotriva carliștilor, apoi a fost general în armata sardă. În 1860 i s-a încredințat conducerea expediției sarde din Italia meridională, cu care prilej îl întîlnește pe Garibaldi.

încredere în Rattazzi şi în toţi cei care erau consideraţi cei mai de seamă în epoca aceea; mai puţin decît ceilalţi îi displăcea Ricasoli, cu toate că acesta îl contrazisese în nenumărate rînduri, şi se opusese cunoscutelor acţiuni ale lui Garibaldi, care precedaseră expediţia celor O MIE.

De aceea el îl critica pe Ricasoli pentru înfumurarea lui neroadă de feudal, pentru îndărătnicia lui în cîte o idee, şi pentru felul lui unilateral de a vedea lucrurile, dar nu se putea abţine să nu aibă o oarecare preţuire faţă de marea lui sinceritate.

În ceea ce-l privea pe Cavour, nu era chip să-i vorbească cineva de el, fără să-l vadă cum se aprinde; era o lipsă de tact să-i aminteşti un lucru în care Cavour ar fi avut vreun amestec, fie el cît de mic; el era înclinat să vadă întotdeauna, sau măcar să bănuiască, un cuib nelegiuit de trădări şi nenorociri. Această aversiune faţă de Cavour nu şi-a ascuns-o şi n-a putut-o înfrîna, fie şi *pro forma*, în timpul tratativelor care au avut loc între el şi Cavour prin intermediul lui La Farina, cînd se desfăşurau lucrările în vederea pregătirii expediţiei Celor O MIE; cu timpul, această aversiune a devenit şi mai îndîrjită, depăşind orice limită de închipuit în epoca aceea, ajungîndu-se la violenta scenă parlamentară, rămasă de pomină din timpul unei furtunoase şedinţe, şi care a avut loc cu cîteva zile înainte de boala şi moartea ministrului.

Cum Garibaldi nu avea limită în dragoste, la fel se întîmpla şi cu ura, deşi trebuie să ţinem seama că, în mare parte, ura lui se revărsa mai mult în violenţa vorbelor decît altfel. Oricum ar fi, cînd i se vorbea de Fanti, îl apucau furiile şi parcă nu mai era omul calm de totdeauna, generos şi prudent. Oricît am căutat eu în cîteva rînduri să aflu care era cauza acestei duşmănii de moarte faţă de Fanti, n-am reuşit să găsesc nici una măcar, pe care s-o socotesc în stare să stîrnească scînteia unei asemenea uri. Poate că vina cea mare o aveau intriganţii care, nesatisfăcuţi de cîte paie puseseră pe foc, mai ţeseau din umbră alte intrigi diabolice, ca să amplifice greutatea şi forţa răului de pînă atunci, jucînd cu o

infamă voluptate rolul spionului şi raportînd numai minciuni abjecte.

A avut în schimb o simpatie deosebită pentru Persano, şi nu i-a fost antipatic nici Cialdini[1], cu toate că acesta a avut faţă de el atitudinea bine-cunoscută de toţi, şi pe care bietul Gurzoni a descris-o într-o pagină plină de patos.

Revenind însă la refuzul pe care Garibaldi l-a menţinut fără şovăire faţă de toţi cei care îl solicitară să desfăşoare steagul împotriva monarhiei, trebuie să spun că nimeni nu a încercat mai multe, mai dîrze, mai insistente şi chiar mai sălbatice ispite decît i-a fost dat lui Garibaldi să încerce. Căci, pe lîngă că i se şoptea la ureche numele lui Washington, numele acesta i se rostea uneori şi cu glas tare, pe faţă şi în jur, cu acelaşi subînţeles cu care era stîrnit Marcus Brutus, tăcut şi lipsit de viaţă, în Roma cea pîndită de ambiţia lui Cezar, să citească scris cu cărbune pe ziduri: „Brute, dormis?"

Şi e adevărat că un asemenea refuz stă drept cea mai nobilă mărturie a sufletului cinstit şi a purităţii acestui om.

Generalul Cialdini lăsă odată să se publice o scrisoare a lui Garibaldi, prin care-l invita să se unească cu el, ca să determine armata să se alăture voluntarilor şi să aprindă în grabă războiul împotriva Austriei şi împotriva papii, chiar dacă o făcea vădit împotriva ordinelor regelui.

Garibaldi i-a răspuns după cum se cuvenea; dar toţi aceia care au vrut să găsească în acest fapt motiv de laudă că descoperiseră în sufletul lui Garibaldi ceea ce în realitate nu exista nici pe departe au prezentat argumente slabe şi neconvingătoare.

Ca să-l judeci direct pe omul acesta, trebuia să-l fi cunoscut foarte îndeaproape, aşa încît să nu confuzi aparenţele înşelătoare cu adevărata lui fire. Garibaldi vedea aspectele acestei lumi într-un mod mai deosebit decît toţi ceilalţi oameni obişnuiţi. Trăit în ţările unde revoluţia clocotea încontinuu în vremea aceea şi unde se

[1] Enrico Cialdini (1811—1892) general, a luptat în Spania şi apoi în armata sardă.

trăia aproape tot timpul în stare de război, nu a avut niciodată o idee precisă cu privire la noţiunea de stat, nici de drepturile şi de obligaţiile cetăţenilor faţă de stat, după cum n-a cunoscut niciodată exact necesităţile la care trebuie să se adapteze, trup şi suflet, conducătorii unui stat, în relaţiile interne şi sociale. Pentru el nu exista nici o diferenţă între a lua cu asalt o baterie duşmană şi a înlătura, dacă e nevoie, o situaţie, legată de un guvern prieten sau duşman; ceea ce se numesc convenienţe, motive internaţionale sau raporturi de bună vecinătate, diferenţe sau varietăţi de interese nu aveau în felul său de a vedea lucrurile mai mare valoare decît un impediment oarecare, care trebuia depăşit cu o mişcare îndrăzneaţă sau cu un asalt temerar; *l'ultima ratio* (ultimul său gînd), ba chiar singurul său gînd era cu privire la justeţea şi la necesitatea cauzei, precum şi la puterea spadei.

Acum, după ce fericitul exemplu al expediţiei sale din Sicilia, plină de atîtea riscuri, i-a dovedit cu certitudine că îi era permis uneori, ba chiar era o datorie pentru cel ce se simţea în stare s-o facă, să dea la o parte guvernul laş, înglodat într-atîta prudenţă, şi să acţioneze împotriva voinţei acestuia, pentru salvarea şi gloria patriei, Garibaldi nu s-a îndoit o clipă că s-ar putea încerca împotriva Austriei şi împotriva papii ceea ce se încercase cu atîta succes împotriva Burbonilor din Napoli, fără a vedea prin asta nici cea mai mică ofensă adusă maiestăţii sale, şeful statului, şi fără a zdruncina încrederea votanţilor plebiscitului. De aceea i-a scris o scrisoare lui Cialdini, la care Cialdini, om cu păreri diferite de ale lui Garibaldi, un temperat în faţa artei militare, i-a răspuns după cum se ştie.

Dar cine i-ar aduce lui Garibaldi vreo vină pentru propunerea făcută ar însemna să arate că nu i-a cunoscut de loc sufletul, şi ar însemna să judece ocolind lumina adevărului, singura care-i poate ajuta să emită o judecată lipsită de patimă şi de meschinărie.

Garibaldi ar fi pornit un război împotriva Franţei imperiale cu aceeaşi uşurinţă cu care-i scria o scrisoare lui Bellazzi sau lui Bertani, ca să critice incapacitatea unui ministru de-al regelui, sau ca să-i răspundă papii

cu un extras răutăcios dintr-o enciclică papală, sau dintr-o scurtă cuvîntare adresată „venerabililor călugări". Dispreţuia ideea de a-şi număra duşmanii, după cum nu i-a numărat niciodată pe prieteni; dovadă rămîn renumitele cuvinte pe care le-a rostit la Talamone, cînd, la vederea celor O MIE, înşiraţi toţi în ordine, a exclamat plin de bucurie: „Hei, hei, ce de lume!" Dar în alte împrejurări se arăta foarte prudent şi plin de reticenţe. S-a crezut de multe ori că va rosti de la o clipă la alta o vorbă care să însemne nenorocirea unui război civil, şi de trei ori a lăsat să-i cadă spada din mînă, rămînînd fără apărare în faţa soldaţilor monarhiei, care urmau să-l tîrască la închisoare. Dar niciodată n-a avut ura mai multă putere asupra lui decît a avut dragostea de patrie; simţea foarte vie în el dorinţa gloriei, dar nu s-a lăsat nicicînd orbit de ambiţii deşarte.

Printre victoriile de care-şi amintea cu o plăcere deosebită era mai ales aceea din 30 aprilie 1849, cînd „a văzut spatele francezilor". Îi era tare nesuferită lăudăroşenia francezilor, dar şi mai de nesuferit decît francezii i-a fost împăratul lor. Ba chiar primul motiv pentru care i-a privit cu reavoinţă pe francezi a fost tocmai faptul că i-a văzut tolerînd atîta timp tirania imperială. După părerea lui, asta constituia o vină de neiertat; dar e drept că imediat ce Napoleon a fost înlăturat, el a oferit Franţei, cu dragă inimă, „ceea ce mai rămăsese din vitejia lui", după cum s-a exprimat el însuşi.

Se povesteşte că Giovanni della Bande Nere, în preajma morţii, nu-şi putuse afla liniştea, din cauză că existau atîţia trîndavi. Tot aşa şi Garibaldi era neîndurător faţă de laşitatea oamenilor, după cum nu ierta nici popoarelor supunerea oarbă în faţa guvernelor tiranice. Pe bună dreptate era onorat cu titlul de „cavaler rătăcitor al libertăţii"; să fi fost dăruit de natură cu o viaţă foarte lungă şi cu tinereţe fără bătrîneţe, ar fi cutreierat lumea în căutarea tiranilor pe care să-i doboare, şi a sclavilor pe care să-i elibereze.

Visa pămîntul populat cu oameni muncitori şi cinstiţi, şi unde nu era absolută nevoie de preoţi sau de jandarmi; rîdea de diplomaţi, nu-i putea suferi pe aşa-zişii legiui-

tori, şi n-a înţeles niciodată cum de nu era de ajuns pentru a guverna un popor autoritatea părintească a unui primar, ci era nevoie şi de prefecţi, sau chiar de chestori.

Credea într-o forţă binefăcătoare şi într-o providenţă înţeleaptă, care conduce universul, totuşi nu a înţeles necesitatea unei religii.

A preţuit în mod deosebit, din toate îndeletnicirile, agricultura; îi era tare dragă muzica noastră veche, şi dintre poeţi îl aprecia pe Tasso şi pe Ugo Foscolo[1], după cum am mai observat şi altădată, cînd am ţinut să răspund răuvoitorilor care-l zugrăveau pe acest om ca pe un aventurier brutal, cu chip de marinar bădărănos, duşman al oricărei delicateţi şi sensibilităţi, dăunător oamenilor şi lui Dumnezeu.

Puţini oameni s-au bucurat de atîţia admiratori şi prieteni entuziaşti cum i-a fost dat lui să se bucure, dar a avut şi destui duşmani de neînduplecat. Mulţi ani de-a rîndul, duşmani mînaţi de o ură sălbatică l-au prezentat pe acest om aproape ca pe o adevărată fiară; mai ales în Franţa îl descriau ca pe un ucigaş, setos de sînge şi de vin, un pirat ticălos şi smintit, un profanator de mănăstiri şi de călugăriţe, un hoţ de suflete şi de bunuri omeneşti. Adesea am văzut prizonieri elveţieni şi nemţi sau chiar napolitani, venind în faţa lui şi tremurînd toţi la ideea că vor apare în faţa acestui diavol cumplit, care avea să-i înjunghie sau să-i arunce de vii în flăcări; ca apoi să-i văd căindu-se c-au putut gîndi astfel, îndrăgostiţi de privirea lui îndrăzneaţă, de glasul lui cald şi apropiat; i-am auzit spunînd că plecau convinşi că vorbiseră cu un erou cum numai în poeme mai există, sau în romane, cu un om pe care nu-l puteai cunoaşte fără să te îndrăgosteşti nebuneşte de el.

Nu e nici o poveste ceea ce am scris într-atîtea rînduri despre răniţii care, la apariţia lui Garibaldi, conteneau să se mai jeluiască şi încetau să mai strige, intonînd un imn; laşii, fricoşii, cum îl vedeau, o zbugheau afară din ascunzişuri şi alergau, cu obrajii roşii ca focul de ruşine,

[1] Ugo Foscolo (1778—1827) prozator şi poet italian, autor al „Scrisorilor lui Jacopo Ortis".

printre combatanții cei mai curajoși, dîndu-și și viața la nevoie. N-am spus toate acestea doar dintr-o dorință arzătoare de a scrie lucruri extraordinare, uluitoare și aproape de necrezut, cînd am afirmat că prezența unui astfel de om era de ajuns ca să schimbe soarta unei bătălii și să o ducă, ca prin farmec, la victorie, chiar dacă teroarea dușmanului covîrșitor ca număr începea să ne facă să socotim armele inutile și pe descurajați să uite de rușinea fugii.

Providența nu putea face un dar mai nobil, nici mai de preț italienilor, decît acela de a le trimite o oglindă atît de vie a virtuții tocmai în zilele în care le era mai necesar ca oricînd să aibă un model în fața ochilor, la vederea căruia să poată căpăta din nou forță și vigoare, încît să devină demni de soarta mai bună, pe care au avut-o de altfel.

XIX

Desigur că a contribuit în foarte mare măsură la succesul expediției din Sicilia și faptul că Garibaldi a avut alături de el tovărășia prețioasă a celor patru locotenenți de neasemuit, de care ar mai fi fost nevoie, din păcate, și în alte ocazii, cînd Garibaldi n-a mai avut alături de el nici pe Sirtori, nici pe Medici, nici pe Cosenz și nici pe Bixio. Ca un summum de laude pentru acești patru, este de ajuns să spun că în timp ce bătrînii ofițeri ai armatei piemonteze rîdeau la auzul numelui generalilor lui Garibaldi, se întîmplă ca la scurt timp după asta aceiași generali, făcînd parte din armată, să se afle sub autoritatea celor patru; aceștia au impus într-o asemenea măsură, încît au devenit aproape idolii ofițerilor care s-au lăsat prea ușor antrenați și i-au luat mai înainte în derîdere. Pentru că Sirtori, cu toate că a fost luat în bătaie de joc din cauza ascetismului său și a ordinelor călugărești pe care le avea, a fost un om înzestrat, perfect cunoscător al artei militare, un om de

foarte mare valoare şi nu din cauza lui bătălia de la Custozza[1] a fost acoperită de întunericul înfrîngerii; nici lui Medici n-a avut cine să-i stea împotrivă norocului lui fără seamăn în războiul din şaizeci şi şase, iar Bixio a devenit destul de curînd *l'enfant gâté* al armatei, pentru vitejia lui fără seamăn şi pentru caracterul lui semeţ; şi chiar pentru felul lui de a fi, oarecum sălbatic, care-i făcea cîteodată de nesuferit în ochii inferiorilor lui cît şi în ai prietenilor, şi mai ales ai celor care stăteau sub comanda lui directă. În favoarea lui Cosenz nu vom spune decît că mai tîrziu a fost numit în funcţia de şef al statului-major.

Dacă armata ar fi fost în mîinile acestor patru generali aşa-zişi „improvizaţi", a căror singură vină a fost aceea de a nu fi avut la activul lor un număr prea mare de festivităţi, şi de a nu-şi datora gradul raţiunii meschine a bătrîneţii, e mai mult decît probabil că în ziua aceea noi n-am fi suferit înfrîngerea pe care am suferit-o.

Cu aceşti patru generali ai lui, Garibaldi ar fi ajuns repede la capătul pămîntului, şi de asta şi-a dat bine seama în zilele nefericite în care s-a simţit lipsit de viteaza lor tovărăşie şi a trebuit să ofere gradele de generali unor oameni care, oricît ar fi fost ei de destoinici şi de patrioţi, erau născuţi să comande o armată pe front, aşa cum sînt eu născut să predau matematica unor copii care nu vor s-o înţeleagă. Să fi avut Garibaldi în jurul lui pe cei patru generali ai lui în campania din Tirol şi Agro Romano!

Dintre ofiţerii eroului din Caprera, Giacomo Medici a fost deasupra tuturor celorlalţi, datorită realului său talent în arta războiului, ştiind să îmbine în mod fericit virtuţile voluntarului cu acelea ale soldatului. Alături de el luptau oameni care erau floarea Lombardiei şi pe frontul pe care lupta el se păstra o disciplină foarte strictă; nimeni n-ar fi putut bănui, la prima vedere, că se află în mijlocul unor oameni culeşi de ici şi de colo la primele sunete de trîmbiţă ale războiului, şi refractari

[1] Sat din Italia, aproape de Verona. Piemontezii au fost înfrînţi aci de către austrieci în 1848, iar italienii tot de către austrieci în 1866.

oricărei educaţii şi oricărui instinct al meseriei de soldat. Îşi începuse cariera militară în Spania, iar după aceea se înscrisese în legiunea italiană, formată de Garibaldi în Republica Uruguay, şi atît acolo cît şi la Roma dădu dovadă că este primul şi cel mai cu prestanţă elev al acelei şcoli pline de glorie.

Am mai făcut cîndva remarca în legătură cu Giacomo Medici, subliniind faptul că era singurul care îl tutuia pe general şi pe care Garibaldi îl socotea ca pe un frate. Acum voi spune cu cîtă afecţiune sinceră îl răsplătea Medici pe prietenul şi pe maestrul lui, dovedindu-se mai tîrziu cel mai înţelept şi cel mai calm dintre toţi care erau chemaţi să-l îmbărbăteze cu sfaturile lor în momentele cele mai cumplite.

Nici Sirtori nu a fost mai prejos ca valoare decît Medici, cu toate că nu a fost înzestrat cu calităţile militare înnăscute pe care le avea Medici, şi nici n-a avut ocazie să acumuleze atîta experienţă. A fost totuşi foarte sever în ceea ce priveşte aplicarea ordinelor generalului şi a făcut mereu dovada înţelepciunii sale inepuizabile. Sobru ca un ascet, punctual pînă la pedanterie, îndrăgostit de cauza Italiei pînă la fanatism, surd la linguşiri, inaccesibil neobrăzaţilor, i-a constrîns pînă la urmă pînă şi pe cei mai puţin binevoitori să mărturisească deschis că un şef de stat-major de talia lui a fost o adevărată providenţă în armata lui Garibaldi.

Pe atunci Cosenz era, aşa cum a rămas de altfel în continuare, un om care nu se irosea în vorbărie multă; o adevărată excepţie de la regulă în ceea ce priveşte majoritatea oamenilor din sud. Era rece şi în aparenţă aproape nepăsător. În clipele de primejdie inimos şi avîntat, şi-a condus divizia aşa cum ar fi făcut-o cel mai iscusit şi mai învăţat general din armata regulată.

Ce-aş putea spune de Nino Bixio?... A fost numit secundul Celor O MIE, eu îl voi numi mîna dreaptă a lui Garibaldi. Curajos, ba mai mult. îndrăzneţ cum nu poate concepe nici o minte omenească, gata să recurgă la căile cele mai desperate şi mai temerare, părea a fi singurul în stare să facă faţă anumitor situaţii de război, pentru care ai fi zis că se născuse anume şi că nu există altul să-l egaleze.

Nesupus şi neîmblînzit în faţa nimănui, tremura totuşi ca frunza în faţa generalului; acesta obişnuia să-l trateze ca pe un copil al lui preferat, dar care tot timpul avea nevoie să fie înfrînat şi să fie aspru mustrat, ba uneori chiar ameninţat. Unele trăsături de cruzime ale caracterului său au făcut ca duşmanul să şi-l închipuie ca pe un om violent şi refractar oricărei sclipiri de omenie şi de blîndeţe, cînd în realitate, între patru ochi, în afara zilelor lui de proastă dispoziţie, era omul cel mai comunicativ şi cel mai de înţeles de pe lume.

Bixio sfida moartea şi părea că moartea îl dispreţuia. Era santinela veşnic trează în faţa duşmanului, cercetaşul neobosit, paznicul straşnic al disciplinei. Cine nu-l asculta pe Bixio se putea considera un om mort, căci Bixio era în stare să tragă cu revolverul în el, sau să învîrtească sabia în faţa oricui ar fi îndrăznit să-l contrazică în privinţa unui lucru oricît de mic. Iar cînd nu avea la îndemînă armele, îşi făcea dreptate (după cum am văzut) cu mîinile şi cu dinţii.

În afara acestor patru, Garibaldi a avut ajutoare de mare valoare în persoana ungurului Türr, Sacchi din Pavia, polonezul Milbitz, Simonetta din Milano şi ungurul Eber, ajuns dintr-o dată, din corespondentul ziarului *Daily News*, comandant de brigadă. Las deoparte pe atîţia alţii, demni şi ei de a fi menţionaţi, deoarece cadrul restrîns al povestirii nu-mi permite abateri de o extindere mai largă decît cele care m-au furat pînă acum şi de care mă tem că n-au fost poate pe placul cititorului.

Toţi aceşti oameni de valoare, pe care Garibaldi i-a avut în jurul lui, l-au urmat cu hotărîrea sinceră şi neclintită de a lupta alături de el, ca să făurească libertatea şi unificarea patriei.

Preocupaţi aşadar de realizarea unui ţel unic şi sfînt, aceşti oameni au fost surzi cu desăvîrşire faţă de numeroasele şi insistentele ispite cu care au fost momiţi; ei şi-au folosit energia numai pentru a-l ajuta pe general să-şi atingă fără greş aceste idealuri, iar cu ajutorul poporului, să ducă la bun sfîrşit ceea ce monarhia, cu ajutorul armatei, împlinise numai pe jumătate.

Acesta a fost cel mai măreţ şi cel mai nobil exemplu de disciplină pe care şi l-a putut închipui cineva din

partea voluntarilor italieni care au dat dovadă de atîta înțelepciune și virtute.

Am vrut să insist într-o oarecare măsură asupra locotenenților lui Garibaldi și să scriu cîteva rînduri despre meritele lor excepționale, încît să rămînă limpede că victoriile lui minunate și fulgerătoare pe care le-a cîștigat în expediția celor două Sicilii nu trebuie atribuite în întregime norocului, ci trebuie atribuite în mare parte virtuții sale extraordinare și virtuții tovarășilor săi, pe care a știut să și-i aleagă, sau pe care steaua lui călăuzitoare i-a adus în calea lui în momentele de grea cumpănă. La scurt timp după aceea, a apărut limpede că meritele deosebite ale lui Garibaldi continuau să fie evidente, dar s-a resimțit faptul că nu a avut alături de el pe acești oameni pe care îi socotea mîna lui dreaptă. După ce a cucerit orașul Capua, nici unul din cei patru nu l-au mai însoțit în luptă; în războiul din Tirol, fie că nu a avut grijă să-i cheme la timp, fie că guvernul nu a avut chef să-i scoată din armată și să-i trimită cu voluntarii; oricum, rămîne însă lucru cert că alt rezultat ar fi avut dacă lîngă el ar fi fost acești oameni de mare valoare, care au comandat diviziile lui în Sicilia și la Napoli.

N-aș putea spune cu precizie ce fel de relații au existat între Garibaldi și foștii lui generali în anii de după 1860; îmi amintesc totuși că l-am auzit cîteodată plîngîndu-se de Bixio, care s-ar fi zis că aproape îl uitase, și nu s-a abținut să spună cîteva cuvinte și despre Medici, care se complăcea cu titlul de marchiz de Vascello. Se prea poate că Bixio nu s-a stăpînit să nu-și spună clar părerea lui în perioada de la Aspromonte[1] și Mentana[2]; și poate că nu i-au plăcut cuvintele prudente ieșite din gura aceluia care în alte vremi nu se deschidea decît ca să preamărească ideile cele mai riscante, cele mai nebunești. Totuși, se știe cu siguranță că în ultimii ani a avut destul de frecvente și prietenești con-

[1] Masiv muntos din Italia. Aci, în 1862, Garibaldi a fost rănit și făcut prizonier de armata lui Victor Emanuel II.

[2] Sat din Italia, aproape de Roma, unde Garibaldi a fost învins de trupele pontificale și franceze în 1867.

vorbiri cu Medici şi că el a fost acela care deseori a mediat între vechiul comandant şi rege. Sirtori a avut de suferit nenumărate amărăciuni după bătălia de la Custoza, unde se dovedise cel mai viteaz dintre toţi, dar a plătit cu destulă suferinţă greşelile comandanţilor. Parlamentul a căutat, cu toate acestea, să-l răzbune, şi l-a răzbunat, dar vechiul şef al statului-major din armata meridională s-a bucurat prea puţin timp de dreptatea pe care i-a făcut-o ţara, în ciuda răuvoitorilor.

Bixio, în care s-a aprins brusc afecţiunea pentru monarhie, deşi în alte vremuri a urît-o cu violenţă, s-a întors cu pasiune la viaţa de marinar şi la aceea de îmbogăţire prin comerţ, şi şi-a încheiat viaţa fără nici o glorie, transportînd pe corabia lui trupele olandeze care erau trimise să potolească pe răsculaţii din Ascianti.

Garibaldi nu a avut de spus nici un cuvînt despre el, după cum n-a avut de spus nici despre Medici sau despre Sirtori. Şi această tăcere a lui, inexplicabilă pentru toţi, ne-a îndurerat pe toţi cei care ne aminteam de frumoasele zile din Sicilia şi din Napoli.

După cum am mai spus, Cosenz, cel mai norocos dintre toţi, a avut mai tîrziu, în armata italiană, rangul de şef al statului-major, care în armata germană a fost creat pentru Moltke[1], învingătorul danezilor, austriecilor şi al francezilor.

XX

S-ar putea să vă pară ciudat că stînd atît de mult în preajma lui Garibaldi, în cea mai strînsă intimitate, atît în ultimele luni ale anului 1859 în Romagna, cît şi anul următor în Sicilia şi la Napoli, n-am putut scoate totuşi din gura lui nici o vorbă despre minunatele şi romanţioasele aventuri pe care le-a avut în tinereţe. Dar, din

[1] Helmuth Moltke (1800—1891) feldmareşal, teoretician şi istoric militar german, ideolog al iunkerilor prusaci. În 1857 a devenit şeful statului-major al armatei prusiene.

păcate, dacă e adevărat că Garibaldi a fost un *causeur* neîntrecut, ale cărui povestiri păreau că prind viață, nu se întîmpla să-l auzi povestind despre viața lui personală și mai rar se întîmpla ca vreunul din noi să îndrăznească să-l întrebe. De aceea, dacă am auzit ceva din gura lui, am auzit în clipele în care, fiind, într-o foarte bună dispoziție și mai comunicativ ca de obicei, îi venea chef să retrăiască, neîntrebat de nimeni, paginile mai însemnate din viața lui și să ne onoreze cu cîteva istorisiri, care ni se păreau că plutesc într-un parfum de legendă. Într-o noapte, pe cînd călătoream cu el în trăsură de la Bologna la Rimini (o călătorie de zece ore) și alături de noi se afla și Vincenzo Malenchini, nu știu cum se făcu, dar generalul începu să ne povestească cîteva episoade din timpul luptelor sale din America. Îmi amintesc că descria locurile acelea cu atîta culoare, de parcă le vedeam înaintea ochilor; povestea despre fapte de o frumusețe rară, păstrînd totuși tăcere cînd era vorba de situații care să-l preamărească pe el, atingînd numai din zbor faptele lui mai glorioase, cu toate că ele erau cunoscute în toată lumea. Acum regret amar că nu am transcris chiar în ziua următoare povestirea luptei înverșunate, care a durat trei zile, împotriva unor trupe braziliene comandate de amiralul Brown, lupte pe care eroul nostru le-a început în apele golfului Paraná și le-a terminat pe uscat, adevărat miracol de îndrăzneală și noroc. Dacă mi-aș fi amintit povestirea aceea, aș fi scris pagina cea mai importantă a acestei cărți, fiindcă ar fi citit-o toți cu un mare interes; era un episod atît de uimitor, încît ar fi fost mai demn de poem decît de istorie.

Din cîte îmi amintesc, Garibaldi ieșise din portul Montevideo cu trei vase mici, cu intenția de a trece de Paraná pînă la Corrientes, orășel credincios al republicii Orientale, amenințată atunci de dușman, și care avea deci nevoie de ajutoare. Riscînd o asemenea acțiune, el știa bine că era primejdios să iasă din Montevideo și să parcurgă pe o distanță de șase mile rîul prins între două maluri dușmane, dar pe de altă parte știa că era de o sută de ori mai primejdios să se întoarcă înapoi. Garibaldi a crezut totdeauna că dușmanii lui ascunși în Montevideo îi dăduseră această misiune primejdioasă

ca să scape de el, trimiţîndu-l, după cum se spune, chiar în gura lupului. Dar cum el a fost în stare mai degrabă să înfrunte de o mie de ori moartea, decît să se retragă dintr-o acţiune fie ea cît de primejdioasă şi de riscantă, îşi îmbărbătă şi de data asta oamenii şi plecă.

Nici nu parcursese cîteva mile distanţă, că la confluenţa rîului Paraná cu Rio Grande fu nevoit să recurgă la lovituri de tun ca să-şi facă loc să treacă, deoarece în canalul acela se afla o insulă mică sub stăpînirea duşmanului, şi acesta îi dădu mult de furcă, omorîndu-i destui oameni.

Intrînd însă victorios în marele rîu Paraná, unul din vase se împotmoli în nisip, şi ca să-l aducă pe linia de plutire, a fost nevoie să mute pe un alt vas tunurile de pe vasul împotmolit, supraîncărcîndu-l şi imobilizîndu-l astfel şi pe al doilea; aşadar nu-i mai rămînea liber şi gata de atac decît un singur vas mic cu pînze, cu două catarge.

În timp ce Garibaldi se muncea să tragă vasul în larg, iată că apare flota duşmană, puternică, deoarece avea şapte vase. Ce mai putea face? Ce cale să apuce? Nu se frămînta atîta gloriosul cetăţean al Nisei ca să-şi salveze viaţa, cît să-şi salveze onoarea şi să păstreze nepătat numele italian în apele acelea depărtate, şi chiar reputaţia lui de marinar viteaz şi iscusit, cîştigată cu preţul propriului sînge şi al unor strădanii nemaiauzite.

Din fericire, vasele lui Garibaldi erau mai uşoare şi pluteau mai bine decît cele ale duşmanului, aşa că el căută să acosteze cît mai bine cu putinţă, la mal, şi apoi se pregăti de luptă.

— Brown — spunea Garibaldi — era un amiral de valoare; ştiam eu bine că în faţa unui drac împieliţat ca el nu prea era de glumit. Mă întrebam: e posibil oare să-i vină chef să ne înghită pe toţi dintr-o dată? Vom muri, dar vieţile noastre vor fi scump plătite, şi-i va pieri cheful de rîs învingătorului nostru. „Apropiaţi vasele noastre, toate trei, cele două goelete şi bricul — le-am spus italienilor care mă însoţeau. Să le arătăm noi lor că italienii nu sînt laşi!" Şi de cum am ochit bine duşmanul, am şi ordonat tragerea. Duşmanul ne răspunse cu o furie de nedescris, de parcă s-ar fi dat o luptă între

două mari flote, nu între echipa lui Brown și cele trei biete vase ale mele.

Aceste cuvinte ale lui Garibaldi le-am ținut minte; dar, din păcate, nu-mi mai aduc aminte de descrierea pe care a făcut-o, zugrăvindu-mi lupta aceea care a durat trei zile și două nopți.

În cele trei zile și în cele două nopți, Garibaldi n-a avut o clipă de răgaz; se aștepta de la o clipă la alta ca dușmanul să se năpustească asupra lor cu lănciile, așa că el era gata să le arate că exista un conducător la bordul celor trei vase.

La atacurile amiralului Brown la flancurile vaselor lui Garibaldi, i se răspunse cu atîtea focuri, încît a treia zi de cînd dura lupta muniţiile erau aproape pe sfîrșite. Nu mai avea decît puțină pulbere în butoaie, dar proiectilele se terminaseră. Ce era de făcut? Garibaldi puse la un loc toate bucățile de fier pe care le găsi, cuie vechi, inele de la lanțuri, și tot ce-i mai căzu în mînă; și, amestecîndu-le cu pietre, făcu un fel de cartușe de tras și încărcă cu ele tunurile, încît să poată ține piept dușmanului toată ziua, și să-l împiedice să se apropie. Dușmanul, crezînd că ar fi foarte riscant să ia cu asalt „fiarele acelea sălbatice chiar în vizuina lor", păstră mai departe distanța, mulțumindu-se să ardă pulbere și să lanseze proiectile, fără să încerce să abordeze vasele.

În timp ce-l ascultam pe Garibaldi povestind pățania lui din această luptă, mi-aduceam aminte de Benvenuto Cellini și de povestirea lui cu privire la apărarea marelui turn al fortăreței castelului Sant'Angelo împotriva soldaților împăratului, el fiind șeful artileriei; se știe că ajutorul lui a fost aproape providențial. Benvenuto a scris așa cum a știut; Garibaldi, în schimb, povestea în limbajul colorat și atrăgător al omului de arme, care întrebuințează cuvintele fără să le caute, spontan, fără o umbră de artificiu, fără să mai adauge situațiilor reale, ieșite și așa din comun, nici o trăsătură în plus și fără să încarce faptele. Iar noi parcă aveam înaintea ochilor tot ce ne povestea.

Se făcu, în sfîrșit, seară, și după aceea noapte.

— Nu aveam decît puțină pulbere și cîteva proiectile — continuă Garibaldi — și eram sigur că o dată cu

ivirea zorilor, amiralul Brown, după ce mă silise să-mi cheltuiesc ultimele muniții, avea să se năpustească asupra noastră cu toți oamenii lui. Dar, pe Dumnezeul meu! cînd se lumină de ziuă, Brown nu mai văzu decît vasele mele în flăcări, iar pe mine, retras pe o înălțime, unde, împreună cu oamenii mei, îl așteptam cu hotărîre și cu tunurile gata de tragere.

Amiralul Brown nici nu se gîndi să debarce ca să atace grupul acela de viteji aproape neînarmați, lipsiți de merinde și la o depărtare de aproape două sute de mile de Montevideo.

Cînd îl văzu că-și întoarce prova în altă direcție, Garibaldi o porni la drum prin locuri neatrăgătoare și ticsite de dușmani; după un marș lung și obositor, ajunse rămășițele armatei orientale, bătută de brazilieni la Arrojio Grande.

Amiralul Brown, după ce-i fusese dușman, deveni marele admirator și prieten al îndrăznețului italian, și nu trecu mult — după ce renunță la lupta în slujba brazilienilor — și veni să-i facă o vizită lui Garibaldi, adversarul său, la Montevideo, ca să-i declare stima și prețuirea sa.

În noaptea aceea, văzîndu-l pe Garibaldi dispus să-mi povestească cîte ceva despre el, am riscat să-i pun mai multe întrebări, dar Vincenzo Malenchini, făcîndu-mi semn cu piciorul, îmi dădu de înțeles să tac. Și la prima oprire, unde urma să schimbăm caii, îmi spuse:

— Ce, ești nebun? Nu mai încerca să-l întrebi nimic; altfel te pomenești că-ți dă un răspuns la care nu te aștepți.

Îl întrebasem cîte ceva despre Anita lui, dar parcă aș fi vorbit cu pereții. De aceea, dacă am ținut să aflu ceva în legătură cu femeia aceea minunată și felul în care o cunoscuse și o luase în căsătorie, a trebuit să mă adresez, la vremea respectivă, colonelului Poggi și altora care luptaseră în legiunea lui Garibaldi; de la ei am aflat tot ceea ce mi-a dorit inima să aflu.

Garibaldi n-a povestit niciodată nimănui cum a cunoscut-o pe Anita și cum a ajuns să se căsătorească cu ea. A făcut-o să se îndrăgostească de el, de ochii săi frumoși și albaștri, de vocea lui caldă, cu timbru sonor,

şi de faima acţiunilor sale vitejeşti; îndrăgostit şi el de ea la rîndul lui, o luă pe spinarea unui cal nărăvaş şi fugi cu ea ca un leu care se furişează cu prada lui şi o duce printre stîncile care-i înconjoară vizuina.

Garibaldi o văzuse, frumoasă şi veselă în mijlocul prietenelor ei, cu care se ocupa de treburile gospodăreşti, în timp ce cînta, la poalele muntelui Barra. Pesemne c-o văzuse lîngă o fîntînă şi se îndrăgosti de această nereidă, simţind că nu mai poate trăi, nici lupta şi cîştiga bătălii glorioase, dacă nu o va avea lîngă el pe femeia aceea care-i apăruse înaintea ochilor ca o făptură cerească. Anita trebuia să fie a lui şi a fost a lui. Un vas uşor, cunoscut sub numele de *Itaparika*, ajutat de un vînt prielnic, a dus-o departe de acolo, pe marea liniştită, pe femeia care avea să lupte alături de italieni sub zidurile Romei, împotriva republicanilor francezi, ca apoi să moară părăsită în pădurea de brazi de la Ravenna, căutînd să scape de austriecii nelegiuiţi care o ameninţau cu tot felul de chinuri pe generoasa americană!

Auzisem vorbindu-se că în America Garibaldi avusese de suferit pînă şi torturi; dar prietenii m-au povăţuit să nu-i vorbesc niciodată de cele pătimite acolo. Şi mi-au mai spus să nu cumva să cad în ispita de a-l întreba dacă era adevărat că, făcînd odată prizonier pe un tîlhar din Rossa, nu s-a putut abţine să nu-l pălmuiască, în timp ce acesta era legat de o funie de care spînzura; a izbucnit apoi în plîns şi a strigat tovarăşilor lui: „Nu mai pot să-l văd aşa pe omul acela, nu mai vreau să-l văd!"

Ticălosul acela de tîlhar a fost dezlegat imediat şi pus în libertate, cînd oricare alt om, în afara lui Garibaldi, l-ar fi spînzurat fără şovăire... Dar valorosului nostru italian îi era teamă să-l vadă... îi era teamă ca, văzîndu-l, să nu renunţe la generoasa hotărîre pe care o luase, de a-l pedepsi pe nelegiuitul acela de bandit cu iertarea!

Ne mai povesti cîte ceva despre expediţia din Savoia, la care luase parte şi Mazzini, chinuit de febră şi pe jumătate mort de oboseală; expediţia fusese comandată

de Ramorino[1], care a ispăşit apoi cu moartea înfrîngerea atît de amară de la Novara. Dar şi în legătură cu aceasta, a fost tare zgîrcit la vorbe.

Vorbea cu o durere nemărginită de bătălia de la Novara şi aproape cu necaz. Pilula aceea amară nu-i prea convenea.

Discutînd aşa într-o doară despre apărarea Romei, îi aducea multe acuzaţii lui Mazzini şi foarte multe lui Roselli, învinuindu-i pe amîndoi că, lipsiţi cum erau de orice înţelepciune şi pricepere în practica artei militare, avuseseră totuşi cutezanţa să se erijeze în mari maeştri faţă de oameni care erau perfecţi cunoscători ai artei militare. Avea însă un mare foc că în ziua de treizeci aprilie nu i-a zguduit mai rău pe francezi, cînd aceştia s-au încumetat să intre în Roma cu puştile la spinare; şi că nu-l făcuse prizonier pe Burbon, care fugise la Velletri. Adesea îşi aducea aminte de Manara, Mameli, Masina şi Mellara, cu o sinceră părere de rău, şi avea cuvinte pline de admiraţie pentru Giacomo Medici, apărătorul de la Vascello, şi pentru viteazul Moro, care i-a fost un credincios tovarăş, dar care a murit lîngă poarta San Pancrazio, în noaptea aceea de neuitat pe care Farini a descris-o atît de sugestiv în istoria sa.

Discutînd despre retragerea lui celebră în Val di Chiana şi mai ales la Ciusi şi Arezzo, îmi spuse:

— Îl cunoşteai pe gonfalonierul d'Arezzo?

— Da, domnule general. Pe vremea aceea gonfalonierul d'Arezzo era poetul Guadagnoli[2].

Şi întrebîndu-mă ce fel de poet a fost Guadagnoli, i-am recitat cîteva strofe din poeziile vesele ale vechiului meu maestru. El rîse şi-mi spuse:

— Pare de necrezut ca un om care scria asemenea versuri să fie atît de rău cu mine!

Despre rănile suferite de Garibaldi am mai vorbit cîte

---

[1] Gerolamo Ramorino (1792—1849) aventurier ajuns la gradul de general. Prin lipsa sa de disciplină a favorizat înfrîngerea de la Novara, unde în 1849 sarzii au fost învinşi de austrieci.

[2] Antonio Guadagnoli (1798—1858) poet toscan; fiind în anul 1849 gonfalonier de Arezzo, a refuzat să deschidă porţile oraşului lui Garibaldi, care se retrăgea de la Roma cu voluntarii lui.

ceva în capitolele precedente; dar el a fost un om căruia îi plăcea să-şi ascundă rănile, nicidecum să facă vîlvă în jurul lor. Cu toate astea, el vedea în răni „săruturile iubitei" şi i se părea că războiul nu putea avea alte mîngîieri pentru cei pe care-i îndrăgea.

Vor părea poate lungi aceste amănunte pe care le-am înşirat aci, făcînd apel la memoria mea, dar cititorii mă vor ierta, cunoscînd intenţiile mele bune; n-am vrut să las nimic deoparte din ce ar putea contribui la cunoaşterea şi mai temeinică a acestui om, care ni s-a părut mare nouă, celor din preajma lui, după cum va părea şi mai mare celor ce-l vor vedea de la distanţă, cînd vremea noastră se va numi vremea îndepărtată, timpuri vechi.

Dacă cineva ar avea curiozitatea să afle, aşa, într-o doară, cum de povestind atît de mult despre acest om, nu i-am găsit decît virtuţi pe care să i le laud şi niciodată vreo scădere pe care să i-o atribui, îi voi răspunde că-i cer iertare dacă bieţii mei ochi n-au fost în stare ca, privind fix în soare, să aibă atîta subtilitate şi dîrzenie de a-i remarca şi petele, pe care astronomi încercaţi le-au putut vedea şi descrie una cîte una. Eu nu am avut pretenţia de a scrie o istorie, ci nu am ţinut decît să notez, zi de zi, ceea ce am văzut şi am auzit în perioada în care, spre fericirea mea, am stat în preajma acelui om minunat şi m-am bucurat atîta de afecţiunea lui părintească; e singurul lucru cu care mă pot lăuda în viaţa mea, de altfel foarte obscură în rest, şi trăită într-un zbucium neîncetat, ca să-mi pot cîştiga pîinea cea de toate zilele cu creionul pe care mi l-a pus soarta în mînă, în loc de o sapă sau un tîrnăcop.

XXI

În mod deosebit mi se pare demn de remarcat în viaţa lui Garibaldi că nici manevrele duşmanilor, nici greşelile prietenilor supărători şi neştiutori pe care i-a avut

cîndva în jurul lui, și nici greșelile în care a căzut din cauza lor n-au putut să micșoreze cîtuși de puțin faima unui om de talia lui. Ceea se înseamnă că faima lui avea rădăcini atît de trainice, încît nu au reușit să-l atingă nici acuzațiile dușmanilor, fie chiar și acelea întărite și ticluite pe seama greșelilor în care într-adevăr căzuse, așa cum se întîmplă fiecărui om; căci se știe bine că nimeni nu e scutit de greșeli mai mult sau mai puțin grave, sau de vreo scădere, fie chiar și oameni ca el, a căror viață e un mănunchi de fapte deosebite și care sînt dotați cu un echilibru interior, lipsiți de vanitate și disprețuind bogăția, această slăbiciune care subjugă atîtea suflete mediocre.

Nu vreau să spun că datorită virtuților sale extraordinare i s-au trecut multe cu vederea; totuși, e adevărat că făcîndu-se vinovat de cîte o greșeală, care la alții ar fi luat proporții mai grave, lui Garibaldi i-a fost mai ușor tolerată, fără prea multă vîlvă. Dar acest lucru nu se datora în nici un caz unei bunăvoințe sau indulgențe oarbe, care să-l fi scutit de orice pedeapsă; dacă vreun act din viața lui nu a corespuns exact cu felul lui sever de a trăi, nici cu disprețul lui manifest față de onoruri și față de cîștiguri, sau chiar recompense meritate și pe bună dreptate oferite, cei care au cîntărit faptele sale au demonstrat clar că omul acesta integru a fost constrîns de nevoi, neînduplecate și foarte dureroase pentru el.

Nu a trecut încă așa de mult de cînd a dispărut de pe lume Giuseppe Garibaldi, încît să fie permis să se discute în toată libertatea și fără o umbră de reținere despre anumite evenimente din viața lui, care par că sînt în dezacord cu mîndria lui de neîmblînzit și cu generozitatea acestui suflet de erou antic. Dar, din păcate, cauzele sînt evidente, iar amărăciunile și tristețile care i-au întunecat ultimele zile l-au constrîns pe el, care a disprețuit banii și a fost obișnuit să trăiască cu puțin, să primească un premiu pentru neprețuitele sale servicii aduse patriei și să renunțe cu supunere și resemnare la mîndria de a-l respinge ca altădată.

Admirator înflăcărat al lui Washington, el n-a vrut să-l copieze pe acest om de seamă al Statelor Unite în

înțeleapta și dreapta sentință pe care a dat-o cînd a vrut să discute asupra situației lui în fața patriei, cerînd să i se adjudece pensia care i se cuvenea pe baza legii în vigoare; dar după aceea a acceptat din partea națiunii italiene o donație frumoasă și o pensie pentru el și pentru ai săi, distrugînd astfel într-o clipă gloria pe care și-o cîștigase de a fi servit țara fără nici un premiu material și fără onoruri. Oricine știe cît l-a costat pe Garibaldi sacrificiul nobilului său orgoliu, îi va fi ușor să înțeleagă că datorită faptului de a fi acceptat această donație, care i s-a acordat în ultimii ani ai vieții de către parlament, a pătimit un chin atît de cumplit, cum nu și-ar fi putut închipui niciodată că poate pătimi nici în chinurile infernului, cu care-l amenințau preoții, ca pedeapsă pentru expedițiile sale împotriva papii și a lui Dumnezeu.

De aceea, fără să pătrundem prea mult în tainele dureroase ale vieții marelui comandant, trebuie să mărturisim în mod deschis că opinia publică n-a fost indulgentă cu el, ci a fost nedreaptă, căci dacă a permis să i se ceară unui om să se sacrifice pentru patrie, nu i se poate pretinde acestui om și sacrificiul onoarei sale și al numelui său. Așadar, e adevărat că Garibaldi, ca să-și îndeplinească datoria pe care orice om de curaj ar fi îndeplinit-o în locul său, nu numai că nu s-a ferit să-și sacrifice mîndria, ci și-a riscat în mare măsură chiar faima lui; or, tocmai de această atitudine trebuie să se țină seama, ca să i se vadă curajul extraordinar de care a dat dovadă. Cu atît mai mult, cu cît nici nu s-a bucurat de loc de onorabila donație decretată de națiune, deoarece suferea de o boală incurabilă, era destul de vîrstnic și pînă în ultimii săi ani de viață a disprețuit banul și pentru propriile sale nevoi cheltuia atît de puțin, încît pînă și cel mai umil dintre muncitori nu i-ar fi putut imputa că cheltuiește o sumă mai mare decît el.

Am scris aceste rînduri nu din nevoia de a apăra memoria eroului nostru, ci ca să vă arăt cum virtutea unui astfel de om n-a avut de suferit în nici un fel de pe urma unui gest, pe care unii din dușmanii săi neîmpăcați s-au grăbit să i-l impute, dar pe care judecata imparțială a lumii l-a evaluat așa cum trebuie, punîndu-l pe seama

unui destin potrivnic și nicidecum pe seama vreunei abdicări de la ideile sale, căci ele s-au păstrat neatinse pînă la ultima suflare a vieții sale.

Omul acesta, care a refuzat să fie bogat și puternic cînd avea vîrsta stejarului verde, și cînd împăratul francezilor îl onora cu respectul și bunăvoința lui, iar Statele Unite ale Americii îl ademeneau cu mari promisiuni și cu oferte amețitoare, nu a fost în stare să cedeze ispitei banului tocmai la bătrînețe, cînd, bolnav și epuizat, nu aștepta decît moartea care să-l scape de griji.

Va veni și ziua în care o pană mai măiastră va începe să scrie despre Garibaldi și despre femeile care i-au plăcut; și va fi un subiect plăcut și destul de vast, încît să-i atragă cu mult succes pe curioși. Această temă va fi desfășurată Dumnezeu știe cu cîtă bogăție de fantezie și cu cît lux de amănunte, adevărate sau visate, azi fiind ceva mai mult decît sigur că lui Giuseppe Garibaldi i-au plăcut foarte mult femeile și a fost foarte curtenitor cu ele, cu toate că nu obișnuia să le atribuie altă valoare decît le-ar acorda-o oricare alt bărbat.

În schimb, femeile au avut o foarte mare admirație pentru el, și această admirație s-a transformat deseori în dragoste. Bărbatul acesta cu privirea fermecătoare, cu vocea caldă și adîncă, amabil în felul lui de a vorbi, cu părul ondulat, cu o atitudine mîndră și pitorească, viteaz pe uscat, îndrăzneț și cutezător pe mare, părea făcut anume să cucerească femeile. Și pretutindeni femeile au încercat să se facă remarcate de el, mai ales dacă erau și frumoase, și nu au scăpat o ocazie să se poată înfățișa privirilor lui, ca să-și arate admirația, dornice să-l încredințeze de marele sentiment pe care-l nutreau pentru el.

Avînd prilejul să trăiesc în preajma lui Garibaldi, am observat deseori că el avea obiceiul să se poarte cu multă amabilitate față de femei, căci prețuia foarte mult această gingașă parte a speciei umane; nici de asta nu m-am mirat, deoarece e un lucru știut de cînd lumea că oamenii cei mai duri și mai cruzi în războaie sînt tocmai aceia care se poartă cu cea mai mare gingășie față de

femei şi sînt admiraţi, iubiţi şi doriţi de ele mai mult decît oricare alţii.

Oriunde apărea Garibaldi, femeile alergau cu grămada; în Lombardia, ca şi în Romagna, în Sicilia ca şi în Napoli; sub ochii lui, femeile împrumutau curajul bărbaţilor şi adesea deveneau de un entuziasm şi de o vitejie nemaipomenită; cea care reuşea să arunce un buchet de flori în trăsura generalului se considera fericită dacă el o vedea şi îi mulţumea printr-un zîmbet, iar foarte fericită era cea care izbutea să-i strîngă mîna, sau ajungea să-l sărute, făcîndu-şi drum prin mulţimea ce se înghesuia entuziasmată în jurul învingătorului de la Varese şi Como, eliberatorul celor două Sicilii.

Dar Garibaldi n-a iubit cu o dragoste adevărată şi plină de poezie decît pe Anita lui, care părea să fie născută anume să-l întovărăşească pe neînvinsul condotier şi să împartă cu el primejdiile şi gloriile războaielor. Dragostea care a avut-o pentru Anita în timpul vieţii s-a transformat, după moartea ei, într-un adevărat cult. Eu cred că niciodată n-a strîns la pieptul lui o femeie, fără să nu-l ducă gîndul, în clipa îmbrăţişării, la eroica şi nefericita lui tovarăşă de viaţă, prima lui soţie.

Azi s-a lăsat un văl peste povestea tristă şi grotescă a femeii din Como, care l-a înşelat cu o neruşinare ordinară pe omul care merita cel mai puţin dintre toţi să fie înşelat de o femeie. Nimeni nu ar îndrăzni să ridice acest văl al uitării fără aştirbi respectul cuvenit unei femei, oricît de vinovată ar fi ea, şi fără a întina memoria aceluia care într-un moment de rătăcire romanţioasă s-a îndrăgostit de acea amazoană uşuratică, elegantă, neîntrecută călăreaţă a cailor focoşi şi fumătoare de „ţigări cu pai"[1].

Cealaltă femeie pe care a luat-o de soţie datorează norocul de a purta numele unui asemenea om întîmplării care a făcut să se găsească singură în preajma lui, pe o mică insulă sălbatică; ea a fost singura femeie blîndă

[1] Autorul face aluzie aici la căsătoria contractată în ziua de 24 ianuarie 1860 de Giuseppe Garibaldi cu contesa Giuseppina Raimondi de Como.

și săritoare pe care a cunoscut-o în timpul cînd, slăbit, suferea dureri cumplite provocate de o artrită[1].

Este demn de reținut totuși că Garibaldi, care n-a avut niciodată ideea exactă a valorii banului și nici aceea a valorii reale a legilor și nu a cunoscut importanța unor norme și a unor practici sociale foarte respectate de alții, nu acorda intimității cu o femeie și nici căsătoriei importanța pe care obișnuiesc să o dea acestor probleme cea mai mare parte a oamenilor.

Părerea aceasta nu-mi aparține mie, ci am auzit-o repetată de mii de ori de oamenii care l-au cunoscut pe Garibaldi, și au avut o legătură mai strînsă cu el decît am avut eu; erau oameni care-l urmaseră în America și fuseseră cu el în călătoriile din Chîna, locuind împreună cu el sub același acoperiș. Și credeam — asta e destul ca să mai scadă uimirea unora — cînd auzeam că acest om se îndrăgostea ușor de o femeie și o lăsa să se considere ca soția lui, sau îi dădea chiar în realitate numele lui și drepturile de soție.

Dar despre acest subiect nu trebuie să mai adaug nimic, așa că voi închide capitolul aducînd la cunoștința cititorului că Giuseppe Garibaldi și-a iubit mult copiii și a fost gata de orice sacrificiu pentru binele lor. Dintre toți însă, cel mai drag i-a fost Menotti, primul copil, pe care l-a avut de la Anita; îi semăna mult ca înfățișare și ca fel de a fi; moștenise de asemenea de la tatăl său înțelegerea și calmul în fața primejdiei.

Despre prietenii lui nesinceri, de care a fost totdeauna înconjurat, nu voi mai vorbi, deoarece n-a sosit încă timpul în care să se poată scrie, fără rezerve, o istorie reală și exactă a lui Giuseppe Garibaldi și a întîmplărilor din viața lui.

E un lucru cunoscut de mulți că prieteni veninoși l-au ispitit în dese rînduri, zgîndărindu-i ambiția unei glorii deșarte, și numai datorită caracterului său ferm și sincer și unei judecăți limpezi a reușit să alunge tot felul de

[1] Căsătoria lui Garibaldi cu contesa Raimondi fiind desfăcută la 14 ianuarie 1880, el s-a căsătorit din nouă, la 26 ianuarie, cu Francesca Armosino, tovarășă credincioasă și mamă a copiilor săi, Clelia și Manolio.

tentații și să se întoarcă de pe o cale greșită, pe care și apucase să facă primul pas. De aceea s-a scris, pe bună dreptate, că acest om minunat rostea adesea cuvinte care de fapt nu trebuiau rostite; dar n-a făcut niciodată lucruri care nu trebuiau făcute; asta, bineînțeles, dacă nu ține lumea să-i facă lui o vină mare din faptul că și-a botezat băieții, sau că a scris scrisori cu miile, care, desigur, nu vor forma un volum de epistole de mare valoare, presupunînd că un culegător de prost gust sau un speculant de proastă calitate ar avea chef să alcătuiască un asemenea volum.

În concluzie, cine vrea să cunoască meritele lui Garibaldi și vrea să-și formeze o idee de ceea ce ar fi fost în stare să înfăptuiască dincolo de ceea ce a realizat, dacă soarta ar fi deschis în fața lui un orizont mai vast și i-ar fi fost mai favorabilă în anumite ocazii, să contemple figura acestui om în focul bătăliilor, să-l contemple călare pe calul lui de luptă, cu pitoreasca lui mantie pe umeri, cu mîna sprijinită de mînerul spadei și cu ochii ageri gata să-și măsoare dușmanul, iar buzele pe punctul de a repeta vorbele cu care a vrăjit tineretul italian: „Înainte, băieți!"

XXII

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

Pentru noi, ultima zi a epopeii garibaldine a fost atît de tristă și de melancolică, pe cît de veselă, plină de entuziasm și de fericire ne-a fost prima zi.

N-a fost nici un mister pentru nimeni că cei din fruntea cîrdășiei politice, alături de toată servitorimea galonată a palatului, a simțit că li se ridică o piatră de pe inimă și au avut impresia că respiră mai liniștiți atunci cînd Garibaldi a părăsit Napoli. Un adevărat coșmar a însemnat pentru ei Garibaldi care, în fruntea unor „ciufuliți", rezolvase o problemă mulți ani considerată cu neputință de descurcat; coșmar era pentru ei omul acela

care nu primea grade, nici onoruri, şi altă laudă n-a dorit decît aceea de a fi primul din Italia, dintre atîţia cîţi alergaseră de bună voie să se sacrifice din dragoste de ţară, fără nici un gînd de răsplată.

Trebuia să fi fost orb, să nu fi văzut cu ce ochi ne priveau noii stăpîni, de cum au scăpat de vechiul comandant.

Dar e păcat să tulbur acum seninătatea modestei mele povestiri cu unele observaţii amare, e inutil să le mai zgîndăr, aşa că îmi depun pana, dorind ca îngăduitorul meu cititor să n-o ia în nume de rău că mă despart de el, fără să-i mai tulbur sufletul cu vorbe triste şi întunecate.

Totuşi, dacă cineva doreşte să citească o relatare fidelă a ultimelor zile pe care le-a petrecut Garibaldi la Napoli, a supărărilor şi amărăciunilor pe care le-a suferit atunci, să ia primul volum al lui Giuseppe Guerzoni, care a scris o monografie despre Garibaldi, şi astfel se va putea informa în voie şi va putea preţui şi mai mult modestia şi bunătatea extraordinară ale eroului nostru.

În anul 1861, la cîteva luni după intrarea solemnă a lui Victor Emanuel în Napoli, contele Cavour, stînd de vorbă cu contele Enrico d'Ideville, pe vremea aceea secretar la Legaţia franceză, în Torino, spunea: „Garibaldi e un şoim pentru noi; odată se desprinde şi se repede asupra prăzii, dar trebuie să te grăbeşti să-l chemi înapoi, căci altfel devine imprudent, periculos şi aducător de nenorociri".

La şase ani după asta, Thiers[1], vorbind în faţa corpului legislativ francez, folosi, amplificînd după voia lui, această comparaţie, descriindu-l pe Garibaldi în chip de şoim şi pe Victor Emanuel în chip de şoimar.

Găsesc că e momentul oportun să citez, cuvînt cu cuvînt, ceea ce spune Thiers:

„Generalul Garibaldi, cu riscul vieţii sale şi al vieţii alor săi, ştie să cucerească regate pentru casa de Savoia. Dacă soarta nu-i e favorabilă, e blestemat şi închis în

[1] Adolphe Thiers (1797—1877) — istoric şi om de stat francez.

temniță. Există în Italia o temniță specială pentru acest mare personaj; temnița lui e insula din Caprera. Dacă suferă vreun eșec, îl conduc la Caprera; dacă are, în schimb, o victorie și reușește să ia trofee de război, i se spune: „Ei, doar dumneata ești simbolul revoluției, prada cucerită nu face pentru dumneata!" Acest lucru aduce onoare patriotismului său, și aș putea spune și inocenței generalului Garibaldi! De-aș putea îndrăzni să fac aici o comparație, prea puțin demnă de aceste discuții înalte, aș spune că se pricepe casa de Savoia să vîneze cu șoimul, alegîndu-l șoim pe generalul Garibaldi."

Poate să pară multora neverosimil că un om cum e contele Cavour vorbea în acest fel despre Garibaldi și că Thiers gîndea și el aidoma contelui. Dar contele Cavour a fost o vulpe, iar Garibaldi un leu. Vicleanului ministru al lui Victor Emanuel i s-a părut că într-adevăr el a fost acela care l-a împins necontenit, sau l-a oprit brusc din acțiunile lui, după cum îi dictau interesele; și poate că așa au crezut toți.

Thiers era francez, așadar dușman al unității Italiei, și în eliberarea noastră el n-a văzut altceva decît triumful ambiției, lăcomiei casei de Savoia, și nu i se poate aduce vina de a fi judecat rău, căci a judecat situația de la distanță și legat la ochi cu vălul patimei.

Totuși Garibaldi n-a fost niciodată, fie și fără voia lui, instrumentul nimănui.

Un articol din ziarul *Times* spunea în 1880:

„Compatrioții lui Machiavelli și ai lui Cavour, iscusiți politicieni cum sînt chiar în toiul frămîntărilor naționale, au susținut totdeauna că Garibaldi nu este omul care să fie apreciat după măsura comună, aplicabilă oamenilor obișnuiți. Fără să-i tăinuiască slăbiciunile, fără să-i treacă sub tăcere extravaganțele într-anumite situații pe care nu se simțea capabil să le domine și să le rezolve, ei îi recunosc simplitatea, credința nestrămutată față de cauza patriei sale și a ideii de libertate, dezinteresul și prestigiul lui neasemuit, precum și influența pe care o avea asupra oamenilor, cu puterea lui incomparabilă,

căreia nimeni nu-i ţinea piept, cînd era vorba de a îndeplini acţiuni care cereau numai un temperament ca al lui."

Azi pot afirma că în cazul în care Garibaldi ar fi putut menţine alături de el armata napolitană, iar populaţia din regat i-ar fi dovedit prin fapte ceea ce demonstrau minunatele lor manifestaţii, cuvintele de „ura" şi atmosfera sărbătorească pe care au făcut-o, viclenia lui Cavour n-ar fi fost de ajuns ca să-l oprească la Volturno, după cum n-a fost suficientă ca să-l poată opri în strîmtoarea de la Messina.

Contele Cavour nu l-a împins pe Garibaldi de la Genova la Marsala, şi nici nu a fost în stare să-l oprească în clipa în care a avut el chef s-o facă. Garibaldi nu s-a oprit pe Volturno decît îndemnat de bunul său simţ şi din dragostea nemărginită pentru patria sa, care a avut precădere în faţa oricărui alt sentiment.

Vreau să-mi închei povestirea cu relatarea unei întîmplări destul de noi, pe care mulţi n-o cunosc şi care, desigur, nu pare demnă de a fi menţionată în istorie, dar care îşi găseşte în schimb foarte bine locul în aceste pagini; o fac mai mult ca să se vadă ce soi de vînt bătea acum pentru voluntarii deveniţi nişte oameni inutili şi supărători, şi cum cîţiva dintre ei şi-au dat seama că erau priviţi cu mare antipatie.

Cei care au urmărit drumul nostru de la Genova mai departe şi-l aduc aminte, poate, printre cei care au ajuns la Talamone, ca să ni se alăture în romantica noastră călătorie, pe maiorul Stefano Siccoli; acesta îşi pierduse un picior în Peru, unde luptase alături de liberalii din ţara aceea pentru dezrobirea sclavilor, în memorabilul război civil care sfîşiase ţara în 1857. Siccoli, lăsat de Garibaldi la Talamone, împotriva voinţei sale, ca să nu-l piardă din ochi pe Zambianchi, şi ca să-l ajute, pe cît era în stare, venise în Sicilia, după bătălia de la Milazzo şi apoi îl urmase pe general pînă la Napoli.

Se întîmplă ca o dată cu plecarea lui Garibaldi să fie comandată o inspecţie a trupelor în defilare la Campo di Marte, şi la inspecţia aceea s-a cerut să se

adauge şi garda naţională, ca să se îngroaşe rîndurile armatei noastre. Generalul Sirtori, căruia Garibaldi îi lăsase comanda voluntarilor, îi ceru părerea generalului della Rocca, dacă regelui i-ar face plăcere ca şi voluntarii să se aşeze în ordine în Campo di Marte, părîndu-i-se un prilej binevenit ca să fie şi ei văzuţi de rege, şi să nu mai pară astfel că nutreşte pentru ei vreun dispreţ, aşa după cum li se păruse pînă atunci. I s-a răspuns că maiestatea sa ar fi foarte bucuroasă să-i vadă pe soldaţii lui Garibaldi, dar fiind vorba de o paradă solemnă, şi ţinînd seamă că voluntarii, osteniţi şi sleiţi după o lungă campanie, nu vor putea să se prezinte într-o formă desăvîrşită, ordonaţi şi aspectuoşi, neputînd deci face faţă în mijlocul armatei regulate şi a gărzii naţionale, va fi mai bine, aşadar, să rămînă în cazărmi.

S-a mai adăugat totuşi că dacă vreunui ofiţer superior i-ar face cumva plăcere să ia parte la festivitate, să vină şi să ia loc în suita regelui.

Această invitaţie, făcută aşa, într-o doară, cu speranţa că va fi refuzată, şi adresată pe tonul folosit de obicei faţă de un oaspete amabil dar plicticos, n-a plăcut de loc ofiţerilor voluntari, care *una voce dicentes*, adică toţi într-un glas, au hotărît să se facă a nu înţelege şi să-l lase în plata Domnului pe rege, cu armata lui cu tot şi cu garda naţională, frumoasă la înfăţişare şi avidă de fastul de la Campo di Marte.

Doar Stefano Siccoli, omul care a judecat întotdeauna numai după mintea lui, şi amator mereu de soluţii noi, a fost de părere contrarie şi a declarat că el avea de gînd să se ducă la paradă, şi că ţinea să meargă şi ceilalţi cu el, mai mult ca să nu arate populaţiei din Napoli că armata regulată şi armata voluntarilor se privesc ca soacra cu nora. Fiindcă n-a fost nimeni de părerea lui, s-a hotărît să se ducă singur; în ziua defilării se îmbrăcă cu cămaşa lui roşie, cea mai nouă, încălecă pe cal şi se alătură vitejeşte suitei regale, frumoasă, numeroasă şi alcătuită numai din persoane cu înaltă poziţie.

Totul decurse în linişte pe drumul de la palat la Campo, şi nu s-a găsit nimeni care să spună vreo vorbă urîtă sau să arunce vreo privire piezişă maiorului gari-

baldin în timpul paradei, dar la întoarcere n-a mai fost la fel.

Regele ajunsese la jumătatea străzii Toledo și mergea la pas în mijlocul unei mulțimi interminabile, care părea că vrea să-l înghită de viu de atîtea manifestări de dragoste, cînd Stefano Siccoli, descoperindu-și printre ofițerii casei regale cîțiva prieteni, dădu pinteni calului, ca să treacă ceva mai departe, se amestecă printre ei și o luă mai la vale, fără să bănuiască măcar o clipă că prin asta făcuse un sacrilegiu, și că atrăsese asupra lui urgia fulgerătoare a Olimpului. Era atît de mîndru de cămașa lui roșie, încît, dacă i-ar fi spus cineva că aceasta nu era demnă să țină companie uniformelor aurite ale casei regale, i s-ar fi părut că cel ce-i spune astfel de vorbe e nebun. Și apoi el știa că ofițerii voluntarilor fuseseră invitați să facă parte din cortegiu și nu se putea aștepta ca un servitor în livrea să-i spună: „Dă-te la o parte, că nu te pot vedea înaintea ochilor".

Cu toate că bietul Siccoli nu bănuia că așa se va întîmpla, incidentul se petrecu întocmai chiar în plină stradă Toledo, unde șeful lacheilor se apropie de el cu o privire îndrăzneață și, fără să-l salute măcar, strigă cu putere:

— Domnule maior, dumneata nu faci parte din suita regală, fă bine și dă-te cîțiva pași înapoi.

Cuvintele acestea au fost auzite de mulțime, care a încremenit, dar le-au auzit și ofițerii din suită; lui Siccoli i s-a părut că pe chipul unora plutește un zîmbet de milă, sau chiar o strîmbătură batjocoritoare.

La acestea el răspunse:

— Poate că e așa cum spui dumneata, dar eu nu am venit aici fără invitație, sînt un ofițer la fel ca toți ceilalți și nu primesc lecții de la un lacheu.

Și lacheul îi răspunse:

— Bine, îți atrag atenția că dacă nu asculți de vorbă bună, voi găsi eu alte mijloace ca să mă fac ascultat.

Siccoli al nostru era între ciocan și nicovală. Una din două: sau să-și plece capul și să se retragă cu coada între picioare, sau să-l facă pe lacheu să înțeleagă că ofițerii lui Garibaldi nu meritau să fie tratați cum te

porți cu un cîine în biserică. Și fără să mai stea mult pe gînduri, puse mîna pe o cravașă mai groasă, pe care o ținea atîrnată la dreapta șeii, acolo unde-i lipsea piciorul cu care să dea pinten calului, și biciui de două ori obrazul lacheului.

Lacheul, cu obrazul plin de sînge, care i se prelingea din bețișug pe nas, începu să zbiere ca ieșit din minți și, dînd pinteni calului, se apropie de un maior de jandarmi și i-l arătă pe Siccoli, cerînd dreptate și răzbunare. Dar Siccoli, care vedea acum negru înaintea ochilor și-și dădea seama că n-o mai putea scoate la capăt onorabil decît jucînd pînă la ultima carte, se sui cu calul pe trotuar și cu mîna pe mînerul săbiei așteptă mîndru să se apropie cineva de el, ca să ridice sabia asupră-i.

Din fericire, n-a apărut nimeni în fața lui. Totuși regele se întoarse și, aflînd cele întîmplate, îl sfredeli cu o privire înfuriată și la fel făcură Cîaldini și Lamarmora și toți ceilalți care erau cu el.

Vinovatul își văzu atunci de drum, continuînd să rămînă printre ofițerii casei regale. După aceea se duse la cazarmă, unde rămase liniștit, vesel și mulțumit pentru tot restul zilei și al nopții aceleia. Dar a doua zi de dimineață, generalul Ricotti, comandantul pieței din Napoli, l-a închis în castelul Dell'Uovo și acolo a rămas, îndurerat și izolat, timp de trei luni nesfîrșite, meditînd asupra riscului pe care îl întîmpini dacă vrei să te apropii prea mult de soare și să răspunzi cu fapte impertinențelor lacheilor neobrăzați.

Scoaterea din armată a voluntarilor a durat vreme îndelungată, deoarece în majoritatea lor rămaseră trîndăvind în cazărmi două luni, ceea ce li s-a părut o veșnicie, în timp ce lupta continua totuși la Garigliano și sub zidurile Gaetei.

Ultimii care au depus armele au fost cele două batalioane comandate de Griziotti, dintre care unul îmi aparținea mie. Cele două batalioane erau formate din oameni cu sînge înfierbîntat și mai greu de ținut în frîu decît caii nărăvași, după cum am mai spus. În timp ce toți ceilalți voluntari depuneau încet-încet armele, fără să mani-

feste vreun semn de nemulțumire, ai noștri se încăpățînau să refuze să le predea, jurînd că numai un ordin al lui Garibaldi i-ar fi putut convinge să cedeze fără să aibă conștiința încărcată și fără rezervă, deoarece Garibaldi este cel care le-a încredințat lor armele.

Nici eu, nici Griziotti, și nici ceilalți ofițeri din regiment n-am fost în stare să ghicim sau să descoperim cine le-a băgat gărgăuni în cap voluntarilor noștri, și în zadar ne-am chinuit cîteva zile să-i convingem și să-i rugăm să se înduplece să urmeze exemplul tovarășilor lor și să predea de bună voie armele, devenite azi inutile, din moment ce Capua se predase, iar Garibaldi plecase la Caprera, lăsînd armatei regulate grija de a încheia războiul sub zidurile Gaetei.

În zilele acelea, la Aversa se afla regimentul lăncierilor din Novara; de două-trei ori s-a întîmplat ca între voluntari și lăncieri să se iște schimburi violente de cuvinte, ba chiar și mici încăierări, încît n-a lipsit mult să pună toți mîna pe arme, deoarece lăncierii îi zeflemiseau pe voluntari, iar ei răspundeau la zeflemeaua lor mai aprinși ca focul.

Într-o noapte, auzind un scandal mare, colonelul și cu mine ne trezirăm; a trebuit să alergăm împreună cu ofițerii lăncierilor la cazarma comună și acolo a fost o adevărată minune că nu s-a pornit vreun măcel. În sfîrșit, întrucît sosiră de la Napoli ordine foarte severe din partea lui Sirtori, care ne soma să încetăm o dată cu muzica asta, sub amenințarea de a vedea venind în goană la Caserta cîteva regimente din armata regulată care să ia cu forța armele împielițaților noștri de voluntari, am recurs la mai mari insistențe și rugăminți, și într-o bună zi reușirăm să-i convingem să predea armele.

Aici se încheie povestea mea, pentru simplul motiv că nu mai am nimic de povestit.

Voi adăuga doar că m-am îmbarcat cu batalionul meu de la Napoli; în seara de 22 decembrie, pe un piroscaf care se numea *Principe Umberto*. Căpitanul Dodero comanda vasul în timpul acestei călătorii, în ciuda vremii rele care se dezlănțuise; o dată cu noi mai pleca din port

şi un alt piroscaf, care se numea *Ercole*. Pe *Ercole* se îmbarcară cîţiva voluntari, împreună cu colonelul X, care ducea la Genova actele Intendenţei Armatei meridionale.

Am ieşit din port săltaţi de valurile înfuriate; în curînd se înnoptă. O dată cu venirea nopţii, furtuna se înteţi şi n-a lipsit mult să se transforme într-un adevărat uragan; de aceea, cînd am ajuns în dreptul Gaetei, căpitanul Dodero avu buna inspiraţie să întoarcă prova şi să ne aducă din nou la Napoli, unde am ajuns o dată cu zorile, mai mult morţi decît vii.

Ercole n-a mai apărut în faţa portului Napoli, şi nici Genova nu l-a primit în portul ei; nimeni n-a aflat vreodată prin preajma cărui ţărm a fost înghiţit de valuri nenorocitul vas, împreună cu şi mai nenorociţii oameni de pe el.

Furtuna a bîntuit cu furie apele mării toată ziua următoare, dar în a treia zi a încetat, aşa că ne-am putut îmbarca din nou pe *Principe Umberto*, cu care am ajuns teferi şi nevătămaţi la Livorno, în ajunul Crăciunului.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

Partea întîi

De la Genova la Marsala 11

Partea a doua

De la Marsala la Palermo . . . 134

Partea a treia

De la Palermo la Capri 258

Redactor responsabil: Mimi Westfried
Tehnoredactor: Gabriela Tănase

Dat la cules: 04. 03. 1966. Bun de tipar: 29. 04. 1966. Apărut: 1966. Comanda nr. 5439. Tiraj: 15 140 Broşate: 13 090+legate 2050. Hîrtie semivelină de 63 g/m². 540×840/16. Coli editoriale: 21,51. Coli de tipar: 28. A.: Ti. 627. C. Z. pentru bibliotecile mici: 85—31=R

Tiparul executat sub comada nr. 254/1966 la Întreprinderea Poligrafică Cluj Str. Brassai nr. 5—7
Cluj — Republica Socialistă România

EDITURA TINERETULUI

Lei 10,50